



Turun yliopisto  
University of Turku

# KRIMIN SOTA, VENÄJÄ JA SUOMALAISET

Siviilit rannikoiden puolustajina ja sen vaikutus  
sotatoimiin sekä Venäjän suomensuhteisiin

---

Eero Auvinen

## Turun yliopisto

---

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Poliittinen historia

Politiikan tutkimuksen laitos

Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan tohtoriohjelma

## Työn ohjaajat:

---

Professori Timo Soikkanen, Turun yliopisto

## Tarkastajat:

---

Sotatieteen tohtori ye-komentaja evp.  
Aarni Lehti

Suomen historian tohtori,  
dosentti Ali Pykkänen, Turun yliopisto

## Vastaväittäjä:

---

Sotatieteen tohtori ye-komentaja evp.  
Aarni Lehti

Kansi: Valto Vaalikivi. Grafiikassa käytetty kuva ”J. V. Snellman esitellään keisari Aleksanteri II:lle Parolassa 1863” (rajaus maalauksesta) Museovirasto, [www.kuvakokoelmat.fi](http://www.kuvakokoelmat.fi)

Taitto: Jouni Korkiasaari

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-5880-1 (Painettu/PRINT)

ISBN 978-951-29-5881-8 (Sähköinen/PDF)

ISSN 0082-6995

Painosalama Oy – Turku, 2015

TURUN YLIOPISTO

Politiikan tutkimuksen laitos

AUVINEN, EERO: Krimin sota, Venäjä ja suomalaiset. Siviilit rannikoiden puolustajina ja sen vaikutus sotatoimiin sekä Venäjän suomensuhteisiin.

Väitöskirja, 448 s., 49 liites.

Poliittinen historia

Tammikuu 2015

## Tiivistelmä

Väitöskirjassa kuvataan aiempaa tutkimusta kattavammin autonomisen Suomen siviiliväestön osallistumista vuosien 1854–1855 sotaan, heidän rakentamaansa meripuolustusjärjestelmää ja vihollisen merenherruuden kiistämistä sekä näiden vaikutusta taisteluiden kulkuun. Siviileiden osallistuminen Suomen sotaan nähdään myös olleen aiemman tutkimuksen osoittamaa merkittävämpi vaikutus Porvoon valtiopäivien kokoon kutsumiselle. Se oli siten eräänlainen verrokkitapahtuma nyt tutkittavalle ajalle. Krimin sodassa siviilihallinto ja lähes spontaanisti toimiva rannikoiden siviiliväestö tuottivat viholliselle henkilö- ja materiaalitappioita sekä hidastivat merkittävästi sen liikkeitä. He kiistivät lännestä iskevän vihollisen meren herruuden etenkin saarronmurtaja-aluksillaan ja suojasivat tehokkaasti merikaupankäyntiin sidottuja investointeja. Suomi vastasi suurelta osin venäläisten ja suomalaisten joukkojen yhteisen vihollisen torjumisen vaatimista hankinnoista, joukkoja ylläpitävästä huollosta sekä sotilaallisen liikkuvuuden vaatimista kuluista ja joutui siksi taloudessaan lähes suoritustilaan. Liitteissä olevilla Suomen rannikot kattavilla karttakuvilla esitetään siviilien luoma oma meripuolustusjärjestelmä. Keisarit kiittivät rannikoiden väestöä laajasta ja merkittävästä osallistumisesta sekä vaikutuksesta sotatoimien kulkuun. Tässä väitöskirjassa todetaan, että näin ansaittu Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus on aiempien tutkimusten osoittamia syitä voimakkaammin vaikuttanut Suomen autonomian voimistumiseen aina vuoteen 1878 asti. Se oli saavutettu Krimin sodassa ja varautumalla edelleen samalla tavalla torjumaan yhteinen vihollinen emämaan luoteisrajan turvaamiseksi.

Hypoteesia siviilihallinnon mittavasta satsauksesta sotatoimiin ja Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen saavuttamista testataan keräämällä sotatoimien kuvauksia satamakaupunkien historioista, KA:n ja Venäjän laivaston arkistojen sotilasasiakirjoista, Englannin laivaston asiakirjoista sekä tutkimuskirjallisuudesta. Venäjän turvallisuuspoliittista luottamusta suomalaisiin kuvataan keisarin Venäjän kaikkinaisilla kiitoksilla ja luottamusta osoittavilla teoilla. Suomen suhteet Venäjän keisariin nähdään lojaaleina ja pragmaattisina verrattaessa niitä Balttian ja etenkin Puolan venäjän-suhteisiin. Erillisellä koko autonomian ajan kattavalla aikataptomagrafiikalla ja sitä kuvailevalla tekstillä esitetään Venäjän ja sen luoteisen reuna-alueen suhteisiin vaikuttaneita tekijöitä ja etenkin Krimin sodan jälkeen tapahtunutta autonomian voimistumista. Siinä Venäjän ulkoiset uhat, sisäpolitiikka sekä turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin ovat keskeisiä tekijöitä. Suomi sai Krimin sodan jälkeen Venäjän turvallisuuspoliittisesti luotettavana luoteisena alueena löysät ohjaketset voimistaa kansallisvaltiotaan. Sen myötä Suomi pystyi vieläkin tehokkaammin torjumaan Venäjää uhanneet lännen iskut. Suomi sai siksi Krimin sotaa seuranneena ajanjaksona 1870-luvun lopulle tultaessa kasvaa vahvaksi kansallisvaltioksi. Neuvostoliiton ja Suomen yhteistyö, ystävyys ja avunantosopimus (yysopimus) näyttää saaneen nyt tutkittavana olevasta ajasta virikkeitä. Krimin sodan vauhdittaman kehityksen nähdään vuoden 1878 jälkeen jatkuvan niin dynaamisena, että sen luomalla jatkuvuuden voimalla oli omalta osaltaan merkitystä taistelussa autonomisen Suomen venäläistämistä vastaan.

**Asiasanat:** Krimin sota, autonominen Suomi ja Suomen sota.

## Summary in English

The dissertation begins by examining the war efforts made by Finland's coastal residents and by its administrative machinery against the English and French navies in the Crimean War during 1854-1855, and the Russian-loyal nature of these efforts, as Finland was at the time an autonomous part of Russia. Subsequently, the trust Russia placed in Finland in security political matters induced the political, economic, and national strengthening of autonomous Finland. The dissertation continues by examining this strengthening process until the end of the 1870s.

The history of autonomous Finland begins with the Finnish War in 1808-1809, in which Russia conquered Finland from Sweden. Loyal to their king, Finnish civilians had participated effectively in war efforts against Russia. With Russia threatened by Napoleon's forces in Central Europe, the country considered Finland, its northwestern borderland, to be the Western powers' route of attack into Saint Petersburg and Russia. Thus, during the Diet of Porvoo in 1809, Emperor Alexander I had granted Finland comprehensive autonomy as well as begun reconciling the Finnish population to more pro-Russian sentiments. Autonomous Finland now received its own customs border with Russia, which enabled Finland to establish an independent national economy. The country obtained its own government as well as a four-Estate diet, although after the Crimean War the diet was not allowed regular assembly until from 1863 onwards. Finnish affairs were presented to the Emperor by the country's own Minister-Secretary of State, as opposed to a Russian minister.

Regarding cultural matters, Finland had been allowed to retain its Protestant church, and the laws that had been preserved since the days of Swedish rule provided good protection for both individuals and their property. The majority of Finns spoke only Finnish, but the official administrative language was Swedish. As there were still lingering hopes in Sweden for the reclaiming of Finland, Russia allowed Finnish national culture to fortify up to the point of extinguishing any Swedish cultural traditions still in existence in the country. Once this would be achieved, the Finnish culture, still in its cradle, would be easy to bury in due time under a strong Slavonic influence.

During the Crimean War, English and French navies blockaded Finnish coastal areas and destroyed merchant vessels, harbors, shipyards, as well as warehouses stocked with export merchandise. Supported by these navies, ten thousand French soldiers disembarked on Ahvenanmaa and destroyed the uncompleted fortress of Bomarsund. The objective was to engage as many Russian troops as possible in battle on the Russian shores of the Baltic Sea as well as in the Baltic region, which was part of Russia. These troops would thus be kept away from the Crimean front, where land warfare was raging over domination of the Sevastopol naval base. At the time, the allied had stronger naval forces, although their infantries were

outnumbered by that of Russia. Allied naval armaments in the Baltic Sea and the Arctic Ocean also secured English home waters against the Russian fleet, as the majority of Russian naval forces had to be held stationed in Crimea. Additionally, England had long feared that the import of lumber and tar, which were essential to its navy, and sea trading in general would become jeopardized in future, because from the 1830s onwards Russia would have been developing Bomarsund into a naval base with the intention of restricting England's sea trading in the Northern Baltic Sea. England and France were averse to the thought of sharing the world's oceans with a third great power, the ranks of which were further strengthened by Finnish merchant vessels. These made up a significant part of the merchant navy that was integral to Russia's domination of the seas.

Finnish forces alone were unable to muster a credible defense and so Russia held some of its troops stationed in Finland, adding to their numbers in times of crisis. The Finns could see that these troops provided protection from Western attacks designed to devastate Finnish sea trading by destroying vessels, harbor cities, shipyards, and goods warehouses. Therefore they aided Russian troops through accommodation, provisioning, and transportation. During the Crimean War, when the Russian fleet was underpowered against the allied navy and not actively functioning on the seas, and a sufficient amount of Russian troops was not available for stationing in Finland, the civilians of Finnish coastal areas established their own naval defense system. The dissertation focuses on this defense system especially. Its effectiveness and thereby loyalty demonstrated to the Emperor, that the Finnish were unwilling to secede from Russia, which the allies and even revanchist Sweden were striving to reach. By virtue of Finnish loyalty and of Russian trust placed in Finland in security political matters, Finland's autonomy was allowed to strengthen even further after the Crimean War.

As opposed to previous research, this dissertation conducts a more in-depth study of the Finnish civilian population's participation in the war during 1854-1855, on the naval defense system they established, and on their obstruction of the enemy's sea power. The dissertation also examines the effects that these factors had on the course of the battles. Civilian participation in the Finnish War in 1808-1809 is also viewed as having played a more significant role in the chain of events leading to the summoning of the Diet of Porvoo than previous research suggests. In a way, it was a referential event for the era now being researched. The civilian troops, whose actions in the coastal areas during the Crimean War were close to spontaneous by nature, managed to cause the enemy substantial human and material losses, as well as obstruct the enemy's progress. Especially using their blockade-breaker vessels to Sweden and Russia, these troops managed to refuse the claim to sea power by enemy forces attacking from the West. Inhabitants in the coastal areas effectively secured their investments in sea trading by blocking attacks on harbor cities.

Even during the war, Finnish trading houses were in contact through Sweden with their English, peacetime trading partners. These Finnish trading houses reported that during attacks on the harbors particularly in Raahе and Oulu, the English fleet had destroyed barrels of tar and pitch that had already been paid for and thus were the property of English buyers. The English press reported on this as well, and the matter was also discussed in the House of Commons. The actions of the English fleet were condemned especially because one of the political objectives of the war, namely separating Finland from Russia through an insurgency, would now remain unachieved, since the fleet had destroyed any chance for the Finnish common people to earn a living through export.

Finland was largely responsible for acquiring the supplies necessary to defeat the common enemy of Finnish and Russian troops, as well as for the maintenance of these troops, and for the costs necessary to ensure military mobility. As a result, it came close to liquidation and was granted permission by the Emperor to seek a loan in order to survive the crisis. To support the rebuilding of its destroyed merchant fleet, Finland was also given tariff relaxations. The naval defense system created by the civilians is depicted in the maps that can be found in the dissertation's attachments. These maps cover Finland's coastal areas. The inhabitants of the coastal areas received wide praise from the Emperors for their comprehensive and substantial involvement in the war as well as for the influence their actions had on the course of the war. The Emperor had given out funds also to the congregation of the English town of Lewes. The town was to build a cenotaph to honor the Finnish prisoners that had been transferred from Bomarsund and died in Lewes as a result of epidemics. In general, the men of these two military companies were treated with great consideration. Present-day Russian and Finnish ambassadors in England have joined forces to restore the obelisk-like monument in the cemetery. The song *Oolannin sota*, still sung in Finland today, was also created in Lewes.

Through their actions in the Crimean War, and also by continually preparing to safeguard the northwestern border of the motherland against a common enemy, the Finns had earned Russia's trust in matters concerning security policy. In my dissertation, I show that compared to factors indicated in previous research, this trust was much more essential in affecting the strengthening of Finland's autonomy up till the year 1878.

Based on this trust, in 1863 the Emperor made a declaration allowing for the regular summoning of the Finnish diet. He also established a language decree, which guaranteed that, over a transition period of twenty years, Finnish would become the second official language in the country. Due to financial reasons, Finland had to give up its rote infantry which had been in existence since the Crimean War. However, based on the decision given in 1878, Russia allowed Finland to reestablish its own armed forces, excluding artillery.

I test the hypothesis, that the sizeable war efforts by Finnish coastal residents and by the Finnish civil administration, and the trust that Russia saw fit to place in Finland in matters concerning security policy, are interconnected. To this effect, I use depictions of military operations that I've collected from the historical records of harbor cities, and from military documents and research literature of the National Archives of Finland, as well as from military documents and research literature of the Russian and English naval archives. The trust shown by Russia in matters regarding security policy is exemplified through wide praise coming from the Emperor, both in words and actions. Compared to Baltic-Russian and Polish-Russian relations, Finland's relationship with Russia is seen as loyal and pragmatic. The separate time-event graphic, covering the era of autonomy in its entirety, and the descriptive text attached to the graphic present factors that affected the relationship between Russia and its northwestern peripheral area of Finland. The graphic focuses especially on the strengthening of the autonomy that took place after the Crimean War. Central factors with regard to this strengthening are the external threats to Russia, its domestic policy, and the ensuing trust that Russia placed in Finland in matters concerning security policy. After the Crimean War, being deemed trustworthy as Russia's northwestern territory, Finland was allowed a relatively free hand in strengthening its national self-rule. This would enable Finland to block Western attacks on Russia even more effectively. It was therefore allowed to reinforce its autonomy in the period following the Crimean War until the end of the 1870s. In 1948, Russia and Finland entered into the Agreement of Friendship, Cooperation, and Mutual Assistance, also known as the YYA Treaty, which lasted until the collapse of the Soviet Union. The time period being examined in this dissertation appears to have provided some impetus for the YYA Treaty.

Suffering massive human losses and pushing itself to the brink financially during the Russo-Turkish War of 1877-1878, Russia was reaching its goal of unobstructed passage to the Mediterranean for its naval forces in 1878. The Finnish Guard Battalion also took part in the battles. The Crimean War had been humiliating for Russia. With England and especially Germany denying Russian achievements in the Turkish War, and England additionally posing a threat in the Baltic Sea region by the year 1880 with reference to the events of the Anglo-Afghan War, an anti-Western and strongly Slavonic movement was born in Russia. It saw the West as having humbled Russia to the extent that there were exceptional grounds for the necessary Russification of its borderlands. This was the only way to secure Russia against Western, particularly German, attacks.

Thus, in 1899, the Russification of Finland was introduced as well. The Finns, however, had been given the chance to build their country into a nationally, administratively and economically strong autonomy. This had been achieved by putting into practice the idea of the nation-state, presented by J. V. Snellman

who is considered the man behind the awakening of the Finnish national spirit. Finland was already at the time considered a separate state by the Russians. It was firmly headed towards becoming a nation-state. Development following the Crimean War continued from 1878 onwards so dynamically, that the force of the continuity that this development generated became significant in the resistance to Russification of autonomous Finland. In the state of crisis and rupture brought about by Russia's defeat in the Russo-Japanese War, World War I and the Russian revolution, Finland declared independence in 1917.



## КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИОННОЙ РАБОТЫ

Данное исследование в первую очередь рассматривает лояльное участие финских жителей и административного аппарата в прибрежной зоне автономной части Финляндии в военных действиях против англо-французской флотилии в Крымской войне в 1854 – 1855 годах. Далее исследуется вопрос усиления автономии Финляндии, который возник на доверии России к политической безопасности Финляндии как политически и экономически, так и на национальном уровне в конце 70-х годов XIX века.

История автономии началась с того, что Россия завоевала Финляндию в финской войне у Швеции в 1808 – 1809 гг. Финские граждане были верны своему королю и активно участвовали в военных действиях против России. Российский император Александр I, осознавая угрозу нападения Наполеоновской армии на Россию из Центральной Европы по предполагаемой дороге нападения западных держав на Санкт-Петербург и Россию, т.е. с северо-западной стороны через приграничную страну Финляндию, предоставил на Боргоском сейме в 1809 году Великому княжеству Финляндскому широкую автономию. Александр I начал задабривать финнов для того, чтобы сделать их благосклонными по отношению к России. Таким образом, автономная Финляндия получила свою собственную таможенную границу в направлении России и возможность построить свою собственную национальную экономику. Страна получила собственное правительство и четырёхсословный сейм, который, правда, смог регулярно собираться только после Крымской войны, начиная с 1863 года. Вопросы, касающиеся Финляндии, представлял императору финский министр-статс-секретарь, а не российский министр.

В культурном плане в Финляндии действовала своя протестантская церковь, и законы, имевшие силу при шведском правлении, предоставляли гражданам и их собственности хорошую защиту. Большая часть населения говорила только на финском языке, но официальным государственным языком был шведский. Россия позволила укрепиться финской национальной культуре так, что культурные традиции Швеции, мечтающей о возвращении Финляндии обратно, на самом деле в стране заглохали, и только что зарождающаяся финская культура могла быть легко похоронена под мощным славянским воздействием.

Во время Крымской войны англо-французский флот высадился на побережье Финляндии и уничтожил торговые корабли, порты, верфи и склады с экспортными материалами. 10 000 французских солдат высадились на Аландских островах для поддержки флотилий и разрушили недостроенную крепость Бомарсунд. У России целью было разместить как можно больше российских войск вдоль побережья Балтийского моря и в Прибалтике,

а также в Финляндии, которые были передислоцированы с Крымского фронта, где велась сухопутная война для захвата военно-морской базы Севастополя. Союзники тогда были сильнее на море, но слабее, чем количество сухопутных войск у России. Части флотилии союзников в Балтийском море и в Северном Ледовитом океане хотели также удостовериться, чтобы части российской флотилии не оказались бы в британских территориальных водах, когда большая часть флота должна была быть дислоцирована в Крым. Кроме того, в Англии давно считали, что флот необходим для импорта древесины и смол, а также морской торговли в целом, так как Россия начала с 30-х годов XIX века сооружать крепость Бомарсунд с целью создания военно-морской базы флота для ограничения английской морской торговли на севере Балтийского моря. Англия и Франция не хотели присутствия в мировом океане третьей сверхдержавы, под флагом которой плавали бы также и финские торговые суда. Они составляли значительную часть российского господства на море, связанную с торговым флотом.

Собственные силы Финляндии не были в достаточном количестве для оборонительных действий, и поэтому Россия имела свои войска в Финляндии, и усилила их в связи с кризисом. Финны видели, что они защищали страну от атак с Запада с целью уничтожения финских морских торговых судов, портовых городов, верфей и материальных складских запасов Финляндии. Вот почему они оказали поддержку российским войскам в проживании, в питании и в транспорте. Когда русский флот во время Крымской войны уступал в силе флоту союзников и не имел влияния в море, и когда достаточное количество российских войск невозможно было разместить в Финляндии, тогда финские гражданские лица создали на побережье свою морскую систему обороны, на что обращено особое внимание в настоящем исследовании. Это доказало свою эффективность, и, таким образом, лояльность по отношению к российскому императору, финны не хотели освободиться от России, к чему стремились союзники, а также реваншистская Швеция. Благодаря финской лояльности и доверию России к политике безопасности, финская автономия продолжала усиливаться после Крымской войны.

В данной работе по сравнению с предыдущими исследованиями изучено более тщательно участие гражданского населения автономной Финляндии в войне 1854-1855 годов, а также сооруженная ими собственная система морской обороны, борьба над превосходством противника и их влияние на ход боевых действий. По сравнению с более ранними исследованиями в данной работе об участии гражданских лиц в Финской войне 1808-1809 годах, подчёркивается более значимое влияние на созыв Боргского сейма. Этому придаётся особое значение в исследуемом сейчас периоде. Прибрежные жители эффективно сохраняется морскую торговлю, привязанную к их

инвестициям в борьбе против нападений портовых городах. В Крымской войне почти спонтанно действующее гражданское население побережья Финляндии причиняло врагу значительные людские и материальные потери, а также замедляло продвижение врага внутрь. Они боролись за морское превосходство над надвигающимся с запада врагом, прежде всего с помощью своих брандерных судов в Швецию и в Россию. Жители побережья эффективно защищали свои инвестиции, связанные с морской торговлей, предотвращая удары по портовым городам.

Финские торговые дома при посредничестве Швеции имели и даже во время войны связи с английскими торговыми партнёрами. Они сообщили, что британский флот уничтожил во время атак больше всего на порты городов Раахе и Оулу уже оплаченные англичанами и принадлежащие им смоляные и битумные бочки. Об этом написали в английской прессе, и данный вопрос обсуждался также в Палате общин, и таким образом действиям британского флота было выражено неодобрение, так как одна из политических целей заключалась в том, чтобы отделить Финляндию от России при помощи народного восстания. Этого не удалось добиться, потому что таким образом флот разрушил возможности простого народа заработать свой доход на экспорте.

Финляндия отвечала в значительной степени за расходы, связанные с уничтожением противника и требуемые для совместного содержания финских и российских войск, а также за расходы, требуемые для военной мобильности, и поэтому экономически оказалась в ситуации ликвидации. Тогда Финляндия получила от императора разрешение на получение банковского займа для того, чтобы выйти из кризиса. Для восстановления разрушенного торгового флота были получены также таможенные льготы. В приложениях к данной работе имеются картографические изображения созданной гражданскими лицами системы морской обороны побережья Финляндии. Императоры благодарили неоднократно жителей побережья за широкое и существенное участие в обороне, а также за влияние на ход военных действий.

Император также выделил средства церковному приходу в английском городе Льюис. Приход должен был построить гробницу финским заключенным, которые были перевезены из Бомарсунда в город и умерли в результате эпидемии. К мужчинам из этих двух рот относились с особым вниманием. Чрезвычайные Послы России и Финляндии, работающие на данный момент в Лондоне, сопроводили вместе на кладбище отреставрированный памятный знак. В городе Льюис также родилась песня о войне на Аландских островах, которую даже сегодня поют в Финляндии.

В данной работе показано, что по сравнению с ранее проведенными исследованиями, заработанное во время войны доверие политической

безопасности со стороны России к Финляндии, оказало значительно большее влияние на её автономию вплоть до 1878 года. Это было достигнуто в Крымской войне и позволяло по-прежнему вести борьбу с общим врагом для защиты северо-западной границы метрополии.

Благодаря доверию России к политической безопасности Финляндии, финны получили от российского императора право на регулярный созыв сейма в 1863 году и закон о языке, который гарантировал 20-летний переходный период для того, чтобы финский язык стал вторым государственным языком страны. У Финляндии, начиная с Крымской войны, была также своя армия на поселении, которую из-за экономических трудностей вынуждены были ликвидировать, но на основании решения 1878 года Россия разрешила Финляндии иметь свои собственные вооруженные силы, которые всё-таки не имели артиллерии.

Для проверки гипотезы о весомом вкладе финских жителей и гражданской администрации прибрежной зоны в организации боевых действий, а также о достижении доверия России к Финляндии как стране, ведущей политику безопасности, были собраны описания боевых действий из историй портовых городов, документы из Национального архива, военные документы из архивов Российского и Британского флотов, а также из научной литературы. Доверие финнов в политике безопасности к России описывается в разного рода благодарственных письмах императора и тому подобных поступках. Отношение Финляндии к России рассматривается как лояльного и прагматичного соседа по сравнению с другими странами Балтии и в сравнении с русско-польскими отношениями. На отдельном графическом снимке временных событий и по описательному тексту к нему представлены факты, повлиявшие на отношение России и северо-западных окраинных территорий, и прежде всего укрепление автономии Финляндии после Крымской войны. Ключевыми фактами являются внешние угрозы к России, внутренняя политика и исходящее из этого доверие к финнам, проводившим политику безопасности.

После окончания Крымской войны Финляндия как политически надёжная в северо-западном регионе получила от России бразды для укрепления национального самоуправления. Благодаря этому Финляндия могла бы еще эффективнее бороться с угрозой России в случае нападения Запада. Поэтому Финляндия после Крымской войны вплоть до конца 70-х годов XIX века смогла укрепить свою автономию. Договор о сотрудничестве, дружбе и взаимопомощи между Советским Союзом и Финляндией, подписанный в 1948 году и действовавший до распада Советского союза, может получить новую окраску в связи с исследованными в данной работе событиями.

В Русско-турецкую войну 1877-1878 годов Россия понесла большие человеческие потери, также война была очень затратной экономически для

достижения своей главной цели о беспрепятственном доступе в Средиземное море в 1878 году. В битве принимал участие финский гвардейский полк. Крымская война была для России унижительной и когда Англия, а прежде всего Германия, аннулировали достигнутые Россией цели в Русско-турецкой войне, и помимо этого Англия угрожала событиями войны в Афганистане в 1880 году, тогда Россия пришла в регион Балтийского моря, и там зародилось сильное антизападное славянское движение. Это заметил запад в той мере, что все приграничные с Россией страны по причинам обороны были русифицированы. Ничто другое больше не обеспечивало безопасность России от Запада, в том числе от атак со стороны Германии.

Так началась русификация Финляндии в 1899 году. Несмотря на это финны смогли построить в своей стране как в национально, административно, так и экономически, свою собственную сильную автономию. Это удалось благодаря идее о национальном государстве, принадлежавшей национальному герою Финляндии Й.-В. Снелльману. По мнению россиян, Финляндия уже тогда считалась отдельным государством, она находилась в уверенном движении в сторону национального государства. Ускоренное развитие Крымской войны продолжалось динамично и после 1878 года, и созданная благодаря этому инерция имела в свою очередь значение в борьбе автономной Финляндии против русификации. Финляндия провозгласила свою независимость в 1917 году, когда Россия находилась в глубоком переходе между убыточной японской войной, Первой мировой войной и революцией.

# Esipuhe

Olen vuonna 1938 syntynyt meriupseeri, yliperämies ja valtiotieteen maisteri. Siirryin täysin palvelleena reserviin vuonna 1986, jonka jälkeen osallistuin vielä aluksilla ja esikunnissa pidettyihin kertausharjoituksiin. Ylioppilaaksi tulin Turun Klassillisesta lyseosta. Siellä nuori mies omi koulun rehtorin tehokkaan luonnontieteiden ja matematiikan opetuksen lisäksi voimakkaan käsityksen siitä, että valtakuntien välisiä suhteita ei voi ymmärtää, ellei tunne niiden historiaa. Erikoisuutena oli silloin se, ettei historian tunneilla ehditty käsitellä autonomian aikaa eikä vuoden 1918 tapahtumia puhumattakaan talvi- ja jatkosotaan johtaneita syitä. Niiden poliittisia taustoja alkoi kuitenkin löytyä meriupseeri - isäni ja perhetuttujen merivoimien miesten kertomuksista. Merivoimien toiminnasta ja ulkopoliittisista vaikuttimista välittyi myös tietoja vielä silloin palveluksessa olleitten ja etenkin Laivaston historian 1918–1968 kirjoittajien tapaamisten yhteydessä. Selkeän kuvan merisotatoimista ja niiden taustoista loi myös läheinen esimieheni ja laivastohistorioita kirjoittanut perhetuttumme kommodori Eino Pukkila. Isäni kertomukset oman isänsä vaiheista Suomenjoen reservikomppanian koulutusupseerina ja matkoista Pietarin lähellä olevalle harjoituskentälle antoivat kuvan siitä, miten näissä vuosisadan vaihteessa lopetetuissa joukoissa toimittiin.

Kylmän sodan aikana purjehdin aluksi hetken Finnlinessin kauppa-aluksella Pohjois-Amerikan linjalla ja sitten palvelin eri sota-aluksilla ja esikunnissa. Tämän myötä syntyivät myös kontaktit eri valtioihin. Osallistuminen sotamateriaalin hankintoihin lisäsi niitä. Suomen virallisen ulkopoliitiikan mukaiset laivastovierailut ulkovaltoihin ja toiminta isäntien joukossa ulkovaltojen alusten tai sotilasdelegaatioiden vieraillessa Suomessa velvoitti laivaston miehiä toimimaan Suomen virallisina edustajina eli eräänlaisina diplomaatteina. Suurvaltojen väliset poliittiset suhteet näkyivät korostetusti toimiessani YK:n tarkkailijana Lähi-Idässä kuuden päivän sodan jälkeen.

Suomen ulkosuhteet kiinnostivat ja halusin itsekin oppia tuottamaan kirjoituksia etenkin merisotahistoriasta. Hakeuduin Turun Yliopistoon ja poliittisen historian laitokselle, jonka professorina toimi silloin Juhani Paasivirta. Tähän liittyi myös haaveeni päästä Sotakorkeakouluun suorittaakseni yleisesikuntaupseerin tutkinnon. Sisäänpääsytutkintoon sisältyi poliittista historiaa sivuavaa aineistoa ja sain niistä aiheista hyvät pisteet, mutta silti oli tyytyminen vain esiupseerikurssin antiin Merisotakoulussa. Professori Paasivirta totesi, että Suomen ja vastaavasti ulkovaltojen sotilasasiamiesverkoston, laivasto- ja lentovierailujen sekä sotilasvierailujen mahdollinen vaikutus talvisodan syntyyn vuosina 1933–1939 oli vielä

tutkimatta. Ryhdyin siihen ja muihin maisteritutkinnon vaatimiin puuhiin innolla. Totesin, että suomalaisten sotilaitten suhteet Saksaan eivät olleet lukumäärältään ja laadultaan niin voimakkaita kuin virallisen ulkopoliittikan mukainen suuntautuminen länsi- ja Pohjoismaihin. Kuitenkin aktiivinen toimintani eri aluksilla, Turun ulkopuolella olevissa esikunnissa Upinniemessä, Helsingissä ja Kouvolassa vieroitti opintieltä.

Vasta reserviin siirtyessäni saatoin paneutua jälleen opiskeluun. Silloin professori Timo Soikkanen totesi, että kirjoitteluni viittasi kuitenkin Suomen historian alaan, ja hän passitti minut professori Jussi T. Lappalaisen hyvään huoman Suomen historian laitokselle. Siellä oli juuri silloin tekeillä Turun sataman historia, jota kirjoittavaan ryhmään sijoituin. Olin aiemmin laatinut Turun Laivastoaseman ja Helsingin laivastoaseman historiat, rakentanut miinamuseon Pansioon sekä laatinut Turun kaupungin kunnallisvirkaileijojen historian, joiden pohjalta omasin valmiuksia kirjoittaa Venäjän kahden merellisen kriisin eli Krimin sodan ja 1. maailmasodan laivastojen tukikohdasta Turussa. Tästä tuli toinen opinnäytteeni valtiotieteen maisterin tutkintoon, ja toinen oli jo edellä mainittu Suomen sotilassuhteita 1933–1939 käsittelevä työ.

Väitöskirjani aiheen määritteli professori Ilkka Mäntylä professori Jussi T. Lappalaisen siirryttyä emeritukseksi. Professori Mäntylä näki, että tekisin väitöksen Kriminsodan ajan siviileiden perustamista kaarteista. Itse olin esittänyt aiheeksi merellisiä muistomerkkejä ja niihin liittyvää Suomen historiaa, koska olin valokuvannut ja kerännyt niistä kertovaa aineistoa mappikaupalla purjehtiessani vaimoni kanssa Suomen rannikoilla. Olen kuitenkin saanut purkaa intoani kertoa saaristosta ja sen muistomerkeistä, joka näkyy tämänkin väitöskirjan liitteessä 6 ja vuosittaisissa esitelmissä Forum Marinumissa ja saaristosta viehtyneissä yhdistyksissä. Olen myös aina sivunnut tätä aihetta kirjoittaessani vuosittaiset artikkelit Raison veneseuran Jolla -lehteen. Erillinen kertomus sotilaallisista muistomerkeistä koko Suomen rannikoilla oli aikanaan Suomi Merellä -lehdessä. Toimiessani Forum Marinumin puitteissa 1808 meritaisteluiden muistoa vaalivassa toimikunnassa sain vaikuttaa siihen, että kaikilla Saaristomeren taistelupaikoilla on nyt oma muistolaattansa. Panssarilaivojen Väinämöisen ja Ilmarisen sekä niiden miesten muistoa vaalivan perinneyhdistyksen puheenjohtajana olen saanut olla mukana paljastamassa kahdeksan muistolaattaa alusten taistelu- ja ankkuripaikoille. Meren pohjassa lepäävät miinalaivat Riilahti ja Louhi ovat myös saaneet muistolaattansa.

Krimin sodan siviilikaartien historia ja merkitys osoittautui kuitenkin melko suppeaksi. Siksi päädyin laajentamaan aihetta tutkimuksella siviilien ja siviilihallinnon osallistumisesta sotatoimiin ja sen vaikutuksesta keisarin Venäjän turvallisuuspoliittiseen luottamukseen. Suomen autonomia sai siksi voimistua. Väitöskirjallani oli siten painotetusti Suomen turvallisuuspolitiikkaan liittyvä ulottuvuus. Suomi oli Krimin sodassa lojaali Venäjän keisarille, ja keisari antoi



löysät ohjokset maan kansallisille pyrkimyksille ja talouden sekä hallinnon kehittämiseksi. Väitöskirjan sisältämä ulkopoliittinen ulottuvuus puolsi paluuta Poliittisen historian laitokselle. Se tapahtui mutkattomasti, sillä tapasin professori Timo Soikkasen Raision uimahalli Ulpukan saunan lauteilla. Hän toivotti tervetulleeksi takaisin.

Kiitän työni ohjauksesta etenkin professori Timo Soikkasta. Hän on ollut tukenani aina kirjan taittamiseen asti. Professori Kimmo Rentola on myös viisailla neuvoillaan ohjannut työtäni. Samoin kiitän esitarkastajia huolellisesta työstä. Heistä haluan erityisesti kiittää ystävääni sotatieteen tohtoria, yleisesikuntaupseeria ja komentajaa Aarni Lehteä. Olemme yhdessä tutustuneet Pietarissa laivaston arkistoon, Merisotamuseoon ja Kronstadtin museoon ja siten Venäjälle tänäänkin tärkeään Pietari Suuren merelliseen perinteeseen. Lehti on jo silloin ohjannut tiedoillaan tutkimustyötäni. Etenkin opponenttina seminaarissa hän luotsasi huomautuksillaan väitöstyöni kulkua ohi karikkoisten vesien. Tohtori Ali Pylkkänen on aikanaan toiminut Suomen historian laitoksella. Jo silloin hän on tukenut hankettani. Nykyinen työn otsakekin on niiltä ajoilta. Hän on kuten Lehtikin ohjannut tarkistamaan käsitteet ja määritelmät niin, että ne kuuluvat käsittelemääni ajanjaksoon. Olen kiitokset velkaa niille, jotka ovat oikoneet käyttämäni tekstiä, samoin kuin niille ystävilleni, jotka ovat antaneet vinkkejä asiakirjalähteistä. Tästä kertoo toimittaja Jamie Niemisen eräältä Raision ullakolta löytämä ja minulle luovuttama Toisessa Tarkka-ampujapataljoonassa vuosisadan vaihteessa toimineen sotilaan isänmaallisten laulujen muistiinpanokirja. Turkulaiselta Immosen suvulta olen saanut asiakirjakopion, jossa Tanskan prinsessa Dagmar eli keisarinna Maria Feodorovna ilmoittaa ottaneensa Georg-Toivo Immosen 1.9.1914 kummipojaksi.

Forum Marinumin amanuenssi Jarmo Saariselle kiitos monista lähdevinkeistä. Hyvä ystäväni kuvaamataiteilija Valto Vaalikivi on laatinut kansikuvan ja piirtänyt uusiksi liitteitä. Ihailta vain täytyy Jouni Korkiasaaren taitoa saada käsikirjoitus kirjaksi. Ariadna Pyulze on kääntänyt venäjäksi ja Alisa Nyström englanniksi suomenkielisen tiivistelmän ja sen runkoa täydentävän tekstini.

Työ on kestänyt paljon pidempään kuin Krimin sota ja se on sitonut käsiäni perheen arjesta. Kiitän puolisoani Eevaa kärsivällisyydestä ja tuesta.

Raisiossa tammikuussa 2015

Eero Auvinen



# Sisällys

Summary in English.....	4
КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИОННОЙ РАБОТЫ .....	9
Esipuhe.....	14
<b>1 Johdanto .....</b>	<b>21</b>
1.1. Tutkimustehtävä, aiheen rajausta ja käsitteet .....	21
1.2. Aikaisempi tutkimus .....	29
1.3. Tutkimusmenetelmät ja lähdeaineisto .....	33
<b>2 Venäjän ja liittoutuneiden päämäärät .....</b>	<b>42</b>
2.1. Imperiumien yhteentörmäys .....	42
2.2. Englannin ja Ranskan sodan päämäärät .....	47
2.3. Venäjän meripuolustus Suomen rannikoilla .....	61
2.3.1. Suomen rannikon puolustusvalmius .....	61
2.3.2. Suunnitelmat siviilien käyttämisestä rannikoiden puolustukseen.....	65
2.4. Suomi sodan edellä.....	66
2.4.1. Suomalaiset kasvamassa lojaaleiksi – Venäjä ei anna heille täyttä luottamusta.....	66
2.4.2. Suomalaisen itsensuuri – Kolmas osasto ei kerro epäluotettavuudesta.....	69
<b>3 Siviilit meritiedustelijoina ja -valvojina sekä vihollisen merenheruuden kiistäjinä .....</b>	<b>76</b>
3.1. Meritiedustelu .....	76
3.1.1. Bomarsund ja Viapori hyökkäyskohteina sekä Ruotsin liittyminen sotaan.....	76
3.1.2. Siviilitiedustelun merkitys Suomen sotatoimien johdolle.....	83
3.2. Siviiliväestö täydentää ja tehostaa merivalvontaa .....	85
3.2.1. Uudenkaupungin–Kronstadtin merivalvontalennättimen rakentaminen ja miehittäminen .....	85
3.2.2. Ahvenanmaalaiset merivalvojina.....	88
3.2.3. Saaristomeren valvontakomppania ja merivalvontaa Porkkalasta Hankoon .....	90
3.2.4. Pohjanlahden merivartioasemat ja optiset lennättimet .....	94
3.2.5. Siviiliväestö ylläpiti jatkuvaa ja lähes reaaliaikaista vihollistilannekuvaa.....	98
3.3. Siviilit vihollisen merenherruuden kiistäjinä .....	99
3.3.1. Merenherruus sekä Luotsi- ja majakkalaitoksen henkilökunnan siviilikategoria .....	99
3.3.2. Merenkulun turvalaitteiden poistaminen ja sen vaikutus viholliseen .....	100
3.3.3. Luotsauskielto, saarronmurtajat sekä vihollisen paikallishuollon vaikeuttaminen .....	104
3.4. Ahvenanmaa epäsymmetrisen sodankäynnin näyttämönä .....	106
3.4.1. Merenkulun turvalaitteiden poistaminen aiheutti karilleajoja ja hidasti vihollista .....	106

3.4.2 Vihollisalusten luotsaus Ahvenanmaan alueella ja väylästä Turkuun .....	111
3.4.3 Kauppasaarron murtajat .....	114
3.4.4 Vihollisen paikallishuollon vaikeuttaminen .....	116
3.5. Saariston siviilit ansioituivat meripuolustustehtävissään .....	118
<b>4 Rannikoiden väestö vuoden 1854 sotatoimissa .....</b>	<b>123</b>
4.1 Tammisaaren ja Hangon puolustuksen tehostaminen .....	123
4.2 Raahen ja Oulun satamien puolustusjärjestelyt .....	130
4.2.1. Raahen sataman polttaminen ja puolustusjärjestelyt .....	130
4.2.2 Oulun sataman tuho ja siviilipuolustus .....	133
4.2.3. Raahen ja Oulun siviilipuolustusten vaikutus sotatoimiin ja Venäjän suhteisiin .....	138
4.3. Kokkolan siviilipuolustus ja Halkokarin taistelu .....	140
4.3.1. Kokkolan kaupunkilaisten luoma siviilipuolustusjärjestelmä .....	140
4.3.2. Vihollisen mairinnousun torjunta Kokkolan Halkokarissa 7.6.1854 .....	142
4.3.3. Kokkolan siviilipuolustuksen sotilaallinen merkitys .....	145
4.3.4. Venäjän keisari kiittää ja palkitsee kokkolalaisia .....	149
4.3.5. Halkokarin taistelun vaikutus Venäjän Suomen suhteisiin ja autonomiaan .....	151
4.4. Tornion ja Kemin tapahtumat .....	153
4.5. Ahvenanmaan siviilipuolustus .....	155
4.5.1. Ahvenanmaalaisten vapaajoukon sissitoiminta ei ottanut onnistuakseen .....	155
4.5.2. Ahvenanmaalaiset uhmaavat liittoutuneita .....	162
4.6. Turun siviilipuolustus ja tiedusteluiskun torjunta .....	167
4.6.1. Siviilit rakentavat meripuolustusjärjestelmän rungon .....	167
4.6.2. Turkulaiset tukevat sotatoimia .....	175
4.6.3. Vihollisen tiedusteluiskun torjunta Turun edustalla .....	177
4.6.4. Carl Spittelerin teos "Das Bombardement von Åbo" .....	179
4.6.5. Keisari kiittää turkulaisia – naantalilaiset sotatoimissa .....	183
4.7. Siviilipuolustuksen vaikutus sotatoimiin ja venäjän suhteisiin 1854 .....	184
<b>5 Siviilit rannikoiden puolustajina vuonna 1855 .....</b>	<b>187</b>
5.1. Siviilit osallistuvat miinasodankäyntiin .....	187
5.2. Pohjanlahden rannikoiden siviilipuolustus .....	192
5.2.1. Sotilaallinen painopiste Merenkurkun alueella ja siviiliväestön lojaalisuus .....	192
5.2.2. Uudenkaupungin puolustusjärjestelyt ja vihollisen iskut .....	195
5.2.3. Kristiinankaupungin sataman puolustus .....	204
5.2.4. Uusikaarlepyyn puolustus .....	209
5.2.5. Vihollisen torjunta Raumalla ja siitä aiheutunut kostoisku .....	212
5.2.6. Kuivaniemeläiset, maksalahtelaiset ja iijokilaiset puolustavat aluksiaan .....	220
5.2.7. Vaasan ulkosataman Palosaaren torjuntataistelu .....	223
5.2.8. Davidsbergin kahakka Kokkolassa .....	230

5.2.9 Porin siviilipuolustus ja "Punssipataljoona" .....	235
5.2.10 Pietarsaaren puolustusjärjestelyt ja vihollisen iskun torjunta .....	245
5.3. Suomenlahden rannikoiden siviilipuolustus .....	253
5.3.1. Haminan puolustus, Ruotsinsalmi ja Porvoon tykistöasema.....	253
5.3.2. Vihollisen iskut Virolahdelle ja Loviisaan .....	258
5.3.3. Siviilit tukevat Viipurin puolustusta ja taistelevat Uuraansalmessa .....	260
5.3.4. Siviilit tukevat Helsingin ja Hangon puolustusta. ....	265
5.4. Valtiopetoksesta epäiltyjä sekä keisarille lojaaleja sankareita.....	271
5.4.1. Vihollista avustaneet ja kansalaistottelemattomuuteen syyllistyneet siviilit.....	271
5.4.2 Lojaali kansa ja sen heroistiset sankarit .....	275
5.4.3. Siviilitaistelijoista kertovat muistomerkit .....	280
5.5. Siviilien vaikutus sotatoimiin ja venäjän suhteisiin .....	281
5.5.1 Merenkulun turvalaitteiden poistaminen hidasti vihollisen liikettä .....	281
5.5.2. Siviilit käyvät merikauppaa merisaartoa ylläpitävistä sota-aluksista huolimatta .....	282
5.5.3. Merikauppaan investoitujen varojen tehokas suojaus viholliselta .....	283
5.5.4. Siviilit osallistuivat tehokkaasti rannikkoitten puolustukseen.....	286
5.5.5. Sotilaitten ylläpitävä huolto oli siviileitten varassa.....	294
5.5.6. Keisarit kiittävät suomalaisia rannikoiden sotatoimista ja niiden tukemisesta .....	296
<b>6 Sotaa Suomen verovaroin ja telakoiden tuella.....</b>	<b>304</b>
6.1. Merivalvontaan kohdenneet varat.....	304
6.1.1. Optisen lennättimen rakentaminen ja ylläpito .....	304
6.1.2. Luotsien ja rannikon asukkaiden siirto sisäsaaristoon ja merivalvojen palkkaus.....	306
6.2. Suomen omien ja venäläisten joukkojen ylläpito .....	308
6.2.1. Kaartin pataljoona .....	308
6.2.2. Tarkk´ampujapataljoona.....	308
6.2.3. Suomen ensimmäinen ja toinen meriekipaasi sekä siviiliottoalukset.....	309
6.2.4. Ruotuväkipataljoonat.....	311
6.2.5. Venäläisten joukkojen majoitus, muonitus, kestitys, lääkintähuolto ja kuljetukset .....	312
6.2.6. Sotavahinkojen korvaus siviiliväestölle .....	313
6.3. Sota-alusten rakentaminen .....	314
6.3.1. Meriekipaasin höyryfregatit Rurik, Olof ja Kalevala.....	314
6.3.2. Soudettavat tykkiveneet ja Venäjän laivaston mallikappale potkuritykkivene Sterljad ...	316
6.4. Suomen sotarasite ja velan otto.....	318
6.5. Rahoituksen ja laivanrakennusteknisen tuen merkitys sodankäynnille ja venäjänsuhteille .....	321
<b>7 Lojaalisuus suhteiden kehityksen perustana.....</b>	<b>324</b>
7.1. Keisarin Venäjä vakuuttui suomalaisten lojaalisuudesta .....	324
7.1.1. Krimin sota näyttönä lojaalisuudesta.....	324
7.1.2. Suomalaiset turvallisuuspoliittisen valintatilanteen edessä .....	327

7.1.3. Venäjän Kolmas osasto kertoo suomalaisten lojaalisuudesta .....	330
7.1.4 Krimin sota testinä suomalaisten lojaalisuudesta Venäjälle .....	333
7.2. LUOTETTAVUUTENSA OSOITTANUT SUOMI SAA VOIMISTUA.....	336
7.2.1 Päätös sodan tuhojen korjaamiseksi ja Suomen sitomiseksi Venäjään.....	336
7.2.2. Venäjän luotettava autonominen Suomi sai löysät ohjaket ja voimistui.....	338
7.2.3. Venäjän kokemat uhkat Krimin sodan jälkeen.....	354
7.2.4. Venäjän sisäpolitiikka Krimin sodan jälkeen.....	358
7.2.5. Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin.....	362
7.2.6. Suomen valtiohallinnon kehittyminen Krimin sodan jälkeen.....	367
7.2.7. Venäjän luoteisen rajavaltion oma sotilaallinen torjuntavoima saa kasvaa.....	369
7.2.8. Venäjän luoteinen rajamaa saa taloudellisesti voimistua.....	374
7.2.9. Suomen kansallinen kulttuuri saa voimistua.....	379
7.3. Eliitti- ja mallifaktorit osina Suomen autonomian kehityksessä.....	388
7.4. Aika-tapahtuma -grafiikka Suomen erillisvaltiokehityksen ja sortokauden ilmentäjänä ja selittäjänä.....	393
7.5. Valtiopäivien koolle kutsumisen monitahoinen tausta ja Venäjän luottamus .....	397

<b>8 Siviiliden tehokas osallistuminen sotatoimiin loi suotuisan kehityksen valtiokehitykselle .....</b>	<b>405</b>
8.1. Suomi Venäjän luoteisen rajan turvaajana ja osana sen merellistä herruutta .....	405
8.2. Siviiliden tehokas osallistuminen Krimin sotaan toi Venäjän luottamuksen.....	409
8.3. Suomi sai Krimin sodassa saavutetun luottamuksen turvin voimistua.....	415
8.4. Vain venäläistetty Suomi voisi olla Venäjän luotettava luoteinen rajamaa .....	418
8.5. Hallinto-organisaation jatkavuuteen perustuva itsepuolustus sortotoimia vastaan .....	421
8.6. Suomalaisen yhteiskunnan jatkavuuden käsite eli inertiaivoima.....	424
Tutkimustulosten kiteytys.....	426

<b>Lähteet .....</b>	<b>430</b>
----------------------	------------

<b>Liitteet .....</b>	<b>449</b>
-----------------------	------------

# 1 Johdanto

---

## 1.1. Tutkimustehtävä, aiheen rajausta ja käsitteet

### Tutkimustehtävä

Tämän työn tutkimukselliset intressit kohdistuvat siihen, miksi ja miten sekä missä laajuudessa autonomisen Suomen siviiliväestö ja siviiliorganisaatiot osallistuivat Krimin sotaan ja sotatoimien tukemiseen sekä siihen, mikä vaikutus sillä oli sotatoimiin. Samoin tutkitaan, miten keisarin Venäjä reagoi tähän toimintaan sodan aikana ja sen jälkeen aina 1800-luvun loppupuolelle asti. Vastauksia etsitään seuraaviin kysymyksiin:

- Millä eri tavoin ja missä laajuudessa yksityiset siviilit ja siviiliorganisaatiot osallistuivat sotatoimiin ja niiden tukemiseen?
- Miten siviilien sotatoimien menestys vaikutti Venäjän suhtautumiseen Suomeen ja suomalaisiin jo sodan aikana sekä miten tämä suhtautuminen näkyi?
- Oliko suomalaisten Krimin sodan aikana saavuttama keisarin Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus niin vankka, että sillä oli vahva vaikutus maan aseman voimistumiseen aina 1800-luvun loppupuolelle asti?

Näiden kysymysten ohella tarkastellaan suomalaisten siviilien motivaatiotaustaa. Oliko kansan syvillä riveillä omaehtoisia perusteita osallistua sotaan? Valtiovalan ja kirkon luja ote siviiliorganisaatioista ja yksityisistä kansalaisista antaisi olettaa, että siviiliväestön sotatoimiin ryhtymisen motivaatio olisi perustunut yksinomaan julkisen vallan käskyyn. Taustalla saattoi olla paljon muutakin, mikä ohjasi omaehtoisen toimintaan vihollista vastaan.

## Tehtävän rajaukset

Alueellisesti tutkimus kattaa autonomisen Suomen rannikot Karjalan kannakselta Ahvenanmaan kautta Tornioon. Painopistealueeksi muodostuvat Saaristomeren, Ahvenanmaan ja etenkin Pohjanlahden rannikot, koska Suomenlahden rannikolle oli keskitetty runsaasti joukkoja eikä siviileitä siellä tarvittu kuin sotatoimien tukemiseen. Oman huomionsa saa Pohjoisen jäämeren sotatoimialue. Siellä Norja oli estänyt suomalaisten toiminnan kalastajina etenkin Varangin vuonolla jo ennen Krimin sota. Jo tähän aikaan olivat englantilaiset epäilleet, ilmeisesti turhaan, että Venäjä aikoi rakentaa sinne laivastotukikohtan. Sodan päätyttyä Englanti antoi Ruotsi-Norjalle takeet siitä, ettei näin kävisi. Tähän liittyen pohditaan olisiko Suomi jo 1860-luvulla ollut turvallisuuspoliittisesti niin epäluotettava, että se ei saanut sille luvattua Petsamon satamaa korvauksena Siestarjoen alueen luovutuksesta.

Vihollisen iskut kohdistuivat suomalaisiin maailman merillä ja Suomen rannikoilla Venäjän lipun alla purjehtiviin kauppalaivoihin sekä Suomen merikauppaa käyviin satamiin tai merisotilaallisiin rannikoiden kohteisiin. Sisämaan siviilit eivät siksi voineet osallistua aseelliseen taisteluun vihollista vastaan. Tutkimuksessa tosin sivutaan siviileiden tehtäviä valtakunnallisesti tärkeiden laitosten evakuoinnissa Hämeenlinnaan ja valmisteluja Pietariin tähtäävien vihollisen maihinnousujoukkojen torjumiseksi Suomessa.

Siviiliorganisaatioiksi luetaan Suomen senaatin lisäksi kuvernöörien alaisina toimineet kaupunkien ja pitäjäien johto-organisaatiot, valtakunnallisen hallinnon alaiset merenkulku- ja tulliviranomaiset, postilaitos ja etenkin sen alainen postiruotuorganisaatio sekä Suomen kirkko ja sen seurakunnat. Siviiliväestöön kuuluneet yksittäistaistelijat ja muutoin ansioituneet henkilöt ovat olleet erityisen kiinnostuksen kohteina.

Suomalaisten ja venäläisten sotajoukkojen toimintaa käsitellään vain silloin, kun suoritetaan lukumääräis- ja tehokkuusvertailuja niiden ja siviilitaistelijoiden välillä tai tarkastellaan autonomisen Suomen siviiliväestön Venäjän puolustamiseksi kantamaa sotarasitetta. Vihollisen toiminnasta mainitaan samoin vain silloin, kun on ollut tarpeen tarkastella sen päämääriä Suomessa ja miten siviilit ovat pystyneet niitä kiistämään.

Ajallisesti siviilien sotatoimien tutkimus rajoittuu sota-aikaan vuoden 1854 kevästä vuoden 1856 kevääseen. Venäjän suhteita Suomeen tarkastellaan tarkoin Krimin sodan aikana ja sen jälkeen. Vertailun mahdollistamiseksi seurataan keisarin Venäjän suhtautumista suomalaisiin Suomen sodassa ja sitä seuranneena autonomiakehityksen aikana. Venäjän turvallisuuspolitiikan mahdollinen muutos Krimin sodan jälkeen on edellyttänyt Venäjän turvallisuuspolitiikan tarkastelua myös ennen sota. Suomen mahdollisesti Venäjän keisarin turvallisuuspoliittisen luottamuksen turvin tapahtunutta autonomisen aseman ja hallinnon vahvistamista ja kansallista kehitystä tutkitaan vuoteen 1878 asti.

Tästä eteenpäin Turkin sodan rauhanteon nöyryyttämän Venäjän suhteissa Saksaan ja maan omiin reunavaltioihin ja siten myös Suomeen tapahtui voimakas murros. Lopussa tarkastellaan mahdollisen jatkotutkimuksen näkökulmasta suomalaista poliittista, taloudellista sekä kansallista jatkavuuden ilmiötä. Olisiko Venäjän salliman autonomisen Suomen rakenteen voimistuminen vaikuttanut vuoden 1878 jälkeenkin jatkavuudellaan maan tuleviin kohtaloihin?

## Käsitteet

Nyt tutkittavana aikana Suomi oli geopolittisesti määritellen Venäjän autonominen luoteinen reuna-alue ja rajamaa, jolla varauduttiin torjumaan lännestä Venäjälle pyrkivä vihollinen. Pietarin alueen puolustus oli siten tarkoitettu alkaa suomalaisten ja venäläisten joukkojen kanssa jo Suomen alueelta.<sup>1</sup>

Kuvauksissa sotatoimista merellä ja rannikolla esiintyy yleisessä kielenkäytössä harvinaisia käsitteitä, joiden merkityskin saattaa eri aikoina vaihdella. Tässä esityksessä nojataan Kauko Ikosen teokseen ”Merisotataito” (1928) ja Suomen Merivoimien esikunnan ”Merisotaohjesääntön” (1993) luonnoksen ja etenkin sen liitteen terminologiaan.<sup>2</sup> Sitä täydennetään Maanpuolustuskorkeakoulussa tehdyssä Sakari Soinin tutkimuksessa ”Liikesodankäynti Julian S. Corbettin kirjoituksissa” (2011) käytetyillä termeillä sekä tietokonehauilla: meren herruus<sup>3</sup>, fleet in being<sup>4</sup> ja merisaarto<sup>5</sup>. Harvinaisempia merisotilaallisia termejä on selitetty käsiteltävien tekstien yhteydessä.

Ulkomaankaupasta riippuvaisilla merellisillä suurvalloilla on rauhan aikana ja etenkin sodassa keskeisenä päämääränä turvata oma merenherruutensa sekä kiistää se vastustajilta. Ratkaiseva merkitys merenherruuden hankkimisessa on merellisellä voimalla, jonka muodostavat merikauppa aluksineen, niitä suojaamaan pystyvä laivasto, sota-alusten huoltotukikohdat sekä turvatut meritiet emämaan ja kohdemaiden satamien välillä. Englanti ja Ranska omasivat Krimin sodan aikana merenherruuden maailman merillä. Venäjä oli ennen sotaa pyrkimässä näiden rinnalle merelliseksi suurvallaksi. Liittoutuneille merenherruus sodan aikana antoi mahdollisuuden estää Venäjän laivaston toiminnan maailman merillä ja siten pysäyttää suojaattomaksi jääneen merikaupan. Siksi merisotilaallisen toiminnan kohteiksi joutuivat myös autonomisen Suomen Venäjän lipun alla purjehtineet

---

1 Tuomi 1996, 39 ja 113; Zaionchkovskii 1926, 53.

2 Ikonen 1928, 93–97; Merisotaohjesääntö (MSO) 17 sekä lopussa oleva liite.

3 Soini 2011, 4, 27–28; <http://history.state.gov/milestones/1866-1898/mahan>.

4 Soini 2011, 5, 27–28; [http://fi.wikipedia.org/wiki/Fleet\\_in\\_being](http://fi.wikipedia.org/wiki/Fleet_in_being).

5 Soini 2011, 29–30; <http://en.wikipedia.org/wiki/Blockade>.

suomalaiset kauppaluokset ja niiden lastit, satamat varastoineen sekä sota- ja kauppaluksia rakentaneet sekä huoltaneet telakat.

Merisotilaalliseen käsitteistöön kuuluu ylivoimaisen laivaston ”fleet in being”-vaikutus eli laivaston kyky jo pelkällä olemassaolollaan sitoa vastustajan laivaston resursseja niin, että taisteluun ryhtyminen on sille riski. Krimin sodassa liittoutuneiden ylivoimainen laivasto vaikutti siihen, että Venäjän laivasto ei hakeutunut taisteluun. Alivoimaisena se silti osaltaan vaikutti olemassaolollaan siihen, että liittoutuneiden laivasto sidottiin Itämerelle, Mustallemerelle, Pohjoiselle jäämerelle ja Tyynelle merelle. Alun perin ”fleet in being” tulikin käyttöön Iso-Britanniassa vuonna 1690, kun sen laivasto ylivoimaisen Ranskan laivaston takia ei hakeutunut taisteluun, jolloin se satoi ”fleet in beingillään” Ranskan laivaston Englannin kanaaliin ja esti sen toiminnan muualla.

Liittoutuneet pyrkivät merisaarrolla lamauttamaan Venäjän ja sen myötä myös autonomisen Suomen. Tämä tarkoittaa sitä, että liittoutuneet saattoivat sota-alustensa turvaamina, talvikaudet pois lukien, vapaasti käyttää Itämeren ja sen lahtia omiin sotilaallisiin merikuljetuksiinsa ja samalla myös estää Venäjän sotilaalliset kuljetukset ja merikaupan ulkovaltojen kanssa. Jakelureittien ja huoltoyhteyksien katkaisulla oli mahdollista saada Venäjä kuristusotteeseen, jonka seurauksena se sotaan hyvinkin motivoituneena kyettiin kuitenkin taloudellisesti näännyttämään ja siten pakottamaan rauhaan.

Ollakseen kansainvälisen lainsäädännön mukainen tuli kaupallinen merisaarto laillisesti vahvistaa, riittävästi tiedottaa, saattaa tehokkaasti voimaan laivastolla, soveltaa sitä tasapuolisesti ja kunnioittaa puolueettomien oikeuksia. Kauppa-saarron laillisuus rahtialusten kaappausten tapahduttua todettiin vetoomustuomioistuimissa (Appeal courts). Kussakin maassa toimivat sitä varten priisi- eli merisotasaalisioikeudet ja Englannissa the Supreme Court of Admiralty. Ne päättivät myös kaapatun aluksen mahdollisesta päätyemisestä valtion omistukseen, kaappaajien palkkiosta ja aluksen henkilökunnan kohtalosta. Liittoutuneiden julistamat kaupalliset merisaarrot eivät aina varsinkaan alussa olleet kansainvälisten lakien mukaan täydellisiä.<sup>1</sup>

Krimin sodan aikana ja etenkin sen jälkeen oli olemassa kansainväliset merisotaa koskevat ja kattavat sopimukset. Vuodelta 1907 olevaan yhdeksänteen Haagin konventioon oli koottu vuosisatoja merisodissa vallinnutta tapaoikeutta. Siinä rannikoiden saarrosta, kauppalaivojen ja niiden lastien asemasta sekä miehistön kohtelusta annettiin määräyksiä sekä mm. kiellettiin siviilikohteiden perusteeton ja umpimähkäinen pommitus. Konventiossa todetaan: ”Merisodan oleellinen osa on kuitenkin vastustajan kauppamerenkulun, erityisesti sotatarvikekuljetusten ehkäiseminen, myös puolueettomille aiheutuvine vaaroineen. Laillisia sodankäyntitapoja ovat vihollisen satamien ja rannikoiden julistaminen

---

1 Greenhill – Giffard 1988, 153, 157 –158; <http://runeberg.org/pieni/3/0047.html> ja 0519.html.



saartoon, miinoitukset sekä aseellinen toiminta saarron ylläpitämiseksi, joskin näistä aiheutuvia vaaroja on sopimuksin yritetty rajoittaa.”<sup>1</sup>

Englannin ja Ranskan laivasto-osastojen merenherruus Itämerellä saatettiin kiistää vain ajoittain tai paikallisesti. Sillä tarkoitetaan yrityksiä merisodan menetelmien rajoittamista vihollisen kykyä käyttää tietyn ajan tiettyä merialuetta omiin tarkoituksiinsa (tavallisesti rannikkoalueen tai satamien saarron yhteydessä) ilman samanaikaista pyrkimystä hallita itse merta. Tässä esityksessä käsitteeseen on sisällytetty ne epäsymmetriset sodankäynnin keinot ja menetelmät, joita puolustava osapuoli ja tässä tapauksessa autonominen Suomi käytti pyrkiessään estämään tai rajoittamaan vihollisen esteetöntä liikettä saaristoväylillä, murtamaan merellä vihollisen laivastosaarron sekä puolustamaan satamissa olevia aluksia ja muuta materiaalia. Siten poistamalla merimerkit, kieltäytymällä vihollisen luotsauksesta ja estämällä paikallishankinnat, rakentamalla tykistömeriesteitä tai miinatykistöasemia, tulittamalla siviilikaartiin käsiaseilla sekä käymällä merisaarraa huolimatta merikauppaa sulunmurtaja-aluksilla saatettiin kiistää vihollisen ehdoton merenherruus.

Tämän tutkimuksen keskeinen intressi kohdistuu siten siihen, kuinka tehokkaasti suomalaiset siviilit ja siviiliorganisaatiot pystyivät yksin tai yhteistoiminnassa sotaväen kanssa ja sitä tukien paikallisesti ja ajallisesti kiistämään liittoutuneiden ehdottoman merenherruuden sekä sen myötä väistämään merisaarron ja torjumaan hyökkäykset kauppasatamiin.

Sotatoimissa keskeisiä käsitteitä joukkojen ja myös sota-alusten tehokkuuden arvioinnissa ovat tuli ja liike. Mitä joutuisemmin alus tai alusyksiköt saattavat siirtää aseittensa tulen eri kohteisiin, sitä tehokkaampi on tulos. Tämän tehokkuuteen liittyvän liikkeen hidastamisesta on kyse, kun muutoinkin lyhyiden avovesikausien aikana vihollisen etenemistä hidastetaan poistamalla merenkulun turvalaitteet sekä kieltäytyään luotsaamasta aluksia. Samalla tavalla vihollisen toiminnalle voidaan aiheuttaa viivettä ja lyhentää alusten toimintasädettä, kun estetään omista huoltotukikohdista kaukana toimivia vihollisaluksia täydentämästä paikallishankinnoin höyrykoneiden käytössä, keittiössä ja hyttien lämmittämisessä tarvittavan puun saantia. Alusten tarvitseman juoma- ja kattilaveden sekä ruokatarvikkeiden hankinnan estäminen vaikutti samalla tavalla. Ylläpitävän huollon estyessä joutuu sota-alus keskeyttämään toimintansa ja siirtymään täydennysten saamiseksi kauempana toiminta-alueelta sijaitseviin huoltotukikohtiin.<sup>2</sup>

Tutkimuksen järjestelmälliseksi suorittamiseksi on siviileiden sotilaallinen toiminta rannikoilla ja avomereltä kuhunkin kauppasatamaan johtavalla vihollisen hyökkäysuralla luokiteltu eri taktisten toimintojen osista muodostuvaksi

---

1 Rosén 1993, 131–133; Michaelis 1969, 890. Puolueeton alus ja lasti, sotakieltotavara ja merisotasaalis -määritelmät.

2 Ikonen 1928, 17–18.

rannikopuolustusjärjestelmäksi, jolla pyrittiin vaikuttamaan satamakohteisiin iskevään viholliseen:

- Kaukotiedustelu ja salainen eli operatiivinen vihollistiedustelu,
- koko Suomen rannikon kattava merivalvonta-asemien ketju, johon kuului paikallinen vihollisen tulosta kertova hälytysjärjestelmä,
- merenkulun turvalaitteiden poistaminen ja luotsauksesta kieltäytyminen,
- vihollisen paikallishuollon estäminen evakuoimalla puutavaraa ja karjaa,
- kaupunkien pormestareiden neuvottelut vihollisosaston komentajan kanssa, johon liittyi tiedustelu vihollisen mahdollisesta toiminnasta,
- tykistö-merisuluteasemat sekä miinatykistöasemat,
- siviilikaartien perustaminen ja mahdollinen torjuntataistelu,
- satama-alueen materiaalin ja maakuljetusvälineiden evakuointi sekä alusten maastouttaminen ja myynti ulkomaille sekä jättäminen puolueettomiin satamiin eli niihin sijoitettujen pääomien suojaaminen,
- palontorjunnan tehostaminen,
- sotaväen majoitus, muonitus, sairaanhoito, kyyditys ja sotilaalliset kuljetukset,
- vihollisen merenherruuden kiistäminen käymällä ulkomaankauppaa sulunmurtaja-aluksilla merisaarrosta huolimatta ja
- siviiliväestön sekä sotilaiden taistelutahdon terästäminen.

Ulkovaltojen alueella tapahtuvalla kaukotiedustelulla pyritään selvittämään vihollisen aikeita ja vahvuutta sekä puolueettomien maiden suhtautumista sotaan. Suomen rannikot kattavan merivalvonta-asemien ketjun avulla välitetään tiedot vihollisen esiintymisestä, vahvuudesta ja suuntautumisesta merisodan johdolle. Vihollinen pyrki ilmeisesti säästämään itse kaupungit, jolloin pääsääntöisesti ennen satamien varastojen, telakoiden sekä alusten polttamista saavuttiin useimmiten ”ylimuistoisista ajoista saakka”<sup>1</sup> tapana olleen valkoisen neuvottelulipun turvin siviilisatamiin ja haluttiin neuvotella pormestareiden kanssa. Usein satamakaupunkien pormestari tai raadin edustajat soudattivat itsensä lähestyvän vihollisosaston päällikön puheille. Tämä erikoislaatuinen Venäjän valtion ja sotailoksen sekä merikauppaan liittyvän materiaalin tuhoamista edeltänyt siviilitoiminta tarjosi kaupungeille joitakin mahdollisuuksia säästä ainakin asukkaitensa asunnot tuholta. Pormestarit olivat siksi etukäteen valmistautuneet valkoisine lippuineen ja veneineen tiedustelemaan vihollisen aikeita ja neuvottelemaan satamaan tulleen hyökkääjän kanssa.

Aktiiviseksi meripuolustustoiminnaksi luokitellaan merenkulun turvalaitteiden eli loistojen sammuttaminen ja merimerkkien poistaminen, kieltäytyminen luotsauksesta sekä merelle ampuvan tykistön kantaman piirissä tapahtuva meri-

---

1 Rosén 1993, 73–74

suluttaminen. Viimeksi mainitulla tarkoitetaan esteiden rakentamista laivaväylille käyttäen kelluvia puupuomeja, kettinkiesteitä, junttapaaluja ja alusupotteita eli upottamalla aluksia väyläkapeikkoihin. Sodan aikana sulutteita rakennettiin ensimmäistä kertaa Suomen vesillä myös merimiinoista, jolloin miinalinjat ja tykistö muodostivat yhdessä miinatykistöasemia. Lopulta vihollinen pyritään torjumaan siviilipukuisten vapaaehtoisten perustamien kaartiin eli vapaajoukkojen tulella itse maihinnousukohteissa.

Satamissa vihollisen polttamalla tapahtuvat tuhoimet merikauppaa vastaan pyrittiin estämään alusten, kauppatavaran ja telakoiden evakuoimisella sekä maastouttamisella tai myös syytämällä ne mereen tai upottamalla. Palontorjuntaa tehostamalla yritettiin ehkäistä tulen leviämisen ainakin kaupunkien rakennuksiin vihollisen polttaessa Venäjä valtion omistamat kohteet ja satamat laitteineen, aluksineen sekä varastoineen. Siviilit vastasivat sotaväen majoituksesta, muonituksesta, lääkintähuollosta, kyydityksestä sekä sotilaallisista kuljetuksista.

Siviiliväestön ja siviilitaistelijoitten sekä sotilaiden maanpuolustushengen tulistamiseksi syntyi Suomessa Itämaisen sodan aikana runoja ja lauluja, jotka kansan tuntemien runoilijoiden tai kansantaitajien riittäminä kannustivat rannikoiden puolustajia.

Esityksessä käytetään sanaa signaaliarvo kuvaamaan suomalaisten siviilien suhdetta emämaahan Venäjään. Siviilit osoittivat lojaalisuuttaan osallistumalla sotatoimiin vihollista vastaan ja orientoituivat siten poliittisesti Venäjään. Keisari saattoi käyttää sitä ulko- ja sisäpoliittisena aseena liittoutuneita, Ruotsia sekä Suomen skandinavisteja ja muittenkin Venäjästä eroon pyrkivien mielipiteitä vastaan.

Tässä tutkimuksessa kaikki päivämäärät ovat uutta ajanlaskua. Tilanteissa, joissa päivämäärällä on erityistä merkitystä, mainitaan myös Venäjällä käytetyn vanhan ajanlaskun päivämäärä.

Krimin sodan aikana alusten lastinottokyky ilmaistiin lästeinä. Raskas lästi oli 2448 kg ja uusi lästi 4250 kg.

## **Siviilit sotatoimissa**

Vasta Krimin sodan jälkeen alettiin luoda kansainvälisiä lakeja, joihin sisällytettiin jo aiemmin vallinneita taistelukenttien humanitäärisiä tapoja. Henri Dunant oli 1859 käydyn Solferinon taistelun jälkeen todennut sotilassairaanhoidon puutteet, ja hänen toimintansa johti kansainvälisen Punaisen Ristin perustamiseen 1863. Pietarin julistuksessa (1868), Brysselin kokouksessa (1874), Haagin konferensseissa (1899 ja 1907) sekä Haagin ja Geneven traditioissa syntyivät kansainväliset sopimukset aseistautuneiden siviilien asemasta laillisina taistelijoina. Siviilit saivat kansainvälisen lain suojaaman sotavangin aseman antautuneinakin sekä haavoittuneelle kuuluvan hoidon virkapukuisten sotilaiden tavoin. Aseistettu siviili

rinnastettiin sotilaaseen vasta Geneven sopimuksella (1907), jossa aseistettu siviili tulkittiin sotilaaksi jopa partisaanina ilman univormua vihollisen miehittämällä alueella, kunhan taistelija vain kantoi näkyvää tunnusta tai avoimesti asetta eikä kätkeytynyt vastarintamiehenä siviileiden sekaan. Kuitenkin jo Kustaa II Adolfin 1621 antamissa ja Kaarle XI:n täydentämissä sota-artikloissa mainittiin, että ainakin papit, vanhukset, naiset ja lapset tuli säästää väkivallalta, jos he eivät osallistuneet vastarintaan.

Suomen sodassa 1808–1809 olivat siviilit osallistuneet tehokkaasti joko omina sissiyksikköinä tai yhdessä sotajoukkojen kanssa taisteluun venäläisiä sotilaita vastaa. Suomalainen siviiliväestö oli myös tukenut näitä siviilitaistelijoita, joten siviilit taistelijoina ei ollut tuntematon ilmiö Krimin sotaan tultaessa.<sup>1</sup>

Venäläiset ja suomalaiset sotilaat olivat jo Krimin sodan aikana univormuisaan selkeästi siviileistä erottuvia sotilaita. Vihollinen ilmoitti sodan aikana kaupunkeihin lähettämässään julisteissa kohtelevansa sotilaita avustavia siviileitä vihollisinaan ja uhkasi näin tapahtuessa polttaa kaupungin<sup>2</sup>. Suomessa olevien joukkojen komentajana oli kenraalikuvernööri. Hän käski, kuten tuonnempana todetaan, siviileistä muodostettuja aseistettuja siviilikaarteja ja partisaaniosastoja moniin selkeästi sotilaille kuuluviin tehtäviin.

Aseistettujen siviileiden asemaa kuvaa se, että paikallinen sotilasjohto salli siviilikaartien toimia yhdessä sotilaiden kanssaan ja tuki näitä joukkoja luovuttamalla aseita. Kun sotajoukko sai käskyn siirtyä muualle, siviileiltä riisuttiin aseet ja heidän miehittämänsä merelle ampuvat tykit siirrettiin pois asemistaan. Perusteiksi mainittiin, että siviileiden yksin käymissä taisteluissa ammattitaidon puute sotilasasioissa aiheuttaisi vain katkeria tappioita.<sup>3</sup>

---

1 Rosén 1993, 17–18, 20,22–23, 45–46, 55 ja 155

2 Hirn 1956, 46. Vara-amiraali H. Plumridgen 1.7.1854 viitenä kappaleena Ouluun jakama juliste.

3 TMA, yksityisarkisto "Militaria"- kansion nippu 7. Kuvernööri Cronstedtin 9.7.1855 allekirjoittama jakelukirjelmä, jossa käsketään aseistautuneet siviilit aina olemaan sotilasjohdon alaisina.

## 1.2. Aikaisempi tutkimus

Itämaisen, Krimin eli Oolannin sotatapahtumista on yllättävän paljon historiallisia kuvauksia ja tutkimuksia<sup>1</sup>. Kaksi avovesikautta vuosina 1854–1855 kestänyt sota on siis koettu autonomisen Suomen historian merkittäväksi tapahtumaksi.

Koska Englannin ja Ranskan laivastot toimivat Itämerellä, on Krimin sodan tapahtumista kerrottu myös näiden sekä tätä sisämerta ympäröivien maiden historiategoksissa. Kaikkien tutkimusten ja historiategosten keskeisinä aiheina ovat olleet sodan poliittiset syyt ja sotilaiden toiminta Venäjän ja siten myös autonomisen Suomen rannikoilla. Tutkimuskohteina ja näkökulmina eivät ole olleet autonomisen Suomen siviiliväestön osallistuminen rannikoiden puolustukseen. Keskeisinä aiheina eivät myös ole olleet merisaarron murtaminen tai vihollisen merenherruuden kiistäminen Suomea ympäröivillä merialueilla eikä suomalaisien siviilien toiminnan sotilaallinen merkitys rannikoiden puolustajina ja edellä mainittujen toimintojen vaikutus keisarin Venäjän Suomen suhteisiin.

Sodasta kertovat venäjän-, ruotsin- ja suomenkieliset ”klassikot” vain sivuavat siviilien osallistumista sotatoimiin ja Venäjän suhteita Suomeen. Näistä tunnetuimpia ovat mm: Väinö Wallinin ”Itämainen sota Suomessa 1854–1856” (1904), M. Borodkinin ”Kriget vid Finlands kuster 1854–1855” (1905), Hugo Schulmanin ”Tapahtumat Suomessa Krimin sodan aikana” (1905), Marta Hirnin ”Oolannin sota 1854–1855” (1956) ja Carl Michael Runebergin ”Finland under orientalska kriget” (1962). Näissä Suomen rannikoiden puolustusta on kuvattu pääosin jalkaväkisotilaiden toimintana maan rannikoilla, joista tärkeimmiksi on nähty Hangon, Bomarsundin ja Viaporin linnakkeiden puolustustaistelut. Näiden lisäksi Tammissaaren ja Kokkolan satamien puolustusta on käsitelty laajemmin ja todettu myös erikoisesti Kokkolan siviiliväestön huomattavat ansiot torjuntataisteluiden onnistumiseksi. Borodkin ja Schulman sivuavat myös rannikon siviilien osallistumista sotatoimiin ja autonomisen Suomen siviilihallinnon osuutta sodan rahoitukseen. Onnistuneisiin torjuntataisteluihin osallistuneiden siviilien palkitsemisesta on useita mainintoja. Teoksissa näkyy myös keisarin Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin.

Suomen rannikkokaupunkien ja -pitäjien historioissa kerrotaan lähes aina Krimin sodan ajan siviilien toiminnasta vihollisen torjumiseksi. Niissä mainitaan myös toiminnan merkitys sotatoimille ja siviileiden palkitseminen. Kokonaisvaltaista esitystä Suomen rannikon siviilien osallistumisesta maanpuolustukseen ei kuitenkaan ole löytynyt. Se on tämän tutkimuksen ensimmäinen keskeinen aihe.

1 Suomen historiallinen bibliografia: Malinen – Kivikoski 1940 (1901–1925); Vallinkoski – Schauman 1955 (1926–1950); Lamminen 1968 (1951–1960); Rantanen – Pärssinen 1983 (1961–1970); Rantanen – Pärssinen 1988 (1971–1980); Mankki – Rantanen 1995 (1981–1985) ja Antin 1992 (1986 – 1990).

Martti Hamunen on 1986 laatinut Merisotakoulun esiuupseerikurssilla tutkielman ”Merisotatapahtumat Pohjanlahdella Suomen sodan ja Krimin sodan aikana”. Siinä on mereltä tulevan vihollisen toiminnan kuvaamisen lisäksi lähestytty myös siviiliihpepiiriä, mutta tutkielman laaja aihe, mukaan lukien merisotilaallisten tapahtumien tarkastelu, on rajannut siviilien toiminnan tutkimusta. Lähteinä on vain suppeasti käytetty edellä mainittuja klassikoita ja eräiden kaupunkien ja pitäjiä historioita. Alueellisesti Hamusen tutkimus oli rajattu Pohjanlahden rannikoille, joten Ahvenanmaan, Saaristomeren ja Suomenlahden siviilipuolustuksesta ja Suomen rannikon siviilien merivartiointista sekä saarronmurtaja-alusten toiminnasta on vain suppeita mainintoja. Esityksessä ei käsitellä lainkaan Venäjän suhteita Suomeen.

Tutkimuksen toisena keskeisenä aiheena on Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin Krimin sodan jälkeen. Tähän vaikuttivat Venäjän sotilasmaantieteellinen ja -poliittinen sekä merikauppaan liittyvä logistinen asema Suomen suhteen sekä suomalaisten toiminta rannikoillaan toimivia Venäjän vihollisia vastaan. Keijo Korhonen on nähnyt, että turvallisuuskysymys on ollut pohjimmiltaan Venäjän ainoa hallitseva motiivi, jolla Suomen asemaa tarkkailtiin. Eversti Wolf H. Halsti on todennut tarkastellessaan Venäjän luottamusta Krimin sodan ja sen jälkeisenä Aleksanteri II:n aikana: ”Juuri tätä aikaa olisi puolin jos toisinkin muistettava luottamuksellisen yhteistyön edellytyksiä harkittaessa.”

Hän antaa rivien välistä ymmärtää, että silloin vielä voimassa olleen yya-sopimuksen alkulähteet saattoivat olla juuri nyt tutkittavana olevassa ajassa.<sup>1</sup>

Suomalaisten Krimin sodan aikana keisarille osoittamaa lojaalisuutta ja siitä johtunutta keisari Aleksanteri II:n turvallisuuspoliittista luottamusta suomalaisiin käsittelee Juhani Paasivirta teoksessaan ”Suomi ja Eurooppa. Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit 1808–1917” (1978). Hän näkee suomalaisten lojaalisuuden keisarille kasvaneen sodan aikana ja toteaa, että keisari kutsui säätyvaltiopäivät koolle ensi kertaa sitten Porvoon valtiopäivien osin juuri syntyneen turvallisuuspoliittisen luottamuksen takia. Myös Edvard Radzinski on 2005 julkaisemassaan teoksessa ”Aleksanteri II Venäjän suuri vapauttaja” maininnut, että valtiopäivät saatiin etenkin Suomen osoittaman ’säyseyden’ takia, mutta myös halusta osoittaa kapinoiville puolalaisille, mitä he olivat menettäneet. Pertti Luntinen (1997) mainitsee lojaalisuuden syyksi valtiopäivien saamiseen. Hän, kuten Radzinskykään, eivät mainitse, että suomalaisten toiminta Krimin sodassa olisi luonut perustan keisarin luottamukselle.<sup>2</sup>

Teoksessaan ”Maakunnasta valtioksi” (1987) Osmo Jussila toteaa Suomen valtiostatusta tutkiessaan, että Suomen vuosisatoja kestäneen kehityksen luoma

---

1 Korhonen 1966, 12–13, 16; Soikkanen 2005, 83; Wolf H. Halsti 1969, 142.

2 Paasivirta 1978, 183, 197, 198, 205, 209, 220, 229, 242 ja 244; Radzinski 2005, 189; Luntinen 1997, 108–110.

valtiolaitos oli niin vahva, että se kesti venäläistämisaajan paineet ja vaikutti voimakkaasti maan itsenäistymiseen. Hän ei mainitse Krimin sodan ajan vaikutusta.<sup>1</sup>

Märtha Lindbladin pro gradu -tutkielma ”Politiska opinioner och stämmningar i Finland under Krimkriget” (Åbo Akademi 1947) sivuaa tämän tutkimuksen aihetta. Lindblad kuvaa suomalaisten suhtautumista Venäjään ja ajatuksia maan mahdollisesta liittämisestä uudelleen Ruotsiin. Esityksen loppupäätelmä liittyy erityisen haastavana tämän tutkimuksen aiheeseen. Sen mukaan Aleksanteri II:n täytyi suomalaisten Venäjän vastaisen mielipiteen takia kutsua säätyvaltiopäivät koolle. Niin oli Aleksanteri I joutunut menettelemään Suomen sodan jälkeen.<sup>2</sup>

Krimin sodan alkamisen 150-vuospäiviä vietettiin 2004 suurin juhlallisuuksin mm. Haminassa, Tammisaarella, Ahvenanmaalla sekä Kokkolassa. Tapahtumiin liittyi paikallislehtien kertomuksia sodan ajan tapahtumista ja erillisiä näyttelyitä sekä näytelmiä. Ne tukeutuivat etenkin Tammisaaren alueen historian tutkimuksessa ennen käyttämättömiin lähteisiin. Ahvenanmaalla kuvattiin lehdistössä ja erillisissä näyttelyissä etupäässä Bomarsundin taisteluun liittyviä tapahtumia ja nähtiin tärkeänä sodan päättänyt Pariisin kansainvälinen sopimus, jonka seurausta on yhä voimassa oleva alueen demilitarisoitu asema<sup>3</sup>.

Kokkolan näyttelyssä, seminaarissa, paikallislehdissä ja näytelmässä korostui siviilien panos torjuntataistelussa. Tohtori Pekka Kauppala kuvasi seminaariesitelmässään Kokkolan taistelua kansallisesti merkittäväksi. Hän totesi taistelun keisarin Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen saavuttamisen alkukohdaksi. Luottamusta hyödyntäen suomalaiset alkoivat rakentaa perustaa oman valtion synnylle.<sup>4</sup> Tammisaaren näyttelyssä ja laajassa paikallislehtien kirjoittelussa tuotiin esille siviilien ansiot. Niissä korostuivat merivalvonta, väyläesteiden rakentaminen, linnoitustyöt ja sotaväen huoltaminen.<sup>5</sup>

Juhlintaan toi kansainvälisyyttä se, että 150 vuoden takaisen hyökkääjän Britannian sekä puolustajan Venäjän viralliset edustajat pystyttivät yhdessä

1 Jussila 1987, 168–169.

2 Lindblad 1947, 130; Paasivirta 1978, 241–242. Tässä mainitaan kansainvälinen kriisi vaikuttajana valtiopäivien kutsumiseksi kokoon mutta vaikuttajana myös Aleksanteri II:n turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin.

3 Nya Åland 2003, 24.1 Bomarsund ja 2004, 13.2 Lastenkirja -Bomarsund, 18.2 Digitaalisia kuvia Bomarsundista, 19.2 Oolannin sota -laulu, 20.4 Petturit 150 vuotta sitten, 22.6 Englannin suurlähettiläs paljastaa Victorian ristin saaneiden ja kaatuneiden muistomerkin, 16.8 Englannin suurlähettiläs uusii sotilashaudan laatan, 18.8 Ryska dagar 12–15.8 Bomarsundissa ja 6.9 ilotulitus Bomarsundissa; Ahvenanmaan museon näyttely ”Bomarsund – imperiets utpost, ryska spår på Åland”.

4 Seminaariesitelmät Krimin sodasta Kokkolassa 2004: Pentti Virrankoski, Jörn Donner, Andrev Lambert ja Pekka Kauppala; Österbottningens 2004, 11.5 näyttely, 26.5 näytelmä, 30.5 Halokarin taistelu ja kirurgi Creen ja C.J. Nyströmin kertomukset; Kokkola -lehti 12.5.2004 ”Kahakka Kokkola”; Voitonjuhlat – Vi vann kaupunkifestivaalien 4.–13.6.2004 ohjelma; <http://www.kokkola.fi/voitonjuhla/programm>.

5 Gunnar Lundqvistin uudet tutkimukset siviilien sotatoimien tukemisesta Västra Nyland 9, 11, 12, 13 ja 14.5.2004.



Suomen edustajien kanssa uusia muistomerkkejä. Britannian suurlähettiläs ja sotilasasiamies paljastivat Bomarsundissa menehtyneiden ja siellä annettujen ensimmäisten Victorian ristin saaneiden sekä Tammisaaressa kaatuneiden sankarivainajien muistomerkit. Britannian edustajat osallistuivat myös tammisaarelaisten aloitteesta tehdyn Vitsandin taistelun muistomerkin paljastukseen yhdessä suurlähettiläs Ralf Fribergin ja Venäjän suurlähettilään sekä sotilasasiamiesten ja paikallisten suomalaisten sotilasjohtajien kanssa. Siviilitaistelijoista kertovia Krimin sodan muistomerkkejä esitellään liitteessä 6.

Keväällä 2005 Krimin sotatapahtumista oli Turun asemessuilla pienimuotoinen näyttely, jossa esiteltiin etenkin sodassa käytettyjä käsiaseita. Hangon museossa on ollut näyttely samoista aseista, mutta myös taistelusta, jossa Hankoniemen patteri torjui vihollisen iskun 1854 ja siitä, miten vihollinen tuhosi Hangon varuskunnan 1855. Näyttely kuvasi myös ns. Hankoniemen verilöylyä, jossa venäläinen joukkue surmasi vankeja rantaan tuoneen englantilaisen veneen miehistöä ja rantaan tuodun suomalaisen merikapteenin, joka oli aiottu vapauttaa.<sup>1</sup> Viaporin pommituksesta 1855 oli vuonna 2005 Suomenlinnassa näyttely, joka kuvasi Viaporin ja liittoutuneiden laivaston tykistöjen välistä kaksintaistelua.<sup>2</sup> Vain Kokkolan juhluvuoden tapahtumissa siviilien osallistuminen sotatoimiin tai niiden tukemiseen tuli vahvasti esille.

Sodan alkamisen 150-vuotispäiviä ennakoi uusin historiateos Krimin sodasta Suomessa. Oiva Turpeinen aloitti ”Suuriruhtinaan Suomi” -historiakirjojen sarjan teoksella ”Oolannin sota. Itämainen sota Suomessa.”(2003). Raul Johansson ja Ilkka Malmberg ovat laatineet kuvateoksen ”Kauhia Oolannin sota Suomessa 1854–1855”( 2013). Vaikka kummassakin teoksessa on aiempia teoksia syvällisemmin ja uutta lähdeaineistoa käyttäen paneuduttu sota-ajan tapahtumiin, pääteemoina eivät ole siviilien luomat satamien puolustusjärjestelyt tai Suomen kokonaisvaltainen siviilipuolustus. Teokset eivät myöskään sisällä selkeitä kokonaisvaltaisia arviointeja siviilitoiminnan vaikutuksista sotatoimiin ja Venäjän Suomen suhteisiin. Kriisinajan siviilimerenkulun saarronmurtajatoimintaa eli vihollisen merenherruuden kiistämistä on teoksissa käsitelty aiempaa laajemmin.

---

1 Näyttelyt perustuivat suurelta osin Krimin sotaan ja sen aseiden tutkimukseen paneutuneen Pehr–Erik Nymanin työn tuloksiin. Hän on myös laatinut 2005 julkaistun teoksen: ”Var stad och köping härjad. Bilder och berättelser från Krimkriget 1854–1855”.

2 HS 22.5.2005. s C10 ”Helsinki seurasi kalliolta pommien lentoa Viaporiin”. Kertomus näyttelystä, joka päättyi 30.10.2005.



## 1.3. Tutkimusmenetelmät ja lähdeaineisto

### Metodi

Tämän tutkimuksen perushypoteesi on, että siviileiden sotatoimet ja siviiliorganisaatioiden sotatoimien tukeminen sekä sulunmurtaajatoiminta Krimin sodassa olisivat aiemman tutkimuksen osoittamaa voimakkaammin vaikuttaneet sotatoimiin ja Suomen autonomian kehitykseen. Väitteen testaus aloitetaan analysoimalla kaikkia niitä siviilitoimintoja, joilla vihollisen päämääriä pyrittiin rajoittamaan kussakin eri rannikon kohteessa. Tähän sisällytetään havainnot siitä, miten siviileiden toiminta vaikutti torjuntatoimien onnistumiseen eri kohteissa.

Verrokkina tutkimuksessa pidetään myös Suomen sodan aikaisten siviilien vastarinnan merkitystä autonomian kehitykselle. Krimin sodassa saarronmurtaajalusten ja rannikoilla toimivien siviilien toiminnassa vihollisen valtaamalla merellä on samoja piirteitä, kuin siviilien toiminnassa Venäjän 1808 valtaaman Suomen saaristo- ja maasodassa.

Siviiliväestön motivaatio puolustaa kotiseutuaan ja merikaupan luomaa hyvinvointiaan on myös keskeinen tarkkailun kohde. Se selittäisi heidän osallistumistaan sotatoimiin. Yhteistoiminnassa suomalaisten ja venäläisten sotilaitten kanssa torjuttiin ja väistettiin vihollisen iskut Venäjän luoteisen autonomisen rajamaan Suomen rannikoilla. Tästä toiminnasta etsitään syitä, jotka osaltaan selittäisivät Venäjän sodan jälkeistä turvallisuuspoliittista luottamusta suomalaisiin.

Krimin sodassa suomalaisten siviilien suorittamat torjuntatoimet yksin tai yhdessä sotilaiden kanssa on luokiteltu eri vaiheisiin, joissa torjuntatavatkin ovat erilaiset. Järjestelmällisen luokittelun avulla pyritään toteamaan, oliko olemassa erityinen meripuolustusjärjestelmä, jonka siviiliväestö yksin tai yhdessä venäläisten joukkojen kanssa oli luonut. Yhdistämällä eri satamakohteiden puolustusjärjestelmät saadaan kokonaisvaltainen kuva meripuolustuksen laajuudesta ja tehosta Suomen rannikoilla.

Meripuolustusjärjestelmän mahdollista olemassaoloa tarkastellaan eri lähteisiin tukeutuen. Siviilit osallistuvat kaukotiedusteluun ja etenkin merivalvontaan sekä suojautuivat monin eri tavoin kussakin rannikon satamakohteessa vihollisen iskuilta. Meripuolustusvalmistelujen lisäksi on eräissä tapauksissa mahdollista tarkkailla myös sitä, miten nämä valmistelut vaikuttivat silloin, kun vihollisen todella iski satamakohteeseen. Puolustusvalmistelut ja eräissä kohteissa tapahtuneet torjuntataistelut tuloksineen nähdään käytettävien lähteiden valossa joko hypoteesia voimistavaksi tai heikentäväksi tekijäksi ja havainnot yhdistetään koko maan rannikkoa koskevan tilanteen todentamiseksi.

Suomen rannikon puolustukseen käytettiin tässä sodassa tykistöväyläesteiden lisäksi ensimmäistä kertaa merimiinoista ja merelle ampuvasta tykistöstä

muodostettuja miinatykistöasemia satamien suojana.<sup>1</sup> Tutkimuksessa pyritään selvittämään siviilien osuus näiden miinatykistöasemien rakentamisessa. Tässä myös laajennetaan näkökulmaa aiemmin vähemmälle huomiolle jääneeseen siviilikauppa-alusten saarronmurtajatoimintaan, jolla kiistettiin vihollisen keskeinen tehtävä estää merikauppa ulkomaille.

Vertailemalla siviileiden toimia venäläisten ja suomalaisten sotilaiden tehokkuuteen puolustusvalmisteluissa ja itse sotatoimissa sekä toteamalla viholliselle aiheutetut tappiot on mahdollista tehdä havaintoja myös siviilipuolustuksen merkityksestä sodassa. Samaan päämäärään pyritään vertailemalla Venäjään kuuluneiden Baltian maakuntien siviilien ja suomalaisten siviilien osallistumista rannikoiden puolustukseen sekä siihen, miten keisari mahdollisesti palkitsi heitä ansioistaan.

Keisarin Venäjän suhtautumista suomalaisten rannikkopuolustuksen saavutuksiin tarkastellaan luomalla tilasto kuhunkin puolustuskohteeseen erikseen sekä suomalaiseen siviilihallintoon kohdistettujen kiitosten, lahjojen, rahapalkintojen, kunniamerkkien ja muiden huomaavaisuuden osoitusten määrästä. Ne osoittavat venäläisten arvioita suomalaisten tehokkuudesta sotatoimissa ja antavat myös perusteita johtopäätöksiin Venäjän turvallisuuspoliittisesta luottamuksesta suomalaisiin. Vertailukohteena ovat samanaikaiset tapahtumat Venäjän läntisissä maissa, etenkin Puolassa ja Baltiassa. Esityksessä tarkastellaan myös Venäjän suhdetta Suomeen ennen sotaa, jotta nähtäisiin muuttuiko se suomalaisten sodan ajan toiminnan takia.

Keskeistä tässä tutkimuksessa on venäläisten kotoperäinen tapa arvioida kansan lojaalisuutta keisarille. Venäläisten oletetaan soveltavan tätä tapaansa myös tarkastellessaan Suomen kansan syvien rivien lojaalisuutta. Venäjän itsevaltiuteen liittyi doktriini keisarin sekä oikeauskoisen kirkon ja syvien kansanrivien häiriöttömästä liitosta, joka loi edellytykset imperiumin olemassaololle. Olennaista oli oikeaoppisen kirkon luoma venäläinen kulttuuri ja sen omaksuneen kansan suhde keisariin. Kristityn omantunnon ja eräänlaisen kirkollisen sosialismin myötä massat tukivat johtoeliitin päämääriä myös käytännön elämässä oman henkensäkin menettämisen uhalla.<sup>2</sup> Vaikka valistusministeri Sergei Uvarov saattoi vasta 1833 kirjalliseen muotoon esityksen Venäjän sisäpoliittisesta hallintojärjestelmästä eli pyhästä kolminaisuudesta ortodoksia, autokratia ja kansanomaisuus eli kansallishenkisyys (narodnost), oli tämä kolminaisuus iät ja ajat ollut hallinnon perustana Venäjällä.<sup>3</sup>

Pahinta olisi, jos kansan syvät rivit nousisivat kapinaan. Useat kansannousut, kuten Stenka Razinin ja Pugatšovin johtamat kapinat, olivat monin tavoin syöpyneet syvälle venäläiseen mieleen.<sup>4</sup>

---

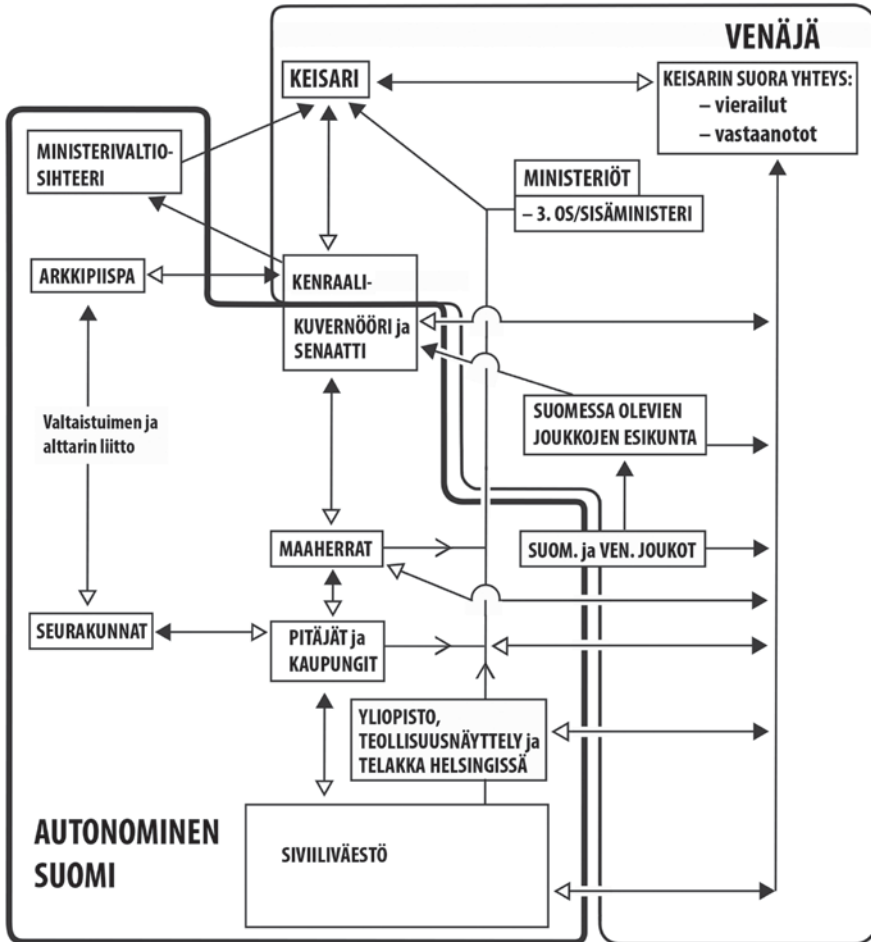
1 Auvinen 1999, 95–96.

2 Vologin 1990, 57, 64 – 67, 557, 567–568.

3 Kirkinen–Lappalainen 1986, 220–221; Oittinen 2007, 19–20, 373–374.

4 Kirkinen – Lappalainen 1986, 119–121, 172–174.

Keisarin saamat tiedot (▲) siviileiden osallistumisesta sotatoimiin sekä keisarin tästä toiminnasta antamien huomionosoitusten välittyminen (▽).



Suomen sodan aikaan liittyi siviilien taistelu venäläisiä vastaan, mutta myös Euroopassa Ranskaa vastaan nousi laaja ja sotatoimia hidastanut siviilivastarintaliike. Toimintaan innoitti etenkin Napoleonin väheksymän Espanjan kansan käymä sitkeä partisaani- ja sissisota. Tämä vaikutti keventävästi Venäjän sotatoimiin Suomessa, sillä Napoleonin marsalkka Bernadotte, jonka tuli 1808 iskeä Skoonen ja siten sitoa Ruotsin voimia ja keventää näin Venäjän kohtaamaa vastarintaa Suomessa, ei voinutkaan hyökätä, koska hänen joukoistaan kapinan yhteydessä karkasi 9 000 espanjalaista sotilasta ja siirtyi kotimaahansa vieläpä vihollisen aluksilla. Tilanteeseen vaikutti luonnollisesti myös se, että Englannin laivastolla oli meren herruus Tanskan salmissa. Ruotsissa olevia joukkoja ei ehditty siirtää Suomeen. Samaan aikaan Suomessa vuoden 1808 loppuun asti jatkuneet siviiliväestön sissi-iskut ja

muu vastarinta sitoivat enenevässä määrin Venäjän joukkoja Suomeen samalla, kun oli syytä pelätä Ranskan hyökkäystä Keski-Eurooppaan. Venäjän joukot olisi pitänyt keskittää sinne. Suomen siviiliväestön sotatoimilla ja sen luottamuksen saavuttamisella oli siis jo silloin merkitystä sekä strategisesti että taktisesti.<sup>1</sup>

Suomen kansan lojaalisuudella olisi siten ollut merkitystä Venäjälle niin Porvoon valtiopäivien aikoihin, Napoleonin hyökätessä 1812 Venäjälle sekä vuoden 1848 vallankumouksen vaikutusten levitessä sekä etenkin Krimin sodan aikana ja sen jälkeen.

Autonomian alkuajan ja etenkin Krimin sodan jälkeisen Suomen kansallista, poliittista ja taloudellista kasvua ja niiden syitä on pyritty ilmentämään liitteen 7 aika- ja tapahtumagrafiikalla ja siihen liittyvällä tutkimuksen tekstillä. Se perustuu Keijo Korhosen luomaan nelikenttämalliin Venäjän tuntemista uhista ja luottamuksesta suomalaisiin.<sup>2</sup> Grafiikka on myös sovellutus Petri Böckermanın ja Jaakko Kianderin ”Talouden pitkät syklit ja politiikka” -artikkelissa esitetystä ajassa etenevien monien vaikutteiden ohjaamasta kehityksestä.<sup>3</sup>

## Arkistolähteet

Kansallisarkistossa (KA) on Suomessa Krimin sodan aikana toimineiden joukkojen esikunnan noin sadan nipun arkisto (Venäläiset sotilasasiakirjat VESA). Venäjänkielisten lähteiden käyttöä on helpottanut eräissä asiakirjoissa olevat ruotsinkieliset käännökset. Aivan uutta tutkimustietoa on tavoitettu etenkin meritiedustelua ja -valvontaa, merenkulun suojalaitteiden poistamista sekä Helsingin ja Turun edustan miinatykistöasemia käsittelevistä asiakirjoista. Suomen Luotsi- ja Majakkalaitoksen sekä tulliviranomaisten asema merellisten toimintojen johdossa näkyy selvästi. Ylin sotilasjohto on VESA:n lähteiden mukaan ollut hyvin tietoinen siviiliväestön erityisosaamisesta juuri meri- ja rannikkopuolustuksen tehtävissä. Sitä on asiakirjojen mukaan pyritty myös tehokkaasti hyödyntämään. Suomen senaatin, Kenraalikuvernöörin kanslian (KKK) ja Ministerivaltiosihteerin viraston (VSV) asiakirjoista on niin ikään tavoitettu jälkiä siviilien toiminnasta Krimin sodassa.

Turun maakunta-arkiston (TMA) Turun ja Porin läänin kuvernöörin salaisten kirjelmien diaarikirjoista ja kirjekonsepteista samoin kuin Vaasan, Oulun, Hämeenlinnan sekä Mikkelin maakunta-arkistoista on hyödynnetty asiakirjoja,

---

1 Lindqvist 2005, 360–365.

2 Korhonen 1966, 9–23. Kansallisvaltiollinen linja. Teoksessa ”Suomen ulkopoliittikan kehityslinjat 1809–1966” (toim. Ilkka Hakalehto) Porvoo. Werner Söderström.

3 Böckerman & Kiander 2006, 125–148. ”Talouden pitkät syklit ja politiikkaa”. Teoksessa Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen.” (toim. Juho Saari) Tampere. Gaudeamus.

joissa esiintyy mainintoja siviilien tiedustelutoiminnasta, merimerkkien poistamisesta, evakuoinnista sekä saarronmurtaja-aluksien henkilökunnille myönnytyistä ulkomaanpasseista. Asiakirjoista näkyy myös voimakkaana valtiollisen poliisin toiminta, jonka päämääränä oli ylläpitää suomalaisen väestön lojaalisuutta keisarin Venäjää kohtaan. Siihen pyrittiin Venäjän vastaisen kirjallisuuden takavarikkomääräyksillä sekä ulkomaalaisten ja suomalaistenkin poliittisten kiihottajien tarkkailulla ja pidättämiskäskeillä.

TMA:ssa olevaa biografia Militaria -aineistoa, Uudenkaupungin pormestarin kirjeenvaihtoa Turun pormestarin kanssa sekä sodan ajan muita erillisiä koko valtakuntaakin koskevia asiakirjoja on käytetty kummankin kaupungin historioiden antamien siviilitietojen täydentämiseen.

Kruununvouti Carl Oskar Lignellin kirjekonsepteista (Ahvenanmaan Maakunta-arkistossa) saa hyvän kuvan siviilien kaikkinaisesta toiminnasta sodan aikana. Lignellin vahvaa asemaa Ahvenanmaalla kuvaa se, että amiraali Napier, joka oli saanut tietoja Lignellin keisarin valtaa tukevista toimista, oli vanginnut hänet alukselleen. Lignell oli kuitenkin pakko vapauttaa, koska ahvenanmaalaiset merkkihenkilöt olivat sitä pyytäneet, ettei anarkia pääsisi valloilleen saarella. Vaikealukuisuudesta huolimatta kirjekonseptia kyetään käyttämään tehokkaasti myös toisen käden lähteiden avulla, koska keskeisten Ahvenanmaan historiateosten laatijat ovat käyttäneet sitä primäärilähteenään.<sup>1</sup>

Suomen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kansanrunousarkistossa (KRA) on yli sata korttia, joissa on tarinoita Krimin sodan ajalta. Eräiltä satamapaikoilta on uskottavan tuntuisia kertomuksia aseistettujen kaartiin toiminnasta. Niistä ei ole tavattu mainintoja paikallishistorioissa. Kun ne ovat suullista kerrontaa useidenkin sukupolvien takaiselta ajalta, vaatii niiden käyttö erityistä lähdekriittistä tarkastelua. Esimerkkinä mainittakoon Kokkolassa kunnostautuneiden Kankkosen ja muiden siviileiden toiminnasta kerrotut selvät toisinnot, joissa toimijat on korvattu eri paikkakuntien omilla merkkimiehillä. Joissakin tarinoissa olisi jopa aineksia Vänerikki Stoolin -tarinoiden kaltaiseen sankarieepokseen.

Svenska Litteratursällskapet i Finlandin (SLS) Folkkulturarkivet on SKS:n tavoin koonnut reilusti yli sata korttia käsittävän arkiston rannikon ruotsalaisasutuksen toimista vihollista vastaan. Niissäkin korostuu siviilien lojaalisuus keisarin Venäjälle. Aineiston sankarieeposluonnetta tulistaa Helsingin yliopiston arkistossa oleva Rafael Lindqvistin kertomus (SLSA 842,1) Krimin sodan suomalaisista sankareista.

Turun ja Porin läänin kuvernöörin apulaisen tehtäviä Ahvenanmaalla 1855 hoitaneen Johan August von Bornin Sarvlaxin kartanossa säilytettävä laaja arkisto (SLSA) käsittelee enemmän laillisen järjestyksen palauttamista Bomarsundin tuhon jälkeen Ahvenanmaalle kuin siviiliväestön osallistumista sotatoimiin. Asiakirjoissa mainittua ahvenanmaalaisen Venäjälle epälojaalia toimintaa

1 Isaksson 1982, 206–208; Greenhill–Giffard 1988, 265.

sodan aikana tutkitaan ÅLA:n arkiston von Bornin käsin kirjoitetuista teksteistä laadittujen konekirjoitettujen kopioiden avulla.

Venäjän Laivaston keskusarkistossa (VLKA) Rossijski gosudarstvennyi arhiv VMF Pietarissa on paljon sotalaitosta koskevia asiakirjoja Krimin sodasta, mutta vähemmän siviiliväestön toiminnasta kertovaa aineistoa. Siksi tästä materiaalista on lähteinä käytetty vain lennätinlaitosta, Suomen meriekipaasien tykkiveneitä ja miinoitteita koskevia asiakirjoja.

Englannin Itämerellä operoivien alusyksiköiden ja Englannin amiraliteetin väliset raportit on julkaistu teoksissa *Russian war Baltic and Black sea 1854* ja *Russian war 1855 Baltic*. Navy records society on julkaissut nämä vuosina 1943 ja 1944 ilmestyneet liittoutuneiden toiminnasta päälähteinä käytetyt teokset, joista nähdään miten suomalaisten siviilien vastarinta vaikutti Englannin alusten toimiin ja mitkä olivat niille aiheutetut tappiot. Luonnollisesti myös se, ettei tappioista mainita antaa olettaa, että tappiot olivat mitättömiä tai toisaalta niin karvaita, ettei niistä koko mitassaan haluttu kertoa edes esimiehille. Vertailemalla näin saatuja tietoja sekä suomalais-venäläisiä lähdetietoja keskenään on kuitenkin mahdollista lähestyä todennäköisiä lukuja.

## **Kaupunkien ja pitäjien historiat sekä erilliset paikallishistoriat**

Tiedot rannikoiden siviiliväestön vastarinnasta sekä sotatoimien tukemisesta ja asukkaiden saamasta kiitoksesta satamien puolustamisessa on tässä työssä lähes pääosin kerätty kaupunkien ja pitäjien historiateoksista sekä osin sodasta edellä jo mainituista sodan klassikoista, jotka vuorostaan hakevat tietonsa alkuperäisistä lähteistä – lähes aina raatien ja pitäjäkousten asiakirjoista. Kun historiat käsittelevät kriisitilannetta, jonka ratkaisuun kaupunkilaiset suurelta osin vain itse pystyivät vaikuttamaan, on luonnollista, että kirjoittajat ovat keskittyneet juuri heidän tekemisiinsä. Historiat ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ammattihistorioitsijoiden kirjoittamia, joten alkuperäislähteiden käyttökin on ollut asiantuntevaa.

## **Krimin sodasta kertovat tutkimukset ja historiateokset**

Edellä ”Aikaisempi tutkimus” kohdassa mainittujen lisäksi on lähteinä käytetty useita tutkimuksia ja historiateoksia. Krimin sodasta kertovista klassikoista Borodkinin vuonna 1905 ruotsiksi käännetty ”Kriget vid Finlands kuster” kuten useat muutkin vastaavat teokset ovat syntyneet vielä Venäjän vallan aikana. Niiden etusivuilla oleva maininta sensuurin hyväksymästä tuotteesta antaa kuvan siitä, ettei niissä ole kerrottu avoimesti kaikkea. Borodkin ei kerro siviileiden keskeisestä

asemasta merivalvonnassa, ei liioin heidän osallistumisestaan miinansodankäyntiin. Turun edustan 200 Nobelin miinasta ei ole edes mainintaa. Miinoitteiden salaaminen ja niiden vähäinen teho vastustajan aluksille sekä venäläisiä laivaston miehiä vähemmän imartelevalle menettely, kun Immanuel Nobel ja hänen poikansa johtivat miinojen laskua, saattavat selittää puutteita kerronnassa.<sup>1</sup>

Borodkin oli syntynyt Ahvenenmaalta ja hänen isänsä oli palvellut Bomarsundissa. Hän tunsi henkilökohtaisesti aiheen ja oli kirjoittaessaan ollut kenraalikuvernööri Bobrikovin sihteerinä, joten hänellä oli hyvä näköala autonomisen Suomen asukkaiden toimintaan. Mitä hän suomalaisista siviileistä paikka paikoin mainitsee etenkin teoksensa lopussa, näyttää perustuvan samoin kuin osin tämäkin tutkimus KA:n venäläisiin VESA -sotilasasiakirjoihin.

Borodkinin teoksen kanssa samaan aikaan julkaistut Hugo Schulmanin ”Tapahtumat Suomessa Krimin sodan aikana” (1905) ja Väinö Wallinin ”Itämainen sota Suomessa 1854–1856” (1904) antavat mahdollisuuden tarkastella Borodkinin teosta kriittisesti, vaikka nämäkin teokset olivat sensuurin hyväksymiä. Carl Michael Runebergin teos ”Finland under orientaliska kriget” (1962) luo myös osaltaan mahdollisuuden Borodkinin teoksen kerronnan vertailevaan tarkkailuun ja osoittamaan, mitä sen sivuilta on jätetty pois.

Kaupunki- ja pitäjähistorioiden lisäksi hyvä lähde siviiliväestön sodasta yleisesti ja varsinkin Turun alueelta on professori Svante Dahlströmin teos ”Ur Runsalas hävder” (1942). Samoin useat kotiseutututkimukset, kuten Väinö Komun ”Kun jäähellä vielä seelattiin” (1999) sekä saman alueen vastaavat kotiseutuvihkoset Pohjanlahden perukan Kuivaniemen taistelusta, tarkentavat tietoja siviileiden taisteluista rannikoilla.

Nobel-kirjailija Carl Spittelerin vuonna 1956 Bernissä ilmestynyt teos ”Das Bombardement von Åbo” on tässä tutkimuksessa ilmeisesti ensimmäistä kertaa lähteenä Krimin sotaa käsiteltäessä. Se on ilmeisesti välttynyt tutkijoitten huomiolta, koska teos on luokiteltu kaunokirjalliseksi kuvaukseksi Turun pommituksesta ja siihen liittyvästä suomalaisen pojan ja venäläisen tytön rakkaustarinasta. Kirja on kuitenkin teräväkatseisesti laadittu syvyytensä psykologinen esitys Krimin sodasta ja pitkälle sitä seuranneesta ajasta, jossa Venäjän ortodoksisen suurvallan suhteet Suomeen ja suomalaisten lojaalit suhteet Venäjään ovat keskeisinä aiheina. Spitteler asui sodan jälkeen pitkään Pietarissa ja Suomessa työskennelleen korkea-

1 KA VESA 130. Turun edustan miinoitteet; VESA 108 ja 304, joissa käsketään suomalaisia siviileitä miehittämään Hanko –Lypertö välisellä alueella merivalvonta-asemat ja todetaan niiden toimivuus; Facta 1971 osa 1, 778. ” Borodkin oli sortovuosina Venäjän hallituksen neuvonantajana Suomen kysymyksessä ja edusti venäläiskansallista suuntausta. Suomen historian teokset olivat aineistoltaan merkittäviä, mutta varsin tendenssipitoisia.” Lähteen vinoutumia on voitu väistää käyttämällä hänenkin hyödyntämää arkistoa, joka on nyt KA:ssa venäläisten sotilasasiakirjojen kokoelmassa.



arvoisen upseerin perheen kotiopettajana. Työntajalla oli laajat suhteet myös Venäjän hallintokoneistossa toimiviin henkilöihin.

Edvard Radzinkin ”Aleksanteri II Venäjän suuri vapauttaja” (2005) on myös ollut lähteenä keisarin ja Suomen suhteita tarkasteltaessa. Teoksen tekee lähteenä arvokkaaksi se, että kirjoittaja on kyennyt lainamaan poliittisesti tärkeiden henkilöiden ja hoviväen henkilökohtaisia päiväkirjoja. Se näyttää olevan keisarin hovia kuvatessaan kattava, koska siinä esimerkiksi kerrotaan suuriruhtinas Konstantin Nikolajevitšin olleen Puolassa kapinan aikana 1863. Siitä eivät mainitse edes suomalaiset Puolan historioteokset.<sup>1</sup>

Venäjän turvallisuuspoliittisesta luottamuksesta Suomeen Krimin sodan jälkeen on olemassa tutkimuksellista tietoa. Aiheesta kertovat:

- Osmo Jussila (1987, 2004),
- Eino Jutikkala – Kauko Pirinen (1999),
- Matti Klinge (1986,1997),
- Keijo Korhonen (1966),
- Markku Kuisma (2011),
- Juhani Paasivirta (1978),
- Henrik Ramsay (1987),
- Raimo Savolainen, Sari Linnavalli ja Jorma Selovuori (toim.) (2002) ja
- Raimo Savolainen (2006)

## **Puolan ja Viron Krimin sodan ajan tarinat**

Krimin sodan aikana ja sen jälkeenkin Puola, Baltia ja Suomi olivat Venäjälle sotilasmaantieteellisesti tärkeitä alueita. Puolan asema oli kuitenkin strategisesti tärkein lännen iskujen uhatessa Venäjää. Venäjän suhtautuminen Itämeren rannikon maihin Puolaan, Baltiaan ja Suomeen antaa mahdollisuuden tehdä vertailuja siitä, millainen suosituimmuusasema Suomella oli näiden joukossa ja miksi. Vertailumateriaalia on etsitty uusimmista Puolan historiaa käsittelevistä teoksista etenkin Kalervo Hovin Puolan historiasta (1994) sekä Peter Johanssonin ja Yrjö Lautelan teoksesta Puola, vanhaa ja uutta Eurooppaa (2004). Baltian historian lähdeteoksina on käytetty Vilho Niitemaa– Kalervo Hovi Baltian historiaa (1991), Kari Aleniuksen Viron, Latvian ja Liettuan historiaa (2000), Toivo U. Raunin Viron historiaa sekä Geoffrey Hoskinin teosta Russia. People & Empire 1552–1917 (1997).

Viro samoin kuin Suomi olivat sen meritien suulla, joka johti vihollisen Venäjän tärkeimpään kohteeseen Itämerellä eli hallinto-, sotasatama- ja sotateollisuus-

---

<sup>1</sup> Radzinski 2005,185–186; Antonov 2005, 130. Varmistaa sen, että Konstantin oli kapinan aikana Puolassa; Hovi 1994, 80–83; Johnsson–Lautela 2004, 61–62. Näissä kahdessa teoksessa ei mainita Konstantinovia.



kaupunkiin Pietariin. Miten Venäjä järjesti Baltiaan maakunnissaan meripuolustuksensa ja missä määrin siviilit suomalaisten tavoin osallistuivat rannikoittensa puolustukseen, on kysymys, joka verrokkina antaa syvyyttä suomalaisten siviilien torjuntatoimien tarkastelulle. Lähteinä tässä on käytetty Tonu Tannbergin tutkimusta "Krimmi soda ja Eesti", Akadeemia 9/1991 ja Ian. R. Stonen "Naval Operations on the Estonian Coast 1854–1855" englannista käännettyä esitystä "Mereväeoperatsioonid Eesti rannikul aastail 1854–1855", Akadeemia 10/1990. Jaap Oran kääntämässä Ian. R. Stonen artikkelissa on myös yhteenveto englanniksi. Artikkelin lähteinä on monia samoja teoksia kuin tässä tutkimuksessa kuvattaessa Englannin laivaston toimintaa Itämerellä. Tonu Tannbergin artikkeli käyttää venäläisten, saksalaisten ja virolaisten lähteiden lisäksi Stonen teoksen käännöstä samoin kuin M. Borodkinin venäjäksi kirjoittamaa ja myös tässä tutkimuksessa käytettyä ruotsiksi käännettyä alkuperäisteosta Voina 1854–1855 gg. na finskom pobereze: Istoritšeskij otšerk. Sanktpeterburg (1904).

## **Sanomalehdet ja internet**

Sanomalehtiä on käytetty tarkentamaan kirjallisuudessa ja paikallishistorioissa mainittuja tapahtumia. Kuitenkin viimeksi mainituissa on käytetty lähteinä sanomalehtiä alkuperäislähteiden lisäksi, joten vain yksityiskohtien tarkastelussa on löydetty jotain uutta siviilien osuudesta sotaan tai sen tukemiseen. Sanomalehtihakua on helpottanut Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771–1890 (1910) ja sen "Itämainen sota" -hakusanojen avulla löydettävä aineisto. Sanomalehtien tietoja on täydennetty internet-hauilla.

## **Krimin sodan Muistomerkkien paljastamiseen liittyviä kirjallisia lähteitä**

Liitteen 6 Krimin sodan muistomerkkiluettelo ja siihen liittyvät kertomukset ovat osoittamassa siviilien osallistumista ja vaikutusta sodan kulkuun. Esityksessä on myös alkuperäisiin lähteisiin pohjautuvia kirjallisia kuvauksia taisteluista ja siviilien osallistumisesta sotatoimiin. Niistä näkyy, miten muistomerkkien pystyttäjät suhtautuivat suomalaisten siviilien toimintaan Krimin sodassa. Esityksessä on tehty Suomen sodan, Krimin sodan sekä 1. maailmansodan muistomerkkien lukumääräisvertailuja päämääränä nähdä, miten ne kuvaavat kulloisellekin emämaalle Ruotsille ja Venäjälle osoitettua lojaalisuutta.

# 2 Venäjän ja liittoutuneiden päämäärät

---

Tässä luvussa esitellään Venäjän sekä Englannin ja Ranskan sodan päämääriä Suomen rannikoilla sekä puolueettomaksi julistautuneen, mutta revansismista epäillyn Ruotsin suhtautumista Suomeen.<sup>1</sup> Näin suomalaisten siviilien toiminta ja sen vaikutus voidaan kussakin rannikkojen puolustustehtävässä nähdä selkeästi joko lojaalisuudeksi Venäjän keisaria kohtaan tai Englannin ja Ranskan sekä niiden liittolaisiksi mahdollisesti havittelevan Ruotsin päämäärille.

## 2.1. Imperiumien yhteentörmäys

Krimin sodan ajan Venäjällä oli Pietari Suuren luoma merellinen perinne. Venäjä oli Stolbovan rauhassa 1617 työnnetty pois Itämeren rannoilta ja Suomenlahden perukoilta. Yhteys Viananmeren Arkangelin sataman kautta merelle oli kuitenkin säilynyt. Vasta Pietari Suuren tunkeutuminen Suomenlahden rannikoille 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla palautti Venäjän jälleen Pohjois-Itämeren rannikkovaltioksi. Pietari oli jo ehtinyt vallata Asovan meren perukan ennen kuin Venäjä hänen merellisen suurvalta-ajattelunsa mukaan laajensi Itämeren herruutensa aina Ruotsin emämaan rannikoille asti.

Pietari Suuren lipussa vuodelta 1716 on keltaisella pohjalla kaksipäinen kotka. Sen pyrstössä oli 1698 perustetun ritarikunnan ja samalla Venäjän korkeimmasta kunniamerkistä kertova Pyhän Andreaksen siniristi. Se viestii merenkulkijoille siunausta antavasta pyhimyksestä. Venäjän laivaston alusten lippu on jälleen valkoisella pohjalla oleva sininen Pyhän Andreaksen vinoristi. Kotkan nokissa ja kynsissä olivat Pietarin merellisen toiminnan saavutuksia esittäneet neljä

---

1 Wahlbäck 2011, 61.

merikarttaa. Niissä esiintyy selvimmin Laatokka ja Suomenlahden itäosa sekä tulkinnanvaraisemmin koko Suomenlahti, Arkangelin lahti, sekä Asovan meri. Pietari Suuri oli vallannut Asovan linnakkeen 1696, ja valtaukseen käytettiin ensimmäistä kertaa venäläisten itse rakentamia sota-alueita.<sup>1</sup>

Lopulta Aleksanteri I:n Suomen valtaus vuosien 1808–1809 sodassa oli riistänyt Pohjois-Itämeren ja sen lahtien herruuden Ruotsilta. Tähänkin liittyivät meripoliittiset syyt. Napoleonin Ranskan Välimeren laivasto oli Abukirissä jo 1798 lyöty ja sen päävoimat lopullisesti tuhottu Trafalgarin taistelussa 1805, jolloin Englannin valtaamisen mahdollistava merenherruus oli menetetty. Britannia voitiin voittaa vain näännyttämällä se kauppasaarrolla. Venäjän oli nyt pakotettava Ruotsi sulkemaan rannikkonsa Englannin merikaupalta, kuten Aleksanteri I oli Napoleonin Ranskan kanssa sopinut 1807. Venäjä sai näin Suomen ”Tilsitin neuvottelun lahjana”. Samassa neuvottelussa oli käsitelty Napoleonin maailman herruuden erästä tavoitetta, johon liittyi Intian valtaaminen Venäjän kanssa työntymällä Turkkiin, Persiaan ja Afganistaniin. Jo silloin oli luotu poliittinen ”Great Game” Venäjän ja Englannin välille. Siinä näkyivät Venäjän aiemmat tavoitteet päästä Mustaltamereltä Välimerelle ja eteneminen Intian valtameren rannoille. Nämä vaikuttivat voimakkaasti Krimin sodan syttymiseen.<sup>2</sup>

Keisareiden Venäjän pyrkimys merelle ja tämä suurvaltapoliittisen päämäärän toteuttamisen pitkä perinne näkyi vielä Krimin sodan jälkeen Aleksanteri III:n lipussa. Siitä kertovat lipun merikartat pohjoisesta Itämerestä lahtineen, Vienanmerestä, Mustastamerestä ja Kaspianmerestä.<sup>3</sup> Tyynenmeren merikartta ei ilmeisesti heraldisista syistä mahtunut keisarin lippuun. Alaskan myyminen Yhdysvalloille Aleksanteri II:n aikana ei kaiketi olisi innostanut käsittelemään sitä kaukaista merialuetta.

Venäjä oli heti Suomen sodan jälkeen aloittanut autonomisessa Suomessa valtaamansa merellisen tukialueen ja sen merisatamien puolustusjärjestelyt mahdollisen Ruotsin revanssisodan takia. Siitä kertovat Turun sataman edustalle 1808–1809 rakennettu Linnanaukon tykistöasema<sup>4</sup> ja se, että Viipurin ja Viaporin sekä osin myös Haminan, Ruotsinsalmen, Svartholman ja Hangon linnakkeet oli otettu käyttöön niihin tukeutuvien sota-alusten suojatuiksi ankkuripaikoiksi. Linnakkeet olivat kuitenkin pahoin rappeutuneet Krimin sodan alkuun tultaessa,

1 Kortšakina 1999, 21 ja 41. Standart Petera I Inv. n:o 9325. Kirjoittaja on nähnyt lipun myös museon suuren salin katossa; Lehti 2003, 22–23.

2 Greenhill ja Giffard 1988, 3 ja 5. ”Great Game” ja ”the gift from Tilsit”

3 Aleksanteri III:n keltaisella pohjalla oleva kaksoiskotka, neljä merikarttaa sekä Pyhän Andreaksen risti. Lippu on Langinkoskella Kotkassa ja kopio siitä Kronstadtin merimuseossa. Valokuvat kirjoittajalla; Eklund- Sjöberg 1990, viimeisellä sivulla on vuodelta 1805 oleva keisarin lippu, jossa on neljä pientä merikarttaa; Figes 2011, 71. Ranskassa poliittisista syistä jo 1760-luvulla tehty ”väärennös” Pietari Suuren perinnöstä eli Venäjän pysyvistä uhkasta Euroopalle olisi voinut saada vaikutteita näistä ensimmäisistä lipuista.

4 Auvinen 1999, 15–16 ja liite 1.

mutta kaikki nämä oli kuitenkin käsketty kunnostaa meripuolustusta varten.<sup>1</sup> Ahvenanmaalla oli jo 1830-luvulla aloitettu Suomen ottamin lainavaroin Bomarsundin linnoituksen rakentaminen, joka oli vielä Krimin sodan alettua kesken. Rakentaminen jatkui sotaa edeltävänä aikana myös autonomisen Suomen varoin. Bomarsundin sijaintia ja rakentamista oli alussa perusteltu sillä, että se oli läntisin tukikohta Ruotsin hyökkäyksen varalta rakennettavalla pitkällä puolustuslinjalla Ahvenanmaa, Ikaalinen, keskuslinnoituksena Kuopio ja lopulta Arkangelin kuvernementin suoalueet. Bomarsund olisi olevala laaja suojainen sillanpääasema, jonka kautta Ahvenanmaalle saatettaisiin mantereelta keskittää lisäjoukkoja, jos vihollinen tekisi saarelle maihinnousun. Se olisi lisäksi suojainen satama ja lähellä olisivat myös hyvät harjoittelualueet saaristolaivastolle.<sup>2</sup> Alue oli lisäksi lähellä Ahvenanmaan siviilihallintokeskusta Kastelholmaa. Merilinnoituksen paikan valintaan 1825 vaikutti myös se, että alue oli jäistä vapaa keväällä useita viikkoja aiemmin ja syksyllä saman verran myöhemmin kuin Viaporin ja Tallinnan sotasatamat, puhumattakaan Suomenlahden perukoilla olevasta Kronstadtista.<sup>3</sup>

Pohjoisen Itämeren, Suomenlahden ja Pohjanlahden suiden kapeikkoalueiden herruutta ylläpitävien ja siten myös omaa meriliikennettä suojaavien sota-alusten tukeutumista varten Bomarsundiin rakennettava Kronstadtin, Viaporin ja Tallinnan veroinen laivastotukikohta eli ”amiraliteetti” jätettiin suunnitelmissa myöhemmin toteutettavaksi.<sup>4</sup> Alueen pohjoinen Notvikenin lahti oli varattu vain sadan pienimpiin kuuluvien sota-alusten eli soudettavien tykkiveneiden tukikohdaksi.<sup>5</sup>

Avomerellä toimimaan pystyvien syväkulkuisten purjealusten vaikeahko pääsy Bomarsundiin sekä sinne johtavien väylien puutteellinen luotaus ja merkitseminen antavat käsityksen, että suunnitelmat alueen käyttämisestä Pohjoisen Itämeren ja etenkin Suomenlahdelle ja Pohjanlahdelle johtavien kapeikkojen valvontaan ja meriliikenteen suojaamiseen ei purjelaiva-aikakaudella valmistauduttu. Vasta 1882 avattiin Lemströmin kanava, jota tosin jo Pietari Suuren kerrotaan tilapäisesti käyttäneen.<sup>6</sup> Ainoa linnakkeelle etelästä 1854 johtanutta kapeata Ängön väylää olisi avomerialuksilla kaikilla tuulilla ollut hankala purjehtia linnakkeelle tai sieltä pois. Lyhin mahdollinen ja purje-aluksillekin helpohko väylä Bomarsundista Ahvenanmerelle ja Pohjanlahdelle olisi ollut Ahvenanmaan pohjoispuolitse kulkeva väylä. Tällä strategisesti merkittävällä suunnalla oli kuitenkin käytössä vain matala Hultaskatania kiertävä veneväylä. Alueelle olisi kuitenkin vähällä vaivalla saatu aikaan vasta vuoden 1897 merikarttoihin merkitty Bergön

---

1 Schulman 1905, 20–30.

2 Isaksson 1982, 66; Scott Sverre 1917, 1; Robins 2004, 4–5.

3 Luntinen 1997, 73; Greenhill ja Giffard 1988, 34.

4 Graham 2004, 9, ”Laivastoasemat rakennettaisiin vasta puolustusasemien valmistuttua. Poikkeuksena olivat ne patterit, jotka puolustivat Bomarsundin meriväyliä”.

5 Isaksson 1982, 67.

6 Nyman 1982, 109.

eteläpuolitse kulkeva syväväylä. Merenmittaustyöhön ja väylän merkitsemiseen oli kiinnitetty vain vähän huomiota, kun tilannetta verrataan kaikkien muiden senaikaisten laivastotukikohtien väylästöihin.<sup>1</sup>

Edellä todettu ei saa vakuuttuneeksi siitä, että Bomarsundia olisi ollut tarkoitus käyttää Krimin sodan aikoihin varsinkaan Pohjanlahdelle johtavan Ahvenanmeren kapeikon merikaupan valvonnassa sota-alusten tukikohtana niin kuin ulkoministeri lordi Henry J. Palmerstonin sanotaan arvelleen<sup>2</sup>. Vasta Bomarsundiin pyrkivä englantilainen laivasto-osasto alkoi luodata tätä pohjoista väylää, mutta käytti hyökkäyksen aikana vain eteläistä rakentamaansa Ängön väylää, koska pohjoisen väylän luotaustyötä ei saatu ajoissa valmiiksi.<sup>3</sup>

Venäjä hyödynsi ennen Krimin sotaä Itämeren, Vienanmeren, Pohjoisen Tyyneenmeren sekä erityisesti Mustanmeren laivastojensa turvin enenevässä määrin merellistä valtaansa käymällä merikauppaa. Sen voimakas kasvu näkyy tarkastelemalla erästä Venäjän autonomisen alueen, Suomen, kauppaa-alusten lisääntyvää purjehdusta Atlantilla, Välimerellä, Mustallamerellä, Aasian itärannikolla ja Alaskassa Venäjän lippua näyttäen. Suuri osa Venäjän lipun alla purjehtivista kauppalaivastoista oli suomalaisia. Suomen merikauppa oli ollut sotaä edeltävänä aikana voimakkaassa nousussa niin, että asukaslukuun nähden Suomen kauppalaivasto oli Krimin sotaan tultaessa heti Norjan, Englannin, Hollannin ja Kreikan jälkeen seuraavaksi suurin.<sup>4</sup>

Krimin sota käynnistyi nimensä mukaisesti kaukana Suomesta ja liittyi Itämaiseen kysymykseen, joka oli poliittisten ongelmien keskeinen aiheuttaja Lähi-idän alueella 1700-luvulta aina 1.maailmansotaan asti. Sitä ylläpiti Turkin ulkoinen heikkeneminen ja sisäinen rappeutuminen sekä Venäjän merikaupan intressit sen valvoessa Mustaltamereltä Keski-Eurooppaan suuntautuvaa Tonaan kauppaa. Venäjä pyrki myös kaikin keinoin varmistamaan Turkin salmien kautta tapahtuvaa merikauppaansa Välimerelle ja etenkin Eurooppaan. Venäjän koko kansantalous oli riippuvainen siitä, että viljan vienti ulkovaltoihin oli mahdollista Mustaltamereltä ja etenkin Odessasta ja Itämeren rannikkoilta Baltiasta. Ongelmana oli kuitenkin se, että Englanti toi leipäviljaansa myös Bulgariasta ja Romaniasta. Turkki kilpaili siten Venäjän kanssa leipäviljan viennissä.<sup>5</sup>

Venäjä oli jo aiemmin toiminut laivastollaan voitollisesti Välimerellä yhdessä Englannin ja Ranskan laivastojen kanssa, jolloin Turkin ja Egyptin laivastot lyötiin Navarinon taistelussa 1827. Taistelun jälkeen Kreikka itsenäistyi ja vapautui

1 Gustaf Klintin Tukholmassa painetut kartat vuosilta 1843 ja 1897; Earp 1957, 203–204 ja 316. Englannin laivaston luotaustyöt Bomarsundiin Selkämereltä johtavalla väylällä; Greenhill–Giffard 1988, 36. Venäläiset eivät edes tienneet tarkoin kuinka syvä Ängön väylä oli.

2 Mattila–Vitikka 1996, 68.

3 Kalender 1955, Anderssonin artikkeli 55, 88–89 ja 92; Earp 1857, 203–204. Väylää ei ollut.

4 Greenhill ja Giffard 1988, XII; Engström 1930, 19–20. Bidrag till Finl. off. stat. I, s.V.

5 Michaelis 1970, 271.

lopullisesti Turkin herruudesta Lontoon kokouksen päätöksellä 1830. Venäjä oli saanut Serbian, Moldovan ja Valakian suojeluherruuden ja hallitsi näin Tonavan liikennettä Adrianopolin rauhansopimuksen mukaisesti 1829. Turkin salmet olivat vielä silloin avoinna sota-aluksille rauhan aikana. Englanti oli kuitenkin kavah-  
tanut Venäjän laivaston vahvuutta Välimerellä ja alkanut tukea Turkkiä. Egyptin pyrkiessä Kreikan tavoin 1831 irtaantumaan Turkista ja valtamaan Syyrian oli Venäjä tarjonnut tälle apua. Englanti ja Ranska olivat Egyptin tukena ja takasivat sille Syyrian omistuksen. Venäjän oli nyt hyväksyttävä tapahtunut Unkiar Skellessin sopimuksessa 1833. Dardanellit suljettiin muiden maiden sota-aluksilta paitsi Venäjän. Venäjän viljakauppa oli vaarantamassa Englannin ja Turkin välistä viljakauppaa, jolloin Lontoon sopimuksessa 1841 sovittiin, etteivät Venäjänkään sota-alukset saaneet kulkea salmissa rauhan aikana. Mustastamerestä tuli näin Venäjän sisämeri ilman sen sota-alusten ulospääsyä Välimerelle. Ranska ja Englanti eivät siksi voineet puuttua Venäjän herruuteen Tonavan maissa eikä toimintaan Tonavan liikenteen valvojana. Lontoon sopimuksessa Turkkiä veloitettiin turvaamaan kristittyjen alamaistensa uskonnonharjoitus ja kansalaisyhteisyydet.<sup>1</sup>

Vuoden 1853 alussa näytti Venäjän päämääränä ollut Turkin salmien hallinta olevan saavutettavissa. Venäjän sota-alukset pääsisivät siten jälleen rauhankin aikana suojaamaan jäätälvista riippumatta Venäjän kauppameriliikennettä maailman merille. Venäjä oli vuoden 1853 alussa esittänyt Englannille ”Euroopan sairaan miehen” eli Turkin alueiden jakamista, jotta Venäjän merikauppa pääsisi sota-alusten suojaamana sen jälkeen suoraan Välimerelle. Venäjä oli jo heinäkuun alussa 1853 alkanut miehittää Moldovan ja Valakian alueita Tonavan suun merenkulun valvontaa varmistamaan ja Turkin viljakauppaa vaikeuttamaan. Venäjä oli uskonut, että Englanti ja Ranska eivät keskittäisi aiempien lupaustensa vastaisesti ja valitsemiensa rauhantahtoisten suuntaustensa vuoksi laivastojaan ja kymmenien tuhansien miesten vahvuisia maasotavoimiaan Mustanmeren alueelle.<sup>2</sup>

Näin käynnistynyttä tapahtumaketjua ei saatu pysäytettyä edes Wienissä 28.7.1853 pidetyssä suurvaltojen lähettiläskonferenssissa. Jo syyskuussa 1853 oli englantilais-ranskalainen laivasto-osasto saapunut Konstantinopolin kaupungin suojaksi. Turkki oli julistettuaan sodan Venäjälle 4.10.1853 aloittanut sotatoimet 23.10. Venäjä julisti sodan Turkille 1.11.1853.

Englannin ja Ranskan lähettämät Euroopan parhaiksi katsottujen laivastojen osastot olivat aivan lähellä, kun Venäjän Mustanmeren laivasto niille taisteluhaasteen antaen tuhosi 30.11.1853 Turkin laivaston, joka oli ollut Mustallamerellä Sinopen tukikohdan edustalla ankkurissa. Amiraalit Pavel Nahimov ja V. A.

---

1 Michaelis 1969, 754, 782–783, 886.

2 Hirn 1988, 8–9; Schulman 1905, 8–10; Royale 2003, 24 ja Figes 2011, 61–70. Nikolai I oli jo 1844 vierailullaan Englantiin saanut harhaisen käsityksen Britannian rektioista, jos Venäjä ottaisi Turkin hallintaansa, pääsisi vapaasti Välimerelle ja siten myös Englannin maayhteyksille Intiaan.

Kornilov olivat luoneet Mustanmeren laivasto-osastonsa jatkuvien harjoitusten ja asetekniikkaa kehittämällä iskukykyisiksi, joten Turkin laivaston lyöminen oli mahdollista. Hieman yli kolmessa tunnissa oli Sinopen tukikohdan rannikkotykistö lamautettu ja Turkin laivasto tuhottu. Vain yksi alus pääsi pakenemaan.<sup>1</sup>

Puusta rakennettuihin sota-aluksiin kohdistettiin nyt ensimmäistä kertaa maailmassa Paixhans-tykkien räjähtävien kranaattien tuli, jonka vaikutus oli ennen näkemätön. Tapahtumaa juhlittiin niin Pietarissa kuin Suomessakin<sup>2</sup>. Englannissa ja Ranskassa, jossa laivastoilla oli jo käytössä vastaavankaltainen tykistöase, kuvattiin tapahtumaa ”Sinopen verilöylyksi”. Se nosti vihan myrskyn tsaaria vastaan ja vaikutti voimakkaasti Englannin ja Ranskan ajautumiseen sotaan, jonka nämä Turkkiä tukien julistivat 27. ja 28. maaliskuuta 1854.<sup>3</sup>

## 2.2. Englannin ja Ranskan sodan päämäärät

### Englannin ja Ranskan merellisen tilanteen arviointia

Venäjän keisari oli Wienin konferenssin jälkeen isännöinyt Euroopan mannerta. Venäjä oli käynyt sotaa Turkkiä vastaan 1827–1829 ja sen menettely oli länsimaissa tuomittu despoottiseksi etenkin Puolan kapinan kukistamisessa 1830, samoin 1848 Unkarissa. Tämä oli vähin erin kasvattanut muiden Euroopan maiden ärtymystä. Venäjän Itämeren laivaston kasvu osoitti myös voimapolitiikan mahdollisuuksien lisääntymistä. Venäjän keisarin päämääränä oli päästä Välimerelle luomalla Turkista kreikkalaiskatolinen ja osin slaavilainen maa, jolla olisi hallitsijana venäläinen prinssi. Keisarin pyhänä tehtävänä olisi ortodoksien ylimpänä suojelijana suojata ja vahvistaa Euroopan ”heikon miehen” Turkin kreikkalaiskatolisten asemaa. Tähän perustuen heillä tulisi olla suurempi vaikutus Turkin hallintokoneistossa, jolloin läpikulku Välimerelle olisi varmistunut ilman sotatoimiakin.<sup>4</sup>

Myös Ranskan ja Venäjän välillä oli ollut kiistaa siitä, saisiko roomalaiskatolinen vai ortodoksinen kirkko vaalia kirkollisia etujaan Turkin hallitsemassa

1 Gorskov 1975, 52–53; Artemov 2002, 263–275. Esityksessä on heroistinen pohjaväre, mutta Nahimovin poikkeukselliset ansiot laivasto-osaston taistelutaidon luojana ja Sinopen tuhoamistaistelun kulku antavat kerrotusta totuudenmukaisen kuvan muihin lähteisiin verrattuna; Figes 2011, 142

2 Schulman 1905, 36–37.

3 Greenhill–Giffard, 1988, 41–42.

4 Pikoff 1938, 11. Myrskyn 1827 tuhoamien Pietarin alueen 20 linjalaivan ja 4 fregatin ja muiden alusten uudisrakennusohjelma jatkui aina 1860-luvulle asti. Siihen kuului 27 linjalaivaa, 22 fregattia ja 159 tykkipurttia ja pienempää alusta; Albert Bonnier 1856, 8. Turkista kreikkalaiskatolinen slaavilainen maa.



Jerusalemissa. Siten koko Krimin sodan on sanottu alkaneen juuri Venäjän vaatimuksista valvoa Turkin hallitsemilla alueilla asuvien ortodoksien etuja. Venäjä käytti tätä sisä- ja ulkopoliittisesti hyödykseen siten, että aiempi historiankirjoitus mainitsee tämän olleen jopa sodan pääaiheena unohtaen merellisen perussyyn esteettömästä pääsystä Välimerelle.<sup>1</sup>

Erityistä huolta aiheutti edelleen Venäjän jatkuva pyrkimys Englannin merikaupan hallitsemille maailman merille etenkin Intian suuntaan. Ensin Venäjän oli kuitenkin päästävä Välimerelle, jossa Turkin ja Egyptin välisellä alueella eli Levantin maissa Englannilla ja Ranskalla oli omia taloudellis-poliittisia etuja valvottavanaan. Ranska puhui Välimerestä ”Ranskan merenä”<sup>2</sup>. Etenkin Ranskalle ja myös Englannille tämä alue oli lisäksi tulossa keskeiseksi vaikutusalueeksi koko maailman merenkulussa ja rakentajilleen mittavaksi tulolähteeksi, koska Suezin kanavan rakentamisen suunnitelmat olivat juuri silloin käynnistyneet. Kanava rakennettiin vuosina 1859–1869. Näin tässäkin hankkeessa olisi ollut kolmas edun jakaja, jos Venäjä olisi pääsyt monen aiemman yrityksensä jälkeen Välimerelle. Sen jälkeen Venäjä saattaisi myös aiempaa helpommin edetä maasotaa käyden Intian valtameren rannikoille ja siten valvoa ja vaarantaa Englannin meriyhteyksiä Intiaan. Venäjän nousu merivallaksi Englannin ja Ranskan rinnalle ainakin Välimerellä oli estettävä. Ranskan kuninkaalle Napoleon III:lle oli lisäksi sotaan liittyessään tavoitteena saada hallinnolleen kansainvälinen hyväksyntä ja lujittaa omaa arvovaltaansa.<sup>3</sup>

Englannissa oli jo vuodesta 1815 alkaen tarkasteltu epäillen Venäjän merivoimien kasvua ja samalla Venäjän lipun alla tapahtunutta Suomen kauppalaivaston jo 1830-luvulla alkanutta työntymistä maailman merille. Sitä oli siedetty ainakin siksi, että etenkin oman laivaston rakentamiseen ja ylläpitämisen välttämättömät raaka-aineet puutavara, terva, piki, rauta ja hamppu saatiin Pohjois-Itämeren ja Pohjanlahden satamista. Venäläisen viljan vienti Baltiasta Eurooppaan oli ollut myös mittavaa. Englannissa Venäjän vastaista laivastohanketta oli ajanut Henry J. Palmerston, joka toimi ulkoministerinä 1830–41 ja 1846–51 sekä pääministerinä 1855–1858. Hän oli Bomarsundin rakentamisen alkaessa Ahvenenmaalla 1830-luvulla maininnut linnakkeen ja sinne tukeutuvan laivaston yksinomaiseksi tehtäväksi Englannin merikaupan valvomisen ja kriisin tullen sen torjumisen Pohjois-Itämereltä ja sen lahdilta.<sup>4</sup>

1 Koskinen 1881, 594.

2 Michaelis 1969, 886; Luntinen 1997, 76.

3 Greenhill–Giffard 1988, 39–40; Lambert 1990, 300; Figes 2011, 398. Maayhteys Turkista Intiaan; Michaelis 1969, 886. Napoleon III:lla oli pyrkimys oman kansainvälisen arvovaltansa lujittamiseen.

4 Kennedy 1989, 244 Baltia viljanviejänä; Borodkin 1905, 49–50. Palmerston: ”----- England i tankarna, då det befäste Åland; Runeberg 1962, 7–15 ja 164. Napier Bomarsundin tuhon jälkeen: ”Ryssland borde tillåtas aldrig att återuppställa en kanon på plats, som härskar handeln på Bottniska och Finska viken”; Lambert 1990, 303.



”Sinopen verilöyly”, jossa Venäjän laivasto oli muutamassa tunnissa tuhonnut englantilaisten kouluttaman turkkilaisen laivaston päällikön alukset, oli herättänyt Englannissa laivastoasiantuntijat ja etenkin suuren yleisön pohtimaan emämaan suojana olevan Läntisen laivaston – Western squadron – kykyä suojata Englannin rannikoita Venäjän lukumääräisesti suuremman Itämeren laivaston iskuilta. Venäläiset purjehtisivat muutamassa vuorokaudessa Itämereltä Englannin rannikoille. Asiantuntijat näkivät kuitenkin, että Venäjän Itämeren laivasto oli suunniteltu torjumaan vain sitä heikomman Ruotsin laivaston iskut. Venäjän laivasto olisi tulen ja liikkeen vaikutusta arvioiden heikompi kuin länsimaiden laivastot, joilla vastaavat tekijät olivat monista syistä ylivoimaisempia. Etenkin liittoutuneiden laivasto höyrykoneineen olisi ylivoimainen verrattaessa sitä pääosin vielä purjeilla liikkuviin Venäjän sota-aluksiin. Englannin ja Ranskan laivastoilla olivat jo pitkään olleet käytössä myös Venäjän laivasto-osaston nopean voiton Turkin puulaivoista tuoneet Paixhans-tykit räjähtävine ammuksineen. Asiantuntijat näkivät myös, että huonon merikokemuksen omaava ja korruption rasittama huonokuntoinen Venäjän laivasto olisi helposti voitettavissa. Silti sen laivasto ja tukikohtia suojaavat sotilasyksiköt oli sidottava Itämerelle, koska omat sotilaat ja laivaston päävoimat olivat kaukana kotirannikoilta Mustallamerellä, Vienenmerellä ja jopa Tyynellämerellä asti.

Erityisen Venäjän merisotilaallisen Englannin rannikoihin kohdistuvan uhkan nähtiin kasvavan myös Suomen pohjoispuolella Ruijassa Finnmarkin alueella. Siellä Suomen saamelaiset olivat vuoteen 1826 saaneet kesäisin kalastaa Norjan ja Venäjän keskeisen sopimuksen mukaan Kuolan ja Vesisaaren välisellä alueella. Englantilaiset epäilivät, että Venäjä suunnitteli tämän varjolla laivastotukikohtaa Norjan rannikolle. Norjalaiset olivat kuitenkin alkaneet estää Suomen saamelaisen tulon Jäämeren rantaan. Vuonna 1838 Tukholmassa tehty sopimukseen ei antanut suomalaisille tyydyttävää tulosta. Norjalaiset olivat siten vuodesta 1839 alkaen estäneet Varangin vuonon käytön suomalaisilta ja suomalaiset olivat puolestaan estäneet norjalaisia laiduntamasta porojaan näiden entisillä Suomessa olleilla alueilla.<sup>1</sup>

Palmerstonin päämääränä oli estää Venäjän kasvu merellisenä suurvaltana etenkin Mustanmeren ja Itämeren sekä Jäämeren alueilla Turkin ja Ruotsin muodostaessa näiden alueiden ydinvaltiot. Itämerellä Suomi, Puola ja Baltia pyrittäisiin saamaan mukaan tähän liittoon. Tähän kuului myös Tanskan salmien hallinta, jonka avulla Venäjän laivasto voitaisiin sulkea Itämerelle ja tuhota siellä. Palmerston näki kuitenkin viimeisinä ulkoministeriaikoinaan, että Ruotsin saaminen sotaan olisi mahdollista vasta silloin, kun Itävalta ja Preussi olisivat Britannian liittolaisia. Ruotsille oli kuitenkin joka tapauksessa luvattava Suomi palkinnoksi osallistumisesta sotaan. Preussi saisi Baltian. Ruotsin vahvuutena oli Palmerstonin mukaan se, että sillä oli Suomen rannikoilla käytävää sotaa varten soveltuva ja riittävän

---

1 Koskinen 1881, 594; Runeberg 1962, 10 ja 12; Luntinen 1997, 78.

suuri saaristolaivasto. Sillä oli myös pohjoisiin oloihin tottunutta jalkaväkivoimaa maihinnousujen suorittamiseen. Kumpaakaan ei Britannialla ollut.<sup>1</sup>

Suomen rannikot tulivat kohteiksi, koska Baltian alueella ei ollut Venäjän laivaston huomattavia tukikohtia sota-aluksineen kuten Suomessa. Sen suuren kauppalaivaston, telakoiden ja kauppasatamien vientitavaravarastojen tuhoaminen kuului myös sodan päämääriin kiistettäessä Venäjän merenherruus Itämerellä. Tallinnan lisäksi laivastotukikohtia ei ollut muualla kuin Latviassa Riian edustalla Väinäjoen suussa. Tallinnassa ja Riassa tiedettiin myös olevan vahvat torjuntavoimat. Liittoutuneet valtasivat Windaun ja Liepajan satamat tukikohdiksi. He toivat sodan aikana Itämeren alueelle vain 10 000 miestä Ranskasta. Näiden tehtävänä oli Bomarsundin valtaus. Maasota Baltiassa kapinallisen Puolan ja etenkin Preussin puolueettomuusaseman takia olisi ollut vaikeata. Maasota Baltiassa tavoitteena Pietari olisi ollut maaston ja etäisyyksien takia Suomen aluetta hankalampi. Helsingin tienoille tehty maihinnousu ja maamarssi sieltä Pietariin olisi ollut huomattavasti lyhyempi. Myöhemmin tässä mainittava Ruotsin ja liittoutuneitten suunnitelma nousta maihin Pietarin lähellä ennen sodan päättymistä viestinee myös tästä. Sotakokemukset, joita Ranskalla oli vuodelta 1812 Baltiasta ja etenkin Vlnasta, olivat myös varmaan ohjamassa näitä päätöksiä. Maihinnousuihin näille rannoille päämääränä Pietari olisi tarvittu n. 200 000 miehen vahvuiset joukot.<sup>2</sup>

Baltian alue ei silti ollut Venäjälle merkityksetön, sillä sen satamista vietiin viljaa Eurooppaan. Englanti pystyi merisaarrolla vaikuttamaan Venäjän kykyyn sodan jatkamiseen. Viljakauppa muodosti elintärkeän tuloeran Venäjän valtion taloudelle.<sup>3</sup>

Liittoutuneiden maihinnousu-uhkan takia oli Pietariin ja Baltiaan ensimmäisenä sotavuonna keskitetty 165 000 miestä. Näistä joukoista 42 000 oli Baltiassa. Seuraavana vuonna Pietarin ja Baltian alueella oli 220 000 miestä, joista 63 000 oli Baltiassa.

Väinäjoen suulla toimi Suomen meriekipaasia vastaava vahvuudeltaan 900 miehen värvätty latvialainen merimiliisi, joka miehitti 16 tykkipurttia ja korvetti Navarinin. Sodan ensimmäisenä vuonna Suomeen oli meritse kuljetettu n. 45 000 miestä.<sup>4</sup>

---

1 Lambert 1995, 301–302 ja 304; Figes 2011, 326–327, 400–401.

2 Luntinen 1997, 87 ja 96–97.

3 Kennedy 1989, 224.

4 Lehti 2003, 44; Kennedy 1989, 222; Tannberg 1991, 1931–1933, 1942–1945; Morskoi Sbornik 1856 n:1. Janvar. Karttapiiros Väinäjoen suun miinatykistöaseman edustalla käydystä torjuntataistelusta 29.7.1855, jossa oli merimiliisin 16 tykkipurttia ja korvetti.

## Englanti ja Ranska päättävät estää Venäjän merenherruuden

Englannin ja Ranskan päämääräksi tuli estää Venäjän Mustanmeren laivaston meren herruus ja sen pitkäaikainen tavoite päästä jälleen Välimerelle sekä Tonavan maiden ja Tonavan meriliikenteen vapauttaminen Venäjän valvonnasta.<sup>1</sup> Sen toteuttamiseksi tuli Turkkia tukea kaikin keinoin Venäjän merellisiltä iskuilta ja maasotatoimilta. Venäjän Mustanmeren laivasto ja merelliseen voimaan liittyvät tukikohdat, ja etenkin Krimillä oleva Sevastopol sekä alueen kauppalaivasto oli tuhottava. Sevastopolin tukikohtaa ei kuitenkaan kyettäisi tuhoamaan sotalaivoilla, vaan se edellyttäisi mittavan mairinnousuosaston tuomista Ranskasta ja Englannista Krimille.

Sardinian kuningaskunta julisti sodan Venäjälle 4.3.1855 ja lähetti joukkojaan Krimille. Sardinia halusi täten olla mukana rauhanteossa, jolloin sillä olisi mahdollisuus vaikuttaa Italian yhdistymiseen.<sup>2</sup>

Sota tulisi olemaan epäsymmetrinen, sillä liittoutuneet olisivat ylivoimaisia merellä, mutta Venäjä maajoukkojen määrissä. Tämän vuoksi oli tehtävä kaikki mahdollinen, ettei Venäjä kykenisi keskittämään alueelle kaikkea maasotaan kykenevää voimaansa, joka olisi ehdottomasti ylivoimainen. Siksi jo puoli vuotta ennen Sevastopolin valtauksen tähtäävää mairinnousua nähtiin voimakkaan englantilais-ranskalaisen laivasto-osaston purjehtivan Itämerelle. Osaston tuli sitoa tälle alueelle mahdollisimman paljon Venäjän sotilaallista voimaa. Itämerelle tulo sitoisi varmasti venäläisiä joukkoja alueelle, sillä Suomenlahden perukoilla Pietarissa oli puolustettavana Venäjän keisarin istuin, maan hallinto, suurin laivastotukikohta ja sotateollisuuden keskeinen alue. Venäläisten olisi varmaankin vaikeampi luopua Pietarista kuin Sevastopolista. Itämeren merisaarrolla vähennettäisiin myös Venäjän valtion merikaupasta saamia tuloja. Liittoutuneiden laivasto-osaston oli jatkuvin iskuin luotava uhka, joka pakottaisi sitomaan alueelle Venäjän sotilaallista voimaa, joka olisi siten pois pääsotanäyttämöltä Krimiltä.<sup>3</sup>

Tulolla aikaisin keväällä 1854 Suomenlahdelle oli myös päämääränä tuhota Tallinnassa tietävästi ollut noin kymmenen venäläisen sota-aluksen osasto ja kenties Viaporin ulkopuolella jäissä talvehtivat alukset. Suunnitelma oli sama kuin Nelsonin laivastolla aikanaan. Tallinnasta itään olevat jääkentät olisivat estäneet apuvoimien lähettämisen tuhottavalle osastolle. Tiedustelutiedot olivat kuitenkin väärä, sillä siellä ollut osasto oli poistunut jo syksyllä, ja Viaporin edustan alukset olivat ehtineet jäiden juuri sulaessa siirtyä linnakkeen suojaamalle Kruunuvuoren

---

1 Figs 2011, 195–196.

2 Ponting 2005, 237–239; Michaelis 3 1969, 890.

3 Greenhill ja Giffard 1988, 44–46; Helminen 2008, 64–65 ja tiivistelmä.

selälle. Amiraliteetin ensimmäinen merilordi Graham oli siksi menettänyt osan kiinnostuksestaan Itämeren alueen operaatioihin.<sup>1</sup>

Liittoutuneiden laivaston olisi Itämerellä toimiessaan jo olemassaolollaan – fleet in being – ja taktisin jatkuvien iskuin aiheutettava uhka etenkin Pietarin alueelle siten, että Venäjä sitoisi Itämeren rannikoille mahdollisimman paljon jalkaväkijoukkoja, joiden siirtäminen koko sodan painopistealueelle Krimille näin estyisi. Kun tämä olisi hyvissä ajoin sodan alussa onnistunut, eivät venäläiset olisi saaneet Itämeren alueelta joukkoja Krimille ainakaan nopeasti, sillä sinne keskitettävien joukkojen marssiin – rautateiden vielä puuttuessa – olisi kulunut kolme kuukautta. Sen sijaan Englanti ja Ranska olisivat saaneet lisäjoukkoja Krimille merikuljetuksien pituudesta huolimatta kuukaudessa.<sup>2</sup>

Liittoutuneiden Itämerelle lähetetyn osaston päätehtävään kuului Englannin merikaupan turvaaminen tulevaisuudessakin nyt tehtävin iskuin. Amiraliteetti oli jo 29.3.1854 saanut siitä ohjeet, joiden mukaan tuli toimia heti kun jäätilanne Itämerellä helpottuisi. Lordi Palmerston oli jatkuvasti korostanut Venäjän Bomarsundin avulla pyrkivän kiistämään Englannin merenherruuden ja sen turvin käytävän merikaupan Pohjoisella Itämerellä ja sen lahdissa. Päätehtävään sisältyi estää Venäjän laivaston tunkeutuminen merikaupan saartoketjun selustaan ja pääsy Pohjanmerelle. Siksi Venäjän merenherruuden välineet Itämerellä oli tuhottava. Niihin kuuluivat Venäjän laivasto, sen tukikohdat sekä merikauppaa ylläpitävät kauppalaivat, satamat ja telakat sekä merikaupan tavaravarastot.<sup>3</sup> Näiden puolustamiseksi Venäjä ei voisi lähettää Suomen satamien turvaksi varattuja voimia Krimille. Niitä olisi iskujen varalta jopa lisättävä.

Kun Venäjän laivasto pienehköjä höyryfregatteja lukuun ottamatta jäi lymymään laivastotukikohtiin Kronstadtissa ja Viaporissa, oli Palmerstonin hokeman Englannin merikaupan uhkan, pahasti keskeneräisen Bomarsundin, tuhoaminen selkeä ja helppo päämäärä. Sen jälkeen olisi Kronstadtin ja Helsingin sekä pienempien tukikohtien vuoro. Kauppasaarrolla Itämerellä, samoin kuin Mustallamerellä, Vienanmerellä ja Kaukoidän alueella oli tarkoitus osoittaa Venäjälle sen heikko kyky suojata kauppameriliikennettään.

Merisaarron päämääränä oli Venäjän näännyttäminen taloudellisesti ja siten ajan myötä pakottaa Venäjä hyväksymään liittoutuneiden sodan päämäärät Mustallamerellä.

Itämeren alueella toimi vuoden 1854 purjehduskaudella Englannin laivaston yhdeksän potkurikäyttöistä linjalavaa, joilla oli aseistuksena 80–130 tykkiä. Nämä alukset oli tarkoitettu avomeritaisteluun venäläisten sota-alusten kanssa. Suuret

---

1 Lambert 1995, 306.

2 Hirn 1956, 18, jossa The Times -lehden 28.12.1853 mukaan todetaan päämääränä olevan sitoa venäläisiä joukkoja pois Mustaltamereltä; Helminen 2008, 61–65.

3 Bonner-Smith ja Dewar 1943, 46.

sota-alukset tarvitsivat syvemvät väylät kuin Suomen rannikoilla kauppaa-alusten käyttämät. Näille aluksille ja jäljempänä mainituille pienemmillekin aluksille oli pääsääntöisesti mitattava ja rakennettava uudet väylät saariston ankkuripaikoille ja sieltä mahdollisiin maihinnousukohteisiin kuten Bomarsundiin, Porkkalan edustan ankkuripaikoille tai Viaporin edustalle. Tästä toiminnasta kertovat tarkemmin Greenhill ja Giffard teoksensa kohdassa Sullivan's Trail. Erityisesti siinä mainitaan merenmittaukseen ja väylien rakentamiseen erikoistunut henkilökunta siipirasaluksilla Lightning ja Driver. Osastoa johti (captain) kommodori B. J. Sullivan. Suomen rannikoiden saartoon ja satamapaikkojen tuhoamiseen soveltuivat siipiras- tai potkurikäyttöiset ja myös purjein varustetut fregatit, joita englantilaiseen osastoon kuului 16. Jatkossa todetun mukaisesti vain muutaman höyryfregatin voimin siviilisatamiin tulleiden alusten miehistövahvuudet olivat useita satoja ja enimmillään 500. Ne pystyivät linjalaivoja pienemmän syväyksensä ja omien laivaveneidensä luotaukseen tukeutuen tunkeutumaan satamapaikkojen ulko- tai jopa sisäsatamiin asti ja tulittamaan niitä tykeillään, joita aluksilla oli 20–60. Aluksilla oli myös "Congrevin"-ruutirakettiaseita, joita keveytensä takia voitiin siirtää laivaveneisiin. Ase koostui metalliputkesta, jonka sisältä laukaistiin ruutiajopanoksella raketti. Sen päässä oli pieni räjähde, jolla saatiin sytytettyä sataman varastot ja laitureissa tai erityisissä suojapaikoissa olleet alukset.<sup>1</sup>

Useimmiten, kuten jatkossa tulee esille, satamissa olleet alukset tuhottiin tai kaapattiin ja varastot sekä telakat poltettiin viemällä merisotilaat rantaan alusten siipirataskoteloiden päällä säilytettävillä tykillä varustetuilla suurilla soutuveneillä (paddleboxboats) ja niitä pienemmillä soutuveneillä veden mataluuden vuoksi. Kohteet tuhottiin tykistön tulella ja sytyttämällä ne tuleen raketeilla. Eräiden kertomusten mukaan mm. Oulussa olisi pensselillä sivelty kohteita, jotka leimahtivat tuleen.<sup>2</sup> Kyseessä olisi saattanut olla keltainen fosfori, jota olisi säilytetty hapelta suojaavassa nesteessä. Matalakulkuisia tykkiveneitä ei vuoden 1854 aikana ollut laivaston mukana. Niitä oli pyritty saamaan Ruotsilta. Ranskan laivasto-osasto koostui 1854 purjelinjalaivoista, joita oli yhdeksän. Potkurein tai siipirattain varustettuja fregatteja oli yhdeksän. Liittoutuneiden laivastoon kuului lisäksi apualuksia Bomarsundiin tuotavien 10 000 jalkaväkisotilaan kuljettamiseksi, polttoaineen ja muun huollon vaatimia erikoisaluksia, sairaalalaivoja sekä

1 Borodkin 1905, 55 ja Hirn 1956, 117, 122–123 ja 129. Kuvia aseesta ja sen ruutirakettien piirtämistä kaarista taivaalla; Turpeinen 2003, 135, 138–139 ja 134. Sotamuseon kokoelmissa on aseiden heite eli kranaattiosia.

2 SKS, KRK Kansio 26. Z 2267. Oulaisissa asuneen J. Hyvärisen muistelma vuodelta 1940, jonka aiheena on hänen isoäitinsä kertomus Raahan tuhosta. Yhdellä pensselillä sytytettiin tuleen ja toisella saatettiin tarpeen tullen tuli sammuttaa; Turpeinen 2003, 134. Rantaan tulleessa veneessä oli ollut laatikollinen sytytysainetta.

pienehköjä muita aluksia, joten liittoutuneiden kokonaisvahvuus Itämerellä 1854 oli lähes 80 alusta, 43 000 miestä ja 3 652 tykkiä.<sup>1</sup>

Liittoutuneiden laivasto-osasto Itämerellä 1855 oli edelleen kehittynyt siten, että nyt osastoon kuului myös pienehköjä tykkiveneitä, jotka soveltuivat matalakulkuisina liikehtimiseen saariston sisälläkin paremmin kuin höyryfregatit tai linjalaivat. Englannilla oli tuona vuonna yhteensä 70 alusta ja Ranskalla 20. Etenkin hiiltä kuljettavien huoltoalusten määrä oli kasvanut. Niitä oli yhä enemmän sijoitettu etenkin päätukikohdaksi tulleelle Naissaaren redille ja jo edellisen vuoden aikana toimintansa aloittaneen Gotlannin Fårön lahden tukikohtaan.<sup>2</sup>

Yhteenvetona voidaan todeta liittoutuneitten keskeiset päämäärät Suomessa:

- Rannikoiden merisaarto siten, ettei suomalaisten alusten kauppameriliikenne ulkovaltoihin ja Venäjälle olisi mahdollista; näin heikennettäisiin merikaupan luomaa Venäjän ja Suomen taloudellista hyvinvointia ja aiheutettaisiin välttämättömien tuontitarvikkeiden puutetta,
- tuhota Venäjän merenherruuden eräs osa eli Venäjän lipun alla purjehtiva Suomen kauppalaivasto, sen telakat ja ulkomaankaupan satamissa olevat varastot,
- estää Venäjän sota-alusten pääsy saartorenkkaan selustaan ja eteneminen Tanskan salmiin tuhoamalla ne ja niiden tukialueiden linnoituslaitteet sekä rannikoilla olevat muut sotilaalliset ja Venäjän valtiolle kuuluvat kohteet,
- sitoa edellä mainitun toiminnan myötä mahdollisimman paljon venäläisiä joukkoja, sotamateriaalia ja varoja Suomen rannikoille sekä
- toimia siten, että Suomi saataisiin palautettua jälleen Ruotsille tai skandinaaviseen yhteyteen. Ainakin Ahvenenmaa luovutettaisiin Ruotsille palkkiona siitä, että se antaisi liittoutuneiden käyttöön tykkiveneitä ja sotilaita.
- Venäjän merisaarto

Ranskan Napoleon ei 1800-luvun alussa kyennyt voittamaan Englantia, koska sillä oli merenherruus, eikä Ranskalla puolestaan ollut ylivoimaisia merivoimia tukemaan maihinnousua. Siksi kauppameriliikenteestä riippuvainen Englanti oli päätetty luhistaa taloudellisesti merisaarrolla. Aleksanteri I oli 1807 Tilsitissä luovuttanut Napoleonille pakottaa Ruotsin luopumaan merikaupasta Englannin kanssa, johon lähes koko Eurooppa oli jo ryhtynyt. Ruotsi ei siitä omista kansantaloudellisista ja kuninkaansa poliittisluontoisista syistä johtuen halunnut kuitenkaan luopua, jolloin Venäjän oli lopulta ryhdyttävä pakotesotaan Ruotsia taivuttamiseksi mannermaan sulkemiseen valtaamalla 1808 Suomen. Englanti hankki kuitenkin sille elinehtona olevat markkinat Euroopan ulkopuolelta. Englannilla oli meren

---

1 Mattila-Vitikka 1996, 76; Hirn 1965, 17 ja 23; Luntinen 1997, 79; Ponting 2005, 35 ja 38.

2 Mattila-Vitikka 1996, 102; Ponting 2005, 250–252.

herrsus, jonka turvin se pystyi estämään mannermaan sulkemisen vaikutuksia. Saarto ei siten ollut kaikilta osin tehokas.<sup>1</sup>

Krimin sodassa Ranska ja Englanti pyrkivät nyt vuorostaan merisaarrolla lamauttamaan Venäjän kansantalouden. Näin sen pyrkimys merivaltioksi maailman merille Ranskan ja Englannin rinnalle estettäisiin. Lähtävöitteena oli torjua Venäjän kauppameriliikenteen tunkeutuminen Mustaltamereltä Välimerelle ja estää Tonavan liikenteen silloinen hallinnointi. Venäjän kauppameriliikennettä suojannut laivasto oli tukeutunut Krimillä olevaan Sevastopoliin. Liittoutuneiden laivasto-osastot lähetettiin Mustanmeren lisäksi Tyynelle merelle, Itämerelle sekä Pohjoiselle jäämerelle. Venäjän kansantalouden tasapainoiselle hoidolle elintärkeät kauppa-alusten leipäviljalasteista Mustanmeren, Itämeren sekä Tonavan liikenteen myötä kertyneet tulot ehtyisivät. Taloudellisesti näännytetyllä Venäjällä ei olisi enää varoja sodankäyntiin ja sen olisi suostuttava liittoutuneiden esittämiin vaatimuksiin.<sup>2</sup>

Venäjän lipun alla Itämerellä enemmistönä purjehtineet suomalaiset kaupalaivat, eli välillisesti myös Venäjää rikastuttavat merikaupan välineet, olivat näin liittoutuneille sallittuja kohteita. Niihin kuuluivat myös satamiin tuodut ulkomaankaupan vienti- ja tuontivarastot, satamat laitteineen ja telakoineen. Kauppamerenkulkua harjoittaneet suomalaiset olivat sijoittaneet näihin pääomiaan. Saarto vaikutti siksi lamauttavasti tervan ja puutavaran sekä jo silloin alkaneeseen teollisuuden tuotteiden kauppaan ja sitä kautta myös autonomisen Suomen itsenäisen talousjärjestelmän saamiin elintärkeisiin tullituloihin. Saarto ei vielä tuolloin ratkaisevasti näännyttänyt väestöä elintarvike- ja polttoainepulalla, sillä maassa elettiin vielä omavaraisesti. Suolaus oli silloin lähes ainoa elintarvikkeiden ja myös vientiin tarkoitettujen tuotteiden, esimerkiksi kalan, säilömiseen käytetty menetelmä. Sen saaminen Suomeen perustui tuontiin. Suomen kauppasatamien ja merikaupan alalla työskentelevien toimeentulo alkoi tukitoimenpiteistä huolimatta vaarantua merisaarron vallitessa.

Ensimmäisen sotavuoden keväällä alkoivat liittoutuneet kaapata suomalaisia kauppa-aluksia, jotka olivat sodan uhan pelottamina etupäässä suolalasteineen palaamassa Suomeen talvisilta rahtipurjehduksiltaan Mustanmeren ja Välimeren alueelta, Tyyneltä mereltä sekä Atlantin rannoilta. Venäjälle oli julistettu sota 28.3.1854. Kaappaukset alkoivat Englannin kanaalissa ja Itämerellä jo ennen 15.5.1854 eli ennen Britannian hallituksen 20.3. lupaamaa kuuden viikon turvallista paluuaikaa Suomeen. Englannin virallisesti antama julistus Venäjän alusten kohtelusta oli siten jo heti alussa epäluotettava. Tiedot saarrosta välittyivät joko heikosti sota-aluksille tai niitä ei noudatettu valtausrahojen saamisen toivossa. Tosin Amiraliteetin eri oikeusasteet käsittelivät alusten kaappausten laillisuu-

---

1 Mattila 1983, 221–222.

2 Kennedy 1988, 224.



den, mutta koska kaapattu alus tuotti varoja myös Englannille näyttää siltä, että valtausten laillisuuden tulkinnassa toimittiin heti alussa vahvasti kotiin päin, vaikka aluksia kaapattiin ennen päivämäärää 15.5.1854. Eräessä kiistanalaisessa kysymyksessä kaapattu alus saatiin lopulta julistettua sotasaaliiksi, koska sillä oli ollut muutama tykki, joita oli aluksilla silloisen tarpeen mukaan merirosvojen iskujen torjumiseksi. Näin yli 30 suomalaista alusta oli jo huhti-toukokuun vaihteessa kaapattu.<sup>1</sup>

Vihollisaluksen näkyminen oli siten jo sodan alussa kaappausuhka aluksille ja pelon aihe rannikkokaupunkien satamissa. Vihollinen tosin ilmoitti virallisesti saartojen alkamisista ja lopettamisista kumpanakin sodan vuonna, mutta virallinen ilmoitus rannikon asukkaille oli etenkin ensimmäisenä sotavuonna viivästynyt. Se aiheutti jopa omille saartaville sota-aluksille ongelmia. Siitä kertoo amiraali Plumridgen kirjeessään 16.5. amiraali Napierille mainitsema epä tietoisuus siitä kuuluiko Pohjanlahti virallisen ilmoituksen mukaan saarto-alueeseen. Plumridge oli jo silloin Selkämerellä. Hän oli saanut tehtäväkseen neljän aluksensa osastolla tutkia Ahvenanmaan aluetta ja saartaa Pohjanlahti. Hän oli kyllä kyselyä aiemmin kaapannut Ahvenanmaan pohjoisrannikolla suomalaisen aluksen ja lähettänyt sen sotasaaliina Kieliin ja tuhonnut polttamalla talonpoikien purjealuksia. Saarron täydellisen toteuttamisen Pohjanlahdella esti se, ettei Englanti ollut julistanut saartoa edes Itämerellä virallisesti ennen 28.5. Plumridgen osasto ei siksi saattanut pidättää havaitsemaansa vilkasta norjalaisten ja ruotsalaisten alusten liikennettä Pohjanlahdella ja kaapata sen ajan menettelyn mukaan niiden puutavara- ja tervalasteja, joita vietiin Suomesta eli vihollismaasta ulkomaille.<sup>2</sup>

Amiraliteetti oli 5.4.1854 vaatinut tietoja Itämeren laivaston komentajalta amiraali Napierilta virallisen merisaarron julistamiseksi Suomenlahdella ja Pohjanlahdella. Hänen tuli ilmoittaa luettelo saartoa koskevista satamista ja merialueista, joilla toimisivat tehtävään riittävät voimat saarron ylläpitämiseksi. Saarto ilmoitettaisiin kansainvälisen tavan mukaan virallisesti London Gazetessa. Amiraliteetti lähetti Napierille uudelleen pyynnön 29.4 saarron julkaisemiseen tarvittavista tiedoista ja kopion saarron laillisuutta käsittelevistä teksteistä sekä saman pyynnön edelleen 12.6. Napier oli kuitenkin ehtinyt lähettää ilmoituksen Amiraliteetille jo 28.5.1854 saarron aloittamisesta riittävin voimin Suomenlahdella ja Pohjanlahdella. Hän totesi kuitenkin vielä 20.6.1854 pystyvänsä vain neljällä aluksella koko Pohjanlahden saartoon, mikä oli vain puolet siellä tarvittavasta voimasta.<sup>3</sup>

Plumridge ei näin ollen saattanut puuttua ulkomaalaisten alusten lasteihin Pohjanlahdella, koska saarto ei ollut virallisesti vielä voimassa. Ei ole uskottavaa,

---

1 Grenhill-Giffard 1988, 152–155; Mattila 1996, 73–74.

2 Greenhill-Giffard 1988, 171–175.

3 Bonner-Smith ja Dewar 1943, 7–8, 49, 51, 60, 62.



että hän ja etenkin ulkovaltojen alukset olisivat saaneet saarrosta ilmoituksen vielä 28.5, koska sen julistamiseksi tarpeelliset tiedot oli vasta silloin lähetetty Amiraliteetille. Edes tiedoksi kappale ei silloisen viestitien myötä olisi ehtinyt Plumridgelle ennen 30.5. tapahtunutta iskua Raaheen. Plumridgen oli siten ryhdyttävä hänelle aiemmin annettujen käskyjen puitteissa tuhoamaan Suomesta vietäviä lasteja tunkeutumalla vihollisen vientisatamiin, kun suomalaiset aluksetkaan eivät olleet osuneet kohdalle merellä. Samalla voitaisiin tuhota Venäjän merelliseen voimaan kuuluvia kauppa- ja sota-aluksia sekä niitä rakentavia ja huoltavia telakoita. Keskeisenä tehtävänä oli ollut estää vihollisen sota-alusten pääseminen saarto-osaston selustaan. Plumridgen raportoinnissa Raaheen tehdystä iskusta nousee polttamalla tuhoamisen perusteluksi epäily tykkiveneitten rakentamisesta ja havainto tykkiluukuilla varustetusta kauppa-aluksesta, joka olisi ollut varusteltavana kaappari-alukseksi. Siten alueella oleva puutavara ja terva olisivat olleet satamassa raaka-aineina kauppa-alusten ja myös sota-alusten rakentamiseksi eli sotakieltotavaraa. Plumridgella olisi ollut tietoja myös Pohjanlahden rannikoilla valmisteilla olevista soudettavista tykkiveneistä. Turussa oli rakenteilla kolmitykkinen potkurilaiva Sterljad. Se olisi ollut ensimmäinen suuren tykkiveneosaston aluksista. Tiedot olisivat saattaneet välittyä Ruotsin rannikkokaupungeissa tapahtuneitten käyntien yhteydessä. Plumridge oli myös nuorena luutnanttina saanut kokea tanskalaisten pieneten tykkiveneitten hänen alukselleen aiheuttaman tuhoisan iskun. Nyt hänen osastoonsa kuului aluksen päällikkönä kommodori George Giffard. Hän oli taitava ja tarmokas meriupseri, joka Plumridgen neuvonantajana ja myös amiraali Napierin aloitekyvyttömän toiminnan arvostelijana oli varmaankin tukemassa päätöstä iskeä Raaheen 30.5.1854.<sup>1</sup>

Suomalaiset olivat havainneet Plumridgen 4 alusta huhtikuun lopulla ja toukokuun puolivälissä Selkämerellä.<sup>2</sup>

Virallisen saarron on siten katsottu alkaneen Itämerellä ja sen lahdissa 28.5 jälkeen. Saarto päättyi Perä- ja Selkämerellä 21.10.1854 sekä Suomenlahdella lopullisesti vasta joulukuun ensimmäisellä viikolla.<sup>3</sup> Seuraavana keväänä merisaarto alkoi Itämerellä pienehkön laivasto-osaston voimin jo 17.4. ja amiraali Dundaksen virallisella ilmoituksella 28.4.1855 ja päättyi Perämerellä 13.10. ja viimeisten alusten myötä Pohjanlahdella vasta 10.12. sekä Suomenlahdella marraskuun lopulla.<sup>4</sup>

---

1 Greenhill – Giffard 1988, 136,172, 180; Bonner–Smith ja Dewar 1943,71. Raahessa poltettiin kuudella tykkiluukulla varustettu kookas alus.

2 Hamunen 1986, 22–23 ja liitekartta 1854; Norrvik 1999, 147.

3 Norrvik 1999, 154; Mattila 1996, 99; Hamunen 1986, 23 sekä liitekartta 1854.

4 Borodkin 1906, 1; Engström 1930, 204; Mattila–Vitikka 1996, 99 ja 130; Hirn 1956, 103; Nolan I 1855, 320; Nolan II 1857, 305.

Saarrosta ilmoitettiin viranomaistietä käyttäen. Suomalaisten siviilien rakentamat omat merivalvonta-asetat ja niihin liittyneet kaupunkien hälytysjärjestelmät takasivat sen, ettei merelle lähdetty, kun vihollisen aluksia oli havaittu, oli saarto sitten voimassa tai ei. Joskus vihollinen ilmoitti saarron alkamisesta käyttämällä kaappaamaansa alusta saartoviestin tuojana, kuten tapahtui 16.6.1855 Uudessakaupungissa. Silloin kaapatun kumlingeläisen kaljaasin mukana tuli kaupunkiin vihollisen lähettämä kirje kaupungin pormestarille. Siinä ilmoitettiin, että rannikko Hankoniemestä Uuteenkaupunkiin oli julistettu saarretuksi vasta 17.6.1855 alkaen ja pohjoisempana vieläkin myöhemmin. Merivalvonta-asemien havainnot vihollisen laivojen liikkeistä olivat kuitenkin jo 12.5. käynnistäneet kaikki toimenpiteet satamassa olleitten alusten ja merikaupan materiaalivarastojen suojaamiseksi.<sup>1</sup>

Saarron tehoa heikensi keväinen jäätilanne, joka etenkin Pohjanlahdella oli vuonna 1855 edellisvuoden kevättäkin vaikeampi. Alusten siipirattaat vaurioituivat jääautoissa. Pakkanen jäädytti siipirataskoneistoja ja riite saattoi repiä mahdollisesti suojaamatonta aluksen kylkeä. Alusten kansille kertyi vakavuuttakin mahdollisesti vaarantavia jääkuormia. Tästä syystä jo ennen vuoden loppua laski toiminnan teho ja ennen vuoden loppua oli siirryttävä Etelä-Itämerelle. Jatkossa todetaan, että Raahen edustalla alukset joutuivat etenemään jäissä vielä 30.5.1854. Vähäinen kokemus Itämeren alueen rannikko- ja saaristomerenkulussa ilman luotsia sen lisäksi, että merenkulun turvalaitteet oli poistettu eikä saatavilla ollut tehtävään edellyttämiä luotettavia merikarttoja vielä ensimmäisenä vuonna käytettävissä, vähensi saartotoiminnan tehokkuutta ja iskuja satamiin. Saarronmurtajille jäi mahdollisuuksia kevään ja syksyn lisäksi muutoinkin ilman vihollisuhkaa purjehtia Ruotsiin ja Venäjälle, koska he olivat rutinoituneina merimaastoon ja sen olosuhteisiin huonolla säällä sekä saariston suojassa edeten. Hevoskolonnat ylläpitivät ulkomaankauppaa ylittämällä Pohjanlahden jäisen selän Ruotsiin. Merisaarron takia Suomi menetti merkittävän osan tullituloistaan. Kaupunkien ja talonpoikien alusten määrä pieneni merkittävästi. Osa tuhottiin ja osa jouduttiin myymään ulkomaille tuhoamisen pelosta ja myös siksi, että niihin sidotut pääomat olivat saarron takia tuottamattomia.<sup>2</sup>

Venäjän lipun alla purjehtineiden Suomen kauppa-alusten tuhoaminen oli tuolloin omaksuttujen merisodankäynnin perusteiden ja kansainvälisten tapojen mukaista. Liittoutuneiden poliittisena päämääränä oli kuitenkin ollut samaan aikaan nostattaa autonomisen Suomen asukkaat kapinaan Venäjää vastaan maan liittämiseksi jälleen Ruotsiin. Kansannousua Ruotsin skandinavistit pitivät lähes selviönä. On käsittämätöntä, miten liittoutuneet ja ruotsalaiset kuvittelivat suomalaisten merikaupan välineiden, etenkin satamakaupunkien tavallisten ih-

---

1 Kaukovalta 1930, 82.

2 Mattila 1996, 121; Greenhill-Giffard 1988, 162–170.

misten elintasoja ylläpitävien mahdollisuuksien, tuhoamisen edistävän suojelemaan suhtautumista liittoutuneiden suunnitelmiin.

Sodan aikana Venäjän merikaupan aiemmin välittämiä määriä materiaalia eikä etenkin viljaa, puutavaraa ja tervatuotteita kyetty kuljettamaan riittävästi maitse Eurooppaan. Merikaupasta aiemmin saatuja runsaita tuloja ei nyt ollut käytettävissä sotatoimien ylläpitämiseksi. Siksi nyt jouduttiin ottamaan lainoja Berliinistä ja Amsterdamista. Inflaationkin kasvaessa sotaa ei kyetty enää jatkamaan.<sup>1</sup>

Englannissa Venäjän merisaarron mielekkyys oli toisaalta kritiikin kohteena. Maahan oli ennen sotaa tuotu Venäjältä viljaa, teollisuuden tuotteita sekä laivaston tarpeisiin talia, hamppua, pellavaa, puutavaraa, tervatuotteita ja matto-aineksia. Ne piti nyt hankkia muualta korkeammin hinnoin. Tämä synnytti sisäpoliittisen sota-opposition.<sup>2</sup>

Englannin teollisuudelle tärkeän teollisuuden raaka-aineiden tuonti Venäjältä tuli nyt uudelleen tarkasteltavaksi ja samoin Englannin teollisuuden vienti Venäjälle. Pääministeri Aberdeen pyrki muuttamaan saartoa koskevaa lakia niin, että Englanti saattaisi käydä kauppaa vihollisen kanssa siten, että puolueettomat maat saisivat kuljettaa Venäjän merikaupan lasteja. Sodan jälkeen kansainvälinen lainsäädäntö näki puolueettoman maan alukset oikeutetuiksi kuljettamaan sota käyviin materiaalia, kunhan lastina ei ollut tarkoin määritettyä sotamateriaalia. Krimin sodassa kauppa siirtyi meriteiltä Euroopan rautateille ja kulki puolueettomien maiden kautta sotatilasta huolimatta. Suomen Englantiin viemä tervatuotteiden virta ei katkennut sillä sodan alussa vienti tukeutui ulkovaltojen kauppa-aluksiin, ja kun saartavat alukset eivät täysin mieltäneet niiden kansainvälistä oikeudellista asemaa ja Englannin taloudellista etua, tapahtui merikauppa lopulta Ruotsiin suomalaisilla saarronmurtaja-aluksilla ja osin vielä sittenkin etenkin ruotsalaisilla aluksilla, joiden toimintaan puuttamalla ei haluttu huonontaa suhteita Ruotsiin.<sup>3</sup>

Jopa Itämeren laivastoa 1854 johtanut amiraali Napier pohti sodan aikana Raahen ja Oulun satamien polttamisen mielekkyyttä ja sen herättämää vihaa, jonka tuloksena myös siviilit nousivat ensimmäistä kertaa aseelliseen vastarintaan aiheuttaen osaltaan Englannin laivastolle kohtalokkaan Kokkolan verilöylyn. Nyt oltiin tuhoamassa suomalaisten siviilien työpaikkojen lisäksi myös heidän yksityisomaisuuttaan, josta Amiraliteetti oli erityisesti varoitanut. Lisäksi satamissa tuhottu kauppatavara oli jo silloin merkittävältä osiltaan englantilaisten kauppahuoneiden omaisuutta. Suomalaiset eivät olleet aloittaneet sotaa englantilaisia vastaan, vaan tähän asti he olivat vain tukeneet Englannin laivastoa vientituot-

---

1 Kennedy 1989, 224.

2 Nolan I 1855, 320–322.

3 Greenhill-Giffard 1988, 156–159.

teillaan. Suomalaisiin oli vaalittu siksi hyviä suhteita. Englanti oli nyt heittänyt suomalaiset Venäjän syliin.<sup>1</sup>

Liittoutuneiden poliittiset päämäärät epäonnistuivat Suomessa, koska asukkaille aiheutettiin suurta tuhoa ja kärsimyksiä käytännön saartotoimenpiteillä. Lopulta liittoutuneet oivalsivat politiikkansa ja saartotoimenpiteittensä Suomessa luoman ristiriidan, mutta lievensivät vain Ahvenanmaan saartotoimenpiteitä saadakseen paikallisen väestön luottamuksen. Sen myötä saarivaltakunnan asukkailla oli mahdollisuus käydä merikauppaa Ruotsin kanssa ja englantilaisten luvalla kulkea jopa ohi autonomisen Suomen eli venäläisten tulliasemien.<sup>2</sup>

Ruotsin kuningas Oskar I ei vielä sodan alussa aikonut osallistua sotaan, vaikka Suomi tai ainakin Ahvenanmaa olisi siitä korvauksena, koska hän ei ollut saanut liittoutuneilta riittäviä turvallispoliittisia takeita Venäjää vastaan. Kuningas oli kuitenkin alussa maininnut suomalaisten Pohjanlahdella Raahessa ja Oulussa kärsimistä barbarismin aiheuttamista tuhoista, mutta sitten todennut niistä ”–inte blott nödvändiga, utan kloka och politiska.” Hän hyväksyi näin englantilaisten toiminnan Suomen rannikoilla, koska se vähitellen irrottaisi Venäjälle lojaalit itsepäiset suomalaiset vastarintaan emämaataan vastaan; Venäjähän olisi täysin kykenemätön sille kuuluvaan tehtävään eli Suomen kauppamerenkulun ja rannikon kohteiden suojaamiseen vihollisen iskuilta.<sup>3</sup>

Tämä ajatuskulku oli sen hetkisistä siviiliväen kärsimyksistä huolimatta vyörytetty Ruotsista Suomeen varsinkin liberaalin ylipistoväen skandinavismia ajaviin piireihin. Se näkyi jo heti sodan alussa Topeliuksen Tammisaaren torjuntaiskun innoittamana laatiman Helsingfors Tidningarissa julkaiseman Venäjälle lojaalin runon ”Den första blodsdroppen” arvosteluissa.<sup>4</sup>

Vähän tutkittua merisaarron murtamista kuvataan tässä esityksessä ja pyritään näkemään, miten kauppahuoneet, laivanvarustajat ja rannikkoitten asukkaat menettelivät hyötyäkseen edelleen, sodasta huolimatta, tuottoisasta merikapasta. Työssä selvitetään myös, miten he suojasivat Suomen kansantaloudelle elintärkeät investoinnit.

---

1 Earp 1857, 208–209; Dahlström 1942, 152; Bonner–Smith ja Dewar 1943, 47.

2 Borodkin 1905, 203.

3 Runeberg 1962, 269–273; Wahlbäck 2011, 61–62, 67–68.

4 Hirn 1956, 42–43.

## 2.3. Venäjän meripuolustus Suomen rannikoilla

### 2.3.1. Suomen rannikon puolustusvalmius

#### *Laivaston puolustusvalmius sodan alussa*

Myrsky oli aiheuttanut Venäjän Itämeren laivastolle suurtuhon 1824. Katastrofin vauhdittamana oli Nikolai I:n käskyllä 31.12.1825 aloitettu laivasto-ohjelma, jonka tavoitteena oli ollut rakentaa 21 linjalaivaa, 22 fregattia, 159 tykkivenettä, kahdeksan siipiraslaivaa sekä muita pienempiä aluksia. Ohjelma toteutuikin lähes sellaisenaan vuosina 1826–1860. Lukumäärässä Itämeren alueella pyrittiin ainakin tasavertaisuuteen yhteen liittyneitten Tanskan ja Ruotsin laivastojen kanssa ja tavoitteen oli tulla kolmanneksi suurimmaksi Ranskan ja Englannin laivastojen jälkeen. Alusten lukumäärä oli näihin verrattuna vaikuttava, mutta alusteknisesti iskukyky ei ollut. Höyrykoneiden merkitys joko siipiras- tai potkurikoneistojen käyttäjänä oli Venäjän laivastossa tosin oivallettu, mutta Krimin sodan alkaessa sen soveltaminen oli vasta alussa.<sup>1</sup>

Eri lähteiden mukaan Venäjän laivastolla oli ennen sotaa:<sup>2</sup>

- 26–31 linjalaivaa,
- 12–16 fregattia,
- 1–9 höyryfregattia,
- 8–10 korvettia,
- 10–13 siipirasalusta,
- 27 potkuritykkivenettä ja
- 78 soudettavaa tykkipurttia.

Suurimmat alukset olivat ilman höyrykoneita. Alusten tekninen kunto, aseistus ja tehtävänsä rutinoituneen henkilökunnan puute olivat kuitenkin tekijöitä, jotka olivat paljastuneet jo ennen sotaa, kun keisari Nikolai I itse tai hänen kenraaliadjutanttinsa N. A. Arkass olivat olleet seuraamassa laivaston merelle lähtöä tai tehneet sotavalmiustarkastuksia. Alusten koeammunnoissa Arkas oli itse menettänyt henkensä, kun eräs täyspanoksella ladattu tykki oli räjähtänyt. Tykkien epäonnistunut valutyö ja ruutien huono laatu lyhensivät aseiden kantamia. Sen perusteella laivasto ei kykenisi taisteluun merellä, vaan sen olisi, vastoin luonnetaan, osallistuttava linnoitusten ja etenkin Kronstadtin ja Viaporin puolustukseen.<sup>3</sup>

1 Pikoff 1938, 11–12.

2 Lehti 2003, 41; Mattila-Vitikka 1996, 63; Beskrovny 1996, 300, 304.

3 Mattila-Vitikka 1996, 53–64; Gorshkov, 1975, 45–46, 51, 52 ja 55.

Suomen oman laivaston, meriekipaasien, sota-alukset eivät olleet venäläisiä parempia. Siitä kertoo keisarin sivusta-adjutantti Arkasin 9.8.1854 päiväämä raportti, joka kuvaa Helsingin edustalla tapahtunutta siipiratasfregatti Olafin sotakelpoisuustarkastusta. Olafin tuli ampua aseittensa kantaman ulkopuolella noin kuuden meripenikulman etäisyydelle tulleen vihollisosaston suuntaan. Ammunta umpikuulilla oli sujunut kohtalaisen hyvin. Tosin eräiden tykkien kiinnikkeet olivat irronneet. Arkass kertoi kuitenkin hävenneensä vihollisen tähystäessä kaukoputkin heidän ammuntaansa, jossa räjähtävien kranaattien ajastus ei toiminut, vaan ne räjähtivät lähes heti tykin putken suun jätettyään. Samoin aluksen liikehdintä oli ollut merkillisen näköistä. Alus pyörähteli miten sattui, kun konemiehet vasta opettelivat laitteitten käyttöä englantilaisten asiantuntijoiden poistuttua sodan takia jo aiemmin maasta.<sup>1</sup>

Siipiratasfregatti Olaf oli valmistunut Ullanlinnan telakalta Helsingissä 1853 ja annettu Suomalaisen meriekipaasin käyttöön seuraavana vuonna. Se oli yli 60 metrin pituinen puualus, jonka paino eli uppouma oli 1 796 tonnia ja syväys seitsemän metriä. Siipirataskoneisto antoi sille 11 solmun nopeuden. Aseistuksena oli 16 raskasta tykkiä kannen alla sekä kaksi järeää mörssäriä kannella. Alusta ei enää miehitetty 1855, vaan sen henkilökunta osallistui sotatoimiin Viaporissa.<sup>2</sup>

Suomen 1. ja 2. meriekipaasin miehet palvelivat siten Helsingin ja Turun edustalla soudettavilla tykkiveneillä ja merelle ampuvilla pattereilla. Sodan alussa oli Suomen varoin kovalla kiireellä rakennettu Turussa, Porissa ja Viaporissa 40 tykkivenettä, joiden aseistuksena oli kaksi 24 naulan painoisia kuulia ampuvaa tykkiä. Kohtuulliseksi katsottu tuuli lähes esti niiden soutaen etenemisen, ja aallokko rajoitti ilman kiinnityslaitteita olleiden tykkien käyttöä. Näitä muutoinkin kömpelöitä aluksia saatettiin käyttää vain puolustuksellisesti ja etenkin uivina pattereina väyläkapeikoissa.<sup>3</sup>

Venäjän laivasto oli jo ennen Krimin sotaa alkanut kehittää vedenalaisen sodankäynnin aseita, joista merimiina oli kehittymässä massamaisesti käytettäväksi puolustusaseeksi yhdessä merelle ampuvan tykistön kanssa. Siten Itämeren alueella Kronstadtin, Viaporin Tallinnan, Turun ja Riikan edustoille rakennettiin puolustuksellisia miinatykistöasemia. Suosituin miinatyyppe oli Turussa hetken asuneen Immanuel Nobelin kehittämä ankkuroitu pyroteknisesti räjähtävä kosketusmiina.<sup>4</sup>

Suomen satamakaupunkien ja laivaston ankkuripaikkojen suojana olleet linnakkeet Venäjä oli heti Suomen sodan jälkeen pitänyt valmiudessa Turun rauhan rajan takana olleiden Viipurin linnan sekä Haminan ja Ruotsinsalmen (Kotkan)

---

1 VELKA F 224 O 1 D 263 L 25-26. Arkassin raportti 9.8.1854.

2 Gomm 1991, 15; Mattila 1966, 21 ja 34; Mattila –Vitikka 1996, 56–57. Mattila käyttää nimeä Olof.

3 Mattila 1966, 28–29.

4 Auvinen 1999, 28–42, liite 4 ja 5; Mattila–Vitikka 1996, 64–66.

linnoitusten lisäksi Ruotsille kuuluneet Svartholman (Loviisan edustalla), Viaporin ja Hangon linnakkeet sekä Turun linnan merelle ampumaan kykenevät tykistöasemat. Niiden tekninen ja henkilökuntaankin liittynyt puolustusvalmius oli pitkänä rauhan jaksona pahoin rapistunut. Keisari Nikolai I:n sivusta- eli kenraaliadjutantti N. A. Arkass oli samalla tavalla kuin laivaston kohdalla todennut tarkastuksissaan linnakkeiden kyvyttömyyden täyttää niille annetut sodanajan tehtävät. Puolustusvalmiutta oli siksi alettu kiireellä tehostaa ennen Krimin sodan alkua.<sup>1</sup>

Keisari Nikolai I oli kuitenkin tietoinen keskeneräisen Bomarsundin merilinnoituksen huonosta kyvystä torjua vihollinen. Siksi linnakkeen alustava evakuointi oli aloitettu jo keväällä jäiden vielä kantaessa. Alueelta oli siirretty mantereelle rakennustöissä olleita vankeja ja pakkotyöläisiä. Myös suunnitteilla oli n. 20 tonnin ruutierän kuljetus mantereelle. Jäiden lähdön aikoihin oli Ahvenanmaalle kuitenkin jo 28.3.1854 lähetetty Turun ja Porin läänin maaherran apulaiseksi everstiluutnantti Knut Furuhjelm ja hänen johtamanaan kaksi komppaniaa suomalaisesta tarkk'ampujapataljoonasta. Evakuointia ei jatkettu, kun vihollinen ei heti avovesikauden alussa 1854 osoittanut aikeita hyökätä Bomarsundiin. Se ei olisi enää edes onnistunut, kun laivastoltaan ylivoimainen vihollinen eristi Ahvenanmaan Suomen mantereesta.<sup>2</sup>

Keskeneräinen ja selustaltan suojaaton Bomarsund oli vallattavissa maajoukoin. Se ei kuulunut Venäjän tärkeimpiin Itämeren alueen linnoituksiin.<sup>3</sup> Siksi ei voi välttyä ajatukselta siitä, että Venäjä piti sitä tarkoituksella miehitettynä, jolloin se helppona valtauskohteena houkuttelisi tuomaan Mustallemerelle mahdollisesti vietäviä maavoimien joukkoja Itämerelle. Myös Ruotsin houkuttelu mukaan sotatoimiin Ahvenanmaa valtaamalla edellytti Bomarsundin valtaamista<sup>4</sup>. Näin Bomarsundin 2000 miestä ja 100 tykkiä sitoivat Sevastopolin rintamalta 10.000 miestä Itämerelle valloitusta tukevan mittavan laivasto-osaston lisäksi.

### *Suomen satamien puolustus jalkaväkijoukoin*

Venäläisten joukkojen käyttö Suomessa perustui siihen, että Pietaria puolustettiin Suomen alueella. Vihollinen ei saanut nousta maihin Suomenlahden rannikoilla eikä etenäkään Helsingin läheisyydessä ja marssia rantatietä Viipuriin ja sieltä Pietariin. Helsinki ja Viapori olivat ehdottomasti pidettävät kohteet. Painopiste puolustuksessa oli siten Suomenlahden rannikolla, jossa läntisimmät etuvartiojoukot olivat Hangon ja Tammisaaren alueella. Toinen painopistealue oli Vaasan

1 Luntinen 1997, 82–83; Mattila –Vitikka 1996, 66–67.

2 Isaksson 1982, 116–117.

3 Beskrovny 1996, 257–258.

4 Fighes 2011, 193–194

alueella, jota perusteltiin sillä, että Ruotsi saattaisi mahdollisesti sotaan liittyessä luoda sinne sillanpääaseman ja edetä kenties ainakin Jyväskylän seudulle. Näin Ruotsi sitoisi venäläisiä joukkoja myös Keski-Suomeen. Toisaalta joukkojen keskitykseen juuri Vaasan alueelle liittyi se, että Suomen ruotsinkielisen rannikon asukkaiden lojaalisuudesta Venäjän keisarille oltiin epävarmoja. Pohjanlahden muut satamat jäivät Vaasaa lukuun ottamatta lähes ilman riittäviä voimia vihollisen torjumiseksi.<sup>1</sup>

Jalkaväkijoukkojen tykeillä oli mahdollista ampua myös merelle, mutta muutamien kilometrien kantaman takia torjuntatuli rajoittui vain rantaviivalle. Myös tulitus liikkuvan maalin, kuten sota-alukseen, oli vaikeaa. Tykistöä saatettiin käyttää tehokkaasti vain laivaväylien kapeikoissa ja satama-alueilla, jolloin tulen tehokkuutta lisäsivät väyläesteet, jotka pysäyttivät vihollisen ainakin hetkeksi.

Suomen meripuolustuksessa oli edellä esitetyn mukaan seuraavia puutteita:

- Venäjän laivasto oli pienin poikkeuksin koko sodan ajan ankkurissa linnoitusten puolustamiseksi. Näin kauppalaivoilta puuttui niiden avomerellä tarvitsema tulituki. Vihollinen tuhosi kauppalaivoja eikä siten ollut laivastovoimia, jotka olisivat murtamassa vihollisen kauppalaivojen merisaartoa,
- sota-alusten tehtävänä on kriisin tullen myös meritiedustelu ja merivalvonta. Kun sota-alukset, avomeren reunassa toimineet Majakka- ja luotsilaitoksen miehet eivätkä tulliasemat kyenneet merivalvontaan ulkosaariston evakuoinnin takia, jäivät merisodan järjellisen toiminnan johtamiseksi välttämättömät olennaiset vihollistiedot saamatta. Vihollistiedot eivät olleet läheskään reaaliaikaisia,
- omien merenkulun turvalaitteiden poistaminen tai asettaminen paikoilleen samoin kuin vihollisen rakentamien väylien merimerkkien poistaminen vaativat tottuneita ammattilaisia. Miehiä ei enää aina riittänyt näihin tehtäviin, joissa myös vihollisen vastatoimenpiteet olivat uhkana,
- merisuluteiden rakentamiseen kykeneviä erikoisjoukkoja oli vähän, vaikka sotilasosastoihin kuuluikin pioneereja. Nämä sitoutuivat kuitenkin linnoitustöihin,
- tykistömerisuluteasemien rakentamiseksi varsinkin Pohjanlahden rannikoilla oli Vaasan alueen joukoilla vain n. 12 jalkaväkitykkiä. Niitäkin oli tarkoitus käyttää maa-ammuntoihin mahdollisesta sillanpääasemasta maihin nousseiden vihollisten hyökkäysurilla sisämaassa,
- läheskään kaikissa Pohjanlahden satamissa ei ollut edes sotilasyksiköitä mahdollisen vihollisen rantautumisen torjumiseksi ja
- venäläisten joukkojen taistelukykyyn ylläpitämiseksi ei Suomessa ollut puolustusministeriötä tai kiinteistöhallintoa. Sotilaiden majoitus, muonitus,

---

1 Luntinen 1997, 82–83, 85 ja 88.



osin sairaanhoito ja sotilas- sekä evakuointikuljetukset tuli siten hoitaa siviiliväestön tukeen turvautuen, kuten edellä mainituissa muissakin tapauksissa.

### 2.3.2. Suunnitelmat siviilien käyttämisestä rannikoiden puolustukseen

Suomen kenraalikuvernööri oli sodan uhatessa tarkastellut Suomen sotatilaa käsittelevää lainsäädäntöä. Keisari oli hyväksynyt hänen esityksensä siitä, että Venäjän sodanajan lait olivat päteviä Suomessakin, joten suomalaisten sodankäyntiin liittyviä rikoksia voitiin käsitellä sota-oikeudessa. Sotatila alkoi 8.2.1854 ja päättyi 7.5.1856.

Venäläisillä tai suomalaisilla sotajoukoilla ei ollut sotajoukkojen majoituksen, muonituksen ja sotilaskuljetusten järjestämiseksi erillistä puolustusministeriötä, joten kaupunkien ja maalaiskuntien tuli vastata näistä siviiliväestöä rasittavista sotilaiden toiminnan mahdollistavista peruspalveluista. Edellä jo mainitut meri- ja rannikopuolustukseen kuuluvat materiaali- ja henkilöresurssien puutteet olivat hyvin tiedossa Suomessa olevien joukkojen esikunnassa. Vihollinen olisi voinut, harvojen merilinnakkeiden suojissa olevia kauppasatamia lukuun ottamatta, esteettä tulla satamiin. Vain joissakin kauppasatamissa oli jalkaväkijoukkoja ja niitä oli riittämätön määrä ainakin pitkällä Pohjanlahden rannikolla. Siksi kenraalikuvernöörin alainen esikunta alkoi esikuntapäällikkönsä, suomalaissyntyisen Johan Mauritz Nordenstamin johtamana käskeä senaatin ja maaherrojen välityksellä kaupunkien ja pitäjien siviiliväestöä puolustamaan rannikkojaan. Siviileiden tärkeimmiksi tehtäviksi määrättiin meritiedustelu ja -valvonta, merenkulun turvalaitteiden poistaminen, laivaston puuttuessa mahdollinen saaristotaisteluiden käyminen, satamien edustan väylien suluttaminen sekä vihollisten torjuntaan kykenevien metsästysaseilla tai sotilaiden luovuttamilla kivääreillä varustettujen siviilikaartien perustaminen, valtion omaisuuden evakuointi ja palontorjunnan tehostaminen.<sup>1</sup>

Sotilasjohdon lisäksi varsinkin senaatin valtionvaraintoimituskunnan päällikkö Lars Gabriel von Haartman oli ollut aloitteellinen siviilisaaristolaivasto-osaston perustamiseksi. Kauppa-alueita olisi aseistettu saaristotaisteluita varten. Esitys oli kuitenkin hylätty, koska hanke ei olisi asiantuntijoiden mukaan tuottanut toivottua tulosta.<sup>2</sup>

L. G. von Haartmanin Lempisaaren kartano oli Lounais-Suomen saaristossa Askaisissa. Se olisi saattanut joutua vihollistoiminnan kohteeksi. Hänen mielestään rannikon puolustuksessa oli hyödynnettävä meren kaikkinaiseen käyttöön tottu-

1 Borodkin 1905, 9–10.

2 Mattila ja Vitikka 1996, 74. Borodkin 1905, 9.

neita saariston asukkaita. Sen ohella olisi myös tulistettu maanpuolustushenkeä rannikoilla. Sittemmin olikin siviiliorganisaationa toiminnassa Saaristomeren merivalvontalaivue. Huoli Lempisaaren puolustuksesta saattoi lisäksi johtaa kaikin tavoin pohtimaan Suomen rannikoiden puolustamista myös siviilivoimin. von Haartmanin esitys kuvastaa siten kaikkien satamakaupunkien asukkaitten huolta kotisatamansa ja omaisuutensa puolustamisesta omaehtoisinkin toimenpitein.

Eräs suulliseen kertomukseen perustuva melko luotettava lähde kertoo, että Lempisaaresta merelle johtavan väylän varrella Jänessaassa olisi Krimin sodan aikana ollut Turun ruotuväkikomppaniasta joukkueen vahvuinen kivääriosasto. Sen tehtävänä oli ollut torjua vihollinen Lempisaaren kartanolle johtavalla väylällä.<sup>1</sup>

Selkeä ohjeistus siviilien valtakunnallisesta osallistumisesta sotatoimiin ase kädessä muokkautui vasta toisena sotavuonna. Siviilien toiminnan rajoista saa hyvän kuvan kenraalikuvernööriltä senaatin kautta kuvernööri Cronstedtille ja häneltä edelleen Uudenkaupungin maistraattiin 11.7.1855 saapuneesta ohjeistuksesta. Siinä neuvottiin, ettei Kokkolan antaman mallin mukaan pitäisi aseistautua ja ryhtyä tulittaman vihollista, ellei alueella olisi sotilasjohtoa kuten Kokkolassa: vapaaehtoiset siviilit joutuisivat yksin, sotilaalliseen toimintaan tottumattomina, vaaraan eikä hankkeesta olisi mitään hyötyä.<sup>2</sup>

## 2.4. Suomi sodan edellä

### 2.4.1. Suomalaiset kasvamassa lojaaleiksi – Venäjä ei anna heille täyttä luottamusta

Suomen liittäminen keisarin Venäjään 1808–1809 sodan jälkeen oli antanut maalle lähes 50 vuotta kestäneen rauhantilan, joka tarjosi suomalaisille mahdollisuudet kehittää maan asukkaitten hyvinvointia. Se oli aiemmin ollut lähes mahdotonta Ruotsin yhteydessä, sillä maa oli ollut useita vuosikymmeniä venäläisten tai ruotsalaisten sotatoimialueena. Venäjän lepytyspolitiikka oli, tosin vaimentuen, jatkunut Krimin sotaan asti ja oli poistanut maaväestön pelon asemansa heikkenemisestä entiseen verratan, vaikka Venäjällä vielä silloin vallitsi maaorjuus. Keisarit olivat pitäneet voimassa Porvoon valtiopäivillä suomalaisille antamansa

---

1 SKS, KRA 11; 171. Kustaa Valo Kalanti jatk.1–2. Haastattelu on kerrotun kerrottua, mutta kuvaa useiden tarkkojen yksityiskohtien perusteella uskottavasti juuri Lempisaaren edustan Jänessaassa tapahtunutta 30 ruotusotamiehen valmiustehtävää torjua mereltä väyläkaupunkiin tuleva vihollinen. Tehtävän ei uskottu onnistuvan, jos vihollisella olisi ollut tykkeitä.

2 TMA. 899 II Uki. Yksityisarkisto "Militaria" Nippu 7. Kuvernööri Cronstedtin kirje 11.7. 55 Uudenkaupungin maistraatille.

lupauksen luterilaisen uskonnon häiriöttömästä harjoittamisesta ja sallineet siihen liittyneen pohjoismaisen kulttuurin viljelyn. Samoin pidettiin voimassa Ruotsin ajalta periytyneet ja vähin erin autonomisen maan perustuslaiksi mielletyt vuoden 1772 hallitusmuoto sekä vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirja sekä yleinen laki vuodelta 1734. Perustuslaki ja sitä konstituutio-sanalla kuvaava käsite oli kuitenkin jo vuoden 1825 dekabristikapinasta alkaen saanut keisarit Nikolai I:n ja Aleksanteri II:n pitämään sitä autokratian tuhoamisen synonyyminä. Autonomisen Suomen perustuslaiksi tarjottuja kohtia haluttiin enemmänkin mieltää vuodelta 1734 yleisen lain ja säätyjä koskevien privilegioiden kaltaisiksi maan sisäisen hallinnon asioiksi, joista selkeästi ilmeni myös ehdoton keisarin yksinvaltainen ja kiistämätön hallintotapa.<sup>1</sup>

Suomen senaatin venäläisen puheenjohtajan ja hallinnon korkeimman esmiehen, kenraalikuvernöörin tehtävänä oli painotetusti Suomen kautta Venäjälle mahdollisesti hyökkävien vihollisten torjunta. Kansainvälinen tilanne oli kiristynyt 1830-luvulle tultaessa: Ranskassa puhkesi heinäkuun vallankumous ja Belgia irrottautui Hollannista. Tähän Venäjäkin oli aikeissa osallistua, mutta Puolan kapina 1830 ja Englannin mahdollinen puuttuminen<sup>2</sup> siihen, kuten se oli jo tehnyt Belgian tapauksessa, aiheutti ennakkovalmisteluja Englannin varalta myös Suomen rannikoilla. Tästä kertoo mm. se, että kenraalikuvernööri Arseni Zakrevskin 18.11.1829 laatiman kirjelmän perusteella keisari antoi 1830 luvan perustaa Suomeen tuhannen miehen vahvuisen laivasto-osaston eli Meriekipaasin<sup>3</sup>. Se kohotti suomalaisten kansallista omanarvontuntoa, kuten myöhemmin Krimin sodan aikana perustetut ruotuväkijoukotkin. Suomen Senaatin talousvaliokunnan varapuheenjohtaja vastasi nykyisten hallitusten pääministeriä, mutta maan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa johti yksinvaltiaana Venäjän keisari. Suomen asioiden esittelyt keisarille teki Pietarissa toimiva ministerivaltiosihteeri vuosina 1811–1825 toimineen kansliansa tukemana eikä venäläinen ministeri. Kenraalikuvernööri Zakrevski pyrki Suomen asiain komitean ohittamiseen ja sai myös aktiivisella toiminnallaan ministerivaltiosihteerin rinnalla oikeuden esittää Suomen asioita suoraan keisarille. Tässä yhteydessä hän sai aikaan sen, että myös Suomen asiain komitea lakkautettiin. Zakrevski ei osannut ruotsia eikä ranskaa eikä hänellä ollut aiempaa kokemusta siviilihallinnon johtamisesta. Hän ei käytännössä toiminut senaatin puheenjohtajana. Hän joutui muissakin hallintotehtävissään turvautumaan tulkkiin maassa, jonka hallintojärjestelmästä hänellä oli vajavainen käsitys. Hän oli myös vakuuttunut, että suomalaiset vihasivat maassa olevia venäläisiä.<sup>4</sup>

1 Kirkinen 2004, 215, 237 – 239; Michaelis 1970, 263.

2 Hovi 1994, 75–77; Michaelis 1970, 266.

3 Mattila 1968, 33–34.

4 Kalleinen 1994, 105–109.

Porvoossa 1809 pidettyjen kaltaisia valtiopäiviä tosin kaipahtiin. Näiden kutsuminen olikin lähellä vuosien 1827–1828 välisenä aikana, jolloin oli kyse kreikkalaiskatolisten pääsystä virkoihin Suomessa. Asiasta oli kuitenkin kysely säätyjen todennäköistä päätöstä. Kun se oli ollut myönteinen, ei valtiopäiviäkään kutsuttu kokoon, jolloin myös vuoteen 1830 asti elätelty toivo sammui tuolloin tapahtuneen Puolan kapinan takia. Keisarin antamien asetusten avulla pahimpia epäkohtia voitiin kuitenkin hoitaa.<sup>1</sup>

Professori *Osmo Jussilan* Suomen eliittifaktoreiksi nimeämät johtohenkilöt olivat ennen Krimin sotaa pyrkinneet Suomen ja Venäjän valtiohallinnon käytännön tehtävien mahdollistamiseksi lisäämään venäjän kielen taitoa ja tiiviitä yhteyksiä Venäjän yksinvaltiaan hallintokoneistoon. Näistä merkkimiehistä L. G. Haartman vielä Krimin sodan aikana lausui: ”Isänmaani onni on kuulua Venäjälle”. Hän oli jo sodan aikana, itsekin meren äärellä uhanalaisella rantaviivalla asuvana, tehnyt omia esityksiään suomalaisten kauppa-alusten aseistamisesta suojaamaan Suomen rannikoita ja Venäjää niiden kautta tapahtuvilta sotilaallisilta iskuilta. Hän näki myös, että näin luotu suomalainen puolustusjärjestelmä turvaisi tulevaisuudessa koko pohjoisen merellisen Venäjän lännen uhkalta, jonka muodostaisivat demokraattiset ja liberaalit virtaukset. Aseistetuilla suomalaisilla kauppalaivoilla olisi ollut vain eräänlainen apulaivaston asema. Aseistaminen olisi aiheutunut raskaan taloudellisen taakan, joten Suomen merellisen sotapotentialin vahvistamiseksi maan taloutta olisi pitänyt edelleen uudistaa ja vahvistaa. Venäjän turvallisuuspoliittiset syyt olivat näin nähtynä osa Suomen taloudellisen nousukauden taannutta keisarin sodan jälkeen 1856 määräämää viisikohtaista ohjelmaa. von Haartman oli merkittävällä tavalla osallistunut keisarin antaman ohjelman laatimiseen.<sup>2</sup>

Aiempi kuningasihailuun altis virkamieskunta, samoin kansa, olivat nyt syvästi alamaisia Venäjän keisareille. Tästä kertoivat viimeisiin yksityiskohtiin saakka valmistellut tilaisuudet<sup>3</sup>, joihin keisari tai suuriruhtinaat osallistuivat Suomessa vieraillessaan ja suuren yleisön heihin kohdistamat omaehtoisen huomionosoitukset, joita oli tosin pyritty voimakkaasti ohjeistamaan.<sup>4</sup> Tilaisuuksissa tuli selkeästi ilmi suomalaisten käsitys suhteestaan Venäjään lähinnä personaaliunionina. Tästä kertoo myös G. M. Armfeltin ilmaus suhteestaan Suomen hyväntekijään keisari Aleksanteriin. Hän toteaa, että keisariin hänellä oli hyvät suhteet, muttei mitään yhteyttä itse Venäjään.<sup>5</sup>

---

1 Kalleinen 1994, 107–108 ja 116–117.

2 Jussila 2004, 329–331.

3 KA. KKK Fa 961. Nikolai I:n vierailun pikkutarkka ja huolellinen valmistelu v.1854.

4 Junnila 1986, 74–75, 88–91. A I 1809, 1812 ja 1819 ; Ramsay 1987, 318-329. A II 1854; Borodkin 1905, 192–225 Konstantin Nikolajevits 1855 ; Wallin 1904 75–82. A II 1856.

5 Lindblad 1947, 8.

Suomessa oli vähitellen jo Krimin sotaan tultaessa tapahtunut irtaantumista Ruotsista omaehtoisen kulttuurin ja taloudellisen kehityksen voimin. Kun läheneminen Venäjään oli puolestaan ollut pidättyväistä, oli Suomi nyt kehityslinjan alussa, joka vähin erin päättyisi autonomisen Suomen irtaantumiseen emämaasta omaksi valtiokseen.<sup>1</sup>

Venäjä ja varsinkaan sen sotilaat eivät luottaneet Suomen rannikon ruotsinkielisen väestön lojaalisuuteen, jos revansistinen Ruotsi länsivaltojen tukemana aloittaisi sodan Suomen osin tai kokonaan irrottamiseksi Venäjältä. Tämä uhka oli jälleen noussut esiin Napoleonin sotien jälkeen ja etenkin Krimin sotaa lähestyttäessä.<sup>2</sup>

Heti sodan alussa oli Pohjanlahden rannikon puolustamisen sotilaallinen painopiste luotu Vaasan seudulle, josta saatettiin nopeasti siirtyä Perämeren tai Selkämeren rannikoille nousevan vihollisen torjuntaan. Viholliselle Uumaja–Vaasa kapeikko oli myös lyhin maihinnousu-ura Ruotsista Suomeen. Sotaministeri oli neuvonut kenraalikuvernööriä kertomaan alueen asukkaille, että sotilaiden keskittäminen Vaasan alueelle johtui pelkästään sotilaallisesta tilanteenarviosta eikä heidän uskotusta epälojaalisuudestaan Venäjän keisarille. Siviileihin kohdistuneella epäilyllä oli varmaankin ollut perusteensa.<sup>3</sup>

Edellä oleva epäily oli ilmeisesti johtanut siihen, että eräät vaasalaiset olivat sodan jo alettua esittäneet Nikolai I:lle Klemetsölle rakennettavan uuden Vaasan nimeksi Nikolainkaupunkia. Keisari oli lukenut tämän yltiölojaalisen esityksen ja vastannut ”mahdotonta”. Vasta Aleksanteri II hyväksyi esityksen 27.4.1855 isänsä muiston vaalimiseksi. Suurin osa asukkaista oli ollut keisarinkin tietäen harmistuneita Ruotsin Vaasa-suvun muiston hylkäämisestä, ja Aleksanteri II oli nyreimmiin mielin hylännyt hänelle 1863 lähetetyn esityksen Vaasa-nimen palauttamisesta.<sup>4</sup>

### **2.4.2. Suomalaisen itsesensuuri – Kolmas osasto ei kerro epäluotettavuudesta**

Keisari Aleksanteri I:n upseeristo oli Napoleonin Ranskaa vastaan sotiessaan saanut vaikutteita siitä, miten valtioita voidaan hallita kansanvaltaisemmin kuin oli tapana Venäjällä. Aleksanteri I:n hallintokauden lopulla alkoi hänen liberaalinen ja uudistusmielinen toimintansa muuttua konservatiiviseksi. Nikolai I sai jo kruunajaispäivänään torjua Aleksanteri I:n kanssa Ranskassa sotineiden dekabristien kapinan. Hän oli ollut Pyhän Allianssin turvaajana – Euroopan poliisina

1 Jussila 2004, 14 –15 ja 141. Aika 1809-1863 ei ollut ”valtiotyötä” vaan Suomen ”valtion” vähitellen tapahtunutta rakentamisaikaa.

2 Puntila 1960,10; Borodkin 1905,190.

3 Luntinen 1997,88.

4 Hoving 1956, 42–46.

– pyrkien säilyttämään valtioiden välisen ja niiden sisäpolitiikassakin vallitsevan poliittis-konservatiivisen tilanteen.

Vaikka Nikolai I hallitsikin Venäjää dekabristien kapinan järkyttämänä voimakkaan yksinvaltaisesti, ei hän puuttunut kovin ottein Suomen autonomiaan, sillä Suomen olot olivat rauhalliset. Kuten muuallakin Euroopassa oli Suomen yliopistossa annettu muu kuin ammattiin tähtäävä koulutus, etenkin valtio-opin opetus ja tutkimus, joutunut erityisen valvonnan kohteeksi.

Tieteelliseen tutkimukseen liittynyt kirjoittelu keisarin yksinvallan vähäisestäkin siirtämisestä kansanvaltaiseen suuntaan oli taisteluhaaste keisarin Venäjälle, joka Suomen kyseessä ollen olisi heti kaventanut maan autonomista vapautta. Suomen senaatin itsesuojeluvaisto edellytti näiden hankkeiden nopeaa kukistamista. Yksi uhista oli yliopiston dosentin Adolf Iwar Arwidssonin kirjoittelu Suomen ja Venäjän välisestä valtiosopimuksesta. Hän käsitteli kirjoituksissaan Suomen itsemääräämisoikeuksien laajentamista muuttamalla silloin käytössä ollutta Ruotsin vuoden 1772 hallitusmuotoa ja sitä täydentävää vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjaa siten, että keisarille kuuluvaa valtaa Suomessa olisi siirretty valtiopäiville, kuten Ruotsissa oli menetelty 1809. Arwidssonin kirjoitteluun sisältyivät myös yleiseurooppalaiseen hegeliläisyyteen kuuluneet aiheet, joissa Napoleonin valtaamat maat saattaisivat säilyttää kielellisiä ja kulttuuriin sisältyviä erityispiirteitä, jotka korostaisivat näin oman kansallisvaltion olemassaoloa valtakulttuurin paineessa.<sup>1</sup>

Aihe ei ollut aivan uusi, sillä Gustaf Mauritz Armfelt oli jo Suomen saatua autonomiansa toivonut kansallistunnon nousevan vahvistamaan maan erikoisasemaa. Aiheesta kirjoitti myöhemmin myös Snellman, joka aikalaistensa tavoin harjoitti itsesensuuria pyrkien autonomian voimistamiseen ”kaukotavoitteena” Suomen itsenäisyys. Hän joutui ensin siirtymään Kuopioon, jossa hänen toimittamansa lehti lopetettiin.<sup>2</sup>

Tuolloin Suomessa vaikuttanutta Arwidssonia kutsuttiin ”haaveilijapommiksi”, sillä hänellä ei vielä tuolloin ollut käytössään edes runebergiläis-kalevalaisia hengen aseita. Kyseessä olisi siten ollut suomen kielen ja kulttuurin irtiotto Venäjästä, joskin ilman poliittisia tarkoituksia. Senkin arveltiin aiheuttavan keisarin epäluuloja. Suomen senaatti ja sitä lähellä olleet suomalaiset vaikuttajat olivat autonomisen aseman suojaamiseksi lakkauttaneet Åbo Morgonblad, jossa Arwidsson esitti näkemyksiään Suomen hallinnosta ja sen virkamiehistä. Lopulta hänet erotettiin yliopistosta keisarin käskykirjeellä 20.5.1822. Erottamisen erääksi syyksi nähtiin edellisiä ohjaustoimenpiteitä ylenkatsova kovakorvaisuus, joka oli jatkunut aikakauslehti Mnemosynen sivuilla. Lehdessä ivattiin myös Aleksanteri I:n hallinnon tehtävissä olevia ja Napoleonin vastaan menestyksellisesti taistelleita

---

1 Junnila 1979,39–41

2 Virrankoski 2001, 414,436,438, 447– 449.

upseereita. Erottamishanke oli käynnistynyt suomalaisista sotilaspiireistä, mutta ei yliopiston itsehallinnon aloitteesta.<sup>1</sup>

Hallinnon arvostelu oli myös pakottanut autonomisen Suomen senaatin varovaiseksi, ettei maan vähin erin vahvistuvan kansallisvaltion autonomiaan olisi kohdistunut Venäjän poliittista epäluuloa. Tästä kertoi yliopiston dosentin A. I. Arwidssonin ja muidenkin suomalaiskansallisten herätyspuheiden pitäjien syrjäyttäminen koulutustaan vastaavista tehtävistä Suomessa. Arwidssonin kansalaisvapauksiin vetoaminen ja pyrkimys saada vapaasti keskustella oman maan hallinnosta ei tällä kertaa varmaankaan ollut ratkaiseva syy hänen erottamiseensa. Vasta hänen herjauksen tasolle nousseet puheensa siviilihallinnon tehtävissä Suomessa olevista upseereista näyttävät ylittäneen sotilaittensa kunniaa vaalivan keisarin ja Suomessakin toimivien hallintomiesten ärsytyskynnyksen. Tapahtuman käsittelyssä oli ohitettu yliopiston itsehallinnosta vastaavat professorit, joista neljä mielenosoituksellisesti erosi tehtävistään. Arwidsson sai lopulta 1823 siirtyä koulutustaan vastaavaan työhön Ruotsissa ja hän pyrki sieltä ajamaan suomalaisuuden asiaa. Keisarin Venäjä ei ollut suojelema Suomen autonomian voimistumiselle.<sup>2</sup>

Pietarissa oleva upseeristo, dekabristit, nostivat joukkonsa kapinaan Nikolai I:n valtaistuimelle nousupäivänä 14.12.1825. Kapinan tavoitteena oli maaorjuuden lakkauttaminen sekä uusi valtiomuoto, joka olisi ollut tasavalta tai perustuslaidellinen monarkia. Kapina kukistettiin. Tästä tuli Nikolai I:lle koko hänen hallintokautensa ajaksi pakkomielle torjua Euroopasta tulevat Venäjän autoritäärisen hallinnon rakenteita murtamaan pyrkivät aatteet. Punainen vaate oli sana konstituutio eli perustuslaki, jolla Venäjän hallintokoneistoa kansanvaltaistettaisiin. Nikolai I:n ja hänen seuraajansa Aleksanteri II:n käsityksen mukaan Venäjä joutuisi tämän muutoksen käynnistyessä valtavaan murrokseen, joka olisi Venäjän kansan hyvinvoinnille tuhoisa. Maaorjuuden poistamista kuitenkin pohdittiin. Toteuduttuaan sekin ravisteli syvästi koko Venäjän yhteiskuntaan. Nikolai I oli dekabristien kapinan jälkeen 1826 perustanut keisarilliseen kansliaministeriöön Kolmannen osaston. Se oli käytännössä salainen poliisi johtajanaan ruhtinas A. Benckendorff. Osaston vahvuus oli Krimin sodan aikana 1855 Nikolain kuollessa vain 40 henkeä, mutta sillä oli laaja tiedottajaverkko ja tuhansia santarmeja, jotka Suomessakin tunnistettiin sinisestä manttelistaan ja valkoisista käsineistään. Kolmas osasto toimi kansakunnan ”moraalisena lääkärinä” ja Benckendorff kuvasi vuoden 1827 katsauksessaan osastonsa keskeistä tehtävää: ”Kansan mielipiteen tunteminen on hallitukselle yhtä tärkeää kuin topografikartat ovat sotapäällikölle.” Hallintojärjestelmän arvostelu oli rikos. Siperian työleireille 1823–1861 karkotettiin poliittisiin rikoksiin syyllistyneistä kuitenkin vain viisi prosenttia

1 Junnila 1979, 46–53 ja 180–182.

2 Junnila 1979, 46–50 ja 53–54.



tuona aikana sinne passitetuista 290 000:sta. Näistäkin monet olivat puolalaisia Venäjän hallintoa vastustavia isänmaanystäviä. Uudeksi kolmannen osaston päälliköksi tuli 1844 ruhtinas Aleksei Orlov, jonka veli oli dekabristikenraali Mihail Orlov, mikä sinänsä kertoo vielä silloin kolmannen osaston myöhempiä vaiheita löysemmästä otteesta poliittisiin rikoksiin. Kolmas osasto katsoi ansiokseen, että Euroopan vallankumousvuonna 1848 Venäjällä vallitsi ”unettava rauhallisuus”. Se näkyi Suomessa etenkin Keisarillisen yliopiston lännestä levinneiden liberaalisten ja skandinavististen virtausten ja Ruotsissa asuvien emigranttien kirjoitusten tarkkailijana, sekä Suomen omien hallintovirkamiesten toiminnan valvojana. Epäedullisen poliittisen informaation leviäminen estyi myös itsesensuurilla. Autonomian kansallista kasvua ja taloudellista nousua ei haluttu vaarantaa.<sup>1</sup>

Osasto käytti Suomen mielialojen tiedustelussa myös mm. ruotsinkielentaitoisia muita ja maassa satunnaisesti vierailevia Venäjällä toimivia virkamiehiä. Varmuuden saamiseksi raporttien luotettavuudesta niitä testattiin lähettämällä ne myös Suomeen kenraalikuvernöörille, jonka pyydettiin antamaan lausunto etenkin Suomen oloista ja varsinkin sen luotettavuudesta keisaria kohtaan.<sup>2</sup>

Kolmannen osaston ja Suomen senaatin poliittinen ote näkyy vuoden 1848 Floranpäivän juhlissa Kuntähden niityllä Helsingissä. Tilaisuudessa oli lupa vaalia muistoa yliopiston siirtymisestä vuonna 1828 Turusta Helsinkiin. Vastikään Kaukasiasta kotimaahansa palannut kenraali ja yliopiston varakansleri Johan Mauritz Nordenstam osoitti tällöin vapaamielisyyttään vastoin jatkossa omimiaan toimintatapoja. Juhlasta tuli erityinen suomalaisuuden juhla. Siellä nostettiin maljoja niin keisarille kuin kenraalikuvernöörille, kanslerille ja kaikille virkamiehille samalla kun laulettiin ensi kertaa Maamme-laulu. Sen toistamisella estettiin marssin aikana Marseljeesin laulaminen sekä vaimennettiin kohteeseen marssivan osaston mahdollinen hallintoon kohdistuva huutelu. Fredrik Cygnaeus piti yleisöön erityisesti vaikuttaneen isänmaallisen, Suomea ihannoivan puheen. Esillä sai olla ylioppilasosakunnan lippu, jossa oli keskeisenä aiheena autonomisen Suomen leijonatunnus. Lipun tuli käskyn mukaan olla vain puhujankorokkeen vierellä, ei kaupungista marssivan joukon edessä. Tilaisuudessa oli mukana autonomisen Suomen keskeistä virkamieskuntaa, ja olemassa olevaa keisarin Venäjän hallintoa kunnioitettiin useilla maljoilla. Jo järjestelyvaiheessa oli ylitetty sallitun poliittisen separatismien raja hiuksen hienosti, sillä vastikään tehtävän vastaanottanut kenraalikuvernööri oli saatu uskomaan, ettei juhlassa olisi mitään poliittista väriä tai Suomen aseman poikkeuksellisen voimakasta korostamista. Vastaavat tilaisuudet kiellettiin sittemmin liian alkoholipitoisina ja kenties juuri siksi, että

---

1 Andrew–Gordievski 1991, 24–25.

2 Juva–Niitemaa–Tommila 1970, 330–332 A. D. Hemelinin raportti 10.12.1826 A. von Benckendorffille ja A. A. Zakrevskin vastaus, jossa oikaistaan lähes kaikki tiedot virheellisinä; Linblad 1947, 16. Professori J. Grot ja Suomen postipäällikkö A. Wulffert toimivat etenkin yliopiston urkkijoina ja kirjepostin lukijoina.



oli sanottu, mitä Suomen asemasta ei itesesensuurin takia olisi pitänyt sanoa. Äärimmäisestä maltillisuudestaan myöhemmin tunnettu yliopiston dosentti J. V. Snellmankin oli aiemmin juhlahengen juovuttamana 1836 käyttänyt sanojaan varomattomasti pitämällä ”uhmakkaan puheen isänmaalle ja siten loukannut Venäjän kruunua”. Siksi Floran päivistä näissä merkeissä oli vuotta 1848 ennen ollut 12 vuoden tauko. Snellman olisi vuoden 1836 juhliissa itsekin riehaantuneena halunnut väen siirtyvän koteihinsa nousten puhujankorokkeelle ja nostamalla maljan Isänmaalle sekä sen jälkeen särkemään lasinsa pirstaleiksi merkiksi siitä, ettei samasta lasista voinut enää juoda näin arvokasta maljaa vähäpätöisemmille kohteille. Muutkin olivat lyöneet lasinsa rikki ja poistuneet paikalta.<sup>1</sup>

Snellmanin kansallishengen kasvattamisen keskeinen työväline suomen kieli sai voimakkaan iskun, kun kenraalikuvernööri Menšikovin käskystä suomenkielisten painotuotteiden julkaiseminen kiellettiin 1850. Uskonnollista ja taloudellista kirjallisuutta saatiin kuitenkin julkaista. Kieltoon vaikuttivat Euroopan vallankumoukset 1848 sekä Marxin ja Engelsin proletaarien yhteistyöhön kehottavat iskulauseet sekä niitä sivuavien aiheiden käsittely mm. Suomettaressa ja Kanavassa, joiden kirjoittajakuntaan oli kuulunut ”kommunisti” Snellman. Pietarissa 23.4.1849 paljastunut petraševskien salaliitto oli osatekijänä vuoden 1850 sensuuriin. Se ei kuitenkaan toteutunut kaikessa ankaruudessaan, ja jo samana vuonna tiedettiin, että yliopistolle saataisiin uusi suomen kielen professuuri. Virkaa alkoi seuraavana vuonna hoitaa Mathias Alexander Castrén.<sup>2</sup>

Kansallisvaltiolle keskeisen suomenkielisen poliittisluontoisen kirjallisuuden painaminen kiellettiin 1850.<sup>3</sup> Kiellon taustalla oli koko Euroopassa vuoden 1848 helmikuun vallankumouksen jälkeen tapahtunut yksinvaltaa arvosteleva liikehdintä ja etenkin samoihin aikoihin Pietarissa käytyjen maaorjuuden poistamista ja tasavallan perustamista suunnittelevien petraševskien<sup>4</sup> salaliittolaisten kukistaminen.

Petraševskien kuulusteluissa oli tullut ilmi, että myös Suomessa olisi ollut tarkoitus kääntää ranskalaisia, Venäjällä kiellettyjä romaaneja suomeksi. Eräs Suomen kadettikoulussa opettajana toiminut upseeri oli kirjailija F. M. Dostojevskin kanssa kuolemaan tuomittujen, mutta sittemmin Siperiaan passitettujen joukossa. Suomen kenraalikuvernöörille ilmoitettiin, että kuulusteluissa oli tullut esiin väite suomalaisten valmiudesta irrottautua Venäjästä.<sup>5</sup>

1 Junnila 1986,141; Wilenius 1982,14 ; Zetterberg – Pulma 1988, Autonominen suuriruhtinaskunta, 466–467. Suomen historian pikkujättiläinen. Suomen lippu; Seppo Ahonen, Akava 5/1986. Kukanpäivän perinne elää, 14–27; HS.10.5.1998. Anu Seppälä, Pacius sävelsi Maamelaulun kertakäyttöön.

2 Junnila 1986 105–107 ja samassa teoksessa Kurkisen tietoisu 106–107.

3 Tommila–Pohls 1989, 62.

4 Radzinski 2005,120–121.

5 Junnila 1986, Suomen historia 5. Kansallisen heräämisen aika. 106–107.

Kielikysymys liittyi myös Unkarin kansannousuun, jonka yhteydessä Menšikov mielsi suomalaisten sympatiat sukulaiskansaansa. Näin kielikysymys saattaisi levitä ”panfinnisminä” myös suomensukuisten kansojen keskuuteen Venäjällä. Etenkin poliittiset uutiset ja romaanien käännökset suomeksi tahdottiin kieltää. Venäläiset aloittivat myös vastapropagandan mm. julkaisemalla Ranskassa ja Saksassa painettuja itsevaltiutta ihannoivia kirjoituksia sekä 1851 kenraalikuvernöörin erityisesti levitykseen käskemän ranskalaisen kertomuksen, jossa ”tasavalta rypee loassa ja odottaa hukkuvansa vereen”.<sup>1</sup>

Autonomisen Suomen taloudellis-kansallinen erikoisasema joutui venäläis-kansallisen liikkeen valpastuessa arvostelun kohteeksi juuri ennen Krimin sotaa. Suomalaisuuden asiaa oli jo ennen sotaa ajanut yksilön asemaa yhteiskunnassa käsitellyt ja etenkin hallintokoneiston toimintaa arvostellut kommunistiksi mainittu J. V. Snellman. Hän oli joutunut jättämän yliopistotehtävänsä ja hänen Saima-lehtensäkin oli lakkautettu.<sup>2</sup>

Myös Suomen kenraalikuvernööri käytti kolmannen osaston keräämiä valankumoukselliseksi luokiteltujen ulkomaalaisten henkilötietoja: hän määräsi maaherroja ja heidän välityksellään maistraatteja, kaupungin hallituksia ja nimismiehiä estämään näiden tulon maahan.<sup>3</sup>

Epäluottamus suomalaisiin ilmeni yliopiston ja älymystönuorison valvonnan terästäytymisenä jo sensuuriasetuksessa vuodelta 1850. Samana vuonna oli myös ensimmäisenä venäläistämistoimena suunniteltu autonomisen Suomen omassa budjetissa tuottoisan tullin yhdistämistä Venäjän tullilaitokseen tariffeineen. Suomalaiset saivat tämän autonomista asemaa voimakkaasti vaarantaneen hankkeen enää töin tuskin torjutuksi.<sup>4</sup>

Suomen kansallisvaltion kasvuun vaikuttaneeseen valistukseen ja autonomisen Suomen voimakkaaseen hyvinvoinnin kasvuun ei Venäjän voimistunut slavofiilien liike ehtinyt eikä saanut puuttua vielä ennen sotaa, vaikka piirteitä sen vahvistumisesta oli jo ollut näkyvissä.

Suomen eduksi vaikutti myös Nikolai I:n epäluulo kaikkeen keisarin yksinvaltan kiistämiseen. Tähän liittyen oli vielä silloin torjuttu venäläiskansallisen liikkeen

---

1 Le’ouzo Le Duc, 2001, 149–151.

2 Zetterberg–Pulma 1988, 401–403.

3 VMA, Läänin kanslian lähteneet salaiset kirjekonseptit De 1, kirj n:o 16./ 15.5.1854 maistraateille, kruununvoudeille ja Jyväskylän kaupunginhallitukselle. Perusteena kenraalikuvernöörin 5.5.54 lähettämä Kolmannen osaston kertomus kahden puolalaisen ”emissaarin” Ranskassa ja Puolassa tekemästä propagandatyöstä ja jakamista monisteista sekä kieltä päästää heitä läänin alueelle.

4 Kalleinen 2001, 227–229.

esitys Baltian ja Suomen venäläistämisen aloittamisesta.<sup>1</sup> Keisari Nikolai I oli hallintonsa 25-vuotispäiväksi laaditussa kertomuksessaan korostanut Aleksanteri I:n ja oman hallintonsa vahvan otteen ansioksi Suomen suuriruhtinaskunnan rauhallisia poliittisia oloja.<sup>2</sup>

Venäjä oli ennen Krimin sotaa tapahtuneella lepyttelykaudella saavuttanut suomalaisten luottamuksen. Suomi oli saanut elää pitkään rauhassa. Yli 40 vuotta aiemmin ase kädessä Venäjää vastaan sissisotaa käyneiden joukko oli supistunut, ja mielikuva Venäjästä vihollisena oli liudentunut. Siksi Keisarin Venäjä oli alkanut turvallisuuspoliittisesti luottaa suomalaisiin virkamiehiin ja kansan syviin riveihin. Kuitenkin Venäjän luottamus Suomeen oli juuri ennen sotaa heikentynyt, ja Nikolai I:n äärikonservatiivinen kova hallinto ja aiheet maan tiukemmaksi sitomiseksi emämaahan olivat säikäyttäneet etenkin Suomen ruotsinkielistä älymystöä ja opiskelevaa nuorisoa. He pitivät edelleen yllä lämpimiä suhteita Ruotsiin ja haaveilivat ruotsalaisten propagoimana Suomen liittämistä skandinaaviseen yhteyteen. Taustalla oli myös voimakkaana Englannin pyrkimys heikentää Venäjän vaikutusta maailmanpolitiikassa ja etenkin merellä. Ruotsissa kytevä revanssistinen henki sai tästä käyteainetta Suomen palauttamiseksi Ruotsin yhteyteen. Siksi tämän lounaisen rajamaan sodanaikaista toimivuutta arvioineet venäläiset sotilaat epäilivät myös ruotsinkielisen rannikon väestön ja opiskelevan nuorison luotettavuutta. He jopa uskoivat näiden tulevan tukemaan Ruotsin rannikoilta Suomeen suuntautuvia maihinnoususotatoimia.

Helsingissä kolme kesää ollut vara-amiraali Melikoff totesi ennen sotaa, että suomalaiset osoittivat vähän sympatiaa venäläisille ja vaalivat pohjoismaisia suhteitaan. Siksi vaikutusvaltaisen venäläisen kenraalin tulisi riittävin valtuuksin vaikuttaa oikaisevasti tähän tilanteeseen. Hän totesi myös, että Suomi oli heikoin kohta Venäjän rajalla ja että tähän tulisi viipymättä puuttua. M. Borodkin mainitsee teoksessaan tästä mielipiteestä, ettei se kuitenkaan ollut yleisesti vallitseva.<sup>3</sup>

Suomen yhdistäminen kiinteämmin Venäjään oli näin saamassa perusteita. Se näkyi mm. suunnitelmissa siirtää Suomen autonomialle ja etenkin sen itsenäiselle taloudelliselle asemalle tuhoisaksi tuleva Venäjän tulliraja Suomen länsirajalle. Suotuisa kehitys Suomen autonomialle näytti olevan ehtymässä Krimin sotaan tultaessa.

1 Hosking 1998,382–383. Baltian ja Suomen rajamaiden venäläistämistä esittänyt merkittävä slavofiili Juri Samarin joutui vielä 1849 hetkeksi jopa vankeuteen; Radzinski 2005, 120; Jussila 2005, 490. Näissä tapauksissa Nikolai I oli sanonut alaisilleen, ”ettei Suomeen saanut koskea, koska se oli juuri tuo uskollisista uskollisin”

2 Luntinen 1997,75.

3 Borodkin 1905, 190.

# 3 Siviilit meritiedustelijoina ja -valvojina sekä vihollisen merenheruuden kiistäjinä

---

## 3.1. Meritiedustelu

### 3.1.1. Bomarsund ja Viapori hyökkäyskohteina sekä Ruotsin liittyminen sotaan

#### *Vihollisen aikomuksista saadut tiedot*

Venäjän ja autonomisen Suomen sotilaalliselle johdolle oli tärkeää tuntea vihollisen suunnitelmat Venäjän merellisen voiman tuhoamiseksi Itämeren ja etenkin Suomen rannikoilla. Pietariin suuntautuvien maihinnousujen sillanpääasemat, vihollisen vahvuus ja toiminnan aikataulut olisivat tällöin olleet tärkeitä tietoja. Englannin laivaston komentaja Itämerellä oli heti sodan alussa tehnyt näyttävän vierailun Ruotsin hoviin samoin kuin kenraali Canrobert vuoden 1855 lopulla.<sup>1</sup> Liittyisikö Ruotsi sotaan liittoutuneiden puolelle oli siten kysymys, johon tuli saada vastaus. Lisäksi pienimuotoiset tiedot liittoutuneiden merellisen voiman liikkeistä ja vahvuudesta, joukkojen taistelutahdosta ja -taidosta, huollosta sekä suuntautumisesta olisivat antaneet käsityksen vihollisen iskukyvystä ja mahdollistaneet asianmukaiset torjuntatoimet erillisissä satamakohteissa. Tiedot vihollisen aikeista Itämerellä olisivat olleet tärkeitä Venäjälle suunniteltaessa Itämerelle jätettävien joukkojen ja aseitten määriä, jotka siten olisivat poissa päärintamalta Mustallamerellä.

---

<sup>1</sup> Hirn 1956, 23, 111; Nolan I 1855, 313–314; Johnsson–Malmberg 2013, 152–154; Greenhill – Giffard 1988, 147–151, 339–340.

Venäjällä oli eri kohdemaissa lähetystöjä ja niissä useimmiten sotilasasiamiehiä, joiden tehtäviin kuului vihollisen Itämeren suunnitelmien tarkkailu ja raportointi. Vihollisen toiminnasta sai jo silloin tietoja lehdistöstä jopa erityisten sotakirjeenvaihtajien laatimina. Siviilimerenkulkijat ja saarronmurtajat saattoivat välittää matkoillaan näitä lehtiä Suomeen. Tämän lisäksi vihollistietoja välittyi lähetystöille tai suoraan Suomessa oleville sotilaille kaapattujen alusten henkilökunnilta tai saarronmurtajilta satamakaupunkien raatien välittämänä. Systemaattisesta tiedustelusta siviileitä käyttäen on löytynyt vain yksi tapaus.

### *Kaapattujen alusten päällystön antamat vihollistiedot*

Sodan alussa kaapattujen alusten henkilökunnat saivat tahattomasti tai tahallaan harhauttamis mielessä kuulla kaapparialusten upseereiden puheita sodan päämääristä, myös itse aluksista ja niiden henkilökunnista sekä ympärillä liikkuvista laivasto-osastoista. Seuraavassa on esitelty vain eräitä siviilivoimin tuotettuja vihollistietoraportteja, jotka osoitettiin Suomessa olevien joukkojen komentajalle eli kenraalikuvernöörille.

Luotsi- ja majakkalaitoksen ylitarkastaja luotsimajuri A. Stjerncreutz, joka myös toimitti keskitetysti merivalvontatiedot kenraalikuvernöörille, raportoi 25.4.54 kirjelmällään Tammisaaren luotsipiirin päällikön kapteeni, paroni Wreden saaneen tammisaarelaiselta konsuli Hultenilta ilmoituksen, että hänen poikansa oli lähettänyt kirjeen Englannista Hullin kaupungista. Siinä mainittiin, että Englannissa ollaan keräämässä 80 höyrylaivaa kuljettamaan 25 000 ranskalaisen sotilaan vahvuista mairinuousjoukkoa Suomeen. Myös suuria sotamateriaalivarastoja kerättiin kaikkiin Englannin satamiin.<sup>1</sup>

Stjerncreutz raportoi myös 14.4.1854 Caditzista Helsinkiin saapuneen kuunari Alman perämies Adolf Lindin kertomaa. Tanskan salmessa oli 7.4.1854 ollut 30 isoa sota-alusta ankkurissa. Kotimatalla Dagerortin ja Gottska-Sandön tasalla aluksen oli tarkastanut kaksi englantilaista potkurifregattia. Niiden mastossa liehuivat Venäjän laivaston 2. divisioonan liput. Suolalastiin oli työnnetty rautatakoja, mutta alus oli saanut jatkaa matkaansa.<sup>2</sup>

Porilaisen laivanvarustaja S. J. Wesanderin 6.5.1854 laatima raportti hänen omistamallaan priki Didolla olleen kapteeni Hammarin kokemasta oli 8.5. päätyntynyt osoitettuna Suomessa olevien joukkojen esikuntaan kenraalikuvernöörille. Englantilainen potkurialus oli Venäjän lippua käyttäen kaapannut 11.4.54 Didon, joka oli matkalla Kööpenhaminasta Suomeen. Alus hinattiin neljän muun kaapatun aluksen kanssa Kööpenhaminaan. Matkan aikana upseerit olivat maininneet,

1 KA, VESA 42, 49–50. Stjerncreutzin ruotsiksi 25.4.1854 laatima kirjelmä kenraalikuvernöörille.

2 KA, VESA 42, 16–17. Stjerncreutzin ruotsiksi 14.4. 54 laatima raportti kenraalikuvernöörille.

että päähyökkäys Suomen rannikolle tapahtuu 10.5.54 ja aamiainen syödään Viaporissa. Suomalaisille kapteeneille oli Kööpenhaminassa tarjottu 900 puntaa, jos he palvelisivat kesän englantilaisilla aluksilla. Englantilaisen päällystön merimiestäidoissa oli ollut selvästi puutteita, sillä näiden taitamattomuus olisi upottanut yhden kaapatuista aluksista, elleivät suomalaiset olisi puuttuneet toimintaan. Miehistö näytti olevan kuritonta, joka tuli esiin kapinana erällä aluksella Kööpenhaminassa. Tällöin ei välttytty hirttotuomioltakaan. Laivanvarustaja Wesander sai näin jouheasti liitettyä raporttinsa loppuun myös oman asiansa eli menettämänsä priki Didon korvauskysymyksen.<sup>1</sup>

Kristiinankaupungin maistraatin Vaasan alueen komentajalle kenraalimajuri von Wendtille keväällä lähettämä raportti saavutti myös Suomessa olevien joukkojen esikunnan. Siinä perämies Lillja kertoo englantilaisen höyrykuunarin Elben kaapanneen hänen aluksensa Kattegatissa 21.4.54, jolloin hän joutui olemaan aluksella neljä vuorokautta ennen kuin pääsi maihin Kööpenhaminassa. Hän oli tuona aikana kuullut upseereilta, että Viapori ja Kronstadt olisivat hyökkäyskohteita. Häneltä oli Suomenlahden merikarttaa näyttäen vaadittu mielipidettä Helsingin Hietalahden soveltuvuudesta mairinnoukseen. Hänelle oli myös kerrottu, että Itämeren laivaston vahvuus oli 47 alusta ja että suurimmalla niistä oli 131 tykkiä. Lisäksi sanottiin, että 10 ranskalaista sota-alusta oli jo Itämerellä. Lillja oli 30.4. tullut Ystadin kautta Tukholmaan, jonka saaristossa oli ollut lukuisia englantilaisia aluksia. Ne olivat 5.5. lähteneet merelle yhtyäkseen 10.5. ranskalaiseen osastoon Hiidenmaan lähellä. Ruotsin puolueetonta asemaa korosti se, ettei Englannin laivasto ollut siellä ollessaan saanut täydennyksiä tai muutakaan alusten henkilökunnan tarvitsemaa huoltoa. Tukholmassa oli myös vallinnut selkeä käsitys siitä, ettei Ruotsi ota osaa sotaan, vaikka kadun miehet, ”sämre folket”, olivatkin sotaan liittymisen kannalla.<sup>2</sup>

Luotsi- ja majakkalaitoksen ylitarkastajan everstiluutnantti Stjerncreutzin 7.6.54 allekirjoittamassa kirjelmässä kenraalikuvernöörille todetaan Ahvenanmaan luotsipiirin havainneen 29.5. alkaen kahden vihollisen höyryaluksen luotaaavan kaikkia Bomarsundiin johtavia väyliä. Näiden Lumpparnin selälle lähettämät veneet olivat pidättäneet siellä purjehtineen halkojaalan ja tiedustelleet sen miehiltä ja myös kahdelta Mickelsön saarelta aluksilleen tuodulta olosuhteista Bomarsundissa. Heidät oli kuitenkin vapautettu ja käsketty toimittamaan Bomarsundin linnakkeelle terveiset, että linnake saa pian vieraita.<sup>3</sup>

---

1 KA, VESA 42, 74–75. Wesanderin Raumalla 6.5. allekirjoittama raportti kenraalikuvernöörille.

2 KA, VESA 42, 84.

3 KA, VESA 42, 198, ”att fästningen snart får besök af främmande”

### *Suomalainen siviilihenkilö sotilaspoliittisena tiedustelijana Ruotsissa<sup>1</sup>*

Vaasan alueen puolustuksesta vastannut ja sittemmin Turun alueelle siirretty kenraalimajuri Jakob von Wendt oli lähettänyt farmasian kandidaatti J. U. Thuressonin tiedustelumatkalle Ruotsin rannikon satamiin Tornioista Tukholmaan kesäkuun 25. ja syyskuun 9. päivän 1854 väliseksi ajaksi. Hän oli saanut matkaa varten ennakkoon 200 hopearuplaa kulukorvauksiin. Thuresson oli peitetehtävänsä ja passiin kirjoitetun ”handelsbokhållaren” ja itse mainitseman ”handels expedit” -nimikkeen mukaisesti luonut myös kaupallisia suhteita, joiden avulla hän halusi edistää isänmaalleen hyödyllistä tuontia. Tiedustelumatkasta on arkistossa hänen 9.9.1854 allekirjoittamansa kolmisivuinen tiedusteluraportti ja esitys kuluista, jotka olivat 93 ruplaa suuremmat kuin annettu matkakassa. Väliraportteja saatettiin varmaankin lähettää, vaikka siihen viittaavia kirjeitä ei edellä mainitun lisäksi ole löytynyt arkistosta.

Eversti Lyyra, joka oli siirretty Vaasan alueen komentajaksi, laati Thuressonin tiedustelukertomuksesta venäjäksi käännetyn yhteenvedon kenraalinmajuri von Wendtille Turkuun. Raportti tavoitti ilmeisesti myös Suomessa olevien joukkojen esikunnan, koska tiedusteluraportti on sen arkistossa. Thuressonin raportissa todetaan, ettei Ruotsi liity sotaan, vaikka kadulla ja lehdistössä sitä kannatetaan ja lietsotaan vihaa Venäjää vastaan. Ei edes Bomarsundin valtausjoukkojen komentajan kenraali Achille Barraguay d’Hillersin käynti kuninkaan luona muuttanut maan puolueetonta asemaa, sillä säädyt eivät halunneet sota. Ruotsi jopa kieltäytyi majoittamasta ranskalaisia sotilaita talveksi Ruotsiin. Norjakaan ei halunnut liittyä liittoutuneiden puolelle eikä Tanskaan, joka vihasi englantilaisia. Ruotsin armeijan tai laivaston sotavalmisteluista ei näkynyt selviä merkkejä koko matkan aikana.

Ruotsin mahdollisesta liittymisestä sotaan viestivät kuitenkin edellisiä epämääräisemmät tiedot. Bomarsundin valtauksen jälkeen oli Ranska luvannut Ruotsille 15 000 frangia ensimmäiseltä kuukaudelta, jos se miehittäisi Ahvenanmaan ja puolet siitä seuraavilta kuukausilta siihen asti, kunnes länsivallat palaisivat sinne takaisin. Muussa tapauksessa linnake revittäisiin. Asiasta oli mainittu jopa Aftonbladetissa. Ranskalaisjoukkojen suuntaamisesta Bomarsundista Turun pohjoispuolelle ei puhuttu, mutta oli hyvin tiedossa, että Turkuun olisi suunnattu isku. Silloin ei tosin vielä ollut tiedossa, paljonko ranskalaisia jäisi talveksi Ahvenenmaalle.

1 KA, VESA 109, 113 Vaasan läänin kuvernöörin farmasian kandidaatti alias kauppakirjanpitäjä Thuressonille antama passi, 141–143 Thuressonin 9.9.54 allekirjoittama ja Vaasan läänin alueen sotilaskomentajalle eversti Lyralle lähettämä tiedusteluraportti ja matkalasku; VESA 109:ssä olevassa erillisessä salaisessa Turun alueen kansiossa s.15–17 on Lyyran 29.8.54 allekirjoittama em. raportin perusteella laadittu venäjänkielinen kirjelmä Turun alueen komentajalle kenraalimajuri Wendtille.

Vasta elokuussa, jolloin Thuresson oli jo lähdössä paluumatkalleen Tukholmas- ta, hän sai tietää, että kahdeksan ruudilla lastattua alusta oli siirretty Göteborgin alueelta Tukholmaan. Ruutia tul-taisiin käyttämään talvella sodassa Suomea vas- taan. Kaduilla tavattujen ihmisten yleisenä käsityksenä oli, että talvella tai keväällä Ruotsi hyökkäisi Suomeen palauttaakseen maan Ruotsin yhteyteen. Uskottiin, että kuningashuone vaivihkaa ohjasi mielipiteitä tähän suuntaan. Myöhemmin yhteistyössä länsivaltojen kanssa Suomi itsenäistyisi.

Thuresson oli menomat-kallaan Ratanin alueella nähnyt vain kahden rans- kalaisen sotalaivan matkalla Suomen rannikolle Kokkolan tasalla. Tukholmassa kuitenkin tiedettiin, ettei Kokkolaan tulla tekemään kostoiskua. Paluumatkallaan elokuussa Thuresson ei nähnyt enää vihollisaluksia. Tukholmassa tiedettiin, että Pohjanlahdella oli ollut kuusi vihollisalusta. Merenkurkun pohjoispuolella ei olisi enää aluksia, sillä ne olivat vetäytyneet Ahvenanmaan alueelle.

### *Siviiliorganisaatiot raportoivat Ahvenanmaan tilanteesta ja Bomarsundista*

Edellä on jo mainittu Luotsi- ja majakkalaitoksen tarkastajan Stjerncreutzin 7.6.54 raportista, jossa vihollinen siviilien välityksellä lähetti tervehdyksen tu- lostaan Bomarsundiin. Kun vihollistoiminta oli kuitenkin alueella kiihtynyt, ei Ahvenanmaan luotsipiirin kapteeni Hallbeck eivätkä luotsit enää voineet toimia tiedustelijoina ja kerätä siviilien ilmoittamia vihollistietoja yhtä tehokkaasti, sillä vihollinen pyrki kaappaamaan luotseja aluksilleen. Palkintona vihollistiedoista sai ainakin Bomarsundin luotsi August Pettersson Pyhän Annan nauhasta napin- reiässä kannettavan hopeamitalin, jossa oli teksti uutтеруudesta<sup>1</sup>.

Kuitenkin vihollisen eristämästä Ahvenanmaasta ja etenkin sen toiminnasta Bomarsundia vastaan haluttiin nopeita ja totuuden mukaisia tietoja, sillä sinne oli alussa tarkoitus lähettää apujoukkoja. Tämän takia oli jo 4.5.54 maaherran apulaiselle Ahvenanmaalla annettu oikeus käyttää 3 000 ruplaa maksettavaksi saariston asukkaille palkkiona vihollistiedoista ja myös vihollisen laskemien merenkulun turvalaitteiden poistamisesta.<sup>2</sup> Laivuri J. Häggblomin jahti Alfred oli lisäksi vuokrattu Ahvenanmaalle tapahtuvia kuljetuksia sekä siellä tehtävää meritiedustelua varten.<sup>3</sup>

Suomen alueen ensimmäisen keväällä tapahtuneen Tammisaaren pommituk- sen toteuttaja ja oma-aloitteinen kommodori William Hall oli kolmen aluksensa osastolla jo 21.6. 54 sapunut Bomarsundin edustalle ja käyttänyt kaikki osaston n. 2 500 kranaattia ja Congrevin-raketit Bomarsundin pommittamiseen mereltä.

---

1 Kalender 1955 (Andersson), 97.

2 TMA, Turun ja Porin läänin kanslia Ag 2, saapuneet asiakirjat n:o 25 /4.5.54 3 000 ruplaa.

3 Borodkin 1905, 208; Kalender 1955 (Andersson), 97.



Hallin alukset saivat vaurioita ja viisi miestä haavoittui. Linnakkeella menehtyi neljä miestä ja 15 haavoittui. Materiaaliset tappiot eivät olleet suuria. Lisäksi iskusta kertovat tiedot välittyivät riittävällä nopeudella keisarille asti, joka myönsi kaikille linnakkeen miehille palkkioksi ruplan. Linnakkeen komentaja Bodisco ylennettiin kenraalinmajuriksi ja Ahvenanmaalle maaherran apulaiseksi lähetetty sekä suomalaisen krenatööritarkk'ampujapataljoonan kahden komppanian päällikkö Furuhjelm ylennettiin everstiksi. Useille upseereille ja aliupseereille ojennettiin keisarin myöntämiä kunniamerkkejä. Varmaankin juuri tästä ensimmäisestä ja voitolliseksi luetusta torjuntataistelusta kertoo välskäri Johan Walleniuksen ”Oolannin sota” -laulu, vaikka se on laadittu vasta vankeudessa Englannissa toisen taistelun jälkeen.<sup>1</sup>

Keisari oli lähettänyt sotaministerin adjutanttin, ratsumestari N. V. Schenschinin Bomarsundiin tiedustelemaan 21.6. taistelun jälkeistä tilannetta. Hän oli jo 10.7. palaamassa ja tuomassa keisarille viestiä, että linnake tulee taistelemaan viimeiseen asti. Schenschin oli toisen kerran 20.7. matkalla Ahvenanmaalle. Tällöin kenraalikuvernööri oli 15.7. allekirjoittamallaan kirjeellä<sup>2</sup> käskenyt tehdä kaikki voitava ratsumestarin pääsemiseksi Ahvenanmaalle. Hänellä oli mukanaan sotaministerin lähettämiä asiakirjoja ja keisarin antama päiväkäsky, jossa kiitettiin henkilökuntaa sekä paketti Yrjön-ristejä jaettavaksi tuhoon tuomitun linnakkeen joukoille. Siviilivene salakuljetti hänet Bomarsundiin, koska Ahvenanmaa oli sotilaallisesti eristettynä. Ratsumestari oli puettu saaristolaisen asuun ja majoitettu matkalla heinälatoihin. Tärkeä posti piilotettiin eräässä vaiheessa saaristolaisnaisen hameen helmoihin. Kuitenkin aivan kahden vihollisen höyrykorvetin välistä kuljettaessa oli uhka tarkastukseen joutumisesta ollut niin suuri, että asiakirjat katsottiin parhaaksi heittää mereen ennen linnakkeelle saapumista. Lumparnilla oli jo silloin ollut 30 sota-alusta ja maihinnousu alkoi seuraavana päivänä. Schenschin jatkoi kiireesti matkaansa siviilien avulla Ruotsiin ja oli Pietarissa raporttoimassa kokemaansa keisarille jo 6.8.1854.<sup>3</sup>

Siviilitiedustelunkin mukaan vihollinen tulisi jo kesäkuun alussa iskemään Bomarsundiin. Keisarin kenraaliadjutantti N. A. Arkass oli keisarin käskystä siirtänyt 18.7. mennessä Helsingistä Turkuun laivasto-osaston, joka jatkoi matkaansa viiden höyrylaivan ja 40 soudettavan tykkipurren vahvuisena Turusta Ahvenanmaalle tehtävänänsä estää vihollisen tulo Bomarsundin edustalle. Osaston saapuessa Kumlingeeseen oli Bomarsundin alueella jo niin voimakas vihollisen laivasto-osasto, että oli palattava takaisin Turkuun.<sup>4</sup>

1 Borodkin 1905, 54–56; Nya Åland 19.2.2004, 9. Sagan om sången; TS 15.2.2004, 20. Oolannin sotalaulu syntyi engelsmannin vankeudessa.

2 TMA, Turun ja Porin läänin kanslia Ag 2 n:o 42 /15.7.1854.

3 Borodkin 1905, 5758.

4 Borodkin 1905, 58.

Ahvenanmaalaisen Saltvikin nimismiehen poika, Helsingin yliopiston maisteri K. B. Bomansson oli kesälomallaan 1854 Kvarnbossa, jonne hän oli kutsunut vieraikseen suomalaisia tarkk'ampujakomppanioiden upseereita. Myöhemmin hän oli uteliaisuuttaan vieraillut maihin nousseitten ranskalaisten leirissä Finbyssä ja keskustellut neljän päivän ajan upseereitten kanssa latinaksi. Siellä hän oli nähnyt ranskalaisten joukkojen komentajan sekä amiraali Napierin 9.8. matkalla neuvonpitoon, jossa päätettiin sotatoimista Bomarsundin muureja vastaan. Kun Bomansson oli ilmestynyt Notvikin tornia tulittavan patterin tuliasemiin, hänet pidätettiin vakoilijaksi epäiltynä. Bomanssonia pidettiin muutaman päivän ajan sotalaivalla, jonka jälkeen hänet vapautettiin. Hän piti kevättalvella 1855 Helsingin yliopistossa suppealle piirille esitelmän ranskalaisten esiintymisestä Ahvenanmaalla.<sup>1</sup> Bomanssonin mahdollisesti sotilashenkilöille antamia vihollista koskevia raportteja ei tosin ole löytynyt, mutta varmaankin nimismiehet olivat jo silloin kyselleet häneltä tietoja siitä, minne joukot suunnattaisiin Bomarsundin taisteluiden jälkeen.

Kruununvouti Lignellin 9.8. ja nimismiesten Carlssonin ja Holmbergin 11.8. laatimat raportit maihinnoususta Bomarsundiin olivat kuvernöörin pöydällä parin päivän kuluttua.<sup>2</sup>

Kumlingen kirkkoherra Sulin oli renkinsä torppari Lindroosin ja Bomarsundin Träskissä asuneen laivuri-maanviljelijän Svibergssonin hankkimien tietojen perusteella laatinut raportin Bomarsundin valloituksesta ja antautumisesta 16.8., jonka jälkeen raportti oli jo seuraavana aamun matkalla kenraalikuvernöörille Turkuun. Sulin oli koko kesän lähettänyt Turkuun raporttejaan vihollistilanteesta Bomarsundin alueella. Niiden laatimiseksi hän oli toiminut yhteistyössä myös Bomarsundista paenneen postimestari Pondanin ja alueen nimismiesten kanssa.<sup>3</sup>

Sulinin antamat tiedot ylivoimaisesta vihollisesta välittyivät myös edellä mainitulle Kumlingeen tulleelle Arkassin osastolle, joka vetäytyi takaisin Turkuun. Samalla tavalla myöhemmin tutkimuksessa mainittavalla merivartiokomppanian johtoaluksella Suomella Kumlingeen 16.8. tullut Turun meripuolustuksen päällikkö kontra-amiraali von Schantz sai tietää Bomarsundin antautumisesta, jonka hän välitti kenraalikuvernöörille ja sotaministerille. Sulinin raportit Ahvenanmaalle saapuneista aluksista ja Bomarsundin tuhoon johtaneista tapahtumista olivat niin tärkeitä, että hän ja torppari Petter Lindroos saivat 50 hopearuplan palkkion.<sup>4</sup>

Kerätyt tiedusteluraportit samoin kuin sotilaallinen kirjeenvaihto kulkivat postilaitoksen palkkaamien siviilien muodostamien postiruotujen soutamina Teilin yli Ahvenanmaalta Turkuun huolimatta vihollisen saartotoimenpiteistä.

---

1 Isaksson 1982, 87,124 ja 155–156.

2 Borodkin 1905, 58; TMA, Turun ja Porin läänin kanslia Ag 2, saapuneet asiakirjat n:o 49–51.

3 Isaksson 1982, 174–175 ja 201.

4 Borodkin 1905, 73. von Schantz; TMA, Turun ja Porin lääninkanslia Ag 2, n:o 53 /18.8.1854.

Ruotujen mukana kulki myös tiedusteluhenkilökuntaa. Lappo–Brändö alueella oli kuitenkin koko sodan ajan ollut pieni sota-alusosasto, joka saattoi viedä tiedustelutietoja Turkuun. Vaikka postin kuljetus oli ennen valtausta jo kesäkuussa vaikeutunut, oli postia pystytty kuljettamaan jopa taistelua käyvään linnakkeeseen. Postimies Fagerlund oli tuonut kirjeitä Turusta, mutta ei päässyt enää itse linnakkeelle. Sen sijaan hänen 11-vuotias Fritjof -poikansa onnistui livahtamaan kirjeineen linnakkeelle.<sup>1</sup>

Englantilaiset tiesivät tärkeiden asiakirjojen kulkevan Ahvenanmaan ja Turun välillä postiruotujen kuljettamina. Kumlingesta Brändöseen matkalla olleet Lappveden postiruodun veneenkuljettaja Söderström, Kumlingen nimismies ja soutumiehet joutuivat veneineen 12.7.1855 Teilillä toimineen englantilaisveneeseen ahdistelemiksi. He rantautuivat lopulta Björkössä kilpasoudun uuvuttamina ja kivääritulesa, piilottivat postin ja pakenivat. Sodan päätyttyä postiruotumies Söderström sai toiminnastaan kunniamerkin.<sup>2</sup>

### 3.1.2. Siviilitiedustelun merkitys Suomen sotatoimien johdolle

Venäjän meripuolustuksen johdon oli omat meripuolustuksensa haavoittuvimmat kohteet tuntien ja sotilas- sekä siviilitiedustelutulosten perusteella melko helppo nähdä, että vihollisen pääkohteina olivat Suomen merikauppa sekä Kronstadtin, Viaporin ja Bomarsundin meritukikohdat. Siitä kertoivatkin näiden kohteiden kiihkeät torjuntavalmistelut ja myös alkukeväällä tehty mutta peruuntunut Bomarsundin evakuointipäätös sekä sitä seurannut varustelu ja joukkojen lisääminen. Venäjä oli myös kohentanut vihollisiskujen varalta Viipurin, Haminan, Ruotsinsalmen, Svartholman ja Hangon rannikkolinnakkeita sekä Turun sataman puolustusta. Sitä ei kuitenkaan tiedetty missä, milloin ja millä voimalla vihollinen iskisi, ei liioin sitä, liittyisikö Ruotsi sotaan.

Sotilaallisen tiedustelun lisäksi kertyi Suomessa olevien joukkojen esikuntaan kenraalikuvernöörille esiteltäviksi paljon myös siviiliväestön ulkomailta tai itse vihollisen aluksilta keräämää tietoa vihollisen aikeista Suomessa. Saariston asukkaat, paikallishallinnon edustajat ja seurakunnat vastasivat vihollistietojen välittämisestä sotilasjohdolle, kun Ahvenanmaan luotsipiirin toiminta estyi ennen Bomarsundin valtausta ja heti sen jälkeen.

Siviileiden Suomessa olevien joukkojen esikuntaan toimittamien tiedustelutietojen perusteella Ruotsi, Norja ja Tanska eivät liittyisi sotaan Venäjää vastaan vuoden 1854 aikana. Lisäjoukkoja ei siis tarvittaisi Suomen alueella Mustanmeren rintaman kustannuksella. Toisaalta siviilitiedustelun antamat epämääräisemmät

---

1 Andersson (Kalender)" 1955, 97; Borodkin 1905, 76.

2 Nordberg 1925, 172–173; Kalender 1955 (Andersson), 96–97.

tiedot kertoivat Ruotsin kuningashuoneen hankkeesta liittyä sotaan vastoin maan virallista puolueettomuusjulistusta ja säätyvaltiopäivien enemmistön mielipidettä. Venäjän ounastelu Ruotsin revanssista ja tästä johtuvat epäilyt ruotsinkielisen rannikon väestön lojaalisuudesta saavat selityksensä myös siviilitiedustelun tuloksista. Niistä, Jussi T. Lappalaisen tutkimuksen mukaisesti<sup>1</sup>, tihkui myös revanssisodan mahdollisuus. Tutkimuksessa esitellään Oskar I:n jo sodan alussa laatima suunnitelma iskeä länsivaltojen kanssa Suomenlahden perukoille Koivistoon. Suunnitelmassa Ahvenanmaa oli pidettävä kohde ja hyökkäysjoukkojen lähtöasema. Oskar I:n yhdessä ranskalaisten kanssa suunnittelema päähyökkäys Karjalan kannakselle Koivistolle ei ollut historiallisesti ennalta arvaamaton, vaan toisinto Kustaa III:n epäonnistuneesta maihinnousuyrityksestä, joka oli tehty aikanaan ennen Viipurin läpimurtotaistelua 1790.

Siviilitiedot osoittivat liittoutuneiden laivaston kohteiksi etenkin Bomarsundin ja Viaporin, jotka sitten olivatkin sodan suurimpien iskujen kohteina. Turkuunkin tehtiin maihinnousua ennakoiva tiedusteluisku, kuten siviilitiedot ennustivat. Keisari oli myös siviilitietoja hyväksi käyttäen antanut aluksi käskyjä valmistautua Ahvenanmaalla vihollisen maihinnousuun ja evakuoida Bomarsund, jota oli jo toteutettu mm. siirtämällä ruutia Viaporiin ja vankeja mantereelle. Toiminta oli kuitenkin keskeytetty, koska liittoutuneet eivät heti keväällä iskeneet sinne.<sup>2</sup>

Kun ranskalaiset aikaisempien siviilitietojen perusteella olivat elokuun alussa saapuneet Ahvenanmaalle, ei Bomarsundin evakuointia enää olisi voitu suorittaa, koska vihollinen oli eristänyt pääsaaren mantereesta. Tiedustelutiedot antoivat kuitenkin perusteita kiihdyttää Ahvenanmaan puolustusvalmiutta. Keisari oli heinäkuussa 1854 vakuuttunut, että Ahvenanmaa tullaan menettämään kenties lopullisesti. Hän oli saamiensa tiedustelutietojen mukaan todennut, että Bomarsund olisi vuoden 1854 pääkohde. Hän näki myös jo 31.7.1854, että linnoitus tultaisiin valtaamaan 13.8. eli 10 päivän kuluttua taistelun alkamisesta. Se tapahtuikin vain kolme päivää myöhemmin eli 16.8.1854.<sup>3</sup>

Kenraalikuvernöörin pöydälle tuoduista vihollistiedoista ulkomailta tai Suomen rannikoilta ja etenkin Ahvenanmaalta oli siten merkittävä osa saatu siviileiltä tai heidän tukemansa toiminnan avulla, kuten Schenschinin tapauksessa. Siviilien tuottamat tiedustelutiedot olivat lisäksi voimakas signaali siitä, että jopa alusten päälliköt, laivanvarustajat ja heidän tietojaan välittäneet siviilit olivat edelleen lojaaleita keisarille, vaikka Venäjän laivaston kyvyttömyys suojata Suomen merikauppaa oli näiden kärsimien suurten tappioiden syynä.

---

1 Lappalainen 1984, 285–296.

2 Runeberg 1962, 150; Isaksson 1982 113 ja 116–117. Suuria ruutierä evakuoitiin Viaporiin.

3 Borodkin 1905, 74–75.

## 3.2. Siviiliväestö täydentää ja tehostaa merivalvontaa

### 3.2.1. Uudenkaupungin–Kronstadtin merivalvontalennättimen rakentaminen ja miehittäminen

Luotsipiirien johto, luotsi- ja tulliasemien henkilökunta sekä näiden alus- ja venekalusto loivat merivalvonnan tukevan rungon Suomen rannikoilla. Merivalvontaviestit kulkivat kuitenkin alusten nopeudella tai postiteitä ratsulähetein, joten tiedot eivät olleet sotatilanteessa läheskään reaaliaikaisia. Rauhan ajan merivalvonnasta avomerren reunalla vastanneet Luotsi- ja majakkalaitoksen sekä tulliasemien henkilökunta oli kaappauspelon takia vedetty sisäsaaristoon. Venäjän laivaston aluksetkaan eivät enää partioineet merellä ylivoimaisen vihollisen luoman uhan takia. Merivalvonnan taso olisi siksi sodan aikana heikompaa kuin rauhan aikana.

Krimin sodassa vihollinen tuli vain mereltä. Mielekkäiden ja ajoissa tapahtuvien torjuntatoimien onnistumisen edellytys oli siten kattava ja lähes reaaliaikainen merellisen vihollistilanteen tunteminen. Suomen rantaviivalle itärajalta Tornioon oli sijoitettu vain pieniä venäläisiä ratsuin liikkuvia kasakkajoukkojen ryhmiä eli rantaratsastajia tähyttämään merelle ja raportoimaan näkemästään lähimmälle sotilasjohdolle. Nämä olivat yleensä lähes ainoita asutuskeskusten sotilasosastoja ja siksi siviiliväestö halusi juuri niiden vihollisen uhatessa poistuvan, etteivät ne olisi perusteina kaupunkeja tuhoaville pommituksille.<sup>1</sup>

Nämä kasakkavartioasemat olivat tosin mereen työntyvillä niemillä ja korkeilla rantatörmillä, mutta Saaristomerellä syvä saaristo esti tähyttämästä merelle. Lisäksi vähäinen silmän korkeus meren pinnasta eli Pohjanlahden rannikon mataluus ei mahdollistanut tähytystä riittävän kauas merelle. Vihollisen alusten tuntemus ja merellinen elementti sinänsä olivat muualta tulleilla ratsastavilla merivalvojilla olennaisesti heikompaa kuin rannikon olosuhteisiin rutinoituneella paikallisella väestöllä. Tämä kaikki lisäsi tarvetta saada paikallisen merimaaston tuntevaa, merellisiin olosuhteisiin rutinoitunutta henkilöstöä ja siten koko rantaviivan kattavaa tietoa vihollisen laivastosta.

Pietarin ja Varsovan välille oli jo 1839 valmistunut optinen lennätin. Sen rakentaminen oli kestänyt kolme vuotta. Keisari antoi 23.2.1854 käskyn, että rantaviivalle Hangosta Kronstadtin tuli rakentaa optinen merivalvontalennätin. Sen kultakin optiselta linkkiasemalta voitaisiin tähyttää myös merelle ja

1 KA, VESA 108, 46. Weckmanin raportti 29.5.54,76 Lemulla; Hautala 1975, 447 Oulussa; Hedman 1969, 65: 28 kasakkaa Oulussa; Lukemisia Suomen sotamiehille 1891 VII, 387. Kasakoiden kasarmi oli Torniossa purettu ennen englantilaisten tuloa.

viestittää vihollishavainnot Suomen sotilasjohdolle sekä Venäjän merivoimien komentajalle Kronstadtin asti. Asemat valmistuivat hyvissä ajoin avovesikauden alkuun mennessä. Hanke oli määrätty autonomisen Suomen kustannettavaksi ja rakennettavaksi, mikä kertonee siitä, että työ haluttiin tapahtuvaksi ripeämpään tahtiin, kuin Pietarin–Puolan optisen lennättimen rakentaminen. Suomi myös maksoi lennättimen ylläpitokustannukset ja sen henkilökunnan palkat ja muut korvaukset. Venäjän laivaston ja Suomen meriekipaasien henkilökunta osallistui syksyisin asemien riisumiseen ja keväisin niiden jälleenvarustamiseen, josta palkintona asemilla olleet kiikarit luovutettiin sodan päätyttyä Venäjän laivastolle<sup>1</sup>. Lennätinasemien ketjua jatkettiin seuraavana vuonna Uuteenkaupunkiin asti. Suunnitelmissa oli jatkaa asemaketjua aina Ouluun asti, mutta hankkeesta luovutettiin suurten kustannusten takia. Asemat sijaitsivat noin 10 kilometrin etäisyyksin toisistaan. Hangon ja Kronstadtin välillä oli n. 90 merivalvonta-viestilinkkiasemaa sekä Hangon ja Uudenkaupungin välillä n. 20. Linkkiasemien risteyksissä oli kaksoisasemia. Koko linjan pituudella työskenteli lopulta 22 upseeria ja 460 miestä.<sup>2</sup> Hanko–Uusikaupunki runkolinja kulki Turkuun asti sisäsaaristossa ja Turusta Uuteenkaupunkiin sisämaassa, joten siihen liitettiin saariston ulkoreunasta tulevat haarat: Kemiöstä Hiittisiin viisi linkkiasemaa, Turusta Korppooseen 8–9 asemaa ja Kalannista Katanpähän ainakin kolme asemaa.<sup>3</sup>

Lennätinlinjan rakentamista ja käyttöä johti Suomen lennätinlinjan hallitus päällikkönään kenraalimajuri, paroni Casimir von Kothen, apulaisinaan viestikoodijärjestelmän kehittäjä ja Hangon–Helsingin piirin päällikkö kapteeniluutnantti C. O. Ramstedt ja kapteeniluutnantti G. A. W. Melan Helsingin–Kronstadtin piirin päällikkönä. Viimeksi mainittu siirtyi myöhemmin von Kothenin tehtävään. Lennätinasemien sijoittelussa oli mukana myös merikapteeni A. Frans Julius Brenner. Rannikon pitäjät rakensivat viesti- ja tähystysasemien kojut ja viestimastot. Maiden omistajat luovuttivat alueet korvauksetta tähän tarkoitukseen. Asemien vartio- ja lennätinmiehinä sekä tukihenkilöinä toimivat merisotilaiden lisäksi luotsioppilaat, pitäjien käsityöläiset, merimiehet, rengit, torpparit ja talonpoikien pojat.<sup>4</sup>

Merikapteeneita määrättiin asemien valvojiksi kuten C. E. Pehrman Kirkkonummen Lillkanskogin asemalle. Sen jälkeen hän jopa avusti Hangon–Uudenkaupungin linjan rakentamista. Hangon alueen päällikkönä toimi merikapteeni Stranström ja Loviisassa merikapteeni V. F. Salenius. Samoin paikallisen lennätinaseman valvojana Turussa oli toiminut jo kesällä 1854 rakennetulla Ispoisten

---

1 Eelis Kankkosen käsikirjoitus 2004, 8–9.

2 Risberg 1959, 41–41, 45 ja 48; Borodkin 1905, 11; Dahlström 1942, 203–204; S. Grönroos, Itämainen sota toi lennätintoimen Suomeen ja Viroon. Hakkapeliitta n:o 45/7.11.39, 1404–1405.

3 Risberg 1959, 48. Karttakuva; Dahlström 1942, 205–207.

4 Risberg 1959, 44–45; Eelis Kankkosen käsikirjoitus 2004, 1, 4, 5 ja 7; Borodkin 1905, 11–12.

asemalla perämieskoulun oppilas Carl Johan Johnsson. Optinen lennätinlinja Hangosta Uuteenkaupunkiin rakennettiin vasta 1855, joten Ispoisten lennätinasema näyttää alussa palvelleen paikallisen puolustuksen tarpeita. Vuonna 1855 Kakolanmäestä seuraava lennätinasema etelään oli kylläkin Ispoisten suunnassa, mutta Kulhon saarella. Epämääräisyyden selittänee myös se, että alussa valittujen asemien paikat näyttivät myös vaihdelleen saatujen käytännön kokemusten perusteella.<sup>1</sup> Kuva optisesta lennätinasemasta on liitteessä 1.

Venäläiset olivat jo elokuun lopulla 1854 vetäytyneet Hangon linnakkeelta ja räjäyttäneet sen, jolloin myös lennätinasemat Hankoniemellä oli purettu. Sen jälkeen alueen asukkaat, luotsit ja tullivartijat toimittivat vihollistiedot Tägtomissa olleelle vt. nimismies Carl Sältinille. Tägtomilainen talonpoika Henrik Westin vei meriviestit edelleen Tvärminneen. Luotsivanhin Carl J. Söderström kuljetti meriviestit sieltä maanteitse Tammisaaren Vitsandiin ja edelleen soutuena Gullön lennätinaseman päällikölle. Vuoden 1855 alussa Hankoniemen asemat miehitettiin uudelleen.<sup>2</sup>

Venäjän kustantamana ja Siemens-yhtiön urakoimana valmistui sodan aikana sähkölennätin Pietarista Helsinkiin. Ensimmäinen lennätinsanoma lähetettiin Pietarista Helsinkiin jo 2.6.1855. Sen johtimet kulkivat maanteiden reunoilla sisämaassa<sup>3</sup>, joten sähkölennätin ei uudella tekniikallaan korvannut saariston ulkoreunoilla olevia optisesti toimivia merivalvontalinkkiasemia. Krimin sodan aikaisten hyvien kokemusten perusteella optisen lennättimen käyttöön ottoa suunniteltiin myöhempienkin merellisten uhkien aikana vuosina 1863 ja 1878, mutta uhkat lännestä olivat silloin olleet niin lyhytaikaisia, että asemien ketjua ei ehditty rakentaa.<sup>4</sup>

Kertomukset sotatapahtumista mainitsevat usein lähteikseen optisen lennättimen viestit<sup>5</sup>. Käytettävissä olevasta lähdemateriaalista ei ole löytynyt todisteita optisen lennättimen huonosta toiminnasta. Autonomisen Suomen rahoittama, suomalaisten siviilien perin nopeasti rakentama ja hyvin ylläpitämä optinen lennätin täytti sille asetetut vaatimukset. Huomattava osa asemilla toimivista signalisteista ja vartiomiehistä oli palkattuja siviilejä sekä useat asemien tai asemaryhmien valvojat suomalaisia merenkulkijoita. Optinen viestintä tapahtui

1 Risberg 1959, 45; Dahlström 1942, 201–203 ja 205; Eelis Kankkosen käsikirjoitus 2004, 5; C. J. Johnssonin memoaari, jossa (numeron 5 päälle on kirjoitettu 4 tai päinvastoin) ”1854/55 Om sommaren tjänstegjort som uppsyningsmannen i Ispois förlagda telegraf”; Tulenheimo 2009, 34–35. Kirjoittaja on em. asiakirjaa tulkittuaan päätenyt sen koskevan vuotta 1855.

2 Eelis Kankkosen käsikirjoitus 2004, 7.

3 Rein 1862, 81.

4 Turpeinen 2003, 121–122; Risberg 1959, 48–49; Grönroos, Itämainen sota toi lennättimen Suomen ja Viroon. Hakkapeliitta n:o 45 /7.11.1939, 1404–1405.

5 Dahlström 1942, 212–213; Turpeinen 2003, 118–119 ja 122.



koodikirjan perusteella, jossa numerokoodin merkitys oli varmaankin käytännön vaatimista syistä kirjoitettu venäjäksi ja ruotsiksi<sup>1</sup>.

Optisen lennättimen rakentamisesta vastuussa ollut senaattori Casimir von Kothen antoi kiittävän lausunnon kenraalikuvernöörille paikallisten asukkaiden kaiken kattavasta pyyteettömästä meripuolustustyöstä. Suomalaisten siviilien voimin ja Suomen varoin nopeasti pystytetty ja hyvin ylläpidetty optinen lennätin antoi sotatoimien johtajille hyvät tiedot vihollisen liikkeistä Suomenlahden rantojen ja etenkin Pietarin puolustamiseksi.<sup>2</sup>

Optinen lennätin oli varmasti eräs monista autonomisen Suomen tunnollisesti suorittamista ja rahoittamista maanpuolustustehtävistä, joista keisari Aleksanteri II sydämestään kiitti suomalaisia senaatissa pitämässään puheessa 24.3.1856.<sup>3</sup>

### 3.2.2. Ahvenanmaalaiset merivalvojina

Keisari Nikolai I tiesi itse paikalla käyneenä ja hanketta johtaneena pahoin keskeneräisen Bomarsundin linnoituksen heikon kyvyn taistella yksin ja mantereesta eristettynä. Se olisi sotilas- ja myös siviilitiedustelun antamien tietojen mukaisesti ensimmäinen vihollisten kohde. Siksi sinne oli 28.3.1854 lähetetty keisarin käskystä Turun ja Porin läänin maaherran apulaiseksi everstiluutnantti Knut Furuhjelm ja hänen johtaminaan joukkoina kaksi komppaniaa krenatööritarkk'ampujapataljoonasta. Furuhjelmin tehtävänä oli kaikin keinoin luoda maanpuolustushenkeä siviileihin, pyrkiä tuottamaan viholliselle mahdollisimman suuria tappioita ja raportoida maaherralle tilanteesta alueella.<sup>4</sup>

Edellä on jo mainittu Ahvenanmaan luotsipiirin päällikön kapteeni Hallbeckin luotseilta ja saariston asukkailta kerätyt ja raportoidut tiedot Bomarsundiin kohdistuvasta selvästä uhasta. Samoin Degerbyn ja Eckerön tulliasemien jatkuvaan kauppa-alusliikenteen tarkkailuun kuuluivat luotsipiiripäällikölle välitetyt tiedot vihollisen toiminnasta.<sup>5</sup>

Liikkuvaan merivalvontaan vuokrattu laivuri J. Häggblomin "Alfred"-alus oli kuitenkin heti englantilaisten saavuttua Ahvenanmaalle kaapattu ja poltettu.<sup>6</sup>

Everstiluutnantti Furuhjelm oli käskenyt perustaa siviiliväestön miehittämiä merivalvonta-asemia Ahvenanmaan pääsaaren rannoille, Kökarin alueelle ja etenkin Bomarsundin ympärille. Vihollisen tulosta pohjoisesta tuli viestiä yhden

---

1 Dahlström 1942, 213. Ainakin asemapöytäkirja laadittiin Svartbäckin asemalla ruotsiksi.

2 Risberg 1959, 44–46.

3 Borodkin 1905, 225.

4 Isaksson 1982, 119 ja 121–122.

5 Ålands Landskapsarkiv, Degerby tullkammare Ac 4 ja Eckerö Tullkammare Ad 1. Vuodet 1854–1855. Passim.

6 Kalender (Andersson) 1955, 97.



vainovalkean tulella, kahdella tulella lännestä, kolmella kaakosta, neljällä etelästä ja viidellä idästä.<sup>1</sup> Saariston asukkaat<sup>2</sup> olivat vihollisen tulittaessa 21.6.1854 Bomarsundia ja sen jälkeenkin vartiopaikoillaan suorittamassa merivalvontaa. Sodan alussa olivat tarkk'ampujakomppaniat majoittuneet eri kyliin ja siirtyneet siviilimerivalvonta-asemilta saapuneiden vihollistietojen perusteella mahdollisille mairinnousurannoille. Nämä alueellisen puolustuksen liikkuvat joukot saapuivat kuitenkin viestitien hitauden vuoksi ja jalkamarssin viivyttämänä näille alueille aina liian myöhään edes nähdäkseen vihollisaluksen. Koska itse linnoitus olisi vihollisen pääkohde, määräsi linnakkeen komentaja joukot Bomarsundin vallien puolustajiksi.<sup>3</sup>

Bomarsundin tuhoa ennen, sen jälkeen ja seuraavan purjehduskauden aikana oli Kumlingen lukkarin pojan miehittämältä tähystysasemalta kyetty seuraamaan vihollisalusten liikkumista Ahvenanmaan mantereesta erottavalla sulkulinjalla Kökar-Teili-Väderskär ja viestimään tästä Turkuun. Nimismiesten ja luotsien veneet, jotka liikkuvat juuri tällä sulkulinjalla vihollisen laskemia merimerkkiä poistaen ja tuhoten, välittivät myös tietoja vihollisen liikkeistä. Useimmiten postiruodut tai Kumlingen kirkkoherra välittivät vihollistiedot edelleen Turkuun.<sup>4</sup>

Ahvenanmaan paikallinen siviiliväestö, myös luotsit ja tulliviranomaiset, toimittivat sotilasviranomaisille koko sodan ajan tarkkoja havaintoja riittävän nopeasti. He myös tiedottivat alueella toimivan vihollisen liikkeistä Bomarsundiin ja sen valtauksen jälkeen Turkuun. Sieltä tiedot välittyivät edelleen Helsinkiin ja Kronstadtiin. Siviilit pystyivät kuljettamaan myös määrällisesti riittäviä merivalvontaviestejä mantereelle Teilillä toimineesta vihollisen sota-alusten sulkulinjasta huolimatta. Sotilasjohto saattoi siksi johtaa mielekkäästi toimintaa Ahvenanmaalla ja sen itäpuolella.

Luotsien palkitsemisesta päätellen merivalvontaorganisaatio toimi hyvin, aika ajoin tosin vaimentuen. Tällöin tehtävästä vastasivat siviilihallinto, seurakuntien papisto ja erityisesti Kumlingen kirkkoherra alaisineen. Viimeksi mainittujen osuutta korostaa heidän saamansa rahapalkkiot hyvin suoritetusta työstä. Merivalvontatehtävistä, samoin vihollisen laskemien merenkulun turvalaitteiden poistamisesta, annettiin keisarin myöntämänä hopeiset kunniamerkit Bomarsundin alueen luotseille. Niissä oli teksti ”utteruudesta”. Kunniamerkkejä saivat edellä mainitun August Pettersonin lisäksi luotsivanhin Manström, luotsit Nordberg, Gustafson, Petterson ja Söderström sekä luotsioppilaat Johansson ja Olofson.<sup>5</sup>

1 Isaksson 1982, 122 ja 157.

2 Borodkin 1906, 55.

3 Schulman 1905, 114 –115.

4 Kalender 1955(Andersson), 88–95 passim.

5 Lukemisia Suomen sotamiehille 1891 VIII, 389.

### 3.2.3. Saaristomeren valvontakomppania ja merivalvontaa Porkkalasta Hankoon

#### *Merivalvontakomppania*

Hangon–Kronstadtin optinen merivalvontalennätin oli aloittanut toimintansa vuoden 1854 keväällä, mutta Hanko–Saaristomeri alueelta ei vielä silloin saatu varmaa tietoa mereltä tulevasta vihollisesta. Siksi kenraalikuvernööri oli 7.5.1854 antanut käskyn Lounais-Suomen puolustuksesta vastuussa olleelle kenraaliluutnantti Anders Edvard Ramsaylle perustaa Porkkalan ja Saaristomeren Ominaisten selän välille merivalvontakomppanian, ”estafettlinjenin” eli ”estafettflotiljenin”. Ramsay oli tämän perusteella määrännyt perustettavaksi Hangon ja Kustavin Lypertön välille koko Saaristomeren läpi kulkevien merivalvonta-asemien ketjun ja kaksi asemaa Porkkalan ja Hiittisten välille.<sup>1</sup> Painopistealueena oli siten Saaristomeri. Tämän alueen asemien ketjua kutsutaan tässä esityksessä Merivalvontakomppaniaksi. Porkkalan–Hangon (Hiittinen tai Örö mainitaan eräissä lähteissä myös länsirajaksi) merivalvonta-asemien toimintaa käsitellään erillisenä merivalvonta-alueena.

Ramsay määräsi saariston asukkaista palkatun Merivalvontakomppanian perustajaksi ja päälliköksi Turun porvaristoon<sup>2</sup> kuuluneen merikapteeni Johan Henrik Weckmanin ja hänen apulaisekseen tullitarkastaja Ulrik Strömbergin<sup>3</sup>. Tullitarkastusalue Suomi toimi komppanian huoltoaluksena, osin myös meriviestin kerääjänä ja välittäjinä sekä erillisten tiedusteluiskujen suorittajana Ahvenanmaan<sup>4</sup> ja Hangon suunnilla. Aluksella oli kahdeksan siviilin lisäksi aseistettu aliupseerin johtama 10 miehen krenatööritarkk’ampujaosasto. Suomen päällikkönä toimi tullilaitoksen tarkastaja kapteeniluutnantti Hjalmar Tavaststjerna.<sup>5</sup> Myös tullihöyrylaiva Nordvakten<sup>6</sup> toimi ”vaktmestare” Adolf Fredenbergin johdolla Saaristomerellä vihollistiedustelua suorittaen.<sup>7</sup>

---

1 Dahlström 1942, 220; KA, VESA 304, 119 ja 132–133. Suomessa olevien joukkojen esikunnan (majoitusmestarin) 15.6.1854 Ministerivaltiosihteerille ja rannikon joukoille laatima kertomus merivalvonnan järjestelyistä.

2 TMA, S. Dahlströmin kortisto. Hakusanana J. H. Weckman.

3 KA, VESA 108, 59. Ramsayn kirjelmä tullitarkastaja Stömbergille.

4 Borodkin 1905, 73. 16.8. Kumlingessa.

5 KA, VESA 108, 57–58. Ramsayn kirjelmä 13.5.54 ”Suomen” päällikölle kaptil. Tavaststjernalle

6 Dahlström 19042, 232.

7 KA, VESA 108, 27–33. Ramsayn esikunnan käskykirjelmä 13.5.1854 merikapteeni Weckmanille perustaa Hangon ja Ominaisten selän Palvan välille merivalvontakomppania ja s.16 Hjalmar Tavaststjernas muistio tullihöyrylaiva Suomen varustelusta tehtävään.

Merivalvontakomppania perusti Hiittisten ja Lypertön välille 11 merivalvontasemaa ja yhden viestien välitysaseman:<sup>1</sup>

1. Österskär, Hiittisten itäpuolella
2. Öro
3. Jungfrusund
4. Högländet, Paraisten portin eteläpuolella
5. Brännskär, Nauvon Kirjaisin eteläpuolella (siirretty Haveröstä)
6. Nauvon Berghamn
7. Brunskär, Korppoon Gyltön eteläpuolella (siirretty Lohmista)
8. Vandringsund, Vandrockissa<sup>2</sup>
9. Kramppi, Rymättylässä
10. Palva, Rymättylässä
11. Lypertö, Kustavissa.

Perustamiskäskyssä määrätyt Haverön ja Lohmin asemat siirrettiin Weckmanin esityksestä paremman tiedustelutehon saavuttamiseksi Brännskäriin ja Brunskäriin. Samalla tavalla Weckmanin esityksen mukaan perustettiin Paraisille kolmen miehen vahvuinen viestien välitysasema, jolta meriviestit soudettiin Lemun niemelle. Sieltä kasakka-aseman ratsut kiidättivät viestit Turkuun. Kullakin merivalvonta-asemalla oli vanhin, 8–10 miestä ja suuri kalastusvene. Siten koko Merivalvontakomppanian vahvuus oli lähes sata miestä, asemilla 11 suurta saariston asukkailta vuokrattua ja käsiasein varustettua kalastusvenettä, Paraisilla pieni soutuvene ja tehtävää varten tullitarkastusalus ”Suomelle” hankitut kaksi valasvenettä.

Asemien päälliköt allekirjoittivat erillisen palvelussopimuksen<sup>3</sup>. Asemien tärkeimmät tehtävät oli lueteltu erillisissä asiakirjoissa:<sup>4</sup>

1. Suorittaa merivalvontaa päivin öin.
2. Laatia nopeasti kirjallinen raportti vähintään kolme alusta käsittävästä vihollisosastosta ja toimittaa raportti edelleen tarvitsijoille.
3. Yksinäisistä sota-aluksista viesti jätetään höyrylaiva Suomella Weckmanille tai sen päällikölle.

---

1 KA, VESA 108,70–73. Merivalvontakomppanian päällikkö Weckmanin raportti 21.5.1854 kenraaliluutnantti Ramsylle asemien valmistumisesta ja Lohmin ja Haverön asemien siirrosta sekä s.76:lla raportti 29.5, jossa ilmoitetaan Paraisten asemasta, joka soutaen välittää viestejä Lemun niemelle ja valasveneiden hankinnasta ”Suomelle”.

2 Ehrensvärd –Zilliacus 1997, 42 Vandringsund; Dahlström 1942, 201 Optinen lennätin-tähystysasema Vandrockissa.

3 KA, VESA 304, 69.

4 KA VESA 108, 65–67. Ramsayn kirjelmässä 25.5.54 Weckmanille määrätyt ja tämän asemien päälliköille kirjoittama tehtäväluettelo; KA, VESA 304, 68–69. Vastaava tehtäväluettelo.

4. Vihollisen laskemat merimerkit tulee poistaa tai asettaa väärin paikkoihin, jotta vihollinen ajaisi karille. Ensimmäisestä Weckmanille näytetyistä poijusta maksetaan viisi hopearuplaa ja seuraavistakin maksetaan jotakin.
5. Vihollisen viitat, liput, kivikummelit ja kalliomaalaukset tulee poistaa tai maalata umpeen. Tästä maksetaan myös palkkio.
6. Yöllä tulee sytyttää vihollista harhauttavia tulia, että sen alukset ajaisivat karille. Palkkiona karille ajavan aluksen arvosta maksetaan puolet ja pienestä aluksesta koko hinta.
7. Toiselta asemalta tuotu kiireellinen meriviesti tulee välittää edelleen seuraavalle asemalle oman aseman veneellä soutaen ja purjeita käyttäen. Vihollisalusten lähestymistä tulee välttää, mutta jos niin tapahtuisi, olisi veneen käsiaseet ja asiakirjat heitettävä mereen ja pyrittävä veneissä olevin verkoin osoittamaan, että venekunta on kalassa. Henkilökohtaisten esineiden menetyks korvataan. Vihollisen luotsaus tai muilla tavoin auttaminen katsotaan petokseksi isänmaata ja keisaria kohtaan sekä hänelle kuuluvan luottamuksen ja kuuliaisuuden osoituksen laiminlyönniksi.
8. Merivalvontakomppanian toimivuudesta saatiin heti sen alussa näyttöä, kun meriviestit olivat saapuneet kenraaliluutnantti Ramsaylle kertoen vihollishavainnoista Hangossa ja Örön alueella 18.–21.5.1854.<sup>1</sup>

Lisäksi oli Ramsayn käskystä perustettu Airiston kummallekin reunalle Vepsään ja Järvistensaareen paikallisen siviiliväestön miehittämät merivalvonta-asetat. Rannikon väestön nähtiin sotilaita paremmin pystyvän kaikissa olosuhteissa tunnistamaan vihollisen sota-alukset ja omat alukset.<sup>2</sup> Ramsay oli myös 13.5.1854 laatinut kuulutuksen saariston asukkaille vihollistietojen kertomisesta alueella liikkuvalla Suomi-alukselle tai Krampin aseman tullitarkastaja Strömbergille sekä tuottamaan mahdollisimman paljon haittaa viholliselle siten kuin merivalvonta-asettien toimintaohjeessakin mainittiin palkitseminen mukaan lukien.<sup>3</sup>

### *Porkkalan–Hangon– Örön alueen merivalvonta*

Tammisaaren puolustusta käsiteltäessä seuraavassa luvussa todetaan, että Tammisaaren luotsipiirin luotsit olivat kyenneet toimittamaan sotilasjohdolle paikallisten asukkaiden tukemana tietoja merellisestä vihollisesta, vaikka Han-

---

1 KA, VESA 108, 70 –71.

2 Dahlström 1942, 221.

3 KA VESA 108, 32–33. Ramsayn 13.5.1854 laatima kuulutus.

gon ja Tammisaaren välillä sijainneiden optisten merivalvonta-lennätinasemien työskentely oli vihollistoiminnan takia vaikeutunut tai lopetettu.

Kenraalimajuri A. E. Ramsay oli esikunnastaan Tammisaaren Trollbölestä lähettänyt 18.5.1854 käskyn Tammisaaren luotsipiirin päällikölle kapteeni, paroni Wredelle Porkkalan ja Öron välisen alueen ”estafettelinjen” merivalvontajoukkojen perustamisesta. Tehtävää varten tuli vuokrata kaksi kalastajavenettä ja palkata kuhunkin kahdeksan miestä. Porkkalan ja Hangon välisen rantaviivan merivalvonnasta vastaisi asemestari Montin sekä Hangon ja Öron välisestä alueesta tullitar kastaja Edvard Lemström. Tehtäväluettelossa oli mainittu samat toimintaohjeet kuin Saaristomeren asemillekin, mutta ensinnä mainittiin vihollisen laskemien merenkulun turvalaitteiden poistaminen. Kaikki havainnot ja ilmoitukset toiminnasta tuli toimittaa Hangon puolustuksesta vastaavalle sotilasjohtajalle eli ”komendantille”.<sup>1</sup>

Käsketystä toiminnasta kertoi se, että Hangon luotsiaseman luotsivanhin Henrik Petersson oli Tenholan pitäjän alueella poistanut vihollisen Lindskärin saaren lähelle laskeman viitan ja mustannut valkoisen merimerkiksi tarkoitetun kalliomaalauksen. Samoin asemestari Montinin venekunta oli kahdeksassa eri kohteessa Porkkalan selällä vyöryttänyt mereen vihollisen rakentamia ja valkoiseksi maalaamia kivikummeleita, kaatanut kareilta puisia ohjausmerkkejä sekä maalannut mustalla värillä umpeen valkoisia merkkikuvioita ja kirjaimia.<sup>2</sup>

Saaristomeren alueella lähes sadan siviilihenkilön muodostama Merivalvontakomppania toimitti vuosina 1854–55 siviileiltä vuokrattuine veneineen, tullilaiva Suomen tukemana, ja optisen lennättimen tietoja täydentäen Lounais-Suomen puolustuksesta vastuussa olevalle sotilasjohdolle oikeat ja ajoissa saadut vihollistiedot. Samoin Porkkalan ja Öron välisen alueen viholliskuva muodostui Hangon alueen sotilasjohdolle sekä siviilivoimien että optisen merivalvontalennättimen avulla. Kun lennättimen toiminta vihollisen toimien takia tilapäisesti estyi Hankoniemellä, saatiin vihollistiedot tyystin siviilivoimin. Porkkalan ja Hangon välisellä alueella vihollinen laski enemmän merenkulun turvalaitteita kuin Saaristomerellä, joten niitä poistettiin merivalvontatehtävän lisäksi enemmän juuri Hankoniemen ja Porkkalan selän alueilla.

Keisarin Venäjä näki siviilimerivalvonnan etenkin Saaristomerellä niin hyödylliseksi sodankäynnille, että johtotehtävissä toimineet palkittiin. Merivalvontakomppanian päällikkö merikapteeni Johan Henrik Weckman sai 25.10.1854

1 KA, VESA 108, 61–64. Ramsayn kirje 18.5.1854 kapteeni ja paroni Wredelle ja 19.5.1854 Suomen Tullilaitoksen johtajalle, jossa kerrotaan niin Saaristomeren kuin Porkkalan–Öron alueen merivalvontaan määrättyistä tullilaitoksen henkilökunnasta ja Suomi-alueesta.

2 KA, VESA 304, 46–47. Uudenmaan läänin maaherran kirjelmä 22.5.1854 kenraalikuvernöörille ja s.105–106 Tammisaaren Trollbölen esikunnassa 29.6.1854 laadittu seloste Porkkalan–Hangon alueella toimineen merivalvontaveneen toiminnasta merimerkkien poistamiseksi Porkkalan alueelta.

keisarilta kultaisen kunniamerkin, jossa oli teksti ”För nit” eli ”Utteruudesta” kannettavaksi Pyhän Annan ritarikunnan kaulanauhassa. Tullihöyrylaiva Nordvaktin päällikkö Adolf Fredenberg sai hopeisen kunniamerkin, jota kannettiin Pyhän Vladimirin ritarikunnan nauhassa napin reiässä. Samoin jo aiemminkin mainittu luotsi August Pettersson sai kunniamerkin. He olivat vaarallisissa olosuhteissa hankkineet nopeasti varmoja tietoja vihollisesta, mikä viittaa 22.8. tapahtuneeseen Turun tiedusteluiskun neljään vihollisalukseen. Nämä kunniamerkit jakoi tätä varten Turkuun tullut keisarin adjutantti eversti Gerstensweig.<sup>1</sup>

### 3.2.4. Pohjanlahden merivartioasemat ja optiset lennättimet

#### *Uudenkaupungin, Rauman ja Porin merivalvonta-asemat*

Uusikaupunki perusti sisääntuloväylän suulla olevalle Kirstan saarelle merivalvonta-aseman jo toukokuun lopulla 1854. Asemalle oli palkattu kaksi laivuria, joiden tehtävänä oli viestittää vihollisalusten lähestymisestä myös kaupunkiin aika ajoin majoittuneelle sotilasyksikölle. Vihollinen jätti vuoden 1854 aikana kaupungin rauhaan. Seuraavan vuoden avovesikauden alkuun mennessä oli kaupungin kustantamana valmistunut Telegrafimäelle Uusikaupungin ja Kronstadtin välisen optisen lennättimen läntisin asema. Uusikaupunki sai 16.6.1855 tehtäväkseen välittää englantilaisen laivasto-osaston ilmoituksen kuvernöörille merisaarron alkamisesta Hankoniemen ja Uudenkaupungin välillä. Kumlingestä kotoisin oleva Henrik Hellsten toi kaljaasillaan satamaan englanninkielisen viestin. Alus oli ollut pidätettynä, mutta vapautettu tämän viestin kuljettamiseksi Uuteenkaupunkiin. Sataman yläpuolelle kohoavalle Vallinmäelle oli myös 1855 perustettu neljän miehen voimin toimiva tähtystysasema. He olivat asemapaikallaan toukokuun puolivälistä syyskuun 10. päivään. Kaupungin pormestari ja raati olivat valinneet kaupungissa asuvan kauppias F. W. Wahlbergin sekä laivurit J. Blomin ja W. Engblomin viemään merivalvontaviestit läänin kuvernöörille. Kaupungin kustannuksella pidettiin ajoneuvo jatkuvassa valmiudessa tätä tehtävää varten. Saariston ulkoreunassa ollutta Kirstan merivalvonta-asemaa kutsuttiin silloin telegrafi-asemaksi, mikä kertoo meriviestien optisesta lennättimestä, jolla vihollistiedot välitettiin kaupunkiin. Kahden vihollisaluksen lähestyessä 16.6.1855 Uuttakaupunkia piti asema siirtää turvallisuussyistä lähempänä olevalle Hangan saarelle. Siviilimerivalvonta oli hyvin järjestetty ja toimiva, mutta sataman ja piilotettujen laivojen suojaksi ei saatu anottuja tykkipursia eikä sotaväkeä. Vihollinen aiheutti suuria tappioita.<sup>2</sup>

---

1 Dahlström 1942, 232–233.

2 Kaukovalta 1930, 77, ja 81–84.

Myös Rauman kaupunki oli säästynyt vihollisen sotatoimilta ensimmäisenä sotavuotena. Vuoden 1855 keväällä oli kirkon torniin perustettu merivalvontasema, jossa vartiota pitänyt kaupungin porvari Wuoriander oli 1.–2.7. yönä kiirehtinyt vt. pormestari Petterssonin luo kertomaan vihollisen höyryfregatin tulosta sataman suulle. Tieto oli välitetty kaupungin puolustuksesta vastuussa olleelle kapteeni Carlstedtille. Tämä oli kiivennyt kirkon torniin ja tarkkaillut tilannetta sinne sijoitetulla kaukoputkella. Vihollinen oli täten siviilimerivalvonnan toimin havaittu riittävän ajoissa onnistuneisiin torjuntatoimiin ryhtymistä varten. Samalla tavalla ilmoitettiin 24.7.1855 satamaan saapuneesta kahdesta vihollisaluksesta, mutta tällä kertaa paikalla ollut torjuntavoima ei ollut riittävän suuri vihollisen aiheuttamien tuhojen estämiseen.<sup>1</sup>

Porissa kauppias Oldenburg oli omalla kustannuksellaan rakennuttanut loppukesästä 1854 optisen merivalvontalennätinlinjan Porista 37 kilometrin päässä sijaitsevaan satamaan. Linkkimastoissa oli kerralla yksi tai kolme palloa vihollisuhkan suuruudesta riippuen.

Vihollisiskua osattiin jo odottaa Poriin, sillä siitä oli saatu optisen lennättimen antama tieto. Silloin oli myös yleisesti tiedossa, että vihollinen käytti Reposarta tukikohtanaan harrastaen siellä ilkkivaltaa. Porilaiset olivat vuonna 1855 rakentaneet siviilikaartilaiden miehittämän tykistöaseman kaupunkia lähellä olevalle Luotsimäelle. Sieltä toimitettiin kaupungin pormestari Claes Wahlbergille 9.8.1855 viesti vihollisen osaston lähestymisestä, jolloin osa satamassa olleista aluksista vietiin joen yläjuoksulle suojaan. Pormestari ehti nyt hyvissä ajoin neuvottelemaan vihollisen kanssa kaupungin pelastamisesta tuholta. Lunnaksi luovutettiin höyrylaiva Sovinto ja muita aluksia.<sup>2</sup>

#### *Vaasan läänin rannikon merivalvonta-asetat ja optinen lennätin*

Venäläisiä joukkoja oli eniten Pohjanlahdella Vaasan läänin alueella. Vihollisen aiheuttama maihinnousu-uhka oli arvioitu suurimmaksi Pohjanlahdella kapealla Merenkurkun alueella. Talvella suurtenkin joukkojen marssi yli Merenkurkun olisi ollut mahdollista, sillä vielä muistettiin venäläisten Suomen sodan aikainen marssi Vaasasta Uumajaan ja takaisin. Venäläiset olivat lisäksi olleet epävarmoja Vaasan läänin ruotsinkielisen väestön lojaalisuudesta keisarille, jos Ruotsi olisi joukkoineen noussut maihin liittoutuneiden kanssasotijana. Niin ei kuitenkaan tapahtunut ja rannikon väestö oli muutoinkin ollut lojaali keisarin Venäjälle.<sup>3</sup>

---

1 Lähteenoja 1939, 177–182.

2 Saarinen 1972, 118–120. Sotatoimet; Grönvall 1928, 122, 125 ja 127. Optinen lennätin ja pormestarin toiminta; Satakunta n:o 98/1914. Kauppias Oldenburg pystytti optisen lennättimen.

3 Luntinen 1997, 88; Hoving 1956, 114–115.

Maihinnousujen torjunnan vaatimat nopeat joukkojen siirrot vihollisen iskujen kohteisiin Merenkurkun alueella edellyttivät varmojen ja nopeasti välitettävien vihollistietojen toimittamista Vaasaan. Läänin maaherra sekä Vaasassa esikuntaansa pitänyt kenraalimajuri Alexander Jacob Wendt olivat antaneet rannikon pitäjien pitäjänkokouksille ja kaupunkien raadeille määräyksen merivalvontasemien perustamisesta sopiville paikoille. Etupäässä rannikon edustan ulkosaarille perustettavien merivalvonta-asemien tuli viestiä vihollishavainnoistaan mantereelle, josta viesti kirjallisena jatkoi matkaansa lähimmälle sotilasosastolle ja maaherralle kasakkapartion tai siviilien toimittamana. Merivalvonta-asema lähetti viestit vihollishavainnosta sinne pystytetyn semaforilaitteen eri asentojen ilmaisemilla koodeilla, tankojen huippuun nostetuilla lipuilla ja olkia polttamalla.<sup>1</sup> Vaasan läänin kaikki merivalvonta-asemat ja niiden viestien linkkiasemat ja semafori on esitetty liitteessä 2.<sup>2</sup>

Vaasan läänin merivartioasemien havainnot vihollisesta välitettiin siten optisesti mantereelle, josta kertovat useat asiakirjojen maininnat ”telegraphen”, ”telegraf”, ”signaleras” ja ”gives tecken”. Karttakuva kertoo myös, että asemat saattoivat lisäksi viestiä keskenään. Kaikkiaan Vaasan läänin 35 merivalvonta-asemalla toimi vähintään kaksi miestä kerralla, joten samaan aikaan asemilla työskenteli ainakin 70 miestä. Meriviestit olivat ruotsinkielisiä. Optisten semaforiasemien koodit oli jaettu ilmeisesti myös venäläisille rantaratsastajille, koska eri asentojen merkitys oli ilmaistu myös venäjäksi.

Asemien hyvästä työskentelystä kertovat useiden rannikkokohteiden vihollisesta ajoissa saamat tiedot. Ne auttoivat puolustuksen järjestämisessä. Erillinen kirjeenvaihto erään aseman havaintojen totuudenmukaisuudesta kertovat pyrkimyksestä hyvään lopputulokseen.<sup>3</sup> Merivalvonta-asemien siviilivartioista kertoo Grytskärin aseman kalliokirjoitukset, joista selviää, että merivartijoina saarella olivat ainakin 1854 olleet torppari John Erik Stål, itsellinen Johan Henrik Nygård ja puuseppä Gabriel Bergholm.<sup>4</sup>

---

1 KA, VESA 109, 84–85. Tässä mainitaan Vaasan lääninhallituksen antamat ohjeet pitäjille ja kaupungeille rannikon puolustusjärjestelyistä sekä sivuilla 86–90 Närpiön pitäjänkokouksessa 31.5.1854 allekirjoitettu ilmoitus maaherralle perustettujen merivalvonta-asemien sijainnista ja 20.5.1854 allekirjoitettu ilmoitus 10. ja 11. sekä 12.5.1854 pidettyjen kokousten merivalvonta-asemia ja asemien henkilökuntien palkkioita koskevista päätöksistä.

2 KA, VESA 109 ja 304. Niissä on väritetty kartta 490/21 asemista ja linkkiyhteyksistä, semaforin rakenteesta ja koodeista sekä 304:n sivuilla 125–132. Suomessa olevien joukkojen esikunnan 15.6.1854 kirjelmä merivartioinnin järjestelystä ja Vaasan läänin 25.6.1854 laatima kirjelmä, jossa mainitaan mm. merivalvonta-asemat.

3 KA, VESA 109, 17. Kristiinankaupungin maistraatin 29.5.1854 maaherralle lähettämä Lappväärtin Skrämäsin telegrafiaseman havaintojen totuudellisuutta koskeva kirjelmä.

4 Nordlund 1931, 202.



### *Perämeren alueen merivalvonta-asetat*

Raahen asukkaat täystivät merelle jo ennen jäiden lopullista lähtöä vuonna 1854. Vihollinen havaittiin lähestyvän 30.5.1854 rannikon jääreunan läpi kohti kaupunkia. Hyväuskoiset asukkaat eivät osanneet edes pelätä inhimillisiksi ja valistuneiksi uskomiaan englantilaisia, joten ajoissa saadusta vihollistiedosta huolimatta suurisuuntaiseen evakuointiin ei edes ryhdytty. Kun kaupungissa ei ollut aseellista voimaa, saattoi vihollinen polttaa satamassa olleet varastot, telakat ja kaikki alukset. Kirkon torni toimi merivalvonta-asetana seuraavanakin vuonna.<sup>1</sup>

Oulun kaupungissa osattiin olla varuillaan, sillä Raahesta oli saatu sana tuhosta. Siitä kertoi myös Ouluun asti näkynyt savupilvi. Merivalvonta-asetana toimi kirkon torni. Vihollisen alukset oli jo edellispäivänä nähty Hailuodon luona ennen niiden 1.6.1854 tapahtunutta tunkeutumista itse Oulun kaupunkiin. Ajoissa saadun vihollistiedon perusteella ehdittiin osa väestöstä evakuoida ja myös valtion viljavarasto saatiin viedyksi turvaan. Venäläinen 28 miehen kasakkaosasto oli siirtynyt sisämaahan. Se olikin ainoa kaupungissa ollut sotaväenosasto. Sen tehtävänä oli vain tiedustelu, joten vihollinen saattoi rauhassa tuhota sataman, telakat, alukset ja vientitavaravarastot. Englantilaisten lähdettyä aloitettiin maaherran johtamana 10.6.1854 merivalvontalennättimen rakentaminen Hailuodon Marjaniemen ja Ouluun kirkon tornin välille. Merikapteeni C. Lönnström johti rakennustyötä. Lennätin toimi siviilihenkilöiden ja etenkin perämiesten miehittämänä kumpanakin sotavuonna. Oulun läänin maaherra oli kirjelmässään 27.4.1855 maistraatille korostanut rannikon asukkaiden keskeistä merkitystä merivalvontatietojen välittäjinä.<sup>2</sup>

Perämeren pohjukan alueella Oulusta Tornioon ja sieltä Ruotsiin purjehtivat koko sodan ajan vihollisen merisaarron murtajina pienet rannikkoalukset eli ”jähdit”. Englantilaiset sota-alukset pyrkivät katkaisemaan tämän vilkkaasti käytetyn meritien etenkin 1855. Näiden pienten alusten päälliköt raportoivat lähimmille virkamiehille vihollishavainnoistaan. Siten kuivaniemeläisten laivureiden hyvissä ajoin nimismiehelle toimittama meriviesti vihollisaluksesta mahdollisti siviilimiesten ryhmän aseistamisen ja onnistuneet torjuntatoimet.<sup>3</sup> Tapahtumasta kerrotan luvussa 5 ja liitteenä 6 olevassa muistomerkkiselosteessa.

---

1 Söderhjelm 1911, 231–232 ja 235; Hirn 1956,44.

2 Hautala 1975, 446, 448,450, 452 -453.

3 Hautala 1975,455.

### **3.2.5 Siviiliväestö ylläpiti jatkuvaa ja lähes reaaliaikaista vihollistilannekuvaa**

Kaukotiedustelutietojen välittäminen sotilasjohdolle osoitti lojaalisuutta keisarin Venäjälle. Tiedot maihinnousujoukoista ja näiden alusten kerääntymisestä, vahvuuksista sekä ilmeisesti Ahvenanmaasta, Viapori–Helsingistä ja Turusta kohteina täydensivät ja varmensivat sotilasjohdon muita teitä saamia tietoja. Etenkin Ruotsin jääminen pois länsivaltojen hyökkäyksestä Suomeen oli varmaankin ensiarvoisen tärkeä varmennus aiempiin tietoihin.

Suomalaiset siviilit olivat rakentaneet ja kustantaneet, ylläpitäneet ja myös osin miehittäneet Suomenlahden rannikolle 1854 Kronstadtista Hankoon ja sieltä 1855 edelleen Uuteenkaupunkiin rakennetun optisen ja aiempaa nopeamman tietoja välittäneen merivalvonta-lennättimen. Siihen kuului lähes sata asemaa, ja niillä toimi 482 miestä. Lennätin oli valmistunut sotilasjohdon tahdon mukaisesti ajoissa. Asemat toimivat moitteetta koko sodan ajan.

Porkkalan–Örön alueelle perustettu erillinen siviileiden merivalvontaryhmä korvasi toiminnallaan aika ajoin myös Hangon alueen optiset lennättimet, kun ne vihollistoiminnan takia keskeyttivät toimintansa. Saaristomerellä Hiittisten ja Kustavin Lypertön välillä toimi lähes sadan siviilimiehen voimin Merivalvontakomppanian kahdentoista aseman ketju ensin yksin 1854 ja 1855 yhdessä optisen lennättimen asemien kanssa. Ahvenanmaan alueen merivalvonnasta vastasivat Bomarsundin lähivartiointia lukuun ottamatta ahvenanmaalaiset siviilit, joista etenkin luotsit saivat erityistä kiitosta sotilasjohdolta. Koko Pohjanlahden rannikon kattava, yli sadan siviilin miehittämä merivalvonta-asemien ketju oli kaupunkien ja pitäjien asukkaiden perustama, miehittämä ja ylläpitämä. Se välitti havaintonsa läänien maaherroille sekä paikalliselle sotilasjohdolle.

Sotilasjohdon Suomen rannikoille mantereen reunaan sijoitetut kasakkapartioasemat ainoastaan tukivat optisen lennättimen sekä muiden siviilimerivalvontayksiköiden toimintaa lähinnä meriviestien kuljettajina mantereella. Suomessa olleen tärkeimmän kohteen Viaporin–Santahaminan alueen edustan välittömän läheisyyden merivalvontaan ei siviilien tarvinnut puuttua, mutta suomalaisten ylläpitämä optinen lennätin toi vihollistiedot meritukikohtaan kaikkialta Suomea ympäröiviltä merialueilta. Helsingin ja Viipurinlahden välisellä alueella olevien kaupunkien raadit ja pitäjät välittivät optisen lennättimen meriviestien lisäksi maaherroille ja lähimmille sotilasjohtajille tekemänsä vihollishavainnot.

Suomalaiset siviilit mahdollistivat koko sodan ajan sotilaiden johtaman vihollistorjunnan mielekkään toteuttamisen nopeilla ja luotettavilla merivalvontaviesteillään. Niiden avulla sotilasjohto saattoi ylläpitää Suomen rannikot kattavaa jatkuvaa tilannekuvaa merellisestä vihollisesta.

## 3.3. Siviilit vihollisen merenherruuden kiistäjinä

### 3.3.1 Merenherruus sekä Luotsi- ja majakkalaitoksen henkilökunnan siviilikategoria

Vihollisen toiminta edellytti, että Suomea ympäröiviä vesiä pystyttäisiin suunnitelmien mukaan käyttämään vapaasti ilman, että Venäjä tai suomalaiset sen estäisivät. Englannin ja Ranskan laivastot toimivat Suomea ympäröivällä avomerellä, rannikoilla ja myös saaristoväylillä tehtävänään Venäjän laivaston ja rannikkopuolustuksen linnakkeitten tuhoaminen sekä Suomen merikaupan tyrehtyttäminen. Suunnitelmien mukainen alusten tulenkäyttö ja etenkin niiden liike edellyttivät, että kukin alus ja alusosasto saattaisivat esteettä ja siten aikaa säästämällä liikkua kulloisellakin toiminta-alueellaan.

Pitkien huoltomatkojen takia oli ajan säästämiseksi tärkeää, että voitiin turvautua myös paikallishankintoihin. Puuta tarvittiin kivihiilen sytyttämiseen, ja puu kelpasi yksinkin polttoaineeksi laivan kattiloihin, keittiöihin ja lämmitysruuuihin. Myös alusten korjauksiin tarvittiin puutavaraa ja tervaa. Makeaa vettä tuli saada höyrykattiloihin ja juomavedeksi sekä tuoreita elintarvikkeita alusten ruuanpitoa varten.

Otos siviilien toiminnasta vuoden 1854 keskeisellä sotatoimialueella Ahvenenmaalla ja osin myös Saaristomerellä antaa hyvän kuvan heidän asymmetrisestä sodankäyntitavastaan, jolla kyettiin kiistämään vihollisen täydellinen merenherruus. Samalla seurataan myös, miten Venäjä seurauksena alttiudesta puolustaa rannikkoja suhtautui autonomisen Suomen siviiliväestöön.

Siviileiksi on sotilaiden vastakohtana nähty myös suomalaisen Luotsi- ja majakkalaitoksen ylihallituksen alaiset majakkamestarit ja luotsit. Sotaa ennen oli alkanut Luotsi- ja majakkalaitoksen henkilöstö- ja organisaatiomuutos, joka oli kuitenkin keskeytynyt sodan ajaksi. Menosääntö tätä hanketta varten oli annettu 30.1.1850. Ylihallitus oli tarkoitettu samanlaiseksi keskusvirastoksi, kuten silloin jo perustetut postihallitus, tullihallitus saaristossa olevine asemineen ja maanmittaushallitus. Pyrkimyksenä oli kuitenkin ollut nimittää tehtäviin sotilashenkilöitä. Palveluksessa olleille merikapteenille ja perämiehille, jotka olivat aiemminkin toimineet luotsipiirien päälliköinä, annettiin luutnantin tai alikapteenin nimityksiä, vaikka he eivät useinkaan olleet saaneet sitä vastaavaa upseerin koulutusta. Pohjanlahdella Siipyyn pohjoispuolella sijainneet väylät ja niiden merenkulun turvalaitteet olivat vasta kesäkuussa 1848 tulleet valtion valvontaan. Ne olivat olleet kaupunkien tai yksityisten elinkeinojen harjoittajien yhdessä rakentamia tai laskemia, joten niiden rakentajat ja kunnossapitäjätkin olivat edelleen kaupunkien satamaluotseja ja heidän apulaisiaan. Vasta sodan jälkeen 1857 valmistuneen

luotsilaitosasetuksen myötä valtaosa viraston ylimmistä virkamiehistä alkoi olla upseereita. Luotsi- ja majakkalaitos oli siten asetuksen mukaan sotavoimien ylipäällikön eli kenraalikuvernöörin alainen keskusvirasto, mutta hallinnollisesti ja taloudellisesti senaatin talousosaston alainen.<sup>1</sup>

### 3.3.2 Merenkulun turvalaitteiden poistaminen ja sen vaikutus viholliseen

#### *Merikartat, merenmittaus ja väylien rakentaminen*

Krimin sodan aikaisen merisotilaallisen toiminnan perustan loivat ajan tasalla olevat luotettavat merikartat, hyvin merimaastoon merkityt väylät ja riittävät määrät vastuuauliita ja ammattitaitoisia luotseja. Paikalliset olot hyvin tuntevien luotsien käyttö oli erityisen tärkeää siksi, että karttoihin piirretyt ja maastoon merkityt väylät oli tarkoitettu tavanomaisia, muutamissa metreissä uivia kauppa-alueita varten, ei merkittävästi pidemmille ja leveämmille sekä syvemmissä – jopa reilusti yli kuudessa metrissä – uiville monikantisille linjalaivoille. Sotatoimissa käytetyt fregatitkin uivat jopa kuudessa metrissä<sup>2</sup>.

Suomea ympäröivä avomeri, rannikkovedet ja meriliikenteen käyttämät saaristoväylät olivat kyllä jo Krimin sodan aikaan tultaessa tärkeimmiltä osiltaan mitattu ja kartoitettu. Niihin oli myös merkitty merenkulun turvalaitteiden sijainti: majakat, poijut ja viitat sekä kummelit ja kaasat.<sup>3</sup> Kummelit olivat rannoille ja matalien karien päälle kasattuja valkoisia kivikekoja tai vain valkoisia kalliomaalauksia ja kaasat puutavarasta vastaaviin kohteisiin tai korkeille kallioille rakennettuja salkomaisia kauas avomerelle näkyviä kohteita, jotka myös usein maalattiin. Englantilaiset käyttivät jopa väylän varsilla olevia rakennuksia merkkeinä tekemällä niiden seinämiin ruutumaalauksia.<sup>4</sup> Kartan osoittamat merenkulun turvalaitteet merimaastossa takasivat pienten alusten päälliköille jo melko turvallisen kulun saaristossa ilman luotsiakin. Oli vain osattava lukea merikarttaa ja yhdistää sen antamat tiedot maastoon. Tämä vaatii useimmiten taitoa, joka ei välttämättä ole rutiiniosaamista avomerellä purjehtimaan tottuneille. Siten suurten alusten

---

1 Laati 1946, 70-79.

2 Greenhill-Giffard 1988, 241-242; Borodkin 1905, 53-54.

3 Ehrensverd-Zilliacus 1997, mm. Gustaf af Klintin yleiskartat Suomen merialueilta vuosilta 1823-1932 ja Jonas Hahnsin erikoiskartat Utö-Turku väylältä jo vuodelta 1747 sekä Hangon edustalta ja Porkkalasta vuodelta 1751. Teos esittelee myös useita jo 1700-luvulla tehtyjä merikarttoja, jotka olisivat mahdollistaneet purjehduksen ilman luotsia avomereltä Ahvenanmaan Rödhamniin ja Föglön selälle sekä useimpiin Pohjanlahden satamakaupunkeihin; Laurell 1996, 70-71 Ahvenanmaan alueen ja Pohjanlahden mittaukset 1700-luvulla ja 1800-luvun alueen kartastot.

4 Andersson 1955, 89-94. Kuvauksia englantilaisten rakentamista merenkulun turvalaitteista.

liikkuessa saaristossa olivat luotsit olennainen osa turvallisuutta. Kun kartan osoittamat merenkulun turvalaitteet poistettiin sodan aikana, vaikeutui turvallinen eteneminen saaristoväylillä, vaikka karttaan merkittyjä väyliä olisikin kyetty seuraamaan saaria ja kareja tunnistamalla.

Merikartat tavanomaisten kauppaväylien urilla olivat jo olemassa yleiskarttoina ja erikoiskarttoina etenkin kaupunkien sisääntuloväylien kohdilta, mutta ongelmana oli se, että kaikkia näitä karttoja ei saatu hankittua liittoutuneiden aluksille. Suurimpien silloisten valtameriolosuhteisiin rakennettujen englantilaisten ja ranskalaisten alusten vaatimien syvien väylien takia ei kartoista aina olisi ollut edes hyötyä. Sen sijaan muutamissa metreissä kulkeville siipiratahöyryaluksille karttojen osoittamat kauppaväylät ja varsinkin ulkosaariston luotsipaikoille johdaneet urat sekä useimpien kaupunkien edustojen hyvät ja tihein luotaustiedoin varustetut kartat olisivat mahdollistaneet suunnitelmien mukaisen liikkumisen<sup>1</sup>. Siipiratasaluksetkin uivat usein niin syvässä, ettei niitä saatu tykkien kantaman päähän satamista, jolloin aluksissa olleet useat isot laivaveneet oli varustettu pienillä tykeillä ja lähetetty satamiin tuhoamisretkille, kuten oli menetelty jatkossa mainituissa monissa tilanteissa, etenkin Kokkolassa ja Porissa.<sup>2</sup>

Suomen luotsi- ja majakkalaitoksen organisaatiota oli ryhdytty uudistamaan juuri ennen Krimin sotaa. Sen myötä olivat käynnistyneet myös vanhojen Ruotsin vallan aikana suoritettujen väylämittausten mukaisten merikarttojen uudistus Länsi-Suomessa. Menosääntö oli vahvistettu 30.1.1850. Päämääränä oli ollut Ahvenanmaan alueella Kökarista Sottungaan ja avomereltä Bomarsundiin johtavan väylästä mittausta sota-aluksia varten.<sup>3</sup>

Mittaus- ja kartoitustyö Krimin sotaa edeltävänä aikana ei ollut vielä tuottanut uutta tietoa väylien kulkukelpoisuudesta Ahvenanmaalla, sillä venäläiset arvelivat yleisesti, että vihollisen fregatteja suuremmat alukset eivät uisi edes Ängön väyläkapeikoista Lumpparnin selälle ja Bomarsundiin. Lisäksi jopa yli 100 vuotta<sup>4</sup> vanhojen karttojen ja niihin tukeutuvien luotsien lausuntojen perusteella oli uskottu, että Bomarsundin edusta olisi karikkoa, jonka alueella vihollisen suuret alusosastot eivät saattaisi liikehtii. Vihollisen työntymiseen etelästä läpi Ängön kapeikon ja pohjoisesta Vårdön länsipuolitse Bomarsundin edustalle ei uskottu. Kapeikkojen varustamisella tykistö-meriestein ja jopa miinoittein olisi vihollisen tulo Bomarsundin edustalle kuitenkin kyetty estämään tai ainakin olisi aiheutettu suuria osatappioita ja hidastettu vihollisen etenemistä. Englantilaiset olivat jopa varautuneet ainakin kivääriosastojen torjumiseen tällä väylänosalla. Linnakkeelta oli tosin varhain keväällä lähetetty tykkipatteri Mickelsön eteläpuolella olevalle

1 Ehrensverd –Zilliacus 1997. Teoksen kartastot esittävät tietoja sisääntuloväylistä.

2 Mattila 1996, 85. Vulturen ja Odinin yhdeksän venettä suoritti iskun; Saarinen 1972, 119–120. Sota-alukset jäivät Reposaareen ja pienet veneet etenivät Poriin.

3 Laati 1946, 71 ja 75.

4 Greenhill–Giffard 1988, 228.

Harun saarelle estämään etelästä Ängön salmen kautta tuleva hyökkäys, mutta se oli poistettu ilmeisesti juuri siksi, että väylän uskottiin olevan liian matalan varsinaisille sota-aluksille.<sup>1</sup>

Torjuntatoimia koko vihollisen hyökkäysuran syvyydessä ei siten toteutettu. Historioitsija Borodkin antaakin ymmärtää, että luotsien heikko tietämys väylistä olisi tämän ilmiselvän taktisen virhearvioinnin syynä. Siksi linnakkeen komentajalla ei olisi ollut muuta mahdollisuutta kuin marssittaa kaikki Ahvenanmaan puolustukseen tarkoitettut joukot linnakkeen sisälle sen muureja puolustamaan. Suomalainen eversti Knut Furuhjelm oli kuitenkin esittänyt johdossaan olevien suomalaisten komppanioiden käyttämistä sissitoimintaan linnakkeen ulkopuolella vihollisen toiminnan hidastamiseksi ja osatappioitten tuottamiseksi yhteistoiminnassa ahvenanmaalaisten kanssa.<sup>2</sup>

Venäläiset olivat aloittaneet laajat ja järjestelmälliset mittaukset Itämerellä ja Suomenlahdella jo kesällä 1829. Mittaustoiminta jatkui eteläisen Saaristomeren ja Ahvenanmeren alueen suuntaan aina vuoteen 1917 asti. Pohjanlahden alueen merenmittaus oli alkanut 1851 suomalaisen luotsitirehtööri amiraali Boris Nordmanin määräyksestä. Se aloitettiin Kemin edustalta Helsingin luotsipiiripäällikön entisen laivaston luutnantin, merikapteeni Konstantin Lönneströmin johtamana. Soutajiksi komennettiin Helsingin luotsipiiristä yksi luotsi ja neljä luotsioppilasta. Luotausalueelle tultaessa palkattiin lisäksi 15 paikkakuntalaista soutajiksi ja apumiehiksi. Nikolai I oli antanut luvan hankkeelle, joka tosin perustui vain siviilimerenkulun turvallisuuden lisäämiseen. Töiden johtoon oli palkattu myös entinen laivaston luutnantti Herman Avellan. Pohjanlahdella merenmittaustyö tehtiin siis alussa tyystin suomalaisten siviilien voimin. Työssä mukana olleet suomalaiset kalastajat eivät kuitenkaan olleet tottuneet tehtävän vaatimaan sotaväen mallin mukaiseen työtapaan ja -tahtiin, jolloin heidät jo ensimmäisen vuoden jälkeen korvattiin kahdella kirjoitustaitoisella aliupseerilla ja 20 matruusilla autonomisen Suomen omasta ”sota-alusyksiköstä” eli Ensimmäisestä suomalaisesta meriekipaasista. Vasta 1853 oli työhön saatu apulaisiksi kaksi venäläistä hydrografiupseeria. Krimin sodan alkaessa oli Pohjanlahden merenmittaustyö keskeytetty. Mittausalus Hilda oli alkukesästä 1854 upotettu Oulun edustalla vihollisen lähestyessä kaupunkia. Alus oli sittemmin nostettu, mutta sen kunnostus oli viivytännyt työn jatkamista. Talvisin suoritettiin mittauksia jäältä etenkin venäläisten hydrografiupseereiden johdolla. Vasta sodan jälkeen 1857 oli mittausretkikunta komennettu venäläisen hydrografi-vänrikki Prokojeffin johdolla Ahvenanmaalle nykyisen Maarianhaminan edustalle.<sup>3</sup>

---

1 Borodkin 1905, 53–54; Greenhill–Giffard 1988, 228, 230–231.

2 Isaksson 1982, 167.

3 Laurell 1996, 70–75.

Ahvenanmaalla ja Pohjanlahdella toiminut vihollinen joutui Krimin sodan aikana käyttämään siten 1700-luvun tai aivan 1800-luvun alun mittauksiin perustuvia merikarttoja, jos niitä oli enää edes saatavissa pienten painosten takia. Monissa yhteyksissä ja varsinkin karilleajojen tapahtuessa Ahvenanmaan alueella oli karttojen epäluotettavuutta erityisesti moitittu samassa yhteydessä kun oli valitettu, että ei ollut luotsia käytettävissä.<sup>1</sup>

Tähän liittyivät myös Suomessa olevien joukkojen esikunnan käskyt omien ja myös vihollisen laskemien ja rakentamien merenkulun turvalaitteiden poistamisesta. Toimintaan kannustettiin tarjoamalla poistetusta vihollisen merimerkistä 10–25 ruplan palkkio. Se vastasi silloisen luotsin puolen vuoden palkkaa<sup>2</sup>.

Englantilaiset ja ranskalaiset olivat saaneet suomalaisilta Ruotsiin vuoden 1808 jälkeen siirtyneiltä mittaustehtävissä olleilta upseereilta merikarttoja. Heiltä myös Ruotsin kuningas oli saanut tietoja Suomen valtaamiseen liittyviä suunnitelmia varten, suosituksia edullisista maihinnousurannoista ja huoltotukikohtien paikoista Suomen rannikoilla. Englantilaiset ja ranskalaiset saivat siten 1854 käyttöönsä 20 karttaa Suomenlahden alueen ja sen linnoitusten lähivesistä. Tukeutuminen Porkkalan sisäsaaristossa oleville Rönnskärin ja Barösundin ankkuripaikoille kertoo myös tästä. Karttoja luovuttaneista meriupseereista on erityisesti mainittava Nauvon Prosvikissa syntynyt eversti Otto Julius Hagelstam, joka oli Gustaf af Klintin alaisena toimiessaan erikoistunut merenmittaajaksi ja kartanpiirtäjäksi. Hän oli ollut merenmittaajana Porkkalan alueella, samoin Ahvenanmaalla ja jatkanut Ruotsiin siirtymisensä jälkeenkin työtään samalla alalla. Hagelstam oli myös koko ikänsä keräillyt karttoja, josta oli tullut hänen erityinen harrastuksensa. Hänen luovuttamiensa karttojen hyödyllisyydestä sotatoimille kertoo myös se, että Ranska antoi hänelle palkintona Kunnialegioonan upseerin arvon ja englantilaiset lahjoittivat hänelle kultaisen rasian<sup>3</sup>. Englannin laivastoon kuulunut kommodori B. J. Sullivan johtama merenmittaus- ja väylärakennusyksikkö toi merkittävän parannuksen sota-alusten turvalliseen merenkulkuun rannikoilla ja sisäsaaristossa. Jo 1854 oli valmistunut avomereltä Ledskärin kautta Bomarsundiin rakennettu väylä, jota käytettiin linnakkeen valtauksessa. Useat englantilaiset alukset olivat myös itse luodanneet ja merkinneet turvallisia väyliä Suomen rannikon satamakohteisiin. Näistä ja Sullivanin toiminnasta Suomessa kertovat Englannin Tautonissa olevan Hydrographic Data Centerin karttaluettelot. Krimin sodan aikana valmistui 13 karttaa Ahvenanmaalta, kaksi Saaristomereltä, kolme Pohjanlahdelta ja 23 karttaa Suomenlahdelta Hangon ja Koiviston väliltä.<sup>4</sup>

1 Earp 1857, 203 ja 316. Neljä kertaa karille ajaneen Valorousin päällikön mielipide.

2 Laati 1946, 81–82.

3 Lappalainen 1984 ja Svensk bibliografisk lexikon del XVIII 1967–1969: Hagelstam Otto Julius.

4 Hydrographic data center Tauton: Geografied listnings 23, 24, 26, 26, 27 ja 28; Sjöström 2003, 70. Merikarttapiirros Ledskärin ja Bomarsundin väliltä ranskankielisin tekstein.



### 3.3.3. Luotsauskielto, saarronmurtajat sekä vihollisen paikallishuollon vaikeuttaminen

#### *Vihollinen ei saanut käyttöönsä ammattiluotseja*

Englantilaiset olivat tottuneet satamiin saapuessaan ja saaristoväylillä liikkuessaan käyttämään paikalliset olot hyvin tuntevia luotseja. Suomen luotsit oli kuitenkin evakuoitu sisäsaaristoon, jottei heidän väkivaltainen kaappauksensa onnistuisi. Silti vihollisen aluksilla oli väkivalloin etenkin siviilialuksilta kaapattuja merenkulkijoita, mutta myös suomalaisia, korvausta vastaan luotseina toimineita rannikon asukkaita. Heistä on luvussa 5 ja liitteessä 5 tehty erillinen tarkastelu.

Ruotsi kieltäytyi puolueettomana maana antamasta luotseja. Laivaston luutnantti Emil Theorellin oli erottava Ruotsin laivastosta. Vasta sitten hän oli oikeutettu toimimaan Englannin laivaston tulkkina, luotsina ja eräänlaisena paikalliset olot tuntevana neuvonantajana. Lisäksi oli Ruotsista saatu palkattua luutnantit Daevel ja Söderberg sekä räätäli Berggren vapaaehtoisiksi luotseiksi, mutta heidän taitonsa todettiin alusta alkaen vajavaisiksi vaadittuun tehtävään.<sup>1</sup>

Englantilaisessa laivasto-osastossa oli kuitenkin oma merenkulkuun erikoistunut upseeri, luotsipäällikkö, "the Master of the British Fleet, mr. Biddlecombe". Hänen apunaan oli hydrografi Evans. He eivät kuitenkaan ehtineet luotsaamaan aluksia kaikilla Itämeren alueen sisääntulo- ja saaristoväylillä. Tehtävää vaikeutti myös se, että kaikki merenkulun turvalaitteet oli poistettu. Vain paikalliset luotsit olisivat nyt taanneet turvallisen merenkulun näillä alueilla. Lähes kaikkien satamakaupunkien historioissa todetaan, että vihollinen saattoi kuitenkin tulla satamaan sota-alusten edessä kulkevien omien soutuveneiden antamien luotaus-tietojen perusteella etenkin vuonna 1855.

Englantilaiseen laivasto-osastoon kuului edellä mainittu merenmittaus- ja väylärakennusyksikkö. Vain sen avulla taattiin normaalin kauppalaivaston aluksia syvemässä uiville sota-aluksille turvallinen eteneminen avomereltä Suomen sisäsaaristoon. Yksikön johtajana toimi kommodori B. J. Sullivan johtoaluksenaan siipirataslaiva Lightning, jonka päällikkönä toimi hydrografi Evans. Lightning oli Englannin laivaston ensimmäinen höyryllä kulkeva siipiratasalus.<sup>2</sup>

Vara-amiraali Charles Napier oli vielä Kielissä oltaessa kääntänyt mielenosoituksellisesti selkänsä Sulivanille ja osoittanut siten, ettei hän ymmärtänyt, mitä tulisi tekemään merenmittaus- ja väylärakennusyksiköllä Itämerellä. Hän tarvitsisi vain kourallisen luotseja, jotka tuntevat väylät, ja loput hän hoitaa itse!<sup>3</sup>

---

1 Isaksson 1982, 112; Borodkin 1905, 201–202; Laati 1946, 81–82.

2 Greenhill–Giffard 1988, 204.

3 Isaksson 1982, 112–113. Napier ei siis tässä vaiheessa edes tiedostanut tulevaa merenkulkuun liittyvää ongelmansa!



Luotsien puute oli kuitenkin niin suuri, että siviileitä houkuteltiin tehtävään hyvää maksua vastaan, ja jollei se onnistunut, käytettiin väkivaltaa.

### *Kauppasaarron murtajat ja vihollisen paikallishuollon vaikeuttaminen*

Liittoutuneita edustanut Englanti ilmoitti London Gazette -lehdessä merisaarron alkaneen Suomenlahdella ja Pohjanlahdella 5.4.1854. Virallinen ilmoitus, jossa vahvistettiin saarron olevan sitä ylläpitävien alusten määrään nähden voimassa, annettiin vasta kesäkuun puolenvälin tienoilla. Itämerellä toimiva laivasto-osasto ilmoitti merisaarron päättyneen 20.10. Pohjanlahdella ja Ahvenanmaalla sekä 8.12.1854 Suomenlahdella.<sup>1</sup>

Seuraavana vuonna Suomenlahden merisaarron ilmoitettiin alkaneen 28.4.1855, mutta tehokas merisaarto alkoi vasta viikkoja myöhemmin. Viiden aluksen osasto aloitti tehokkaan merisaarron Hangon ja Uudenkaupungin välillä vasta kesäkuun puolivälin paikkeilla, jolloin siellä toimiva osasto sai käskyn purjehtia myös ylemmäksi Pohjanlahdelle. Merisaarto Pohjanlahdella päättyi 12.11.1855 ja Suomenlahden suulla 28.11.1855.<sup>2</sup> Heti sodan alussa tapahtuneet alusten kaappaukset jo ennen 15.5.luvattua turvallista purjehdusta Suomeen antoivat kuitenkin ymmärtää, että vihollinen kaappaisi aina vihollisensa Venäjän lipun alla purjehtivat suomalaiset alukset ne kohdatessaan.

Vihollinen ei kyennyt ylläpitämään kauppasaartoa myrskyjen, sumujen eikä jäätävien olosuhteiden takia keväällä ja myöhään syksyllä. Näinä aikoina laivanvarustajilla, kauppalaivureilla ja saariston asukkailla oli mahdollisuus käydä merikauppaa ilman kaappausuhkaa. Jäätälvella yhtenäinen jää Suomesta Ruotsiin tarjosi mahdollisuuden kaupankäyntiin rekikolonniien avulla. Samoin silloin, kun vihollinen oli ilmoittanut merisaarrosta avoveden aikana, oli rannikon asukkailla merimaaston ja vihollistiedot tuntien mahdollisuudet käydä kauppaa Ruotsiin ja Venäjälle aluksillaan ja veneillään eli ”saarronmurtajilla”. Suomalaiset purjehtivat siten ennen ja jälkeen merisaarron olosuhteissa, joissa eivät edes vihollisen höyryllä kulkevat sota-alukset kyenneet toimimaan. Puolueettomien maiden aluksia saatettiin myös käyttää Suomen merikaupassa.

Vihollisalukset olivat höyrylaivoja, jotka vaativat kattilaveden lisäksi myös juomavettä sekä polttopuuta kattiloissa poltettavan hiilen sytyttämiseksi, asuintilojen lämmittämiseksi ja ruuan laittoon. Puutavara kelpasi myös kivihiilen korvikkeeksi kattiloiden veden höyryttämiseksi. Alusten henkilökunnan ruuanpitoon pyrittiin saamaan vaihtelua, jolloin kala, peruna, vihannekset, kananmunat ja kanat, lampaat ja muu karja sekä maitotuotteet sekä alkoholi olivat haluttuja maista saatavia tuotteita. Alusten huoltopisteinä olivat Fårön tukikohta Gottlannissa ja

1 Bonner–Smith–Dewar 1943, 49, 159 ja 186.

2 Bonner–Smith 1944, 31,49,51, 62–63,342 ja 349.

Naissaaren redi Suomenlahdella, joissa käynti vei aina muutaman päivän muutokin lyhyestä avovesikaudesta, joten paikallishankinnat olisivat säästäneet aikaa. Suunniteltaessa Bomarsundin valtausta oli alueelle tuotu huoltoaluksia. Suomen kenraalikuvernööri oli antanut kiellon kaupan käymisestä vihollisen kanssa.

Seuraavassa keskitytään siihen, miten siviiliväestö Ahvenanmaan ja osin myös Saaristomeren sotatoimialueella kiisti vihollisen merenherruuden. Lukujen 4 ja 5 tarkastelussa näkyy miten se toteutui muualla Suomen rannikoilla.

## **3.4. Ahvenanmaa epäsymmetrisen sodankäynnin näyttämönä**

### **3.4.1 Merenkulun turvalaitteitten poistaminen aiheutti karilleajoja ja hidasti vihollista**

Vihollisen merkittävin sotatoimi Itämerellä vuonna 1854 oli Bomarsundin linnakkeen valtaus ja tuhoaminen. Sillä oli myös suuri merkitys Ruotsille, jolle Ahvenanmaa oli luvattu korvaukseksi liittoutuneitten sotatoimien tukemisesta.

Vihollisen sotatoimen mittavuudesta Ahvenanmaalla kertoo Englannin laivaston johtamana kuljetettu ranskalainen lähes 10 000 miehen vahvuinen maihinnousuosasto ja alueelle keskitetty Itämeren laivasto. Bomarsundin valtaus on myös erillinen tapahtuma, jonka yhteydessä saatetaan keskitetysti tarkastella suomalaisten siviilien toiminnan vaikutuksia vihollisen sotatoimien hidastamisessa ja kenties jopa vihollisen sen vuoden muiden tavoitteiden rajoittamisessa Suomen rannikoilla.

Luotsi- ja majakkalaitoksen organisaation juuri ennen sotaa alkanut uudistustyö tyrehtyi Krimin sodan ajaksi, kun Venäjän keisarin määräyksestä rannikolla olevat majakat sammutettiin ja niiden henkilökunta sekä sisääntuloväylien luotsit siirrettiin sisäsaaristoon. Samassa yhteydessä siviileiksi tässä esityksessä luettavat ja vasta nyt luotsi- ja majakkatoimen viranomaisiksi totuttelevat luotsit hävittivät rannikon asukkaitten tuella omat ja vihollisen merenkulun turvalaitteet, samoin paikallisen väestön rakentamat omat väylämerkit, jotta ne eivät hyödyttäisi vihollista.<sup>1</sup>

Ahvenanmaan nimismiehet olivat saaneet määräyksen siirtää majakoiden arvokkaat valolaitteet Ahvenanmaan mantereelle. Esimerkiksi Jomalan nimismies oli kuljettanut ja piilottanut Lågskärin majakan lyhdyn kappalaisen

---

1 Earp 1857, 100; Laati 1946, 79 ja 82.

asunnolle. Eckerön satamaloiston olivat ilmeisesti ranskalaiset vieneet piilosta matkamuistona kotimaahansa.<sup>1</sup> Erityisen käskyn merimerkkien hävittämisestä oli Ahvenanmaalla antanut 29.3.1854 maaherran apulaisena alueella toiminut eversti Knut Furuhjelm. Hän mainitsee kohteiksi myös asukkaiden, ”allmogen”, rakentamat omat kummelit ja maamerkit, jotka tuli poistaa purjehdusväyliltä mahdollisimman nopeasti.<sup>2</sup>

Vihollisen tuli siten mitata ja rakentaa uudelleen väylät, joita he aikoivat käyttää. Liitteessä 3 on vihollisen rakentamia ja käyttämiä väyliä Ahvenanmaan ja osin Saaristomeren alueella. Siinä on esitetty suomalaisten siviilien englantilaisten rakentamilta väyliltä poistamat merimerkit ja näillä väylillä karille ajaneet englantilaiset suuret sota-alukset sekä niiden likimääräiset karilleajopaikat. Sotatoimien kannalta tärkein oli avomereltä Lågskärin majakalta Lemlandin eteläpuolella olevalle Ledskärin eli Föglön ankkuripaikalle ja sieltä Bomarsundiin johtava väylä A–B. Sen rakentaminen kesti kommodori Sulivanin Lightnigiltä ja sitä avustaneelta Driveriltä yli kaksi viikkoa<sup>3</sup>. Silloin väylän varteen oli laskettu tai rakennettu yhteensä 29 merimerkkiä.<sup>4</sup>

Tämä Bomarsundiin johtava väylä oli valmistunut 28.5.–4.6.1854. Silti vielä heinäkuussa väylän läheisyydessä olevan Degerbyn paikkeilla ajoi siipiratasalus Valorous karille kaksi peräkkäistä kertaa ja oli karilla neljä päivää. Aluksen pohja murtui. Sulivan oli 23.7.1854 ollut avustamassa pahoin vuotavaa alusta karilta. Hän oli nyt toista kerta Degerbyssä ja oli taas kuullut kylän asukkailta, että heidän pahaluontoiseksi mainitsemansa nimismies Öhrbom oli määrännyt heitä poistamaan Sulivanin osaston laskemia ja rakentamia merimerkkejä. Elleivät he olisi niin menetelleet, olisi Öhrbom vienyt heidät vankeuteen Bomarsundiin. Sulivan oli ilmeisesti kimpaantunut tästä, ja kun Öhrbom oli paikan päälle tultuaan vielä kieltänyt asukkaita kuten aikaisemminkin luovuttamasta elintarvikkeita, oli Öhrbom vangittu. Hän olikin ainoa suomalainen siviilivirkkamies, joka vietiin ulkomaille vankeuteen. Sulivan oli nyt myös uhannut, että jatkossa poltetaan sen kylän veneet, jossa väylämerkit poistaneet miehet asuivat. Liittoutuneet olivat myös ilmoittaneet kuulutuksissa, että he polttavat kyliä tai muutoin rankaisevat niitä, jotka eivät tottele tämäntapaisia kieltoja. Kielto vaikutti myös siihen, että pelottomat merimerkkien poistajat eivät hevin enää saaneet apulaisia.<sup>5</sup>

Valorousin karilleajot olisi varmaan vältetty, jos väylästä olisi ollut hyvin merkitty. Öhrbomin johtamat siviilit saattoivat hyvinkin olla syyllisiä näihin peräkkäisiin karilleajoihin.

---

1 Isaksson 1982, 203.

2 Andersson 1955, 88.

3 Greenhill–Giffard 1988, 228.

4 Isakson 1982, 137. Merimerkit oli varustettu kirjaimilla A–Z.

5 Greenhill–Giffard 1988, 228–229, 235 ja 242; Isaksson 1982, 144–145; Borodkin 1905, 202.

Ranskalainen alus Duperre juuttui matkalla Bomarsundiin karille 22.7.1854, mutta saatiin joutuisasti jälleen väylälle. Näyttöä siitä, että siviilit olisivat poistaneet merimerkkejä, ei ollut. Seuraavan päivänä oli Zephyr-niminen alus vuorostaan juuttunut yhdeksäksi tunniksi karille matkallaan Bomarsundista etelään.<sup>1</sup>

Bomarsundin pommituksen aikana oli höyryfregatti Penelope juuttunut karille Prästön eteläkärjessä ja joutunut keventääkseen alusta heittämään tykit nostoköysineen mereen. Penelope vaurioitui tulituksessa ja muutama mies menehtyi ennen kuin alus saatiin vedettyä linnakkeen tykkien kantaman ulkopuolelle. Matalasta varoittava viitta ei ollut paikallaan.<sup>2</sup>

Bomarsundin valtauksen suorittaneiden alusten ja joukkojen huolto tapahtui pääosin omilla kuljetusaluksilla. Yksi näistä oli syyskuun alkupuolella ajanut niin pahasti karille, että alus piti purje pohjassa olevan reiän katteena hinata Tukholmaan korjattavaksi. Tämä aluksen nimi oli Nimrod. Se ajoi karille Ledsundin alueella eli Sulivanin tekemällä väylällä. Aluksella ei ollut luotsia. Luotsin puute ja huonosti merkitty väylä tai jopa siviilien poistama väylämerkki saattaisi olla eräs syy karilleajoon. Noina aikoina alueella riehui myös kova syysmyrsky.<sup>3</sup> Nimrod oli elintarvikkeita kuljettanut huoltoalus, ja sen pitkään kestäneen karilta irrottamisen aikana ehti suuri osa alusten kipeästi tarvitsemista elintarvikkeista pilaantua<sup>4</sup>.

Avomereltä Bomarsundiin johtavan väylän merimerkkejä oli Föglön nimismies Örbomin johdolla poistettu jo kesällä. Vihollisen vetäytyttyä oli kaikki heidän laskemansa 29 merimerkkiä nostettu, poistettu tai maalattu umpeen 15.–20.12.1854. Työn teki Föglön nimismies Kasimir Liljestränd apunaan neljä miestä, joista yksi oli seppä. Vain hänen työkaluillaan saatiin suurten ja raskailla ankkureilla varustettujen poijujen ankkurikettingit katkaistua. Valkoisella maalatut kummelit tervattiin. Kukaan ei kuitenkaan halunnut kotipihalleen poistettuja merimerkkejä, vaan ne vietiin Rödhamnin saarille, koska pelättiin englantilaisten uhkaamaa rangaistusta, joka oli toteutunut mm. nimismies Örbomin vangitsemisessa. Englantilaisilta olisi silloisen arvion mukaan kulunut kuusi viikkoa kaikkien väylämerkkien uudelleen paikalleen asettamiseen.<sup>5</sup>

Englantilaisten läpi Teilin eli Vårdön ja Kumlingen välille rakentaman väylän merimerkit ja kummelit oli osin poistettu ja maalattu umpeen jo syksyllä 1854, mutta käskystä ne hävitettiin lopullisesti vasta toukokuussa 1855. Työtä johti

---

1 Earp 1857, 317.

2 Earp 1857, 365–366; Isaksson 1982, 159–160; Hughes 2007, 58. Tässä kerrotaan tosin virheellisesti amiraalin komentoaluksen Bulldogin ajaneen karille.

3 Bonner–Smith–Dewar 1943, 120–121. 13.9.1854 päivätty vara-amiraali Napierin lippulaivalaan Duke of Wellingtonilla Lemlandin eteläpuolella Ledsundin ankkuripaikalla laatima kirje Amiraliteetin sihteerille.

4 Earp 1857, 436. Provison transport Nimrodin karilleajo aiheutti vakavaa haittaa alusosastolle; Hughes 2007, 102. Alus oli ”yläkantta myöten upoksissa”.

5 Andersson 1955, 89.

Kumlingen nimismies. Hän oli myös johtamassa venekuntaa, joka hävitti ja maalasi umpeen Teililtä pohjoiseen johtavan väylän (liitteessä 3 E–F, merkit 18.6. ja 7.7. sekä 6.8.1855). Englantilaiset olivat aina hävityksen jälkeen uusineet ne. Nimismiehen apuna oli näissä töissä ollut lukkarin poika Jakob Evert Silander, lautamies Johan Fagerlund, eräs talonpoika ja Väderskärin torppari Johan Eriksson sekä paikalla olleita kalastajia Torsholmasta, Lapposta, Sottungasta ja Brändöstä. Maaherra A. Cronstedt oli käskenyt siirtämään Väderskärissä asuneen kalastaja Erikssonin perheineen kotisaareltaan, koska englantilaiset olivat luvanneet kostaa hänelle, jos merimerkkeihin kosketaan. Eriksson olisi myös saatettu ottaa pakolla luotsiksi. Maaherra määräsi hänelle ja perheen muuttoon osallistuneille maksettavaksi korvauksia.<sup>1</sup>

Englantilaiset olivat jo keväällä 1854 pyrkineet epätoivoisesti löytämään liitteessä 3 näkyvää C–D väylää eli Bomarsundiin johtavaa pohjoista väylää. Tässä tehtävässä oli siipiraslaiva Valorous ollut jo toukokuun keskipaikkeilla ja juuttunut karille kaksi kertaa väylästä alkupäätä luodattaessa. Ilman jopa Gris-lehamnista asti etsittyä luotsia ja kunnollista merikarttaa tapahtunut karilleajo keskeytti tehtävän ainakin toukokuun loppuun asti. Syynä tähän olivat ilmeisesti suomalaisten poistamat omat väylämerkit ja se, että nyt etsittiin alueella olevaa veneväylää syvempää, sota-aluksille tarkoitettua väylää. Tämä pohjoinen väylä Bomarsundiin jäi sillä kertaa löytymättä, vaikka itse linnake olikin näkynyt yli saarten viiden meripenikulman päässä etelässä<sup>2</sup>. Nyttemmin pohjoisesta tuleva 5,5 metrin väylä kulkee Bergön saaren itäpuolitse, kun taas saaren länsipuolitse olisivat englantilaiset perimätiedon mukaan jo ennen Bomarsundin valtausta luodanneet sota-aluksille kulkukelpoisen väylän<sup>3</sup>. Väylä Teilin selällä saatiin valmiiksi heinäkuuhun mennessä. Silti höyryfregatti Leopard ajoi karille Ahvenenmaan koillispuolella vielä 22.7.1854. Aluksen irrottaminen karilta kesti yhdeksän tuntia.<sup>4</sup>

Siipirasalus Alban oli 13.9.1854 matkallaan Turkuun juuttunut useaksi päiväksi Ominaisten aukolla olevalle Seilin riutalle. Karille ajo tapahtui laivaväylällä, jolta oli poistettu merimerkit. Aluksella kuljetettiin valkoisen neuvottelulipun turvin Turkuun niitä Bomarsundissa olleita, joita ei haluttu viedä vankeuteen ulkomaille. Alukselle oli säilyneen tarinan<sup>5</sup> mukaan pakolla otettu Berghamnin luotsiasemalle kiellosta huolimatta käväisemään mennyt luotsi Daniel Hamberg. Hän oli joko tahallaan tai taitamattomuuttaan, kertomuksen mukaan mielenvi-

1 Andersson 1955, 89–94

2 Andersson 1955, 88–89. Aiemmin käytössä ollut pohjoisesta tullut väylä oli liian matala suurille sota-aluksille. Tietävästi Bomarsundin pohjoispuolelle vieväksi väyläksi oli pyritty luotaamaan Tiftön ja Vargatanin välistä kulkeva tänään vain kolmen metrin syvyistä väylää; Bonner–Smith ja Dewar 1943, 68–69 Valorousen päällikön kertomus 15.5.1854.

3 Andersson 88–89.

4 Earp 1857, 203–204 ja 316.

5 Dahlström 1942, 236–239.

kaista teeskennellen, luotsannut aluksen riutalle. Aluksella luotsina oli kuitenkin toiminut<sup>1</sup> Lemlandin Knutsbodasta kotoisin ollut torppari Carl Petter Fogelström. Hamberg olisikin otettu pakolla luotsiksi poikansa kanssa (liite 5:ssä esitettyjen lähteiden mukaan) tätä aiemmin Turkuun 22.8. iskun tehneen osaston aluksille, joista yksi oli ollut Alban. Turussa olleet tullilaitoksen alukset avustivat Albanin karilta 13.9.1854. Albanilla vieraili myös valepukuisena porilaissyntyinen kontra-amiraali Johan Ebenhard von Schantz, joka oli tunnettu venäläisten sota-alusten suunnittelija ja rakentaja. Hän oli Turun meripuolustuksen johtaja, mutta hän halusi nimenomaan tutustua alukseen ja sen rakenteeseen. Samalla hän saattoi urkkia ensiarvoisen tärkeitä tietoja vihollisen suunnitelmista.<sup>2</sup>

Vuoden 1855 syksyn merisotatoimien painopiste oli siirtynyt Suomenlahdelle. Siellä päätapahtumana oli Viaporin pommitus. Merisaarto ja siihen liittyneet iskut eri satamiin jatkuivat Pohjanlahdella, joten Ahvenanmaan alue oli menettänyt merkityksensä sotatoimien päänäyttämönä. Silti liittoutuneiden alukset valvoivat aluetta väylillä, joilta siviilit olivat liitteen 3 kartan mukaisesti poistaneet merimerkkejä ja aiheuttaneet pohjakosketuksia.

Siipiratasalus Cuckoo oli 15.6.1855 aamulla lähtenyt Ledsundista ilman luotsia Vårdön alueelle. Kun alus oli iltapäivällä palaamassa aivan samaa väylää takaisin, se juuttui vuorokauden ajaksi 13 meripenikulman etäisyydellä Ledsundista vain viiden jalan syvyydessä olleeseen savipenkkaan. Aluksen irrottamiseksi pohjasta tarvittiin muita aluksia.<sup>3</sup> Siviilit olivat poistaneet merimerkit juuri tältä väylästä.

Siipiratasalus Driver ajoi karille ilman luotsia avomereltä Lemlandin eteläpuolelle johtavalla väylällä 21.6.1855. Merenkulun turvana oli nyt ollut uusi kartta n:o 2 Gulf of Botnia Chart, joka oli painettu 14.7.1854. Alus ajoi kolmen sylen matalikolle, jonka yläpuolella kartan mukaan tuli olla 5,5 syltä vettä. Driver saatiin omin voimin muutaman tunnin uurastuksen jälkeen irti karilta.<sup>4</sup>

Siipiratasalus D'Assas oli 9.7.1855 ollut matkalla liite 3:n osoittamalla väylällä E-F Teililtä Väderskärin ohi Selkämerelle, kun se Vårdön koillispuolella juuttui karille. Kölin suojana ollut irtolauta vain oli irronnut, kun alus oli taas saatu vaapaaseen veteen. Ennen avomerelle pääsyä oli alus vielä kerran saanut pohjakosketuksen.<sup>5</sup> Siviilit olivat poistaneet tämän väylän merimerkit aina, kun englantilaiset olivat laskeneet uudet poijut tai rakentaneet maihin uudet kaasat ja kummelit.

---

1 ÅLA. Sverre Scottin kopioima von Bornin "Ödemjukaste memorial", 36–37.

2 Dahlström 1942, 237–239.

3 Bonnier–Smith 1944, 97. Alus oli aamulla kulkenut lähes samalta kohdista merimaastoa.

4 Bonnier–Smith 1944, 96, 98–99.

5 Bonnier–Smith 1944, 148. Väylä oli ollut jatkuvasti käytössä.

### 3.4.2 Vihollisalusten luotsaus Ahvenanmaan alueella ja väylästä Turkuun

Edellä kuvattujen ja liitteessä 3 osoitettujen sota-alusten karilleajojen yhteydessä luotsausta hoitivat mm. englantilaisilla aluksilla olleet ruotsalaiset tulkit. He olivat luotseina jalkaväkitykkeitä maihin kuljettaneilla laivaveneillä. Tällöin aiheutui useita matkaa hidastavia pohjakosketuksia. Kiireessä Inflexible-alus, jolla ranskalainen amiraali siirtyi Lumparnin selälle, käväisi karilla<sup>1</sup>.

Suomalaiset luotsit olisivat virkansa menettämisen, valtiopetosyytteen ja jopa henkensä menettämisen uhalla luotsanneet vihollista. Luotsausvälit eri väylillä olivat lyhyitä, joten avomereltä Turkuun oli useita luotsiasemia. Siksi satunnaisesti jostakin mahdollisesti väkisin otettu luotsi ei aina taannut turvallista merenkulkua väylillä, joilla ei nyt ollut merenkulun turvalaitteita. Siviilialusten henkilökunta ja paikallinen väestö omilla vesillään oli vihollisen tunnustama hyvä apu. Niinpä kerrotaan<sup>2</sup>, että degerbyläinen luotsiksi kalastusveneestään kaapattu nainen olisi toiminut höyryfregatti Valourousin luotsina. Alus vaurioitui pahoin karille ajossa. Luotsin tiedot olivat olleet oikeat, mutta virhe tapahtui merimastoa koskevan tiedon viestinnässä. Siviiliväestöä rannikoilta ja aluksilta oli yleensä pakolla ja ruumiillisella väkivallalla uhaten otettu luotseiksi, mutta sittemmin eräät olivat hyvien palkkioitten houkuttelemina olleet tehtävässä vapaaehtoisestikin. Luvattomasta kanssakäymisestä vihollisen kanssa ja valtiopetoksellisesta eli epälojaalista toiminnasta keisaria vastaan epäiltyjen toimintaa on tarkemmin käsitelty luvussa 5 ja liitteessä 5. Näistä on seuraavassa kuvattu neljä tapausta Ahvenanmaalta, jotka kertovat vihollisen avustamisesta ja sen seurauksista.

Kommodori William Hall purjehti Bomarsundiin jo 21.6.1854 johtoaluksellaan siipirataskuunari Heclalla sekä höyryfregateilla Odin ja Valorous pommittaen tykistöllä Bomarsundia. Hän oli sitä ennen tullut avomereltä saaristoon Lemlandin eteläpuolella sijaitsevalle Ledskärin ankkuripaikalle, jonka viereiseltä Flakan lahdelta hän oli kaapannut siviilialuksia. Sinne Hall oli päässyt luotsiksi pakottamansa ahvenanmaalaisen laivurin avulla. Tämä liitteessä 5 mainittu ensimmäinen viholliselle tärkeä luotsaaja oli seppä Johan Petter Lindström (Oferström). Hänet oli aluksensa menettämisen uhalla otettu luotsiksi avomerellä. Hall oli osastonsa kanssa edennyt englantilaisen merenmittausretkikunnan merkitsemää väylää Bomarsundia pommittamaan ja palasi takaisin ilman karille ajoja. Lindström sai pitää aluksensa, mutta jäi sittemmin korvausta vastaan avustamaan vihollista.<sup>3</sup>

Myös silloin, kun yksi osa pääjoukoista hinattiin Bomarsundin edustalle läpi Ängsön salmen, oli luotsina paikalliset olot tunteva torppari Erik Lindman

1 Isaksson 1982, 151. "Som lotshjälp anlitate han av allt att döma flera ortsbör."

2 Isaksson 1982, 144.

3 Greenhill–Giffard 1988, 223–228; ÅLA. von Bornin raportti, jonka konekirjoitetun kopion on laatinut Sverre Scott, 33–36



Lemlandin Westerängasta. Hänet oli aluksi haettu puolipakolla kotoaan palvelukseen venäjän kieltä taitavana ja paikalliset olosuhteet tuntevana. Myöhemmin hän ryhtyi siihen hyvää korvausta vastaan. Hän oli osoittanut Tranvikin rannan hyväksi mairinnousupaikaksi, koska vihollinen oli sitä ennen päättänyt nousta hänen oman kotikylänsä rantaan<sup>1</sup>.

Hankkiutuminen luvattomaan yhteyteen vihollisen kanssa haluttiin väkivalloin juuria ahvenanmaalaisista. Tämän rikoksen saattoi hyvittää vain kuolemallaan. Sullivan oli etsiessään toukokuun lopulla 1854 väylää Vårdön itäpuolitse Teilille joutunut pysähtymään keskellä salmea aivan Vårdön eteläkärjessä olevan Skitklubbin karikon edessä. Väylää olisivat käyttäneet venäläiset huolto- ja sota-alukset Teililtä Bomarsundiin pohjoisen kautta tullessaan. Nyt haettiin luotseja maista. Piiloon hakeutunut laivuri Carl Anders Sundman vietiin väkivalloin merenmittausalukseksi. Hänet pakotettiin pistooli otsaan painettuna sanomaan kummalle puolen väylää kyseinen karikko tuli jättää. Kun Sundman vihdoin oli päästetty maihin, hän oli kunnan kansalaisen tavoin kertonut nimismiehelle, miten vihollinen oli hänen kanssaan menetellyt. Tämän mitättömän tiedon, jonka englantilainen merenmittausalus olisi itsekin vähällä vaivalla ja muutamalla luotauksella saanut selville, antaminen tehtiin ahvenanmaalaisen virkamiesten toimesta tarkoituksella varoittavaksi esimerkiksi muille väylien varsien asukkaille. Tuomari tuomitsi Sundmanille kuolemanrangaistuksen, vaikka useimmat lautamiehet vastustivat tätä täysin kohtuuttomana pidettyä tuomiota. Sundman vangittiin, mutta tuomiota ei koskaan pantu täytäntöön. Kun ranskalaiset olivat nousseet maihin Ahvenenmaalle, he ruotsalaisen tulkin asiaa ajaessa vapauttivat Kastelholmassa vangittuna olleen Sundmanin. Hänet, kuten kaikki Suomessa samasta rikoksesta epäillyt, armahdettiin rauhansopimuksen mukaisesti sodan päätyttyä.<sup>2</sup>

Englantilaiset alukset olivat Bomarsundin valtauksen jälkeen ja seuraavanaikin vuonna varmistaneet selustaansa siten, että Teilillä partioi alusosasto, joka valmistautui torjumaan merelliset iskut Turun suunnasta Ahvenenmaalle. Tässä tehtävässä olleiden siipiratasalusten Odinin, Albanin, Gorgonin ja Driverin oli määrä 18.8.1854 edetä Turun suuntaan, pyrkiä kosketukseen sillä suunnalla olevien tykkiveneitten kanssa ja tehdä Turun satamaan väkivaltainen tiedusteluisku. Bomarsundissa olevat yli 10 000 ranskalaista sotilasta oli suunnattava nopeasti vielä jonnekin ennen syksyn tuloa. Turku oli lähin sopiva kohde. Alukset etenivät vihollisen pienempiä aluksia samalla tuhotakseen postiruotujen käyttämää väylää Kumlingen ja Enklingen salmesta Brändön Asterholman alueelle. Sieltä edettiin Korppoon Beghamnin kautta Turun edustalle, jossa alukset olivat 22.8.1854 iltapäivällä. Matkan vaiheita ja reitin varrelta otettujen luotsaustaitoisten määrää

---

1 Borodkin 1905, 203; ÅLA. Von Bornin raportti, jonka konekirjoitetun raportin on laatinut Sverre Scott. 37–38.

2 Isakson 1982, 134–135 ja 210; Andersson 1955, 94–95; Grenhill–Giffard 1988, 231. Venäläisten käyttämä väylä.



tarkasteltaessa selviää, miten merenkulullisesti vaikeaksi tämä tärkeän tiedustelumatkan reitti osoittautui matkaa hidastavine karilleajoineen. Jo Kumlingesta Asterholmaan purjehdittaessa oli jokainen alus käväissyt karilla, Odin yhdeksän ja Gorgon useita kertoja.<sup>1</sup>

Alukset olivat 19.8.54 lähteneet liikkeelle Degerbyn alueelta luotseina alun perin ahvenanmaalainen ja jo pitkään englantilaisia avustanut perämies Matts Sjögren ja degerbyläinen räätäli Edvard Melander. Kolmantena luotsaustehtävässä oli luotsioppilas Jan Erik Wallinin viholliselle neuvoma ja väkisin Föglön Stentorpista aluksille tuotu torppari August Holmström. Ehdittyään Föglön pohjoiskärkeen Måsshagan ja Sottungan väyläristeykseen nämä neljä alusta olivat ajamassa karille. Tällöin väylästä kalaveneineen liikkunut föglöläinen maanviljelijä Isak Henrikssonin luotsasi osaston oikealle väylälle. Iltapäivällä tultiin hänen luotsaamanaan turvallisesti Måsshagan edustalle. Henrikssonilta saatujen tietojen perusteella turvallisen matkan edelleen Kumlingeen takaisivat vain aiemmin kruunuluotseina toimineet ja nyt Måsshagassa asuvat eläkeläiset John Petter Nordberg ja Matts Mannström. Osaston johtajan lähettämä vene haki heidät aluksille. Henriksson myi kalalastinsa englantilaisille ja sai palata kotiin Öfröhön. Kumlingen ja Enklingen salmessa haettiin 19.8. illalla Sjöbergin opastuksella enklingeläinen torppari Carl Petter Enqvist. Hänen talonsa uhattiin polttaa, jos hän kieltäytyisi luotsaamasta osastoa Turkuun.<sup>2</sup> Enklingestä Brändön Asterholmaan johtava väylä kulkee edelleen samalla uralla ja on kapea, karikkoinen sekä vaikeakulkuinen, jos merenkulun turvalaitteet poistetaan.

Alukset olivat neljässä päivässä ehtineet Turun edustalle eivätkä matkalla tapahtuneet useat pohjaan juuttumiset estäneet tiedusteluiskua Pikku-Pukin tykistö-paalusteen alueelle. Alukset palasivat edellä käytettyjen lähteiden mukaan samaa tietä Ahvenanmaalle. Turun puolustus suunnitelman tarkasteluun liittyvässä kohdassa todetaan, että osaston johtaja kommodori Otter puolsi 10 000 ranskalaisen sotilaan iskua Turkuun, vaikka merenkululliset vaikeudet olisivatkin hidastaneet hyökkäystä Kumlinge–Enklinge–Brändö hyökkäysuralla. Väylän turvallisuuden takaavia luotseja ei olisi ollut läheskään riittävästi ja merenmittausyksikkö ei olisi saanut näitä väylätöitä sen vuoksi valmiiksi ennen myöhäisyyksiä. Föglö–Sottunga–Kihti–Turku hyökkäysura olisi lyhyempänä ja turvallisempänä varmaankin sisältynyt suunnitelmiin.

Edellä kuvattujen vihollisen luotseina toimineitten motiiveina eivät olleet epäluottamus Venäjän keisaria kohtaan tai autonomisen Suomen hallinnolle, vaan omaan henkilöön tai omaisuuteen kohdistuneen väkivallan väistäminen ja lopulta omanvoiton pyynti.

---

1 Bonner–Smith ja Dewar 1943, 106. Osaston johtajan kommodori Scottin raportti amiraali Napierille 25.9.1854.

2 ÅLA. von Bornin "Ödmjukaste memorial" Sverre Scottin konekirjoittama kopio, 38–40 ja 51.

### 3.4.3 Kauppasaarron murtajat

Vihollisen lisäksi Ahvenanmaalla purjehtivat Degerbyn ja Eckerön tulliasiakirjojen mukaan myös useat suomalaiset ja ulkomaalaiset kauppameriliikenteessä olleet alukset vuoden 1854 keväällä ja syksyllä sekä koko purjehduskauden 1855. Kauppa-alukset käyttivät samoja väyliä kuin vihollisen sota-alukset. Silti näille aluksille ei tiedetä tapahtuneen kareille ajoja. Kauppa-alukset liikennöivät myös varhaisten kevätmyrskyjen ja myöhäisen joulukuun sään aikana, jolloin merenkulun turvallisuusriskit kasvoivat merkittävästi. Silloin väylät oli taas varustettu omilla merenkuluin turvalaitteilla. Tulliluetteloissa näkyvät avoveneet, sumput, jahdit ja myös niitä kookkaammat alukset. Suomalaiset alukset toimivat kauppasaarron murtajina. Sen lisäksi merikauppaa välittivät puolueettomien maiden alukset. Liittoutuneet olivat antaneet ahvenanmaalaisille aluksille erityisen suosituimmuusaseman eli luvan purjehtia Ruotsiin. Vaikka merisaarto oli virallisesti vahvistettu vasta heinäkuun puolivälin jälkeen, tiedettiin jo yleisesti, että vihollisalukset kaappaavat vihollisensa eli suomalaisten alukset heti ne tavatessaan.

Vuonna 1854 (8.5.–7.7.) purjehti Turusta seitsemän ruotsalaista sumpua Degerbyn tulliaseman kautta Tukholmaan ja kuusi vastaavaa alle metrin syvyydessä kulkevaa alusta Uudestakaupungista Tukholmaan. Norjalainen 16 lästin vetoinen sluuppi Alpha oli puolestaan ollut matkalla Turusta Stavangeriin. Viimeksi mainitun kaltaiset alukset uivat jo lähes kolmessa metrissä, joten niiden tuli pysyä pääväylällä, jota suurimmat englantilaiset aluksetkin käyttivät. Paikalliset olosuhteet tuntevat merenkulkijat käyttivät väyliä ilman karille ajoja rutiininomaisesti ja viivytyksittä, kuten 20 muutakin alusta syksyllä 1.11.–30.12. Degerbyn tulliaseman kautta Ruotsiin kulkiessaan. Näistä 14 oli suomalaisia aluksia, joiden syväys oli lästiluvun mukaan n. 2,5–3 metriä. Niiden tuli siten kulkea myös pääväylillä.<sup>1</sup>

Keväällä ja kesällä (18.5.–26.7.1854) purjehti kahdeksan ruotsalaista sumpua Degerbyn tulliaseman kautta Saaristomerelle, samoin (10.10.–30.12.1854) 64 alusta Tukholmasta Saaristomerelle ja 51 näistä Turkuun, kolme Uuteenkau-punkiin, kolme Helsinkiin ja yksi Tammisaareen. Aluksista 31 oli rekisteröity Suomessa ja näistä suurin osa oli sumpuja suurempia aluksia.<sup>2</sup>

Alkuvuodesta 1855 (4.1.–21.7.) purjehti yksi suomalainen ja viisi ruotsalais-alusta Saaristomereltä Degerbyn kautta Tukholmaan ja 20 suomalaista alusta 29.10.–1.12.1855 samoin Tukholmaan. Suurin osa aluksista oli lähtenyt Turusta, neljä Naantalista. Näistä 15 oli suurehkoja aluksia eli kuunareita, kaljaaseja, jahteja ja sluuppeja, jotka käyttivät samoja väyliä Ahvenanmaan alueella kuin

1 Ålands landskapsarkiv, Ac 4 Degerby tullkammarens journal över utgående fartyg 1854. Alphan kaltaisten alusten syväys nähdään Åbo sjöfarts historia 1927 I-teoksen liiteluettelosta ja seuraavassa mainitusta Eckerön tulliasiakirjoista.

2 Ålands landskapsarkiv, Ac 4 Degerby Tullkammarens arkiv. Journaler över inkommande och utgående fartyg 1854.

vihollisetkin. Saman vuoden syksyllä (12.11.–30.12.1955) Tukholmasta purjehti Degerbyn kautta 21 alusta Turkuun, 12 Naantaliin ja kaksi Helsinkiin. Aluksista 24 oli suomalaisia. Yli puolet oli sumppuja suurempia aluksia.<sup>1</sup>

Eckerön tulliaseman ohitti vuoden 1854 syksyllä (3.11.–30.12.1854) 11 kuunaria, kaljaasia ja jahtia matkallaan Ruotsiin. Alukset olivat kotoisin Finströmistä, Hammarlandista, Jomalasta ja Korppoosta. Seuraavan vuoden keväällä alkoi nyt koko vuoden keskeytyksettä jatkunut purjehdus siten, että 1.6.–31.12.1855 purjehti Eckerön tulliaseman kautta ainakin 259 alusta, joista pääosa oli ahvenanmaalaisia kuunareita, kaljaaseja ja jahteja matkalla Tukholmaan. Pienet alukset veivät lastinsa Grisslehamniin. Alukset olivat edellä mainituista kunnista mutta myös Saltvikista, Sundista ja Kumlingesta.<sup>2</sup>

Edellä olevan mukaan olisi Ahvenanmaalla ja Saaristomerellä ollut mittava määrä taitavia merenkulkijoita, jotka olisivat pystyneet antamaan englantilaisille ja ranskalaisille lähes täydellisen luotsipalvelun niin halutessaan. Bomarsundin valtauksen vaatima hyökkäysurien tiedustelu ja poistettujen väylämerkkien paikan tarkka osoittaminen olisi varmaan onnistunut jo toukokuun puoleenväliin mennessä. Amiraali Napier olisi niin halutessaan jo huhtikuun puolivälissä saattanut aloittaa väylän tiedustelun ja merkitsemisen Lågskärin majakalta Ledskärin kautta Bomarsundiin.

Kruunun viralliset luotsit eivät luotsanneet vihollisaluksia. Vaikka eräitä vihollista pakoilevia eläkkeellä olleita luotseja olikin saatu vangituksi, olivat nämä kieltäytyneet yhteistyöstä ja onnistuneet lähes täydellisesti välttämään pakottamisen vihollisalusten luotsaamiseen. Hyvänä esimerkkinä on luotsioppilas I. E. Liljendahl, joka oli vangiksi otettuna välttänyt pakkotoimet, kun hän ilmoitti valheellisesti, että hänet oli heikon näkökykynsä takia irtisanottu luotsin tehtävistä.<sup>3</sup>

Ilmi tulleet tapaukset, joissa rannikon siviiliasukkaat ovat olleet vihollisen apuna, näyttävät nopeuttaneen vihollisen liikettä Ahvenanmaan tai Saaristomeren alueella. Jos rannikon asukkaat ja ahvenanmaalaiset kauppamerenkulun palveluksessa olleet olisivat joukolla osallistuneet vihollisen luotsaukseen, olisi edellä luetellut lukuisat sota-alusten karilleajot vältetty. Nyt toteutunutta Bomarsundin operaation aikataulua olisi saatu siviilien avulla nopeutettua ainakin kuukaudella. Tämän aikavoiton seurauksena jopa Viaporin valtaus tai ainakin pommitus vielä vuoden 1854 aikana olisi saattanut olla mahdollista. Näin myös isku Turkuun olisi tuottanut ainakin suuria osatappioita satamalle ja siellä olleille sota- ja kauppa-aluksille.

1 Ålands landskapsarkiv, Ac 4 Degerby Tullkammarens arkiv. Journaler över inkommande och utgående fartyg 1855.

2 Ålands landskapsarkiv, Ad 1 Eckerö tullkammarens arkiv. Konfiskationsjournaler 1854–1855.

3 Borodkin 1905, 209.

Suomalaiset uhmasivat vihollisen kauppasaartoa ja kiistivät siten vihollisen merenherruuden käyttämällä Saaristomereltä ja Ahvenanmaalta Ruotsiin purjehtivien puolueettomien maiden aluksia. Myös suomalaiset alukset toimivat saarronmurtajina viholliselle epäedullisissa sääolosuhteissa varhain keväällä ja myöhään syksyllä, jolloin merisaartoa ei edes ollut, koska vihollinen oli vetäytynyt Itämereltä. Sulunmurtajatoiminta osoitti venäläisille, että Suomen kauppalaivasto olisi vaikeissa olosuhteissa edelleen toimimaan pystyvä ja luotettava Venäjän merikaupan välittäjä. Ahvenanmaan asukkaat olivat saaneet viholliselta erikoisluvan kauppaan Ruotsin kanssa ja tullittomaan tuontiin. Se oli sodan päämäärien mukaisesti osa Ahvenanmaan väestön suostuttelua mahdolliseen siirtymiseen osaksi Ruotsia.

### 3.4.4. Vihollisen paikallishuollon vaikeuttaminen

Englantilaisten ja ranskalaisten sota-alukset oli suunniteltu toimimaan pitkään ilman täydennyksiä, joten täydennystarve Ahvenanmaalla ei ollut jatkuvaa. Silti suurtenkin alusten juuri tuona aikana muututtua höyrylaivoiksi alkoi hiilestäminen ja kelvollisen kattilaveden tarve lyhentää alusten toiminta-aikoja. Siksi sota-alukset olivat aika ajoin pakotettuja siirtymään operaatioalueiltaan Götlanin pohjoispuolelle Fåröseen tai Suomenlahdella Naissaaren ankkuripaikalle täydennyksiä varten. Kivihiilen saattoi tosin korvata haloilla. Usein sitä saatiin kaapatuilta halkoja kuljettaneilta aluksilta. Myös useilta Ahvenanmaan alueella kaapatuilta aluksilta, kuten eräältä kuunarilta vielä vuoden 1855 syyskuussa, saatiin alusten korjauksiin tarpeellista lautatavaraa, joka luonnollisesti oli myös hyvää polttopuuta<sup>1</sup>.

Ahvenanmaalle oli keskitetty Bomarsundin valtauksen ajaksi myös huoltoaluksia, joista edellä on mainittu muonatarvikkeita kuljettanut ja karille ajanut Nimrod, jonka lastin tuhoutuminen aiheutti vaikeuksia huollon sujumiseen tyydyttävästi. Alueella oli myös sairaalalaiva Belle Isles, jonne haavoittuneita Bomarsundin sotilaitakin toimitettiin samaan hoitoa<sup>2</sup>.

Näyttääkin siltä, että tuoreesta muonasta ja kenties juuri naudan-, lampaan- ja sianlihasta oli pahin puute etenkin sen jälkeen, kun ranskalaiset joukot olivat nousseet maihin. Tästä kertoo omankäden oikeuteen perustunut erään ranskalaisen ryhmän toteuttama karjan teurastus hyökkäysuran varrella sijainneella Kalvholman saarella. Siviilien näin kärsimä tappio oli kuitenkin pyritty jälkikäteen korvaamaan rahalla.<sup>3</sup>

---

1 Andersson 1982, 97.

2 Borodkin 1905, 72.

3 Isaksson 1982, 154.

Samalla tavalla olivat jo keväällä 1854 ensimmäistä kertaa Suomen kamaralle Utön majakka- ja luotsisaarelle nousseet englantilaisen aluksen miehet pyrkineet ostaman teuraseläimiä. Saarelta oli löytynyt vain laiha lehmä, joka ei kelvannut tarpeeseen<sup>1</sup>. Vihollisen vahvaa asemaa Ahvenanmaalla kuvaa se, että nimismiehille jaettiin vihollisen kenraalin nimissä ruotsalaisten yhteysupseereiden laatimana kuulutuksena vaatimus siitä, että jokaisesta talosta tulee antaa vähintään yksi nauta ranskalaisten leirille Finnbyssä<sup>2</sup>. Suuria teuraseläinmääriä vaadittiin myös silloin, kun joukot valmistelivat 29.8.1854 paluutaan takaisin Ranskaan laivakuljetuksin<sup>3</sup>.

Varsinkin upseerimesseihin näyttää kaivatun kermaa ja kananmunia sekä erikoisherkuja kuten hanhenpaistia, jota saatiin itse ampumalla. Lampaista oli kuitenkin väkisin otettava asukkailta. He eivät uskaltaneet ottaa vierasta rahaa maksuksi. Nimismiesten ilmoittamia rangaistuksia peläten eivät asukkaat olisi vapaaehtoisesti kauppoihin suostuneetkaan.<sup>4</sup>

Liittoutuneiden laivasto oli Ahvenanmaalla etenkin Bomarsundin tuhon jälkeen alueen virallinen valtiot, joten paikallishankinnat suoritettiin pakolla ja usein ostoksista annettiin käypä maksu. Vihollisen alusten paikallishuolto ei kumpanakaan sotavuonna kohdannut suuria vaikeuksia. Siviilien pidättäytyminen paikallishuollosta oli vielä vuoden 1854 keväällä esim. Degerbyssä ollut tosiasia, mutta miehet varmaan kääntyivät jo ennen Bomarsundin valtausta viholliselle suosiollisiksi, kun nimismies Öhrbom kieltojen valvojana vangittiin.

Vuonna 1855, kun liittoutuneiden sotatoimet olivat loppuneet Ahvenanmaalla, oli alusten miehistöillä aikaa ryhtyä maihin päästyään omatoimisestikin muonanhankintaan, mistä on säilynyt useita eri kertomuksia. Kalaa oli varmaankin haluttu yksitotisen ruokavalion lisäksi. Miehistöllä oli kalaverkkoja käytössään, ja joukolla oli myös etsitty viinaa sekä nostettu yksityisten mailta perunoita ja kaapattu saaristolaisten lampaita.<sup>5</sup>

Stor-Sottungan länsipuolella sijaitsevalla sulkulinjalla partioineet alukset olivat 1855 kohdanneet kovaa vastustusta paikallishankintojen suorittamisessa. Nimismies ja hänen apunaan ollut ”poliisivoima” oli aina ilmestynyt paikalle kieltämään myymisen, kun viholliset olivat nousseet maihin ja olisivat halunneet ostaa saarten asukkailta pienehköjäkin määriä maitoa tai munia.<sup>6</sup> Lampaat Stor-sottungan saarelta otettiin ilmeisesti väkivaltaa käyttäen, josta saarella säilynyt

---

1 Isaksson 1982, 113.

2 Borodkin 1905, 202.

3 Isaksson 1982, 203.

4 Isaksson 1982, 132 ja 135 sekä 145. Erityisesti Degerbyn nimismies Öhrbom oli onnistunut pitämään asukkaat tässä mielessä pelon vallassa. Siitä he vapautuivat vasta kommodori Sulivanin vangittua Öhrbomin. Sulivan ampui villihanhia ja vei väkisin lampaan Degerbystä.

5 Andersson 1955, 96.

6 Bonner-Smith 1944, 95.

tarinakin mainitsee. Se on kirjattu mm. nykyisen turistitien esitteeseen. Siinä on myös mainittu, että englantilaisia olisi haudattu pääsaaren pellolle ja sataman edustan Hamnklobbille.<sup>1</sup>

### **3.5. Saariston siviilit ansioituivat meripuolustustehtävissään**

Vihollisen kaappaamien alusten miehistöt täydensivät kertomuksillaan Suomessa olevien joukkojen esikunnan tietoja vihollisesta. Myös suomalaisilla saarronmurtaja-aluksilla toimineiden viholliskertomukset välittyivät satamakaupunkien raatien kautta suoraan maan puolustuksesta vastuussa oleville sotilashenkilöille. Ahvenanmaalla myös kirkon edustajat osallistuivat tiedusteluun ja merivalvontaan. Vaasan läänistä oli jopa lähetetty siviilimies tiedustelemaan Ruotsin aikeista tulla mukaan sotaan. Saatu tieto vahvisti sen, ettei Ruotsi liity sotaan.

Vihollisen tullessa vain mereltä oli sen liikkeitä ja toiminnan tarkkailua varten rakennettu täysin siviilivoimin merivalvonta-asemien ketju Uudestakaupungista Kronstadtiin. Sen asemat miehitettiin osin siviiliväestöllä. Siviileiden perustamat Ahvenanmaan merivalvonta-asemat ja Pohjanlahden merivartioliinkkiasemat miehitettiin myös tyystin siviileillä. Saaristomerelle ja Suomenlahden suun alueille optisen lennättimen katveeseen jääneille alueille perustettiin rannikon siviileistä palkattu merivartiokomppania ja sen erilliset asemat aluksineen ja veneineen. Näiden saariston syvyyteen sijoitettujen asemien tehtävänä oli myös vihollisen laskemien merimerkkien poistaminen, mahdollisesti karille ajaneiden vihollisten vartiointi ja jopa pienehköjen alusten kaappaaminen. Näin sotilasjohto sai siviileiltä lähes kaiken tiedon vihollisista toimiakseen mielekkäästi sitä vastaan.

Edellä olevan perusteella ei ole havaintoja siitä, että Venäjän laivasto tai maajoukot olisivat Ahvenanmaalla ja Saaristomerellä poistaneet suomalaisten väylästöjen tai englantilaisten rakentamien väylien merenkulun turvalaitteita. Sen sijaan suomalaiset siviilit menettelivät näin. Silloin vielä täysin suomalaiseksi siviiliorganisaatioksi luettava Luotsi- ja majakkalaitoksen henkilökunta ja osaltaan myös nimismiehet sammuttivat heti sodan alussa majakat ja samalla poistivat kaikki merimerkitkin. Saaristokuntien siviiliväestö poisti englantilaisten sodan aikana mittaamien ja rakentamien väylien merkit nimismiestensä johdolla. Merimerkkien poistaminen, epätarkat merikartat sekä suomalaisten luotsien ja rannikon väestön pidättäytyminen luotsauksesta aiheuttivat lukuisia karilleajoja, mikä viivytti vihollisaluksia tehtävissään. Tästä on esimerkkinä liitteessä 3 mainitut

---

1 Auvinen 1999, 25.

karilleajot Ahvenanmaalla. Tosin vain yksi karille ajanut alus jouduttiin viemään pois sotakentältä korjattavaksi Tukholmassa. Karille ajot olivat kuitenkin tehneet alusten päälliköt varovaisiksi ja tämä vähensi alusten nopeutta. Kaikilla vihollisten sodan aikana käyttämällä väylillä purjehdus oli edellyttänyt merenmittaustyötä. Mitattu väylä oli pitänyt sen jälkeen varustaa omilla merenkulun turvalaitteilla, mikä aiheutti merkittävän liikkeen hidastumisen sotatoimissa. Suurimpien alusten tuli liikkua väylästä käyttäen niitä vähiä omia luotsauskykyisiä miehiä, joita oli saatavissa. Mittavat väylätyöt ja rakennetuilla väylillä tapahtunut luotsaus sitoi ja kulutti siten jatkuvasti englantilaisten tehokasta merenmittaus- ja väylärakennusyksikköä. Liikettä hidasti edelleen se, että väylien valmistuttuakin suomalaiset siviilit poistivat väylämerkkejä. Vihollisen tuli vuoden 1855 alussa merkitä ja osin myös mitata uudelleen kaikki väylät Ahvenanmaalla.

Siviilien toiminnan keskeinen vaikutus vihollisen sotatoimiin oli siten muutokin rajallisen purjehduskauden lyhentäminen, minkä aiheutti tarvittavien väylien uudelleen mittaaminen, rakentaminen sekä ilman paikallisia luotseja tapahtunut varovainen ja useita haavereita aiheuttanut väylillä liikkuminen.

Olisiko isku Bomarsundiin voitu suorittaa ilman siviiliväestön vastarintaa jo paljon aikaisemmin? Vara-amiraali Charles Napier oli jo 29.3.1854 saanut ohjeet toiminnasta Itämerellä. Niissä painotettiin kauppasaarron lisäksi erityisesti Bomarsundin valtausta ja arviota tehtävässä tarvittavien joukkojen määrästä.<sup>1</sup> Napier ilmoitti kuitenkin 18.4.1854 jonkin aikaa jo Suomenlahdella purjehdittuaan, että majakat oli sammutettu ja merenkulun turvalaitteet poistettu. Siksi hän ei pysty tiedustelemaan Ahvenanmaan vesiä, koska niitä ei voi lähestyä ilman luotsia.<sup>2</sup> Tästä johtuen Napier oli käskenyt amiraali Plumbridgen osaston eristää Ahvenanmaan alue ja samalla tiedustella Bomarsundiin johtavat väylät. Edellä kerrotun Valorousin kareille ajot toukokuun puolivälin paikkeilla päättivät kuitenkin pohjoisesta Bomarsundiin johtavan väylän etsimisen. Aluksen päällikön raportissa 15.5.1854 oli lueteltu kerralla kaikki Napierin osaston suuret ongelmat Ahvenanmaalla: kartat eivät ole luotettavia, merimerkit ovat poissa ja luotsia ei saatu edes Ruotsin Grisslehamnista – paikallisista merimaaston tuntijoista puhumattakaan. Alukselta oli kuitenkin jo nähty saarten yli itse linnake noin viiden meripenikulman päässä etelässä<sup>3</sup>. Merikarttaa tänään katsomalla olisi Valorousin käymältä alueelta saatu helposti merkittävä ainakin yhdeksän metrin syvyinen väylä Bomarsundiin.

Napier oli vasta 28.5.1854 käskenyt merenmittaus- ja väylärakennusosaston komentajan kommodori Sulivan aluksillaan Lightning ja Driver tutkia, mitata ja merkitä hyökkäysura etelästä Lågskärin majakalta Ledskärin kapeikon ja Ängön

---

1 Greenhill–Giffard 1988, 136.

2 Greenhill–Giffard 1988, 18.4.1854 kirjoitettu raportti Amiraliteetille.

3 Earp 1857, 201–204; Bonner-Smith ja Dewar 1943, 6–70.



salmen kautta Bomarsundiin. Tehtävään kuului myös linnakkeen valtauksessa tarpeellisten tietojen hankkiminen, tehtävään tarvittavien maajoukkojen vahvuuden arviointi ja otollisten maihinnousurantojen valinta. Tehtävä oli lähes suoritettu jo 4.6.1854<sup>1</sup> ja Sullivan laati siitä raportin 11.6. Napier lähetti tämän amiraliteettiin 20.6. Siihen saatiin 11.7.1854 lopullinen vastaus, jossa ilmoitettiin, että 9 000 miehen maihinnousujoukko lastataan aluksiin 14.7.1854 Ranskassa.<sup>2</sup>

Edellä mainittu Bomarsundin valtauksen aikataulu olisi ammattitaitoisiksi tunnettujen ahvenanmaalaisten kruununluotsien, paikallisen merenkulkijaväestön ja paikoilleen jätettyjen Ledskärin alueen ja Ängön salmen väylämerkkien avulla saatu merkittävästi aiennettua ainakin väylän valmistumisen osalta, jos toiminta olisi voitu aloittaa heti huhtikuussa englantilaisten tultua Itämerelle. Saggön suunnasta pohjoisesta Bomarsundiin tulevan väylän etsintä olisi varmaan onnistunut luotsien avulla, sillä se oli ollut vähällä onnistua ilman Sulivanin mittausaluksiakin. Koko Bomarsundin valtaus olisi näin voitu suorittaa Ahvenanmaan harmillisen ahtaiden Ängön salmien sijaan pohjoispuolista paljon selkeämpää väylää käyttäen. Napier olisi siten saattanut laatia raporttinsa Amiraliteetille hyökkäyksessä tarvittavin tiedoin jo toukokuussa. Kun pohjoisesta tulevaa väylää ei kuitenkaan löydetty, oli Sulivanin aloitettava 28.5–4.6.1854 kestävä avomereltä Ledskärin kautta ja Ängön salmen läpi johtavan hyökkäysuran uudelleen mittaus ja merkitseminen yli 29 väylämerkillä. Suurten alusten eräin kohdin vaatimat lyhyehköt kiertoväylät olisi tällöinkin saatu suomalaisten luotsien avulla ja kommodori Sulivanin ammattitaidolla toteutettua ilmeisesti paljon aiemmin eli toukokuun aikana, ei vasta 20.6.1854 mennessä, jolloin Napierin raportti Bomarsundin alueen valtaamisen vaatimista joukoista ja muista operaation edellyttämistä toimenpiteistä vasta laadittiin.

Olisiko amiraliteetin painostama isku Viaporiin tai ainakin Napierin itsensä toteuttamiskelpoiseksi näkemä suunnitelma Turun sataman ja siellä olevien sota-alusten tuhoamiseksi ollut mahdollista? Jos suomalaisia väylämerkkejä ei olisi hävitetty ja luotsitkin olisivat olleet käytössä, olisi väylästä Sottungan kautta Turkuun ollut hyvin merkitty ja suurimpien alusten tarpeita varten olisi kommodori Sulivanin väylämittaus ja -rakennusyksikkö ehtinyt myös tehdä tarvittavat kiertoväylät. Hyökkäysura olisi ollut turvallinen vielä syysmyrskyjen aikanakin. Siviililuotsien läsnä ollessa ei Sulivanin yksikkö olisi ollut niin tyystin sidottuna Bomarsundiin sotatoimien ajaksi kuin nyt. Väylärakennuskapasiteettia olisi voitu kohdentaa nopean ja turvallisen väylän rakentamiseksi Turkuun. Näin olisi ainakin yksi Turkuun kohdistettavan iskun epävarmuustekijä<sup>3</sup> Napierin mukaan poistettu, jolloin heti Bomarsundin kukistuttua olisi voitu suorittaa nopea isku

---

1 Greenhill –Giffard 1988, 228–229.

2 Greenhill–Giffard 1988, 212 ja 237

3 Earp 1857, 404. "Intricacy of the navigation war such,"



käyttämällä vielä silloin alueella olleita taistelukykyisiä ranskalaisia joukkoja. Alkavan koleraepidemian tuho vaikutuskin<sup>1</sup> olisi ollut vasta kuukauden päässä. Syksyn myrskyt ja Napoleonin sotien jättämä muisto talvesta näillä pohjoisilla alueilla eivät vielä silloin olisi ehtineet jäytää taistelutahtoa.

Kommodori Sullivan ehti Driver-aluksellaan tiedustelu- ja väylämittaustehtävään Viaporin alueella vasta 23.9.1854. Silloin ranskalaiset joukot olivat jo kotiutuneet ja suunnitelma yksinomaan sota-aluksilla tapahtuvasta Viaporin pommituksesta olisi täytynyt siirtää seuraavaan vuoteen. Syysmyrskyt olivat jo alkaneet ja iskukykyinen voima oli vähin erin siirtymässä etelään<sup>2</sup>.

Historioitsija G. Buttler Earp pyrki puolustamaan Napierin tehottomaksi väitettyä toimintaa ja kiistämään Amiraliteettiinkin kohdistuneiden sisäpoliittisten moitteitten perusteluja 1854. Hän toteaa Naperin sanoin, että ainakaan Viaporiin ei olisi sinä vuonna ehditty, koska ranskalaiset olivat saapuneet Bomarsundiin liian myöhään.<sup>3</sup> Hän ei sen paremmin analysoi merisotatoimien liikkeen hitauden syitä, minkä juuri suomalaiset Venäjän keisarille lojaalit siviilit välillisesti aiheuttivat kieltäytymällä kaikesta yhteistoiminnasta, joka kuitenkin toteutuessaan olisi nopeuttanut vihollisen toimintaa ainakin kuukaudella ja mahdollistanut Amiraliteetin asettamien tavoitteiden saavuttamisen.

Ei ole havaittu selkeää näyttöä siitä, että siviilien mahdollisesti vihollisen tavoittamattomiin evakuoiman karjan, polttoaineen ja muiden alusten paikallishuollossaan välttämättömien tarvikkeiden huono saatavuus olisi merkittävästi hidastanut vihollisen toimintaa Ahvenanmaalla. Tarvittava materiaali ja kuljetukset otettiin puolipakolla, joskin siviileille myös maksettiin korvauksia siitä. Täydennykset ja muu huolto kyettiin nyt myös tuomaan huoltoaluksilla pienelle alueelle keskitetylle laivastolle. Pienikin penseys tukea vihollisen paikallishuoltoa oli kuitenkin signaali viholliselle siitä, että paikallinen väestö pyrki olemaan lojaalia keisarin Venäjälle.

Manner-Suomessa rekisteröidyt alukset mursivat osin merisaarron Saaristomerren ja Ruotsin välillä ja kiistivät siten myös vihollisen merenherruuden. Merikauppaa välittivät myös puolueettomat maat ja etenkin ahvenanmaalaisten alukset, joille vihollinen oli poliittisista syistä antanut meren käytön vapauden.

Autonomisen Suomen siviilien tehokas toiminta Suomen rannikoilla meritiedustelussa ja merivalvonnassa oli mittava lojaalisuuden osoitus Venäjän kei-

1 Greenhill–Giffard 1988, 265 ja Isaksson 1982, 183. Ranskalaisista joukoista oli jo silloin menehtynyt koleraan 800 miestä ja 150 ahvenanmaalaista.

2 Bonner–Smith ja Dewar 1943, 132–134. Napierin kirje 25.9.1854 Amiraliteetille, joka sai kirjeen 2.10.1954.

3 Earp 1857, 533. Syyskuun alussa Napier mainitsee kirjeessään serkulleen, että ranskalaiset joukot tulivat liian myöhään Suomen vesille ehtiäkseen enää Viaporiin, ja karikkoiset, tarkoin vielä kartoittamattomat merialueet Viaporin ympärillä olisivat aiheuttaneet kohtuuttomia alustappioita.

sarivallalle. Vihollisen merenherruuden kiistäminen Ahvenanmaalla oli, luvussa 5 ja liitteessä 5 mainituista luvattomista vihollisyhteyksistä huolimatta, osoitus lojaalisuudesta emämaalle. Luvuissa 4 ja 5 esitetään, miten siviilit muualla Suomen rannikoilla, mukaan lukien ahvenenmaalaisten vapaajoukon toiminta, osallistuivat vihollisen torjuntaan ja sotatoimien tukemiseen.

Ahvenanmaan ja Saaristomeren virkamiehille ja siviileille luovutettiin lojaalisuudesta keisarille kiitoksina ja huomionosituksina briljanttisormuksia sen lisäksi, että pappeja ja luotseja oli palkittu kunniamerkein heidän tiedusteluun liittyvistä ansioistaan. Samoin oli palkittu saariston asukkaita, jotka olivat ampuneet ”Plumbriggea”. Lääkäri Friman sai Pyhän Annan kunniamerkin työstään venäläisten haavoittuneiden parissa, vaikka hän oli tukenut myös vihollisen sairaanhoitoa. Kunniamainintoja ja palkintoja saivat myös ahvenanmaalaiset, jotka olivat ottaneet hoitaakseen venäläisten sotilashenkilöiden orpoja. Eräs nuori nainen sai sata ruplaa. Hän oli sanonut ruotsalaisille, että hänen rinnassaan sykki venäläinen sydän, vaikka asuukin Ahvenanmaalla ja puhuu ruotsia. Sodan aikana usein vihollisen painostuksessa ja myös nopean rikastumisen toivossa tapahtunut luvaton yhteys vastustajaan annettiin anteeksi. Tosin se oli mainittu rauhansopimuksessa, jonka allekirjoittajina olivat kaikki sodan osapuolet.<sup>1</sup>

---

1 Isaksson 1982, 210.

# 4 Rannikoiden väestö vuoden 1854 sotatoimissa

---

## 4.1 Tammisaaren ja Hangon puolustuksen tehostaminen<sup>1</sup>

*Siviilit tukevat sotilaita vihollisen ensimmäisen iskun torjumiseksi Tammisaaren satamaan*

Sodan uhkan takia oli vt. maaherra C. F. T. Langenskiöld käskenyt Tammisaaren pormestari Carl Kjellin ryhtyä sotatoimia tukeviin hankkeisiin. Hänen apunaan oli kauppias E. W. Stark. Kaupunkialueella ollut kenttä osoitettiin sotilasleirin käyttöön ja iso rakennus Ladugården varattiin kenttäsairaalaksi. Vihollisen tunkeutuessa ensimmäistä kertaa suomalaiseen kauppasatamaan Tammisaareen 20.5.1854 oli mittava määrä sotilaita ja tykistöä aluetta puolustamassa. He olivat ehtineet ajoissa torjuntatehtävää varten Turusta Tammisaaren, koska siviileiltä saadut ajoneuvot nopeuttivat marssia. Seuraavana vuonna sotilaita oli jo 3 500 miestä<sup>2</sup>, joiden majoituksen järjestäminen, muonitus, kuljetukset, sairaanhoito ja hevosten heinän hankinta lankesi suurelta osin alueella olevien siviilien tehtäviksi, useimmiten maksua vastaan. Tammisaareissa oli tuolloin vain 1 200 asukasta. Kauppias Stark rakensi myöhemmin syksyllä kaupunkiin johtavaan väyläkapeikkoon Vitsandin tykistöaseman.<sup>3</sup>

Helsingin ja Turun välisen rannikon puolustuksesta vastuussa ollut kenraaliluutnantti A. E. Ramsay oli jo 18.5.1854 saanut luotsien, optisen lennättimen ja

---

1 Mattila 1996, 78–82, 103 passim; Aaltonen 1969, Luku X Hangon linnoitus Krimin sodassa, 180–206. Passim.

2 Cederlöf 1964, 46.

3 Bäcksbäcka VN 19. 5. 2004. Drabbningen vid Vitsand pågår ännu; Cederlöf VN 5.4.2004 Krimkriget och Vitsand.

rannikon väestön<sup>1</sup> välittämänä tiedon vihollisen lähestymisestä. Tähän oli liittynyt, kuten muuallakin Suomessa, merenkulun turvalaitteiden poistaminen vihollisen hyökkäysuralta. Hyökkäystä ennakoivan 19.5. tapahtuneen tiedusteluiskun torjuntaan olivat osallistuneet suomalainen ja venäläinen komppania. Kenraali Ramsay oli käskennyt laskea satamaan johtavaan Vitsandin kapeikkoon kettinkiesteen<sup>2</sup>, jonka uskottiin estävän vihollisen tunkeutumisen satamaan.

Vihollinen ohitti kuitenkin 20.5. Vitsandin vaikeuksista. Kun merieste oli lopulta siviilivoimin valmistunut, sen rakennusaineena olivat rautasitein ja nauloin toisiinsa sidotut puupalkit. Siltamaisen<sup>3</sup> rakenteen pituus oli 180 metriä, ja se oli päistään kiinnitetty ketteillä maihin. Odensön iso ja pieni salmi olivat myös sulutettuja vuoden 1855 alusta alkaen<sup>4</sup>.

Vitsandin kohdalla oli 20.5. asemissa 50 miestä suomalaisesta krenatööritark k'ampujakomppaniasta. Tuliasemissa olivat myös siviilialuksilta otetut neljä kuunialaukukausiin, hätämerkinantoon ja merirosvojen torjuntaan käytetyt, 12 naulan kuulia ampuvat tykit eli falkonetit.<sup>5</sup> Kauppias Stark oli luovuttanut korvauksetta oman aluksensa miehistöineen hoitamaan sotilaallisia kuljetuksia. Lisää tykkeitä tuotiin Hangosta Vitsandiin syksymmällä, kun Hangon linnake oli hylätty ja sen mereen työnnettyjä aseita oli nostettu uudelleen käytettäviksi.<sup>6</sup>

### *Vihollisen isku Tammisaaren satamaan*

Vitsandin siviilitykkien ja keskeneräisen kettinkiesteen sekä kiväärijoukkueen ja kolmen komppanian luoman torjunta-aseman taakse satamaan oli hakeutunut suojaan toistakymmentä alusta: fregatteja, kuunareita ja kaljaaseja.<sup>7</sup> Suolalastissa ollut kuunari Augusta oli vastikään saapunut vihollisen merisaartoa uhmien eikä sitä ehditty vielä edes purkaa. Ensimmäisen tiedusteluiskun jälkeisenä yönä oli Turusta saapunut tykistöpatteri, joka ajettiin myös aseisiin Vitsandissa, jonne lisäksi tuli neljä jalkaväkikomppaniaa.

---

1 Schulman 1905, 53.

2 Wallin 1904,12; Borodkin 1905, 21–22 ja Hirn 1956, 39. Kettingin kiinnityslenkki on vieläkin kalliossa.

3 Bonner–Smith 1944, 311. Kommodori Hall mainitsee raportissaan amiraali Dundakselle 7.10.1855, että patterin kohdalla oli silta; KA, Vesa 90,19.C. H. Kjellinin 3293 ruplan lasku Ramsaylle heinäkuun alussa Vitsandin puomiesteen rakentamisesta pl. Hilda-aluksen ankkurikettinki.

4 Cederlöf 1964, 44–46.

5 Borodkin 1905,23–26; Hirn 1956, 36–37 ja Schulman 1905, 60. Hän mainitsee, että kaksi pientä kanuunaa, jotka kommodori Hall vei sotasaaliina Tukholmaan näytteille.

6 Borodkin 1905, 193; VESA 90,69. E.W. Starkin 749 ruplan lasku kenraalikuvernöörille Vitsandin patterin, ruutikellarin ja kuulien hehkutusruunin rakentamisesta.

7 Cederlöf VN 5.4.2004.

Kommodori William Hutcheon Hallin johdossa olleet siipirataskuunari Hecla ja potkurifregatti Arrogant murtautuivat 20.5.1854 läpi kapeikon siellä olleiden yksiköiden tulesta huolimatta. Rannikon asukkaat ja etenkin luotsit olivat poistaneet merenkulun turvalaitteet. Siksi vihollinen oli ottanut Tvärminnestä kalastajat Isac Römanin ja Gustaf Adolf Bergmanin luotseikseen. Siitä huolimatta Arrogant juuttui kaupungin edustalla Kavelholman saaren luona pohjaan ja joutui Leksvallaan siirtyneen patterin tulittamaksi. Kommodori Hall joutui luopumaan satamassa olevien alusten tuhoamisesta ja siirtyi avustamaan Arrogantia ottaen vain suolalaiva Augustan kylkisuojakseen tykistötulta vastaan. Arrogant sai kuitenkin varpattua itsensä matalikolta. Kumpikin alus vetäytyi takaisin merelle vaurioituneina. Ne olivat menettäneet ainakin kolme miestä katuneina sekä ainakin kahdeksan haavoittui.<sup>1</sup>

Venäläisistä sotilaista menehtyi majuri Dzergatsov ja kuusi sotilasta sekä suomalaisista sotilaista Joh. Fredr. Panzar ja Michel Miekka. Luotseina toimineet kalastajat Gustaf Adolf Bergman ja Isac Röman vietiin todennäköisesti vankeina Englantiin, eikä heistä sen jälkeen ole saatu tietoja.<sup>2</sup> Kaupungin satama, sen suojaa hakeneet toistakymmentä alusta ja satama varastoineen oli pelastettu. Sotilaat saivat kiitosta, ylennyksiä ja Yrjön ristejä.

Kommodori Hall oli taistelun jälkeen purjehtinut Heclallaan propagandamatkalle Tukholmaan, jossa hän komeili sanomalehtien sivuilla. Niissä kerrottiin Englannin laivaston murskaavasta iskukyvyvystä ja esiteltiin Vitsandin rannasta paluumatkalla otettua sotasaalista sekä todettiin suolalaiva Augustan kaappaus. Vastustajan kerrottiin menettäneen 500 miestä ja länsimaiden lehdistössä oli litografi-kuvia venäläisille aiheutetuista muista tappioista. Myös Suomessa valmistui taistelusta maalauksia, joista Wladimir Shwertschkoffin öljyväriyössä nähdään suomalaisten sotilaiden tulittavan vihollisen luotausvenettä.<sup>3</sup>

Kenraalikuvernööri oli käskenyt laatia taistelusta kertomuksen Helsingfors Tidningar -lehteen<sup>4</sup>. Kirjoituksen oli tarkoitus rauhoittaa yleisön mieliä ja murtaa huhujen antamaa kuvaa. Lehteen kirjoitti myös Venäjän keisarille vakaumusellinen lojaalisti Z. Topelius runon ”Den första blodsdroppen” – ”Ensimmäinen veripisara”. Runo herätti tavatonta huomiota. Se käännettiin myös englanniksi yläotsikolla ”Imperator Gloria”.<sup>5</sup> Lähteen osoittamassa käännöksessä Imperatori oli korjattu päällekirjoituksella Soli deo – yksin Jumalalle. Runo nähtiin Ranskan ja Englannin sotapolitiikan ja Ruotsin revansisti-skandinavistisia mielipiteitä omaksuneiden suomalaisten piirissä Venäjää nöyristeleväksi ja liittoutuneita

---

1 Nolan I 1855, 319; Greenhill ja Giffard 1988, 209.

2 Nyman 2005, 18–20.

3 Hirn 1956, 40 ja 43.

4 Borodkin 1905, 26.

5 Hirn 1956, 42.

halveksivaksi. Nimenomaan August Schaumanin toimittamassa Morgonbladetissa esitettiin yliopistonuorison ja laajemmaltikin ruotsinkielisen yleisön ”verettömien” mielipiteitä, joita tulisti Ruotsin Aftonbladetin kirjoittelu.<sup>1</sup> Topeliuksen selityksen mukaan lojaalisuus oli nyt realiteetti, jonka turvin Suomessa voitiin tulevaisuudessakin säilyttää eurooppalainen suuntaus ja siten juuri tässä tilanteessa Suomen status quo.<sup>2</sup>

### *Siviiliväestö tukee edelleen Hankoniemen puolustusta<sup>3</sup>*

Kauppias Stark oli heti taistelun jälkeen aloittanut tykistöaseman rakentamisen Vitsandiin kuudelle Hangosta tuodulle tykille. Rakennusmestari Heselius johti työtä paikan päällä, ja patteri oli lopullisesti valmis seuraavan vuoden toukokuun lopulla. Rakennustyössä tarpeen olleet 76 hirttä saatiin paroni Fridolf Hisingerin omistamasta metsästä. Patterin rakentamiseksi vedettiin alueelle tuhannen<sup>4</sup> hevoskuorman verran materiaalia.

Hankoniemen pohjoispuolella oli syvä, lähes Tenholaan asti ulottuva kulkukelpoinen meriväylä. Sen varrella oli paroni Hisingerin omistama Skogbyn tehdas ja siihen kuulunut telakka. Tehtaiden historioikeja laatinnut Gunnar Lundqvist on 9., 11., 12., 13. ja 14.5.2004 ilmestyneissä Västra Nylandin numeroissa esittänyt uutta tutkimuksellista tietoa sotatoimista Hangon, Tammisaaren ja Skogbyn tehtaan alueilta ja erityisesti siviiliväestön tuesta sotilaille rannikkopuolustuksen tehostamiseksi. Lähteinä on käytetty Fagervikin ja Skogbyn tehtaiden arkistoja sekä tehtaan isännöitsijän Axel Mörkin lähettämiä kirjeitä paroni Hisingerille Fagervikin kartanoon.

Merikapteeni I. Chr. Johanssonin aloitteen perusteella<sup>5</sup> olivat kenraalimajuri Jegor von Moller ja eversti Lyyra kesä–heinäkuun vaihteessa 1855 päättäneet, että Skogbyn tehtaan länsipuolelle Stagsundiin tulee rakentaa merieste puiden rungoista. Salmen yli viritettiin merikapteeni Johanssonin johtamana ja sotilaiden avustamana kaksi kettinkiä, joista paksumpi oli pituudeltaan 83 ja ohuempi 103 metriä. Edellisen omisti rusthollari Rehnberg Bromarvista. Hirsiniput kannattivat kettinkejä. Esteiden rakentamisessa tarpeen olleet takorautatyöt valmistuivat Fagervikin pajalla. Mörk oli 10.8.1855 käynyt tarkastamassa väyläesteet. Kettinkiestettä suojamaan oli läheiselle Falkbergille tuotu kolme pientä tykkiä, jotka

---

1 Wallin 1904, 15–16.

2 Linblad 1947, 97.

3 Lundqvist VN 9.–14.5.2004. Vitsand 150 – artikkelit Fagervikin ja Skogbyn tehtaiden arkistoihin sekä Skogbyn tehtaan isännöitsijän Mörkin paroni Fridolf Hisingerille lähettämiin kirjeisiin perustuen. Passim.

4 Cederlöf 1964, 46.

5 Cederlöf 1964, 45. Aloitteen Tenholan lahden sulkemisesta teki merikapteeni Johansson.

olivat tuhotun Hangon linnakkeen tykkeitä. Siviilit olivat nostaneet ne merestä. Läheiselle Skogbybergetille oli myös perustettu merivalvonta-asema tarkkailemaan salmen suuta. Vuoden loppuun mennessä kettinkiesteen kohdalla oli patterin lisäksi asemissa 60 sotilasta ja komppania tarkkampungia suojaasi Skogbyn telakkaa.

Kaikissa Mörkin kirjeissä korostuu optisen lennättimen, luotsien, nimismiehen apulaisen Ivar Sältinin, kruununvouti Carl G. Sältinin, rannikon asukkaiden ja kasakkapartioiden yhteistyöllä tuotetut tarkat tiedot vihollisen sota-alusten ja niiden miehistöjen toiminnasta Hankoniemellä. Optisen lennättimen asemat oli talven jälkeen kunnostettu, mutta vihollinen tuhosi niitä aika ajoin, jolloin siviiliväestö rakensi ne uudelleen. Lokakuun 15. päivänä 1855 olivat kaikki neljä asemaa Hangosta Tammisaaren edustalle tuhottu<sup>1</sup>. Silti vihollistiedot välittyivät sotilaiden käyttöön, koska Hangon luotsit toimittivat vihollistietoja Carl Sältinille Täctomiin, josta talonpoika Henrik Westin toimitti meriviestit Tvärminneen. Lopulta ne saapuivat luotsivanhin Carl J. Söderströmin mukana Vitsandin kautta Gullön lennätinasemalle jatkaakseen matkaansa edelleen Helsinkiin ja Kronstadtiin.<sup>2</sup>

Mörkin raporteissa kerrotaan myös vihollista uhmanneista saarronmurtajaluksista, jotka toivat kaupunkiin suolaa sekä kuljettivat sotilaiden käyttöön mm. ruuan valmistamiseen tarvittavia patoja. Merikapteeni Sundström toimi niin, että suolajahteja voitiin purkaa lähempänä avomerta Lappohjan kestikievarin lähellä Dragsbåtshusetin luona.

Eversti Jegor von Moller oli vuoden 1854 aikana toiminut Hangon linnakkeen komentajana ja torjunut menestyksellisesti vihollisen iskuja Hankoniemen kärkeen. Hän oli siitä hyvästä saanut kenraalinmajurin arvon ja tykkimiehet palkittiin ruplalla. Hangon linnake oli silti Ruotsinsalmen ja Svartholman tavoin tuhottu itse, sillä Bomarsundin taistelu oli osoittanut, että linnakkeet sitoivat taistelutehoon ja kustannuksiin nähden liian paljon miehiä. Hankoniemi toimi tämän jälkeen Englannin laivaston ankkuripaikkana. von Moller vastasi alaisensa eversti Lyyran kanssa 1855 Hankoniemen ja Tammisaaren välisen rannikon puolustuksesta. He ja heidän komppanioittensa päälliköt joutuivat usein esittämään pyyntöjä Skogbyn tehtaan isännöitsijä Axel Mörkille sotilaitten majoittamisesta, metsän hyödyntämisestä, muonituksen järjestämisestä Skogbyn paistouuneista sekä hevosten ruokkimisesta heinällä ja kauralla. Skogbyn alueella oli neljä sotilasleiriä ja niissä enimmillään lähes 4 000 miestä. Sotalaitos maksoi yleensä käyvän hinnan saamistaan hyödykkeistä, mutta kun sen omat varastot alkoivat syksyn tullen ehtyä, alkoivat sotilaat omavaltaisesti tyhjentää siviileiden varastoja. Etenkin Hangonkylän ja Lappohjan alueilla he veivät karjaakin.

Mörk raportoi 22.10.1855, että sotilaiden asumuksista levinnyt tuli oli tuhonnut kaksi riittä, puimalan sekä suuren heinäladon. Asuinrakennuksen pelasta-

---

1 Bonners–Smith 1944, 311. Hallin raportti Hangon alueelta Dundakselle 7.10.1855

2 Eelis Kankkosen käsikirjoitus 2004, 7.

miseksi tulelta oli nähty paljon vaivaa. Sotilaat olivat rakentaneet kaatamistaan puista rakennuksia tai asuivat risumajoissa. Asumusten katot oli tehty elävistä kuusista revityistä kuorista. Puuta kului myös paljon ruuan valmistukseen ja asumusten lämmittämiseen. Alueelta oli myös kaadettu 96 mäntyä Tammisaaren sotilasleipomom rakentamista varten. Vasta joulukuussa 1855 olivat sotilaat siirtyneet sisämaahan talvileireihin. Kruununvouti C. G. Sältinin arvion mukaan oli paroni Hisingerin mailta kaadettu 4 390 hopearuplan edestä metsää. Mörkin tätä aiemmat arviot sodan aiheuttamista menetyksistä olivat nousseet 10 000 hopearuplaan. Vertailun vuoksi todettakoon, että tehtaan työläinen ansaitsi tuohon aikaan 100–110 ruplaa vuodessa ja sodan ajan nostettua hintoja oli 2,62 litran viinakannu maksanut ruplan.

Vuoden 1854 taisteluissa haavoittuneiden lisäksi sai Tammisaaren sairaala seuraavanakin vuonna hoidettavia, sillä marraskuun alun kahakoissa Hankoniemellä kaatui tai haavoittui majuri, kaksi kapteenia ja 100 miestä. Katsastajana (uppsyningsmannen) toiminut Sältin oli jo saman vuoden keväällä ottanut Hangossa käyttöön uuden hautausmaan kaatuneille.

Hautausmaa on nykyisen sataman pohjoispuolella sijaitseva pieni hautausmaa. Sinne siunattiin 5.6.1855 tapahtuneen laajaa kansainvälistäkin huomiota herättäneen ”Hangon verilöylyn” HMS Cossackin englantilaisuhrit sekä englantilaisten tuolloin maihin tuoma kaapatun siviilialuksen päällikkö J. Lundström. Hänkin sai surmansa venäläisen joukkueen johtajan luutnantti Isidor Svertschkovin osaston tulituksessa. Osasto ei ollut nähnyt neuvottelulippua. Toisaalta neuvottelulippua oli aiemmin Suomen rannikolla käytetty väärin ja nytkin englantilaisten käyttäytyminen maissa sekä veneessä ollut aseistus antoivat aiheutta uskoa hankkeen varjolla tapahtuvasta iskusta mm. optisen lennätinaseman tuhoamiseksi. Kommodori W. H. Hall oli saapunut Hankoon 20.9.1855. Hän oli aluksensa Blenheimin ankkuripaikan suojaamiseksi jalkaväen tulelta tehnyt nykyisen sataman länsipuolelle metsähakkauksen eli ”Englannin linjan”. Hall oli polttanut venäläiset kasarmit ja marssi osastonsa kanssa 8.10.1855 soittokunnan tahdissa hautausmaalle. Laivapappi Alexader siunasi jo edellisenä kesänä haudatut neljä englantilaista merisotilasta. Haudalle paljastettiin muistokivi, jossa englanniksi ja ruotsiksi mainittiin raa’asti surmatuista englantilaisista sekä suomalaisesta merikapteenista ja hänen puolisostaan, joka miehensä surmasta kuultuaan myös menehtyi.<sup>1</sup>

### *Vihollinen ei enää iskenyt siviiliväestön varustelemaan Tammisaaren satamaan*

Siviiliväestön antama mittava tuki Hankoniemmen–Tammisaaren alueella toimiville sotilaille oli ollut myös vastustajien tiedossa, sillä eräälle sota-alukselle tuodulle

---

1 Nyman 1998, 190; Nyman 2005, 62–65; Ekström 1995, 29–30.



täcktömilaisille oli hänen aluksella vierailunsa yhteydessä sanottu, että englantilaiset rakastivat tammisaarelaista kauppias Starkia yhtä paljon kuin hammaskipua. Kommodori Hall oli jälleen 3.10.1855 Vitsandissa Starkin rakentaman tykistöpuomiesteen edustalla. Hän tulitti kahdella tykkiveneellään patteria ja totesi sen tykkien kantaman olevan omia aseitaan lyhyemmän. Väylän yli rakennettu este oli niin vahva, että Hall kutsui sitä sillaksi. Hän uskoi kaksi ja puoli tuntia kestäneen tulituksensa aiheuttaneen merkittäviä tuhoja patterille. Hall vetäytyi alueelta ehtiäkseen valoisan aikana Hankoon lippulaivalleen Blenheimille.<sup>1</sup>

Siviiliväestön menetyksiä Tammisaaren alueella oli kyllä korvattu rahalla, mutta lojaalisuudesta Venäjän keisarille ei liiemmin irronnut kiitosta. Kenraalikuvernöörin mukaan lojaalisuudesta ei näistä meripuolustuksen hyväksi tehdyistä uhrauksista huolimatta ollut varmuutta. Rannikon asukkaista osa oli uteliaisuuttaan vierailut vihollisen aluksilla. He olivat myös vastoin tahtoaan olleet yhteydessä vihollisiin tai viety pakolla vihollisaluksille. Kenraalikuvernööri Berg oli 7.12.1855 sanonut ryhtyvänsä seuraavan vuoden aikana evakuoimaan rannikon asukkaita Hankoniemeltä, Täcktömistä ja Tenholasta. Kun kruununvouti C. G. Sältin oli itsekin maanpuolustustöihin voimakkaasti osallistuneena tiedottanut evakuoinnista, se oli aiheuttanut vahvoja vastalauseita.

Tammisaaren torjuntataistelun jälkeen poliittinen kahtiajako Suomessa kiristyi Venäjän keisarille lojaalien ja sotatoimia auliisti tukeneiden sekä Englannin ja Ranskan sodan päämäärien ja ruotsalaisten revansistien innostamien skandinavistien välillä. Jälkimmäisten mukaan Venäjä oli aloittanut sodan ja aiheuttanut suomalaisille kärsimyksiä, joilta se ei velvollisuutensa mukaisesti kyennyt suojaamaan rannikon asukkaita. Alussa se näkyi lojalisti Z. Topeliukseen kohdistettuina iskuina, joita tuki myös Ruotsin lehdistö niiltäkin osin, kun Suomessa ei uskallettu. Rannikon väestön elinehtoja vaarantanut vihollistoiminta etenkin Topeliuksen tuntemalla Pohjanlahdella, siviilihallinnon sotatoimien tukemiseksi antamat käskyt ja asukkaiden spontaani osallistuminen Suomen rannikoiden puolustamiseen alkoivat muuttaa tilannetta lojalistien hyväksi.

---

1 Bonner-Smith 1944, 311. Hall-Dundas 7.10.1855.

## 4.2 Raahen ja Oulun satamien puolustusjärjestelyt

### 4.2.1. Raahen sataman polttaminen ja puolustusjärjestelyt<sup>1</sup>

#### *Merenkulun turvalaitteiden poistaminen*

Jäät saartoivat 30.5.1854 Raahen edustan rantoja. Meriviittoja ei vielä ollut laskettu mereltä Taskun majakalle eikä sieltä satamaan. Tästä johtuva merenkulun vaikeus oli hidastanut aamusta alkaen aina kello kolmeen asti satamaan pyrkivän kolmen vihollisfregatin tuloa. Osaston mukana ollut Pohjanlahden alueen englantilaisen laivasto-osaston amiraali Plumridgen lippulaiva Leopard juuttui useita kertoja karille, ennen kuin se ankkuroi Taskun majakan edustalle. Kaupungin sisäsatamaan opastava merikartta oli kuitenkin ollut olemassa jo 1763<sup>2</sup>, joten merikarttapalvelu Englannin laivastossa sodan ensimmäisenä vuonna ei ollut erityisen hyvin toimivaa. Tapahtuma korostaa myös Venäjän keisarille lojaalien luotsien ratkaisevaa osuutta vihollisen liikkeen hidastamisessa. Luotsien asiantuntemus olisi korvannut merimerkkien ja karttojen puutteet. Aluksilta lähetettiin n. 400 miestä lähes 15 soutuveneellä, joissa muutamissa oli kanuunat. Ne etenivät jatkuvasti luodaten kaupungin satamaan.

#### *Lähitiedustelu ja paikallinen hälytysjärjestelmä sekä neuvottelu vihollisen kanssa*

Raahen oli jo 28.5.1854 saapunut rannikolla partioiviin kasakkajoukkoihin kuulunut lähetti, joka kertoi vihollisaluksia nähdyn Kokkolan edustalla. Tiedon seurauksena alkoi kiireinen ja sekasortoa aiheuttanut väestön ja omaisuuden evakuointi sisämaahan.<sup>3</sup>

Vihollista oli nyt osattu odottaa, ja kirkon tornista sekä talojen katoilta tähtäen sen oli nähty lähestyvän satamaa. Kirkon tornissa oli seuraavanakin vuonna vartiomiehiä, jotka ilmoittivat kaupunkilaisille vihollisesta erilaisin lippukoodein. Kaupunkilaiset ja heidän edustajansa olivat hyvissä ajoin satamassa vihollisen amiraalia vastassa. Suurtuhoa satamassa ei kuitenkaan osattu edes pelätä. Vasta sen tapahduttua oli osattu varautua jatkossa tapahtuviin uusiin iskuihin laatimalla suunnitelma siviiliväestön ja näiden omaisuuden sekä karjan evakuoimiseksi kaupungista.<sup>4</sup>

---

1 Söderhjelm 1911, 230–236 passim.

2 Söderhjelm 1911, neljäs liitekartta vuodelta 1763.

3 Levón 1964, 184–185.

4 Hirn 1956, 44. Kahdeksalla eri lipuilla annettavaa viestiä vihollisesta; Paulaharju 1925, 236–237.

H. M. S. Leopardin vanhimman luutnantin Benj. J. Priestin johtamina rantautuivat kuudella tykkipurrella ja kahdeksalla laivaveneellä Leopardilta, Vulturelta ja Odinilta kootut 25 upseeria ja 279 miestä. Priest kertoo 30.5.1854 laatimassaan taistelukertomuksessa, että maihinnousu tehtiin saman päivän iltana ja hävitystyö varoen vahingoittamasta yksityisasuntoja. Raportissaan hän antaa ymmärtää myös, että tuhottuja aluksia olisi saatettu käyttää sotalaivoina mainiten erikseen 500 tonnia lastaavan aluksen, johon oli rakennettu kuusi tykkiporttia. Siihen aikaan kauppalaivoilla oli tykit merirosvojen torjumiseksi! Samoin hävitettiin puutavaravarastot, joista olisi rakennettu aluksia. Tervatynnyreiden tarkastajan tynnyreiden kylkiin tekemät tarkastusmerkit, kruunut, Priest mielsi Venäjän valtion omistaman tervan merkeiksi.

Priest toteaa hävittäneensä 25 000 tynnyriä tervaa, pikeä ja öljyä sen lisäksi, että suuri määrä laivanrakennukseen soveltuvaa puutavaraa poltettiin. Myös kolme telakkaa työhuoneineen ja varastoineen tuhoutui. Priest mainitsee, että hän jätti polttamatta kaksi kaupungin reunalla ollutta suurta viljavarastoa, koska hänellä oli perusteita olettaa ne siviiliomaisuudeksi. Tähän varmaankin oli vaikuttanut jatkossa mainitun Puskalan Juhon kertomus viljasta, joka oli tarkoitettu köyhän kansan tarpeisiin.<sup>1</sup>

Kauppaneuvos Fredrik Sovelius oli raahelaisten edustajana ilmoittanut viholliselle, että satamassa olevat alukset olivat yksityisten eikä valtion omistamia.<sup>2</sup> Myös Ruotsin varakonsuli oli kaupunkilaisten mukana paikalla, ja hän pyrki estämään telakalla olleen ruotsalaisen priki Kalevan polttamisen siinä kuitenkin onnistumatta. Kaupungin viisi telakkaa ja niillä olleet viisi alusta poltettiin. Lisäksi satamassa olleet kuusi alusta ja purtta tuhottiin ja kaksi vaurioitui pahoin. Koko tervahovi ja sen 6 000–8 000 tynnyriä tervaa sekä pikipolttimon 1 500 tynnyriä pikeä poltettiin. Hirn mainitsee tuhoiksi jopa 25 000 tynnyriä<sup>3</sup> tervaa ja pikeä. Poltetuksi tulivat myös puutavaravarastot, jopa eräät alueiden asuin- ja varastorakennukset ja vilja- ja suolavarasto. Viimeksi mainitun polttamisesta viholliselle ärhennellyt Johan Montin<sup>4</sup> vietiin vangittuna rannassa olleelle veneelle, mutta vapautettiin myöhemmin. Maivanperän alueelle varastoitua tervaa vihollinen ei löytänyt, joten se jäi polttamatta.

Vanhaan kruununmakasiiniin varastoidusta viljasta 330 tynnyriä säilyi ja 136 tynnyriä osin pilaantui. Varaston säilymiseen tuholta oli vaikuttanut vanha merimies, Puskalan Juho, joka huonolla englannillaan oli saanut vihollisen vakuutuneeksi sitä, että varastossa oli vain köyhän kansan viljaa. Makasiini oli kuitenkin jo sytytetty palamaan, mutta tuli saatiin sammumaan. Samalla tavalla ”Puskalan

1 Donner-Smith ja Dewer 1943, 71–72.

2 Levón 1964, 182.

3 Hirn 1956, 45.

4 Paulaharju 1925, 239.

Ukko” oli johtamassa tulentorjuntaa pikipadan luona. Palontorjunnassa mukana olleille annettiin palkkioksi viljaa.<sup>1</sup>

### *Falckin tykit, Raahen ruotuväkikomppania ja sen toiminnan tukeminen*

Raahessa ei ollut sotilasyksiköitä vihollisen iskiessä sen satamaan. Vuoden 1808 sodan ajalta oli tosin ”Adlercreutzin tykit”, mutta niitä oli käytetty vain ilotulitukseen. ”Ansarannan Fästinki” satamalahden suulla oli myös kauan ollut pois aiemmasta tehtävästään. Edellä mainitut tykit olivat varmaankin niitä Uusikaarlepyyn tullivartija Peter Jakob Falckin omistamia kenttätykkeitä, jotka oli kaivettu maasta lähellä Raaheta, korjattu Oulussa ja toimitettu siellä Toppilan sataman pattereille. Falck oli myös korjannut neljä muuta omistamaansa tykkiä, jotka olivat vuoden 1854 syksyyn asti olleet Uudenkaarlepyyn sataman suojaksi rakennetuilla pattereilla. Samoin ne ja tuhat raehauli- eli kartessilaukausta oli sittemmin siirretty Oulun Toppilaan. Oulun pattereilla oli siten kahdeksan Falckin omistuksessa ollutta tykkiä.<sup>2</sup>

Raahen 200 miehen vahvuinen ruotuväkikomppania oli perustettu Oulussa ja se vannoi siellä valansa 28.8.1854<sup>3</sup>. Raahen kaupunki majoitti ja muonitti komppanian sekä vastasi sen tarvitsemista kuljetuksista. Sodan jälkeenkin komppania käytti uutta laudasta tehtyä harjoittelumaneesia. Kaupunki vastasi siitä, että komppania sai kasarminsa, keittiön, leipomon ja tallirakennukset. Härkätori varattiin harjoittelu- ja paraatikentäksi sekä Kyläniemen Härkäsalmen lähelle rakennettiin ampumarata.<sup>4</sup> Kaupungilla oli lääkäri ja Tulliniemelle oli rakennettu jo 1853 koleraparakki, jonka päällikkönä toimi laivuri Philip, joten kaupunki saattoi tarjota myös lääkintäpalveluita sotilaille.<sup>5</sup> Kaupunki joutui aluksi vastaamaan kustannuksista, joista suurimman osan autonomisen Suomen senaatti myöhemmin hyvitti kaupungille. Aihetta käsitellään tarkemmin luvussa 6.

John Rännäri laati Raahen ja sitä seuranneen Oulun sataman polttamisesta laulun. Myöhemmin aiheesta ilmestyi myös tarkkampuja Esaias Riikon arkkiveisu. Nämä terästivät kaupunkilaisten ja ruotuväkikomppanian maanpuolustushenkeä leimaamalla aiemmin hyvän kauppatuttavan, Englannin, viholliseksi sekä osoittamalla lojaalisuutta Venäjän keisarille.<sup>6</sup>

---

1 Paulaharju 1925, 240; Söderhjelm 1911, 233.

2 Paulaharju 1925, 240; Birck 1980, 491; Söderhjelm 1911, 235; Hautala 1975, 461. Oulun kaupungin tilien mukaan olisi kaupungissa ollut 1855 kahdeksan tykkiä.

3 Paulaharju 1925, 241–243.

4 Paulaharju 1925, 240–243.

5 Söderhjelm 1911, 252, 255.

6 Hirn 1956, 45; Paulaharju 1925, 242–243.

### 4.2.2 Oulun sataman tuho ja siviilipuolustus<sup>1</sup>

#### *Merenkulun turvalaitteiden poistaminen ja luotsauskielto*

Vihollinen oli Raahen tuhon jälkeen purjehtinut Hailuodon edustalle. Kaupungin luotsit olivat poistaneet merenkulun turvalaitteet. Englantilaiset olivat jo luopumassa tunkeutumisesta Ouluun, kun he onnistuivat kaappaamaan Kellon saaren edustalla olleesta pienestä purjealuksesta eli jähdistä kaupungin entisen luotsin. Oulun kaupunki oli irtisanonut hänet juoppouden takia. Ahvenanmaalta kotoisin oleva taitavaksi tunnettu luotsi Ananias Michelsson ohjasi ilmeisesti ilman väkivallalla uhkaamista neljän vihollisaluksen osaston Oulun sataman edustalle ankkuriin 1.6. iltaan mennessä. Osaston 28 osin tykein varustettua laivavenettä ja niiden mukana maihin soutaneet 415 merimiestä ja 145 merisotilasta tuhosivat sataman 1.–2.6. välisenä yönä. Tapahtuma antaa jälleen näytön siitä, mikä merkitys merimerkkien poistamisella ja toisaalta luotsien lojaalisuudella keisarin Venäjälle oli rannikon puolustuksen onnistumiselle.

#### *Lähivartiointi, neuvottelut vihollisen kanssa sekä evakuointi*

Vihollisesta kertoivat jo varhain Raahesta tulleet tiedot ja sieltä nouseva savu. Luotettavaa tietoa saatiin hyvissä ajoin myös paikallisen merivalvonnan keinoin ja kirkon tornista tähyestäen. Rummunlyöjät viestivät vihollisen tulosta ja raadin antamia evakuointikäskyjä. Suomen Pankin varat ja kirjat sekä kruununmakasiinin viljat ehdittiin näin siirtää pois kaupungista samoin kuin vihollisen paikallishuoltoa hyödyttävä karja. Telakoilla olevia aluksia eikä mittavia vientitavaravarastoja ehditty kuitenkaan siirtää suojaan. Pienemmät alukset upotettiin kuitenkin sisäsataman pohjaan, jotta vihollinen ei voisi polttaa niitä.

Alusten upottaminen pohjaan ja mastojen riisuminen oli silloin hyväksi koettu menetelmä, jolla alukseen sidottu pääoma saatettiin suojata tuholta. Näin oli myös menetellyt Suomen luotsilaitoksen Oulun alueen merenmittausretkikunta, joka upotti emälaivansa kutteri Hildan vihollisen lähestyessä satamaa. Alukset olivat näin maastoutettuina piilossa viholliselta sekä suojassa polttamalla tuhoamiselta. Aluksen nosto ja varustaminen jälleen purjehduskuntoon oli luonnollisesti työlästä ja hidasti siihen sidotun pääoman hyödyntämistä.<sup>2</sup>

Koska Oulussa ei ollut sotaväen edustajia eikä joukkoja, lähetti kaupungin raati edustajansa neuvottelemaan kontra-amiraali Hanaway Plumridgen kanssa vihol-

1 Hautala 1975, 446–463 passim.

2 Laurell 1996, 73.

lisen aikeista. Neuvotteluihin osallistui myös läänin maaherra. Kaupungissa ollut pieni venäläinen kasakkaosasto oli lähetetty pois kaupungista, joten viholliselle oli näyttää kaupunki, joka oli täysin ilman sotilaallista puolustusta. Plumridge oli 1.6.1854 toimittanut neuvottelijoille Leopard-aluksellaan laatiman julistuksen<sup>1</sup> siitä, miten englantilaiset alukset sodan ajan toimisivat: ”Yksityisiä henkilöitä eikä heidän omaisuuttaan vahingoitettaisi, vaan ainoastaan hävitettäisiin varustukset ja puolustustarkoitukseen käytettävät laitokset. Saman kohtalon alaisiksi joutuisivat ”shipping” eli koko kauppameriliikenne ja kruunulle kuuluva omaisuus. Elleivät asukkaat pysyisi rauhallisina, vaan avustaisivat venäläistä sotaväkeä, kohdeltaisiin heitä vihollisina. Naiset ja lapset oli toimitettava pois kaupungista.” Tekstissä oleva ”shipping”-sana käsitti Plumridgen mukaan kaikki laivat, telakat, tervan, lankut, laudat ja kaiken muun, mikä voitiin katsoa sotatavaraksi. Kaikkea ei poltettu vaan alusten purjehduskunnan ylläpitämiseksi tarkoitettu materiaali vietiin varastoista sota-aluksille.

Kaupungista poistuneen kasakkayksikön majoituspaikka määrättiin poltettavaksi, mutta kaupungin edustajan ja vihollisen välisissä neuvotteluissa siitä päätettiin luopua, koska tuli leviäisi kaupunkiin. Polttamatta jättämisen ehtona oli kuitenkin ollut vihollisen alusten paikallishuollon tukeminen elintarvikkeilla ja polttopuilla. Maaherralta saatiin tähän lupa. Tähän liittyvien jatkouhkausten takia oli pormestari vielä 3.6. erikseen neuvottelemassa Plumridgen kanssa muona- ja puutäydennyksestä, jotka saatuaan vihollinen poistui kaupungista.

H.M.S. Leopardin vanhimman luutnantin Benj. P. Priestin taistelukertomuksen mukaan oli hänen johdollaan rantauduttu Oulun satamaan 1.6.1854 noin 12 tunnin ajaksi Plumridgen osaston aluksilta Leopard, Valorous, Vulture sekä Odin kerättyjen 27 upseerin ja 301 miehen voimin kahdeksalla tykkipurrella ja samoin kahdeksalla laivaveneellä. Priest pyrki tuhoamistehtävässään säästämään osaston komentajan käskyn mukaan siviilien omaisuutta. Tämän vuoksi ei kasakkapartion käytössä ollut parakkia eikä yhdeksää joen oikealla rannalla ollutta varastoa tuhottu, koska oli vaara, että osa yksityisasunnoista tai jopa koko kaupunki syttyisi tuleen. Kuitenkin viimeksi mainituista varastoista vietiin omille aluksille pieni erä laivatarvikkeita. Samoin asukkaiden yksityisomistukseen kuuluneet matalaan veteen upotetut pienet veneet säästettiin. Sen sijaan saatiin kokonaan tuhottua viisi alusta ja kahdeksan maissa olevaa alusta särjettiin niin, ettei niitä ilman suuria korjauksia enää voitu käyttää. Lisäksi kyettiin polttamaan kuusi omistajien matalaan veteen upottamaa tyhjää tai tervalla lastattua alusta vesilinjaan asti. Niiden nostaminen, lastaaminen ja ottaminen sotasaaliiksi olisi vaatinut huomattavasti aikaa. Oululaiset olivat vyöryttäneet jokeen 500 tervatynnyriä ja sitoneet ne kiinni paaluihin. Koska tynnyreitä ei saatu tuleen, katkaistiin paalut ja tynnyrit ajautuivat jokeen. Yhteensä tuhottiin mittavien laivavarusteluun liit-

---

1 Hirn 1956, 46. Notice.

tyvien satamavarastojen sekä telakoiden lisäksi arviolta 30 000 tynnyriä pikeä ja tervaa sekä valtava pikitehtaan raaka-ainevarasto, joka oli noin kolme jalkaa korkea sekä kattoi 6 000 neliöjaardin pinta-alan maata. Asukkaat olivat kuitenkin ehtineet evakuoida kaikki keskeisellä kaupunkialueella olleet varastot.<sup>1</sup>

Englantilaiset olivat oman tulkintansa mukaan tuhonneet Raahessa 14 alusta ja Oulussa 24 sekä sen edustalla olevilla ja jatkossa mainituilla Ulkovarjakan ja Kellon Kraaseli-saarilla kuusi alusta. Menetykset määriteltiin Raahen osalta 65 000 ja Oulussa 300 000 punnaksi.<sup>2</sup>

Vihollinen aiheutti Oulun kaupungille ja sen asukkaille suurimmat satama-kohtaiset tappiot Suomen rannikoilla. Tästä yksityisten ja läheisen maaseudun miesten 432 878 ruplan<sup>3</sup> tappioista tai uusimmissa historioissa mainituissa 380 969 ruplan tappioista lähes puolet oli alusten tuhoamisesta aiheutuneita menetyksiä. Koko sodan aikana Oulun kauppalaivasto oli pienentynyt sodan alun yli 30 aluksesta kahteen kuunariin ja muutamaaan jähtiin. Näistä 23 tuhosi vihollinen. Aluksista 12 myytiin jo ennen sotaa ja joitakin sen jälkeenkin. Viholliselle aiheutui yhden miehen menetys<sup>4</sup> tämän jäätyä humaltuneena palavaan rakennukseen.

### *Oulun tuhon jälkeinen siviilipuolustusjärjestelmä*

Edellä on jo todettu merivalvonnan tehostaminen kaupungin rakentaman optisen lennättimen avulla. Maaherra, maistraatti, kaupungin vanhimmat sekä talonomitajat pitivät 10.6.1854 kokouksen siviilipuolustusjärjestelmän tehostamiseksi. Luotsien tuli poistaa vihollisen laskemat merenkulun turvalaitteet Ouluun johtavalta väylältä. Tehtävään kuului laatia suunnitelma väyläesteistä. Määrättiin myös, että Hailuodon Marjaniemen ja Oulun luotsien tuli kaappaamisvaaran takia siirtyä kaupunkiin. Poistuminen sieltä oli mahdollista vain maaherran antamalla luvalla. Kaupungin lähivesien valvontaan ja kaupungin edustajien soutamiseksi vihollista vastaan neuvottelua varten oli palkattu vene soutajineen, jotka vihollisuhan tiedossa ollen soutivat useita kertoja tiedustelumatkoilleen kaupungin edustaredille.

Oulun toisen sisääntuloväylän suluttaminen tapahtui kuitenkin kovalla kiireellä vasta heinäkuussa 1855, jolloin vihollinen oli 17.–18.6. käynyt hävitysretkellä Hailuodossa. Väyläeste rakennettiin paaluista kaupunkiin johtavalle Rommakon

1 Bonner–Smith ja Dewar 1943, 74–77.

2 Bonner–Smith ja Dewar 1943, 66–67.

3 KA KKK Fa 1116/1859 n:o 313,128. Kenraalikuvernööri Bergin sotaministeriölle 12.5.1859 lähettämä kirje sodan aiheuttamista ylimääräisistä menoista ja kaupunkien kärsimistä tappioista; Rein 1862, 228.

4 Schulman 1905,74. Hänet löydettiin 2.6.54 puoliksi palaneena polttamalla tuhotun väkijuomamakasiinin läheltä.

väylälle kauppias J. A. Castrénin johdolla, jolloin 40 päivää ja 48 yötä kestäneessä urakassa oli mukana yhteensä 46 miestä.

Kaupungin toisen sisääntuloväylän varrelle Toppilan satamaan johtavan väylän suun kummallekin puolelle rakennettiin merelle ampuvat patterit, joissa oli asemissa yhteensä kahdeksan tykkiä. Ne olivat jo edellä mainitut Uudenkaarlepyyn sataman puolustuksesta siirretyt neljä sekä Raahessa maasta kaivetut samoin neljä tullivirkailija Falckin kuuden naulan kenttätykkiä<sup>1</sup> Niiden mukana tuli tuhat ammusta. Ilmeisesti juuri Raahesta saadut tykit vaativat ennen käyttöön ottoa korjauksia ja uudet lavetit. Työn suoritti Teppo-niminen aseseppä kauppias Wiigerin omistamassa Sahansaaren sahan pajassa. Eversti C. von Kraemer, joka oli määrätty maaherran apulaiseksi suunnittelemaan ja johtamaan sotilaallisia valmisteluja, hankki 1,3 tonnia näihin tykkeihin sopivia kuulia Varkauden tehtailta. von Kraemerillä oli käytössään erityinen 545 ruplan kassa, josta maksettiin vihollisen hyökkäyksen varalta tehtävät tarpeelliset hankinnat. Tykinkuulia valettiin myös Oulussa. Niistä ja niiden valamiseksi välttämättömän sulatusuunin korjauksesta sai kauppias J. W. Snellman korvauksen, kuten vaasalainen kirjanpainaja P. M. F. Lundbergkin kuulien valamiseen käytetyistä kirjapainon kirjajamista.

Aseistettua siviilikaartia ei Oulussa perustettu vuoden 1854 kesällä, mutta eversti C. von Kraemerin johdolla tehtiin suunnitelmia ja sotilaallisia valmisteluja aseistetuina siviilijoukoin partisaanisotaan ryhtymiseksi. Tämä sai alkunsa kenraalikuvernöörin maaherralle lähettämästä kirjelmästä<sup>2</sup>, jossa ilmoitettiin vihollisen tekevän maihinnousun Oulun läänin alueelle ja sen edellyttämistä torjuntatoimenpiteistä. Näiden joukkojen oli pieninä yksikköinä iskettävä metsissä ja kapeikkoalueilla vihollisen sivustoihin ja selustaan päämääränään viivyttää vihollista sissitoiminnan keinoin siihen asti, kunnes varsinainen sotaväki ehtisi siirtyä alueelle.

Vihollisen kenties tärkein jatkuva tehtävä kumpanakin sotavuonna oli ollut Suomen rannikoiden meriliikenteen pysäyttäminen merisaartoa suorittavilla sota-aluksilla. Tämän paikallisen merenherruuden kiisti kuitenkin siviiliväestö pienillä jähti-aluksillaan ja maantiekuljetuksin Oulusta Tornion kautta Ruotsiin. Vihollinen tuhosi rannikkoväylää käyttäviä jähtejä, mutta meriliikenne jatkui siitä huolimatta. Ulkomaan kauppa Viipurista Ruotsiin tapahtui Oulun kautta.

---

1 Schulman 1905, 87.

2 OMA, Oulun lääninkanslia Ad:1 salaisten asiain diaari 1847–1854. 12.8.54 saapunut kirje n:o 83, Rokassovskin 6.8.54 päivätty käskykirje.



*Oulun ruotuväkipataljoonan majoittaminen, muonitus ja kyyditys<sup>1</sup>*

Vaasan ja Oulun läänin alueella toimimaan määrätyn ruotuväkipataljoonan tuli olla valmiina jo 20.8.1854. Oulussa oli määräaikaan mennessä peruskoulutettuna 150 miehen vahvuinen yksikkö. Keisari oli lisäksi antanut saman vuoden lokakuussa ja marraskuussa käskyt, joiden perusteella Oulun läänin tuli perustaa oma 600 miehen vahvuinen pataljoona. Vapaaehtoisia sotilaan tehtävään löytyi. Vaikka ruotuväkisotilaan asema olikin taloudellisin eduin tehty houkuttelevaksi, oli se kuitenkin selkeä näyttö hyvin toimeentulevan maalaisväestön hyväksymästä rasitteesta ja sotilaksi ryhtyvien kansan syvien rivien lojaalisuudesta keisarille. Kaupunki oli tarjonnut suomalaisille ruotuväkimiehille tervetuliaisiksi ryypyn ja nisuleipää. Pataljoonan komppanioita harjoitettiin koko kesän 1855, ja elokuussa ne olivat niin valmiita, että ruotuväen tarkastaja kenraalinmajuri Casimir von Kothen ja Pietarista saapunut keisarin sivusta-adjutantti kenraalimajuri Gerstenschweig saattoivat suorittaa joukon taistelukelpoisuuskatsastuksen. Siviiliväestön ansiot sotaväen tukemiseksi ja kaupungin puolustamiseksi välittyivät siten varmaankin suoraan keisarille.

Joukkojen määrän vähin erin kasvaessa kaupungin oli sen myötä tarjottava omistamiaan tai sitä varten rakentamiaan tai asukkailtaan vuokraamiaan tiloja majoituskasarmeiksi, koulutukseen ja huoltorakennuksiksi. Kaupungin tuli myös vastata lisääntyneistä sotilaallisista kuljetuksista. Lopulta kaupungissa oli esikunta- ja kasarmirakennuksia sekä kasakkakomennuskunnan rakennus keittiöineen, kaksikin harjoitusmaneesia, joista toinen oli uudisrakenne, päävartiorakennus, viisi leipomoa, sauna, sotasairaala ja uusi talli 35 hevoselle. Paraatipaikkana toimi kaupungin tori ja ampumarata oli Nuottasaassa, jonne oli myös jouduttu rakentamaan tie. Näistä kertyi vuodelle 1855 ainakin 9 000 ruplan kustannukset. Lääninkonttori maksoi suuren osan summasta, mutta kaupungille jäi vielä maksettavaa. Myös yksityiset kaupunkilaiset lahjoittivat tiloja pataljoonan tarpeisiin. Tästä mainittakoon raatimies C. W. Westerlundin korvauksetta käyttöön lahjoittama sali ja kuusi kamaria sotasairaalan käyttöön. Hän sai tästä kiitoskirjeen maaherralta.

Yksityiset kaupunkilaiset tekivät myös rahalahjoituksia Viaporin pommituksessa haavoittuneille sekä Krimin Inkermanissa haavoittuneille sotilaille. Niiden yhteismäärä oli 700 ruplaa. Kokkolassa 7.6.1854 haavoittuneet sotilaat ja heidän perheensä saivat 100 ruplaa.<sup>2</sup>

1 Hautala 1975, 455–461.

2 Ilmarinen 9.9.1854. Erityisesti kauppaneuvos Bergbom sai tästä kenraalikuvernöörin kiitoksen.

### *Keisari hyvittää Raahen ja Oulun asukkaiden kärsimiä menetyksiä*

Vihollisen Raahessa 30.5.1854 aiheuttamat tuhot yksityisille asukkaille olivat 140 432 ruplaa, mutta kokonaistappiot on arvioitu 300 000 ruplaksi. Vuonna 1853 Raahen kauppalaivastoon oli kuulunut 32 alusta kantavuudeltaan 4 249 lästia, mutta sodan päätyttyä aluksia oli vain kuusi. Niiden lästiluku oli yhteensä 515. Omistajat säilyttivät pääomastaan kuitenkin osan, sillä mm. John Lang myi jo ennen sotaa viisi alustaan<sup>1</sup>.

Raahen ja sittemmin Oulun kohdattua samankaltaisen hävityksen oli keisarille lähetetty anomus avustusten antamisesta hädänalaisille kaupungeille ja niiden asukkaille. Ministerivaltiosihteeri Armfeltin ilmoituksella anomuksiin oli suostuttu, ja kaupungit saivat yhteensä 50 000 ruplaa Suomen Pankin varoista. Lopulta korvauksista vain pieni osa, 1 838 ruplaa, maksettiin suoraan hävityksistä kärsineille Raahen 70 asukkaalle, sillä kenraalikuvernööri Rokossovski sai keisarin suostumaan korvauksen maksamiseen hänelle esitettyinä ja hänen hyväksyminään hätäaputoinä. Näihin olivat oikeutettuja etupäässä maissa olleet merimiehet ja telakoilla työskennelleet 520 miestä ja 370 naista. Työttömyyksiin kuului kauppaseuran rakennuksen ja laitureiden rakentamisen lisäksi kaikenlaisia maanrakennustöitä, johon kustannusarvion mukaan olisi kulunut 20 000 ruplaa. Varakkaat kaupunkilaiset maksoivat myös työttömille korvauksia palon jälkien korjaamisesta.<sup>2</sup>

#### **4.2.3. Raahen ja Oulun siviilipuolustusten vaikutus sotatoimiin ja Venäjän suhteisiin**

Vaikka Oulu ja Raahen olivatkin 1854 kärsineet vihollisen iskuista eniten Suomen rannikon kaupungeista, oli niissä siviilivoimin, ilman sotaväen apua, kyetty rajaamaan vihollisen iskuista aiheutuvia tuhoja ja jatkossa vahvistettu uskottavaa rannikon siviilipuolustusjärjestelmää. Kaunaisuutta ei syntynyt virallisen sotaväen luoman turvan puutteesta, jota varsinkin skandinavismia ajaneet oppiällymystö ja ylioppilaspiirit olivat käyttäneet argumenttina venäläisvihaan. Venäjän heikkoa sotilaallista turvaa ei mielletty tuhojen syyksi. Selkeästi syylliseksi nähtiin entinen hyvä kauppakumppani Englanti ja sen laivasto. Kaupunkilaiset osoittivat lojaalisuuttaan Venäjän keisarille luomalla oma-aloitteisesti ja sotilasjohdon ohjaamana siviilipuolustusjärjestelmän yhteistä vihollista torjumaan. Päämääränä oli henkilökohtaisen omaisuuden, työpaikan ja kotikaupungin puolustaminen.

---

1 Söderhjelm 1911, 238–242; Rein 1862, 228.

2 KA, KKK Fa 1116/1859, kirja n:o 313, 128. Kenraalikuvernööri Bergin 12.5.1859 kirjelmä sodan ajan ylimääräisistä menoista ja kaupunkien kärsimistä tuhoista; Rein 1862, 228.

Tehtävään sisältyi merivalvonta, merimerkkien poistaminen, Oulun väyläsulutteet ja tykistöasemat sekä alusten ja merikaupan materiaalin upottaminen matalaan veteen. Valtion omaisuus oli evakuoitu ja valmiutta oli tehostettu siirtämällä asukkaat ja karja sisämaahan sen lisäksi, että palontorjuntakykyä oli kasvatettu. Ruotuväkipataljoonan majoitus, muonitus, koulutus ja kuljetukset olivat mittava rasite kaupunkilaisille. Ilmeisesti keisarin sivusta-adjutantti vei kiittävän lausunnon keisarille tämän alueen uskottavasta puolustuksesta jo vuoden 1854 syksyllä tehdyn tarkastuksen jälkeen.

Siviiliväestö mursi merikauppasaarron ja kiisti siten koko sodan ajan vihollisen ehdottoman merenherruuden ylläpitämällä Oulusta Ruotsiin tapahtuvaa merikauppaa ja maakauppaa aina Viipurista asti. Vihollisen päämääränä ollut kauppameriliikenteenkään tuhoaminen ei onnistunut, sillä Oulun läänissä sodan alussa olleista 98 kauppalaivasta se kykeni tuhoamaan vain noin 30. Aluksiin sidotut pääomat pelastettiin myymällä 56 alusta<sup>1</sup>. Sodan jälkeen oli vielä muin keinoin pelastettu 13 alusta.

Raahen oli saarronmurtaja-aluksillaan ja -veneillään suuria riskejä ottaen kyennyt vihollislaivastoa ja myrskyjä uhmaten viemään tervaa Ruotsiin niin paljon, että sitä vastaan maahan saatiin 3 000 tynnyriä suolaa. Vastaavasti tervan vientikaupan myötä oli Ouluun tuotu Ruotsista 13 000 tynnyriä suolaa. Tämä takasi etenkin Vaasan ja Uumajan välisen kaupan lisäksi sen, ettei ainakaan Pohjanlahden rannikkoseudulla kärsitty suolan eikä ylellisyystarvikkeiden kahvin ja sokerin puutetta. Raahen ja Oulun tuhottuja telakoita oli myös alettu kunnostaa tuotantokuntoon.<sup>2</sup>

Vihollinen ei siten merisaarrolla kyennyt maan pysyvään köyhdyttämiseen. Se ei onnistunut tuhoamaan merikaupan pääomia eikä antamaan siten kuoliniskua varustamotoiminnalle ainakaan Raahessa, sillä sotaa seurannut aika oli Raahen talouden ja merenkulun suuruuden aikaa. Sitä edistivät osaltaan raahelaisten omat toimenpiteet vihollisen tuhojen väistämiseksi. Etenkin Oulun ja Raahen uskottavat vuoden 1854 tuhojen jälkeiset uudet meripuolustusjärjestelmät ja alueelle perustetun kansallisen pataljoonan tukeminen tekivät vihollisen varovaisemmaksi iskujen uusimiseksi.

Toisaalta kauppahuoneet, jotka olivat jo saaneet englantilaisilta maksun Oulun satamaan laivausta varten tuodusta materiaalista, kirjoittivat omistajille Plumridgen tietten tahtoen tuhonneen heidän omaisuuttaan. Plumridge oli myös ilmoittanut, että he saisivat korvauksen menetyksistään Englannin valtiolta. Siksi J. W. Snellman kirjoitti Oulusta Lontooseen Henry Dresserille ja Kumppaneille Plumridgen heille aiheuttamasta 11 000 hopearuuplan suuruisesta tappiosta.<sup>3</sup>

1 Rein 1862, 230.

2 Ilmarinen 30.9.1854. Wasa.

3 Schulman 1905, 72 (ÄT 13.6.54)

Näin Suomesta välittyi aikanaan moneltakin kauppahuoneelta Englannin alahuoneelle sen omia kansalaisia taloudellisesti vahingoittanut laivastotoiminta. Samalla viestittiin englantilaisille, että maa oli suurpoliittisten päämääriensä vastaisesti muuttanut suomalaiset vihollisiksi, jotka aiempaakin kiinteämmin taistelisivat Venäjän rinnalla. Aiemmat päämäärät Suomen erottamiseksi Venäjästä tai ainakin sisäisestä vastarinnasta saatiin unohtaa. Vihollisen laivasto ei enää ilmeisesti tästäkään syystä aiheuttanut koko sodan aikana näin suuria tuhoja siviiliomaisuudelle.

Siviiliväestön kaikkinaisen lojaalisuuden osoitus keisarille mahdollisti sotakorvausanomusten hyväksymisen Oululle ja Raahelle. Tämä keisarin suosionosoitus esti kaikkein köyhimpien asukkaiden suistumisen kurjuuteen. Samalla tavalla vaikuttivat kaupunkilaisiin etenkin Aleksanteri II:n sodan jälkeen Suomen senaatin toteutettavaksi määräämät tukitoimet merikaupalle, joita eritellään tarkemmin luvussa 7.

## 4.3. Kokkolan siviilipuolustus ja Halkokarin taistelu<sup>1</sup>

### 4.3.1. Kokkolan kaupunkilaisten luoma siviilipuolustusjärjestelmä

Kaupungin luotsit olivat apulaisineen sotilasjohdon antaman käskyn mukaan poistaneet merenkulun turvalaitteet mereltä Kokkolan satamiin. Tällä pyrittiin hidastamaan vihollista ja tuottamaan sille osatappioita karilleajoina.

Kokkolan maistraatti oli jo 9.5.1854 päättänyt kruununvouti Henrik Johan Holmin esityksestä rakentaa kihlakunnan ja Kokkolan kaupungin varoin jo edellä mainitun optisen lennättimen Tankarin luotsiaseman ja kaupungin välille. Lennättimen pääteasemana oli kaupungin raatihuoneen torni<sup>2</sup>, josta saatiin reaaliaikaisia vihollistietoja. Tankarista Ykspihlajan sataman suuntaan oli myös rakennettu optinen merivalvontalennätin. Kaupunki palkkasi miehet asemille. Kokkolalaiset olivat edellä mainitussa kokouksessa nähneet sodan vaikutusten ulottuvan vihollisen maihinnousuna ilman rannikopuolustusta olevaan satamaan ja sieltä kaupunkiin. Kohteena olisi ainakin erään kaupunkilaisen omistama viljamakasiini, johon oli varastoitu valtion viljaa ja jauhosäkkejä. Sitä turvasivat vartiomiehet. Kaupungissa majaili myös pienehkö, vihollisen torjuntaan riittämätön 12. linjapataljoonan sotilasosasto. Varaston ja sotilasmajoituspaikan polttaminen

---

1 Möller 1970, 387–399 passim.

2 Nyströmin päiväkirja, jonka mukaan hän oli ollut vartiossa raatihuoneen tornissa 26.5.1854 klo 15.00–18.00 Kurtenin kanssa ja nähnyt englantilaisia aluksia, mikä jo silloin aiheutti hermostuneisuutta asukkaissa.

sekä aseellinen yhteenotto sotilaiden kanssa olisivat muuttaneet kaupungin sotatantereeksi. Maistraatin läänin kuvernöörille tekemän esityksen mukaisesti saatiinkin kruunun omistama vilja- ja jauhovarasto evakuoitua muualle ja sotilaat näin siirrettyä pois kaupungista.

Pian kuitenkin saatiin tieto, että vihollisen sotilaallisen toiminnan kohteena olisi myös kaikki merikauppaan liittyvä yksityisten omistama materiaali. Tällöin kaupungin siviiliasutus joutuisi vaaraan satamien polttamisesta aiheutuvan tulen levitessä mahdollisesti itse kaupunkiinkin. Siksi palontorjuntaa tehostettiin määräyksellä pitää pihamailla valmiina vesisammioita. Samoin kaupunki oli palkannut poliisille avuksi 30 perämiestä ja aiemmin aluksilla palvelutta henkilökuntaa kriisiaikoina vaarantuvan yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi.

Satamassa Halkokarissa sijainneet kaupungin porvareiden ja etenkin kauppaneuvos Anders Donnerin terva- ja lautatavaravarastot olisivat varmaankin vihollisen kohteita. Niiden tuhoaminen olisi aiheuttanut työttömyyttä kaupungin väestölle. Donnerin varallisuuden ja vaikutusvallan turvin aloitettiin spontaanit valmistelut vihollisen torjumiseksi aseina ja sotatoimia tukevin hankkein. Kiireellä rakennettiin siltaa yli kaupunkia sivuavan ja mereen virtaavan Suntin suulle. Sitä pitkin aseistettu joukko saattaisi nopeasti siirtyä Suntin suun kummallekin puolelle valmistuviin puolustusasemiin. Eräissä lähteissä mainitaan myös, että Suntin suulle olisi viritetty kettinki<sup>1</sup>, jottei vihollinen veneineen saattaisi esteettä edetä kaupungin keskustaan. Kaupungista noin kuusi kilometriä pohjoiseen, eli silloisen laivatykistön kantamaa etäämmällä, oli 12 jalan riutta yli lahden pysäyttämässä suuria aluksia. Meriesteitä ei siksi ollut tarpeen rakentaa, mutta satunnaisesti sellaisena toimi aikanaan kaupungin edustalle, Halkokarista länteen, aivan matalan satamalahden keskelle uponneen aluksen veden alla törröttävät kaaret. Niihin sittemmin juuttui tulevassa taistelussa vallattu vihollisen vene.

Donnerin johdolla värvättiin lähialueen asukkaista siviilikaarti, joka hylkeiden ja lintujen ampumiseen aiemmin käytettyine siviiliaseineen oli lopulta noin sadan miehen vahvuinen. Kokkolassa asunut siviilihenkilö, palveluksesta eronnut kapteeni Matvei Artemjev, alkoi kouluttaa tämän joukon nuorimpia vihollisen torjuntaan liittyviin tehtäviin. Suntin suun itäpuolella olevan Halkokarin varastojen väliin ladottiin rintavarustukseksi puutavaraa siten, että vihollinen ei näkisi mereltä niiden takana lymyileviä siviileitä kivääreineen. Rintavarustuksen lautoja saatettiin helposti siirtää sivuun niin, että aseilla olisi hyvä ampuma-ala. Näin pyrittiin taktiseen yllätykseen salaamalla asemat viime hetkeen asti ja avaamalla yllättäen tuhoisa torjuntatuli lähietäisyydeltä. Suntin suun länsipuolelle kaivettiin kaksi maavallia kiväärimiesten rintavarustuksiksi.

---

1 Pohjanpalo 1929, 358.

### 4.3.2. Vihollisen maihinnousun torjunta Kokkolan Halkokarissa 7.6.1854

Kun Raahen ja Oulun tuhot ennakoivat samanlaista vihollistoimintaa myös Halkokarin varastoilla ja kun omien torjuntavalmistelujen ei nähty vielä riittävän eikä siviilitykistöäkään ehditty tuoda aseisiin, oli raadin edustaja kultaseppä Johan. N. Chorin lähetetty kiireisesti Vaasaan anomaan rannikkolohkon komentajalta, kenraalimajuri Alexander Jakob von Wendtiltä, että kaupungin turvaksi saataisiin riittävän suuruinen sotilasosasto.

Anomukseen olikin suostuttu, ja kauppaneuvos A. Donnerin sekä kruununvouti J. Holmin toimenpitein oli apujoukon kulku-uralle saatu hevosajoneuvoja jalkaväen liikettä nopeuttamaan. Viimeiset 55 kilometriä 150 kilometrin matkasta Vaasasta Kokkolaan tehtiin tyystin ajoneuvoilla, mikä liikkeen nopeuttamisen lisäksi säästi joukkojen voimia lähes heti alkaneeseen taisteluun. Vain näin menetellen oli mahdollista, että 12. suomalaisen linjapataljoonan 1. ja 4. komppaniat eli lähes 500 kiväärimestä saattoivat siirtyä Vaasasta Kokkolaan 5.7.1854 maanantaihin mennessä. He olivat siten kaupunkilaisten taistelusuunnitelman mukaisissa torjunta-aseissa pari päivää ennen vihollisen iskua Halkokarille. Närpiöstä lähtenyt Viipurin varuskuntaan kuuluneen tykistörykmentin kahden tykin jaos miehistöineen ja ampumatarvikkeineen saapui kaupunkiin seuraavana päivänä. Onnea oli ollut myös mukana, sillä kova myrsky oli myöhentänyt vihollisen iskua vuorokaudella.

Kenraalimajuri Jakob von Wendt oli Kokkolaan 6.6.1854 saavuttuaan tarkastanut<sup>1</sup> maastossa A. Donnerin johtamat puolustusvalmistelut ja hyväksynyt ne sekä käskenyt kenttätykit sekä kiväärijoukot vapaaehtoisjoukon tavoin ja Donnerin suunnitelman mukaisesti Halkokarin rintavarustuksille. Reservit sijoitettiin Suntain suun länsirannalle ja Halkokarin itäpuolelle.

Lähes kaikissa historioteoksissa on mainittu, että satakunta kaupunkilaista oli ase kädessä ollut torjumassa sotilaiden kanssa vihollisen iskua. Tämän ovat kuitenkin kiistäneet eräät useita vuosia taistelun jälkeen ilmestyneet sanomalehtiartikkelit. Kokkolan siviilikaartilaiset olisivat lehtikirjoitusten mukaan saaneet Vaasasta saapuneelta komppanian päälliköltä luutnantti Gestriniltä käskyn, jossa hän velvoitti aseistettuja siviileitä sotaväen tavoin noudattamaan sota-artiklain määräyksiä ja osoittamaan joka suhteessa säntillistä tottelevaisuutta. Ellei sitä hyväksyttäisi, olisi joukon poistuttava taisteluasemista. Tämän jälkeen olisivat vain hyviksi ampujiksi tunnetut Matts Kankkonen ja maisteri Svante Stenius (Stening) jääneet taistelemaan. Syyinä Gestrinin kovisteluun olisi ollut vapaaehtoisen asejoukon eväsviinojen voimalla vietetty hilpeä elämä ja epäilyt heidän mahdollisesta

---

1 Donner Otto, Wasa Tidning n:o 267, 17.11.1898. Från Krim Krigets tid.

omapäisestä toiminnastaan. Kertomuksessa saattaa olla osa tottakin, mutta paljon myös liioittelua, toteaa lehtijuttuja paljon myöhemmin, 1953, toistellut kirjoittaja.<sup>1</sup>

Gestrinin näkökulmasta Donnerin luoman taistelusuunnitelman keskeisin osa olisi ollut iskukykyisen asevoiman olemassaolon salaaminen viimeiseen hetkeen asti, jolloin viholliseen olisi lähietäisyydeltä saatu kohdistettua yllätyksellinen ja tuhoisa tuli-isku. Joukon olisi saattanut paljastaa yhdenkin miehen harkitsematon esiintyminen. Edellä mainitusta, jossa vain kaksi vapaaehtoista olisi osallistunut taisteluun, kerrottiin jo 13.12.1897 *Norra Posten*<sup>2</sup> -lehdessä sekä syksyn 1898 *Nya Pressen*issä. A. Donnerin poika Otto Donner pyrki kuitenkin oikomaan etenkin jälkimmäisen lehden esittämiä tietoja hyvin perusteluin *Wasa Tidningenin* numeroissa 264/14.11., 267/17.11. ja 268/18.11.1898. Niissä osoitettiin vielä silloin elossa olevien, mm. maanviljelijä Matts Kankkosen, muistavan hyvin 44 vuoden takaisesta tapahtumasta ainakin 30 miehen osallistuneen taisteluun Halkokarilla. Hän pystyi vielä mainitsemaan näiden kuudentoista vihollisen tulittamiseen osallistuneen nimet. Vain yksi vapaaehtoinen olisi poistunut torjunta-aseista, koska hänellä ei ollut asetta. Aseistettuja kokkolalaisia oli määrätty myös muihin tehtäviin ja kohteisiin, joissa vihollisen tulittamiseen ei ollut mahdollisuutta.<sup>3</sup>

Vihollisen 16 tykin siipiratashöyryfregatti *Odin* ja kuuden tykin siipirataskorvetti *Vulture* olivat noin viiden metrin syväyksensä takia joutuneet ankkuroimaan kaupungin rannasta ainakin neljän meripenikulman päähän. Silloisen taistelusta laaditun kartan osoittaman 12 jalan hiekkakynnyksen yli eivät alukset uineet. Tämänkin päivän merikarttojen perusteella ja maannousun huomioon ottaen eivät alukset olisi uineet viittä kilometriä lähemmäksi veden mataluuden takia. Halkokarille lähetetty yhdeksän soudettavan laivaveneen osasto oli mairinnousukohteessaan ilman alusten tykistön antaman tulen suojaa, koska Halkokari oli niiden tykkien kantaman ulkopuolella. Alueella 6.6.1854 raivonnut myrsky oli estänyt saapumasta ankkuripaikalle ja 7.6.1854 tulokin oli viivästynyt, koska Tankarin luotsi oli paennut. Ilman merenkulun turvalaitteita olevalla väylästäöllä oli pakko edetä hitaasti ja jatkuvasti luodaten kohti Kokkolaa. *Vulture* oli myös ennen ankkuripaikalle tuloaan saanut pohjakosketuksen, mutta ei ollut kuitenkaan juuttunut karille.<sup>4</sup>

Englantilaisten tiedustelu oli ilman puolustusta olleitten Raahan ja Oulun antamien kokemusten perusteella herpaantunutta, ylimalkaista ja riittämätöntä.

1 Möller 1970, 518. Lähteenä *Samarbete*-lehdet n:o 52–53/1953. Toimittaja Vicke Petersson.

2 *Norra posten* 13.12.1897. Några minnen från Krimkriget's tid -artikkelin oli kirjoittanut Raahessa sen polttamisen aikana ollut nimimerkki H. A., joka oli ollut myös Kokkolassa heti 7.6. taistelun jälkeen. Hänen teksteissään on mm. maininta, että Kankkosen ampuma luutnantti Carrington olisi jäänyt henkiin. Se ei edes englantilaisten lähteiden mukaan ole totta.

3 Nyström päiväkirja, 7.6. hänet oli määrätty Pikitehtaan rantaan meriviestien välittäjäksi; Österbottningen 19.6.2004, Kankkosen veljeksistä Mats ja Adolf ampuivat mutta Carl ja Wilhelm olivat vartiossa Soldatskärissä.

4 Lambert, Kokkolassa 2004 pidetty seminaariesitelmä, 4.



Siitä kertoo tappioon johtanut kehitys ja myös se, että täysin ilman puolustusta ollutta Davidsbergin telakkaa ei tuhottu, vaikka kokkolalaiset itse näkivät sen merkittävän taloudellisen arvon.<sup>1</sup>

Telakan lahti oli jo silloin matala, mutta laivaveneillä, joiden koko kylkikorkeus oli vain noin 1,5 metriä, tai ainakin alusten pienimmillä soutuveneillä olisi siellä päässyt rantaan, sillä maan nousun huomioon ottaen olisi merenpinta silloin ollut metriä korkeammalla kuin tänään. Halkokaria lähestyneissä soutuveneissä eli parkasseissa oli 24 naulaa painavia kuulia ampuneet tykit. Taistelukertomusten mukaan niillä olisi ollut mahdollista ampua myös kranaatteja.<sup>2</sup>

Odinilta ja Vulturelta lasketut yhdeksän venettä ja niillä olleet seitsemän upseeria sekä n. 180 miestä olivat 7.6. noin kello 23 pysähtyneet Halkokarin kohdalle linjaan lataamattomat tykit maihin suunnattuina. Osaston vanhin luutnantti Charles A. Wise ja luutnantti Burton olivat soudattaneet itsensä neuvottelulipun suojin Suntin suulle, jossa he tapasivat vt. pormestari Bernt Roosin sekä tulkkeina toimineet, kauppaneuvos A. Donnerin ja merikapteeni H. Wiklundin. Englantilainen lähde toteaa ilmeisen virheellisesti, että paikalla olisi ollut kolme siviilipukuista sotilasta. Paikalla olivat lisäksi vain kauppias Otto Robert Kynzell sekä merikapteenit Österberg, E. Wallinin ja O. A. Forsberg.<sup>3</sup>

Luutnantti Wise oli aluksi lukenut saman tekstin<sup>4</sup>, mikä oli Oulussakin esitettyssä lentolehtisessä. Hän oli kysynyt vapaata pääsyä rantaan ja mahdollista sotavoiman oloa kaupungissa. Kumpaankin kysymykseen vastattiin kielteisesti. Nyt Wise oli soudattanut itsensä osastonsa luokse. Aseita sekä tykkeitä oli alettua ladata. Eräs vene oli soutanut luotaamaan mahdollista mairinnousurantaa Mustasaaren ja Halkokarin välisellä alueella ja tuli lopulta kohti Halkokaria, jolloin vapaaehtoisten ja sotilaiden aseet avasivat tulen lähietäisyydeltä. Muut veneet saivat hinattua liikuntakyvyttömäksi ammutun veneen pois paikalta.

Taistelu kesti noin tunnin ja päättyi kahdeksan vihollisveneen vetäytymiseen, joista kahta jouduttiin hinaamaan pois paikalta. Vedenalaiseen hylkyyn juuttunut Vulturen vene ja sen 28 miehen miehistön vainajat ja haavoittuneet siirrettiin maihin. Veneen luokse olivat ensimmäisinä soudaneet Gestrinin johtamina ainakin

---

1 Ilmarinen 17.6.1854. Inrikes. Aluksi 7.6. luultiin, että vihollinen olisi soudanut telakalle; K. H. Renlundin museon Halkokarin kahakka 1854 -julkaisu, s.24 "Sotavankien ja aikalaisten kertomuksia Halkokarin kahakasta", jossa mainitaan, että odotettiin vihollisen hävittävän telakan, makasiineja sekä aluksia, joiden yhteiseksi arvoksi mainittiin 10 000 hopearuplaa. Lähteenä käytetty St Petersburgin Zeitungin numeroita 15. ja 16.8.1854.

2 Morskoi Sbornik 9/1854, 27. Laivueen ltn. Dresherin kuvaus englantilaisesta parkassista; Kahakka Kokkola/Kokkola-lehti 12.5.2004, Sotaretkellä Old Charlestoniin artikkeli s. 20–21, jossa sotasaalisveneessä ollut kertoi aikautettavien kranaattien käytöstä.; A. Donnerin kirje 21.6.1854 Peter Malmille kranaatin räjähtämisestä varaston sisällä.

3 Lambert, seminaariesitelmä Kokkolassa 2004, 5. Paikalla oli siviilipukuista sotilaita; Nyströmin päiväkirja, 7.6. Paikalla olivat lisäksi Kynzell, Österberg ja Forsberg.

4 Kokkola-lehti 12.5.2004. Sotaretkellä Old Charlestonissa. St.Petersburg Zeitungissa 1854 olut Kokkolassa vangiksi joutuneen kuulustelu. Eugen Söderströmin kokoelmat.



perämies John Dahlin, kauppias Oscar Lassander ja talollinen Matts Kankkonen. Neljä Halkokarissa taistelleista sotilaista oli haavoittunut lievästi. Englantilaisten kokonaistappiot olivat yhteensä 56 miestä: 17 miestä menetettiin lopullisesti, 21 haavoittunutta tuotiin aluksille ja 18 miestä jäi vangeiksi. Viimeksi mainituista vähemmän haavoittuneet 11 miestä, veneen tykki, muu aseistus sekä lippu vietiin lähes heti Pietariin kertomaan voittoisasta sotatoimesta. Yksi haavoittuneista kuoli jo matkalla ja haudattiin Viipuriin. Pahemmin haavoittuneet seitsemän siirrettiin vasta syksyllä Turkuun, josta heidät toimitettiin Ahvenanmaan Ledsundiin englantilaiselle Bulldog-alukselle. Kaupunginlääkäri Fredrik Hällström oli omien joukkojen lisäksi vastannut haavoittuneiden vankien hoidosta.<sup>1</sup>

### 4.3.3. Kokkolan siviilipuolustuksen sotilaallinen merkitys

Englantilaisten päämääränä Kokkolassa oli Ruotsista saadun tiedon mukaan satamassa olleen pienen potkurihöyrypurren kaappaaminen ja samalla siellä mahdollisesti olevien tykkiveneiden tuhoaminen. Plumridge oli nuoruudessaan HMS Melponen luutnanttina 1809 saanut katkerasti kokea, mitä merkitsi, kun 20 tanskalaista tykkipurttia tulitti 38 tykin fregattia. Nyt hän oli saanut tietää, että 40 tykkivenettä olisi rakennettu Turussa ja 12 lisää olisi laskettu veteen Oulussa. Ne olisivat olleet hänen iskiessään Oulun kaupunkiin suojassa joessa ”Uleaborissa”. Tiedustelutietojen mukaan tykkiveneiden mainittiin olleen merialueella kesäkuun puolivälissä. Tämä selittäisi osaltaan, miksi Plumridge etsi tykkiveneitä, mainitsi raporteissaan virheellisesti polttaneensa niitä esim. Raahessa ja tuhosi etenkin niitä mahdollisesti rakentavia telakoita sekä niiden rakennustarvikevarastoja. Todennäköisesti edellä mainittujen vihollistietojen lisäksi oli Ruotsissa tiedetty jo taistelun alkaessa, että Kokkolaan oli saapumassa apujoukkoja, mutta tietoa ei ehditty välittää kaupunkiin iskeville englantilaisille.<sup>2</sup>

Englantilaisten käyttöön tulleet tiedot tykkipursista, joita rakennettaisiin Pohjanlahden telakoilla, olisivat olleet jo tammikuun 19. päivältä 1854, jolloin senaattori Haartman oli kiireisesti ja salaisesti tiedustellut tykkipursien rakentamismahdollisuuksia Kristiinankaupungissa ja Kokkolassa. Hän oli kuitenkin saanut Vaasan läänin maaherralta Federleyltä epätyytyttävän vastauksen tähän.<sup>3</sup>

Tykkipursia rakennettiin sittemmin 40: Porissa ja Reposaaressa 15, Turussa samoin 15 ja loput Viaporissa.<sup>4</sup> Vanha tieto ja vastikään Ruotsista saatu Poria

1 Greenhill–Giffard 1988, 187, lopulliset tappioluvut; ST. P. Viedmosti n:o 225, sotavankien kohtalo.

2 Lambert 2004, Seminaariesitelmä Kokkolassa. ”Looking for gunboats”, 4, 7 ja 8. Lähteenä oli Grey–Plumbridge 17.7.1854. FO 73/262 f 195–7.

3 Dahlström 1942, 194–195.

4 Auvinen 1999, 22.

koskeva tieto olivat jotenkin muuntuneet ”Uleaborg” – Björneborg tiedoista koskemaan Kokkolaa. Porin satamassa oli nimittäin melko uusi ja pieni höyryalus Sovinto ja siellä todella olleet tykkiveneet oli vedetty ylös Kokemäenjokeen suojaan viholliselta.<sup>1</sup>

Kokkolan kaupunkilaiset olivat omaehtoisesti luoneet satamansa edustan avomereltä itse kaupunkiin ulottuvan siviilipuolustusjärjestelmän, johon sisältyivät merivalvonta-asemat, merimerkkien poistaminen, kieltäytyminen luotsauksesta, lähivalvonta ja hälytysjärjestelmä sekä laaja-alainen evakuointi, tehostettu palontorjunta ja aseistettu siviilikaarti. Suunnitteilla olivat myös kauppalaivojen tykeistä luotavat kaupunkilaisten miehittämät patterit. Kaupunkilaiset olivat myös rakentaneet puolustusasemat sekä kehittäneet niiden taistelutavan. Paikalle juuri ennen taistelua saapuneet sotilaat hyväksyivät ne käyttöönsä.

Matts Kankkonen oli laukaissut kuolettavan luodin ensimmäisenä Halkokaria lähestyneen veneen päällikön, luutnantti Carringtonin otsaan. Taistelun kiihtyessä kerrotaan Kankkosen ampuneen hengiltä ainakin tusinan vihollisista. Kauppias Oscar Lassander ampui hengiltä yhden miehen. Myös perämies Johan Dahlinin kerrotaan osuneen useisiin vihollisiin. Siviilit surmasivat siten lähes kaikki taistelussa menehtyneet vihollisen 18 miestä.<sup>2</sup> Kaikissa veneissä oli ollut kiväärin luotien tekemiä reikiä ja vallatussa, eli nyt museoveneessä, yli 80 sekä pari tykin osumaa, mikä osoitti tulen tarkkuutta. Tilastoa siitä, moniko reikä oli siviiliaseiden aikaan saamaa ja moniko sotilasaseista ei ole, mutta veneessä oljoihinhan oli tarkoitus osua. Siten saariston hylkeisiin ja vesilintuihin eli pieneen liikkuvaan maaliin rutinoituneesti osuvilla siviileillä oli eittämättä paremmat edellytykset tarkka-ammuntaan varsinkin sotilasaseita kauaskantoisimmilla hyljekivääreillään kuin sotilailla sotilaskivääreineen. Siviilitaistelijat siten eittämättä aiheuttivat viholliselle suuria henkilotappioita.

Liittoutuneet menettivät eniten miehiä monipäiväisen Bomarsundin linnakkeen valtauksessa<sup>3</sup>, mutta Itämeren alueella he eivät koko sodan aikana menettäneet yhdessäkään siviilikohteeseen tehdyssä iskussa enempää miehiä kuin Kokkolassa. Itämeren alueella ainuttakaan sota-alusta ei menetetty. Ainoastaan tämä Kokkolassa nyt oleva ”museotykkivene” eli siipirataskotelon päällä pidetty iso vene joutui menetyksen karvautta korostaen laskemaan sotalippunsa antautumisen merkiksi. Vihollinen oli taistelua seuraavana päivänä lähettänyt veneen

---

1 Saارين 1972, 120 Sovinto; Grönvall 1928, 119 tykkipurjet joessa; Lehti–Immonen 2006, 6. Tykkiveneet.

2 O. Donner, Wasa Tidning n:o 268/ 18.11.1898 ”Från krimkrigetis tid”; Greenhill–Giffard 1988, 186–187; Lambert, Seminaari Kokkolassa 2004, 5. Ltn. Carringtonin kohtalo ja kaatuneet; Norra Posten 13.12.1897. Kankkunen osui ainakin kolmeentoista, jotka kaatuivat osumasta; Ilmarinen 15.7.1854 Kankkonen ampui 14.

3 Hirn 1956, 92. Koko Bomarsundin taistelussa kaatui n.150 liittoutuneitten miestä; Schulman 1905, 140. Bomarsundissa menehtyi n. 50 miestä päivässä koleraan, joten tarkka kaatuneiden määrän arviointi on vaikeaa; Wallin 1904, 45. Bomarsundissa kaatui 120 miestä.

neuvottelulipun suojin tiedustelemaan vallatun veneen miesten kohtaloa, mutta vihollisen kanssa ei edes neuvoteltu.

Heti taistelun jälkeen oli A. Donner omin varoin ostanut kuusi laivatykkiä<sup>1</sup> ja rakentanut Suntin länsipuolella olleiden kahden rintavarustuksen taakse kak-sitykkiset patterit, joiden koeammunta toteutettiin 18.6.1854. Tykkien tehokas ampumaetäisyys, noin 1 425 m<sup>2</sup>, olisi mahdollistanut torjunnan aloittamisen jo kaukaa, jopa silloisen Elban saaren – nykyisen niemen – tasalta. Tykkimiehinä toimivat kokkolalaiset merimiehet, ja Donner maksoi heille palkkaa hälytysten vaatiessa saapumaan tuliasemiin. Kenraalimajuri Alexander von Wendt määräsi kauppaneuvos Anders Donnerin pattereiden päälliköksi. Donner rakensi myös Suntin itäpuolelle Sandsbodarne-alueelle sotilastykistön tuliaseman. Erillisiä vallituksia rakennettiin myös Halkokarin pohjoispuolelle ja Harriniemen tien varteen jatkossa Davidsbergin taistelussa mainittujen tykkiasemien paikkeille.<sup>3</sup>

Taistelun jälkeen olivat vihollisalukset useaan otteeseen näkyneet kaupungin edustalla, mutta aamulla 9.7.1854 oli ainakin kaksi alusta ankkuroinut kaupungin edustalle 12 jalkaa syvässä olevan hiekkariutan taakse.<sup>4</sup> Iskun Kokkolaan johtanut luutnantti Wiese oli kirjeessään 9.6.54 äidilleen uhannut tulevansa Kokkolaan kostamaan nyt kärsityn tappion samoin kuin samaan Pohjanlahden osastoon kuuluneen Leopardin päällikkö Giffard.<sup>5</sup> Nyt 9.7. Kokkolan edustalle tulleen osaston johtoaluksella siipirataskorvetti Heclalla oli tullut tarmokas kommodori William Hutcheon Hall eli Old Nemesis<sup>6</sup>. Hän oli tunnettu taitavista, ennakkoluulottomista, yllättävistä ja näyttävistä iskuista Suomen rannikoilla. Niistä mainittakoon vain tunkeutuminen Tammisaareen sekä ilman esimiesten

- 1 Hirn 1956, 52; Hakkapeliitta n:o 14–15/4.4.1939, 446–447. Kuva Kokkolan museotykkive-neen sisälle nostetuista kahdesta ja maininta kolmesta pienestä ja kahdesta suuresta 5”:n museotykkistä; Donnerin kirje 8.11.1855 Peter Malmille, josta selviää, että kaupungissa oli ollut kuusi tykkiä.
- 2 Auvinen 1999, 27; Aaltonen 1969, 209. Lähes 50 %:n osumatodennäköisyys olisi kuitenkin saavutettu alle tuhannen metrin ampumaetäisyyksillä. Raehauleja sisältänyt kartessilaukaus olisi lähietäisyyksillä ollut viholliselle kohtalokas, josta esimerkkinä ovat 7.6. taistelussa sotaväen tykkien käyttämät rautatankoon sidotut raehaulilaukaukset, joiden jälkiä näkyy kaapatun veneen kyljissä ja jonka tanko-osa lähes katkaisi kaapatun veneen päällikön.
- 3 Borodkin 1906, 40; A. Donnerin kirje 21.6.1854 Peter Malmille; Nyström, päiväkirjamerkintä 18.6.1854 koeammunnoista ja patterin vihkimisestä käyttöönsä, K. H. Renlundin museon esite ”Halkokarin kahakka 1854” mainitsee tykkiaseman olleen myös Sanbodarnella ja vallitukset Halkokarin pohjoispuolella ja Harriniemen tien varressa.
- 4 Nyström, päiväkirjan tapahtumat 6. ja 8.sekä 15.7.1854.
- 5 Lambert 2004. Kokkolan seminaariluennon liitteenä on Wiesen kirje; Greenhill–Giffard 1988, 185.
- 6 Nyman 1998, passim. Siinä kerrotaan kommodori Hallin menestyksellisistä sotatoimista; Donner mainitsee 18.11.1898 W. T. n:o 268:ssa, että sanottiin Hallin olleen paikalla. Aspelin 1892, 665–666 mainitsee Hallin lähteneen Vaasan edustalta illalla 7.7. merelle, joten n. 100 meripenikulman matka olisi kyllä taittunut tähän mennessä matkalla Kokkolaan; Ilmarinen 22.7.54. Alukselle 7.7. kaapattu kalastaja oli ollut aluksella viisi päivää, jonka aikana Hecla oli ollut mm. Kalajoella.

suostumusta tehty Bomarsundin ensimmäinen pommitus jo 22.6.1854. Hall oli ilmeisesti tarkastellut Suntin suun aluetta kaukoputkella ja nähnyt ainakin A. Donnerin uudet patterit sekä ilmeisesti myös merkkejä sotaväen läsnäolosta. Edes kommodori Hall ei uskaltanut tai keksinyt keinoa toteuttaa ruotsalaisille esittämäänsä kostoiskua Kokkolaan.<sup>1</sup>

Donner oli taistelun jälkeen suojannut merikauppaan sidottuja pääomiaan siirtämällä varastoja Halkokarilta Ykspihlajaan, tervatynnyrit haudattiin hiekkamaahan sekä laudat ja palkit vedettiin veteen, jossa niitä ei voinut tuhota polttamalla.<sup>2</sup> Kaupungin kauppa-aluksista viisi oli myyty, pari haaksirikkoutui sekä ainakin yksi jäi vihollisen käsiin ulkomailla. Kaupungin kassan menoerät koko sodan ajalta olivat 10 975 hopearuplaa, josta suurimman osan lohkaisivat optinen lennätin, sotaväen majoitus, muonitus ja kyyditys sekä sotavankien huoltamisesta aiheutuneet kulut. Donner oli myös hyvien suhteittensa avulla kenraalimajuri von Wendtiin saanut tältä hankittua lupauksen, että myös Pietarsaaren ja Uuteenkaarlepyyhyn saadaan komppaniat sotilaita, jos tilanne niin vaatisi.<sup>3</sup>

Vihollisen merisaarrosta huolimatta posti Ruotsiin kulki päivittäin ja Kokkolan läheisiltä alueilta oli lähes jatkuva, kauppatavaraa kuljettava pienveneyhteys Ruotsiin.<sup>4</sup> Merkittävää oli myös se, että Suomesta kyettiin olemaan sodankin aikana kirjeitse yhteydessä englantilaisiin kauppakumppaneihin, joista mainitaan mm. Sterky & Sons:n herra Prescott. Yhteys mahdollisti englantilaisten aiheuttamien tuhojen kertomisen Englantiin. Siellä tiedot suomalaisten kauppakumppanien kärsimistä tuhoista ja englantilaisten jo maksamien tervojen ja puutavaran polttamisesta ilmestyivät sanomalehtien sivuille ja samalla alahuoneeseen pohdittaviksi epäviisaan ulkopoliittikan merkkeinä. Poliitiikasta oli sitä paitsi laivastolle koitunut Kokkolassa kohtuuttomat tappiot.<sup>5</sup> Tästä syystä ja varmaan myös siksi, että toiminta keskittyi tämän jälkeen Bomarsundiin ja Turun suuntaan, ei Oulun ja Raahen kaltaisia tuhotekoja enää tapahtunut.<sup>6</sup>

Sotilaat olivat heti Kokkolaan tultuaan saaneet majoitustilat rautavuoteineen, muonituksineen, kestityksineen ja kyydityksineen sekä sairaanhoitoineen. Tämä koitui ajan myötä kaupungin raskaimmaksi taakaksi koko sodan aikana. Velvoitteet kuitenkin enempiä valittamatta maksettiin.<sup>7</sup>

Pekka Kauppala mainitsi Kokkolassa 2004 pitämässään seminaariesitelmässä, että sotahistorioitsija Mihail Borodkin toteaa teoksessaan *Kriget vid Finlands*

---

1 Wasa Tidning n:o 268/18.11.1898, O. Donnerin kirjoitus "Från Krimkriget's tid".

2 Donnerin kirjeet. 9.–13.7.1854 Peter Malmille.

3 Donnerin kirje Peter Malmille 19.7.1854.

4 Ibid ja 8.10.1854.

5 Levón 1964, 186. Timesin artikkeli; Donnerin kirjeet Peter Malmille 6.11. ja 19.12.1854. Kirjeet Englantiin; Schulman 1905, 91–93.

6 Lambert, seminaariesitelmä Kokkolassa 2004, 11.

7 Wallin 1904, 32; Ruskij invalid n:o 125/1854 Baranovski, sotilasmajoitusta ja muonitusta.

kuster 1854–1855 (1905) Halkokarin taistelun sotilaallisesti mitättömäksi kahakaksi. Borodkin näin väheksyisi suomalaisten siviilien sotilaallisesti merkittävää toimintaa rannikon puolustajina. Borodkinin, jota Kauppala nimittää myös ”Suomisyöjäksi”, mielipiteitä Kokkolan taistelusta ja suomalaisten siviilien toiminnasta on kuitenkin tässä tutkimuksessa lainattu Kriget vid Finlands kuster 1854–1855 -teoksen sivuilta. Siinä Borodkin itsekin sotilaana toteaa virallisten asevoimien osuuden merkittäväksi, mutta antaa myös selkeän kuvan, että kauppaneuvos A. Donner oli suunnitellut ja toiminnallaan saattanut kaupungin puolustusvalmiiksi jo ennen kuin sotilaat saapuivat sinne. Merisotilaitten lehdessä Morskoi Sbornik 1854 ja sodasta kertovassa M. I. Bogdanovitsin teoksessa vuodelta 1876 mainitaan siviilitaistelijoiden merkittävä osuus ja mainitaan mm. Donnerin, Roosin ja Artemjevin ratkaiseva vaikutus taistelun lopputulokseen.<sup>1</sup> Jopa Venäjän armeijan ja laivaston historiassa vuodelta 1913 mainitaan, että siviilien rohkea osallistuminen sotilaiden rinnalla vaikutti Kokkolan taistelun lopputulokseen.<sup>2</sup>

Kokkolan kaupunkilaisten luoma voitollinen ja keisarin kiittämä meripuolustusjärjestelmä, johon kuului taistelu ase kädessä maihin nousevaa vihollista vastaan, innosti esimerkiksi koko muun Suomen rannikon väestöä samankaltaiseen toimintaan.<sup>3</sup> Taisteluista levisi kansallista henkeä tulistaneita heroistisia ja kansan keskuudessa pitkään säilyneitä sotasankarikertomuksia Kokkolan ja muista rannikkotaisteluista. Niissä toimijoina olivat lähes aina siviilitaistelijat.<sup>4</sup>

#### 4.3.4. Venäjän keisari kiittää ja palkitsee kokkolalaisia

Raahen ja Oulun satamien polttaminen sekä Suomen merikaupan välineiden systemaattinen tuhoaminen olivat osoittaneet selkeästi, kuka oli suomalaisten vihollinen ja ketä vastaan tuli taistella. Kokkolan siviiliväestön taistelu yhteistä vihollista vastaan rinta rinnan venäläisten joukkojen kanssa oli osoittanut keisarin Venäjälle ja myös suomalaisille ”verettömille” skandinavisteille, että suomalaiset olivat jopa epäluotettaviksi luetuilla Pohjanlahden rannikoilla uskollisia vain Venäjän keisarille. Keisarin Venäjä katsoi olevan perusteltua palkita ja kiittää alueen siviiliväestöä puhtaasti sotilaallisista ansioista. Taustalla oli luonnollisesti poliittinen tarkoituksenmukaisuus, jonka avulla voimistettiin näin syntynyttä siviilien ja sotilaiden yhteistyötä toimintamalliksi koko Suomen alueelle. Tähän liittyi myös taistelu suomalaisten sieluista ”verettömien” voimakasta propagandaa vastaan.

1 Bogdanovitš 1876, 215–216; Morskoi Sbornik 1854, 13 sivun pituinen kertomus Halkokarin kahakasta siviilien vaikutus voittoon mainiten.

2 Istoria Ruskoj armii i flota 1913, osa 10, 160–161.

3 Dahlström 1942, 217; Mattila 1996, 87; Schulman 1905, 87; Wallin 1904, 28.

4 SKS Kansio 26 Z. Paikallistarinoiden kortisto, Itämainen sota; SLS Samlingarna i Folkkultur-sarkivet som innehåller material om Krimkriget; Lukemisia Suomen sotamiehille -teokset.

Keisari Nikolai I oli Pietarhovin edustalla Petersburg-aluksellaan 21.6.1854 allekirjoittanut käskykirjeensä Kokkolan rakkaille ja uskollisille asukkaille. Siinä hän osoittaa erityisen armollisella hyvántahtoisuudellaan mielihyväänsä kaupunkilaisten päättäväisestä ja urhoollisesta toiminnasta, jolla he 7. kesäkuuta yhdessä sotilaiden kanssa torjuivat vihollisen hyökkäyksen. Vaasan läänin kuvernööri Wallén<sup>1</sup> luki käskykirjeen henkilökohtaisesti kirkonmenojen yhteydessä kokkolalaisille ja luovutti sen kaupungin edustajille säilytettäväksi perintönä tuleville sukupolville.<sup>2</sup>

Keisarin myöntämät eri ritarikuntien kunniamerkit luovutettiin 27.7.1854 kaupunkilaisille. Myöntämisen perusteina olivat joko urhoollisuus taistelussa tai uutteruus sotatoimien tukemisessa. Sotilaiden tavoin saivat Pyhän Yrjön ritarikunnan napinreiässä kannettavat hopeamitalit urhoollisuudesta talonpoika Mats Kankkonen, perämies John Dahlin, kultaseppä Johan Chorin ja kauppias Oscar Lassander. Pyhän Annan 3. luokan ritarimerkin ruusuin sai uutteruudesta eläkkeellä oleva kapteeni Matvei Artemjev. Saman ritarimerkin ilman ruusuja saivat kauppias Anders Donner, kruunuvouti Henrik Johan Holm ja vt. pormestari Bernt Roos. Kauppias Otto Robert Kyntzell sai uutteruudesta kaulassa Pyhän Annan ritarikunnan nauhassa kannettavan kultaisen kunniamerkin, jossa oli keskellä punainen emaloitu Annan kuva. Laivuri Hanelius ja matruusi Ekström saivat myöhemmin Pyhän Vladimirin ritarikunnan hopeamitalit pelottomuudesta ja uutteruudesta Halkokarin taistelussa. Niitä kannettiin napinreiässä Pyhän Vladimirin nauhoissa.<sup>3</sup>

Halkokarilla taisteli enemmän sotilaita kuin siviilejä. Silti miehistö sai vain kahdeksan Yrjön ristiä urhoollisuudesta. Päälylystöstä von Wendt sai myöhemmin uransa aikana Pyhän Annan ritarikunnan 1.lk:n kunniamerkin. Nyt esikuntakapteeni Jack sai Pyhän Annan 3. luokan ritarimerkin ruusuin ja kasakkaupseeri Esaul Lagutin urhoollisuudesta Pyhän Annan ritarikunnan 4.luokan kunniamerkin. Linjapataljoonan majuri Simanov, tykistökapteeni Jerkushcenko, vänrikki Kljeftsov, luutnantti Gestrin ja pietarsaarelainen reservistä sodan alettua vapaaehtoisena 12. linjapataljoonan palvelukseen hakeutunut luutnantti Johan Robert Levón<sup>4</sup> saivat ylennyksen seuraavaan sotilasarvoon.<sup>5</sup> Edellä esitetyn perusteella keisari palkitsi kokkolalaisia ritarikuntien kunniamerkein ruhtinaallisemmin kuin soti-

---

1 ÅU 1.8.1854.

2 Hirn 1956, 51; Borodkin 1906, 42–43; Ilmarinen 5.7.1854. Inrikes.

3 Ilmarinen 26.8.54. Henelius ja Eksröm; Morgonbladet 16.10.1854; Ilmarinen 21.10.1854; Eugen Söderströmin käsikirjoituksen liite "Krimin sodassa palkitut kokkolalaiset".

4 Levón 1964, 187–189; ÅU 1.8.1854. Sotilaat saivat kahdeksan Yrjön ristiä.

5 Möller 1970, 392; Borodkin 1906, 40; Wallin 1904, 28. ja HFT2.8.1854; Ilmarinen 26.8.54 Inrikes; Lukemisia Suomen sotamiehille 1891, 386–387. Kahdeksan Yrjön ristiä ja upseeriylennykset ja mitalit; Eugen Söderströmin taistelun historiasta kertovan käsikirjoituksen liite "Krimin sodassa palkitut kokkolalaiset"; Tetri 1994, 179, Pyhän Annan ritarikunta ja sen kunniamerkit.

laita. Taisteluun osallistuneet saivat Kankkosen tavoin kantaa rinnassaan Krimin sodan muistomitalia.

Kauppaneuvos Anders Donner sai lisäksi keisari Nikolai I:n antamana henkilökohtaisena lahjana keisarin nimikirjaimin koristetun briljanttisormuksen. A. Donner oli myös ollut porvarissäädyn edustajana Suomen lähetystön mukana 24.4.1855 onnittelemassa uutta keisaria, jolloin keisari Aleksanteri II oli syleillyt<sup>1</sup> häntä ja lahjoittanut jalokivin sekä kullalla ja platinalla koristetun nuuskarasian, jonka kannessa oli keisarin nimikirjaimet. Silloin oli jo tekeillä edellisen keisarin Nikolai I:n määräyksestä A. Donneria ja talonpoika Mats Kankkosta esittävät Wladimir Swertschkoffin öljymaalaukset, jotka valmistuivat seuraavan talven aikana ja olivat nähtävinä huhtikuussa 1856 keisarillisessa palatsissa Helsingissä. Ne ovat tänään Presidentinlinnan keltaisessa salissa. Heistä ja Kokkolan taisteluun liittyneistä tapahtumista oli tehty myös kuusi sarjaa kiviپیirroksia, joista Donner toi 75 kappaleen sarjan Kokkolaan Sandeliinin kirjakauppaan myytäväiksi. Suomen kenraalikuvernööri esitti myös erityisen kiitoksen A. Donnerille ja kruununvouti Lundströmille siitä, että he olivat lahjoittaneet rahaa kahakassa haavoittuneille neljälle sotilaille.<sup>2</sup>

#### 4.3.5. Halkokarin taistelun vaikutus Venäjän Suomen suhteisiin ja autonomiaan<sup>3</sup>

Venäjän asevoimat olivat Kokkolan torjuntataisteluun 7.6.1854 mennessä saaneet merkittävän voiton vain Sinopen meritaistelussa 1853 ja toisen vasta 1855 valuttuaan Karsin kaupungin. Näissäkin taisteluissa oli voitettu vain sotilaallisesti takapajuisiksi mielletty Turkki. Siksi todelliselle viholliselle ensimmäistä kertaa koko sodan aikana tuntuvia tappioita aiheuttanut maihinnousun torjuntataistelu Kokkolassa oli mieluisa kokemus Venäjän sodan johdolle. Venäjän konservatiiviset piirit kokivat unelmansa syvästä keisarirakkaudesta nyt täyttyvän Suomessa nähdessään yksinkertaisten talonpoikain ikään kuin ”Venäjän sisämaitten talonpoikaisen kansan piiristä” nousevan hädän hetkellä tsaarin avuksi. He torjuivat voitollisesti aseteknologisesti ylivoimaisen vihollisen muinaisen Venäläisten bylinoiden suomalais-ugrilaisen sankarin Ilja Murometsin ja nyt suomalaisen Mats Kankkosen tavoin. Siitä haluttiin sisäpoliittisesti ottaa hyötykäyttöön kaikki

1 Hirn 1956, 52–53. Sivuilla on ”syleily -maininnan lisäksi Donneria ja Kankkosta kunniamerkeineen esittävät öljyvärimalaukset ja lahjoina saadut nuuskarasia ja sormus.

2 Eugen Söderströmin käsikirjoitus (Kokkolan museossa). ”Donnerista keisarin suosikki ja Kokkola maailmankartalle”; Ilmarinen 8.8.54. Lundström ja Donner antoivat 30 ruplaa haavoittuneille sotilaille.

3 Kauppalan seminaariesitelmä Kokkolassa 2004 ja siitä tehty lyhennelmä Keskipohjanmaassa 6.6.2004, 12 ja Toolilainen 4/2004:ssä 32–33. Passim.



kansan itsetuntoa ja taisteluhurmaa kannustava aines. Siksi myös osa Kokkolassa saaduista vangeista samoin kuin vallatun tykkiveneen tykki ja lippu vietiin Pietariin näytille tositteina tästä taistelusta.

Lokakuussa 1854 esitettiin Pietarin Alexandra-teatterissa jopa romanttisheroistinen näytelmä ”Englantilaiset Kokkolan luona”.<sup>1</sup> Kun tapahtumaan liittyi lisäksi se, että autonomisen Suomen kansan syvät rivit uskollisina keisarille liittyivät rinta rinnan sotilaiden kanssa taisteluun vihollista vastaan, sai tämä pienehkö kahakka voimakkaan uutislatauksen. Sitä myös kaikin tavoin pyrittiin hehkuttamaan ja siten välillisesti tuottamaan näkemystä koko Suomen kansan turvallisuuspoliittisesta luotettavuudesta. Tämä oli erityisen tärkeää keisarin Venäjälle: juuri Pohjanlahden rannikon ruotsinkielisen väestön uskotusta lojaalisuudesta Ruotsille ja rauhan ajan kauppakumppaneille Englannissa oli arveltu aiheutuvan turvallisuuspoliittinen uhka Venäjälle.

Kauppala on edellä kuvatussa seminaariesityksessään ja siitä muokatuissa lehtiartikkeleissaan 6.6.2004 Keskipohjanmaassa sekä Toolilanen 4/2004:ssa kuvannut Kokkolan taistelun ja sitä 1855 seuranneen Davidsbergin taistelun jopa aluiksi Suomen valtion synnylle. Näkemys perustuu suomalaisten Venäjän keisarilta hankkimaan turvallisuuspoliittiseen luottamukseen. Hän perustelee väitettään sillä, että Suomi sai kiitokseksi lojaalisuudestaan Venäjän keisarille sodan ankeina aikoina ja sodan jälkeenkin hoitaa omia kansallisia ja sisäisiä asioitaan rauhassa Venäjän puuttumatta siihen. Kauppala luettelee mm. suomen kielen saamisen toiseksi viralliseksi kieleksi, säätyvaltiopäivien kokoon kutsumisen sekä taloudellisen itsenäisyyden.

Suomalaiset olivat antaneet voimakkaan signaalin Venäjän keisarin ulkopolitiittiseksi käsikassaraksi, jolla rusikoida vihollista, sillä suomalaiset eivät olleet liittoutuneiden suunnitelmien mukaan nousseet puolalaisten tapaan vapaustaisteluun keisariaan vastaan, kuten oli ennen sotaa uskottu tapahtuvaksi. Englannin, Ranskan ja Ruotsissa työskennelleiden liberaalis-skandinavistisen toimijoiden näkemyksen mukaan tällainen olisi ollut mahdollista etenkin rannikon ruotsinkielisten suomalaisten, osin opiskelevan nuorison ja sivistyneistöön kuuluvien piirissä.

Suomeen sijoitettujen joukkojen johto oli jo pitkään nähnyt asevoiman puutteen etenkin Pohjanlahden rannikoilla. Siihen ei ollut saatavissa lisää voimia Venäjältä, joten joukot olisi pitänyt kutsua aseisiin Suomesta. Kansallisten joukkojen perustaminen sodan alussa olisi Venäjän johdon Puolan kapinasta 1830 saaman varoittavan esimerkin mukaan ollut sisäpoliittinen riski. Siellä perustetut kansalliset joukot olivat kansallisen itsenäisyyden saadakseen kääntäneet 1830 aseensa kohti emämaata. Kokkolan tapahtumat muuttivat lopullisesti sodan-

---

1 Eugen Söderströmin käsikirjoitus. ”Donnerista keisarin suosikki ja Kokkola maailmankartalle”.

johdon näkemyksen suomalaisten kansanrivien oletetusta epäluottamuksesta keisarin Venäjään. Näin alkoi jo jonkin aikaa suunnitteilla olleiden kansallisten ruotuväkijoukkojen perustaminen Kokkolan taistelun osoittaessa hankkeen olevan sisäpoliittisesti vaaraton. Pataljoonia perustettiin uhanalaisimmille rannikkoalueille Turun ja Porin, Vaasan ja Oulun lääneihin sekä sen jälkeen myös sisämaahan, jolloin sodan päättyessä näitä ruotuväkijoukkoja oli yhdeksän. Kansallinen ruotuväkiarmeija oli siten vahvuudeltaan 5 400 miestä. Usein hoettu ja Snellmanin lausumaksi arvuutettu ”aseeton kansa on kelvoton” loi autonomiselle Suomelle lisää kansallista itsetuntoa.

Suomessa olevien joukkojen johdolla oli Kokkolan taistelun jälkeen hyviä perusteita innostaa siviileitä vahvistamaan omaa meripuolustusjärjestelmäänsä. Sulunmurtajatoiminta oli käynnistänyt tuottoisan merikaupan, jolla kiistettiin liittoutuneiden meren herruus. Se osoitti, että Suomen kauppalaivasto olisi sodan jälkeen Venäjän suurvallan merikaupan eräs luotettava osa.

## 4.4. Tornion ja Kemin tapahtumat

Ennen Oulusta Kemiin ja Tornioon lähtöään oli luutnantti N. Graham Leopard-laivalta laatinut 2.6.1855 osaston johtajalle kommodori G. Giffardille raportin, jossa hän ilmoitti johtaneensa aluksen laivaveneen ja kutterin miesten toimintaa Oulun ulkopuolella olevalla Ulkovarjakan saarella. Siellä poltettiin tervavarasto, kaksi pajarakennusta, veneitten rakentamisessa käytettävä varastorakennus veneineen, vesille laskua odottava suurehko vene, rakenteilla oleva vene ja arviolta 600 tonnin vetoinen ankkurissa ollut alus. Sen sijaan saaren lähellä olleen kylän varastoista ei löytynyt etsinnöissä sotakieltotavaraa. Grahamn oli tämän jälkeen etsinyt luotsin kertomaa kolmea kuunaria, jotka löytyivätkin luutnantti Hammetin johtaman toisen vastaavan osaston avulla kaupungin eteläpuolelta ja ne poltettiin.<sup>1</sup>

Tiedot aluksista ja Ulkovarjakan varastoista, veneistä ja venetelakasta oli saatu luotsi Ananias Michelssonilta.<sup>2</sup> Paikallisen väestön vastarinnasta ei Grahamin toimintakertomuksessa mainita. Englantilaiset tuhosivat lisäksi purjehduskauden 1854 aikana kolme alusta Haukiputaalla, kaksi Kemin edustalla, neljä Kuivaniemen edustalla sekä Simon edustalla yhden aluksen ja neljä jähtiä sekä Simon telakalla olleen kuunarin.<sup>3</sup>

---

1 Bonner–Smith ja Dewar 1943, 77.

2 Turpeinen 2003, 69. Michelsson oli nähty Varjalassa (Varjakka) Franzenin telakalla englantilaisessa asepuvussa.

3 Hautala 1975, 451.

Luutnantti G. Lloyd, samoin Leopardilta, oli toimintakertomuksensa mukaan vierailut 2.6.1854 oman aluksensa ja Valorousin, Vulturen sekä Odinin miehistöjen miehittämällä kuttereilla Oulun luoteispuolella sijaitsevalla Kellon Kraasselin saarella ja tuhonnut tai polttanut siellä viisi kuunaria. Yksi niistä oli tervalastissa upotettu matalaan veteen, mutta silti englantilaiset saivat sen sytyttämään tuleen.<sup>1</sup>

Leopard ja Valorous olivat Oulusta siirtyneet ankkuriin Kemlin edustalle, ja 8.6.1854<sup>2</sup> aamulla oli luutnantti B. P. Priestin johdolla lähetetty kummaltakin alukselta yhteensä yhdeksän miehitettyä venettä ja kutteria matkalle Tornioon, jonne ne saapuivat kello 19.30 eli 13 tuntia aluksilta tapahtuneen lähdön jälkeen. Varuskunnan edustajat olivat poistuneet kaupungista sitä ennen ja kaupunkilaiset olivat purkaneet sotilaiden parakit ja valtiolle kuuluneet rakennukset. Kaupungin varastot oli siirretty valtakunnan rajan yli Ruotsiin. Englantilaiset olivat palanneet aluksilleen oltuaan 24 tuntia veneissään.<sup>3</sup>

Priest ei raportissaan kerro, että torniolaiset olivat siirtäneet myös aluksensa suojaan Ruotsin puolelle. Kaikki laivat, paitsi yksi rakenteilla ollut, oli kuitenkin ehditty siirtää Tornioista Haaparantaan puolueettomaan Ruotsiin. Englantilaiset olivat yhden veneen voimin soutaneet Haaparantaan ja Tornioon oli 8.6.1854 rantautunut kuusi venettä, joissa oli 160 miestä ja kaksi tykkiä. Näistä 80 miestä nousi aseistettuina maihin. Kun pormestari oli saatu kutsuttua paikalle, luettiin tälle julistus, jossa mainittiin tehtäväksi hävittää Venäjän keisarin sotatarvikkeet. Kaupungissa olleet 32 kasakkaa oli kuitenkin siirretty muualle ja näiden hävitetyn kasarmin jäännöksillä käytyään englantilaiset nousivat veneisiinsä. Silloin arveltiin, että englantilaiset eivät halunneet aiheuttaa tuhoja rajakaupungissa, mikä olisi ärsyttänyt mahdolliseksi kanssasotijaksi haviteltua Ruotsia.<sup>4</sup>

Alusten ja materiaalin siirrosta Ruotsiin mainitaan myös vuodelta 1891 olevassa ”Lukemisia Suomen sotamiehille” -teoksessa. Vaikka se onkin tarkoitettu suomalaisten siviileiden urhoollisuutta ihailevaksi ja kannustavaksi malliksi ruotuväkisotilaille, on se kuitenkin yhtäpitävä Priestin ja Turpeisen mainitsemien tapahtumien kanssa. Siinä tapahtumia kuvataan myös yksityiskohtaisemmin. Lisäksi kerrotaan, että pieni vene ja sitä suurempi tykillä varustettu vene sekä 40 miestä nousivat 8.6.1854 aamupäivällä maihin Kemissä Lukkarilan talon rannassa

---

1 Bonner–Smith ja Dewar 1943, 78

2 Ibid, 79. Priestin raportissa mainitaan laatimisajankohdaksi 5.6. Siinä todetaan Torniossa käydyn eilen eli 4.6.1854. Matka n. 50 meripenikulmaa Oulusta Kemlin edustalle olisi vaatinut noin viiden solmun nopeudella n. 10 tuntia ja kaikkine siihen liittyvine toimenpiteineen lähes vuorokauden. Kun alus oli vielä 3.6. Lloydin raportin mukaan Oulussa, on uskottavaa, että Priestin käsikirjoittaman raportin päiväyksen 9. päivä on epäselvästi kirjoitettuna muutunut 5:ksi. Kaikki suomalaiset lähteet mainitsevat Torniossa olon päiväksi 8.6.1854.

3 Bonner–Smith ja Dewar 1943, 79. Luutnantti Priestin raportti kommodori G. Giffardille 5.6. (9.6!) 1854.

4 Turpeinen 2003, 29.

vastapäätä ”Sotisaarta”. Joen kummallakin puolella ja kahdella pienellä saarella olleet lankku- ja lautapinot sytytettiin tuleen, jolloin paloi myös pienehkö alus.<sup>1</sup>

Kun paikallinen siviiliväestö pyrki sammuttamaan tulen kaatamalla pinot jokeen, ampui vihollinen laukauksen tykillä. Toinen laukaus paukahti, kun eräs työmies yritti katkaista köydet, jotka pitivät lautalauttoja kiinni rannassa. Talonpojat olivat myös yrittäneet sammuttaa palavia lautapinoja, jolloin heihin kohdistettiin kolmas tykin laukaus. Ruotusotaväen miehille tarjottiin vuoden 1891 kirjassa myös edellä mainitun perusteella uskottavaa pelottomuutta korostavaa tarinaa, jonka sankarina oli eräs Gustaf Wallmari. Hän oli edellä kuvatussa tilanteessa katsonut pistoolilla häntä tähdännyttä englantilaista pelkäämättä silmiin, jolloin asetta ei laukaistu.<sup>2</sup>

Edellistä tarinaa tukee myös luutnantti G. Lloyd laatimassaan kertomuksessa kommodori G. Giffardille 9.6.1854. Lloyd oli Leopardin päällikön veneellä (barge) ja laivaveneellä (gig) miehistöineen siirtynyt edellisenä päivänä joen partaille ja siinä oleville saarille sekä polttanut kahden mailin matkalla olleet 80 lautapinoa sekä noin 80 tonnin lastauskyvyn omaavan aluksen. Asukkaiden pyynnöstä hän ei ollut polttanut alueella ollutta suurta määrää laivanrakennukseen kelpaamattonta puutavaraa – siviilien ja Wallmarin uhittelu olivat näin vaikuttaneet asiaan.<sup>3</sup>

## 4.5. Ahvenanmaan siviilipuolustus

### 4.5.1. Ahvenanmaalaisten vapaajoukon sissitoiminta ei ottanut onnistuakseen

#### *Suomen sodan siviilitaistelijoiden perinne*

Ahvenanmaalaiset olivat vuoden 1808 kevään taisteluissa osoittaneet 300 siviilitaistelijan voimin haluavansa kuulua Ruotsiin. Silloin ahvenanmaalainen vapaajoukko oli lyönyt pääsaarelle, Kumlingeeseen sekä Brändöseen sijoittuneen pataljoonan vahvuisen venäläisen miehitysjoukon ja vienyt sen sotavankeuteen Ruotsiin. Vapaajoukon johtajina olivat silloin toimineet nimismies Erik Arén ja pastorin apulainen Henrik Johan Gummerus Finströmistä.

---

1 Hedman 1969, 66. 40 vihollista Lukkarlan rannassa, jolloin lautatarhan ja aluksen omistajat kärsivät 11 000 hopearuplan tappiot.

2 Lukemisia Suomen sotamiehille VIII/1891, 387–388.

3 Bonnier-Smith ja Dewer 1943, 79–80

Kuningas Kustaa IV Aadolf oli 1808 esikuntineen ja joukkoineen siirtynyt Ahvenmaalle, ja hän oli värvännyt sekä aseistanut siviiliväestöä Suomen lounaisrannikon mairinnoususotatoimia tukemaan. Suomen maarintaman siviilitaistelijat ja ahvenanmaalaiset olivat antaneet selviä viitteitä siitä, että Suomen valtaaminen takaisin saattaisi saada vahvan tuen kansannoususta. Siksi kuninkaan taisteluidean olennaisena osana oli ollut saada siviiliväestö osallistumaan Lounais-Suomeen kohdistettuihin sotilaallisiin iskuihin. Venäläiset joutuisivat näin sitomaan voimiinsa näille alueille ja sotilaallinen paine Ruotsin päärintamalla Keski- ja Pohjois-Suomessa kevenisi. Niin Arén kuin kuningaskin joukkoineen joutuivat kuitenkin vetäytymään Ahvenenmaalta, kun Venäjä 1809 lopullisesti valtasi sen. Arén oli lopulta monien vaiheitten jälkeen saanut jäädä Ahvenenmaalle. Häntä ja hänen kuninkaalle uskollista taisteluaan Suomen sodassa pyrittiin Bomarsundin valtuksen jälkeen 1854 käyttämään ruotsalaisten poliittisessa kansankiihotuksessa päämääränä Ahvenanmaan liittäminen Ruotsiin, vaikka tunnettiinkin Oskar I:n silloinen nuiva suhtautuminen hankkeeseen. Asia oli nostettu taas ahvenenmaalaisien mieliin, kun sieltä kotoisin ollut K. A. Bomansson oli paria vuotta ennen Oolannin sodan alkua 1852 saanut valmiiksi Arénin ja Gummeruksen johtaman joukon historiikin.<sup>1</sup>

Voisi olettaa, että Ahvenanmaan siviiliväestö olisi Suomen sodan alkukokemusten hohdokkaisten muistojen siivittämänä ja myös äidinkielenensä perusteella tunteneet vetoa Ruotsin yhteyteen Krimin sodan alussa.

### *Siviilitaistelijoiden aseistaminen keväällä ja aseista luopuminen syksyllä 1854*

Ahvenanmaan kruunuvouti Carl Oscar Lignell oli vankkumaton ja työssään taitava keisarivallan tukija. Hän oli sen etujen voimakkain valvoja myös Ahvenanmaan mantereen itäosan joutuessa muista Suomen alueista poiketen hetkeksi jopa yli 10 000 vihollisen sotilaan miehittämäksi ja eristetyksi hallinnollisesti muusta Suomesta. Lignellin tunnollisesta ja ahkerasta työstä viestii hänen kirjekopioarkistonsa huolimatta siitä, että vihollisen miehitys aiheutti kirjeenvaihdossa katkoksen 23.8.–14.9.1854. Silloin Lignell oli myös joutunut välittämään nimissään miehittäjän käskyjä ahvenenmaalaisille. Ahvenanmaalaisien luottamuksesta Lignellin ammattitaitoon kertoi myös se, että alueen merkkimiesten lähetystö oli saanut amiraali Napierin vapauttamaan vangitsemansa kruunuvoudin, koska hän

---

1 Isaksson 1982, 1–26, 193, 222–223; Anders Persson on teoksessaan ”Suomen unohdetut sankarit” (Keuruu 1988) tutkinut suomalaisten sissien ja Kustaa IV Aadolfin toiminnan vaikutusta Ruotsin lakien saamiseksi autonomisen Suomen länsimaihin liittäneiksi ”perustuslaeiksi”; Lappalainen–Ericson–Pylkkänen 2007, 237. Turun ja Uudenkaupungin talonpoikien nostaminen venäläisiä vastaan.

oli ainoa, joka silloin kykeni pysäyttämään Ahvenanmaan siviiliväestön sisäiset laittomuudet ja epäjärjestyksen.<sup>1</sup>

Lignell oli jo 15.3.1854 todennut Bomarsundin komentajalle laatimassaan ja kuvernöörille välitetyssä mielialailmoituksessa<sup>2</sup>, että asukkaat saattaisivat olla valmiita taistelemaan keisarin puolesta ase kädessä, jos heille luovutettaisiin sitä varten ruutia, lyijyä, kivääreitä ja elintarvikkeita. Bomarsundin linnakkeen komentaja Jakov Bodisco antoi myös jakaa etenkin Vårdön alueella asuville (sundskärskarlarlarna) kivääreitä heidän tarpeisiinsa puolustaa omaisuuttaan ja itseään kalastusmatkoillaan. Tarkoitukseen varatuista viidestäsadasta kivääristä oli kuitenkin saatu jaettua vain noin 150 asetta, joita tiedetään käytetyn ainakin juuri silloin alkaneeseen kevätlinnustukseen.<sup>3</sup> Myös aseiden luodeiksi valettavaa lyijyä oli varattu siviilien käyttöön 500 puutaa eli 8 190 kiloa.<sup>4</sup>

Ahvenanmaalle 28.3.1854 saapunut everstiluutnantti Knut Furuhjelm toimi mukanaan tuomiensa suomalaisen krenatööritarkk'ampujapataljoonan kahden komppanian ylimpänä esimiehenä ja samalla Ahvenanmaan alueen varakuvernöörinä. Hänen tuli kuvernöörin käskykirjeen mukaan heti tutustua alueen kaikkiin kohteisiin ja varsinkin vaikutusvaltaisiin henkilöihin, kuten pappeihin, ja herättää heidän välityksellään luottamusta lailliseen esivaltaan. Samalla hänen tuli organisoida sissijoukkoja, jotka tekisivät hänen johdollaan kaikkea mahdollista vastarintaa viholliselle.<sup>5</sup>

Huhtikuun alussa Ahvenanmaalla vierailut senaatin virkamies Emil Stjernvall-Walleen raportoi kenraalikuvernöörille, että alueella vallitsi voimakas luottamus lailliseen hallintoon ja että halu aseistautua oli olemassa, mutta ei niin voimakkaana kuin Närpiössä.<sup>6</sup> Hän oli ollut jo silloin vakuuttunut, etteivät siviilit jatka mahdollisesti alkamaansa sissitoimintaa, jos venäläiset sotilaat vetäytyvät saarelta.<sup>7</sup>

Furuhjelm oli käsenyt nimismiehiä lähettämään siviiliväestölle kutsun ilmoittautua vapaajoukkoon Ahvenanmaan puolustamiseksi. Sen perusteella linnakkeen komentaja Bodisco käski jakaa 150 miehen vahvuiselle joukolle kiväärit. Joukon kouluttajiksi oli Furuhjelm irrottanut aliupseerin ja kaksi miestä kustakin komp-

1 ÅLA, Ålands kronfogde arkiv Da 37 Brevkonsept 1854–1856; Isaksson 1982, 202, 205–207. Amiraali Napier vapautti vangitsemansa Lignellin, koska hän oli ainoa, joka kykeni torjumaan Ahvenanmaalla puhjenneen sisäisen väkivallan ja laittomuuden; Borodkin 1905, 202. Lignell miehittäjän käskyjen välittäjänä.

2 ÅLA, Ålands kronfogde arkiv Da 37. Lignellin komendantille laatima kirjelmä n:o 278 b.

3 Isaksson 1982, 118–119 ja 123; Borodkin 1905, 199–200. Jaossa oli 500 "rakuunakivääriä" – jaettu 150.

4 TMA Tg. Lääninkansliaan saapunut asiakirja n:o 10/29.3.1854.

5 Isaksson 1982, 120–123; Borodkin 1905, 199–201.

6 Greenhill–Giffard 1988 125–126. Närpiöläisetkään eivät mielellään aseistaneet siviileitä, koska heillä ei ollut sotilaallisia taitoja eikä sotilasjohtajia. Silti heillä oli 1854 kesäkuussa 51 tilapäistä sotilasta kirkkotalleihin majoitettuina.

7 Isaksson 1982, 121.

paniasta. Vihollisen alusten esiintyminen 20.5.1854 antoi aiheen kutsua nämä miehet kokoon. Suurin osa heistä ilmoittautuikin palveluksen. Kun vihollisuhka ei ollutkaan oletetun kaltainen, kotiutettiin miehet vielä saman päivän aikana. Kesäkuun lopulla kutsuttiin Sundin alueen vapaaehtoiset jälleen kokoon Prästön ja Töftön puolustajiksi, ja he myös astuivat palvelukseen.

Furuhjelm suunnitteli käyttävänsä siviilitaistelijoita ja komppanioitaan sissitoimintaan Bomarsundin ulkopuolella tukialueena Ahvenanmaan pohjoisosa. Bomarsundin linnake saisi näin puolustaa vain itseään ja hänen johtamansa sissijoukot puolustaisivat koko Ahvenanmaata. Furuhjelm toteutti vielä elokuun alussa tätä suunnitelmaansa, johon liittyi muonavaraston perustaminen Getan alueelle. Sundin Delvikin lahteen tukeutui tähän tarvittu pieni kuljetusalus. Bomarsundin komentaja käski kuitenkin 6.8.1854 pidetyn neuvottelun yhteydessä Furuhjelmin siirtyä joukkoineen linnakkeelle sen varusväeksi. Vihollisen joukkojen maihinnousu Bomarsundiin oli aiheuttanut vapaaehtoisjoukon kutistumisen olemattomiin. Lisäksi kukaan ei ollut enää halukas vastaanottamaan viranomaisen antamaa ruutia tai kivääreitä. Miehitysjoukon pelottelemana oli kyliin kätketyt ja siviileille annetut aseet 10.8. alkaen luovutettu ranskalaisille.<sup>1</sup>

Hyvän paikallistuntemuksen omannut ahvenanmaalainen seppä oli sulunmurtaja-aluksellaan purjehtiessaan joutunut englantilaisen kommodori Hallin pidättämäksi ja ryhtynyt alussa omaisuutensa takaisin saadakseen luotsiksi Bomarsundin väylälle. Hänen paikallistuntemustaan käytettiin sittemmin myös Tranvikin ja Mångstektan sillanpää-alueiden valitsemisessa. Samoin kolme ahvenanmaalaista miestä oli ollut englantilaisten upseereitten oppaina, kun nämä halusivat suojaista tietä edeten ja mahdollisimman läheltä tutkia Brännklintin patteria. Bomarsundissa aiemmin vankina ollut mies oli lisäksi kavaltanut viholliselle linnakkeessa sijainneen arkiston siirtosuunnitelmat, jotka siten epäonnistuivat. Nämä miehet olivat niiden yhdeksän maanpetokselliseen toimintaan syyllistyneiksi todetun joukossa, joita vastaan vielä 1856 käytiin oikeutta. Heidät kaikki vapautettiin syytteistä rauhansopimuksen 5. pykälän perusteella.<sup>2</sup> Luvussa 5.4 ja liitteessä 5 on tarkemmin käsitelty vihollista avustaneitten toimintaa.

Ahvenanmaalaiset osallistuivat muiden Suomen asukkaiden tavoin myös maasotatoimiin rannikoillaan ja etenkin niiden tukemiseen sen lisäksi, että he meririntamalla edellä esitetyn mukaan vastasivat alueensa merivalvonnasta sekä eri tavoin kiistivät viholliselta ehdottoman merenherruuden.

---

1 Isaksson 1982, 157; Borodkin 1905, 199–202; Runeberg 1962, 115 (aseiden luovutus).

2 ÅLA, Kartong 17, rättegångshandlingar 1856 Bomarsund och Oscar I:s antekningar; Borodkin 1905, 203; Martin Isaksson. Ålands odling 1980, 58–62. Kertomus Hallin apuna olleen seppä Lindströmin toiminnasta ja hänen vapauttamisestaan.



### *Miksi aseellinen kansannousu ei toteutunut Ahvenanmaalla?*

Keisari Nikolai I oli aloittanut Bomarsundin rakentamisen. Hän oli hyvin tietoinen linnakkeen keskeneräisyydestä, minkä takia se voitaisiin helposti vallata maan suunnasta tehdyillä jalkaväen ja tykistön iskuilla.<sup>1</sup> Hän oli jo jäätalven 1854 aikana harkinnut koko Bomarsundin evakuoimista. Bomarsundin rakentajina käytettyjä vankeja oli siirretty sadoilla hevosilla Suomen mantereelle, ja hankkeilla oli ollut myös yli kahden tonnin ruutierän siirtäminen pois linnakkeelta. Keisari ei kuitenkaan uskonut, kuten eivät liittoutuneetkaan, että Bomarsund voitaisiin vallata vain laivastolla mereltä tulittamalla ilman maihinnousujoukkoja. Kun maihinnousujoukkoja ei tuotukaan Itämerelle heti keväällä, ei linnaketta evakuoitu. Siihen ei olisi pystytty enää kelirikon aikana eikä sitten, kun vihollisen laivasto oli jo saartanut Ahvenanmaan.<sup>2</sup>

Englannissa oli jo pitkään tunnettu pääministeri lordi Palmerstonin näkemys siitä, että Bomarsund oli tuhottava Englannin merikaupan vaarantajana Pohjois-Itämerellä. Sekin antoi perusteita olettaa, että ainakin Viaporin ja Kronstadtin puolustuskyvyttömämpi linnoitus vallattaisiin. Tämä vaati liittoutuneilta nyt toteutuessaan 10 000 miehen maihinnousujoukon ja tykistöä. Liittoutuneet olivat Mustallamerellä juuri Bomarsundin taisteluiden aikana aloittaneet Sevastopolin tuhoamiseen tähtäävän maihinnousun Krimille. Siellä venäläiset joukot aloittivat Suomen silloisen kenraalikuvernöörin Menshikovin johdolla taistelun 61 000 miehen<sup>3</sup> vahvuisia liittoutuneiden joukkoja vastaan. Menshikovin sotatoimiin Krimillä liittyi ajatus, että Bomarsund oli pidettävä miehitettynä. Näin venäläisiin joukkoihin kohdistuvaa maavoimien painetta Krimillä edes hieman kevennettäisiin ja viivytettäisiin Viaporin ja Kronstadtin valtaamisyrityksiä. Jos venäläiset olisivat poistuneet Bomarsundista, olisi heidän ollut pakko itse räjäyttää linnake, jottei se jäisi liittoutuneiden haltuun. Jos linnake olisi vain tyhjennetty, olisi rannikoilla olevien sota-alusten merijalkaväki pystynyt ottamaan haltuunsa ja tuhoamaan sen ilman nyt toteutettua jalkaväen maihinnousua.

Keisari näki jo 31.7.1854, että linnoitus voitaisiin vallata kymmenessä päivässä.<sup>4</sup> Kun vihollinen näin olisi saatu houkuteltua tuomaan Ahvenanmaalle mahdollisimman suuri joukko, joka siten puuttuisi Krimiltä, hän päätti myös, ettei Bomarsundin komentajalle annettaisi kohtuuttomiksi tulevien henkilötappioiden välttämiseksi määräystä taistella viimeiseen mieheen.<sup>5</sup>

1 VLKA F 224 Op 1 Del 263 L 27. Krimin sodan asiakirjojen joukossa on karttapiirros linnakkeesta, jossa näkyy linnoittamaton selusta ja valmiit osat mustattuina: päälinnoitus ja kolme tornia.

2 Runeberg 1962, 150; Isaksson 1982, 117.

3 Ponting 2005, 93–94; Schulman 1905, 228.

4 Borodkin 1905, 74–75.

5 Runeberg 1962, 150.

Evakuoinnit ja muutoinnin edellä mainitusta tihkunut eräänlainen tappio-mieliala olivat luonnollisesti jäytämässä siviiliväestön luottamusta siihen, että linnake pysyisi voittamattomana. Heidän aseellisella toiminnallaan ei olisi mitään vaikutusta. Ahvenanmaa oli lisäksi vihollisen laivaston eristämänä muusta Suomesta, jolloin apujoukkojen saaminen alueelle oli mahdotonta, kun taas Suomen mantereen rannikon puolustajien selusta oli turvattu ja apujoukkoja oli jopa saatu avuksi. Vihollinen oli täysin ylivoimainen, sillä sen Ahvenanmaan mantereella olevien sotilaiden määrä oli yhtä suuri kuin alueen asukasmäärä<sup>1</sup>.

Ahvenanmaalaisilla oli heroististen siviilitaistelijoiden muistamisen lisäksi vieläkin paremmin alitajuisena viestinä se, että venäläiset joukot valtasivat ja miehittivät Ahvenanmaan uudelleen 1809. Ruotsalaiset olivat silloin poltetun maan taktiikkaa käyttäen tuhonneet koko itäisen Ahvenanmaan kylien talot. Asukkaat joutuivat siirtymään Ahvenanmaan mantereelle ja osin Ruotsiin. Hävitystyöhön joutuivat osallistumaan sotilaiden johtamina myös siviiliväestö omia kotejaan polttamalla. Useat Arénin joukossa toimineet joutuivat jättämään ainakin hetkeksi Ahvenanmaan ja he pakenivat Ruotsiin. Siviiliväestön muistiin oli näin myös piirtynyt vahva pelko aseisiin tarttumisen seurauksista.<sup>2</sup>

Siviiliväestön taisteluintoa vähensi varmasti myös se, että sodan alussa oli ahvenanmaalaisille monista lähteistä eikä vähimmin Ruotsin suunnasta propagoitu, että Englannin ja Ranskan sodan päämääränä on ainakin Ahvenanmaan palauttaminen Ruotsin yhteyteen. Osana hanketta olivat englantilaisten ahvenanmaalaisille lahjoittamat ruotsinkieliset Raamatut, joiden välissä oli samaan aikaan myös Raahessa ja Oulussa jaettu tiedote. Siinä sanottiin, että siviilivastarintaan ryhtymisestä rangaistaan.

Samaan suuntaan vaikutti se, ettei vihollinen uhannut Ahvenanmaan elinkeinoelämää Suomen mantereen väestöön kohdistuneen kauppasaarron tavoin, vaan se sai luvan pienillä aluksillaan käydä esteettä kauppaa Ruotsin kanssa: Suomen tullikin olisi ohitettavissa ja alusten sekä maissa toimivien miehittäjien vaatimasta muonituksesta maksettaisiin käypä korvaus.<sup>3</sup>

Vihollinen uhkasi myös rangaistuksilla, sillä aseelliseen vastarintaan luettiin vihollisen laskemien merimerkkien poistaminen ja kehottaminen kieltäytymään alusten korvausta vastaan tapahtuvista paikallishankinnoista. Näihin rikkomuksiin oli kommodori James B. Sulivanin mukaan syyllistynyt Föglön nimismies Isak Herman Öhrbom, joka ainoana siviiliviranomaisena vietiin Ahvenanmaalta vankina Englantiin. Poikkeuksellista tekoaan Sulivan perusteli sillä, että föglöläiset

---

1 Isaksson 1982, koko Ahvenanmaan alueen asukasluku oli tuolloin 16.108.

2 Isaksson 1982, 27–29, 222–223; Gustafsson 2007, 102–103.

3 Borodkin 1905, 203.

olivat jo aiemminkin valittaneet hänelle Öhrbomin olevan pirullinen järjestyksen ylläpitäjä.<sup>1</sup>

Muitakin ahvenanmaalaisia oli otettu vangeiksi vastustelun ja vihamielisen suhtautumisensa vuoksi. Sitä esiintyi etenkin Pohjois-Ahvenanmaalla englantilaisen amiraali Plumridgen eli ”Plumbriggen” osaston aiheuttamien tuhojen ja ryöstelyn yhteydessä. Lövön kylästä Vårdöstä kotoisin ollut Mauritz Olofsson oli eräs näistä hetkeksi panttivangiksi otetuista. Samalle alukselle joutuivat vangittuina pari Hullbergasta kotoisin ollutta poikaa sen jälkeen, kun heidän jahtinsa oli upotettu. He olivat rohkeita eivätkä tahtoneet mukautua tilanteeseen ennen kuin Olofsson totesi heille, että he ovat pirun vankeina ja siksi on pakko totella. Ahvenanmaalla toimineet ranskalaiset sotilaat olivat muutoinkin aiheuttaneet mieliharmia etenkin puuttumalla toisten omaisuuteen.<sup>2</sup>

Englantilaiset olivat kaappanneet kolme suurta alusta Föglöstä. Näistä yhden, kuunari Heben kaappaus Föglön Hasterbodasta oli kuitenkin aiheuttaa aseellisen konfliktin, sillä kaappaus tapahtui häiden aikana, joita oli tavattu juhlistaa kiväärillä ampumalla. Eräs mies oli jo aikeissa laukaista kiväärin kohti kaappaajia, mutta muiden häävieraiden toiminta esti sen. Taustalla oli englantilaisten aiemmin vähäisemmästä syystä tekemä Föglön nimismies Öhrbomin vangitseminen.<sup>3</sup>

Edellä todetun lisäksi oli tärkeä muodollinen syy siviilien pidättäytymiseen aseellisesta toiminnasta se, ettei Suomessa oleva sotilasjohto katsonut suosiolla tyystin vailla sotilasjohdon koordinoitua toimivia aseistettuja siviilijoukkoja. Ilman Arénin ja Gummeruksen kaltaisia innostavia omia johtajia siviilit eivät hevin halunneet liittyä aseellisiin sotatoimiin sisseinä. Bomarsundin muurien ulkopuolella ei enää ollut sotilaita, sillä viimeisetkin heistä olivat eversti Knut Furuhjelmin johdolla siirtyneet linnoituksen muurien suojaan.

Jos Suomen mantereen rannikkoja puolustaneilla asukkailla olisi ollut, edellä kuvatun mukaan, yhtä paljon syytä varoa ryhtymästä aseelliseen toimintaan vapaajoukkoina kuin ahvenanmaalaisilla, he tuskin olisivat siihen ryhtyneet. Toisaalta Ahvenanmaalla ei ollut satamakaupunkeja tai sellaisia asutuskeskuksia, varakkaita kauppaporvareita ja näiden toiminnasta riippuvia asukkaita, joilla kaikilla olisi ollut puolustettavanaan niin suuria materiaalisia toimeentuloon liittyviä arvoja kuin muilla Suomen kaupunkien porvareilla. Tämäkin selittää ahvenanmaalaisten usein vähäiseksi arvioitua halua tarttua aseisiin.

1 Isaksson 1982, 131, 145; Greenhill–Giffard 1988, 242.

2 Isaksson 1982, 192.

3 Carlsson–Dahlgren–Eklund 1950, 211.

## 4.5.2. Ahvenanmaalaiset uhmaavat liittoutuneita

### *Käsirysssä vihollisen kanssa*

Siviilit eivät vapaaehtoisjoukkona ampuneet kohti vihollista, mutta kaksi ka-  
lastajaa oli urhoollisesti tulittanut ”Plumriggeä” Boxön alueella. He saivat tästä  
kunniamerkin.<sup>1</sup>

Nimismies Ejmelaeus oli jo maaliskuun alussa saanut määräyksen tarkkailla,  
ettei kukaan pääse Eckerön kautta luvatta keisarikuntaan.<sup>2</sup> Elokuun alussa 1854  
oli Eckerön alueelle noussut maihin englantilaisia. Nimismies Ejmelaeus oli tällöin  
kerännyt kolmisenkymmentä kylän miestä ja lähtenyt metsässä ajamaan takaa  
vihollista.<sup>3</sup>

Samankaltaisesta toiminnasta oli varmaan ollut kyse seuraavanakin vuonna eli  
7.7.1855, kun merenmittaustehtävässä ollut potkurifregatti Falcon oli ankkuroinut  
Eckerön Torpin kylän edustalle, jossa Gåsskärin saarella oli englantilaisten tila-  
päinen paja. Kaksi upseeria oli kysellyt nimismies Ejmelaeusta. Pari päivää myö-  
hemmin oli kaksi upseeria ja yhdeksän miestä tullut kenttätehtävään Eckerön  
Storbyn postilaiturille, jossa he alkoivat valmistaa ilta-ateriaansa. Silloin nimismies  
ja useat muut paikalle tulleet saivat maistella englantilaisten tarjoamia grogeja.  
Tuolloin ilmoitettiin, etteivät englantilaiset estä pienveneliikennettä Ruotsin ja  
Ahvenenmaan välillä eivätkä polta juuri silloin veteen laskettua prikiä. Fregatti  
Falcon oli taas syyskuussa Eckerössä, jolloin joukko matruuseja oli noussut maihin  
etsien nimismiestä ja varamaaherra Höckertiä haluten ostaa paloviinaa. He olivat  
kylän raitteja kulkiessaan löytäneet eräästä talosta paloviinapullon, juoneet sen  
ja aiheuttaneet käytöksellään asukkaitten ärtymystä. Kylän nuoret miehet olivat  
tästä syystä alkaneet kokoontua, jolloin ”iltalomalaiset” vetäytyivät alukselleen.  
He käväisivät vielä saman päivän iltana ottamassa omin luvun tynnyrillisen pe-  
runoita ja soutelivat luvatta venevajoista ottamallaan veneillä Käringsundissa.<sup>4</sup>

Ahvenanmaalainen Fredrik Blomqvist riisui väkivalloin ja paljain käsin rans-  
kalaisen sotilaan aseista, kun tämä oli selkeästi osoittanut tappavansa saadakseen  
ranskalaisten Blomqvistille maksamat palkkiorahat, jotka hän oli saanut korva-  
uksena sotilaskuljetuksista. Ranskalainen oli seurannut Blomqvistia Finbystä asti  
ja oli hänen verkkovajalleen tullessa aseella uhaten vienyt hänet Mångstektan  
Bokullan kallioille. Siellä ranskalaisen jalka oli kuitenkin livennyt liukkaalla kal-  
liolla, jolloin Blomqvist hyökkäsi ja riisui sotilalta kiväärin, pistimen, miekan ja

---

1 KA. H.S. Tamelanderin arkisto. Bomarsund, Gadellis raport, 00021; ÅLA, von Borns ”Ödemju-  
kaste memorial” (Sverre Scottin kopio), 74; Borodkin 1905, 208; Isaksson 1982, 210.

2 Isaksson 1982, 118.

3 Isaksson 1982, 201.

4 Andersson 1955, 95–96.

patruunavyön paeten ne mukanaan. Hän kätki saaliinsa metsään ja meni kotiin, jossa kosta välttääkseen muutti ulkomuotoaan ajamalla partansa ja lyhentämällä hiuksiaan. Blomqvist oli nähnyt saman ranskalaisen ollessaan myymässä maitoa sotilasleiriin. Tapahtumapaikalla on Erik Blomqvistin kallioon meistämät kirjaimet F B 1854 ja niiden vierellä kiväärin ja miekan kuvat.<sup>1</sup>

Ranskalaisen riisuminen aseista olisi varmaankin palkittu peräti kunniamerkillä, mutta asian teki mutkikkaammaksi se, että vihollisen avustamisesta olisi myös joutunut vastaamaan venäläisille viranomaisille.

Skarpansin polttamisen jälkeen oli Makedoffin kauppaliike siirretty Gunnarsbyhyn. Kaupan toimia tarkastamaan oli lähetetty kaksi ranskalaista sotilasta. Villiksi luonteeltaan tunnettu kirjanpitäjä Ingman ja hänen avukseen värväämä Karl-Erik Johansson olivat potkineet ranskalaiset alas kaupan portailta. Seuraavana päivänä joukko ranskalaisia piiritti kylän ja otti kaikki sotilaita kaltoin kohdelleet ja kaupassa olleet miehet vangeiksi. Matkan varrella Persbyssä oli 15 vuoden ikäinen Kalle Jakobsson kurkkinut nurkan takaa vankisaattuetta. Kiinni otettu, vastaan rimpuileva poika oli otettu vangiksi ja matka jatkui Estvikin rantaan, josta vangitut vietiin Lumparnilla olevalle alukselle. Vangit uhattiin sijoittaa räjäyttämällä tuhottavaan linnoitukseen tai viedä Englantiin, mutta lopulta heidät kuitenkin vapautettiin.<sup>2</sup>

### *Sankarillista toimintaa ja sotatoimien tukemista*

Enemmänkin tarinanomaisena tunnetaan kertomus siitä, miten Eckerön rajapostiaseman hoitajan Edvard Montgomeryn tyttäret pelastivat posti- ja tulliasemarakennuksen, jonka amiraali Plumridge olisi valinnut aluksilleen tykistöharjoittelun maaliksi. – Tytöt olivat soutaneet alukselle ja oltuaan siellä aiemminkin vieraina pyytäneet säästämään isänsä työpaikan ja oman asuntonsa tuholta. Englantilaiset olivat kuitenkin tarkkaan luokitelleet, mitä tuhoaisivat. Venäjän valtion omaisuudeksi ei laskettu tarinassa mainittua suurta eikä sitä pienempää tullirakennusta Degerbyssä.<sup>3</sup>

Tarinan säilyminen aina 1900-luvulle kertoo kunkin ahvenanmaalaisen halusta omin menetelmin puolustaa kotiseutuaan. Toisaalta tarinan taustalla näkyy puolustelu sille, miksi ylipäätään oli vierailtu vihollisaluksella.

Siviiliväestö oli kuljettanut Bomarsundin postia ja avustanut sotilaskuriirien matkoja vihollisen alusten partioidessa Ahvenanmaalta itään johtavien postiväylien urilla. Edellä on jo mainittu, että talonpoika Jan Andersson oli piilottanut

1 Högnäs, Ålands odling 1994, 127–130.

2 Högnäs 1994, Åländsk odling 1994, 122–124

3 Isaksson 1982, 146.

latoonsa ja kuljettanut ohi vihollisen sota-alusten siellä jo aiemminkin käyneen sotaministerin adjutanttin ratsumestari N. V. Schenschenin ja tämän matkassa olleen postinkantajan. He olivat kuriireina tuomassa Bomarsundiin ylennysasiakirjoja ja Yrjön Ristejä 21.6.1854 tapahtuneen Bomarsundin ensimmäisen tulituksen jälkeen.<sup>1</sup>

Kenraalikuvernööri oli käskenyt tekemään kaiken voitavan kuriirin Bomarsundin-matkan varmistamiseksi.<sup>2</sup> Vain siviiliväestö pystyi tähän.

Toinen talonpoika Henrik Anderson oli kuljettaessaan sotilasasiakirjoja läpi vihollisen saartorenkkaan pitänyt postilaukkua veneensä verkkojen alle kätkeytynä. Postin kuljetus naamioitiin myös sairaan omaisen siirtämiseksi hoitoon tai hämäystarkoituksessa myytiin rohkeasti ohi mentäessä sota-aluksille kalaa ja mansikoita. Edellä on jo mainittu, että postimestari Fagerlundin 11 vuoden ikäinen Alexander Fritjof oli Bomarsundin piirityksen aikana 13.8.1854 tuonut linnakkeelle postia. Hän oli onnistunut keinottelemaan itsensä läpi linnoitusta piirittävän vihollisjoukon ja palaaman vahingoittumattomana. Hän sai tästä merkittävän palkkion.<sup>3</sup>

Ahvenanmaan maakuntalääkäri Friman oli hoitanut venäläisiä sotilaita ja avustanut Bomarsundin antauduttua eräitä suomalaisia Prästön tornista paenneita. Hän oli lisäksi ollut mukana valtion kassan siirtämisessä Ruotsin kautta Suomeen. Hän oli saanut tästä myös kiitoksen ja Pyhän Andreaan kunniamerkin. Tosin hän oli yhtä auliisti auttanut vihollisen hoitoa tarvinneita. Ahvenanmaalaiset esiintyivät uskollisina keisarin Venäjän puolustajina, kuten laivuri Hallénin tytär, joka sanoi kuuluvansa sielultaan ja sydämeltään Venäjän keisarikuntaan, vaikka Bomarsund joutuisikin vihollisen haltuun. Tästä hän sai aikanaan keisarin kiitoksena sata ruplaa.<sup>4</sup>

Sankarikehän ylleen on saanut Ahvenanmaalla toiminut eversti Furuhjelmin apulainen vt. lääninsihteeri Oskar Norrmén, joka pelasti 10 000 hopearuplan arvoisen valtion kassan. Hän salakuljetti sen Ahvenanmaalta Ruotsiin ja sieltä edelleen Helsinkiin. Kassan olemassaolosta oli viholliselle kertonut Anders Mickelsson. Siitä huolimatta oli Furuhjelmin 32-vuotias apulainen Oskar Norrmén apunaan Furuhjelmin palveluksessa ollut herra Carlsson, maakunnan lääkäri Friman, kappalainen Eklöf, Eckerön postiaseman hoitajan poika ylioppilas Robert Montgomery ja merimatikallakin mukana ollut Eckerön nimismies Ejmelaeus pystynyt siirtämään kassan Ruotsin Grisslehamniin, jonne hän saapui 10. elokuuta. Matka oli jatkunut Tukholmasta edelleen 15.8. höyrylaivalla Uumajaan. Norrmén kassoineen ja siihen liittyneine asiakirjoineen saapui Helsinkiin 2.9.1854. Nimis-

---

1 Schulman 1905, 124; Borodkin 1905, 57, 208.

2 TMA Ag 2 Saapuvien diaario n: 42/15.7.1854.

3 Anderson 1955, 97; Borodkin 1905, 209

4 Borodkin 1905, 208; Isaksson 1982, 210.

mies Ejmelaeus oli heti Grisslehamnista paluunsa jälkeen joutunut vihollisen takaa-ajamana pakenemaan Eckeröstä takaisin kahden siviilimiehen avustamana. Kenraalikuvernööri Berg kiitti Norrménia hyvin suoritetusta työstä ja keisari myönsi hänelle Vladimirin neljännen luokan kunniamerkin. Tapahtuma vauhditti Norrménin virkauraa niin, että hänet lopulta 1867 kutsuttiin senaattoriksi ja valtionvarainoimituskunnan päälliköksi.<sup>1</sup>

Oman, Venäjän sotatoimia tukeneen tapahtumaketjuna muodostivat toimenpiteet, joilla siviiliväestö kunnosti tiestöä ja siltoja sekä vastasi sotilaskuljetuksista ja lisäksi osin majoituksesta. Erityisen merkittävää oli myös Bomarsundin linnakkeen jäätalvella ja keväällä 1854 tapahtuneet evakuoitukuljetukset mantereelle. Vankityövoimaa ja sairaita siirrettiin jätitse ja olipa tarkoituksena evakuoida mitava määrä ruutia samaan aikaan, kun sata hevosta oli tuomassa Turusta kauraa ja heinää. Suuri määrä eli 750 tynnyriä kruununmakasiiniin varastoitua viljaa siirrettiin linnakkeelle sodan alkaessa ja ainakin 400 säkkiä saatiin kuljetettua Kastelholmaan ennen sen räjäyttämistä syyskuun alussa.<sup>2</sup>

Bomarsundin linnakkeen katoille vietiin myös mittavat määrät santaa, jotta katot kestäisivät kranaattien iskuja. Kaksi viikkoa kestäneessä tehtävässä oli ollut käytössä 200 hevosta. Samalla se oli viimeinen kiireinen jättiurakka siviiliväestölle. Se säästi myös linnakkeen varusväen henkiä.<sup>3</sup>

Linnakkeen rakentaminen oli antanut paikallisille tiilientekijöille ansioita, mutta koko Suomen veronmaksajat olivat kuitenkin joutuneet maksamaan linnoituksen rakentamiskustannuksista ainakin yli neljänneksen vuosina 1830–1854.<sup>4</sup>

Bomarsundin valtauksen jälkeen vuoden 1854 lopulla Venäjän lippu liehui jälleen Ahvenanmaalla. Tällöin alkoi myös siviilien mahdollisen valtiopetoksellisen toiminnan tutkiminen, joka päättyi vasta sitten, kun 1856 annettiin yleinen armahdus.

Ahvenanmaan kirkkoherrat lukivat Suomen kirkon lähettämiä uskonnollisia propagandatekstejä Venäjän sodan päämäärille myönteisen mielialan luomiseksi. He kätkivät Lågskärin majakan valolaitteen ja piilottivat aseita. Eräitä harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta papit ahvenanmaalaisen mielestä edustivat tunnollisesti keisarin Venäjää. Hammarlandilaiset eivät kuitenkaan olleet tyytyväisiä kirkkoherraansa Pehr Ulrik Sadeliniin, koska tämä oli puuttunut heidän mielestään hänelle kuulumattomiin asioihin, kuten värväämään asukkaita aseisiin sodan

1 Isaksson 1982, 201–202; Turpeinen 2003, 124–125; Borodkin 1905, 210; KA VESA 46, jossa on kruunuvouti Lignellin 2.9.54 ruotsiksi laatima ja venäjäksi käännetty kertomus maaherralle Ejmelaeuksen pakomatkestasta Ruotsin ja Vaasan kautta Turkuun; Schulman 1906, 141–142 (Carlsson ja Montgomery).

2 Isaksson 1982, 117 ja 203.

3 Isaksson 1982, 136; Schulman 1905, 123.

4 Schulman 1905, 108, suomalaiset maksoivat 571.428 r. 58 kop/koko kustannus 2 168 755 hopearuplaa; Borodkin 1905, 4, suomalaiset 571 400 r./koko kustannus 1 439 400 hopearuplaa.



alussa. Sodan aikana hän oli taas ollut mielin kielin englantilaisille. Erityisesti kiitettiin Kumlingen kirkkoherra Sulinia, joka nimismiehen ja Bomarsundista vetäytyneen postimestari Pondanin kanssa oli vastannut vihollistiedustelusta ja tietojen välittämisestä edelleen Turkuun.<sup>1</sup>

Vihollista avustaneista ahvenanmaalaisista on sanottu, että jokaisessa pesässä on aina mätämuna, mutta siviilien penseydestä osallistua sotatoimiin ei edes nostettu syytteitä. Sen sijaan Bomarsundin linnakkeen alueelle jääneen valtion omaisuuden luvattomasta haltuun otosta käytiin pitkään oikeutta. Pahimmilta osin sekin laantui, kun luvatta omaisuutta ottaneet sadat henkilöt palauttivat saaliinsa lailliselle omistajalle.<sup>2</sup>

Siviiliväestö, joka ei ollut saanut korvausta viholliselle menettämästään omaisuudesta, perusteli valtion materiaalin luvatonta haltuunottoa samoin kuin brändöläiset ja hullbergalaiset. He veivät kertomansa mukaan Bomarsundista kylliksi korvaamaan menetyksen vihollisen upottamasta jahdistaan.<sup>3</sup>

Syksyllä 1854 aloitettujen aliluutnantti Gadellin ja von Bornin tutkimusten mukaan oli suurin osa ahvenanmaalaisista ollut keisarille ja isänmaalleen uskollisia. Tätä mieltä oli myös maaherra, joka vuoden 1856 alussa totesi, että vihollinen oli kyennyt ovelalla toiminnallaan ja eräiden ahvenanmaalaisten arkuuden vuoksi ohjaamaan asukkaita toimimaan vastoin valaansa ja velvollisuuttaan, mutta valtaosa väestöstä oli silti ollut järkkymättä laillisen hallituksen puolustajia.<sup>4</sup>

Vihollisen vetäytyttyä syyskuussa räjäytetystä Bomarsundista eivät maasotatoimet vuosien 1855 ja 1856 aikana olleet enää ahvenanmaalaisten kiusana, vaikka saariryhmän ympärillä merisaartoa ylläpitävät vihollisalukset vielä toimivatkin. Ahvenanmaalaiset saivat nyt pienillä veneillään purjehtia Ruotsiin, mutta eivät Suomen viranomaisten käskyn mukaan Suomen mantereeseen satamiin. Suomalaisetkaan eivät saaneet mennä Ahvenanmaalle, sillä mahdollisesti vangeiksi joutuneina heidät olisi pakottaa vihollisen luotseiksi tai antamaan tietoja rannikon puolustusjärjestelyistä.<sup>5</sup>

Vihollisen kohteita olivat nyt Viaporin ja Kronstadtin tukikohdat. Siksi vain sota-alusten paikallishuolto rasitti enää asukkaita. Merellä toimivat ahvenanmaalaiset pyrkivät heille uskotun tehtävän mukaisesti tunnollisesti poistamaan vihollisen laskemat merenkulun turvalaitteet.

---

1 Isaksson 1982,199–201; Borodkin 1905, 202. Sadelin oli neuvonut asukkaita totteleman vihollisen antamia määräyksiä.

2 Borodkin 1905, 206 –207.

3 Isakson 1982, 192.

4 Borodkin 1905, 204 ja 216.

5 TMA, Yksityisarkisto "militaria"-kansio, nippu 7. Kuvernöörin 9.7.1855 laatima kielto ahvenanmaalaisten tulosta Suomen mantereelle ja nippu 2 A. Cronstedtin kuulutus 26.6.1855 koskien kieltoa mennä Ahvenanmaalle.

Ahvenanmaalaiset olivat olleet muita Suomen rannikoiden asukkaita kovemmassa vihollispaineessa ja Ruotsin propaganda-vyöryssä, mutta silti pysyneet uskollisina Venäjälle. Tästä keisari oli monin tavoin osoittanut kiitoksensa ja turvallisuuspoliittisen luottamuksensa. Keisari Aleksanteri II perusti 21.2.1861 Ahvenanmaan ensimmäisen kaupungin ja nimesi sen puolisonsa etunimen mukaan Maarianhaminaksi. Tämä oli tullut ajankohtaiseksi heti sodan jälkeen 1858, jolloin jo 1800-luvun alusta periytyneet suunnitelmat kaupungista juuri tälle paikalle toteutuivat ahvenanmaalaisien ja kenraalikuvernöörin yhdessä valmisteleman suunnitelman mukaisesti.<sup>1</sup>

## 4.6. Turun siviilipuolustus ja tiedusteluiskun torjunta<sup>2</sup>

### 4.6.1. Siviilit rakentavat meripuolustusjärjestelmän rungon

#### *Pormestari ja raati johtavat ja rahoittavat kaupungin puolustusjärjestelyjä*

Rannikkokaupunkien pormestarit ja porvariston edustajat olivat pääsääntöisesti Pohjanlahdella menneet merelle tai maihinnousurannoille neuvottelemaan heikosti varustettuihin kaupunkeihin hyökkäävän vihollisosaston päällikön kanssa kaupungin tuhojen vähentämiseksi. Turkulaisilla ei tällaista välitöntä uhkaa ollut. Kaupungin johto loi omaehtoisesti sekä kenraalikuvernöörin, maaherran että paikallisen sotilaskomentajan vaatimusten mukaisen vahvan puolustuksen, jolle valtiovalta antoi asevoimaa. Kuitenkin kaupunkilaiset vastasivat useimmista hankkeista omin varoin.

Kenraalikuvernöörin 3.4.1854 tekemässä esityksessä kaupungin piti suluttaa sisääntuloväylä Pukkien salmessa upottamalla porvareiden omia aluksia salmiin. Näitä kalliita kauppameriliikenteen investointeja eivät kaupunkilaiset halunneet tuhota. Toisaalta raadin toimeksiannosta mitattujen salmien syvyystiedot osoittivat, etteivät alukset toimisi riittävän tehokkaina väyläesteinä. Sen tähden porvarit päättivät 3.5.1854 alueen puolustuksesta vastuussa olleen kenraaliluutnantti Anders Edvard Ramsayn tiukkasanaanaisen hoputuksen jälkeen, että väylät suljetaankin Ruissalon sillan rakentamisesta saadun työkokemuksen ja kustannukset

---

1 Danielsson 1943,7–8.

2 Päälähteenä on käytetty Svante Dahlströmin vuodelta 1942 olevaa Ur Runsalas hävder-teoksen lukua I Åbo och Runsala under krigstid, joka on kirjoittajan löytämistä lähteistä kattavin Turun siviilipuolustuksesta kertova esitys.

tuntien junttapaaluista rakennettavalla tykistö-esteasemalla sekä sen etupuolelle yli väylien viritettävillä kettingeillä.<sup>1</sup>

Seuraavassa luvussa käsitellään, miten turkulaiset siviilimerenkulkijat raivasivat syksyllä 1855 Turun kolmelle sisääntuloväylälle keväällä lasketut 200 Nobelin miinaa. Raivaustoiminta vaati erikoistumista näiden miinojen käsittelyyn, joten on melko varmaa, että he olivat myös niitä laskemassa saman vuoden keväällä.

Kaupungin kaikkien asukkaitten osalle tulleista monista sotarasituksista kertoo selkeästi 4 500 hopearuplan sotalainen aiheutuneet menot, jotka seurasivat satamaan johtavien pääväylien suluttamisesta kettingeillä ja paalusteilla. Veloista kyettiin vaivoin selviämään vasta vuoteen 1862 mennessä. Tämän lisäksi kaupunki katsottiin velvolliseksi maksamaan 2 452 hopearuplaa sodan aiheuttamista tuhoista yksityisille henkilöille.<sup>2</sup>

### *Turun vartiojoukkue eli vartiokunta*

Kaupungin maistraatin istunnossa oli 29.7.1854 päätetty perustaa 108 miehen vahvuinen aseistettu<sup>3</sup> vartiokunta. Joukko osallistuisi sotilaallisiin vartiotehtäviin vihollisen hyökätessä kaupunkiin tai sen uhkan aiheuttaessa epäjärjestystä. Näin kaupungissa silloin vähäisiksi arvioidut sotilasyksiköt vapautuisivat välittömiin torjuntatehtäviin. Tämän sotilaallisesti organisoidun joukon johtamiseen valittiin erityinen komitea, johon kuului kolme jäsentä kustakin porvareiden luokasta. Liikemiehiä edusti raatimies Gylich, kauppaneuvos Julin ja kauppias Åkerman, käsityöläisiä edustivat maalareiden vanhin Söderstrand, turkkuri Tennberg ja muurareiden vanhin Träskelin sekä siirtomaatavarain kauppiaita kauppiat Scharlin, Greiman ja Carl Gustaf Reims. Heidän tehtävänä oli valita vartiokunnan johtaja ja hänen alaisekseen kolme alijohtajaa. Komitean tehtäväksi tuli myös toimenpiteillään käynnistää vartiointi silloin, kun varsinaiset sotilaat eivät enää siihen osallistuisi.<sup>4</sup> Turun kaupungin arkistoa järjestellyt ja siten asiakirjakokonnaisuuden hyvin tuntenut Svante Dahlström on maininnut, ettei vartiojoukkueen toiminnasta ole perustamisen jälkeen saatavissa tietoja, vaikka hän uskookin joukon tulleen perustetuksi.

---

1 Auvinen 1999, 20–21 ja liitteen 2 estetykistöaseman kartta KA. VESA 294/41 SKKO Turku 141;VKSA, Miinoituskartta n:o 68/1855 g karta g Abo i ego okrestnostei. Tam ze d.34. Tus. rub. akvarel 82x105, joka on ollut Kuninkaantie-näyttelyssä Turun Linnassa 27.11.–18.12 1992.

2 Dahlström 1942, 248–249. Lähteenä käytettyä kaupungin arkistossa ollutta laskutusta ”pålningssavgifter” ei kuitenkaan ole enää löytynyt.

3 TMA Ag, Turun ja Porin läänin saapuneiden salaisten asiakirjojen diaari n:o 12/1854. Kenraalikuvernöörin 21.6.54 antama määräys 22. jalkaväkidivisioonan komentajalle menettelystä siviilipatrullien ja vahtien aseistamiseksi.

4 Maistraatin pöytäkirjan 29.7.1854 viides pykälä.

Onkin pääteltävissä, että joukko ei ollut sotatoimien kannalta tarpeellinen, koska englantilaisten tiedusteluiskun aikoihin (22.8.1854) tultaessa oli kaupunkiin sijoitettuja joukkoja merkittävästi lisätty, koska Turku oli Helsingin ohella rannikon tärkeä sotilaallisesti suojattava kohde.

### *Merivalvonta ja hälytysjärjestelmä*

Turun edustan vihollistiedustelu tapahtui edellä jo kuvatulla siviiliväestön rakentamalla optisella lennättimellä ja sitä täydentävillä merivalvontakomppanian asemilla sekä vartioaluksilla, joiden johtoaluksena oli meripuolustuksen käyttöön otettu tullihöyrylaiva Suomi.

Turun edustalle oli kenraali Ramsayn käskystä perustettu merivalvontasemat myös Vepsään ja Järvistensaareen. Ne miehitettiin paikallisilla siviileillä. Ruissalossa Krottilanlahden itäpuolella olevan kallion laella oli sen sijaan sotilaiden miehittämä tähytysasema, josta näki suoraan Airiston selälle. Sieltä puolustuksesta kokonaisuudessa ollut kenraali Ramsayn esikunta sai ennakoivien kaukotiedustelutietojen lisäksi tiedon myös vihollisen välittömästä lähestymisestä tornin alapuolella olevan meripuolustuksen paikallisen johtoesikunnan välityksellä. Kauppias Christer Fredrik Bernstedt oli luovuttanut huvilansa tämän esikunnan käyttöön. Hänen tontilleen väyläkapeikkoon oli rakennettu myös patteri, joka pystyi tulittamaan vihollista ja suojamaan kapeikon yli vedettyä kettinkiestettä. Tältä alueelta lähti kasakkapartio kertomaan vihollisen 22.8.54 tekemästä hyökkäyksestä myös kaupungin komendantille Carl von Derschaulle hänen komentopaikalleen Moriabergetille.<sup>1</sup>

Edellä kerrotun mukaan hidastui vihollisen etenemin saaristossa, kun luotsit ja heitä tukevat saaristolaiset poistivat omat ja vihollisen asettamat merenkulun turvalaitteet. Tällöin Turkuun tiedusteluiskun 22.8.1854 tehneet neljän siipiratasahöyryfregattia olivat matkallaan luotsien mukanaolosta huolimatta ajaneet kareille useita kertoja. Lounais-Suomen edustalla toimivan merikapteeni J. H. Weckmanin johtaman Merivalvontakomppanian tehtävänä oli myös ollut vihollisen laskemien merimerkkien poistaminen.

Luotsit oli myös siirretty pois mm. Houtskärin Berghamnista. Siellä liite 5:n mukaisesti käväisemässä ollut luotsi Daniel Hamberg oli 22.8. pakolla otettu siipiratasfregatti Albanille matkalla Turkuun samoin kuin Ahvenanmaalta osaston kolmelle muulle alukselle otetut luotsit. Heistä perämies Matts Sjöberg olisi kuitenkin toiminut luotsina paremminkin seikkailun halusta ja varoja hankkiakseen.

---

1 Dahlström 1942, 174–175, 188, 221,

### *Väyläeste – tykistöasemien rakentaminen*

Kuvernööri Cronstedtin ja kaupungin vanhimpien sekä maistraatin yhteisessä kokouksessa 3.4.1854 käsiteltiin kenraalikuvernööri Rokassovskin suunnitelmaa kaupungin puolustusjärjestelyistä etenkin Ruissalon ja Hirvensalon välissä kulkevan sisääntuloväylän sulkemiseksi. Siihen kuului väyläesteitä ja myös niitä suojaavat merelle ampuvat patterit. Käskyn mukaan tuli rakentaa Pikku-Pukin ohi vieviin salmiin väyläesteet. Suunnitelmat tarkentuivat, kun alueen sotilaallisesta puolustuksesta vastuussa ollut kenraaliluutnantti Anders Edvard Ramsay käski 3.5.1855 toteuttaa hankkeen. Turkulaiset työttömiksi joutuneet merenkulkijat, telakkatyöläiset ja meriekipaasin tykkipursien siviilisoutajat rakensivat kaupungin raadin johtamana aiemmasta Ruissalon sillan rakentamisesta saatujen kokemusten avulla, porvareiden omia aluksiaan säästäen, väylästeen paaluista. Siinä oli kummankin väylän kapeikoissa lopulta yhteensä 815 paalua. Väylän syvyydestä johtuen kauppa-aluksia upottamalla väylää ei olisi saatu suljettua. Koko hanke rahoitettiin kaupunkilaisten varoin.<sup>1</sup>

Gamla Varfsbolaget -telakan laivarakennusmestari C. J. F. Jögenssenin ammattitaitoon tukeutuen olivat kaupungin komendantti kenraaliluutnantti Carl von Derschau ja pormestari Lars Kekoni käyneet Pikku-Pukin luona ja päättäneet paikalle rakennettavasta paalusteestä alusupotteiden sijaan. Raatimies ja kaupungin arkkitehti Pehr Johan Gylich oli tehnyt piirustuksen paalutuksesta ja laatinut kustannusarvion, joka päättyi 4 120 hopearuplaan. Työtä Pikku-Pukin paalusteellä johtanut merikapteeni C. J. Halleén sai telakalta voimakasta tukea, johon kuuluivat proomut, nostokraanat ja junttauslaitteet sen lisäksi, että Säven, Österbladin ja Julinin liikelaitokset toimittivat junttapaalut ja köydenpunoja Cujander köydet. Satamassa olevilta aluksilta lainattiin ankkurikettingit. Telakalta jälleen lainatut vintturit, taljat ja köydet olivat myös silloin tarpeen, kun esteet sodan päätyttyä purettiin.<sup>2</sup>

Ruissalon ja Hirvensalon väliin Iso-Pukin kummallekin puolelle vedettiin puumateriaalin kannattelemat kettinkiesteet. Kettingit pakkolunastettiin satamassa silloin olleelta Atka-alukselta, konsuli Kumlinilta sekä Turun kaupungilta. Kauppias C. M. Dahlström sai valtion kustannuksella palkata kolme miestä avaamaan Syrjälän kohdalla olevan Hirvensalon puoleisen kettingin pään, jotta meriliikenne olisi edelleen mahdollista.<sup>3</sup>

---

1 Dahlström 1942, 171–173; Auvinen 1999, 26.

2 Dahlström 1942, 190–191, 248.

3 Dahlström 1942, 249–250.

*Merelle ampuvat ja väyläesteiden raivausta estävien pattereiden siviilitykit*

Ensimmäiset patteritasanteet ruutikellareineen ja kapteeniluutnantti Ramstedtin suunnittelemine kuulien hehkutusuneineen rakennettiin Pikku-Pukin ja Iso-Pukin väyläesteiden kohdalle. Alussa pattereille tulevat aseet, neljä 12:n ja neljä kuuden naulan tykkiä, otettiin Turussa olevilta aluksilta ja etenkin Tyynellemerelle matkojaan suunnanneelta Atkalta. Tykit olivat olleet välttämättömiä taistelussa merirosvoja vastaan. Vaikka sotilaat johtivatkin linnoitustöitä, olivat näiden useita metrejä korkeiden hiekkapengerrysten ja kiilakiviseinämien rakentamisessa apuna turkulaiset siviilit hevosineen ja veneineen. He myös luovuttivat rakennusmateriaalia. Ruissalon pohjoispuoleisten pattereiden rakennustöiden kiireellisyyden takia tapahtui selviä ylilyöntejä. Erään tontin omistaja ja kaupungin korkein johto joutui yllättäen jopa yöllä hankkimaan miehiä, materiaalia sekä veneitä näitä kuljettamaan patterityömaan avaamiseksi seuravana aamuna<sup>1</sup>. Sotilaallista toimintaa varten tuli yksityishenkilöiden vastata myös alueittensa normaalia paremmasta teiden ylläpidosta, josta kertoo Ruissalon tontti 27:n omistajaan kohdistunut oikeustoimi, koska tie ei suuriruhtinaan tarkastuskäynnin aikaan ollut kelpollisesti hoidettu.<sup>2</sup>

Tykkien puuttuessa rakennettavilta pattereilta hylättiin alussa kolme vasta rakennettua tykkivenettä. Näiltä otetut kuusi 24 naulan tykkiä olivat jo vihollisen tiedusteluiskun aikoihin asemissaan. Lopulta pattereita oli Turussa 22.5.1856 laaditun tykistökartan mukaan jo yhdeksän ja niillä oli yhteensä 42 tykkiä. Niistä suurin osa oli riisuttu hylätyistä tykkiveneistä. Nämä 12 tykkivenettä oli tarkoitus Turun edustan 1855 laaditun miinatykistöaseman suunnitelmakartan mukaan upottaa väyläesteiksi Vähä-Heikkilän kohdalle. Tykkiveneet huutokaupattiin 18.10.1856 porilaiselle kauppiaalle Anton Björnborgille 300 hopearuplalla, mistä kertoo 6.11.1856 Suomen merenkulkuhallituksen päällikölle vara-amiraali Schichmanoffille laadittu asiakirjakin.<sup>3</sup>

Turun puolustus suunnitelmia laadittaessa oli nähty, että vihollinen saattoi nousta maihin myös Raisiossa tai Naantalissa ja iskeä kaupunkiin pohjoisesta. Tämän vuoksi siviiliväestö joutui myös Raisiossa osallistumaan Raision kirkkoa vastapäätä olevan Kimaliston patterin ja uuden nopeasti purettavan pukkisillan rakentamiseen vanhan sillan vierelle sekä ilmeisesti vain valmistautumaan Raisionjoen tulvittamiseen sen ylikulun vaikeuttamiseksi.<sup>4</sup>

1 Dahlström 1942, 177–179.

2 Dahlström 172–173, 178–180, 240.

3 Auvinen 1999, 26 ja liite 2 ja 3; VLKA F 972 O 2 D I33 L 10 ja 13. Kirje 6.11.1856. Lisäksi sivuilla L 1–17 on kirjeitä vuodelta 1856. Niissä kenraalikuvernööri, Suomessa olevien joukkojen komentaja ja hänen alaisensa käsittelevät näiden kahdentoista Vähä-Heikkilän ja Hirvensalon välille upotetun tykkiveneen kohtaloa ja huutokauppaa sekä siitä saatujen varojen tilitystä.

4 Huttunen 1989, 7–9; Dahlström 1942, 222.

### *Turussa rakennetaan sota-aluksia Venäjälle ja autonomiselle Suomelle*

Venäjän laivasto oli vasta Krimin sodan aikana siirtymässä purjelaivoista höyryaluskauteen. Tämän oli aloittanut jo Turun sodanaikaisesta meripuolustuksesta vastannut syntyjään porilainen, Runebergin runoissa mainitun von Schantzin poika, venäläistynyt kontra-amiraali Johan Eberhard (Ivan Ivanovitš) von Schantz.<sup>1</sup>

Hän oli ollut siipiratahöyryfregatti Kamtsatkan rakennusvalvojana Amerikassa 1840-luvun alussa sekä sen jälkeen aluksen päällikkönä. Hän oli myös erikoistunut sotalaivojen suunnitteluun niin, että pitkään sodan jälkeenkin Venäjällä valmistui hänen piirtämiään aluksia. Hän suunnitteli yli 600 alusta.<sup>2</sup> Vielä tänään Kronstadtin läntinen osa on nimeltään von Schantz.

Turussa oli vuodesta 1836 sodan alkuun mennessä valmistunut neljä siviilikäyttöön tarkoitettua siipiratasalusta ja 1851 Suomen meriekipaasille tarkoitettu von Schantzin suunnittelema siipiratasfregatti Rurik, joka oli valmistuessaan suurin Suomessa rakennettu puurunkoinen sota-alus. Rurik oli niin hyvin rakennettu, että se ei jäänytkaan sotalaivana Suomalaisen meriekipaasin käyttöön, vaan Venäjän Itämeren laivaston komentaja, kenraaliamiraali ja suuriruhtinas Konstantin Nikolajevitš, otti sen keisarillisen perheen käyttöön huvialukseksi. Telakan lisäksi Rurikin ja sittemmin rakennettavien tykkiveneiden kiireiseen varusteluun osallistui myös Turun siviiliväestö, joista neiti Selma Schalbergin osuus<sup>3</sup> oli ommella kaikki alusten käyttämät sota- ja viestiliput apunaan osa ystäviensä lapsista. Turku oli siten keisarin tiedossa oleva valtakunnallisestikin merkittävä sota-aluksia rakentava satamakaupunki, jossa oli hyvin kyetty seuraamaan uutta höyrykoneajan kehitystä. Samalla tavalla oli Jörgenssen 1856 aloittanut höyrykorvetti Kalevalan rakentamisen meriekipaasille, mutta alus joutui Venäjän laivastolle ja toimi Kaukoidässä.<sup>4</sup>

Rurik oli kuitenkin ennen Bomarsundin tuhoamista palannut Helsingistä Turkuun sen alusosaston mukana, joka suunnattiin sodan ainoassa laivaston hyökkäysiskussa kohti Bomarsundia. Osasto joutui kuitenkin vetäytymään Turkuun Kumlingesta, koska vihollinen oli jo silloin päässyt Bomarsundin edustalle läpi kapean ja helposti tukittavan Ängön salmen. Osaston mukana olivat silloin purjehtineet Turussa olleet muutkin sota-alukset ja kaupungissa rakennetut tykkiveneet.<sup>5</sup>

---

1 Dahlström 1942, 161.

2 Pikoff 1938, 131–132; Andrienko Tsitadell 1/1998, 129–139 kuvaus von Schantzin toiminnasta Venäjällä.

3 Dahlström 1942, 218–219. Lippujen ompelija.

4 Von Knorring 1995, 16 ja 31. Jo 1850 rakennetussa Furst Menshikov II:ssa oli Turussa valmistettu höyrykone, Mattila 1968, 36–37, 42; Andrienko. Tsitadell1/1998,130, 134.

5 Borodkin 1905, 58.



Lounais-Suomen saaristoon tunkeutuvan vihollisen torjuntaan oli avovesikauden 1854 alkuun mennessä keinolla millä hyvänsä saatava lisää voimaa. Kontra-amiraali von Schantz oli jo ennen sotaa 20.10.1852 ollut Kronstadtissa Venäjän Itämeren laivaston komentajan luona ajatuksenaan höyrylaivojen rakentaminen rannikko- ja saaristotaisteluita varten. Silloin hän kuitenkin sai tehtäväkseen laatia piirustukset Suomen sodan 1808–1809 saaristotaisteluissa tehokkaiksi todettujen purjein ja soutaen kulkevien tykkipursien kaltaisten alusten rakentamiseen. Niitä oli Venäjällä rakennettu jo 27. von Schantzin piirtämässä tykkiveneessä oli perässä ja keulassa 24 naulan tykit. Alus oli proomumainen ja perin vaikea soudettava etenkin tuulella ja aallokossa, joka myös vaikeutti tykkien käyttöä sen lisäksi, että niitten suuntaus tapahtui pääosin airoilla ja peräsimellä alusta kääntäen. Siihen oli suunniteltu 75 miehen henkilökunta. Suomessa rakennetuista 40 tykkipurresta 15 valmistui Turussa. Muualla Venäjällä rakennettiin 96 tykkivenettä vuoden 1854 aikana.<sup>1</sup>

Itämeren laivaston komentaja Konstatntin Nikolajevitš oli jo tammikuussa 1854 käskenyt senaattori L. G. Haartmania valitsemaan telakat, jotka pystyisivät nopeasti rakentamaan 40 tykkivenettä. Tiedustelu tästä oli lähetty ainakin Vaasan läänin maaherralle. Kyselyjä hankkeen toteuttamisesta nopeassa aikataulussa oli tehty Kristiinankaupungissa ja Kokkolassakin. Tämä ei ilmeisesti jäänyt salaisuudeksi, mikä osaltaan selittää sen, että Pohjanlahden telakkakaupunkeihin ja erityisesti niiden satamiin kohdistettiin sodan aikana iskuja. Reposaareen ja Poriin tehtiin hyökkäys, koska siellä rakennettiin 15 tykkivenettä.<sup>2</sup>

Turun kuvernöörin 4.2.1854 Åbo Warfs Bolagetilta tilaamien 15 tykkiveneen tuli olla valmiina jo 4.5.1854 mennessä. Se onnistui 400 miehen työpanoksella.<sup>3</sup>

Alusten päälliköiksi valittiin siviilistä vapaaehtoisina viisi merikapteenia ja perämiestä sekä 600 soutajaa, jotka vanhoivat sotilasvalan 4.5.1854.<sup>4</sup>

Venäjän laivastolta puuttui kuitenkin rannikon puolustukseen ja saaristosodankäyntiin soudettavia tykkiveneitä tehokkaampia tykistöaluksia. von Schantz johdolla tätä puutetta ryhdyttiin kiireellä korjaamaan etenkin Turussa. Syksyllä 1854 laskettiin veteen prototyypiksi Venäjän laivastolle tarkoitettu kolmimastoinen, 33-metrinen ja uppoumaltaan 178 tonnin tykkivene Sterljat (Sterletti). Aluksessa oli kolmen 68 (60) naulan tykin lisäksi potkuri korvaamassa siipirattaat. Ne olivat taistelussa haavoittuvia, rajoittivat tykkien käyttöä ja olivat epäkäytännöllisiä kovassa merenkäynnissä. Pietarissa rakennettiin jo sodan aikana 39 Sterljatin sisaralusta ja vielä kevääksi 1856 valmistui 29.<sup>5</sup> Nämä alukset eivät

1 Andrienko 1998, Tsitadell 1/1998, 131; Gomm 1989, 11.

2 Dahlström 1942, 194–195.

3 TMA Militaria kansio. Sopimusasiakirja 4.2.1854 Kuvernööri – Telakka.

4 Dahlström 1942, 196–197.

5 Andrienko. Tsitadell 1/ 1998 63, 133–134; Gomm 1989, 11–15.

ehtineet sodan alussa Lounais-Suomen alueelle vaan jäivät valmistuttuaankin itäiselle Suomenlahdelle.

Turku oli sodan pitkittyessä saanut lisää aseellista voimaa Venäjältä, ja siten se oli Helsingin ja Viipurin rinnalla vahvimmin miehitettyjä rannikon kaupunkeja. Tähän kehitykseen vaikutti myönteisesti kaupungin vahva asema Venäjällä sota-alusten rakentajana. Siihen luonnollisesti liittyi alueen poliittinen asema ja etenkin 22.8.54 tiedusteluiskun aiheuttama epäily kaupungin tulevasta asemasta vihollisen mahdollisena sillanpäänä suurhyökkäyksen aloittamiseksi kohti Helsinkiä ja Pietaria.

Kaupunkilaiset olivat antaneet turvallisuuspoliittisesti myönteisen signaalin Venäjälle. Asukkaiden edut yhtyivät Venäjän pyrkimykseen torjua Englanti ja Ranska sekä niitä mahdollisesti tukeva revanssihenkinen Ruotsi. Siviilit osallistuivat ilman erityisiä pakkotoimia torjuntajärjestelmän luomiseen ja myös Suomen meriekipaasien sota-alusten miehittämiseen.

### *Merikauppaan kohdistuneen uhan väistäminen ja sulunmurtajat*

Turkulaiset olivat sodan uhatessa alkaneet torjua vihollisen vaarantaman valtion omaisuuden tuhoa evakuoimalla sitä sisämaahan. Yksityisten merikaupan käyntiin sidottujen pääomien menettämistä torjuttiin monin tavoin. Turkulaiset myivät aluksiaan suojatakseen niihin sijoitetut pääomat. Näin kertyneet varat käytettiin ulkomaisten lainojen maksamiseen, lainaustoimintaan ja maaomaisuuden hankintaan sekä, joskin vähän, teolliseen toimintaan. Vihollinen tuhosi kuitenkin enemmän tästä pääomasta kuin myymällä ehdittiin pelastaa. Turun alueelle jääneet alukset piilotettiin ja naamioitiin saaristoon ainakin Kuusiston suunnalla<sup>1</sup>.

Valtion omaisuutta ja merikaupan materiaalivarastoja siirrettiin pois satama-alueelta. Telakoiden, satamarakennusten sekä koko kaupungin palotorjuntaa tehostettiin viemällä palavaa materiaalia pois sekä palkkaamalla palokuntaan 40 miestä käyttämään kahta paloruiskua. Katoille määrättiin viemään vesisaaveja ja organisoitiin vuokra-ajurit kuljettamaan vettä tarpeen niin vaatiessa. Palontorjuntaa varten oli myös perustettu erityinen kymmenen miehen komitea. Puukattoisten talojen katoille vietiin vesisammioita. Ilmeisesti Dahlströmin tieto, että telakka olisi aiottu itse tuhota asettamalla katolle öljytynnyreitä, perustuu ulkopuolisen katsojan sammioista saamaan vääräänsä kuvaan.<sup>2</sup>

Erityisesti silloin, kun vihollisen merisaarto keväisin ja syksyisin heikkeni, olivat turkulaiset laivanvarustajat valppaina ja suuntasivat aluksensa jäätilanteen ja myrskyisten yöpurjehdusten vaarantamille merimatkoille Ruotsiin. Laivat oli las-

---

1 Dahlström 1942, 217; Engström 1930, 216–218.

2 Dahlström 1942, 243 vesitynnyrit, 223 öljytynnyrit telakan katolla.

tattu haloilla, kalalla, lihalla, voilla ja puutavaralla. Merikuljetuksissa turvauduttiin myös puolueettomien maiden kuten ruotsalaisen ja saksalaistonniston käyttöön. Suomeen tuotiin etenkin suolaa ja siirtomaatavaraa. Varastot olivat kaikkialla aivan täynnä. Tähän vaikutti osin se, että varastoja oli luovutettu sotatarvikkeiden säilytykseen. Suolan hinta, joka oli sodan alussa ollut kaksi hopearuplaa tynnyriltä ja noussut lähes kahdeksaan ruplaan, oli siksi jopa merkittävästi laskenut toisen sotavuoden aikana. Siten mistään ei ollut puutetta, mutta hinnat olivat kylläkin nousseet monikertaisiksi. Vihollisuudesta huolimatta sisäsaariston meriliikenne toimitti pienemmillä aluksilla kaupunkiin sen tarvitsemaa polttopuuta ja elintarvikkeita. Laivanvarustajat olivat auliisti antaneet alustensa tykkejä, ankkurikettinkejä ja sataman varastoja meripuolustuksen käyttöön. Turussa olevaa matkustajalaivaa Storfurstenia tarjottiin myös korvauksetta laivaston käyttöön, mutta se ei soveltunut suuren syväksensä takia suunniteltuihin tehtäviin<sup>1</sup>.

Sota oli kuitenkin katkaissut merikauppaan perustuneen ja sotaa edeltäneen Suomen 28 vuotta kestäneen taloudellisen nousukauden siitä huolimatta, että kaikkia sen jatkamiseen tähtäviä sinnikkäitä hankkeita olikin sodan aikana toteutettu.<sup>2</sup>

#### **4.6.2. Turkulaiset tukevat sotatoimia**

Vihollisen mahdollisesti noustessa maihin pidettiin vaarana sitä, että silloin vielä kaupungissa ja sen laitamailla laidunnettava karja hyödyttäisi vihollisen laivaston ja sotaväen elintarvikehuoltoa ja vaarantaisi siten siviilien toimeentulon. Karja suunniteltiin ajettavaksi Liedon alueen tietyille tiloille. Samoin kaikki vihollisen liikettä maissa edistävät ajoneuvot ja hevoset tuli viedä pois kaupungista. Rannikkokaupunkeja koskevien puutavaravarastojen evakuointi oli koskenut myös Turku.<sup>3</sup>

Turun alueelle oli sodan aikana ainakin seitsemän pataljoonaa, 12 tykin patteristo, kaksi komppaniaa tarkk'ampujapataljoonasta, meriekipaasin 17 tykkivenettä ja siipiratashöyrylaivoja, joiden vaatima majoitus, varastot, muonitus ja kuljetukset tulivat suurimmalta osin Turun kaupungin ja sen asukkaitten taloudelliseksi taakaksi. Tästä vain osa saatiin tuloutettua autonomisen Suomen senaatilta takaisin kaupunkilaisille.

Kaupunki luovutti kolme ruoppauksissa käytettyä saviprooomua sotilaskäyttöön, jolloin niistä rakennettiin silta yli Raisionjoen suun ja kuusi proomua varattiin tarvittaessa korvaamaan Ruissaloon johtava silta. Sotilaallisen toiminnan

---

1 Engström 1930, 210–213, 216.

2 Engström 1930, 219.

3 Dahlström 223 ajoneuvot, 243–244 karjan evakuointi Lietoon.

vaatimat ylityspaikat olivat Uittamolta ja sataman suulta Hirvensaloon sekä Ruisalosta Raisionjoen suulle ja Pansioon. Niitä varten oli myös hankittu 15 venettä, mutta niiden hankintakulut saatiin ohjattua kruunulle. Eri alueitten omistajien tuli pitää sotilaiden käyttämät tiet kunnossa rangaistuksen uhalla.<sup>1</sup>

Erytynen 6 000 ruplan rahaerä kerättiin porvareilta sotatoimien tukemiseksi keisarin haluamalla tavalla. Se kasvatettiin kaupungin kassasta nostaen 10 000 ruplaksi ja luovutettiin kenraalikuvernöörille Helsingissä samalla, kun Turun kaupungin edustajat olivat kutsusta saapuneet audienssille keisarin luo hänen 14.3.1854 vierailunsa yhteydessä.<sup>2</sup>

Sotilaiden huoltoon ja paikalliseen kuljetustarpeeseen kuului laaja siviilien hevosajoneuvojen vain osin korvauksellinen käyttö. Sotatoimien taktinen liikkuvuus tukeutui myös siviiliajoneuvoihin, joista hyvänä esimerkkinä oli aiempi onnistunut torjuntataistelussa käytetty sotilaiden heittomarsi Vaasasta Kokkolaan. Samalla tavalla toteutettiin sodan alussa Turun torilta lähtenyt sotilaskuljetus. Se mahdollisti englantilaisten iskun menestyksellisen torjunnan Tammisaaressa. Kaupunkilaiset olivat ennen kuljetusta tarjonneet sotilaille korttelin viinaa ja pullan. Turun alueen komentaja kenraali Alexander Jacob von Wendt oli myös tukeutunut maassa käytössä olleeseen siviiliväestön ylläpitämään hollikytyihin kiireisillä matkoillaan mm. Somerolla sijaitsevalta Palikaisten kartanolta Turkuun.<sup>3</sup>

Turussa olleiden sotilaiden lääkintähuolto, yksi lääkäri 300 miestä varten, ei ollut mitoitettu esiintyvien kulkutautien asettamien vaatimusten mukaan. Niin Turun kaupunki ja kaupunkilaiset luovuttivat tiloja ja varojaan tilapäissairaaloiden perustamiseksi kolera-, punatauti- ja erityisten kuumetautien takia. Siviililääkärit ja -hoitohenkilökunta toimivat niissä turvaamassa sotilaiden tarvitseman asianmukaisen hoidon. Sotatoimissa ei haavoittunut moniakaan, mutta yksistään vuosien 1855–1856 vaihteen kummallakin puolen kulkutauteihin menehtyi Turussa lähes 450 henkeä. Turussa oli kauppaneuvos Julinin 1819 ilmeisesti Saksasta saamien vaikutteiden perusteella perustettu säätiö sairaiden hoitamiseksi sodan ja rauhan aikana. Siihen kuului sodan päätyttyä 30 sairaanhoitajaa. Hoitotehtävissä sodan aikana työskennellyt Sofia Charlotta Hildebrandt palkittiin kunniamerkillä.<sup>4</sup>

Sodan aikana sotaväelle tehtiin myös suoria lahjoituksia, joihin kuului rautakauppia C. W. Tryggin Husaarirykmentille lahjoittamat 150 piikkiä eli kasakka-peistä. Lahjoituksesta hän sai keisarin kiitokset. Peitset luovutettiin sodan jälkeen takaisin lahjoittajalle, koska niillä ei ilmeisesti vanhentuneena asejärjestelmänä enää ollut käyttöä. Ele oli kuitenkin ollut merkittävä.<sup>5</sup>

---

1 Dahlström 1942, 243 proomut ja veneet, 240 sotilastienpitovelvoite; Auvinen 1999, liitteenä olevien karttojen osoittamat ylimenopaikat.

2 Dahlström 1942, 154, 167.

3 Ansas 1941, 44–46, 77.

4 Dahlström 1942, 167–170.

5 Dahlström 1942, 157.

Turussa tervehdittiin kaupunkia puolustamaan tulleita sotilaita ryypyillä votkaa, sillillä ja pullalla kuten esim. Helsingissä.<sup>1</sup> Joukkojen tullessa ja lähtiessä tiuhaan tahtiin tästä oli luovuttu. Sen sijaan sodan alussa suuriruhtinas Nikolain ja lopussa keisari Aleksanteri II:n vierailuihin sekä kenraalikuvernöörin ja upseerien kestituksiin kului myös merkittäviä määriä kaupunkilaisilta ja etenkin porvareilta kerättyjä verovaroja.

### 4.6.3. Vihollisen tiedusteluiskun torjunta Turun edustalla<sup>2</sup>

Tiedustelutehtävään Turun edustalle 22.8.1854 saapuneet neljä englantilaista tykistöalusta olivat Ahvenenmaalta lähdettyään joutuneet ennen Turun edustalle tuloaan etenemään hitaasti luodaten. Silti jokainen alus oli törmännyt ainakin kerran matalikkoon. Luotsit sekä siviiliväestö heidän apunaan olivat poistaneet merenkulun turvalaitteet ja olivat kieltäytyneet alusten luotsauksesta. Yksistään luotsihallituksen palveluksessa olleille saaristolaisille oli maksettu merimerkkien poistamispalkkioina 844 ruplaa<sup>3</sup>. Siviilien miehittämä merivalvontajärjestelmä Airistolla oli antanut riittävän ajoissa tiedot vihollisen lähestymisestä niin, että puolustajat olivat johtajineen valmiina asemissaan kaupunkia puolustamaan. Vihollisen tiedustelutehtävä 22.8.1854 rajoittui vain tulitoimintaan, jolla pyrittiin paljastamaan puolustuksen rakenne. Sen perusteella tehtiin suunnitelma, miten vallata Turun satama käyttämällä Ahvenenmaalla olevia 10 000 sotilasta. Hyökkäystä tukisi ranskalais-englantilainen laivasto-osasto. Tiedusteluraporteista käy ilmi, että Turun sataman puolustuksen rakenne oli tarkoin tiedossa. Ranskalaiset kuitenkin vetäytyivät talven jo lähestyessä kotimaahansa muistaen, miten Napoleonin joukkojen oli Venäjän talvisessa sodassa käynyt. Heiltä puuttui talvella käytettävä varustus, ja kulkutauti eteni joukoissa kiihtyvää vauhtia. Ranska oli myös saanut kansainvälisesti hyväksytyt aseman, mitä se oli tavoitellut sotaan ryhtyessään. Ranskalaiset purjehtivat kotiin.

Taistelussa Turun puolustajat ampuivat tykistöllään kohti vihollista, joka kuitenkin oli tykkien kantaman ulkopuolella. Vihollisen tykistö ja amiraali Congrevin mukaan nimetyt ruutiraketit taas kantoivat puolustusasemiin, jossa tykkiveneen n:o 20 aliupseeri sai surmansa ja viisi matruusia haavoittui. Tykkivene n:o 18 miehistöstä yksi kuoli ja neljä haavoittui. Lisäksi oli kranaatti räjähtänyt erään patterin yläpuolella ja teltassa ollut mies menehtyi. Kerrotaan myös, että eräs vanhahko naishenkilö olisi saanut surmansa Jänissaaren alueella. Suomes-

---

1 Dahlström 1942, 221–222.

2 Auvinen 1999/1,124–126 ja 1999/2 19–25; Dahlström 1942, 225–227, 231–235; Nikula 1972, 535.

3 Westerlund 2001, 215.

sa taistelu todettiin torjuntavoitoksi, ja siihen osallistuneet sotilaat ja siviilistä palkatut vapaaehtoiset soutajat saivat keisarilta kiitoksen kunniamerkkeinä ja ruplapalkkioina. Venäläisten sotilashenkilöiden ja suomen- tai ruotsinkielisten välillä tarvittiin tulkkia välittämään käskyjä. Tässä tehtävässä ruudinsavuisella meririntamalla oli toiminut kollegioneuvos Lohman.

Taiteilija R. W. Ekman ja lääninarkkitehti Th. Chiewitz olivat myös näköalapaikoilla nykyisen Päivänhovin ja Ulapanniemen pattereilla sekä taitelija Klimoff paalusteen takana olleella siipiratasaluksella. Näiltä suunnilta taistelua tarkkailleen he laativat alustavat piirrokset myöhempisiin sotamaalauksiinsa. Chiewitzin työ lahjoitettiin suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitšille, joka antoi vastalahjaksi briljanttisormuksen. Kaupungin porvaristo lahjoitti Ekmanin maalauksen varuskunnan päällikölle kenraali von Derschaulle.

Turun puolustusaseman vahvuutta kuvattiin englantilaiselle kotiyleisölle lähes Bomarsundin, Viaporin ja jopa Kronstadtin veroiseksi<sup>1</sup>. Turkuun ei olisi nyt tiedossa olevien liittoutuneiden suunnitelmienkaan mukaan kyetty tunkeutumaan ilman suurta maihinnousujoukkoa, jota 1855 ei enää ollut koko Itämeren alueella. Turun puolustusjärjestelmää oli vuoden 1855 alussa vahvistettu laskemalla kaikille Turun satamaan johtaville sisääntuloväylille tykistöasemien suojaamat 200 merimiinaa eli englantilaisten hyvin Pietarin ja sittemmin Helsingin edustalta tuntemat ”infernall russian machines”<sup>2</sup>. Voi hyvin perusteita todeta, että sotilaiden ja etenkin siviiliväestön rakentaman vahvan meripuolustusjärjestelmän takia Turun satama ja kaupunki säilyivät sodan aikana kokonaan vihollisiskuilta.

Vihollinen ei iskenyt Turun lähellä olevaan Naantaliin. Raisiossa oli joen ylittämisen torjumiseksi Kimaliston patteri, purettava pukkisilta yli Raisionjoen sekä valmius joen tulvittamiseen<sup>3</sup>. Varauduttiin siihen, että vihollinen hyökkäisi Turkuun pohjoisesta noustuaan maihin Naantalissa suunnalla. Kaupungissa oli toteutettu kenraalikuvernöörin antamat ohjeet laivanrakennustarvikkeiden, puutavaran ja kauppa-alusten siirtämisestä viholliselta tavoittamattomiin. Samoin karja oli suunniteltu vietäväksi Nousiaisiin. Pienen kaupungin asukkaita rasittivat erityisesti sinne sijoitetut suurehkot sotilasosastot, joiden majoittaminen, muonitus sekä kyyditys olivat heidän tehtäviään. Naantalilaiset toimivat viidellä aluksella kauppasaarron murtaajina käytäessä merikauppaa Ruotsin kanssa. Tukholmasta tuotiin etenkin vuoden 1854 kesäkuussa sekä syksyllä, kuten myös seuraavan

---

1 Westerlund 2001, 216.

2 Russian infernal machine. Baltic, 1855. Item n:o KTP 1307, neg n:o D 9752. National Maritime museum. Greenwich, Lontoo; Mattila-Vitikka 1996, 102. Nobelin miina räjähtää 1855 kesällä Pietarin edustalla lippulaiva Exmouthin kannella ja amiraali Seymor menettää näön toisesta silmästä.

3 Pertti Huttunen, Raisio Kuloinen Kimalistonmäki. Historiallisen ajan linnoituksen kohdeinventointi elo– marraskuu 1989. Raision kaupungin arkisto.

vuoden aikana, etenkin suolaa. Alukset olivat myös kotimaan liikenteessä täydentäen Naantalien ja Turun polttopuu- ja elintarviketarpeita.<sup>1</sup>

#### 4.6.4. Carl Spittelerin teos ”Das Bombardement von Åbo”<sup>2</sup>

##### *Teoksen kerronnan luotettavuus*

Sveitsiläinen vuoden 1919 Nobel-kirjailija Carl Spitteler oli työskennellyt Venäjän ase- ja ammustehtaiden tarkastajan kenraali Carl August Standertskjöldin (1814–1885) kotiopettajana vuosina 1871–1873. Standertskjöld oli toiminut Immanuel Nobelin tehtailla<sup>3</sup> Pietarissa valtion yhteyshenkilönä ja tulkkina. Hänellä oli myös suhteita keisarin hoviin. Kesäaikoina Spitteler asui perheen mukana kulkien myös Hämeen Kirstulan ja Vesilahden Laukon kartanoissa. Tämän jälkeen Spitteler toimi vielä toisessa aatelisterperheessä Pietarissa kotiopettajana yli viisi vuotta. Osa vuodesta vietettiin kesäpaikassa Suomen rajan tuntumassa kannaksella. Spittelerillä oli mahdollisuus tarkastella läheltä autonomisen Suomen ja Venäjän suhteita, joista hän 1889 laati syvyysspsykologisen teoksen Turun pommituksesta. Sigmund Freud olisi tietävästi hyödyntänyt Spittelerin syvyysspsykologista metodia luodessaan omaa psykoanalyttistä menetelmäänsä.<sup>4</sup>

Tarinan tapahtumat on sijoitettu Turkuun, jonka sodan ajan historiallisia tapahtumia on tosin muokattu tosiasioita voimakkaasti pyöristellen. Näin itse sotatapahtumien kuvaus on perin viitteellistä. Silti 35 vuotta Krimin sodan jälkeen kuvattu Venäjän ja autonomisen Suomen suhteiden syvyysspsykologinen tarkastelu tarjoaa kansojen perusluonteiden hitaan muutoksenkin takia tutkimuksellisesti antoisan lähteen. Teosta ei ilmeisesti ole aiemmin käytetty lähteenä Krimin sodan ja Venäjän Suomeen suuntautuneen turvallisuuspoliittisen luottamuksen tutkimuksessa, koska se on nähty vain tarinana romanttisesta suhteesta. Kuitenkin Werner Juker mainitsee jo kirjan johdannossa, että Spitteler on tavoittanut tuon ajan aidon atmosfäärin tarkoittaen sillä myös Venäjän ja Suomen turvallisuuspoliittisia suhteita.

Vaikka Krimin sodan aikaa kuvataankin 35 vuotta tapahtuman jälkeen ja tuodaan esille svekomaanien Venäjän vastaisia argumentteja sekä 1890-luvun lopun sortovallan vuosiin kuuluvaa slavofiilien mielten kiihkeyttä, esiintyvät

1 Innamaa 1965, 52–54.

2 Carl Spitteler, *Das Bombardement von Åbo*. Bern 1956. Teos on julkaistu ensi kerran tammi-kuussa 1889 *Sonntagsblatt des Bund*:ssa. Aiheesta hän teki näytelmän, jota esitettiin ainakin Baselissa.

3 Tolf 1977, 29.

4 Olavi Suominen, Nobelisti Carl Spitteler kirjoitti kirjan Turusta. *Abophil Postimerkkilehti* 5/2006, 8–9.



tarinassa ne syvyyspsykologisin keinoin esille tuodut tekijät, jotka vaikuttivat Suomen ja Venäjän turvallisuuspoliittisiin hyviin suhteisiin Krimin sodan aikana ja sen jälkeen.

### *Siviilien panostus Turun puolustukseen*

Kirjan mukaan Turun kaupungin pormestari tapaa, tosin totuuden vastaisesti, muiden kaupunkien pormestareiden tavoin oman kaupunkinsa 13 000 asukkaan edustajana englantilaisen sotilasneuvottelijan. Pääneuvottelijana on sodan ajan tositapahtumista poiketen venäläinen kenraalin arvoinen kuvernööri. Pormestari ja apteekkari osallistuvat kuvernöörin kutsumien siviilien vapaajoukon ase kädessä tapahtuvaan koulutukseen. Siviilit ovat myös spontaanisti valmiit varusteinaan puukot, viikatteet, kuokat ja muut lyömäaseet iskemään englantilaiset takaisin mereen osoittaen siten rikkumatonta luottamustaan Venäjän keisarille. Naiset sankoja täyttäen valmistautuvat tulen torjuntaan. Samoin luterilaisen kirkon kahden papin nähdään tukevan siviileitä myös näiden taloudellisessa ahdingossa. Kuvernööri kiittää juhlallisessa puheessaan kaupunkilaisia näiden antamasta sotatoimiin liittyneestä tuesta.

Merelle ampuva tykistö, kasakkayksikkö sekä jalkaväkipataljoona ovat kaupunkia puolustamassa, mutta kaiken kattava korruptio on aiheuttanut sen, ettei heillä ole lainkaan moderneja kivääreitä ja patruunoita eikä tykistöllä ammuksia. Eräs aliupseeri huudahtaakin, kun ei ole mitään, millä vastata vihollisen tuleen: ”Kärsivällisyyttä veljet! Jumala on kieltänyt ammuksen. Jumala suojele Venäjää hirsipuulta!” Merimiinoitteiden ja niitä suojaavan tykistön mainitaan kuuluneen Turun puolustukseen. Vihollisen torjunnan vaatimat toimenpiteet rahoittaa kaupunki, eikä kuvernööri ole edes valmis antamaan hallintorakennusta lasten ja odottavien äitien käyttöön. Nämä saavat hänen puolestaan luvan mennä kirkkoon tai Seurahuoneen tiloihin suojaan.<sup>1</sup>

Teoksen päähenkilöistä toinen on nuori vaaleatukkainen nuorukainen Tullella (du lilla Finland?). Hänet on vertauskuvallisesti samaistettu autonomiseksi Suomeksi ja kuvaamaan sen kansalaisten suhtautumista keisarin Venäjään. Tullellan kihlattu on venäläinen kuvernöörin keittäjä Agatha, joka symbolisoi kaikkea sitä, mikä on aina ollut hyvää vanhassa pyhässä keisareiden Venäjässä. Slavofiilista suurvaltaa edustavat teoksessa kuvernööri, hänen puolisonsa sekä paikallisen pataljoonan komentaja. He eivät näe mitään hyvää Suomi-Tullellassa. Hän on kuitenkin Agafin ja suomalaisten sekä seurakunnan papin mukaan nuori, yritteliäs ja suomalaisten tavoin hyvin koulunsa käynyt sekä ruotsia, saksaa ja

---

1 Spitteler 1956, 11, 25, 39, 40, 47, 56, 61, 62.

venäjää osaava. Lisäksi hän on hyvä laulaja. Tulella on myös hyvin toimeentuleva, rikas joen rannalle vastikään valmistuneen tiilitehtaan omistaja.

Tiedettiin, että Venäjän laivaston iskukyky Krimin sodassa oli olematonta osin korruptiostakin johtuen. Tätä ilmiötä kärjistää kirjan kuvernöörin ja paikallisen sotilasjohtajan valtion varojen kavaltaminen niin, ettei käytössä ollut uusia kivääreitä, patruunoita tai tykkien ammuksia vihollisen torjuntaan. Tätä puolustuskyvyttömyyttä ja sen syytä Pietarista tarkastamaan tullut komiteakin kyetään ovelin keinoin taivuttelemaan ja luopuman syytetoimista. Niin kurjassa maassa kuin Suomi, jumalattomassa ja saksalaishenkisessä maankolkassa merkittävillä ominaisuuksilla ja lakeineen, olisi ollut sallittua Venäjän valtion varoja kavaltamalla saattaa itsensä venäläisen oikeauskoisen elintavan vaatimalle tasolle.

Kateutta aiheuttavien varakkaitten ja tunnollisten suomalaisten omaisuuden sekä teollisuuden ja merikaupan tuotantovälineiden katsottiin hyvin soveltuvan englantilaisten tuhottaviksi, jos venäläisen johtoeliitin omat tarpeet niin vaatisivat. Kertomuksessa Agafin rakkausavioliitto Tulellan kanssa pyritään estämään, koska hän avioituessaan sanoutuisi irti kuvernöörin kokonaisuudesta. Siksi Tulellan taloudellinen asema tuli luhistaa. Nyt englantilaisille osoitetaan tulituskohteeksi muka Venäjän valtion omaisuutta oleva Tulellan tiilitehdas. – Kirjoittaja on ilmeisesti saanut aiheen ammunnoista ja tiilitehtaasta siitä, että venäläinen tykistöyksikkö harjoitteli kaupungin ulkopuolella Hämeentullissa olevan tiilitehtaan alueella ja tykkipursiyksiköllä oli ampumarata Linnankentällä.<sup>1</sup>

Englantilaiselle neuvottelijalle kohteeksi ei ollut kelvannut oikeauskoinen luterilainen kirkko tai siviiliasutuksen keskellä sijainnut valtion hallintorakennus. Kuvernööri pitää sittemmin tiilitehtaansa tuhosta hirmustuneelle Tulellalle puheen uhrista, jonka hän on antanut pyhän Venäjän ja Isänmaansa alttarille sekä luovuttaa Tulellalle kiitokseksi tästä keisarin nimissä omasta rinnastaan ottamansa kunniamerkin sekä lupaa tälle ylevässä julkisessa puheessaan työtä omassa talossaan. Lupauksen hän kuitenkin vaimonsa käskystä ja yksityishenkilönä peruu. Työttömäksi jäänyt Tulella hakeutuu luterilaisen seurakunnan kanttoriksi.<sup>2</sup>

Hyvää keisarin Venäjää edustava Agafikin toteaa toistuvasti, että Tulella kuuluu ehdottomasti hänelle, koska rakastaa häntä ja on hänelle uskollinen kuin koira. Agafi selittää tätä myös reaali poliittisin syin kirjan slavofiileja edustaville. Suomi eli Tulella on tietyllä tavalla lapsellisen tyhmä kuin poro, nuori ja yksin kuin pesästänsä pudonnut rastaanpoikanen, jota ei kukaan halua puolustaa. Suomi-Tulella on myös mustasukkainen omasta Agafistaan, mikä saatetaan myös ymmärtää niin, että autonominen Suomi haluaa hoitaa omat suhteensa keisarin Venäjään ilman slavofiilien siihen puuttumista.<sup>3</sup> Aiheeseen liittyy myös maaherran sodan alussa

1 Dahlström 1942, 242.

2 Spitteler 1956, 50 51,55–56.

3 Spitteler 1956, 16.

pitämä puhe, jossa todetaan, että Aleksanteri I vapautti Suomen Ruotsin kahleista ja että suomalaiset ovat sitoneet sydämensä keisariin, kun taas kansainvälisiä sopimuksia halveksiva Englanti pommittaa Suomen pyhiä rantoja uhaten maan naisia ja lapsia.

Agafin olemus Venäjän merellisen suurvaltapolitiikan tulkkina tuodaan kirjassa esille siinä, miten hän tulkitsee Venäjän olevan saari, joka rajautuu kaikkialla meriin, kuten keisareiden lipussa jo aiemmin mainitut merikartatkin osoittavat. Samalla hän kuvaa itsevaltaisen Venäjän valtionhallinnon rakennetta. Hän näkee keisarin ja Jumalan liiton Venäjän keskeisenä henkisenä voimavarana, johon liittyy mystisesti koko Venäjän kansa. Se oli juuri silloin hänen kuvaamanaan siirtymässä jumalaisen johdatuksen myötä Sevastopoliin. Vihollinen oli jo nyt pelästynyt tätä Venäjän voimanoitusta ja siksi se oli peloissaan lähettänyt sota-aluksia myös Suomen rannikoille.<sup>1</sup>

Kirjan mukaan sodan aikana Hangossa oli noussut maihin englantilaisen sota-aluksen vene tiettävästi neuvottelulippua näyttäen aikeenaan jättää maihin kaapattujen kauppa-alusten miehiä. Venäläinen yksikkö kuitenkin ampuu useat heistä, koska ei ollut havainnut neuvottelulippua ja epäilee, että englantilaiset tuhoaisivat optisen lennätinaseman. Kun tarinan englantilainen neuvottelija tulee Turkuun joku sotilaista esittää, että neuvottelija ammuttaisiin, jolloin Spitteler edellä mainittua laajaa kansainvälistäkin kirjoittelua aiheuttanutta tapahtumaa irvailten antaa kuvernöörin sanoa, etteivät venäläiset ole tataareita, turkkilaisia eikä saksalaisia, jotka menettelevät niin.<sup>2</sup>

Spitteler jatkaa irvailuaan sillä, että englantilainen neuvottelija haluaa maksaa korvauksen tahattomasti tuhoamastaan Tulellan tiilitehtaasta, joka ei ollutkaan Venäjän valtion omaisuutta. Kuvernööri esittää huimaa ylihintaista korvausta maksettavaksi itselleen. Neuvottelija ei luota häneen, vaan rahat lasketaankin lähes esitetyn ylihinnan mukaisesti englantilaisen paikalle kutsuman Tulellan kouraan. Tapahtuman varmentaa myös paikalle kutsuttu pormestari. Kuvernööri ehtii kuitenkin sitä ennen haukkua Tulellan kaikin tavoin kelvottomaksi vastaanottamaan korvauksen.<sup>3</sup> Kirjoittaja näyttää olleen tietoinen siitä, että autonominen Suomi otti valtiolainoja ainakin vuoden 1863 alusta alkaen vain länneistä.<sup>4</sup>

Tarina päättyy kuitenkin onnellisesti Agafin ja Tulellan häihin. Häät järjestää pormestari ja paikallisen asevoiman päällikkö, mikä kuvaa näiden sodanaikaista hyvää yhteistyötä sotilaiden majoituksen, muonituksen, kestityksen ja kyydityksen järjestämisessä. Agafi haluaa kuitenkin vetää Tulellaa lähemmäksi Venäjää,

---

1 Spitteler 1956, 34–37.

2 Turpeinen 2003, 131, Spitteler 1956, 20.

3 Spitteler 1956, 60–61.

4 Arola 2006, 58–59. M. A von Rosthschild und Söhne -pankki.

ja niin he perustavat viinapolttimon lähelle Viipuria, jotta Agafi saattaa silloin tällöin käväistä myös Pietarissa.

Spittelerin syvyyspsykologinen kertomus viestii siitä, että Suomi oli Krimin sodassa ja sen jälkeen keisarin Venäjälle turvallisuuspoliittisesti luotettava maa, jonka asukkaat Venäjän aloittaman sodan raskaista rasituksista huolimatta rakastivat keisaria ja halusivat pysyä Venäjän yhteydessä. Luotettavuutta korosti syvien kansanrivien omaehtoinen sodan aikana ja sen jälkeen osoittama valmius myös aseelliseen toimintaan yhteistä vihollista vastaan.

#### 4.6.5. Keisari kiittää turkulaisia – naantalilaiset sotatoimissa

Suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitš vieraili Turussa sodan alussa kesäkuun 21. päivänä 1854, jolloin hän käydessään mm. Ruissalossa näki myös sen, miten siviiliväestö oli osallistunut ja osallistui meripuolustuksen tehtäviin. Tämän jälkeen oli laadittu Turun edustan vuoden 1855 miinatykistöasema-suunnitelma, jota säilytetään Moskovan sota-arkistossa<sup>1</sup>. Kansa osoitti suosiota suuriruhtinaalle. Turkulaisiin luotettiin turvallisuuspoliittisesti, vaikka hänen vierailunsa aikaan eräät ylioppilaat eivät suosionosoituksiin yhtyneetkään. Keisari Aleksanteri II:n vieraillessa Turussa juuri ennen sodan päättymistä myös hän sai sodan aiheuttamista kärsimyksistä huolimatta kokea avointa kansansuosiota. Hän alkoi turvallisuuspoliittisesti luottaa Suomen kansaan.<sup>2</sup>

Keisarin sivusta-adjutantti eversti Gerschtenzveig oli saapunut Turkuun luovuttaakseen sotatoimissa merivartiokomppanian johtajana toimineelle merikapteeni Weckmanille kultamitalin, jossa oli teksti ”för nit”, tunnollisuudesta, kannettavaksi kaulassa Pyhän Annan nauhassa. Tullialus Nordvakterienilla toiminut Adolf Fredenberg sai samalla tekstillä varustetun hopeamitalin kannettavaksi napinreiässä Pyhän Vladimirin nauhassa. Samalla palkittiin luotsi August Petersson. He kolme olivat hankkineet vaarallisten olosuhteiden vallitessa nopeasti tietoja vihollisesta.<sup>3</sup>

Keisari kiitti porvareita ja uskollista kaupunkia 15.5.1856 allekirjoittamallaan erillisellä kiitoskirjeellä, joka luettiin raatihuoneella. Siinä mainitaan, että porvaristo oli tehnyt kaikkensa tukiessaan ja siten keventäessään joukkojen puolustusrasitteita toimittaessa vihollisen hyökkäystä vastaan.<sup>4</sup> Siviiliväestöä edustanut raati ja porvarit saivat yhden Pyhän Annan kolmannen luokan, kaksi

1 Auvinen 1999/ 2, 33 ja liite 2.

2 Dahlström 1942, 24, 246.

3 Borodkin 1905, 46 Dahlström 1942, 232.

4 Turun Historiallisessa museossa on punaisessa kansiossa oleva kolmisivuinen kiitoskirje.

Pyhän Stanislauksen kolmannen luokan kunniamerkkiä ja kaksi sodan muistomitalia. Lisäksi jaettiin yksi kultamitali eli ”balaklava”.<sup>1</sup>

Naantalın kaupunki ei joutunut sotatoimien kohteeksi koko sodan aikana, mutta siellä majoitettiin, muonitettiin ja kyyditettiin sotilaita kuten muuallakin, joskin rasitus asukaslukuun nähden oli raskaampi. Merikauppaan investoidut varat suojattiin piilottamalla ne. Kuten muuallakin merikaupungeissa uhmattiin vihollisen kauppasaartoa purjehtimalla Tukholmaan sekä osallistumalla kotimaan liikenteeseen.<sup>2</sup>

## 4.7. Siviilipuolustuksen vaikutus sotatoimiin ja venäjänsuhteisiin 1854

Krimin sodassa vihollinen tuli vain mereltä. Venäjällä ei ollut käytettävissä rannikkopuolustusjärjestelmää eikä etenäkään laivastoa monista eri syistä, joista painavin oli laivaston tekninen jälkeenjääneisyys verrattaessa sitä liittoutuneiden laivastoon, jossa alukset kulkivat pääsääntöisesti höyrykoneilla. Nikolai I:n oli myös harmikseen todettava, että laivastoa oli jäytännyt korruptio. Liitteessä 4.1 on esitetty vihollisen iskut Suomeen ja se, miten suomalaisten siviilien oma meripuolustusjärjestelmä vastasi niihin sekä saarronmurtaja-alusten toiminta-alueet ja keisarilta saadut kiitokset meripuolustustyöstä.

Suomalaiset purjein liikkuvat kauppa-alukset uhmasivat vihollisen höyrykäyttöisillä sota-aluksilla toteuttamaan merisaartoa. Siihen Venäjän laivastokaan ei tohtinut ryhtyä. Merikauppaa Ruotsin kanssa käytiin etenkin viholliselle epäedullisina aikoina keväällä ja syksyllä, mutta myös koko avovesikauden pienemmillä aluksilla ja veneillä Ahvenanmerellä sekä Pohjanlahdella. Merisaarrolla vihollinen kylläkin pysäytti rauhan aikaisen puutavaran ja tervan merikaupan avulla saavutetun yleisen hyvinvoinnin kasvun. Tämän vuoksi autonomisen Suomen suurelta osin tullimaksujen avulla saavuttama taloudellis-hallinnollinen kansallisvaltion kasvu tyrehtyi hetkeksi. Suomalaiset kauppahuoneet välittivät tiedot englantilaisille kauppakumppaneilleen siitä, miten Englannin laivasto tuhosi näiden jo maksamia lasteja Suomen satamissa. Toiminta ei ollut mielekästä sodan päämääriinkään nähden: entisen hyvän kauppakumppanin merikaupan tuhoamisella pyrittiin nostamaan kapinaan emämaata vastaan ajatuksena osoittaa Venäjän kykenemättömyys suojata suomalaisten merikauppaa. Viesti välittyi Englannin poliittiselle johdolle, joka paheksui tilannetta. Tämä osaltaan vaikutti siihen, että vastaavilta

---

1 Dahlström 1942, 175, 252–253.

2 Innamaa 1965, 52–54.

suurtuhoilta Suomen satamissa vältyttiin sodan jatkuessa. Kauppahuoneet ja laivanvarustajat suojasivat monin eri tavoin merikaupan aluksiin ja materiaaliin sidottuja varoja niin, että Venäjänkin etuihin kuulunut Suomen merikauppa saatiin nopeasti elvytettyä sodan jälkeen. Suomen telakoilla rakennettiin suomalaisten varoilla myös sota-aluksia rannikon puolustamiseksi.

Koko sodan painopistealue oli Krimillä. Siksi Itämeren rannikoille ei haluttu jättää vahvoja venäläisiä joukkoja. Suomessa olevien joukkojen johdon oli sen vuoksi ja eräissä tapauksissa ilman muuta vaihtoehtoa määrättävä rannikon siviiliväestö meripuolustuksen vaatimiin merivalvontatehtäviin, merenkulun turvalaitteiden poistamiseen, satamien suluttamiseen, evakuointiin sekä aseelliseen taisteluun valtiolle ja siviiliyhteiskunnalle tärkeiden kohteiden ja materiaalin suojaamiseksi.

Rannikoilla etenkin Pohjanlahdella ei ollut riittävästi sotilaita suojaamaan satamia ja torjumaan maihinnousuja. Siksi siviiliväestöä innostettiin kaikin keinoin Kokkolan mallin mukaan vaikeuttamaan vihollisen iskuja satamiin muodostamalla sotilaitten, valtion ja kaupunkien virkamiesten johdolla toimivia aseellisia siviiliosastoja.

Turun mallin mukaan alkoivat siviilit jo vuonna 1854 rakentaa satamien suojaksi estetykistöasemia. Aseet niille saatiin kauppalaivoilta, joilla oli tykkejä ulkomailla uhkaavien merirosvojen varalta. Oman telakkatoiminnan vuoksi maassa oli myös valimoita, jotka valmistivat tykkejä ja niiden ammuksia. Usein puolustusvalmisteluja tehtiin aivan omatoimisesti ilman erityistä käskytystä. Toimintaa tukivat voimakkaasti omin varoin ja vaikutusvallallaan myös laivanvarustajat ja kaupunkien porvarit, joiden merikauppaan käyttämät alukset, telakat ja satamissa olevat merikaupan materiaalivarastot olivat selvästi vihollisen tuhon kohteina. Kaupunkien ja yksittäisten satamien väestön toimeentulo oli ollut välillisesti riippuva merikaupankäynnistä, joten myös he taistelivat motivoituneina omien elinehtojensa puolesta.

Näin rannikon niin suomen- kuin ruotsinkieliset tukivat suomalaisia ja venäläisiä asevoimia ja taistelivat näiden kanssa yhteistä vihollista vastaan. Venäjän ruotsinkieliseen väestönosaan kohdistunut epäily revanssisotaa uumoilevan Ruotsin tukemisesta oli selkeästi sammunut. Rannikoilla asuvan suomalaisen kansan syviin riveihin voitiin näin turvallisuuspoliittisestikin luottaa. Harvat oppiällymystöön kuuluneet ja Ruotsin sotapropagandaan sitoutuneet suomalaiset eivät tätä luottamusta luhistaneet. Rannikon asukkaita ja suomalaisia ruotupataljoonien miehiä innostettiin maanpuolustustöihin taitajien sekä kansanmiesten runoin ja lauluin. Niissä Englanti todettiin selkeästi viholliseksi. Tieto syvästä lojaalisuudesta keisarin Venäjää kohtaan eteni myös salaisen poliisin välittämänä emämaan päättäjille. Keisarin Venäjä antoi nyt luvan perustaa suomalaiset ruotuväkipataljoonat, jotka lisäsivät maan asukkaiden kansallistuntoa.

Ahvenanmaalaisten osalta Bomarsundin valtaamisen yhteydessä on selkeästi nähtävä se, että vihollinen oli ehdottomalla ylivoimallaan luonut saarivaltakunnan omaksi sotatoimialueekseen. Se oli alistanut Venäjälle uskollisen siviilihallinnon tilapäisesti käyttöönsä. Väestön vähäinenkin niskoittelu oli väkivaltaisesti torjuttu kenenkään estämättä. Kaikkien sotilaiden vetäminen Bomarsundin muurien sisälle ja kieltäytyminen edes pienin joukoin käytävästä sissisodasta oli osoitus myös siviileille siitä, miten tuli menetellä.

Sotilaallisesti on selvästi nähtävissä, että siviiliväestö loi sotilasjohdon toiveiden mukaisesti Suomen rannikoille oman siviilipuolustusjärjestelmän, jonka valmistelemiin taisteluasemiin sotilasorganisaatio asettui saavuttuaan paikalle siviilien järjestämien kiireisten heittomarssien vauhdittamana. Vihollisuudesta sotilaille ilmoitti pääosin siviileiden rakentama ja miehittämä merivalvontaorganisaatio. Torjuntaiskuissa siviiliväestön ampuma-aseillaan aiheuttamat tappiot viholliselle olivat merkittäviä etenkin Kokkolassa, jossa vihollisen yhden päivän aikana kärsimät miestappiot olivat Itämeren alueella Bomarsundia lukuun ottamatta koko sodan ajan suurimmat. Taistelussa saatiin myös sotavankeja ja sotasaalismateriaalia, jota näytettiin jopa Pietarissa Venäjän sisäpoliittisista syistä, kansan taistelutahdon ylläpitämiseksi. Kokkolassa lippunsa laskenut pieni tykkipursi oli koko sodan ainoa Englannin laivaston vastustajan tulen alla antautunut alus.

Sotilailla oli Pohjanlahdella tykistöä patteriston verran eli noin 12 tykkiä, kun taas koko sodan aikana Pohjanlahden rannoilla oli siviilitykkeitä lähes 50. Osa oli Suomen sodan aikaista kalustoa, osa siviileiden ostamia usein kauppa-aluksilla rauhan aikaanakin olleita tykkeitä. Keisari ja keisarin Venäjän sodanjohto oli selkeästi tietoinen suomalaisten siviilien panostuksesta ja vaikutuksesta sotatoimien kulkuun ja niiden tukemiseen. Siitä kertovat tästä annetut kiitokset ja kunniamerkit, joista osa oli ansaittu urhoollisuuden osoittamisesta taistelussa. Venäläiset näkivät suomalaisille sotatoimista aiheutuneet moninaiset kustannukset, joista nämä eivät moittineet sodan aloittanutta Venäjää. Siten ei voi nähdä mitään syytä siihen, ettei keisarin Venäjä olisi luottanut turvallisuuspoliittisesti suomalaisiin jatkossakin. Tätä vahvistaa myös Carl Spittelerin syvyyspsykologinen teos ”Das Bombardement von Åbo”, jonka kuvauksen mukaan keisarin Venäjä pitkään sodan päätyttyäkin luotti turvallisuuspoliittisesti suomalaisiin, koska nämä olivat olleet lojaaleja Venäjälle sodan aiheuttamista raskaista kärsimyksistä huolimatta.



# 5 Siviilit rannikoiden puolustajina vuonna 1855

---

## 5.1. Siviilit osallistuvat miinasodankäyntiin

### *Immanuel Nobelin miinat Itämerellä ja Mustallamerellä*

Krimin sodan aikana laskettiin ensimmäiset lähes massamaisesti käytetyt miinoitteet Itämerellä ja Mustallamerellä. Vuoden 1855 keväällä miinoitettiin Helsingin edusta 950:llä<sup>1</sup> ja Turun edusta 200:lla<sup>2</sup> Immanuel Nobelin tehtailla Pietarissa valmistetulla ja hänen suunnittelemaansa ankkuroiduilla, pyroteknisillä laukaisimilla varustetulla Nobelin miinalla. Lisäksi Suomenlinnan salmiin oli laskettu 44 Jakobin miinaa, joihin laukaisukoneiston toiminnan mahdollistava sähkö tuotiin kaapeleilla maista.<sup>3</sup>

Turussa 15.3.1859 tapahtuneen Krimin sodan peruja olevan miinavaraston huutokaupan materiaalinluettelon mukaan oli varastossa ollut 12 Jakobin miinaa ja 459 Nobelin miinaa. Viimeksi mainituista puolet oli merestä syksyllä 1855 nostettuja ja loput varastossa valmiina olleita uudempia Nobelin miinoja.<sup>4</sup>

---

1 KA VESA 130, 37–46. 6.4.1855 laadittu kertomus 950 Nobelin miinan laskusta aikana 25.3.–5.4.1855.

2 KA VESA 130/etulehden indeksinnumero 74/1259, 134. Merikapteeni C. J. Halleénin 29.11.1855 laatima Turun edustan miinojen raivauskertomus

3 Krenke 1887, 151; Merivoimien esikunnan miinatoimistossa palvelleen miinaupseeri E. I. Auhdon artikkelit US:ssa 11.7.1978 "Viapori muutti meripuolustusajattelua", Sotilasaikakauslehdissä 4/56 ja 6–7/65. "Viaporin miinoitus Krimin sodassa" ja "Miina-tykistöasema" ja US:ssa 2.2.1966. "Miinat Helsingin puolustuksessa v. 1855"; Suomenlinnan Upseerikerhon seinällä oleva vuonna 1895 laadittu kartta Viaporin pattereista ja miinoitteista Krimin sodassa.

4 KA VESA 130/ etulehden indeksinnumero 92/252. Huutokaupassa olleen miinamateriaalin luettelo.

*Siviilit tukevat Nobelia hänen pyrkiessä miinasodan kehittäjäksi Venäjälle*

Turun ja Porin läänin maaherra L. G. Haartman oli tavannut taloudellisissa vaikeuksissa olleen arkkitehti Immanuel Nobelin Tukholmassa 1837 toimiessaan Venäjän edustajana kaupallisissa neuvotteluissa. Hän oli todennut Nobelille, että tämä kaltaisella keksijällä olisi hyvä tulevaisuus Venäjällä. Nobel oli jo tätä ennen huonolla menestyksellä tarjonnut Ruotsin laivastolle keksintöjään miinasodan alalta. Nobel oli Haartmanin ja paikallisten turkulaisten vaikuttajien tukemana tullut Turkuun joulukuun alussa 1837 ja piirtänyt mm. Nobelin talon Uudenmaankadun varrelle sekä suunnitellut edelleen miinoja. Turusta hän siirtyi Pietariin joulukuussa 1838. Haartman esitteli Nobelin Pietarissa vedenalaista sodankäyntiä suunnittelevan yksikön johtajalle kenraali Karl Schilderille ja yksikön tekniselle johtajalle professori Moritz Herman von Jakobille, joka oli aiemmin toiminut Tarton yliopistossa arkkitehtuurin professorina. Nobelin miinakeksintö hyväksyttiin. Tämän jälkeen hän sai esitellä miinansa jalkaväen polkumiinaversiona räjäytysnäytöksessä, jossa oli läsnä keisari ja hovin edustajia. Viimeisen merimiinan tehon osoittaneen näytöksen yhteydessä 1842 suuriruhtinas Mihail oli ollut Nobelin rinnalla, kun Turkin lipulla varustettu maalialus tuhoutui Nevan sivujoella järjestetyssä miinaräjähdyksessä. Nobel sai nyt huomattavan rahapalkinnon Venäjän valtiolle myymästään miinapatentista. Sen turvin hän alkoi rakentaa metallialan yritystään Pietarissa.<sup>1</sup>

Sotaministeriö määräsi sotatarvikkeita valmistavalle Nobelin tehtaalle yhteysupseeriksi sittemmin kenraaliluutnantiksi ylennetyn suomalaissyntyisen paroni Carl August Standertskjöldin, joka myös loi Nobelille suorat yhteydet hoviin.<sup>2</sup> Edellä mainittu Carl Spitteler oli ollut juuri tämän upseerin lasten kotiopettajana, joten hän oli hyvin perillä Venäjän hoviakin lähellä olevien välittämistä käsityksistä, jotka korostivat Krimin sodan jälkeen Venäjän turvallisuuspoliittista luottamusta Suomeen.

Kun vihollisen laivasto, joka 1854 tunkeutui Itämerelle, oli teknisen kehityksensä takia ylivoimainen Venäjän laivastoon nähden, ei Venäjän ollut mahdollista torjua vihollista jo avomerellä, vaan oli pitäydyttävä vain rannikon puolustukseen. Venäjän meripuolustus tuli siten rakentaa lähes tyystin uuden asejärjestelmän, miinatykistöaseman, varaan. Järjestelmässä merimiinat laskettiin merelle ampuvan tykistön kantaman sisäpuolelle. Näin miinojen raivaus kyettiin estämään tykistöllä, ja jos vihollisen alus ajaisi miinaan tuhoutumatta ja vain vaurioituen, se olisi liikkumattomana maalina helppo tuhota tykistöllä.

Tässä tilanteessa tarpeen olleen Nobelin miinakeksinnön kehittäminen ja tuotanto oli aikanaan jäänyt kesken kiisteltäessä siitä, miten sitä hyödynnettäisiin

---

1 Tolf 1977, 19–21, 24–27.

2 Tolf 1977, 29.

jalkaväkimiinana tai merimiinana. Kun alkuperäisiä piirustuksia ei enää löydetty sotilaiden arkistoista, oli Nobel joutunut valmistamaan tehtaassaan tuhansia miinojaan uusituin piirustuksin ja kiireellä. Näitä miinoja käytettiin Kronstadtin alueella, Mustallamerellä, Suomessa, Latviassa Väinäjoen suulla sekä Tallinnan edustalla. Kiire miinojen materiaalin valinnassa ja kokoamistyössä aiheutti kuitenkin sen, että miinojen lataus oli pienekkö ja se saattoi ajan myötä kostua.<sup>1</sup>

### *Siviilihenkilöt osallistuvat miinasotatoimiin*

Miinat luovutettiin Immanuel Nobelin alihankintana Venäjän meriministeriölle lähes avaimet käteen sopimuksella. Hän laati miinoitus suunnitelmat kuitenkin yhteistoiminnassa meripuolustuksesta vastaavien kanssa, ja miinojen laskun käytännön johtamistehtävissä esim. Kronstadtin edustalla olivat hänen poikansa Robert ja Ludvig paikallisen meripuolustuksesta vastuussa olevan yksikön tukessa toimintaa laaditun sopimuksen mukaisesti.<sup>2</sup>

Tekninen vastuu Helsingin edustan Jakobin miinojen laskusta oli ollut Viaporin linnoituksen miinaupseerilla, mutta Helsingin edustalle vuoden 1855 kesäkuussa aloitetun 950 ja Turun sisääntuloväylien 200 Nobelin miinan laskusta vastasi itse Nobel poikiensa kanssa.<sup>3</sup>

Kun vihollinen oli poistunut Itämereltä ja jäätalven ollessa jo tulossa oli miinat nostettava takaisin varastoihinsa. Siksi kenraalikuvernööri Berg määräsi 24. ja 29.9.1855 Pietarista annettujen käskyjen mukaisesti ja Immanuel Nobelin suosituksesta sekä järjestäminä Turun edustalle laskettujen miinojen noston johtajaksi merikapteeni Halleénin. Helsingin edustan miinojen raivauksen asiantuntijoiksi määrättiin ”mestari” Ljungberg ja apulaisjohtajaksi Lagström sekä heidän avukseen vapaaehtoiset matruusit Saari ja Larsson. Helsingin edustan asiantuntijat olivat varmaankin Nobelin tehtaalla toimineita suomalaisia miehiä. Asiakirjoissa mainittu Kronstadtin edustan miinanraivauksen asiantuntija, aliluutnantti Meyer oli samalla tavalla Nobelin miehiä. Vastuunalaisena paikallisena johtajana Helsingissä toimi luotsi- ja majakkalaitoksen apulaispäällikkö everstiluutnantti I. J. A. Stjerncreutz.<sup>4</sup>

1 Cronquist 1898, 13–14; Tolf 1977, 34–35. Miinan prototyypikin oli kadonnut.

2 Tolf 1977, 37; VLKA F 224 O 1 D 272 L 2–30, jossa on Nobelin ja Sotaministeriön välisiä sopimusasiakirjoja.

3 Borodkin 1905, 158. Esikuntakapteeni V. G. Sergejeff, tunnettu miinamies, oli saanut siirtyä syrjään Nobelin miinoja laskettaessa ja nostettaessa; Fateeva 1983, 11–12; Auvinen 1999, 34 ja liite 2:n kartta n:o 68/1855 Venäjän valtakunnallisesta keskussota-arkistosta.

4 KA VESA 130, 26–37 ja 105–106; 130, 138–140. Indeksilehden n:o 77/51. Kirj. 14.12.55, jossa Stjerncreutz kertoo jäältä tapahtuneesta miinojen nostotyössä olleen myös viisi aliupseeria ja 100 matruusia.

Turkulainen merikapteeni C. J. Halleén nosti vuoden 1855 syksyllä vihollisen poistuttua Itämereltä Turun edustalle lasketut miinat 29.11.1855 mennessä. C. J. Halleénin laatiman miinojen nosto- eli raivauskertomuksen varmensi Suomen luotsilaitoksen palveluksessa ollut kapteeni Otto Hallbeck. Tarkistusraivaus tehtiin vielä 10.5.1856. Työssä oli ollut tällä kertaa perämies O. F. Halleénin johdolla neljä merenkulkijaa ja kaksi työmiestä. Sotilaat eivät näytä puuttuneen miinojen noston tekniseen johtamiseen.<sup>1</sup>

Onkin uskottavaa, että Nobel ja hänen poikansa olisivat miinasotatoimissaan mieluummin tukeutuneet ainakin Suomessa ruotsin kieltä taitavien merenkulun ammattilaisten apuun kuin venäjänkielisten sotilaiden tukeen. Miinoitustyön alussa Kronstadtissa oli miinavene miehistöineen tuhoutunut miinaräjähdyksessä, koska annettuja teknisiä ohjeita ei ollut noudatettu<sup>2</sup>. Miinojen nosto edellytti hyvää asiantuntemusta, jopa vieläkin parempia tietoja kuin niiden lasku, joten on lähteiden puuttumisesta huolimatta uskottavaa, että Helsingissä ja Turussa raivaustyössä toimineet siviilit olivat aiemmin kouliintuneet näiden miinojen käsittelyyn. Uskottavalta tuntuu, että he olisivat olleet mukana myös miinoitteiden laskussa.

Suomalainen Venäjän laivastossa palvellut, monipuolisena keksijänä tunnettu kapteeniluutnantti Carl Otto Ramstedt oli ollut myös jo 1840 edellä mainitun ja Pietarissa toimineen vedenalaisen sodankäynnin erityiskomitean jäsen, mutta siirtynyt 1851 siviiliin Helsingin Hakaniemeen perustamansa oman metallialan yrityksen johtoon. Hänet oli kuitenkin kutsuttu jälleen palvelukseen 1853, jolloin hän oli myynyt yrityksensä vuorineuvos John von Julinin perillisille. Ramstedt oli sodan aikana keksinyt nimeään kantavan Ramstedtin miinan. Hän valmistutti niitä 2 500 kappaletta, mutta kun sota päättyi jo 1856, niitä ei ehditty ottaa palveluskäyttöön.<sup>3</sup>

Venäläiset väheksyivät Krimin sodan aikaisten miinatykistöasemien merkitystä meripuolustuksen asejärjestelmänä, koska vihollinen ei menettänyt yhtäkään alusta miinaräjähdyksissä. Sanottiin, että Nobelin miina on vaarallinen omille ja vihollisille, mutta Jakobin miina ei kenellekään<sup>4</sup>. Kuitenkin englantilaiset HMS Bulldog, Firefly, Merlin, Otter, Vulture ja Vulcanus saivat vaurioita miinaräjähdyksissä Kronstadtin edustalla kesäkuussa 1855. Liittoutuneiden laivaston amiraali Richard Dundaksen esikuntapäällikkö amiraali Seymor oli siellä myös nostanut aluksensa Exmouthin peräkannelle yhden Nobelin miinan, jolloin se hänen länän ollessaan varomattomasti käsiteltynä räjähti. Amiraali menetti silmänsä ja

---

1 KA VESA 130, 131–136. Etusivun indeksinumero 74/1291, jossa todetaan nostetuksi 192 miinaa, joista yksi oli räjähtänyt ja seitsemän kadonnut irrottuaan ankkuristaan. Vain 45 miinassa ruuti oli kuivaa; Dahlström 1942, 242. Perämies O. F. Halleén johti 10.5.1856 miinoitteiden tarkistusraivauksen.

2 Tolf 1977, 35.

3 Pikoff 1938, 128; M. Boreskova 1876, 94 ja kuva 34, joissa esitellään Ramstedtin miinan rakennne.

4 Tolf 1977, 35.

muutkin ympärillä olleet saivat huonon muiston miinasta, vaikka siinä oli vain nelisen kiloa mustaruutia. Englantilaiset olivat nostaneet toistakymmentä miinaa ja ladanneet yhden miinan kaksinkertaisella ruutipanoksella. He kokeilivat sen tehoa Riian lahdella, jolloin maalialus upposi. Viaporin edustalla ennen sen pommitusta amiraali Dundas oli ollut HMS Merlinillä tiedustelumatkalla, kun Viaporin puolustajat kytkivät Jakobin maayhdysmiinoihin laukaisuvirran päälle. Muutamien miinojen laukaisulaitteissa ollut vika oli räjäyttänyt ne heti. Korkeat räjähdyspatsaat Merlinin vierellä sai nähdä myös englantilainen suuri yleisö sanomalehtiensä sivuilta J. W. Carmichaelin piirtäminä.<sup>1</sup>

Englantilaiset tunsivat näin hyvin miina-aseen vaarallisuuden ja välttivät miinoitteissa liikkumista. Se olikin mahdollista, sillä heidän aluksillaan olleiden tykkien kantama oli suurempi kuin venäläisten maista ampuvan tykistön, jonka kantaman piiriin merimiinat oli oikeaoppisesti laskettu. Miinat, joiden käytössä siviileilläkin oli merkittävä osuus, eivät olleet syyllisiä huonoksi osoittautuneeseen kustannustehokkuuteen, vaan syynä oli venäläisten kehityksestä jälkeen jäänyt tykistö. Vaikka liittoutuneilla ei Itämerellä 1855 ollutkaan maihinnousujoukkoja, on kuitenkin todettava, ettei niihin kohteisiin, joiden turvana olivat miinatykistöasemat, noustu maihin.

Miinojen luoman uhkan psykologinen vaikutus englantilaisiin ilmenee hyvin siitä, että Itämereltä raivatun ja Greenwichin merimuseoon tallennetun Nobelin miinan kylkeen on viimeistään museoitaessa kirjoitettu ”Russian Infernale Machine, Baltic 1855.”<sup>2</sup>

Myös venäläiset saivat todeta miinojensa tuhovoiman, sillä Viaporin edustalla Långörenin lähellä liikkunut kapteeni Wolschkij’n päällikkyudessa ollut höyryvene Medvedj ajoi miinaan meriliikenteeltä kielletyllä alueella. Alus olisi tuhoutunut, jos räjähdys olisi tapahtunut sen pohjan alla.<sup>3</sup>

Sodan jälkeen (2.5.1860) tapahtunut Nobelin miinan räjähdys Aurajoessa olleen jaala Karolinan kannella sekä Jakobin miinan räjähdys myöhemmin (22.9.1866) Auransillan kohdalla toimineen ruoppaajan alla materiaalisine ja henkilöihin kohdistuneine tappioineen lisäsivät tietoa miinojen tehosta.<sup>4</sup> Miinasodasta saadut kokemukset olivat olleet myönteisiä, sillä ensimmäinen maailmansota Itämerellä oli jo massiivista miinasotaa.

1 Tolf 1977, 37–38; Greenhill–Giffard 1988, 309–311; Museovirasto. Historian kuva-arkisto neg. 67975, joka esittää kesäkuun 1855 The Illustrated London Newsin numerossa ollutta kuvaa Merlinistä ja miinaräjähdyksistä.

2 National Maritime Museum. Lontoo. Item n:o KTP 1307 neg. 9752.

3 KA VESA 130, 108–109 Luotsi- ja majakkalaitoksen apulaispäällikön kirj. 18.11.1855; Borodkin 1905, 158.

4 Sanomia Turusta 4.5.1860 ja ÅU 22. sekä 25.9.1866. Kertomukset miinaräjähdyksistä; Auvinen 1999, liite 4.1. Kyseessä oli huutokaupasta ostettu Jakobin miina.

Se, että suomalaiset siviilit edellä olevien salaisten sotilasasiakirjojenkin maininnan mukaan osallistuivat tärkeinä erikoisasiantuntijoina miinasotaan, oli siten selkeästi tiedossa myös Suomessa olevien joukkojen esikunnassa sekä venäläisissä sotilaspiireissä. Siviilien mittavaa merisotilaallista osaamista ja työpanosta korosti sodan loppupuolella sekin, että siviilimerenkulkijat raivasivat eli nostivat Helsingin ja Turun edustalle osin myös itse laskemansa Nobelin miinat. Suomalaisten siviilimerenkulkijoiden merkittävä osuus miinansodassa on ilmeisesti jäänyt vähemmälle muistamiselle siksi, että miinasotatoimien ehdottomalla salaamisella pyrittiin jo silloin saavuttamaan parhaat tulokset vihollisen yllättämiseksi. Ulkomaalaisiksi tiedetyn siviilin, Immanuel Nobelin vahvan merisotaan puuttumisen takia miinasota ei varmaankaan ollut suosittu puheenaihe sotilaspiireissä. Venäjän miinasodan tekniset asiat hallinneet virkamiehet ja erikoisasiantuntijat oli jätetty sivuun yleisimmin käytössä olleiden Nobelin miinakenttien laskuissa ja raivauksissa. He myös vähätelivät miinoitteiden vaikutusta merisodankäyntiin. Vihollisen sota-alukset olivat saneet miinaräjähdyksissä vain vähäisiä vaurioita Nobelin miinan pienen, alle neljän kilon latauksen vuoksi.

## 5.2. Pohjanlahden rannikoiden siviilipuolustus

### 5.2.1. Sotilaallinen painopiste Merenkurkun alueella ja siviiliväestön lojaalisuus

Pääosa Pohjanlahden rannikon joukoista oli keskitetty Vaasan alueelle torjumaan maiminnousua Ruotsista. Alueelle oli sijoitettu 7., 8. ja 11. linjapataljoona, kolme sotniaa eli 100 miehen perusyksikköä ja kaikki Pohjanlahden puolustukseen varatut 12 jalkaväkitykkiä. Vaasan alueelle oli sodan aikana vuoden 1855 loppuun mennessä saatu taisteluvalmiiksi ruotujakoperusteinen toinen tarkk'ampujapataljoona. Porin koillispuolella toimi lisäksi 12. linjapataljoona. Pieniä kasakkaryhmiä oli sijoitettu rannikon eri kohteisiin tarkkailemaan mm. Vaasan, Oulun ja Tornion merivalvontaa ja siviilien toimintaa.<sup>1</sup>

Suomessa oleva sotilasjohto oli epäillyt, että ruotsinkielisen rannikon väestö olisi ollut valmis tukemaan ruotsalaisten maiminnousuja ja sisämaahan suuntautuvia sotatoimia. Venäjän sotaministeri oli kuitenkin neuvonut kenraalikuvernööriä antamaan kuvan sitä, että joukkojen painopisteen luominen Vaasan alueelle

---

1 Luntinen 1997,83 ja 99; kasakkamajoituksesta Vaasassa Aspelin 1892, 666–667, Oulussa Hautala 1975,447 ja Torniossa Lukemisia sotamiehille 1891VIII, 387; Mattila 1996, 68 "Rykmentti Donin kasakoita oli hajautettuina pitkin rannikkoa itärajalta Tornioon asti".

perustui yksinomaan mahdollisen vihollisen luomiin uhkakuviin, ei epäilyyn väestön epälojaalisuudesta Venäjän keisarille.<sup>1</sup>

Pohjanlahden rannikon siviiliväestö ei heti sodan alussa halunnut ennakkoluulottomasti tukea sotilasjohdon hankkeita. Esimerkkitapauksena tarkastellaan tässä Närpiön ruotuväkikomppanian perustamisvaiheita. Väestön lähihistoriasta periytynyt epäluottamus venäläisiä kohtaan oli voimakasta. Toisaalta paikallisilla vaikuttajilla näyttää olleen kyky torjua perinteiset epäilyt.<sup>2</sup>

Suomen sodan aikaiset siviileiden taistelut venäläisiä joukkoja vastaan Närpiön alueella etenkin Finnbyn sillalla olivat muistissa vielä 1854 keväällä. Tapahtuman muistaminen alueella ulottui jopa vuoteen 1908, jolloin pastori K. I. Nordlundin ”Blad ur Närpes” -historia kertoo hänen silloin laatimastaan taistelun muistomerkkihankkeesta. Maaherra tyrmsi tuolloin sen sanoen, ettei valtiovallan herroja pitänyt näin loukata. Kun kirkkoherran sijainen pastori H. W. Nordlund oli 27.4.1854 yleisessä pitäjänkokouksessa kertonut sotilasjohdon ilmoittamista toimenpiteistä rannikon puolustamiseksi, oli vaikuttavimpiin pitäjäläisiin kuullut mies tokaissut, että kyllä englantilaisten kanssa tullaan toimeen, mutta tänne mahdollisesti tulevien venäläisten kanssa ei. Puheenjohtajan johdattelemana oli kokous yhtä mieltä siitä, että tämänkaltaisesta vastauksesta hallintoviranomaisille koituisi vain haittaa maalle ja kansalle. Niin tulisi ”ställa upp kulisser” ja tyyliellä vastaus siten, että se näyttäisi lojaalilta ja hyvältä. Tämän vuoksi siviilikaartien perustamisesta todettiin, että ammattitaitoisten sotilasjohtajien puuttuessa ei tällaisilla joukoilla olisi toivottua iskukykyä, vaikka palavaa halua olisikin. Asiakirja oli lähetetty arkkipiispa Edvard Bergenheimille, joka varmaankin aavisti väestön todellisen mielialan.

Samalla tavalla ruotuväkipataljoonan perustaminen oli aiheuttanut suostuttelemaa Etelä-Pohjanmaalla. Sitä olivat varmaan odottaneet asiasta päättäneetkin. Eräs tiedotus- ja suostuttelutilaisuus pidettiin Kristiinankaupungissa mm. Närpiön ja Lappfjärdin pitäjien miehille. Ruotuväkijoukkojen perustamisen aloitteen tekijät ja perustamistyön johtajat olivat jalkautuneet kansan pariin. Kenraalimajuri Casimir von Kothen oli esitellyt hanketta Pohjanmaalla perustettavasta 600 miehen vahvuisesta ruotuväkipataljoonasta kenraaliluutnantti Aleksander Armfeltin läsnä ollessa. Alussa pitäjäläiset tuumivat, ettei heillä ollut mitään tekemistä hankkeen kanssa. Vihollisen uhkaamassa Kristiinankaupungissa ollessaan he totesivat: ”Kaupunki tulkoon toimeen omin voimin.” Pitäjäläiset halusivat myös tietää, miksi keisarin Porvoossa lupaamasta ruotuväen lakkauttamisesta 50 vuodeksi piti luopua, vaikka määräaika ei vielä ollut ummessa. Hankkeesta ei myös tulisi mitään,

---

1 Luntinen 1997, 88, 89 ja 90.

2 Isaksson 1982, 121. Yliopiston kanslian sihteeri E. Stjernvall-Walleen kertoo Ahvenanmaalta raportoidessaan, että täällä hänen pitää kehottamalla kehottaa aseisiin, niin ei ollut Närpiössä, jossa on päämäärätietoisia henkilöitä ohjaamassa kansan hyvää henkeä; Greenhill-Giffard 1988, 125. Nordlund 1931, passim.



jos esimiehet pahoinpitelisivät suomalaisia ruotusotilaita, kuten venäläisissä joukoissa tälläkin alueella näkyi olleen tapana. Samalla tavalla tuotiin epäilyjä julki ruotujen perustamiskustannusten ja ylläpidon aiheuttamista kohtuuttomista taloudellisista rasituksista. Kysymyksiin saatiin asiallisia vastauksia, mutta silti mieliala oli nyreä hankkeelle. Tilanteen myönteiseen ilmapiiriin vaikutti ratkaisevalla tavalla pitäjäläisten luottomiehenä pitkään toiminut kruunuvouti, asessori Herman Rosenberg, joka totesi loppupuheessaan, että jos keisari tarvitse apua, niin täältä löytyy kansa, joka on siihen valmis. Närpiössä perustettiin sitten ”Närpiön komppania” eli toisen tarkk’ampujapataljoonan 4. komppania ja jo edelläkin mainittu merivalvonta-asemien ketju.<sup>1</sup>

Närpiön pitäjäkokouksen päätös väistää siviilikaartin perustaminen ei kuitenkaan ollut ehdoton, sillä asukkaat selittivät olevansa kihlakunnantuomari Gabriel Snickarsin ja nimismies Matts Boskin johtamina valmiita ase kädessä torjumaan vihollisen. Toimintaa varten pyydettiin kuitenkin pistoolinruutia ja lyijyä. Samassa yhteydessä ilmoitettiin, että sotilaiden mahdollisesti käymiä rannikkotaisteluita varten oli varattuna 32 venettä, joihin mahtui kuhunkin 25 miestä. Lisäksi olisi samaan tarkoitukseen käytettävissä 180 kymmenen miehen venettä.<sup>2</sup>

Syvät kansarivit näkivät kuitenkin Suomen tilanteen realiteetit kyynisen rauhallisesti:

”Kun on kerran käynyt niin onnettomasti, että me olemme kytkeytyt Venäjään, täytyy meidän pysyä sanassamme.”<sup>3</sup> Suomen sodan muistot olivat jo hiipumassa, ja porvaristo sekä etenkin talonpojat etsivät nyt turvaa keisarista.<sup>4</sup>

Edellä on jo todettu, että tietoja Ruotsin jäämisestä sivuun länsivaltojen iskuista Venäjälle täydensivät myös Pohjanlahden alueen siviilimerenkulkijoiden ja erityisesti sieltä tehtävään lähetetyn siviilin raportit. Venäjän ja Suomessa olevien joukkojen esikunnan epäluottamus siviiliväestöön etenkin Vaasan alueella hävisi heti sodan alussa. Ruotsi ei ollut mukana hyökkäyksellisessä toiminnassa vaan länsivallat, jotka kohdistivat sotatoimensa suomalaisten siviilien omaisuuteen: kauppa-aluksiin, satamiin ja niiden vientitavaravarastoihin sekä telakoihin. Siviiliväestön omaehtoinen toiminta omaisuutensa ja elintasonsa puolustamiseksi rinta rinnan venäläisten ja suomalaisten sotilaiden kanssa nähtiin mielekkääksi, ja siksi rannikoiden asukkaat osallistuivat sotatoimiin ja niiden tukemiseen. Autonomisen Suomen ja Venäjän näin alkanut yhteistoiminta poisti lähes 50 vuoden

---

1 Nordlund 1931, 198–205; Åkerblom 1962, 498. Vielä sodankin jälkeen näkyi Vasabladetissa 1864 kirjoitus ruoturasitteesta sisämaassa ja mielipide siitä, että kaupunkilaiset puolustakoot omaisuuttaan. eivät maaseudulla elätetyt ruotusotilaat.

2 VAMA. Närpiön pitäjän arkisto Cb 1. Nimismies Benjamin Packalénin allekirjoittama yhteen-veto 9.10.11 ja 17.5.1854 kyläkokousten päätöksistä.

3 Hoving 1956, 114–115.

4 Paasivirta 1978, 181.

ajan jatkuneen hiljaisen kyräilyn, ja Pohjanlahden väestö taisteli rinta rinnan venäläisten kanssa rantaviivalle työntyvää yhteistä vihollista vastaan.<sup>1</sup>

Venäjän sodanjohto ja Suomen kenraalikuvernöörin johtama Suomessa olevien joukkojen esikunta käyttivät taitavasti hyväkseen Kokkolan siviilien alun perin lähes spontaania torjuntaiskua tulistaakseen suomalaisten maanpuolustushenkeä ja uskollisuutta keisarin Venäjälle. Näin syntynyt Pohjanlahden rannikon sotilaallinen yhteistyö vaimensi venäläisten epäilyjä suomalaisen älymystön ja säätyläisten piirissä toimivien liberaalien ja skandinavistien kiihotustyön onnistumisesta tavallisen kansan parissa. Rannikolle ensin Turun, Vaasan ja Oulun alueelle torjuntatehtäviin perustetut ruotuväkijoukot oli saatu melko vaivattomasti perustettua. Suomalaiset olivat jopa ylpeitä omasta kansallisesta asevoimastaan ja antoivat näin Venäjälle voimakkaan ulkopoliittisen aseensa, jolla oli suuri symboliarvo. Suomalaiset olivatkin tyytyväisiä autonomiseen asemaansa eivätkä valmiita irrottautumaan Venäjästä, kuten liittoutuneet Ruotsin tukemana olivat uskoneet aloittaessaan sotatoimet Suomea vastaan.<sup>2</sup>

Kaikkia ruotupataljoonia ei ehditty edes saattaa täysin taistelukykyisiksi sodan aikana, ja niiden lopullinen vahvuus oli maassa oleviin venäläisiin joukkoihin nähden pieni. Näin mahdollinen kapina emämaata vastaan verrokkimaa Puolan tavoin olisi kyetty torjumaan.

### 5.2.2 Uudenkaupungin puolustusjärjestelyt ja vihollisen iskut<sup>3</sup>

#### *Merenkulun turvalaitteiden poistaminen*

Vihollinen iski Uuteenkaupunkiin vasta 1855, mutta puolustusjärjestelyt oli aloitettu jo edellisenä vuonna. Niitä tehostettiin heti keväästä 1855 vihollisuhkan lisääntyessä ja iskujen kohdistuessa itse kaupunkiin. Kaikkia kaupunkeja koskenut merimerkkien poistaminen kaupungin luotsien toimesta oli toteutettu myös Uudessa kaupungissa, jonka edustalla ainakin englantilaisten Harrier juuttui karille 23.9.55. Se saatiin irti Urpon ja Humaliston väliseltä matalalta vasta seuraavana päivänä porilaisilta pakkolunastetun höyryalus Sovinnon avustamana. Vihollisen tuli omin avuin liikkua Uudenkaupungin saaristossa, sillä kaapattujen alusten miehistöt tai hetkeksi pidätetyt lähisaariston asukkaat kieltäytyivät luotsauksesta.

---

1 Runeberg 1962, 260.

2 Paasivirta 1997, 182–183 ja 185; Runeberg 1962, 297, 301 ja 305. ”främst politisk och blott i andra rummet militär”.

3 K. Kaukovallan Uudenkaupungin historia vuodelta 1930, 76–93.

### *Merivalvonta*

Vuoden 1854 keväällä oli päätetty palkata kaksi laivuria sisääntuloväylän suulle Kirstaan valvomaan vihollisliikennettä. Valtakunnallista merivalvontaa palvelemaan tarkoitettua Uudenkaupungin–Kronstadtin optisen lennätinasemaverkon läntisin asema rakennettiin kaupungin varoin sittemmin ”Telegrafikallioksi” kutsutulle mäelle. Asema otettiin käyttöön 8.5.1855. Tästä länteen olleesta Kirstasta tuli nyt lennätinasema, jonka miehistö jouduttiin kuitenkin vihollispaineen alla 16.6.55 siirtämään Hangonsaarelle. Kaupungin läntiselle Vallinmäelle perustettiin syyskuun 10. päivään 1855 asti toiminut laivureiden H. Erholman, O. Landmarkin, P. Söderbergin ja O. Ahlqvistin miehittämä lähivalvonta-asema. Vihollisen aiheuttamasta vaarasta ilmoitettiin kaupunkilaisille seitsemällä kirkonkellon läppäyksellä. Vihollisen lähestyessä kaupunkia oli valmistauduttu mahdollisimman nopeasti välittämään tieto tästä läänin kuvernöörille, ja viestin viejiksi oli valittu kauppias F. Wahlberg sekä laivurit John Blom ja W. Engblom. Tätä varten oli kestikievarissa jatkuvassa valmiudessa kaupungin kustantamana hevosajoneuvo.

### *Laivanvarustajat ja kauppahuoneet kiistävät vihollisen merenherruuden*

Vihollisen toiminnan eräänä päämääränä oli estää Suomen ulkomaankauppa, mutta kaupungin porvarit kävivät siitä huolimatta merikauppaa joko omilla sulunmurtaja-aluksillaan tai puolueettomien maiden laivoilla. He toivat ulkomailta kotikaupunkiin etenkin suolalasteja. Näin tapahtui varsinkin myöhään syksyllä tai aikaisin keväällä, jolloin vihollinen ei ollut vielä täyspainoisesti aloittanut merisaartoa. Suurehko jahti toi suolaa Pietarista, ja Ruotsista tulleet kuunari ja kolme jahtia purjehtivat syksyllä 1854 suola- ja kappaletavaralastin kaupunkiin. Samoin tekivät kaksi Suomen muista satamista lähtenyttä alusta. Eräs ruotsalainen höyryalus toi kaupunkiin kahvia ja sokeria. Arvokkaimpiin aluksiin kuulunut Louise pääsi vain painolastissa livahtamaan Englannista kotisatamaan. Aluksiin investoituja varoja pelastettiin myymällä laivat ulkomaan satamissa, kuten Emilie Gaditzissa ja kuunari Transpörtören Itämeren alueella. Fyra Bröder ja priki Onni ohjattiin suolalasteineen Norjaan, jossa ne odottelivatkin koko sodan ajan. Omiin aluksiin ja lasteihin investoitujen pääomien suojaaminen ja jopa kartuttaminen sulunmurtajatoiminnalla olivat olleet tehokkaita, mikä ilmenee valtion tukitoimien lisäksi pääomien käyttämisessä uudisrakentamiseen ja merikaupan aloittamiseen heti sodan jälkeen. Vihollisen polttamiselta suojaan upotettujen alusten korjaus käynnisti alueella tuottavan, oman laivanrakennustoiminnan.

### *Kaupungin evakuointi vihollisiskun ja maihinnousun uhatessa*

Kaupungit olivat saaneet kuvernööreiltä käskyt evakuointijärjestelyistä, joiden yksi osa oli, ettei vihollinen saattanut täydentää sota-aluksiaan polttopuulla ja muonavaroin. Sataman lastauspaikoille tuotu kauppatavarana ulkomaille vietäväksi tarkoitettu puu päätettiin evakuoida sisämaahan. Kustakin talosta määrättiin mies tähän tehtävään ja lastinomistajan tuli antaa vene käyttöön. Samoin piti menetellä karjan ja hevosten suhteen. Puutavaran evakuointi myös vähensi palokuormaa, joka olisi saattanut aiheuttaa suurtulipalon kaupungissa, sillä vihollisen tehtävänä oli ollut heille tarpeettoman merikaupan varastojen tuhoaminen polttamalla. Hevosten ja niiden vetokaluston evakuoinnilla hidastettiin maihin mahdollisesti nousevan ja sisämaahan etenevän vihollisen liikettä. Tähän kaikkeen olivat Uudenkaupungin asukkaat käskyn mukaan ryhtyneet ponnella. Naisten ja lasten evakuointiin oli varattu ainakin 40 hevosajoneuvoa.

Vihollisen tuhotessa Suomen merikaupan eri komponentteja oli sen kohteena olevat kaupungin kauppa-alukset piilotettu saaristovyön sisäpuolelle Ölkkyisiin ja Pitkäluodon satamaan. Vain 14 oli upotettu matalaan veteen, jottei niitä olisi voitu tuhota polttamalla. Vihollinen oli kuitenkin löytänyt Pitkäluodon alueelta upottamattomat 15 alusta ja tuhonnut ne.

### *Kaupungin aseellinen puolustus ja meriekipaasien tykkipursien siviilisoutajat*

Kaupungin puolustusjärjestelyistä vastanneet pormestari ja raati olivat lähettäneet viskaali Karl O. Schaumanin ja raatimies G. J. Laurentzin 6.6.1854 anomaan hallitukselta sotaväenosaston sijoittamista kaupunkiin. Anomuksen seurauksena kaupunkiin saatiinkin komppania suomalaisia ruotuväkisotilaita talvimajoitukseen sekä syksyllä venäläinen Preussin kuninkaan krenatöörirykmentin esikunta. Anomusta oli tehostettu sillä, että kaupunki oli jo etukäteen varautunut joukon majoitukseen, muonitukseen ja sen tarvitsemiin kuljetuksiin. Näillä joukoilla ei kuitenkaan ollut niiden aseiden kantaman perusteellakaan mahdollisuuksia kaupungin puolustamiseksi, koska vihollisen alukset tulittivat kaupunkia tykistöllään ja raketein. Siksi porvarit rakensivat omin varoin 555 ruplaa ja kuusi kopeekkaa maksaneet kaksi patteria sisääntuloväylän varrelle Hangonsaareen ja Nuhjaan.

Uuskaupunkilaisista 61 oli heti ilmoittautunut vapaaehtoisina palvelukseen, kun soutajia alettiin värvätä vastikään perustetuille meriekipaaseille. Lopulta merimieshuoneen kirjoissa olleesta 606 miehestä 348 oli ottanut pestin tähän tehtävään. Uuskaupunkilaisten hakeutuminen vapaaehtoisina sota-aluksille oli osoitus Venäjällekin siitä, että suomalaisilla kansanmiehillä ja venäläisillä oli yhteinen vihollinen. Se oltiin valmiita kohtaamaan eturintamassa, vaikka vapaa-

ehtoisuuden taustalla oli luonnollisesti myös kauppameriliikenteessä aiemmin palvelleiden suuri työttömyys.

Siitä huolimatta, että kaupungin käymästä merikaupasta elantonsa saaneet olivat siirtyneet maaseudulle töihin ja osa oli ainakin kesän ajaksi saanut soutu- jien tehtäviä meriekipaaseissa, aiheutti työttömyys suuria vaikeuksia asukkailla etenkin ensimmäisenä sotatalvena. Tällöin avattiin yleishyödyllisiä työkohteita. Kaupunki maksoi töissä olleille pientä palkkaa. Ruokolanojaa perattiin 50 miehen voimin, ja keväällä aloitettiin kirkon rakentamisen mahdollistavan tiilitehtaan rakentaminen yhtä suurin voimin, mutta silti merimiesperheet olivat joutuneet ahdinkoon.

### *Uudenkaupungin komppanian toiminnan tukeminen*

Kaupunki oli perustanut pormestarin ja vaikutusvaltaisten kaupunkilaisten johdolla majoituskomission 3.6.1854 sotilaitten talvimajoituksen järjestämiseksi. Myös rykmentin verstaalle vuokrattiin huoneet ja elo-syyskuussa 1854 valmistui harjoitushuone eli maneesi, joka maksoi kaupungille 495 ruplaa. Kustannuksista vastasivat puoliksi porvarit ja talonomistajat.

Vihollinen ei iskenyt kaupunkiin ensimmäisenä sotavuonna. Sotaväen läsnäolo loi kaupunkilaisiin kuitenkin turvallisuuden tunteen, ja he halusivat siksi myös kiittää sotilaitaan tarjoamalla miehistölle päivälliset syyskuussa 1854. Samassa syyskuussa kaupungin aseellisia voimia tarkastamassa olleet kaksi upseeriryhmää olivat saaneet nauttia kaupungin heille tarjoamista päivällisistä maneesissa. Aterialla oli nostettu maljoja keisarin ja isänmaan onneksi osoittaen siten myös kaupunkilaisten ”alamaista mieltä”. Kun tämä suomalainen, vastikään perustettu ruotuväkikomppania eli Uudenkaupungin komppania, oli 16.4.1855 aloittanut kevätharjoittelujakson ja siirtymässä kokonaan pois talvehtimiskaupungistaan, sille pidettiin jäähyväisjuhla. Pastori Korsman innosti suomalaisen virren veisuun jälkeen pitämässään puheessa komppaniaa, joka nyt ensimmäistä kertaa lähti ”osaltaan puolustamaan armasta synnyinmaataan”. Varakonsuli I. W. Ramsell kestitsi päällystää ja varakonsuli J. F. Malmlund miehistöä. Kaupunkilaisten hurraahuutojen saattelemana jätti näin hyvin taisteluun motivoitu ruotuväkikomppania Uudenkaupungin reippaan sotalaulun rytmittäessä marssia.

Uuteenkaupunkiin sijoitetulla komppanialla sekä erillisellä esikunnalla oli käytettävissään maassa tavanomainen siviileille rasitukseksi lankeava kestikievari- ja hollitupajärjestelmä, joka mahdollisti pienimuotoiset hevosajoneuvoilla tapahtuneet sotilaalliset matkat ja materiaalikuljetukset.

*Kaupungin oman aseellisen voiman mielekkyyttä pohditaan 1855*

Vuoden 1854 syksystä talvimajoituksessa olleen Uudenkaupungin komppanian poistuttua kaupungista vuoden 1855 keväällä sotilasjohto antoi porvareille käskyn siirtää tykit vaivalla rakennetuilta merelle ampuvilta pattereilta.

Fireflyn päällikkö Henry C. Otter arvioi 21.6.1855 tekemässään raportissa, että tämä tykistöasema olisi ollut toimiessaan pelottava mille tahansa alukselle. Hän perusteli lausuntoaan pattereiden hyvin valitulla sijainnilla vain 600 metriä kapean salmen rannoilla, graniittilohkareista tehdyllä vankalla rakenteella ja loistavalla maastouttamisella niin, että patterit havaittaisiin vasta aluksen ollessa Hankon viiden tykin ja vastaavasti Nuhjan patterin tehokkaan tulen kantaman sisäpuolella. Nyt pattereilta evakuoitua neljä laivatykkiä oli kuitenkin hyödynnetty siirtämällä ne Elkkysiin – ”Ölkysund” – jossa niiden miehistönä toimi viisi uuskaupunkilaista siviiliä tehtävänään suojata sinne piilotetut ja mahdollisesti sinne lisäksi tuotavat alukset.<sup>1</sup>

Hanko–Nuhja -kapeikko oli myös taktisesti hyvin valittu, sillä se oli juuri ja juuri englantilaisten tykkien äärikantaman päässä kaupungin sataman kohteista. Toisaalta yllätykseen perustuneen ensi-iskun jälkeen vihollisen laivatykkien ja Congreve-rakettien suurempi kantama olisi jatkossa aiheuttanut eittämättä suuria henkilotappioita vihollisen laivatykkien moukaroidessa niitä räjähtävillä kranaateilla ja raketeilla turvalliselta etäisyydeltä, kuten Tammisaaressa oli jo koettu. Tässä tilanteessa olisi vihollisella ollut heidän omaksumansa ja ilmoittamansa käytännön mukaan myös oikeus ampua sotilaita ja samalla rangaista näitä tukevaa siviiliväestöä kollegiaalisesti kaupunkia pommittamalla.

Kaupungin edustajat olivat 10.6.1855 lähteneet kenraalikuvernöörin luo anomaan kaupungin suojaksi tykkiveneitä tai sotaväkeä. Selkeätä lupaus siitä ei saatu. Vihollinen oli lähettänyt jo vuoden 1855 kesäkuun puolenvälin jälkeen Kumlingesta kotoisin olevan merimies Henrik Hellstenin kaljaasin mukana kirjeen Uudenkaupungin pormestarille. Siinä ilmoitettiin varoitus merisaarron alkamisesta Hangon ja Uudenkaupungin välillä.

Lähin venäläinen eversti Engelhartin johtama joukko oli yli seitsemän kilometrin päässä Uudestakaupungista. Kun sen päätehtävänä oli ollut maihinnousun torjunta, ei se edes lähtenyt liikkeelle sijoituspaikastaan vihollisalusten saaristoon tai kaupunkiin tekemien iskujen takia. Sattumalta kaksi venäläistä komppaniaa oli ollut kaupungissa vihollisen tuli-iskun kohdistuessa sinne 6. heinäkuuta 1855. Komppania ei vain käsiasein ja ilman tykistöä voinut mitenkään vaikuttaa vihollisen toimintaan. Sotilaat olivat sitä ennen rakentaneet kenttälinnoituksen eli ”patterin” itse kaupungissa olevalle Vallinmäelle. Niin vihollisen laivatykkistön

1 D. Bonner-Smith 1944, 102; KA.VESA 57. 6.7.55. Neuvottelun ja vihollisiskun raportin lopussa on maininta Ölkysundin nelitykkisestä patterista ja sen viisimiehisestä siviilihenkilökunnasta.

siihen kohdistama tuli olisi eittämättä kohdistunut myös kaupungin rakennuksiin. Siksi kaupunki lähetti edustajansa kuvernöörin luo anomaan, että Vallimäen patteri purettaisiin. Niin tapahtuikin ja siten uusikaupunkilaiset olivat selvästi nurkuneet venäläisten sotilaitten tekemiä päätöksiä.<sup>1</sup>

Kaupunkilaisilla ei ollut enää luottamusta lähellä olevien sotilasosastojen kykyyn turvata kaupunkia, joten he olivat alkaneet pohtia kokkolalaisten mallin mukaan oman, aseellisen sotaväen johdolle alistetun suojelujoukon perustamista. Kenraalikuvernööriltä saatiin tähän lupakin, mutta aseellinen suojeluskaarti jäi silti perustamatta. Tähän ilmeisesti vaikutti vihollistoiminnan puuttuminen alueelta vuoden 1854 aikana sekä kaupunkiin majoitetun Uudenkaupungin komppanian luoma turvallisuuden tunne. Joukon poistuminen kaupungista ja vihollisen lupaukset säästää itse kaupunki, ellei vastarintaa tehdä, saattoivat nekin vaikuttaa asiaan.

Maaherra Cronstedtin kirjelmä, jossa hän ilmoitti suostumuksensa Uudenkaupungin sotilaiden johtaman kaartin perustamiseen, oli saapunut maistraattiin 11.7.1855. Päivää myöhemmin oli maistraatti saanut myös korvetti Harrierin päällikön lähettämän kirjeen, jossa toistettiin hänen jo 28.6. antamansa varoitus kaupungin pommittamisesta, jos siellä olisi sotilaita. Alus oli nyt kaapannut sata-masta luvialaisen kaljaasi Fröjan ja lastannut siihen Iso Vilisalosta kauppias Petter Björkroosin halkoja. Vihollinen oli lisäksi vienyt A. C. Blomin omistaman ankkuriket-tingin sekä kaapannut kauppias Lidrothin lastiveneen. Samassa yhteydessä oli Suukariin jätetty edellä mainittu kirje, jossa ilmoitettiin kaupungin komentavalle upseerille tai pormestarille, että itse kaupunki säästetään pommitukselta. Elokuun alussa vihollinen oli taas luvannut raatimies Laurentzille neuvottelulipun suojaamana, ettei kaupunkia pommiteta, jos siviilit eivät aseina tue sotilaita.<sup>2</sup>

Vuoden 1855 aikana oli sotilailta tullut esitys kaupungin vanhimmille, että nopeisiin rannikkopuolustuksen osastojen taktisiin siirtoihin tulisi olla varattuna 50 hevosta. Kaupungin vanhimmat päättivät tällöin, että jos vihollinen nousisi maihin Uudessakaupungissa, nämä ajoneuvot olisivat ensisijaisesti varattuina naisten ja lasten evakuointiin. Vasta sen jälkeen sotilaat saisivat 40 hevosajoneuvoa käyttöönsä. Tämä sotilaille annettu yrmeä vastaus, ellei jopa annettujen käskyjen nurkuminen, aiheutui ilmeisesti osaltaan siitä, että sotilaiden toiminta miellettiin passiiviseksi. Varmaan kyllä ymmärrettiin myös se, ettei sotavoima kyennyt aseistuksensa vuoksi annetun tehtävän mukaisesti mitenkään vaikuttamaan kaupungin edustalla liikkuvien vihollisalusten toimintaan. Vihollinen sai siten esteettä 23.–24.6.1855 polttaa 14 ja kaapata yhden Pitkäluodon alueelle suojaan viedyistä kauppa-aluksista ja osin turmella 14 veden alle turvaan upotettua

---

1 Schulman 1905, 185–186; Borodkin 1905, 131–132.

2 TMA, Yksityisarkisto "Militaria"-mappi nippu 7 (Ukin maistraatin asiakirjoja), jossa on A. Cronstedtin kirje 9.7./11.7.1855 ja Harrierin päällikön kirje 12.7.1855, joka oli osoitettu kaupungin pormestarille tai sotilasjohtajalle.



alusta. Kaupungin optista lennätintä oli pommitettu 6.7., jolloin muutama asukas oli saanut surmansa. Myös pommituksen aiheuttamia pieniä tulipalonalkuja oli jouduttu sammuttamaan. Yksityisiä aluksia oli kaapattu kaupungin edustalta, viety puutavaraa ja halkoja sekä muuta omaisuutta ja tapettu lampaita alusten muonitustarpeiksi 11., 13., 20. ja 27.7.1855 sekä 17.9. ja vielä 31.10.1855.

Iskut kaupungin satamaan ja optiseen lennätinasemaan, kaupungin alusten tuhoaminen ja kaappaukset tapahtuivat ilman, että alueella oleva sotaväki olisi pystynyt estämään sitä. Päätös olla perustamatta kaartia pohjautui siten siihen, että ei enää luotettu alueella olevan sotaväen kykyyn puolustaa kaupunkia ja toisaalta vihollisen moneen kertaan ilmoittamaan lupaukseen olla puuttumatta kaupunkilaisten elämään, kunhan he eivät vain olisi ase kädessä yhteistoiminnassa sotilaitten kanssa.

Vihollisen muonituksen harkitsematon ja tosin vain kerran tapahtunut tukeminen vuoden 1855 alussa, epäluottamuksen ilmaukset sotilasjohtoa vastaan ja eräänlainen uhittelukin saattoi heijastua siinä, että paljon työtä meripuolustuksen hyväksi tehnyt pormestari ja raati sekä kaupunkilaiset eivät saaneet ansioistaan samankaltaista kiitosta keisarin Venäjältä kuin muut kaupungit ja niiden asukkaat.

### *Pormestari ja raati johtavat siviilipuolustusta ja neuvottelevat vihollisen kanssa*

Uudenkaupungin maistraatissa oli kevätkesällä 1855 hahmoteltu asiakirja, jossa kaupungin asukkaille annettaisiin koottuna kaikki käskyt siitä, miten tulisi menettellä vihollisen tuhojen torjumiseksi. Asiakirjassa oli toistettu kuvernöörin käskyt karjan saattamisesta vihollisen ulottumattomiin, palotorjunnan tehostamisesta ja lautavarojen siirtämisestä satamasta sisämaahan sekä saaristoon piilotettujen alusten siirtämisestä toiseen paikkaan. Asiakirjaan sisältyi myös toteutumaton suunnitelma vapaaehtoisesta aseistetusta joukosta, joka 15–20 miehen vahvuisena tai suurempanakin puolustaisi yhdessä sotilaitten kanssa kaupunkia ja etenkin sen kauppa-alueita, joita oli vielä jäljellä englantilaisten hävitysten jälkeen. Valmisteluasiakirjassa oli myös suunnitelma siviililainoissakin tuolloin olleiden tykkien kuulien keräämisestä pattereille. Mahdollisuutta valmistaa kivääreiden luodeista sirpaleammuksia tykkeihin oli myös pohdittu.<sup>1</sup>

Muiden kaupunkien tavoin oli Uudessakaupungissakin nähty hyväksi, kun sotilaita ei ollut enää itse kaupungissa, että pormestarin tuli heti vihollisaluksen tultua lähelle kaupunkia mennä neuvottelemaan kaupungin parhaaksi vihollisaluksen tai -osaston päällikön kanssa. Siksi olikin jo 12.5.1855 päätetty hankkia

---

1 TMA, Yksityisarkisto "Militaria"-mappi n:o 2 (Uudenkaupungin maistraatin asiakirjanippu). Lähde on yhdeksänkohtainen konsepti, joka aihepiirinsä ja ajoituksensa pohjalta antaa perusteet olettaa sen olevan vuoden 1855 keväältä.

neuvottelulippu tehtävään lähtevää venettä varten. Englantilaiset olisivat K. Kaukovallan Uudenkaupungin historian mukaan tulleet jollallaan soutaen sisäsatamaan ja tavanneet ihmisiä rauhallisissa ja pienimuotoisen kestityksenkin merkeissä. Se olisi heti kuvernöörin tietoon tultua kielletty, mikä oli pormestari Pehr Randelinin käskystä tehty tiettäväksi kaupunkilaisille.

Kaupungin neuvottelulippu oli ollut ensimmäistä kertaa raatimiesten ja laivureiden käytössä, kun korvetti Harrier oli kesäkuun puolenvälin jälkeen tullut kaupungin edustalle neuvottelulippua näyttäen. Ilman aseellista puolustusta olleesta kaupungista englantilaisille myytiin vastoin annettuja määräyksiä heidän aluksensa muonitustarpeiksi maitoa, munia ja härkä. Tällöin oli jo ollut tiedossa maaherran, tosin salaisena kirjelmänä, lähettämä käsky olla luovuttamatta mitään viholliselle. Tällöin aluksen päällikkö oli onnitellut uusikaupunkilaisia siitä, että sotaväkeä ei ollut kaupungissa: siinä tapauksessa he olisivat pommittaneet kaupunkia. Yli seitsemän kilometrin päässä kaupungista olleet eversti Engelhardin johtamat venäläiset joukot eivät reagoineet tapahtumaan, koska joukon tehtävänä oli ollut varsinaisen maihinnousun torjunta, jonka uhkaa ei yksi alus edes luonut.<sup>1</sup>

Neuvottelulippu oli jälleen ollut käytössä 6.7.1855, kun vihollisuus oli tullut vaatimaan kaupunkilaisilta tuoretta lihaa. Ilman lihan luovuttamista kaupunkia pommitettaisiin. Viholliselle oli kello 9 ilmoitettu, neuvottelulipun suojin tavattaessa, että siihen ei kyetty, koska karja oli evakuoitu 25 englantilaisen mailin etäisyydelle kaupungista. Samalla kysyttiin, mitä englantilaiset kotimaassaan ajattelisivat, jos täysin suojaamatonta kaupunkia tulitettaisiin. Vihollinen odotti turhaan vaatimuksensa toteuttamista kello 11:een asti ja alkoi etukäteen ilmoittamansa mukaisesti tulittaa kaupunkia kuulilla, kranaatein sekä raketeilla kohteenaan optisen lennättimen rakennus. Hyökkäyksessä muutama kaupunkilainen menetti henkensä.<sup>2</sup>

Vihollisen Harrier-alus oli 2.8.1855 tullut sataman edustalle ja siltä oli lähetetty neuvottelulipulla varustettu vene. Kaupunki lähetti sitä vastaan myös neuvottelulipulla varustetun veneen, jossa neuvottelijoina olivat raatimies Laurentz ja tulkkina merikapteeni Söderblom. He ilmoittivat, että Suomen rannikoilla oli nyt voimassaolevan käskyn mukaan vain muutama vihollisellekin ilmoitettu paikka tämänkaltaiseen neuvottelun käymiseksi. Uusikaupunki ei kuulunut näihin paikkoihin. Neuvotteleva englantilainen kommodori Stenjin sanoi, ettei halunnut kaupunkilaisille mitään pahaa. Hän pyysi saada keskustella neuvottelijan kanssa kahden kesken, josta tämä edellä olevaan vedoten kieltäytyi. Englantilainen siirtyi käyttämään ranskaa, jota Laurentz osasi, ja ilmoitti ottavansa käyttöön saarilla olevat puutavaravarastot ja satamassa rakenteilla olleen aluksen. Tästä huolimatt-

---

1 Borodkin 1905, 131.

2 KA. VESA 57, 59–60. Kaupungin raadin jäsen on 6.7.55 laatinut kertomuksen neuvottelusta vihollisen kanssa ja sitä seuranneesta pommituksesta; Kaukovaaran lisäksi Borodkin 1905, 131–132.

ta yhteydenotto viholliseen antoi kuitenkin uusikaupunkilaisille rauhoittavan tiedon siitä, ettei kaupungin siviilirakennuksia ainakaan tarkoituksella aiottu pommittaa tuleen.

### *Palontorjunta*

Kaupungin palontorjuntajärjestelmä tarkastettiin heti sodan alussa, jolloin satamaan tuotu vientiin tarkoitettu puutavara siirrettiin sisämaahan palokuorman vähentämiseksi kaupungin alueella. Tästä päätös tehtiin 8.6.1854. Sen mukaan tehtävään tuli jokaisesta talosta varata mies tai nainen sekä lastinomistajan lisäksi vene. Kussakin talossa tuli olla vesitynnyri ja 10 hevosen piti olla valmiudessa tuomaan vaaran uhatessa paikalle lisää täysiä vesitynnyreitä. Näin kyettiin tehokkaasti sammuttamaan 6.7.1855 vihollisen tulituksen aiheuttamat vähäiset tulipalot. Tehostetulla palontorjunnalla oli myös oma osuutensa tulen tuhojen rajaamiseksi Uudenkaupungin suurpalossa, joka hävitti lähes puolet kaupungin rakennuksista. Palon syttymiseen ei vihollisella ollut osuutta.

### *Keisarille lojaalit uusikaupunkilaiset suojasivat kaupunkinsa tuholta*

Uusikaupunkilaiset olivat pystyneet kiistämään vihollisen laivaston pätehtävän täydellisen onnistumisen uhmaamalla sen kauppasaartoa. Tässä käytettiin menestyksellisesti saarronmurtaja-aluksia ja suojattiin tuhoista huolimatta Suomelle ja myös Venäjälle elintärkeään merikaupankäyntiin sidottuja investointeja. Kaupungin asukkaat olivat toteuttaneet maaherran antamia käskyjä torjua vihollisen maihinnousut ja tukea kaupunkiin majoittunutta suomalaista Uudenkaupungin ruotuvälikomppaniaa sekä seuraavana vuonna loitommalle sijoitettua venäläistä yksikköä.

Kaupungin kauppalausten laajat tuhot merellä ja niiden suojapaikoissa, puutavaran ja halkojen sekä muun omaisuuden ja etenkin lampaiden omiminen ilman, että sotilaitten aseellisella voimalla olisi pystytty sitä estämään, oli aiheuttanut epäluottamusta ja närää asevoimia kohtaan. Tähän liittyi myös epämääräisemmin se, että sotaväen poistuttua kaupungista keväällä 1855 piti satamaa ja kaupunkia turvaamaan rakennetut merelle ampuvat patterit purkaa. Oma siviilikaartia ei suunnitelmista huolimatta perustettu, koska vuoden 1854 aikana sotilaita oli kaupungissa riittävästi. Kun heitä ei enää ollut vakituisesti seuraavana vuonna, sisääntulonväylän varrella olleet tykkipatteritkin jouduttiin purkamaan. Toisaalta oli saatu selkeitä viestejä siitä, että kaupunkia ei pommitettaisi, jos sieltä ei ammuttaisi vihollisen aluksia.

Siviiliväestö oli valittanut maaherralle sotilaitten kaupunkialueelle rakentamasta patterista, jota tulittaessaan vihollinen osuisi myös itse kaupunkiin. Samoin nähdään oli aiheuttanut se, että sotilaat olivat vaatineet kaikki muut tarpeet ohittaen 50 hevosajoneuvoa valmiuteen alueella toteutettavien taktisten liikkeiden nopeuttamiseksi, kuten oli menetelty Kokkolan puolustustaistelussakin. Tätä tukipyyntöä ei kuitenkaan täydellisesti evätty, vaan ensin olisi ajoneuvoja käytetty lasten ja naisten evakuointiin ja vasta sitten 40 ajoneuvoa olisi ollut vapaasti sotilaitten käytössä. Tämä oli, ilmeisesti aiempienkin äreiden mielipiteiden tavoin, lähes sotilaiden ilmoittamien käskyluontoisten esitysten nurkumista. Se näkyy siitä, että uskollisuuden ilmauksista keisarille ja sen mukaisista mittavistakaan siviilipuolustusvalmisteluista ja sotilaiden toiminnan tukemisesta ei kaupungille herunut julkista kiitosta kuten Turulle. Ansioistaan sotateimien tukemiseksi vain kauppias Samuel Ertman ja raatimies Lars Henrik Nordman saivat pronssimitalit, joita kannettiin Pyhän Annan ritarikunnan nauhassa.

Siitä huolimatta, että kaupungin käymästä merikaupasta elantonsa saaneet olivat siirtyneet maaseudulle maatöihin ja osa oli kesän ajaksi saanut soutuajan tehtäviä meriekipaasissa, aiheutti työttömyys suuria vaikeuksia asukkaille etenkin ensimmäisenä sotatalvena, jolloin oli avattu yleishyödyllisiä työkohteita. Vasta rauhan tultua ja upotettujen alusten kunnostuksen yhteydessä virinnyt telakka-teollisuus takasi kaikille työpaikan. Kaupunki oli kesästä 1853 lukien kärsinyt menetyksiä sodan takia vähän yli 145 400 ruplan edestä.

Sodasta taloudellisesti kärsineet siviilit ja itse kaupunki olivat vaivojaan säästämättä vihollistietojen välittämisen lisäksi luoneet uskottavan, merellisiä iskuja kestävänsä valmistautuneen siviilipuolustusjärjestelmän. Merikaupan tyrehtyessä työttömiksi jääneet uusikaupunkilaiset osoittivat myös halua osallistua yhteisen vihollisen torjuntaan täyttämällä velvollisuutensa meriekipaasien soutuajina. He saivat keisarin rupla-palkkion mm. tiedusteluiskun torjunnasta Turussa.

### **5.2.3. Kristiinankaupungin sataman puolustus**

Kaupungin suojana oli sodan alussa yhdeksäs suomenmaalainen linjapataljoona, mutta puolustusta meren suuntaan oli vahvistettu myös siviilivoimin luomalla merivalvonta-asemiin liittyvä tähystyspaikka Karhusaaren eteläkärkeen ja hakaamalla metsään linja, jonka päässä olevaan Raatihuoneen torniin annettiin optinen viesti vihollisesta. Tornista annettiin hälytys vihollisen tulosta niin sotilaille kuin kaupunkilaisille. Merenkulun turvalaitteiden poistamisen lisäksi kaupunkilaiset rakensivat sataman suulle yli väylän vahvan puomiesteen ketjuilla ja haoilla toisiinsa yhdistetyistä 75 hirrestä. Se oli Råmarksuddeniin rakennettujen kahden merelle ampuvan patterin kantaman sisäpuolella. Siviilien rakentamiin tulasemiin hankittiin 10 pientä tykkiä ja niiden tarvitsema ruutimäärä. Tykeillä

oli 800 kuulaa, joista lyijykuulat valettiin kaupungissa ja rautakuulat Närpiössä. Näiden miehistöinä olivat sotilaat, ja heitä varten rakennettiin tulasemien taakse asuinparakki. Tulasemien rinnalla oli myös rintavarustuksia kiväärimiehille.

Vihollisen hämäämiseksi oli jo keväällä sataman suulla olevan Högholmenin ja mantereen välisen matalan salmen pohjaan kiinnitetty puita osoittamaan, että siinä oli muka kannas, jotta vihollinen ei voisi käyttää salmea hyökkäystienä kaupunkiin. Kaupunkilaiset perustivat oman 150 miehen vahvuisen vapaajoukon, joka koostui etenkin merimiehistä ja nuorista kaupunkilaisista. Heille annettiin myös ampumakoulutusta. Vapaajoukon eli ”fricorpsin” tehtävänä oli venäläiseltä pataljoonalta lainaksi saaduilla 140 kiväärillä sekä kaupunkilaisten lahjoittamalla ruudilla ja luodeilla puolustaa yhdessä venäläisen joukon kanssa ja johdolla kaupunkia, etenkin sen satamaa.<sup>1</sup>

Vapaajoukon syntyyn ja maanpuolustushengen tulistamiseen Kristiinankaupungissa on oman taistelutahdon lisäksi arveltu vaikuttaneen kokkolalaisten esimerkin ja myös niiden yleisten syiden, jotka vaikuttivat Pohjanlahden puolustuksen tehostumiseen. Kaupungissa oli heinäkuun alussa pidetty ruotuväkipataljoonien perustamisen tiedotus- ja kyselytilaisuus. Tällöin kaupungissa olivat läänin kuvernöörin lisäksi uuden sotaväen tarkastaja, kenraaliluutnantti kreivi G. M. Armfelt, ruotuväen toimeenpanokomitean esimies Casimir von Kothén ja muita hankkeessa mukana olleita. He olivat antaneet kaupunkilaisten ja ympäristössä asuneiden kysymyksiin tyyntyytteleviä vastauksia, ja paikallisen väestön luottamuksen saanut kihlakunnan kruunuvouti Herman Rosenberg kiteytti lopputuessaan, että kansa haluaa perustettavaksi ruotuväkipataljoonan.<sup>2</sup>

Satamarakenteita purettiin telakan luona, etteivät vihollisen aiheuttamat tulipalot leviäisi itse kaupunkiin. Kun venäläinen pataljoona oli keväällä 1855 vetäytynyt kaupungista, poistettiin tykit tulasemistaan ja kätkettiin. Samaan aikaan rakennettiin kaupungista merelle päin kahden kilometrin mittainen sotilastie. Kaikki edellä mainittujen puolustusjärjestelyjen materiaalihankinnat ja työsuoritukset maksoivat pormestari Mauritz Hasselblatin 13.3.1856 laatiman luettelon mukaan kaupungille 2 589 ruplaa.<sup>3</sup>

Sotilasosasto oli poistunut kaupungista vuoden 1855 keväällä, ja vienyt mukanaan siviileille lainaamansa kiväärit. Samoin sataman suulla olleet tykit saadun käskyn mukaan poistettiin pattereilta ja kätkettiin. Vihollisen siipiratasalusten Driverin ja Firflyn tuloa avomereltä kaupungin eteläpuolella sijainneelle ankkuripaikalle hidastivat merenkulun turvalaitteiden ja etenkin sisääntuloväylään kuuluneen Härkmeren pookin poistaminen. Alukset joutuivat 27.6. etenemään

1 Norrvik 1999, 150; Greenhill–Giffard 1988, 183.

2 Wallin 1904, 33–39; Åkerblom 1975, 295

3 Greenhill–Giffard 1988, 183–184. Pormestarin laatima luettelo kaupungin puolustusjärjestelystä ja niistä aiheutuneista kustannuksista; Norrvik 1999, 150, 159, ja 164.

hitaasti myös saaristossa, jatkuvasti luodaten. Englantilaiset lisäksi totesivat, että satamaan johti syvempi eli neljän sylen väylä, josta heillä ollut Bothnia pilot -teos ei tiennyt mitään. Aluksilta lähetettiin ensin veneet tiedustelemaan pattereita, mutta ne kääntyivät pattereitten edustalta takaisin, koska pitivät mahdollisena, että vallien takana olisi kiväärimiehiä, vaikka tykit olivatkin poissa tuliasemistaan. He onnistuivat pidättämään vastoin annettua määräystä merelle lähteneen kalastajan. Mies oli ilmeisesti John Nyberg, koska juuri hänet asetettiin syytteeseen 1855. Nyberg oli kertonut, että sotilaat olivat poistuneet kaupungista<sup>1</sup>. Näin Driverin ja Fireflyn miehet saivat häiriöttä tuhota muutamassa tunnissa pattereitten yhteensä seitsemällä ampuma-aukolla varustetut tuliasemat ja parakin iltapäivällä 27.6.1855. Tuhoamistyötä mantereen suuntaan varmistivat väylän toisella puolella Högholmenilla torjunta-asemissa olleet merijalkaväen miehet. Sataman mittava puutavaravarasto, telakka ja siellä keskeneräisinä olleet viisi alusta säästyivät, eikä kaupunkiakaan pommitettu. Siitä hyvityksenä kaupunkilaisten oli varusteltava vastikään vihollisilta suojaan upotettu kuunari Pallas englantilaisten apu-alukseksi sekä järjestettävä satamassa käyville sota-aluksille muonatäydennys. Driverin tultua jälleen 4.7.1855 Kristiinankaupungin edustalle siellä oli vain haudattu mereen Raumalla haavoittuneet ja nyt menehtyneet ylimatruusi George Burchitts ja puolimatruusi Colin Smith. Kristiinankaupungin pormestari oli tehdyn sopimuksen mukaan luovuttanut purjehduskuntoon saatetun Pallaksen Driverin päällikölle 4.7.1855 ja seuraavana päivänä oli paikallishankintana täydennetty käypään hintaan aluksen muonavaroja lihalla ja vihanneksilla. Kun moneen kertaan matalikkoihin juuttunut ranskalainen sota-alus D'Assas ja englantilainen Firefly 13.7.1855 olivat tulossa satamaan, oli niitä vastassa neuvottelulipulla varustettu vene, jossa oli kaupungin kauppiaita ja merikapteeneja. He kertoivat, että alusten paikallishuolto jatkuisi, vaikka kuvernööri olikin erottanut pormestarin vihollisen kanssa käytyjen neuvottelujen takia. Edellytyksenä kuitenkin oli, ettei kaupunkia pommiteta. Tämän jälkeen vihollinen ei enää vierailut kaupungissa, ja kun heinäkuun lopulla kaupunkiin tulivat Vaasan ruotujakoisen pataljoonan kaksi komppania ja osasto kasakoita, haettiin tykit jälleen piiloistaan tuliasemiinsa.<sup>2</sup>

Näissä vihollisen kanssa käydyissä kaupungin tuhoilta säästäneissä neuvotteluissa oli aiemmin ollut mukana nyt erotettu pormestari Mauritz Hasselblatt ja mahdollisesti Simon Anders Wendelin. Kanssakäyminen vihollisen kanssa oli kielletty, etenkin alusten paikallishuoltoa tukevan materiaalin luovuttaminen.

---

1 Norrvik 1999, 157.

2 D. Bonner-Smith, Russian war 1944, 93–94. Komdri. Henry C. Otterin kertomus Fireflyltä komdri. Wardenille 29.6.55 toiminnasta 27.6, komdri. A. H. Gardnerin kertomus Driveriltä 10.7.55 Pallaksen luovuttamisesta 4.7.55 ja komdri. Otterin kertomus 19.7.55 ranskalaisen D'Assasin ja Fireflyn vierailusta 13.7.55 Kristiinankaupunkiin; Norrvik 1999, 158–159.

Pormestari ansaitsi kuitenkin myöhemmin sodassa kaupungin hyväksi tekemiensä hyvien töiden takia hänen majesteettinsa armollisen suosion.<sup>1</sup>

Laivurinleski Maria Djupström oli antanut Åsvikin sairaalan erään osaston käyttöön omistamansa Eriksbergin huvilan. Apteekkari Fredrik Wilhelm Jurvelius osallistui sotilaitten lääkintähuoltoon ja lahjoitti aseisiin kutsutuille kolmetuhatta kiväärinpatruunaa. Tästä hyvästä hän sai sodan muistomitalin ja myöhemmin myös kollegiasessorin arvonimen. Kaupunki joutui myös järjestämään sotilaiden majoituksen, muonituksen, kyydityksen ja kestityksen. Majoitukseen käytettiin köyhäinkoulua ja upseerit majoitettiin porvareiden koteihin. Kestityksestä nauttivat mm. paroni von Kothenin ja kreivi Armfeltin johtama parinkymmenen upseerin seurue ruotuväkipataljoonan perustamisen tiedotustilaisuuden aikaan, kenraalikuvernööri Berg ja hänen seurueensa, joka oli 19.2.1855 tullut tarkastamaan kaupungin puolustusjärjestelyjä, sekä osa everstiluutnantti Plathanin johtamaa yhdeksättä suomenmaalaisista linjapataljoonaa<sup>2</sup>.

Kristiinankaupungin purjealusten päälliköt miehistöineen kiistivät vihollisen merenherruuden käymällä 1854 merikauppaa Ruotsin kanssa. He veivät tervaa ja toivat etenkin suolaa huolimatta riskistä joutua saarronmurtaja-aluksillaan vihollisen höyrysoita-alusten kaappaamiksi. Kristiinankaupunkilaisten yhdeksän pienehköä alusta tekivät yhteensä 20 matkaa Ruotsiin vuoden 1854 aikana, ja näistä vain 23 lästin Delphinin menetettiin matkalla Härnösandiin. Vuoden 1854 aikana oli telakalla sodasta huolimatta valmistunut parkki Catharina, jota ei kuitenkaan uskallettu kaappausvaaran takia lähettää lastissa Ruotsiin, vaan se uitettiin Skatanin niemen ympäri kaupungin länsipuolelle ja upotettiin viholliselta suojaan meren pohjaan Paltrockenin saarten taakse. Sieltä se nostettiin ja varustettiin vuoden lopulla sekä lastattiin mm. tervalla. Alus pääsi satamasta merelle uudenvuoden aattona, sillä 400 miestä sahasi jäähän railon avomeren reunaan asti. Onnistunut merimatka päättyi Tukholmaan, jossa lasti myytiin ja jonne alus jäi talvehtimaan. Alus vei suurimman osan tervasta, jota sinä vuonna kaupungista vietiin. Vuonna 1854 tervan vienti Kristiinankaupungista Ruotsiin väheni 40 prosenttia eli 15 457 tynnyriin ja seuraavana vuonna 8 732 tynnyriin. Sataman tervahoviin telakkaa vastapäätä varastoitu terva oli kuitenkin jo sodan alussa siirretty ja piilotettu viholliselta. Saarrosta huolimatta 1854 kaupunkiin saapui 32 ulkomaalaista ja viisi isompaa omaa alusta.<sup>3</sup>

Kesällä 1855 liikenne oli vieläkin vilkkaampaa. Silloin satamaan saapui 59 ulkomaalaista ja 19 omaa alusta. Näiden lisäksi 11 pienempää 5–19 lästin alusta ja vain yksi 52 lästin alus purjehtivat koko vuoden ajan heinäkuuta lukuun ottamatta

---

1 Norrvik 1999, 159.

2 Norrvik 1999, 150, 156, 159, 167

3 Norrvik 1999, 150–152, 155–156, 158, 161–162; Sjöblom 1915, 435–436. Catharinan matka Tukholmaan.



Ruotsiin yhteensä 20 kertaa. Vuonna 1855 Kristiinankaupunkiin tuotiin 13 000 tynnyriä suolaa, josta Suomessa oli suurin puute. Ruotsiin laivattiin myös suuria eriä voita, suolalihaa, rukiita, ja ruisjauhoja muiden pienten vientiartikkelimäärien lisäksi. Ruotsista tuotiin suolan lisäksi kahvia, sokeria ja puuvillaa. Kaupungin telakalta 1854 valmistunut parkkilaiva Augusta oli ensin upotettu ja sitten otettu käyttöön, ja se purjehdittiin marraskuussa 1855 Gävleen myytäväksi. Samoin Suomen silloisen kauppalaivaston suurin alus, 355 lästin Ulrica, oli laskettu vesille ja varustettu lähtemään merelle samoin kuin veteen laskettu parkkilaiva Antaja. Näiden lisäksi merelle olivat pyrkimässä priki Johanna ja sluuppi Lyckan, mutta aluksia ei saatu enää merelle jäiden takia. Väylät olivat olleet merkitsemättä, ja kun luotsit eivät olleet asemapaikoillaan, joutui tullilaitoksen partiovene auttamaan merenkulkijoita avomereltä satamaan. Tässä tehtävässä kunnostautui tullimies Matts Ström, joka 6.7.1855 oli ohjannut vihollisaluksen ahdistaman 35 lästin kaljaasi Assarin Siipyyn satamaan juuri, kun siipiratasfregatti Driverin päällikkö kommodori Gardner oli saamaisillaan aluksen kaapattua. Ström oli samalla tavalla viime hetkellä onnistunut pelastamaan suolalastissa olleen ruotsalaisen kuunari Clion ajamasta karille ja sen jälkeen ohjannut aluksen sen edessä purjehtien Kristiinankaupungin satamaan asti. Keisari palkitsi Strömin useista vastaavista urotöistä ansiomitalilla. Hän sai lisäksi sodan muistomitalin. Vihollisen merisaarto tiedettiin päättyneeksi jo 19.9.1855 ja raatihuoneen tornissa oleva vartiopalvelu lopetettiin.<sup>1</sup>

Sota aiheutti kaupungin porvareille ainakin noin 145 200 hopearuplan tappiot useiden alusten kaappausten ja eräiden merionnettomuuksien vuoksi, vaikka lukuisa määrä aluksia saatiin myytyä ja pysäytettyä puolueettomiin satamiin. Kaupungissa ollut nahkatehdas joutui vähentämään tuotannostaan 25 prosenttia, ja puuvilla- ja pellavakutomon tuotanto oli pakko lopettaa. Samoin tyyppihappotehtaan toiminta oli hiljentynyt raaka-ainetoimitusten ehtyessä. Itse kaupungin tulot vähenivät 6 600 hopearuplaa vuonna 1854. Yli puolet aiheutui saamatta jääneistä erilaisista maksuista ja kauppatuloista sekä loput menetykset kaupungin puolustusjärjestelyistä. Sota aiheutti Kristiinankaupungille 125 873 hopearuplan menetykset, jotka olivat muihin Pohjanlahden kaupunkeihin verrattuna neljänneksi suurimmat.<sup>2</sup>

Kristiinankaupungin asukkaat loivat kaupunkinsa sataman puolustamiseksi siviilipuolustusjärjestelmän, joka alkoi avomereltä ja päättyi satamaan. Kokeilematta kuitenkin jäi, miten estetykistöasema sataman suulla ja 150 miehen vahvuisen siviilikaartin kiväärituli olisivat estäneet vihollisen pommittamasta kaupunkia, sillä alusten tykkien ja Congrevin rakettien kantamat olivat suurempia, kuin näiden pienten tykkien. Siviilien alttius toimia myös ase kädessä osoitti

---

1 Norrvik 1999, 161–162, 164.

2 Norrvik 1999, 165.

keisarin Venäjälle suomalaisten halua torjua kaikin keinoin yhteinen vihollinen. Käytännössä kaupungin johto kuitenkin ratkaisi sen kohtalon yhteydenpidolla viholliseen eli kaupungin säästymisen tuholta tilanteessa, jossa sotaväkeä ei ollut kaupungin turvana. Toisaalta englantilaisten puolelta ei enää poliittisistakaan syistä ollut varaa Raahen ja Oulun verosiin telakan sekä terva- ja puutavaravarojen tuhopolttoihin. Jos niin olisi menetelty, olisi tuli levinnyt siviilien asuttamaan kaupunkiin. Porvareiden suuret henkilökohtaiset ja kaupungin mittavat tappiot sodan takia olivat myös Venäjän puskurivaltion Suomen antama uhri taistelussa keisarin puolesta. Kristiinankaupunkilaiset olivat lisäksi aseettomina kiistäneet menestyksellisesti vihollisen merenherruuden eli uhmanneet aseistettujen alusten merisaartoa laajamittaisella saarronmurrolla.

Myös Kaskisten kaupunki vastasi merivalvonnan järjestelyistä, kuten edellä on mainittu. Sen lisäksi oli kauppias Grönberg omalla kustannuksellaan halunnut palkata 10 kiväärimestä Närpiön komppaniaan.<sup>1</sup>

#### 5.2.4. Uusikaarlepyyn puolustus<sup>2</sup>

Uusikaarlepyyn sisääntuloväylän varrella avomeren reunan luotsiasemalla Socklothällanilla oli valtakunnalliseen merivalvontaan kuulunut asema. Vaikka kruununluotsi Anders Jakobsonin ja hänen luotsioppilaansa Simon Söderlundin ja luotsi Matts Jungellin sekä tämän oppilaan Anton Djupsönin olisi vihollisen kaappausvaaran vuoksi pitänyt olla poissa avomeren reunalta, oleilivat he kuitenkin juuri Socklothällanilla. Ulkosatamassa olevan Stora Alörenin pohjoiskärkeen oli pystytetty sodan alussa viestimasto. Siihen luotsit ja heidän oppilaansa nostivat kaupungin lisäpalkkiota vastaan lipun tai tervatulen, joilla ilmoitettiin kaupungin kirkon tornissa olevalle vartiomiehelle ja hänen välityksellään sotilaille sekä kaupunkilaisille vihollisalusten lähestymisestä. Kaupunkiin johtavan väylän merenkulun turvalaitteet oli myös poistettu.

Liittoutuneet oli Uudessakaarlepyyssä heti sodan alussa todettu selkeästi vihollisiksi, koska nämä tuhosivat Pohjanlahden kaupunkien aluksia ja varsinkin, koska he polttivat Raahen ja Oulun kaupungin satamat. Sakari Topelius asui Uudessakaarlepyyssä ja hänellä oli kesäasunto Mainiemessä Alörenin saarella. Hän omi vihollisen ensimmäisen iskun jälkeen Tammisaaren rannikoilla asuvien käsityksen siitä, kuka oli vihollinen ja kuinka ainoastaan keisarin Venäjä saattoi puolustaa kaupunkilaisten etuja. Suomessa ristiriita vihollisen määrittelyssä oli sodan alussa voimakas, jolloin ”verettömien”, etenkin Helsingin älymystön ja opiskelevan nuorison, mielestä liittoutuneet ja näitä myötäilevä puolueettomaksi

---

1 Wallin 1904,32; Borodkin 1905,193.

2 Birck 1980, 484 –506.

julistautunut Ruotsi ajoivat Suomen asiaa sen irrottamiseksi Venäjältä Pohjoismaiseen yhteyteen.

Kaupungin läpi virtaavan Uudenkaarlepyynjoen suulle Leppogubbenille ja mantereen puolelle Sanduddenille oli kesän 1854 aikana rakennettu siviilien ja paikalla olevien sotilaitten yhteistyönä tykkien tuliasemat. Niihin tuotiin tullinhoitaja Petter Jakob Falckin omalla kustannuksellaan pyörillä varustamat kaksi kenttälavettitykkiä ja kaksi linnoituslavettitykkiä sekä niihin kuuluneet 1000 raehaulipatruuna. Syksyyn tultaessa oli tykit kuitenkin siirretty Ouluun, koska vihollinen ei ollut uhannut Uttakaarlepyytä. Topelius toteaa, että Naantalintavoim ei tässäkään pienessä kaupungissa koettu vihollisen iskuja. Sen sota-aluksia oli tosin käynyt ulkosatamassa asti ja maissa Alörenillä 18.9.1855. Erään kerran vihollinen oli höyrypurrellaan ajanut takaa hälytysviestin Alörenin mastoon nostaneita luotseja sekä ampunut muutaman laukauksen näitä kohti. Vihollisisku oli kuitenkin päättynyt siihen, että heidän purtensa oli juuttunut Sandöuddenin hiekkariutalle.

Vihollisen kaapattua eräitä aluksia olivat näiden päälliköt antaneet virheellisiä tietoja tykkipattereista kaupunkiin johtavan joen suulla. Tietojen mukaan jokisuulla olisi ollut ainakin 10–12 tykkiä, vaikka kaikki tykit olivat jo silloin Oulussa. Samoin he kertoivat, että alueella oli 300 kasakkaa ja pääjoukot satoine miehine olivat Socklotin alueella valmiina iskemään Pietarsaaren tai Uudenkaarlepyyn suuntaan. Totuuden mukaisesti sitten kerrottiin, että suola-, puutavara- sekä rautamateriaalivarastot olivat pattereiden ja kaupungin välissä joen rannalla vihollisen tavoittamattomissa. Kaupunkilaiset uskoivat, että tällä olisi ollut vaikutusta siihen, ettei vihollinen tullut kaupunkiin asti, vaikka joinakin aikoina siellä oli vain 10 kasakkaa.

Kristiinankaupungin pitäjän alueella oli kylätoimikunnilta kysely aseelliseen vastarintaan halukkaita. Tällöin 217 miestä olisi ollut heti valmiina taisteluun englantilaisia vastaan. Taistelutahto vihollista vastaan oli voimakas vielä 18.9.1855, kun kirkon kellon soitolla puolenpäivän aikaan ilmoitettiin, että englantilainen fregatti oli tullut ulkosatamaan.

Aluksia siirrettiin ylemmäksi jokeen ja kaupungissa nähtiin susi- ja hyljekivääreine aseistautuneita vapaaehtoisia. Alörenin saarta kävi tutkimassa pieni vihollisvene, joka vetäytyi pian merelle. Sen reitille oli osunut Uumajasta tullut kaljaasi, joka pysäytettiin, lasti evakuoitiin ja alus poltettiin. Aluksen henkilökunnalle ja erään toisen jo aiemmin kaapatun aluksen miehille annettiin huonohko vene, jolla hankkiutua rantaan.

Kaupunkilaiset joutuivat sotilasmajoituskassastaan maksamaan kaupunkiin sijoitetun kasakkaosaston, kaupungissa ja Högbäckassa olleiden venäläisten ja ainakin noin 50 muun sotilaan sekä Kuddnäsissä olleen eversti Gabriel Etholenin johtaman pataljoonan esikunnan majoittamisesta, muonittamisesta ja kyydittämisestä aiheutuneet kustannukset. Sotilaita oli ollut myös Socklotin alueella ja kauempana Sundbyssä lähellä Pedersöreä. Sotilasmajoituskassasta maksettiin

lisäksi lämmityksessä tarvittavat halot sekä valaistuksen vaatimat kynttilät ja öljy. Ne kuuluivat käyttöön vuokrattujen sotilassairaalan, päävartion ja kasarmien sekä leipomoiden ylläpitoon. Osa miehistöstä oli majoitettu asukkaiden koteihin, mistä aiheutui joitakin vaikeuksia varsinkin siksi, että sotilaiden määrä kaupungissa vaihteli suuresti, jolloin rasitteiden tasapuolinen jakaminen oli vaikeaa. Kaupungin kassasta oli myös maksettu vuosina 1855–1856 kruunun ruutivaraston vartioinnista 164 hopearuplaa.

Vihollisen alusten ylläpitämästä kauppasaarrosta huolimatta kalastajat tekivät veneillään kalojen säilömisen mahdollistavia suolanhakumatkoja Uumajaan ja Rataniin. Myös kaupungin porvarit varustivat isoja veneitä ja niitä suurempia aluksia eli karaveleja tervaa viemään sekä suolaa, rautaa ja siirtomaatavaroita tuomaan. Vuoden 1854 aikana varusteltiin kuunari, karaveli, kaksi katettua isoa venettä ja pursi sekä vuoden 1855 aikana kolme karavelia ja neljä katettua tai kattamatonta isoa venettä. Alukset ja veneet oli rakennettu lähisaaristossa tai kaupungin ulkosataman Alörenin telakalla kuten 74 lästin kuunari Kiirus. Vuoden 1854 aikana kaupunkiin tuotiin 4 000 tynnyriä suolaa. Pohjanlahden suomalaisen meriliikenteen vahvasta suuntaamisesta Uumajaan kertoo sekin, että sinne 1854 saapui 875 ulkomaalaista alusta ja venettä tuoden 19 738 lästiä tavaraa. Suomalaisia näistä aluksista oli 630. Tieto sitä, että Uumajasta lähteneistä suomalaista vain osa palasi Suomeen kertonee siitä, että alukset kuljettivat materiaalia ja tervaa puolueettomassa Ruotsissa turvallisesti kohti etelää. Tämän tapaisesta Englannin tervan saannin varmistamisesta kertoo Topeliuskin, kun hän väittää, että englantilaiset eivät niinkään kaapanneet Suomesta tervaa vieviä aluksia kuin Ruotsista suolaa ja muita hyödykkeitä tuovia aluksia.

Vuoden 1855 aikana uusikaarlepyyläiset varustivat edellä mainitun mukaisesti useita aluksia Ruotsin liikenteeseen. Kymmenen suurehkoa juuri tätä varten rakennettua venettä tekivät koko vuoden matkoja Ruotsiin vieden tervaa ja tuoden rautaa ja siirtomaatavaroita sekä suolaa. Usein näitä myös kaapattiin, kuten kesäkuussa kolme, mutta 12 venettä saattoi silti palata lasteineen. Syyskuussa olivat englantilaiset Bredskärissä kaapanneet 18 venettä ja lähellä Uttakaarlepyytä kaksi venettä. Kaapattujen veneiden miehet saivat yleensä palata Suomeen Tornion kautta. Syysmyrskyt olivat aika ajoin lopettaneet näiden pienten veneiden liikenteen. Puolueettoman Ruotsin alukset saattoivat myös tuoda lastejaan esteettä, joten näistä Uudessakaarlepyyssä kävi 1854 yksi karaveli ja seuraavana vuonna kolme isohkoa venettä. Lastina oli rautaa ja rautaesineitä.

Oman lukunsa muodosti talvikausina yli jäätyneen Merenkurkun tapahtunut jopa tuhannen hevosen karavaanein käyty ulkomaankauppa Uudestakaarlepyystä, Pietarsaaresta ja Vaasasta Uumajaan ja muihinkin Ruotsin kaupunkeihin. Tätä kannattavaa merikauppaa ja siten liikennettä alkoi kuitenkin vähentää ruotsalaisten Uumajassa maaliskuun puolivälissä 1855 alentama tervan hinta ja suolan hinnan nosto.

Vihollisen merisaarron uhmaaminen saarronmurtaja-aluksilla oli niin merkittävää, että suolan tuonnin lisäksi Helsingfors Tidningarissa todettiin, että nyt Pohjanmaa toimittaa helsinkiläiselle samppanjaa ja toimii Helsingin ja Tampereen Länsi-Intiana ja Brasiliana toimittaen asukkaille heidän sokerinsa ja kahvinsa.

Uusikaarlepyyläiset loivat Pohjanlahden muiden satamakaupunkien tavoin oman siviilirannikkopuolustusjärjestelmänsä, johon kuuluivat kaupunkiin johdettavan joen suulle rakennetut tykkipatterit. Kaupunkilaiset tukivat suomalaisia ja venäläisiä joukkoja majoittamalla, muonittamalla ja kyydittämällä niitä. Se sujui Venäjän keisarille lojaalisuutta osoittaen ja toimien yhteistä merellistä vihollista vastaan. Siviilit olivat myös auliita taisteleman ase kädessä, kun sitä kysyttiin, ja eräin ajoin oli näyttöä spontaanista aseisiin tarttumisesta vihollisen aluksen tultua ulkosatamaan. Vihollisen merenherruuden uhmaamista ja erityistä siviilirohkeutta osoitettiin merkittäväällä tavalla käymällä vilkasta ja toisaalta myös tuottoisaa merikauppaa Ruotsin kanssa vihollisen merisaarrosta huolimatta. Siinä menetettiin useita suurehkoja veneitä lasteineen. Suoranainen puute ei tosin kaupan vuoksi vaivannut suomalaisia, mutta suolan, sokerin ja kahvin hinta nousi monikertaiseksi. Puutavaran viennistä aiemmin koituneet tulot jäivät kuitenkin saamatta.

### **5.2.5. Vihollisen torjunta Raumalla ja siitä aiheutunut kostoisku<sup>1</sup>**

#### *Raomalaiset valmistautuvat torjumaan vihollisen*

Porvaristo oli Raumalla 2.5.1854 kokoontunut keskustelemaan kaupungin puolustustoimista. Palokalustoa oli ryhdytty kohentamaan. Suolavarasto oli evakuoitu suojaan Uutilan kylään. Raatimies John Lagerbom ja kauppias Johan Sam. Wesander lähetettiin 19.7. pidetyn uuden kokouksen valtuuttamina pyytämään kuvernööriltä kaupungin turvaksi ainakin kaksi komppaniaa ja kuusi tykkiä. Vihollinen ei kuitenkaan uhannut vielä 1854 Raumaa, mutta kauppias Joh. Sam. Wesanderin suolalastissa kotimatalla ollut priki Dido joutui vihollisen käsiin Itämerellä, kuten myös kauppias Paul Isak Sallménin parkkilaiva Carl Englannin kanaalissa. Vihollinen oli siten selkeästi tiedossa, ja maanpuolustushenki ilmeni voimakkaana, kun ruotuväkijoukkojen perustaja kreivi Gustaf Magnus Armfelt 24.7.1854 vieraili tarkastusmatkallaan Raumalla. Sodan aikana raomalaisista ainakin viisi miestä hakeutui laivastoon ja 12 tarkka-ampujapataljooniin.

Raomalaiset tukivat asevoimia kahden pataljoonan majoittuessa talveksi 1854–1855 kaupunkiin. Keväällä sotilaat kuitenkin poistuivat kaupungista. Ke-

---

<sup>1</sup> Lähteenoja 1939,175–186, Schulman 1905, 187–190; Lukemisia Suomen sotamiehille 1892 II, 41–42.

sällä 1855 oli majoituksessa jälleen kapteeni Carlstedtin johtamat 137 sotilasta, joista 12 oli kasakoita. Nämä osallistuivat 2.7.1855 vihollisiskun torjuntaan. Tätä taistelua seurannutta kostoiskua 25.7.1855 oli edelleen torjumassa kaupunkiin sijoitettu komppanian vahvuinen osasto vahvennettuna kahdella tykillä. Kyyditysten ja kestityksen lisäksi oli majoitustoimikunta vuokrannut talonomistajilta tiloja majoitukseen, sairaalalle ja apteekille. Muonitusta varten varustettiin leipomo ja kolme makasiinia. Vuoden 1856 talvella oli osasto viidennestä krenatöörirykmentistä jonkin aikaa kaupungissa ja sen jälkeen kolmas komppania seitsemännestä ruotuväkipataljoonasta. Kauppias Joh. Sam. Wesander rakensi sotilaille maaliskuussa 1856 maneesin ja oli aiemmin rakentanut tallin 60 kuormahevoselle. Rauman kaupunki oli myös 11.3.1856 anonut kuvernööriltä, että kaupunkiin saataisiin neljä samanlaista 32 penningin tykkiä, joita oli kruunun kustannuksella toimitettu Kokkolaan.

### *Vihollinen torjutaan*

Vuoden 1855 keväällä vihollisuhka oli ilmeisempi, ja silloin aloitettiin tehostettu merivalvonta kirkon tornista. Suojatakseen aluksiinsa sidottuja pääomia olivat raumalaiset sodan aikana myyneet parkkilaivan ja kaljaasin Ruotsiin sekä kaksi kuunaria ja kaksi parkkilaivaa Saksaan ja Englantiin. Kaupungin aluksia oli piilotettu Voiluotoon ja Sorkkan. Sampaanalalan salmeen oli upotettu kahdeksan alusta ja Korkiakarin ja Keskisen sekä Petäjäkarin väliin samoin kahdeksan alusta.

Kaupunki asetti kolmihenkisen komitean pitämään silmällä vakoilijoita. Nyt päätettiin alueella olleen karjan evakuoinnista Lapin pitäjään ja Hinnerjoelle vihollisen mahdollisesti lähestyessä kaupunkia. Myös oman aseellisen joukon perustamista suunniteltiin toimimaan yhdessä sotilaiden kanssa. Aseet lainattaisiin kruunun varastosta.

Porvari Wuoriander oli kirkon tornista havainnut vihollisen höyryfregatin lähestyvän Rauman satamaa 2.7.1855 klo 01.45 ja kiirehtinyt kertomaan tästä vt. pormestari G. Peterssonille. Hän lähetti tiedon alueella joukkoineen olleelle kapteeni Carlstedtille. Pormestari ja kapteeni kiipesivät kirkon torniin, ja he havaitsivat vihollistiedon oikeaksi. Alus oli ankkuroitunut kaupungin edustan redille. Pormestarilta lainaamallaan kaukoputkella kapteeni seurasi vihollista ja havaitsi aluksen nostaneen ankkurin ja lähestyvän kahden edessä kulkevan veneen luodatessa veden syvyyttä. Tarkka-ampujat asetettiin aseisiin kummallakin puolella satamalahtea. Vihollinen ei ilmeisesti uskaltanut tulla satamaan, koska merenkulun turvalaitteet oli poistettu, mutta vetäytyessään se sai otettua kiinni kotisaarelleen Urmluotoon matkalla olleen kalastaja-torppari Johan Lindelöfin. Tätä ei ehditty varoittaa mahdollisesta kaappauksesta, ja hyvin tietäen luotsausavun antamisen ja puolustustilanteesta kertomisen rikolliseksi, oli hänen

tyttärensä varoittanut isäänsä kertomasta mitään viholliselle. Nyt sotalaiva alkoi uudelleen lähestyä satamaa ja ankkuroi 2.7.1855 klo 14.00 Hakunin luodosta itään Korkiakarin edustalle.

Kapteeni Carlstedtin komennossa oli 12 kasakkaa ja 75 sotilasta, joista 30 oli suomalaisia tarkka-ampujia. Rauman siviilikaarti oli 10 miehen vahvuinen. Heillä oli aseinaan kauppias Johan Wilhelm Lindegrenin pohjalaisilta ostamat kuusi hyljekivääriä. He olivat innokkaita pyydystämään ”englantilaisia hylkeitä”. Suomalaiset sotilaat olivat asemissa sataman länsiosan puutavaravarastojen toimiessa rintavarustuksina ja venäläiset olivat sataman itäpuolella Lonsissa. Piiloon vietyjä kauppa-aluksia puolusti Voiluodossa 20 sotilasta, samoin Sorkassa. Kaupungin herrat tarkkailivat tilannetta Lonsin kallioilta ja pelästyivät pahoin, kun vihollinen laukaisi tykin avomerta kohden ilmoittaakseen läsnäolostaan satamassa. Vihollisen alus lähetti kohti rantaa kuusi venettä, joista ensimmäisen keulassa liehui neuvottelulippu. Pormestari Pettersson oli nyt lähtenyt mukanaan merikapteeni Sjölund ja englantia osannut kauppias ja laivuri G. Granlund kohdatakseen vihollisen neuvottelijan. Vihollisen kaksi 30–50 miehen soudettavaa tykkipurttia ja kolme pienempää venettä olivat ympäröineet neuvottelijan ja lyöneet veneeseen kiinni valtaushaht. Englantilainen oli aluksi käyttäytynyt epäkohteliaasti, kun ei uskonut ilmeisen vaatimattoman vaatekerran takia neuvottelijaa pormestariksi. Saatuaan sittemmin tietää sen hän tervehti vaisun kohteliaasti. Vihollisen edustaja oli tiedustellut oliko alueella sotilaita, jolloin kävi ilmi, ettei väkisin mukaan kaapattu kalastaja ollut kertonut näistä. Se olisikin oikeuttanut vihollisen heti tulitoimintaan. Kysymykseen vastattiin kieltävästi. Vihollisen kysymykseen satamassa olevien alusten luovuttamisesta takiloineen ja purjeineen ei siihenkään suostuttu. Neuvottelun päätyttyä oli Pettersson soudettu maihin. Hän oli juuri ehtinyt kertoa neuvotteluista Carlstedtille, kun vihollisen vene oli neuvottelulipun laskettuaan soutanut rantaan muiden veneiden seuratessa. Vihollinen oli noussut aluksiin ja alkanut miehittää satamaa. Osa veneistä laski miehet sataman etelärannalle siellä olevia varastoja sekä F. G. Blomin kaljaasi Neptunusta polttamaan. Toiset veneistä rantautuivat Salmensuun Karin puolelle. Nyt sotilaat avasivat kapteeni Carlstedtin käskystä tulen. Vihollinen alkoi vetäytyä viiden minuutin tulituksen jälkeen. Siviilikaarti oli kuitenkin hieman ennen käskyä avannut tulen. Ammunnan aikana kuului valitushuutoja, mikä kertoi, että vihollisiin myös osuttiin. Tämän jälkeen alkoi vihollisalus ampua kaupunkia 35 naulan kuulilla ja 96 naulan kranaateilla. Tulitus kesti 2,5 tuntia. Kaupunkilaiset arvioivat rakettien lisäksi ammutun 200 tykinlaukausta. Alus lähti ulos satamasta kello 18:n jälkeen. Tulitus ei vaurioittanut kaupunkia eikä aiheuttanut tulipaloja, mutta yhdeksän vajaa tuhoutui. Vihollisen tiedettiin ruotsalaisten sanomalehtien kertoman mukaisesti menettäneen seitsemän miestä ja kaksi olisi haavoittunut. Englantilaiset ovat myöhemmin ilmoittaneet kuuden haavoittuneen ja heistä kahden menehtyneen.



Taistelun aikana oli vihollinen sytyttänyt satamassa olleet laivuri Emmanuel Anckarin 74 lästin kuunari Aljanan, F. G. Blomin 67 lästin kaljaasi Neptunuksen ja raatimiesten Henrik Östmanin sekä Kantin omistaman kaljaasi Hoppetin eli ”Naskali-Hoppetin”. Kahta edellistä ei voitu täysin pelastaa, vaikka sammutustöihin lähtivätkin kapteeni Lindgren, perämiehet Lindqvist ja Westerling sekä eräs kallioilta kiväärillä sitä ennen ampunut raumalainen. Vain Hoppet kyettiin pelastamaan.<sup>1</sup>

### *Pormestarin kirje sotaministeri Dolkorukin kautta amiraali Dundaksen selitettäväksi*

Vihollisen näkemys neuvottelusta ja tulituksesta oli hieman erilainen. Kuusitykkisen ja 160 miehen siipirasfregatti Driverin päällikkö, kommodori A. H. Gardner oli edellä kerrotun mukaisesti saanut Kristiinankaupungin pormestarin luovuttamaan saalisaluksen, josta koitui palkkio sen kaappaajalle. Sotilaitten poistuttua kaupungista siviilijoukot oli heidän käskystä riisuttu aseista ja merelle ampuvat tykit piilotettu. Kaupunki oli siten ilman paikallispuolustusta. Kristiinankaupungin pormestarilla ei silloin ollut muuta mahdollisuutta kuin antaa haluttu alus. Vastalahjana oli, ettei kaupunkia, telakkaa ja puutavaravarastoja pommitettaisi. Nyt Driverin päällikkö havitteli saavansa samalla tavalla valtausrahoineen sota-saaliiksi Rauman sataman perukalla olevan ja kaksi ulompana olevaa alusta, koska tässäkin satamassa ei ilmeisesti ollut järjestettyä puolustusta.

Taistelukertomuksessaan 10.7.1855 laivueen komentaja kommodori Wardenille Gardner kertoo neuvotelleensa Rauman satamassa kuluneisiin vaatteisiin pukeutuneen henkilön kanssa, joka kertoi olevansa pormestari. Tämä ei osannut englantia. Siksi hän ei jättänyt tälle valmiiksi kirjoittamaansa vaatimusta, joka koski satamassa olleen kolmen aluksen luovuttamista täysin varusteltuina. Hän pyrki kertomaan tahtonsa sanoin ja piirtämällä paperiin mastojen ja purjeiden kuvia. Pormestari oli selkeästi osoittanut, että hän hyväksyi esityksen. Kun englantilaiset olivat aluksen päällikön käskystä ensimmäisen upseerin johdolla lähteneet veneillään hakemaan satamassa sisimpänä ollutta alusta, nousseet sen kansille ja rantaankin, alkoivat sotilaat satamalahden molemmilta rannoilta ampuu veneessä olevia. Veneet vetäytyivät ja ampuivat kaupungin suuntaan 24 naulan tykillä ja raketeilla sekä siirtyivät loitommalla olleille kahdelle alukselle, jotka sytytettiin Gardnerin käskystä tuleen. Ensimmäisten laukausten kaikuessa oli Driverille jätetty toinen upseeri avannut tulen kohti kaupunkia veneiden yli

---

1 Nummelan videonauhoite ”Krimin sota Suomessa”, jossa on käytetty lähteenä 1910 tehtyä henkilöhaastattelua, jossa on puhutettu sodan aikana ammutaan osallistunutta raumalaisista. Tämä 80-vuotias haastateltava toteaa Hoppetin pelastuneen vastoin Lähteenojan Rauman historiassa väittämää juuri tässä taistelussa, ei 25.6. Siinä mainitaan, että pormestarin mukana oli ollut myös kapteeni Sjölund.

ampuen. Tulitusta jatkettiin puolitoista tuntia ja yhteensä ammuttiin 80 kuulaa ja kranaattia. Kaupunki ei syttynyt palaamaan, mutta yhdeksän makasiinia tuhoutui. Taistelussa aluksen puuseppä ja viisi miestä haavoittuivat. Kaksi viimeksi mainituista menehtyi ja heidät haudattiin mereen Kristiinankaupungin edustalle.<sup>1</sup>

Voidaan vain todeta, että vaikka Gardner olisikin mieltänyt pormestarin kielteisen kannan, ei olisi ollut mitään, mikä olisi estänyt alusten runkojen ottamista haltuun sekä hakemaan rikejä ja purjeita läheisistä varastoista samoin kuin Kristiinankaupungissa, sillä Raumalla ei silloisen tiedon mukaan ollut aseellista voimaa. Gardner oli mielestään saanut sen selville yksinkertaisen kalastajan ja huonosti pukeutuneen pormestarin puheista. Tästä hänelle lienee jäänyt katkeruus ja käsitys neuvottelutilaisuuden petollisuudesta. Perin tavanomaiset miehet olivat huijanneet häntä. Näin selittäen neuvottelu olisikin ollut raumalaisten kertoman mukainen.

Gardnerin esimies kommodori Warden lähetti kertomuksen edelleen varamiraali Dundakselle. Warden totesi, että tässä onnettomasti päättyneessä henkilötappioita aiheuttaneessa tapahtumassa neuvottelijat eivät olleet ilmeisesti ymmärtäneet toisiaan. Olisi kaiketi pitänyt odottaa, että raumalaiset itse olisivat tuoneet alukset englantilaisille, eikä lähteä itse niitä hakemaan eikä laskea neuvottelulippua. Haavoittuneita ja veneitä oli ammuttu aseilla, joissa oli erikokoiset kuulat, mikä johdattelee ajattelemaan, että siviilitkin olisivat osuneet omilla aseillaan. Tämän kiistää kuitenkin Pietarsaaren pormestarin tieto, että Raumalla olisi jalkaväen lisäksi ollut ratsuväkirykmentti, joten kaksi erikokoista kuulaa selittyisivät näin.<sup>2</sup>

Raumalla ei tietävästi kuitenkaan ollut tuolloin ratsuväkeä kuin 12 kasakkaa, jotka olivat heille määrättyissä tehtävissä kaupungilla. Näin osa kuulista oli varmasti lähtöisin niistä kuudesta hyljekivääristä, joita edellä mainittu 10-miehininen siviilikaarti käytti kartasta katsottuna aivan lähietäisyydeltä ampuen. Viholliseen oli Raumalla koko torjuntataistelun aikana kohdistettu 700<sup>3</sup> laukausta. Siviilikaarti avasikin tulen ensin ja pienimmältä ampumaetäisyydeltä vihollisiin, joten heidän tulensa on ollut tuhoisaa. Tästä kertoo myös, että heille jaettiin urhoollisuusmitalit. Kenraalikuvernööri oli kannustanut siviileitä juuri Raumalla saatujen kokemusten mukaan toimintaan ase kädessä kaiken muun sotilaille annetun tuen lisäksi.

Pormestari Pettersson oli tapahtumasta kimpaantuneena laatinut erillisen kertomuksen, jonka ydin oli se, että hän ei ollut neuvotteluista 2.7.55 laatimansa raportin<sup>4</sup> mukaan luvannut satamassa ollutta kolmea alusta englantilaisille, vaan oli siinä käsityksessä, että nämä odottaisivat sopimuksen mukaan lopullista ratkaisua sataman alueella. Hän myös valitti englantilaisten menettelystä, jossa

---

1 Bonner-Smith 1944, 151–152, 181.

2 Bonner-Smith 1944, 146–147 ja 150.

3 Sculman 1905, 190; Lukemisia Suomen sotilaille 1862 II, 41.

4 KA.VESA 57,42: derpå svarade jag, ----, sådant kunna vi icke gifva”, jonka hänen tulkkinsa kapteeni Granlund oli ilmoittanut viholliselle.

hänen neuvottelulipulla varustettu veneensä oli entrattu usean veneen voimin, joista kahdessa oli jopa tykki. Näin oli estetty hänen vetäytymisensä maihin ennen kuin englantilainen neuvottelija oli saanut tietää hänen olevan neuvottelulipun suojissa paikalle tullut pormestari. Hän kiitti myös Luojaa, ettei tulitus ollut sytyttänyt tuleen kaupungin siviiliasuntoja.

Pormestarin valitus eteni nopeasti Venäjän sotaministeri Dolgorukille. Varamiraali R. S. Dundas sai tämän ranskankielisen kirjelmän 12.7.1855. Tästä hän oli toimittanut kopion 17.7.1855 Amiraliteetille. Dundas oli tyytyväisenä todennut, ettei kummallakaan puolen ollut aloitettu tulitusta ennen kuin neuvottelulippu oli laskettu. Hänen mielestään tapauksen selittäjinä voisi hyvin olla väärinkäsitykset yhteisen kielen puuttuessa. Hän päätti vielä selvittää neuvottelutilannetta, vaikka sen aiheuttama viivytyks olikin ollut viholliselle taktisesti edullista. Niinpä Gardner sai vielä 1. syyskuuta 1855 kirjeessään selittää Venäjän sotaministerin lähettämää Peterssonin kirjelmää esimiehilleen. Hän väitti, että omat veneet olivat yllättäen seuranneet ja hän olisi ajanut ne pois neuvotteluveneen luota. Samoin puolusteluun kuului se, että häneltä salattiin veneessä olleen myös englannin kieltä osaava. Hän oli silti ollut vakuuttunut siitä, että kaupunkilaiset olivat luvanneet hänelle kolme alusta. Samalla hän mainitsi, että he olisivat aiheuttaneet viholliselle henkilötappioita.<sup>1</sup>

Se, että Rauman pormestari olisi vihollisen veneiden ympäröimänä ja peloteltuna hirttämisellä tms. myöntynyt englantilaisten vaatimukseen, ei tunnu uskottavalta. Vihollisen kannalta hän oli kuitenkin heille tuhoisasti salannut aivan musketinkantaman päässä olleen sotajoukon, mikä aiheutti heille kirvelevän miestappion. Gardner ei saanut kolmen aluksen kaappausrahoja, kuten jo oli saamassa palkkio-osuuden Kristiinankaupungista kaapatusta Pallas-aluksesta.

### *Kostoisku Raumalle*

Edellistä raumalaisten torjuntaiskua seurannut kostoisku Raumalle alkoi 24.7.1855, jolloin kirkon tornista nähtiin englantilaisen ja ranskalaisen sotaluksen ankkuroivan sataman edustalle. Kaupunkilaiset alkoivat viedä omaisuuttaan maaseudulle mieltäen vihollisen aikovan kostaa edellisen retkensä tappiot. Osa sotilaista oli jälleen Voiluodossa ja Sorkassa. Komppanian päävoimat olivat sataman kummallakin puolen. Lonsin alapuolella oli asemissa kaksi tykkiä, jotka jo ennen tulituksen alkua siirrettiin Häppälään, jonne itäisellä sivustalla ollut jalkaväkikin siirtyi puolustusasemiin. Vihollisen alukset siirtyivät satamaan 850–1050 metrin päähän kaupungista 25.7.1855 kello 13.30 ja laivoista ammuttiin kranaatteja ja raketteja. Vihollisen miehiä nousi maihin kello 17.00 sytyttämään

---

1 Bonner-Smith 1944, 146, 177–181.

tuleen sataman eteläpuolen rakennuksia ja puutavaraa. Sataman läntinen sivusta oli liekeissä palon jatkuessa kello 22:een. Kaupunkialueelle tuli joitakin raketteja ja 35 naulan kranaatteja klo 23:een. Vihollisen alukset poistuivat satamasta seuraavana päivänä. Satamassa tuhoutui 54<sup>1</sup> rakennusta. Niiden, puutavaravarastojen ja kolmen aluksen menetys maksoivat raumalaisille 52 000 ruplaa vt. pormestari Peterssonin laskujen mukaan.<sup>2</sup>

Kostopommituksen suorittivat komentaja Henry Stornyn päällikkyydessä ollut Harrier-alus ja ranskalainen höyrytykkivene Cuckoo. Kostoa perusteltiin 2.7. petoksellisella neuvottelulipun käytöllä ja siitä johtuneilla henkilömenetyksillä. Viholliset tulittivat kaupunkia, kaikkea satamassa merikauppaan liittyvää ja laivatelakkaa aluksineen. Valtava määrä puutavaraa poltettiin. Maissa tuhotöitä tehneet näkivät myös kuutta tykkiä varten sijainneen patterin, jonka kaksi tykkiä oli viety pois. Kolme ensimmäistä laukausta oli osunut juuri tähän patteriin. Kaupungin puolustajat tulittivat kyllä käsiasein, mutta ampumaetäisyys oli liian pitkä ja luodit kilpistyivät useimmiten veneiden kylkiin ja alusten kaiteissa olleisiin sirpalesuojiiin. Ainoastaan yksi mies Harrierilta sai kiväärin kuulun sääreensä.<sup>3</sup>

Vara-amiraali Dundas kiitteli 2.8.1855 kirjeessään Amiraliteetille komentaja Stornyn ja hänen aluksensa Harrierin aktiivista toimintaa Raumalla, missä tuhoettiin aluksia ja laivanrakennusmateriaalia. Hän tarkoitti aluksilla ilmeisesti juuri edellisessä taistelussa kahta pahoin poltettua alusta ja myös nyt tuhottua kaljaasi Hoppettia. Hän ei kuitenkaan ollut perin hyvillään Englannin arvostelusta, joka kohdistui siihen, että kostona isketään tarpeettoman voimakkaasti ilman puolustusta olevaan osaan kaupunkia, ymmärretään väärin sopimus ja osin myös käytetään väärin neuvottelulippua.<sup>4</sup>

Nyt raumalaisten esimerkki edellisen vuoden kokkolalaisten tavoin vaikutti kenraalikuvernööriin siten, että hän innosti siviileitä tarttumaan aseisiin. Tästä hän kertoi kirjelmässään 8.8.1855 myös ministerivaltiosihteerille perustellen ohjetta sillä, että Suomen pitkällä rantaviivalla oli vähän joukkoja torjumaan pienetkin vihollisen maihinnousuyritykset. Tämän vuoksi menestystä ei saavutettaisi ilman siviiliväestön tukea.<sup>5</sup>

Sodan päätyttyä raumalaisista siviilikaartin miehistä palkittiin kauppias Johan Wilhelm Lindegren kultaisella ritarimerkillä sotaisesta ”urhoollisuudesta”: hän oli osunut useaan viholliseen ja johtanut menestyksellisesti vihollista uhmien tulipalojen sammutustyötä satamassa. Hyljekivääriammuntaan osallistuneet perämies-laivuri ja parrukauppias Carl Östman, perämies Bror Ferdinand Westerling sekä

---

1 Schulman 1905,190.

2 Lähteenoja 1939, 181–182.

3 Bonnier-Smith 1944, 175–176.

4 Bonnier-Smith 1944, 172.

5 Borodkin 1905, 133.

perämies Johan Lindqvist saivat hopeamitalin. Viimeksi mainitut kaksi olivat olleet myös sammuttamassa palavia aluksia. Pyhän Annan ritarikunnan kultamitalin ”utteruudesta” sai kauppias Johan Sam. Wesander. Hän oli lahjoittanut varojaan sotatoimiin sekä rakennuttanut maneesin ja kuormahevosten tallin.<sup>1</sup>

Raumalaiset olivat kaikkien muiden rannikkokaupunkien tavoin luoneet oman siviilipuolustusjärjestelmän, joka toimi yhdessä sotilaiden kanssa. Satamasta puuttui väyläestejärjestelmä, jolla olisi ollut yhdessä tykkiasemien kanssa sisäsatamaa suojaava vaikutus. Tykkejä, joita kaupungin johto oli anonut saatavaksi, oli sodan loppuessa vain kaksi. Toisaalta laivatykkien kantaman ollessa suurempi olisivat tappiot myös olleet merkittäviä. Vihollisen tykistön tulen tarkkuudesta ja tehosta kertovat myös kostoiskun ensimmäiset laukaukset, jotka osuivat tuhoa aiheuttaen tarkalleen Lonsin kallion alla olleeseen kuusitykkiseksi suunniteltuun tuliasemaan.

Muiden kaupunkien tavoin raumalaiset yrittivät omalta osaltaan torjua vihollisen laivaston tavoitteen luhistaa Venäjä taloudellisesti ja samalla tuhota Suomen merikauppa ja sen alukset. Alusten myynti ulkomaille pelasti osan niihin sidottua pääomaa. Takilan ja purjeiden riisumisella ja runkojen upottamisella kaupungin kolmeen suojaiseen lahteen ja pariin muuhun paikkaan estettiin alusten kaappaus ja tuhoaminen polttamalla. Tämän lisäksi pariin kohteeseen saatiin suojaksi 20 miehen kivääriosastoja torjumaan maihinnousut tälle alueelle tarkoitettua kompanian kanssa hyvässä yhteistyössä. Merikaupan varastot, etenkin suolavarasto, oli kriisin alussa evakuoitu kaupungista. Suolaa oli siten saatavissa tavanomaiseen käyttöön, eikä sen puutteesta merkittävämmiin kerrota kaupungin historiategokissa. Toisaalta kaupunkilaiset eivät silloin tarvinneet niin suuria määriä suolaa kuin muualla toimineet Pohjanlahden kalastajat. Kaikkea satamaan varastoitua ja ulosvientiin tarkoitettua puutavaraa ei kuitenkaan evakuoitu sisämaahan. Siihen syynä lienee sama kuin muuallakin: puutavaran omistajuus oli maksua vastaan jo vaihtunut ulkomaalaisille ostajille. Toisaalta suuren puutavaramäärän evakuointi olisi takaisinkuljetuksineen tehnyt kaupasta kannattamattoman tai ainakin vähentänyt liiketaloudellisia voittoja.

Edellä mainittu Venäjän sotaministerin ja englantilaisen laivasto-osaston komentajan välinen kirjeenvaihto oli tavoittanut Venäjän korkeimman johdon. Näin raumalaisten siviilien taistelu keisarin Venäjän vihollista vastaan tunnettiin yksityiskohtineen myös Pietarissa. Samassa yhteydessä tuli varmaankin ilmi, että viholliselta oli kaatunut kaksi miestä ja puolenkymmentä oli haavoittunut.

Raumalaiset menettivät avomerellä kaksi suolalastissa ollutta alusta, ja Rauman tehdyissä iskuissa kolme alusta. Alusten, satamarakenteiden ja puutavaravaraston menetykset arvioitiin 52 000 ruplaksi. Rauman kaupunki kärsi koko sodan aikana vihollistoiminnasta 81 688 ruplan<sup>2</sup> taloudelliset menetykset.

---

1 Lähteenoja 1939, 181,183.

2 Norrvik 1999, 165.

## 5.2.6. Kuivaniemeläiset, maksalahtelaiset ja iijokilaiset puolustavat aluksiaan

### *Vihollinen karkotetaan Kuivaniemeltä pelkin siviilivoimin<sup>1</sup>*

Vihollisen kohdistettua tuhoisan iskun Oulun satamaan oli kenraalikuvernööri antanut läänin kuvernöörille käskyn torjua vihollisen iskut syvälle sisämaahan. Monien muiden toimenpiteiden lisäksi oli nyt kutsuttava kokoon asekuntonen siviiliväestö. Sen tehtävänä olisi taistellen kestää siihen asti kunnes vakinainen sotaväki ehtisi paikalle. Siviilijoukkojen käyttötaktiikkaan kuuluivat iskut pienin joukoin maihin nousseen vihollisen sivustoille ja selustaan sekä kuljetusten häirintä ja varastojen tuhoaminen. Tämä olisi ollut täysmittaista sissisotaa ja partisaanitoimintaa. Uhkakuva ei toteutunut ensimmäisenä sotavuonna, mutta vihollinen alkoi sen sijaan 1855 tuhota aluksia, jotka liikennöivät rannikon tuntumassa Oulun ja Ruotsin välillä. Ouluun tuli aina Viipurista asti maakuljetuksien kauppatavaraa, joka kulki joko maitse tai meritse Tornioon ja Haaparantaan. Merikuljetus tapahtui pienillä kaljaaseilla, joita alueella kutsuttiin jähdeiksi.<sup>2</sup>

Suunnitelmiin kuului, että vapaaehtoisten johtajina toimisivat siviilivirkamiehet. Niin Enontekiön nimismies Carl Fredrik Michelsson Braxén oli jo keväällä siirretty apulaisnimismieheksi Kuivaniemelle.<sup>3</sup>

Merelle tähytäneet kuivaniemeläiset olivat nähneet, miten englantilainen Tomas Francis Birchin päällikkyydessä ollut 20 tykin potkurihöyryfregatti Esk<sup>4</sup> oli ankkuroitunut Hietakallan luona 23.7.1855 noin kello 10. Ankkuripaikka oli

---

1 Kertomus taistelusta perustuu OMA Ea 4:284:n lääninkansliaan saapuneeseen nimismies Carl Fredrik Braxénin Kuivaniemellä 24.7.1855 laatimaan ruotsinkieliseen kertomukseen.

2 Hautala 1975, 452.453, 455.

3 Kuivaniemen kotiseutuyhdistyksen arkiston ote KA, KKK ad 148/11.8.1855 Braxénia koskeva Pyhän Stanislauksen ritarikunnan 3. luokan kunniamerkin luovuttamista koskevasta asiakirjasta.

4 Kolmimastaisen aluksen Eskin nimi ei ole aiemmin ollut tiedossa, vaikka sitä onkin diplomaattiteitse kysely jopa Amiraaliteetista Lontoosta. Kuitenkin Bonner -Smith 1944, 220 kertoo, että tuolloin pohjoisimpana eli Raahan pohjoispuolella toimi ainoastaan Esk ja että alusten suorittamista kaappauksista pohjoisimmat oli myös tehnyt Esk Kuivaniemen edustalla Carlo:n eli Kallan ja Muira Pointin eli Tiurasen edustalla. Kaapattujen alusten luvut ovat samat kuin Kuivaniemen asukkaat mainitsevat: kolme halkolastissa poltettua ja yksi tyhjänä. Sen sijaan missään ei näy mainintaa oletetuista 12 kuolleesta englantilaisesta, joihin kuuluisi myös yksi upseeri. Ei ole mainintoja edes haavoittuneista. Lähteenä Englannin Suomen suurlähetystölle mr. Talvitielle toimitettu tieto: Foreign Office S.W.1 August 26 1963. C.A. Thomson. Tässä mainitaan, ettei lehdistäkään tuolta ajalta ole mainintoja tappioista, kuten oli silloin ollut yleisenä tapana. Näin suuret henkilötappiot ja niihin johtaneet syyt olivat lähes aina olleet em. Bonner-Smith -lähteessä tarkoin raportoituja Amiraliteettiin asti. Alustietoja Googlesta Marine national maritime museumista Esk-nimellä on olemassa, mutta museon virkamies Mike Bevan on 5.12.1955 ilmoittanut, että laivapäiväkirjoja ja tietoja mahdollisista kaatuneista saattaisi löytyä vain mittavalla työllä. (Kopiot kirjeistä kotiseutuyhdistyksen arkistossa.)

yli kolmen meripeninkulman etäisyydellä Käpsänniemen suojassa Kuivaniemen Haminalahdessa olleista kolmesta haloilla lastatusta jähdistä. Merenkulun turvalaitteiden poistamisesta ja Eskin syväyksen vuoksi aluksen oli pakko olla niin kaukana rannasta, ettei se voinut tulittaa näitä aluksia saatikka tukea tulellaan rantaan soutavia valtausmiehiään. Kolme tykeillä varustettua venettä oli luodaten etsinyt väylää rantaan, ja kello 17 oli kaksi tykkipurttua lähestynyt satamalahtea. Ensin pyrittiin hinaaman yhtä jähtiä merelle, mutta se oli juuttunut lahden pohjaan. Toinen saatiin vedettyä merelle kohti Eskiä, jossa sen lasti purettiin ja alus poltettiin. Kolmas jähti saatiin liikkeelle, mutta sekin juuttui hiekkapenkkaan.

Nimismies Braxén oli antanut kahdesta aluksesta kummastakin puolet omistaneille Matti Saukkolalle ja Matti Herralalle sekä heidän kanssaan aseistettuna olleelle Johan Heinikoskelle luvan tulittaa vihollista. He olivat asettautuneet lähelle jähtejä ampuma-aseisiin lahden suun Hästskärin kallioiden antamaan suojaan. Tulitus kesti 10 minuuttia, jolloin paikalta vetäytyvä vihollinenkin tulitti rannalta ampujia. Vihollinen sytytti tuleen toisen lähelle lahden suuta juuttuneen jähdin. Myös arvellaan, että tuli syttyi ampujien oman kuulun mukana lentäneestä kytevästä etupanoksesta<sup>1</sup>. Braxénin laatimassa taistelukertomuksessa todetaan: --- ”kaatui viholliselta, sikäli kun voitiin havaita, ainakin kuusi miestä joista yksi oli upseeri, useita näkyi haavoittuneen”.

Nimismies Braxén oli nähnyt, että vihollinen jatkoi toimintaansa vielä yöllä soutaen tykkipurtsillaan ohi sataman Käpsänniemen Kuivajoen suulle, jossa oli vielä kolme jähtiä ankkurissa ja yksi rannassa. Braxénin johdolla rakennettiin joen suulla olevalle Kyytikarin niemelle rintavarustus tukeista ja laudoista. Sen tarjoamasta suojasta alkoi vihollisen toiminnan tarkkailu. Nimismies oli jo illalla alkanut värvätä paikkakuntalaisia aseelliseen vastarintaan ja kerännyt heiltä sitä varten myös metsästysaseita. Hän kertoi onnistuneensa värväämään osastoonsa vain kahdeksan miestä. Näitä olivat edellisessä yhteenotossa mukana ollut renki Johan Heinikoski sekä uusina miehinä isäntä Matti Kaikkonen, renki Erik Sannaksenaho, itsellinen Erik Karinkanta, talonpoika Johan Särppö ja itsellinen Matti Kaakuriniemi. Edellisessä kahakassa polttamatta jääneen Käpsänniemen sataman pohjaan juuttuneen jähdin osaomistaja Matti Saukkola oli nyt ollut varvioimassa omaa alustaan.

Vihollinen olikin seuravana päivänä 24.7.1855 kello 09.30 lähtenyt kahdella vahvasti miehitetyllä tykkipurrella kohti Kuivajoen suuta. Kun vihollisen veneet olivat 50–60 askeleen päässä, avattiin 15 minuuttia kestänyt tulitus yhteislaukauksella. Vihollinen vastasi tuleen, mutta vetäytyi jokisuun vastarannalle, jossa se sytytti tuleen yhden jähdin. Vihollinen jatkoi sieltä jokea ylös.

Kaksi Braxénin miehistä oli kuitenkin kiirehtinyt joitakin satoja askeleita jokisuuhun päin sijainneen metsikön suojaan. Sieltä he ampuivat hyljekivääreitä

---

1 Komu 1999, 22.



muistuttavilla aseillaan kumpikin laukauksen kohti vihollista. Vihollisen veneet alkoivat vetäytyä ja ne saivat vielä kuularyöpyn ohittaessaan Kyytinkarin rintavarustuksen suojassa olleen vapaaehtoisryhmän. Vihollinen ei siten kyennyt kaappaamaan ja tuhoamaan jokisuussa olevia jähtejä. Putaanjoen suulla ollut taisteluun osallistuneen Matti Kaikkolan jähti oli sitä paitsi naamioitu lehdeksillä. Soutaessaan Käpsanniemen kohdalle pohjaan juuttuneen jähdin ohi vihollinen sytytti sen tuleen. Paikalla vartiossa ollut ja jähdin puoliksi omistanut Matti Saukkola ei voinut tehdä muuta kuin todeta menettäneensä 75 hopearuplaa.

Braxénin raportissa todetaan, että varmuudella voidaan sanoa 24.7. tulituksessa kaatuneen ainakin yhtä monta vihollista kuin edellisenä päivänä, eli kuusi englantilaista. Kun viholliset olivat sijoittuneet veneisiinsä perin tiiviisti, ei kaatuneiden määrää ollut helppo arvioida. Vihollinen oli kello 16.30 nostanut ankkurin ja lähtenyt liikkeelle pohjoiseen päin.

Oulun läänin maaherra A. Lavonius oli 30.7.1855 esittänyt Suomen kenraalikuvernöörille, että Braxénin johdolla taistelleita miehiä tulisi jotenkin palkita. Nimismies itse oli ansioitunut keräämällä miehet ja aseet taistelua varten ja johdantanut heitä urhoollisesti vaikka ampumatarvikkeet olivat lähes loppuneet. Hänen johdollaan vihollinen oli saatu karkotettua ja luopumaan aiheuttamasta enempiä taloudellisia menetyksiä neljän aluksen menetyksen lisäksi, vaikka alueella olisi ollut vielä neljä alusta. Perusteena oli myös se, että kaikkien kymmenen taisteluun osaa ottaneen palkitseminen lisäisi, kenraalikuvernöörin toimintaohjeen mukaisesti, kansan syvien rivien alttiutta nousta vapaaehtoisesti aseisiin vihollista vastaan. Maaherra halusi lisäksi, että ainakin ne, jotka olivat muutoin tai sodan takia suurissa taloudellisissa vaikeuksissa, palkittaisiin rahalla. Siksi hän olisi Braxénin mielestä tehokkaimpien kolmen ampujan joukosta esittänyt kunniamerkkiä vain isäntä Matti Kaikkoselle, koska hänellä oli taloudellisesti vankka asema. Ampujista Matti Saukkola oli menettänyt jähtien tuhoissa 75 hopearuplaa ja Mats Herrala 350 hopearuplaa. He olivat suistuneet taloudelliseen ahdinkoon, ja heitä tulisi kunniamerkin sijaan tukea rahallisesti. Erik Sanaksenaho oli rutiköyhä ja eli vaimoineen sekä kuuden lapsensa kanssa köyhäinhoitoon tukeutuen. Varattomia olivat loputkin kuusi taisteluun osallistujaa. Heille ja heidän huonekunnilleen olisi voitu antaa jopa elinikäinen vapautus kruununveroista.<sup>1</sup>

Kenraalikuvernööri katsoi kuitenkin sotilaallisuuden olevan keskeistä tässä asiassa. Venäjän keisarin nimissä myönnettiin 10.8. ja 14.10.1855 sunnuntai-iltana luovutettiin Kuivaniemen pappilassa kolmelle ampujina kunnostautuneelle hopeinen kunniamerkki kannettavaksi Pyhän Yrjön nauhassa varustettuna tekstillä ”miehuullisuudesta”. Sen lisäksi he saivat kukin 25 ruplan rahapalkinnon. Loput siviilikaartilaisista eli seitsemän miestä sai vain 25 ruplan

---

1 Kotiseutuyhdistyksen arkistossa oleva kopio KA KKK ad 33/1855:stä otetusta kuvernööri Lavoniuksen kirjeestä kenraalikuvernöörille 30.7.1855.

rahapalkkion. Nimismiehelle luovutettiin Pyhän Stanislauksen ritarikunnan III:n luokan kunniamerkki.<sup>1</sup>

Kuivaniemeläiset olivat näin poikkeuksellisesti ja vain siviilijohdon alaisina kyenneet yksin, ilman sotaväen apua, torjumaan vihollisen, joka siitä huolimatta oli ehtinyt tuhota osan aluksista. Kansan syvät rivit olivat kuitenkin osoittaneet toiminnallaan uskollisuuttaan Venäjän keisarille ja tehneet siten turhiksi hyökkääjän väitteet suomalaisten halusta liittyä jälleen Ruotsiin.

Samalla tavalla oli siviiliväestö tulittanut ilmeisesti juuri Kuivaniemestä Maksniemen edustalle saapunutta höyryfregatti Eskiä. Siellä alus oli kaapannut ja polttanut aluksia. Vihollinen oli joutunut vetäytymään ulommaksi rannasta, kun oli saanut vastaansa kivääriltä, joka oli kohdistettu siihen rantametsän suojasta.<sup>2</sup>

Perämerellä Iijoen suistossa oli varauduttu vihollisen iskuihin upottamalla aluksia tuholta suojaan matalaan veteen ja rakentamalla rintavarustuksia Karhun saareen. Päämääränä oli sillä kohdalla estää vihollisen nouseminen ylös jokea tuhoamaan kirkonkylää.<sup>3</sup>

### **5.2.7 Vaasan ulkosataman Palosaaren torjuntataistelu<sup>4</sup>**

Kun Pohjanlahden rannoilla Vaasan seudulle oli keskitetty eniten joukkoja, on tutkimuksen kannalta mielenkiintoista tarkastella, muodostuiko tällekin alueelle silti, kuten edellä jo vähemmin asevoimin varustetuilla satama-alueilla, erityinen siviileiden luoma meripuolustusjärjestelmä. Missä määrin ja mihin siviileitä vielä tarvittiin, ja miten venäläiset suhtautuivat eri tehtävissä toimineisiin siviileihin?

Liittoutuneiden alukset eivät vielä 1854 kyenneet merikarttojen ja luotsien puuttuessa tunkeutumaan Vaasan ulkosatamaan Palosaareen. Kaupungin luotsien poistettua lisäksi merenkulun turvalaitteet kapealta ja karikkoiselta meriväylältä satamaan, jäivät vihollisalukset Vaasan ulkosaaristoon. Siellä kommodori Hall oli aluksellaan Heclalla tuhonnut Korsön optisen viestiaseman. Tämän jälkeen siitä

---

1 Maamiehen ystävä 18.8.1855; Heikki Paaso: "Engelsmanni seilaili lahdella..." Pohjolan Sanomat n:o 103/1958; Teksti Kuivaniemessä olevan taistelun muistomerkin messinkilaatassa.

2 Lukemisia Suomen sotamiehille II/1892, 45. Tulitus olisi tapahtunut siinä yhteydessä kun Bonnier-Smithin 1944, 267 mukaan alus oli polttanut Maksniemessä (Maxa point) kaksi tyhjää, yhden tervalla ja toisen puutavaralla lastatun aluksen; Hautala 1975, 451. Simon edustalla oli poltettu yksi alus, yksi telakalla ja neljä jähtiä Simon saaristossa.

3 SKS Sievi. KRK 216 Palukka, Fanni 49.

4 Aspelin 1892, 665–670, jossa mainittuja tietoja verrataan kommodori Otterin raportteihin teoksessa Bonner-Smith 1944, 244–247; Nolan 1857 Vol II chapter CIX, 560–563 esittää myös edellä olevia Otterin raportteja Vaasasta.

maihiin päin olevan Rönnskön<sup>1</sup> saarella sijainnut linkkiasema viesti vihollisesta Vaasan Palosaareen. Korsön luotsit ja optisen lennättimen valvoja olivat töin tuskin päässeet luotisateessa pakenemaan. Nyt luotsiksi otettiin itkusta ja valituksista huolimatta Mustasaaren Sundomista kotoisin oleva kalastaja Nyman, ja viiden vuorokauden kuluttua hänet jätettiin Norrskärin saarelle. Nyman oli ollut mukana, kun alus oli juuttunut hetkeksi matalaan.

Ulkosaariston väestöä ei evakuoitu, joten Heclan päällikkö saattoi pidättää saaristoveneitä, joista yhdestä hän osti vuohen ja antoi siitä korvauksena sianlihaa ja muita aluksella olleita ruokatarvikkeita. Samoin maista Vallgrundin alueelta oli ostettu lehmiiä ja lampaita ja maksettu niistä käypä hinta. Näistä vihollisen lähes pakolla tehdyistä paikallishankinnoista oli ollut vaikea kieltäytyä.<sup>2</sup>

Vuoden 1855 elokuun alussa oli kommodori Otterin päällikkyydessä paremmilla kartoilla varustettu höyryfregatti Firefly saapunut Vaasan saaristoon suomalaisen miehen luotsaamana. Aluksen edellä kulkeneet kaksi tykkipurttia ja laivavene olivat tuhonneet Rönnskön optisen lennättimen. Se ehti kuitenkin nostaa mastoonsa kolme palloa kertomaan vihollisen tulosta Palosaaren redille. Palosaaren ja Vaskiluodon välisessä salmessa oli ankkurissa ja ilman purjeita ollut vaasalainen parkki Fides, jonka lastina oli satoja tynnyreitä tervaa. Vihollinen otti sen haltuunsa.

Firefly uskaltautui nyt luotausta tehden ankkuriin Palosaaren edustan Varisselälle, koska oli saanut alukselle 1.8. nousseilta venäläisiltä sotilaskarkureilta tarkempia tietoja sotilaitten sijoituksesta Vaasan alueella. Suomalaisissa lähteissä mainitusta Vaasan alueelta kotoisin olleesta luotsista<sup>3</sup> huolimatta oli siirtyminen saaristosta Varisselälle kestänyt pitkään eli 2.8. klo 08.30 –17.30, mitä selittänee sumuinen sää. Sen jälkeen alus siirtyi klo 20.30 mennessä ankkuriin muutaman sadan metrin päähän Palosaaren satamasta.

Fireflyn tykkipursi oli vienyt maihin sotilasosaston, joka oli etsinyt varastoihin piilotettua sotakieltotavaraa. Se tapasi vaasalaisia edustaneen merikapteeni Henrik Kurténin, joka ilmoitti englantilaisten löytämän hiilen, pien, hartsin, suolan, lautakasojen ja huonoilla laveteilla olleiden nikhaka-tykkien olevan yksityisten omistuksessa. Tykkejä oli käytetty viimeksi ilotulitukseen.

---

1 Lukemisia sotamiehille 1892 II,42; Åkerblom 1962, 498. Rannikon vartiointissa oli erityisesti ansioitunut räätäli Vilhelm Isakson Kniper Koivulahdesta (Kvevlax). Hän oli lisäksi palvellut ruotuväkijoukoissa vuoteen 1868 ja saanut ansioistaan Pyhän Andreaxsen nauhaan ripustetun pronssimitalin.

2 SLS 67.43 Sjöberg.

3 Runeberg 1962, 259. Luotsina olisi ollut Vaasan Klementsön alueella asunut maanviljelijä. Oli vallinnut sumuinen sää; SLS 67.43/1899 Sjöberg. Kerrotaan myös, että luotsina olisi ollut Vallgrundin Söderbystä rikoksen takia merille karannut mies; KA VESA 7718, s. 94–95. Myös Palosaaren edustalla olleella H. M. S. Dragonilla olisi lokakuussa 1855 ollut ruotsinkielentaitoinen matruusi.

Samalla englantilaiset vaativat laivanvarustaja C. G. Wolffilta kaappaamansa Fides-aluksen purjeita sen uhalla, että he polttaisivat koko Palosaaren. Wolff ei luovuttanut purjeita, joten ainakin hänen venäläisten merivartiomiesten käyttöön antamansa Palosaaren lakea hallinnut rakennus aiottiin polttaa heti, kun tuuli olisi kääntynyt pois siviiliasutuksesta päin.

Siviilit saivat nyt vapaasti viedä omaisuuttaan pois alueelta, ja vaasalaiset olivat uteliaina tehneet veneillään huviretkiä Fireflylle. Naisia oli jopa kutsuttu vieraiksi alukselle. Englantilaiset olivat myös aloittaneet maissa olevan tervan lastaamisen aiemmin merellä kaappaamaansa kuunari Neckeniin. Se oli sitä varten tuotu laituriiin. Rauhallisen elämän lopetti kuitenkin vartiomiehen pistoolin laukaisu Palosaaren laelta 3.8. illalla. Laukaus kertoi Vaasan varusväen tulosta alueelle.

Englantilaisten oli nyt kiireellä luotisateessa vetäydyttävä alukselleen, jolloin kuunari Necken jäi laituriiin alkuperäiselle omistajalleen englantilaisilta otettuna sotasaaliina. Sen kannelle jäi myös tervaa lastanneiden merisotilaiden vaateparsia sekä kahdeksan kivääriä, joissa oli V. R. -kaiverrus eli "Victoria Regina"<sup>1</sup>.

Muutaman myrskypäivän jälkeen oli Fireflyltä jälleen 8.8.1855 aamulla lähetetty kaksi tykkipurttia tulittamaan Palosaarta ja etenkin Mansikkamaan aluetta, jolloin kohteena oli myös edellä mainittu Necken. Lisäksi Firefly oli siirtynyt lähemmäksi ja sai hehkutetuilla kuulilla ampuen sytytettyä osan varastorakennuksista tuleen<sup>2</sup>. Paikallinen väestö sammutti paloja, vaikka vihollinen pyrki estämään sen tykistöllään.

Palosaareen jo aiemmin ryhmittynyt suomalaisen Mathias Fabian af Enehjelmin johtama Toisen Ruotuväkipataljoonan 2. komppania sai nyt tulikasteen torjuessaan vihollisen merellistä iskua Mansikkamaalle ja suojatessaan kuunari Neckeniä. Erityisesti aliupseeri Eliel Malmbergin johtama joukkue kunnostautui tulitaistelussa.

Läänin maaherra A. von Rechenberg oli esittänyt, että Kokkolaan määrätty venäläinen tykkipatteri komennettaisiin Palosaareen. Tämä neljän tykin patteri oli tuottanut viholliselle yllätyksen, jonka seurauksena Firefly peruutti kapeata väylää ja vetäytyi siten pois tykkien kantamasta. Taistelussa menehtyi vain nuori uusikarlepyyläinen torvensoittaja Petter Lidqvist kranaatin sirpaleen revittyä hänen jalkansa. Kommodori Otter ilmoitti tappioikseen haavoittuneina miehen ja pojan. Vastustajalle hän mainitsi aiheuttaneensa 25 miehen menetyksen, ja että jopa 18 olisi haavoittunut. Hän on myöhemmin ilmoittanut polttaneensa 50–60 varastoa<sup>3</sup>.

---

1 Hoving 1956, 48.

2 Hirn 1956, 122. Englantilaisella aluksella palvelleen upseerin piirroksesta on tehty värilitografia, jossa Firefly ampuu maihin ja varastot palavat, mutta aluksen ympärillä näkyy myös maista ammuttujen tykin ammusten iskemiä.

3 Bonner-Smith 1944, 268.

Firefly vei Palosaaren edustalta poistuessaan mukanaan kaappaamansa Fideksen ja Preciosan. Vihollinen oli polttanut kolme alusta Palosaaren läheisyydessä Gerbyssä ja Friggan-nimisen aluksen Metvikenissä. Vielä 19.8.1855 oli vihollinen tunkeutunut Mattsön alueelle, ja sota-aluksen veneet olivat edenneet sisäsaaristoon sekä pyrkineet tuhoamaan vihollisilta suojaan upotetut alukset Vestervikissä. Niiden nostaminen ja kaappaaminen olisi ollut aikaa vievää, joten vastustajakin olisi ehtinyt paikalle. Siksi alukset säästyivät tuholta.

Ennen vihollisen kaappausta oli kuunari Necken miehistöineen uhmannut vihollisen merenherruutta ja sen turvin luotua merisaartoa toimimalla sulunmurtajana. Necken oli parikin kertaa tuonut lastin suolaa Härnösandista Vaasaan vähentäen näin kauppasaarron takia vallitsevaa suolan puutetta. Laivanvarustajien kannustimena riskin ottoon oli ollut etenkin suolan hinnan nousun aiheuttama liiketaloudellinen voitto. Vaasan saariston väestö purjehti veneillään jatkuvasti Ruotsiin mittavien lisätulojen houkuttelemina. Tämän mahdollisti sota-ajan tullitarkkailun puutteellisuus<sup>1</sup>. Jatkuvasta meriliikenteestä Vaasan alueelta Uumajaan mainitsee myös Dragonin päällikkö kirjeessään, jossa hän kertoo syyskuussa 1855 takavarikoineensa 30–40 veneen lastit. Hän myönsi, ettei kaikkia veneitä saada kiinni, vaikka alueella oli kolme sota-alusta.<sup>2</sup>

Eräät vaasalaiset toimivat rinta rinnan sotilasosastojen kanssa. Varsinaista siviilikaartia ei aiempien paikallisten sotien tapaan perustettu<sup>3</sup>, mutta taisteluun osallistuttiin suuntaamalla ja ampumalla Palosaaren taistelussa kolme ensimmäistä tykkipatterin laukausta. Viholliseen ei tosin osuttu. Venäläisen patterin päällikkö oli jo matkan Kokkolasta Palosaaren aikana ollut juopunut ja siksi taistelun alkaessa köyhäntalon hoitaja siirtomaatavarakauppias Lundgren suuntasi tykkejä ja ampui. Juopunut patterin päällikkö oli kuitenkin yllättäen ilmestynyt paikalle ja alkoi johtaa ammuntoa hyvin tuloksin. Vaasalaiset olivat taistelun eri vaiheissa tulleet sankoin joukoin 10 kilometrin päässä olleesta Vanhasta Vaasasta nykyisen kaupungin Klemetsön rantaan. Useilla heistä oli mukanaan kivääri murhapolttajien rankaisemiseksi tilanteen niin salliessa.

H. Em. Aspelin saattaa ”Wasa Stads historia” -teoksessaan kihlakunnan tuomari G. W. Sjöbergin, hänen sijaisensa E. A. Branderin ja kauppias F. Wolffin sekä kirjanpitäjä M. Kurténin perin merkilliseen valoon kuvatessaan heidän saaristoon suuntautunutta sotilaallista tiedusteluaan ryyppyretkeksi vihollisalukselle. He olivat olleet alueen ainoat, jotka olivat kyllästyneet sotilaitten toimettomuuteen. Miehet lähtivät 2.10.1855 tiedustelemaan Vaasan edustalle ankkuroituneen HMS Dragonin toimintaa ja alueella mahdollisesti olevia muita vihollisaluksia. Tieduste-

---

1 SLS 361, 152–153/1872 Roos.

2 KA.VESA 7718/94 –95.

3 Runeberg 1962, 259. Kaarti oli tosin yritetty perustaa, mutta hankkeessa ei saavutettu riittävää yksituumaisuutta. Riitaisten vaasalaisten puolueeton luottomies laivanvarustaja Wulffkin oli juuri silloin punataudin saatuaan vuoteen omana.

lun kohteena oli myös se, miten tuhottu Rönnbuskeön merivartioasema voitaisiin pystyttää uudelleen. Heidän toimintansa tuki siten Palosaaren puolustuksesta vastuussa olleen majuri Schaumanin tehtävää.

Tiedustelu tehtiin vaasalaisten majurille luovuttamalla veneellä. Miehistönä olivat perämiehet Hyrén ja Söderström sekä matruusi Nikko. Ensin oli seurattu vihollisen tykistöharjoitusta ja sitten rantauduttiin Rönnbuskön tuhotulle merivartioasemalle, joka oli 1 000 metrin etäisyydellä vihollisaluksesta. Heidät oli haettu sieltä englantilaiselle alukselle. Vihollisen ylivoiman edessä he eivät voineet kieltäytyäkään, ja heidät hakenut vene oli varustettu Englannin lipulla ja valkoisella neuvottelulipulla. Veneen päällikkönä oli upseeri ja miehistönä kuusi aseistamatonta miestä, joista yksi puhui ruotsia. Puoli tuntia kestäneen keskustelun aikana oli Wolff vastannut vihollisaluksen päällikön kysymyksiin ja kertonut paheksuvansa siviilien omistamien alusten tuhoamisesta. Tiedustelut Palosaaren sotilaallisesta puolustuksesta väistettiin kertomalla, että he olivat Vanhasta Vaasasta eivätkä tunteneet tilannetta uudessa Vaasan ulkosatamassa. Miehet olivat palattuaan raportoineet maaherralle, majuri Schaumanille, aluksen aseistuksesta ja laatineet selostuksen tiedustelurekkestään. Tälle annettiin luettavaksi myös aluksen päällikön seuraavana päivänä F. Wolffille osoittama kirje. Kirjanpitäjä Kurtén oli unohtanut piippunsa alukselle, jolloin aluksen päällikkö lähetti erään kaappaamansa aluksen merikapteenin mukana ”rauhan piipuksi” kutsumansa piipun ja sen mukana kirjeen F. Wolffille. Siinä kerrottiin, että alueella oli nyt kolme sota-alusta tehtävänä estää meriliikenne Uumajaan.<sup>1</sup>

Vaasalaiset olivat syksyllä 1855 rakentaneet Palosaaren edustan kapeikkoon paaluesteen ja sitä suojaamaan oli sijoitettu Bockholmenille eli Gräsholmenille patteri, jolla porvarit pitivät vartiota. He olisivat kyenneet avaamaan tykistötulen edellä mainitun kauppias Lundgrenin tavoin. Vihollinen ei enää tullut Palosaaren alueelle.

Vaasalaiset olivat kestittäneet etenkin Kokkolasta tulleen patterin henkilökuntaa, mutta jo ennestään humaltuneelle tykkipatterin päällikölle ei tarjottu ryyppyä. Sen kielsi paikallista toimintaa johtanut maaherra. Myös kauppias Kynzell kestitsi runsain mitoin taistelussa kaatuneen torvensoittajan hautajaisiin osallistuneita. Tilaisuudessa oli arkkipiispa Bergenheimin ”valtaistuimen ja alttarin liittoon” kuulunut linnasaarnaaja Simelius pitänyt ruotuväkikomppanian miehistölle suomenkielisen puheen rakkaan isänmaan puolustamisesta oman hengen menettämisenkin uhalla. Maanpuolustushengen tulistamiseksi oli vaasalainen kirjanpainaja P. M. F. Lundberg, ”Pehr Månsson från Lunda”, laatinut sanat lauluun ”Finska gossar gärna tåga ut att slåss med fienden”.

1 KA. VESA 7718, 94–95. Kihlakunnan tuomarin sijaisen Ernst Albert Branderin kirje 8.10.1855 kenraalikuvernöörin kanslian kamarijunkkarille ja sen mukana H. M. S. Dragonilla 3.10.55 Korshamnin ankkuripaikalla laadittu kirje, joka oli osoitettu kauppias F. Wolffille.

### *Siviilipuolustuksen merkitys Vaasan alueella*

Venäjän Vaasan alueella toimivien joukkojen 12 tykin patteriston tehokas ampu-maetäisyys oli 1 500 jaardia eli noin 1 395 metriä<sup>1</sup>. Tätä ulompana saaristoalueella ei ollut aseellisia voimia. Siellä ei ollut edes Viipurin, Helsingin ja Turun edustalla puolustuksellisesti uivina pattereina käytettyjä soudettavia tykkipursiosastoja. Vaasan ulkosatamaan Palosaareen tuodun suomalaisen ruotuväkikomppanian ja venäläisen tykistön ansioksi on tosin mainittava, että aiemmin kaapattu kuunari Necken saatiin vallattua ja luovutettua takaisin omistajalleen. Muutamia englantilaisia käsiaseitakin saatiin sotasaaliiksi sen kannelta. Vihollisen alus joutui myös vetäytymään tulituksen takia ja sen kaksi miestä haavoittui.

Keisari Nikolai I oli jo 25.4.1854 kirjannut Pohjanlahden merellisen puolustuksen puutteita. Tällöin hän totesi, että Pohjois-Suomessa olisi pitänyt rakentaa yksi tai kaksi pataljoonaa tykkipursia ja lisätä näin merellistä iskukykyä myös Ahvenanmaan suuntaan.<sup>2</sup>

Mitään ei kuitenkaan tehty, vaikka Helsingissä, Turussa ja Porissa oli 1854 alle puolessa vuodessa kyetty rakentamaan ja ottamaan purjehdukseen yhteensä 40 soudettavaa, kahdella tykillä varustettua tykkivenettä. Turussa oli rakennettu myös kolmitykkinen potkuritykkivene, mutta se vietiin Pietariin, jossa sen mallin mukaan rakennettiin vielä sodan aikana sota-aluksia. Näistä ei yhtäkään saatu Pohjanlahdelle.<sup>3</sup>

Vaasan alueella oli Pohjanlahden sotilaallisesti voimakkain keskittymä, mutta siitä huolimatta siviileitä tarvittiin rannikon sotatoimiin ja sen tukemiseen. Siviilit loivat, kuten muuallakin Pohjanlahden rannikoilla, oman merellisen siviilipuolustusjärjestelmän. Siihen kuului Vaasan alueelta aina Ruotsiin asti ulottuva siviilitiedustelu, jonka antina tiedettiin vihollisen laivaston suunnitelmista ja varmennettiin tieto siitä, että Ruotsi ei liittyisi sotaan. Siviilit olivat myös luoneet avomerelle asti ulottuvan optisen merivalvontaviestitysketjun ulkosaarilta Palosaareen, josta venäläiset laivanvarustaja Wolffin luovuttamissa tiloissa toimineet kasakat veivät vihollistiedot edelleen sotilaitten käyttöön. Siviiliväestö suoritti myös omaehtoista tiedustelua veneillä vihollisen laivaston saartamassa saaristossa.

Kaupungin luotsit poistivat siviiliväestön tukemina satamaan johtavien väylien merenkulun turvalaitteet, jotka olivat tärkeitä merenkulkijoille erityisesti alueen kapeilla, matalilla ja karikkoisilla väylillä. Vihollisen luotsauksesta vapaaehtoisesti tai maksua vastaan kieltäydyttiin. Eräitten pakolla otettujen ja epämääräisten

---

1 Bonner –Smith 1944, 247.

2 Mattila 1966, 29.

3 Dahlström 1942, 195. Soudettavat tykkiveneet valmistuivat toukokuun lopussa; Mattila 1966, 29. Kolmimastoinen, kolmitykkinen, seitsemän solmun nopeuden saavuttanut 100 jalan potkuritykkivene Sterljad valmistui kesällä 1854. Suunnittelija oli Porissa syntynyt kontra-amiraali von Schantz.



tietojen mukaan aluksilla olleitten suomalaistenkin luotsatessa vihollisaluksia juuttui matalaan. Alusten liikettä hidasti jatkuva veden syvyyden luotaus. Vihollinen ei ensimmäisenä sotavuonna päässytkään Vaasan ulkosatamaan Palosaareen.

Siviilit tukivat tykkipatterin toimintaa, sen päällikön ollessa estyneenä, ampuamalla puolustustaistelun kriittisessä alkuvaiheessa kolme ensimmäistä laukausta. He rakensivat myös satamaan johtavan väylän kapeikkoon paaluesteen, ja olivat vartiossa sitä suojaavalla patterilla valmiina aloittamaan tulituksen. Vaasalaiset eivät perustaneet eripuraisuuden ja voimakkaan siviilijohtajan puutteen vuoksi siviilikaartia, mutta liikkuivat kuitenkin suurin joukoin ja aseistautuneina taistelun aikana Palosaarta vastapäätä olevalla uuden Vaasan eli myöhemmin Nikolainkaupungiksi nimetyn Klemetsön rannoilla. He olivat valmiina torjumaan vihollisen etenemisen maissa.

Paikalla oli eräänlaisena neuvottelevana yhteysupseerina vaasalaisia edustanut merikapteeni. Hän oli englannin kieltä taitavana osoittanut viholliselle, että Palosaareen varastoitu materiaali oli siviiliomaisuutta, ja näin hänen ohjeittensa mukaan siviilit saivat evakuoida osan omaisuuttaan, jolloin ainakin se säilyi vihollisen myöhemmän tulituksen aiheuttamilta varastojen tulipaloilta. Siviilit osallistuivat palontorjuntaan Palosaarella ja Mansikkamaalla, joten osa palamaan sytytettyjen varastojen materiaalistakin saatiin pelastettua. Vaasan vanha kaupunki oli kaukana Palosaaresta, joten sinne sijoitettu materiaali ei ollut vihollisen tavoitettavissa ilman maihinnousua. Kaupungin edustalla olleen laajan saariston evakuointi tai omaisuuden piilottaminen edes isommilla saarilla, esim. vihollisen muonitukseensa käyttämän karjan osalta, ei ollut mahdollista.

Osa laivanvarustajien aluksista säästyivät vihollisen kaappauksilta ja polttamiselta, koska omistajat olivat upottaneet ne veden alle suojaan. Useat alukset, kuten juuri vihollisen kaappaama kuunari Necken, olivat olleet liikenteessä ja uhmanneet saarronmurtajina vihollisen sota-alusten ylläpitämää merenherruutta ja siihen liittyvää merisaartoa. Necken oli ehtinyt tuoda Ruotsista kaksikin lastia suolaa, jonka puute oli nostanut sen hintaa. Jopa ne alukset, jotka kaapattiin sataman edustalla, olivat elokuussa 1855 tervalla lastattuina ja suuntaamassa Ruotsiin, kunhan vihollinen talven lähestyessä joutuisi vähentämään voimiaan Pohjanlahdella. Pienet veneet kuljettivat säännöllisesti kauppatavaraa Vaasan edustan saarilta Uumajaan vihollisen merisaartoa uhmaten.

Siviilien uurastus sotatoimissa näyttää pintapuolisesti tarkastellen vaatimatonta, mutta se oli kuitenkin selkeästi mereltä tulevan vihollisen vastaista ja välttämätöntä toimintaa, johon heidän kanssaan rinta rinnan toimineet sotilaat eivät kyenneet. Vaasalaiset tukivat myös sotilaiden majoittumista, muonittamista, kuljetuksia sekä sairaanhoitoa. Vaasan alueen siviiliväestö, kuten suomalaiset rannikon asukkaat yleensä, osoittivat näin, että he olivat kaikin tavoin lojaaleja Venäjän keisarille. Molemmat sota-ajan keisarit tiesivät, jollei muusta, niin ainakin Vaasan nimeämisesityksestä Nikolainkaupungiksi, että asukkaat halusivat olla

keisareille mielin kielin. He eivät tuoneet karkeasti esille edes tyytymättömyyttään siitä, että keisari ei pystynyt täysin suojaamaan heitä vihollisen iskuilta satamassa saati merellä. Tästä ei löydy mainintoja edes Kolmannen osaston asiakirjoista.

Vaasan alueella, kuten muuallakin rannikoilla, ruotuväkijoukkojen perustaminen oli onnistunut ja joukot oli saatu, epäilyksistä huolimatta, vähin vaivoin perustettua. Joukkoihin hakeutui riittävästi suomalaisia. Suomalaiset olivat jopa ylpeitä omista kansallisista joukoistaan. Venäjän keisari oli näin saanut kaikesta tästä käyttöönsä vahvan ulkopoliittisen aseensa. Sillä voitiin näyttää, etteivät suomalaiset olleet valmiita eroamaan Venäjän yhteydestä, kuten liittoutuneet ja ruotsalaiset skandinaavista propagandaa tehdessään olivat uskoneet ja toivoneet.

### 5.2.8 Davidsbergin kahakka Kokkolassa

Pohjanlahden kauppasaarosta vastuussa oleva kommodori F. Warden oli Föglössä lippulaivallaan Ajaxilla 15.8.1855 laatinut toimintaohjeen alaiselleen kommodori Hugh Dunlopille, joka oli saapunut Pohjanlahdelle aivan uudella korvetti Tartarilla. Kauppasaarron päämäärien lisäksi Warden korosti olevan tärkeää hankkia varmaa tietoa erityisesti Kokkolan alueen puolustuksesta ja joukkojen määrästä. Tiedot palvelisivat niitä operaatioita, joilla pyrittiin vihollisen merikaupan välineiden tuhoamiseen ja merenherruuden ylläpitämiseen tällä alueella. Tarvittaessa alistettaisiin hankkeeseen potkurikorvetti Esk, siipirasalus Driver, ranskalainen D'Assas ja muitakin aluksia.<sup>1</sup>

Tiedustelutehtävään osoitettiin lähes kaikki Pohjanlahdella purjehtineet alukset. Taustalla leijui siten peittely-yrityksistä huolimatta hyvityksen saaminen kokkolalaisten edellisen kesän aikana aiheuttamasta suuresta henkilötappiosta, joka johtui siviilien englantilaisten ammattisotilaiden hämäyksestä ja taktisesta yllätyksestä.

Kokkolalaiset saivat vihollistietonsa jo edellisvuonna rakentamansa ja nyt jälleen miehittämänsä optisen lennättimen avulla. Avomereltä Tankarin suunasta tuleva tieto vihollisesta vastaanotettiin merivalvontalennätinasemalla, joka oli Harrbådanin kärjessä. Kokkolalaiset olivat jo edellä kerrotun mukaisesti heti 1854 taistelun päätyttyä rakentaneet kauppaneuvos Anders Donnerin johdolla ja varoin kaksi yhteensä neljällä isolla laivatykillä varustettua patteria kaupungin läpi virtaavan Suntin suun länsipuolelle Pikipruukin alueelle. Kaupunki oli rakentanut lisäksi Suntin itäpuolelle kaksi patteria varustaen ne kolmella samanlaisella isolla laivatykillä. Davidsbergin taistelussa 2.9.1855 oli itse Davidsbergillä kaksi tykkiä. Taistelusta laaditussa kartassa on Mustakarin kohdalla myös patteria kuvaava merkintä. Puolustus oli suunniteltu yhteistoiminnassa Pohjanlahden alueen

---

1 Bonner-Smith 1944, 221–222.

joukkojen komentajan kenraali Blomin kanssa. Alueella olivat 12. linjapataljoona tarkka-ampujakrenatöörikykistö-prikaatista, kenttätukirykistö-osasto, kasakka-osasto ja kaksi suomalaista ruotuväkipataljoonaa.<sup>1</sup>

Kommodori Dunlop oli Tartar-aluksellaan tullut Tankkarin loistolle 2.9.1855 päämääränään tiedustella Kokkolan alueen sotilaallista puolustusta ja sen vahvuutta. Kokkolalaiset olivat jälleen poistaneet merenkulun turvalaitteet, joten Tartar jätettiin Tankkariin ankkuriin ja sen viittä laivavenettä alettiin klo 08.30 hinata pienemmän ja matalakulkuisemman siipirasalus Porcupinen perässä kohti Kokkolaa. Dunlop seurasi osaston mukana ja totesi, että tämän 12 meripe-ninkulman vaikeakulkuisen väylän, jonka merikarttakin oli ollut epäluotettava, kulkemiseen kului viisi tuntia, koska oli ollut pakko edetä koko ajan veden syvyyttä luotaamalla. Kun Harrbådan ja Trullön välissä ollut hiekkakynnys oli ohitettu, havaittiin, että rannalla oli kolme maastoutettua patteria ja

2 000–3 000 sotilasta. Jotta muutkin patterit paljastaisivat tulellaan sijaintinsa, oli pari venettä ampunut muutamia Congreve-raketteja. Alueen matalat vedet estivät Porcupinen etenemisen lähemmäksi pattereita, sillä pelättiin edellisen vuoden tapaista väijytystä pohjaan juuttumisineen. Porcupinen kaksi tykkivenettä ja viisi Tartarin venettä oli nyt rintamana edessä ja valmiina toimintaan, kun kaksi patteria alkoi kello 15 tulittaa veneitä. Sotilaiden kenttätukirykistön patteri saatiin kuitenkin muuttamaan tuliasemaansa tykistötulella ja raketein. Dunlop kertoo viiden patterin tarkan tulen kohdistuneen Porcupineen ja veneisiin, jolloin Porcupine sai käskyn siirtyä hiekkakynnyksen pohjoispuolelle. Koko osasto vetäytyi ilman menetyksiä alueelta kello 18, eivätkä liittoutuneiden alukset enää sodan aikana tulleet kaupungin ankkuripaikalle. Dunlop kertoi 3.9.1855 laatimassaan raportissa kommodori Wardenille, että Kokkolassa ei ollut kauppa-aluksia eikä tykkiveneitä eikä muutenkaan sodan päämäärien mukaisesti tuhottavaa lukuun ottamatta muutamia harvoja varastoja. Hänen mukaansa suuri varuskunta ja pelottava puolustus (formidable defence) selittyi vain sillä, että kokkolalaiset pelkäsivät kaupunkinsa tuhoamista edellisen vuoden puolustustaistelun aiheuttamaa kirvelevän tappion viholliselle. Kokkolaan kohdistettu epäonnistunut kostoisku raportoitiin Itämeren laivaston komentajalle amiraali Dundasille 18.9.1855 lähetetyssä raportissa. Siinä todetaan vain annetun tiedusteluiskun onnistuneen suunnitelman mukaisesti. Iskussa selvitettiin täydellisesti Kokkolan puolustusjärjestelyt, mikä olikin ollut tehtävän virallinen päämäärä.<sup>2</sup>

Kokkolalaisilla oli koko sodan ajan tiedusteluyhteys Uumajaan ja Rataniin, joissa vihollisen alukset olivat Davidsbergin kahakan jälkeen vierailleet. Siellä alusten henkilökunnat olivat rehennelleet antaneensa taistelussa perusteellisen ojennuksen kokkolalaisille ja uhanneet vielä syksymmällä iskeä kaupunkiin.

---

1 Möller 1970, 397–398.

2 Lambert 2004, seminaariesitelmä Kokkolassa 2004.

Tiedusteluisku miellettiin näin kostoiskuksi. Toisaalta Donner esitti, että niin Kokkolan kuin Pietarsaaren alueelle vihollisilta piiloon viedyt alukset houkuttelevat vihollista iskuihin, mutta näiden toiminta oli oman turvallisuuden takia varovaista, koska ne tiesivät sotilaitten olevan turvaamassa näitä alueita.<sup>1</sup>

Taistelusta on aikanaan tehty piirros, johon on merkitty Porcupinen ja seitsemän veneen liikepiirros lahden suulla, optisen lennättimen asemat, sotaväen osastojen sijoitus sekä merelle ampuvat patterit Suntin suun länsipuolella, sen itäpuolella Halkokarin pohjoispuolella sekä itse Davidsbergillä. Rannalta tähystävien havaintojen mukaan olisi yhden veneen peräosaan osuttu, ja osuma olisi tullut myös Porcupineen. Vihollista lähimpänä olevassa, silloin vielä saarena olleessa Elbassa, syttyi tuleen makasiini vihollisen tulitoiminnan seurauksena, mutta tuli kyettiin nopeasti sammuttaman. Anders Donner oli vuoden aikana ollut aktiivinen kaupungin puolustuksen järjestelyissä ja kahakan aikana. Hän oli ollut itseoikeutettu päällikkö rakentamallaan Pikiruukin patterilla, jolla tykkimiehistönä oli kaupungin merimiehiä.<sup>2</sup>

Edellä mainitut Porcupineen ja yhteen veneeseen osuneet kuulat olivat melko varmasti englantilaisten mainitsemasta kenraali Blomin alaisesta kenttätykistö-patterista, jonka tuliasema olisi ollut Harriniemellä (Harrbådan) lähellä Elban saarta, josta pieni musta merkintä edellä mainitussa kartassakin kertoo. Taistelun aikana oli tämä kenttätykistöyksikkö siirretty Harriniemen puolelle lähelle silloista Elban saarta. Patterin tuli olisi useissa lähteissä mainitun mukaan vaurioittanut saarta lähinnä olleen tykkiveneen perä-osaa ja yksi kuula olisi osunut myös Porcupinen kylkeen. Näin laskien vihollista olisi tulittanut viisi patteria, minkä määrän Lambertkin mainitsee englantilaisten komentajan, kommodori F. Dunlopin taistelukertomusta lähteenä käyttäen. Kokkolan näin sotilaallisesti korostettu puolustusasema perustui varmaankin siihen, että uskottiin, että vihollinen iskee jälleen mielessään myös edellisenä vuonna kärsitty tappio. Harriniementien varrella olikin ollut vallituksia, kuten Suntin suun itäisellä puolella Sandbodarnan alueella ja Halkokarin pohjoispuolella.<sup>3</sup>

A. Donner mainitsee, että vihollisella oli nyt ollut mahdollisuus sytyttää tuleen koko kaupunki Congreve-raketeilla, joita vain muutamia ammuttiin kohti kaupunkia. Nytkin niiden tuli ylsi kaupunkialueelle. Hän arvioi rakettien kantamaksi neljä virstaa eli yli neljä kilometriä, ja se olisi kasvanut ainakin viideksi virstaksi, jos nyt käytettyä korotuskulmaa olisi hieman nostettu. Donner oli myös saanut haltuunsa tyhjän rakettilaatikon, jonka antamin tiedoin hän totesi itse rakettiosan

---

1 Anders Donnerin 23.9.1855 laatima kirje Peter Malmille.

2 Möller 1970, 396–397.

3 Möller 1970, 397. Alukset saivat osumia ja vetäytyivät; Davidsbergin kahakka, K. H. Renlundin museon historiikki "Halkokarin kahakka 1854. 2004 Kokkola. Harriniemen tykki osui englantilaisiin; O. Donner Wasa Tidning n:o 268/1898 Kenttätykistö sai käskyn siirtyä niemen etelärannalle, sai osuman ja vetäytyi.

painavan 24 naulaa ja sen pyrstöosan olleen 6,5 syltä. Ase ei vielä ollut loppuun asti kehitetty, sillä Donner kertoi osan raketeista räjähdelleen jo ilmassa.<sup>1</sup>

Kokkolassa oli Anders Donnerin pietarsaarelaiselle Peter Malmille 8.11. laatiman kirjeen mukaan, ilmeisesti heti Davidsbergin taistelun jälkeen, ollut peräti kuusi sotilaiden tykkiä, mutta niistä neljä oli jo lähetetty takaisin Vaasaan 8.11.1855 mennessä. Tämän jälkeen myös Kokkolaan jääneet sotilaiden kaksi tykkiä oli kokkolalaisten esityksestä siirretty Pietarsaaren puolustukseen 17.8.1855 mennessä, josta Pietarsaaren kaupungin johto kiittää em. päivämäärällä kirjoitetulla kirjeellä Donneria, Lassanderia ja Chorinia.<sup>2</sup>

Aktiivisuudesta kotiseudun puolustamiseksi kertoo sekin, että kaupunkilaiset olivat saamassa Kokkolaan 70 hevosen vetämät neljä 24 naulan eli 32 penningin tykkiä ammuksineen. Niiden kuljetus oli lähtenyt liikkeelle Hangosta maaliskuun alussa ja raumalaiset olivat nähneet ne, kun niitä kuljetettiin kruunun kustannuksella Kokkolaan. Siksi raumalaiset olivat osanneet 11.3.1856 anoa kuvernööriltä neljää samanlaista tykkiä omaa kaupunkiaan turvaamaan. Kotiseudun puolustaminen kaikin keinoin oli myös tuottanut tulosta, sillä kaikista Pohjanlahden satamakaupungeista Kokkola selvisi pienimmillä tappioilla eli 46 700 ruplalla.<sup>3</sup>

Kokkolalaiset myivät sodan takia ulkomailla kahdeksan alusta ja menettivät vihollisen kaappaamina neljä alusta. Myydyt alukset olivat olleet vanhoja, joten niistä ei saatu enää täyttä hintaa. Toisaalta laivanvarustajasukujen voimakkaiden päämiesten kuoltua ei kiristyvillä markkinoilla ollut enää sitä voimaa, joka oli vielä 1834 pitänyt kaupungin kauppalaivaston kooltaan maan suurimpana.<sup>4</sup>

Kokkolan alueelta, kuten koko Merenkurkun alueelta, suunnattiin meriliikenne vihollisen sota-aluksien saartoa uhmaten Ruotsiin. Tällöin etenkin pienillä kalastajaveneillä tapahtunut merikauppa oli vilkasta. Tervan hinnan noustessa 50 prosenttia Ruotsissa oli pienveneliikenne vilkastunut ja yksin Kokkolan edustalla toiminut Porcupine oli kaapannut näitä pieniä, paluumatkallaan suolaa tuoneita veneitä 14, mikä kertoo voimakkaasta vihollisen merenherruutta uhmanneesta

1 Anders Donnerin kirje Peter Malmille 23.9.1855. Kirjekopio Kokkolan Museossa ja KA:ssa Peter Malmin kirjearkistossa.

2 Donnerin kirje Malmille 8.11.1855 kuuden tykin siirrosta Vaasaan. Kirjeen kopio Kokkolan museossa ja KA:n Anders Donnerin Peter Malmille lähettämässä 300 kirjeen kokoelmassa; Pietarsaaren kaupungin johdon 17.11.1855 lähettämä kiitoskirje Donnerille kahdesta tykistä, jotka oli lähetetty yötä myöten Pietarsaaren heti, kun englantilaiset olivat tulleet kaupungin edustalle. Kirjekopion teksti Kokkolan museossa kokoelmassa "Vuoden 1855 kahaikat Suomessa".

3 Lähteenoja 1939,182; Donnerin kirje Malmille 7.3.56; Norrvik 1999, 165. Sota rasitti Kokkolaa vähiten.

4 Kokkolan museon julkaisu "Halkokarin kahakka 1854" sivulla "Krimin sota ja Kokkolan kauppalaivasto".

saarronmurtajatoiminnasta. Liittoutuneet vetäytyivät Pohjanlahdelta vasta marraskuun puolivälissä.<sup>1</sup>

Kokkolalaiset olivat jälleen kunnostautuneet ja luoneet aiempaa vahvemman siviilipuolustusjärjestelmän 1855. Sen toiminta Davidsbergin kahakassa ja sen jälkeenkin tuotti taas kiitosta. Keisari myönsi joulukuussa 1855 Anders Donnerille Stanislaus-ritarikunnan toisen luokan ritarimerkin miekkoineen. Kruununvouti H. J. Holm sai Stanislaus-ritarikunnan toisen luokan ritarimerkin. Kaupunginlääkäri Fredrik Hällströmille myönnettiin Stanislaus-ritarikunnan kolmannen luokan ritarimerkki. Tammikuussa 1856 palkittiin Oscar Lassander hopeamitalilla, jota kannettiin Pyhän Yrjön nauhassa. Samoin toiminnastaan Davidsbergin kahakassa Johan Chorin sai kultaisen mitalin ja matruusit

Z. Kälström ja J. Lindström hopeiset mitalit. Kaupungin maistraatti esitti 24 kaupunkilaiselle myönnettäväksi vuonna 1856 perustetun 1853–1856 sodan muistomitalin.<sup>2</sup>

Kokkolassa 2004 pidetyn seminaariesitelmän laatija A. Lambert toteaa, että Kokkolan vahva puolustus selittää osaltaan sen, miksi Venäjä hävisi sodan Sevastopolissa.<sup>3</sup>

Venäläiset itsekin ovat vielä 1876 todenneet, että he sitoivat Krimin sodassa liikaa joukkoja Itämeren rannoille, kun niillä olisi ollut parempaa käyttöä pääsotatoimialueella<sup>4</sup>. Pohjanlahdella oli kuitenkin tämänkin tutkimuksen mukaan riittämätön määrä sotilaita ja vähän merelle ampuvaa tykistöä eli vain muutamia tuhansia sotilaita ja yhteensä alle parikymmentä kenttätykkiä. Tästä kertovat myös siviilipuolustajien määrät ja etenkin siviilitykit, joita oli Pohjanlahdella monikertaisesti enemmän kuin sotilaiden kenttätykkejä. Sen sijaan koko Suomessa ja etenkin Suomenlahden rannikolle keskitettyinä oli toukokuussa 43 500<sup>5</sup> venäläistä sotilasta. Koko Itämeren alueella oli jo 1855 yli 222 puolipataljoonaa, 94 ¾-eskadroonaa, ja 40 kasakkaeskadroonaa eli 220 000 sotilasta ja 332 tykkiä<sup>6</sup>. Liittoutuneiden laivaston päämääränä ollut Venäjän joukkojen sitominen tälle alueelle oli onnistunut. Näistä joukoista osakin olisi pitkittänyt sotaa Sevastopolissa, ellei sota siellä olisi jäänyt jopa ratkaisemattomaksi. Näiden joukkojen siirtäminen Mustanmeren alueelle olisi kuitenkin kestänyt kuukausia, sillä Venäjällä ei silloin vielä ollut rautatietä Mustallemerelle puhumattakaan huollon siellä kohtaamista vaikeuksista. Venäläisten joukkojen tarvetta Suomessa sodan aikana

---

1 Lambert 2004, seminaariesitelmä Kokkolassa.

2 Krimin sodassa palkitut kokkolalaiset, Kokkolan museon arkistossa on yhdistelmä kaikista kunniamerkkien saajista.

3 Lambert 2004, seminaariesitelmä Kokkolassa;

4 Luntinen 1997, 122.

5 Luntinen 1997, 90–91.

6 Tannberg 1991, 1934, 1994. Artikkelit ”Krimmi soda ja Eesti”. Akadeemia 3. Aastakaik 1991 number 9 Tartto.

kevensivät kuitenkin keisarille uskolliset suomalaiset siviilit osallistuen taisteluun tukien sitä voimakkaasti ja maan omat asevoimat: kaartin pataljoona (1 000), krenatööripataljoona (1 000), 1. meriekipaasi (1 000), 2. meriekipaasi (500), kuusi ruotuväkipataljoonaa (yhteensä 3 600) ja vasta sodan päätyttyä taisteluun valmiit kolme ruotuväkipataljoonaa (1 800 miestä)<sup>1</sup>. Edellä todettu lisäksi keisarin Venäjän turvallisuuspoliittista luottamusta suomalaisiin. Heihin luotettiin, vaikka Venäjällä oli nähty Suomen verrokkimaan Puolan kansallisten joukkojen ryhtyvän kapinaan Venäjää vastaan jo vuonna 1830 ja sittemmin myös 1863.

### 5.2.9 Porin siviilipuolustus ja ”Punssipataljoona”

#### *Yleistilanne ja tykkipursien rakentaminen*<sup>2 3</sup>

Porin kaupungin ulkosatama oli Krimin sodan aikana Reposaaressa aivan avomeren äärellä. Sieltä oli kaupunkiin 13 meripeninkulman vesitaival, josta yli viisi meripeninkulmaa oli kuljettava Kokemäenjoen suiston läpi, joko syvää pääuomaa, Isojuopaa eli Luotsimäenhaaraa pitkin, tai siitä länteen olevaa matalampaa Hevosluodon ja Rauman juoviksi haarautuvaa Kyläsaaren juopaa. Puutavaran ja tervan heittoliikenne Porin suunnalta Reposaareen oli ollut perin hidasta purjein liikkuvien kaljaasein, joten liikenteen jouduttamiseksi oli kaupunki ostanut siipiratashöyryhinaaja Sovinnon muutamia vuosia ennen sodan alkua.

Vuoden 1854 alkukesästä ei vihollinen vielä ahdistellut itse kaupunkia, joten Suomen toiselle meriekipaasille eri telakoilta toimitettavista 40 tykkiveneestä 15 oli saatu rauhassa rakentaa lähes valmiiksi Reposaaressa ja Porissa. Puolivalmiit tykkiveneet siirrettiin kuitenkin loppukesän aikana Kokemäenjoen yläjuoksulle Haistilaan, 12 kilometrin päähän Porista, suojaan vihollisen mahdollisilta iskuilta. Siellä tykkiveneet varusteltiin lopullisesti ja niihin asennettiin keulaan ja perään 24 naulan tykit. Kalustolaukaukset suoritettiin alusten suunnittelijan, syntyjään porilaisen kontra-amiraali Johan Eberhard von Schantzin valvonnassa. Tykkiveneosaston komentajana toimi luutnantti Axel Fredrik Boije af Gennäs. Hänen merenkulullisina apulaisinaan ja suomenkielisen soutajakunnan johtajina toimivat porilaiset merikapteenit Enroth, Kronholm ja Sillström. Kullakin tykkiveneellä palveli kymmeniä venäläisiä meri- ja tykkimiehiä, joiden tiedettiin toimineen aiemmin Mustanmeren laivastossa. Heidän lisäksi kukin tykkivene vaati sen kutakin

1 Luntinen 1997, 93.

2 Saarinen 1972, Porin historia III 118–120.

3 Grönvall 1928, 119–121. Tämän lähteenä on kopioituna Satakunta n:o 48/6.5.1890:n artikkeli Kertomuksia Porin historiasta ”Kaskuja vuoden 1854–1855 sodasta” Kanervan kokoamina; Satakunta 98/1914; Lehti–Immonen 2006, 6.



15 airoparia varten neljä soutajaa. Suomen kaikkiin tykkiveneisiin saatiin Porin alueelta värvättyä soutajiksi 1.5.1855 mennessä yli 400 miestä. Heidän huoltonsa ja hallinnollinen johtamisensa lankesi Porin kaupungille. Sitä varten pormestari oli saanut varoja maaherra A. Cronstedtilta ja neuvon tukeutua raatimies Ekin, kaupunginviskaali Ridderstadtin ja kapteeni Strömin ammattitaitoon, koska he olivat hoitaneet vastaavia hankkeita myös Raumalla ja Kristiinankaupungissa<sup>1</sup>.

Tykkiveneet saattoivat varustelun jälkeen vihollisen häiritsemättä harjoitella noin puolen kuukauden ajan Yyterin niemellä Jungfruholman lähellä. Tiljanderin ravintolassa pidettyjen läksiäisten jälkeen ne saapuivat rannikon herraskartanoidenkin huollollisesti tukemina monien päiväetappien jälkeen Turkuun. Porissa, Turussa ja Suomenlinnassa rakennetut 40 tykkivenettä tulittivat sodan aikana vihollisen aluksia Turussa ja Santahaminassa. Soutajat olivat myös olleet niissä rakentamassa merelle ampuvia pattereita. Keisari palkitsi Turussa vihollisen torjuntaan 22.8.1854 osallistuneet Porissa värvätyt 475 miestä rahapalkinnoin<sup>2</sup>.

### *Päämääränä vältyttyä uudelta suurtulipalolta<sup>3</sup>*

Vihollinen oli vuoden 1854 loppukesällä käväissyt Reposaareissa ja hävittänyt sinne pystytetyn optisen lennättimen maston, tehnyt kaikenlaista ilkivaltaa sekä ottanut asukkaiden omaisuutta ja karjaa käyttöönsä. Siksi Porin Luotsimäelle oli rakennettu vanhoista laivatykeistä nelitykkinen patteri. Alueella toimi myös siviiliväestön muodostama omin aseineen varustautunut vapaajoukko.

Luotsimäen patteri oli optisen lennättimen välityksellä saanut loppukesästä tiedon vihollisen tulosta Reposaareen. Eräänä päivänä oli kaukaa nähty joukon miehiä hinaavan rannasta venettä, jossa oli myös miehiä ja tykkiä muistuttava iso musta esine. Muitakin veneitä näkyi joella. Lisäksi Porin kirkonkellot olivat alkaneet soida hälyttävästi kertoen lähestyvistä veneistä ja niin kuin luultiin vihollisista. Veneiden ja miesten lähestyessä musta esine todettiin Toukarin kylästä kotoisin olevan vaimoihmisen arkuksi saattueineen matkalla Porin hautausmaalle. Ennen, kuin totuus oli selvinnyt, oli patterin vapaaehtoiskomppanian miehissä esiintynyt merkkejä hätäntymisestä. Venäläinen päällikkö oli ilmoittanut, että hän ampuisi taistelutilanteessa kaikki ”jänistäjät”. Tämä lienee vaikuttanut vapaaehtoisten taistelumoraaliin seuraavana vuonna.

---

1 KA. KKK Fa 960. Stats-sekretariat velikago knjažezestva N:o 815: Wahlbergin 26.12.54 kirje kuvernööriille ja Cronstedtin (H. Höckertin laatimat) lähettämät kirjeet Wahlbergille 28.4. ja 29.6 1854.

2 Dahlström 1942, 232–234; Mattila 1996, 111–112.

3 Satakunta n:o 98/1914; Grönvall 1928, 121–128. Satakunta. Kotiseutututkimuksia II. Satakuntalainen osakunta. Toinen painos. Vammala. Tämä on kopioitu Satakunta n:o 53/6.5 ja 54/8.5.1890 lehtien ”Kaskuista”; Wallin 1904, 54–55.

Vuoden 1855 aikana oltiin jälleen valmiina torjumaan vihollisen iskut Porin kaupunkiin. Kaupunkilaisten kesällä kenraalikuvernöörille tekemän anomuksen jälkeen oli alueelle saatu kesäkuun alussa yksi komppania 15. suomalaisesta linjapataljoonasta ja 10 kasakkaa. Komppanian päällikkönä toimi kapteeni Tigerstedt. Kenraaliluutnantti Aleksander Jacob von Wendt pahoitteli kirjelmässään, ettei saattanut lähettää tarkk'ampujia, mutta tuntien alueella vallitsevan isänmaallisen hengen ajatteli, että porilaiset saattaisivat perustaa vapaaehtoisjoukon edellisen vuoden tavoin.<sup>1</sup> Grönvallin muistelmissa sotilasosaston komentajana olisi kuitenkin toiminut majuri Bruun.

Kauppias Borg ja kapteeni Strömborg olivat lahjoittaneet vapaajoukolle 70 kaksipiippuista kivääriä. Kauppias H. J. Oldenburg oli omilla varoillaan rakentanut vihollisen lähestymisestä kertovan 35 virstan pituisen optisen merivalvontalennätinlinjan Reposaaaresta Poriin. Linkkiasemia oli ainakin Skolpassa, Tukkiluodossa ja Porin Luotsimäellä eli Luotsiäyrimäellä, jota kutsuttiin myös Luusoorin leiriksi. Linkkiasemien mastoihin nostettiin yhdestä kolmeen palloa eli pussia, joiden määrä kertoi vihollisen aiheuttaman uhkan suuruudesta.<sup>2</sup>

Kesällä 1855 miehitettiin jälleen joen alajuoksun suuntaan ampuva patteri, jossa oli neljä vanhaa laivatykkiä. Sinne sijoitettiin venäläisiä sotilaita ja vapaajoukkoon kuuluneet. Patterin lähelle varattiin myös uiva sulute eli palavalla materiaalilla lastattuja polttolauttoja, jotka olisi sytytettyinä laskettu virran vietäviksi kohti liittoutuneiden aluksia niiden lähestyessä patteria. Vihollisen ohjaamiseksi juuri tämän patterin tuleen puolustus suunnitettiin oli sisältynyt kaupunkiin johtavien sivu-uomien tukkiminen kivillä, tukeilla ja laivanhylyillä. Kerrotaan tähän hyvään taktiseen kokonaissuunnitelmaan kuuluneen keskeisen työn jääneen kustannussyistä tekemättä. Tähän saattoi osaltaan vaikuttaa toiveajattelu – eiväthän viholliset olleet tulleet Poriin edellisenäkään vuonna. Toisaalta Pori oli taloudellisessa ahdinkotilassaan saanut kokea, ettei valtiovalta pienissäkään tarpeissa ollut tukemassa kaupunkia: sen anomat varat uuden kivisen viljama-kasiinin rakentamiseksi Aittaluotoon evättiin ja kehoitettiin korjaamaan kahta vanhaa. Päätöstä perusteltiin silloisella epävarmalla sotatilan ajalla<sup>3</sup>. Vihollisen veneluokan alukset saattoivat siten esteettä nousta kaupunkiin sivu-uomia käytäten, jolloin Luotsimäen patteri ei olisi voinut tätä mitenkään estää.

Kaupungin nuoret herrat, konttoristit ja kauppa-apulaiset sekä heihin rinnastettavat, olivat innolla osallistumassa taisteluun. He antoivat sotilasvalan ja harjoittelivat kondiittori Tiljanderin ravintolan kentällä venäläisten sotilaiden johtamina. Tätä, edellä mainitun aselahjoituksen turvin varustettua ainakin 70

1 KA. KKK 57/69. A. Wendtin kirjelmä 10.6.1855 Porin pormestarille.

2 Borodkin 1905, 192–193; Grönvall 1928, 122; Satakunta n:o 98/1914.

3 KA. KKK. Fa 963, kansio n:o 67 Ministerivaltiosihteerin 20.5.1854 Suomen kenraalikuvernöörille ilmoittama keisarin kielteinen päätös Porin kruunumakasiiniasiaan.

miehen vahvuista vapaaehtoisjoukkoa, alettiin kutsua ”Punssipataljoonaksi” patterin läheisen ravintolan ja Luotsimäen patterilla vietetyn iloisen leirielämän vuoksi. Heidän tehtävänä oli rinnan venäläisten sotilaiden kanssa tähytää joelle, tykkiasemien puolustus ja maihinnousun torjunta. Kaksipiippuisten kiväärien lisäksi eräillä oli vöillään myös pistooleja.

Vihollisen lähestyessä Poria 9.8.1855 joen sivu-uomaa pitkin pormestari Claes Adam Wahlberg kaupungin kauppiaitten kanssa maistraatissa pidetyn kokouksen jälkeen oli päättänyt luopua taistelusta. Kokemukset 1852 kaupungin tuhonneesta tulipalosta olivat vielä muistissa. Jälleenrakennettavaa kaupunkia uhkasivat taas sotatoimien yhteydessä aina syttyvät tulipalot ja henkilövahingot. Lähellä sijaitsevan Rauman kohtalo oli tiedossa. Päätös ei kuitenkaan ollut yksimielinen. Kun sotaväen johto, jonka esikunta oli Porissa, oli kuullut pormestarin päätöksestä, oli paikalla ollut kasakkaeversti Kantzoff lähetetty estämään tämä sotaväen iskukykyä halveksiva hanke.

Pormestari oli kuitenkin jo lähtenyt veneellä sopimaan lunnaista vihollisen kanssa melkein turvattomaksi tuntemansa kaupungin pelastamiseksi. Pormestarin ja vihollisen välillä syntyi kaupungin polttamisen vaihtoehdoksi sopimus siitä, että viholliselle luovutettiin sen vaatima siipiratashöyrylaiva Sovinto ja kaupungin rannassa olleet kymmenkunta alusta. Näine hyvineen vihollinen poistui ja kaupunkia ei poltettu. Luotsimäellä olleet sotilaat olivat työntäneet tykit jokeen ja marssineet yhdessä ”Punssipataljoonalaisten” kanssa kaupunkiin valmiina torjumaan tulipaloja.

Historiallisissa esityksissä on sotilaiden, vapaaehtoisjoukon sekä pormestarin menettelyä kuvattaessa lähteenä käytetty lähes yksinomaisena 24.–20.5.1890 Satakunnan Sanomien numeroissa 48, 53, 54 ja 58 esitettyjä Kanervan kokoamia ”Kaskuja 1854–1855 Wuosien sodasta”. 35 vuoden takaisin muistitietoihin tukeutuvassa lähteessä, on silloisia Porin tapahtumia arvosteltu lähes häpeällisiksi ja kerrotaan myös, että varsinkin Luotsimäeltä vetäytymisen takia sotilasjohtaja olisi alennettu kersantiksi Porin torilla pidetyssä katselmuksessa, jossa itse kenraaliluutnantti von Wendtkin olisi ollut läsnä.

Silloisen taktisen ja aseteknisen tilanteen voi vielä tänäänkin rekonstruoida käyttämällä etenkin aiemmin lähteenä hyödyntämätöntä Reposaaaresta ylös jokea nousseen liittoutuneiden joukon komentajan, kommodori Hugh Dunlopin taistelukertomusta 13.8.1855. Se antaa mahdollisuuden nähdä sotilaiden, vapaaehtoisten ja pormestarin ratkaisut aivan eri valossa kuin siinä 9.8.1855 päivän tilanteessa, jossa päämääränä oli pelastaa kaupunki uudelta suurtulipalolta ja tulituksessa syntyviltä henkilövahingoilta.

*Liittoutuneiden osaston tunkeutuminen Porin kaupunkiin<sup>1</sup>*

Kommodori Hugh Dunlop oli aluksellaan Tartarilla saapunut Reposaareen 7.8.1855. Vaikka Reposaaari onkin avomeren reunassa, oli matka Säpistä sinne kestänyt koko päivän, koska porilaiset olivat poistanee merenkulun turvalaitteet: edellä kulkevien veneiden oli luodattava koko väylän pituus. Dunlop toimi Rauman sataman tuleen ampuneen Harrierin päällikön Storyn ja ranskalaisen D'Assasin päällikön D'Ariesin muodostaman osaston komentajana.

Kaikkien alusten päälliköt olivat 9.8.1855 kello 9 lähteneet liikkeelle tavanomaisesti laivoilla olleilla kahdella tykillä varustetulla ja usealla niitä pienemmällä veneellä. Poriin lähtevässä osastossa olisi siten ollut yhteensä kuusi tykkipurttua ja ilmeisesti kuusi pienempää soudettavaa venettä<sup>2</sup>. Koko osaston henkilövahvuus oli enintään 130 miestä. Aluksilla oli mukana käsiaseita, tykistöä ja etenkin Congreve-raketteja, joiden kantama sytytyspanoksineen tiedettiin olevan neljä kilometriä. Reposaaaren satamavouti Thomas Forssell oli vihollisen saavuttua 7.8.1855 Reposaareen lähtenyt Poriin ilmoittamaan asiasta. Hän on myöhemmin kertonut, että vihollisilla oli ollut tulkki Ulvilan Fribystä<sup>3</sup>, joten tietoja paikallisista olosuhteista oli käytettävissä. Siten Dunlop saattoi kertomuksessaan esittää, että hänellä oli jo ennalta varma tieto siitä, että pääuomassa olisi vastassa usealla tykillä varustettu linnoitettu asema.

Näin venekalustolla kulkukelpoisen matalamman sivu-uoman käyttö oli selkeä taktinen valinta, sillä porilaisten tykistö Luotsimäellä ei olisi tuliasemistaan edes saattanut ampua sivu-uomien suuntaan kaupungin edustalle. Aikaa vievä tuliasemien siirto Luotsimäellä tulituksen mahdollistamiseksi tähän suuntaan ei olisi paljoakaan tehostanut torjuntaa, sillä liittoutuneiden veneet olivat koko ajan sivu-uomien kaupungin puoleisilla suilla, joille Luotsimäeltä oli yli 1 350 metriä eli tykkien ehdoton äärikantama. Liittoutuneiden osasto olisi eittämättä ollut myös Luotsimäen jalkaväkijoukkojen ja vapaaehtoisten käsiaseitten tehokkaan tulen kantaman ulkopuolella. Kaupunki olisi siten avoin vihollisen tykistön tulelle ja etenkin rakettihyökkäykselle, joka olisi eittämättä sytyttänyt ne uudisrakenteet, joita siellä olisi jo silloin ollut. Kaupungin pohjoisrantaakin olisi ollut veneiden tykistön kantaman sisäpuolella.

Pormestari oli neuvottelulippuineen tavannut vihollisen sen vielä ollessa matkalla ylös sivujuopaa. Hänen kanssaan oli sovittu, että kaupunkia ei polteta, jos liittoutuneet saavat höyrysiipiraslaiva Sovinnon ja kaupungin rannassa olleet

1 Bonner-Smith 1944, 224 –227. Komdri. Dunlopin kommodori Wardenille 13.8.1855 osoittama taistelukertomus.

2 Saarinen 1972, 119. Maalaus jonossa etenevästä osastosta Reposaren edustalla.

3 KA. KKK Fa 967, 239–241. Reposaaaren satamavoudin Thomas Forssellin tuoma kirjallinen ilmoitus vihollisen tulosta Reposaareen 7.8.1855 ja hänen vihollisyhteyksistä seuranneen kuulustelunsa 24.11.1855 yhteydessä ilmi tullut tieto aluksilla olleesta ulvilalaisesta tulkista.

kymmenkunta alusta. Sovinto oli kuitenkin ajettu piiloon yläjuoksulle kuuden meripeninkulman päähän Porista, Ulvilan ja Nakkilan välissä olevaan Haistilaan, kuten muutkin kaupungin alukset, joista vihollinen ei näyttänyt tietävän. Kaksi alusta oli myös upotettu viholliselta suojaan Reposaaressa. Pormestari tehdyn sopimuksen mukaan pyysi kello 14:n jälkeen Dunlopin osastoa odottamaan aina kello 17.30:een asti, että Sovinto ehditään hakea Porin edustalle.

Liittoutuneiden osasto nousi ylös jokea kaupungin edustalle asti ja odotteli 3–4 tuntia sivu-uomien suulla valmistautuen tykein ja raketein tulittamaan joen rantoja, koska 1 350 metrin etäisyydellä Luotsimäen alueella oli Dunlopin arvi-  
on mukaan 1 000 miestä ja nämä liikehtivät heidän Porin kaupungin edustalla olleessaan epäilyttävästi. Pormestari palasi tasan kello 17.30 takaisin sanoen Sovinnon olevan tulossa. Kommodori Dunlop ilmoitti hänelle jättävänsä kaupungin polttamatta, mutta vaati tuomaan alukset Reposaareen ja lähti myöhäisen vuorokaudenajan vuoksi ja ilmeisesti osin myös Luotsimäellä olleiden siviilien ja sotilaiden epäilyttävän liikehtimisen takia alas sivujuopaa. Kun sitä oli kuljettu puoli meripenikulmaa, liittyi Sovintokin saattueeseen, jolloin esitettiin vaatimus, että sen tuli hinata mukanaan satamassa olleet kymmenkunta alusta. Dunlopin osasto saapui Reposaaressa kello 22. Porin alueelta hän oli saanut 9.–13.8.1855 kaapattua 19 alusta, mutta mittavat puutavaravarastot Reposaaressa ja lähisaaristossa jäivät polttamatta, sillä hän jätti päätöksen tekemisen näiden osalta esimiehilleen.

Seuraavan kerran Reposaareen saapui 15.–19.10.1855 ajaksi ranskalainen kaksimastoinen potkurialus D'Assas.<sup>1</sup>

### *Porilaiset menettelivät ahdingossaan ainoalla oikealla tavalla*

Porin puolustussuunnitelmaa tehtäessä oli vihollisen arveltu nousevan jokea ylös myös sivujuopia pitkin, koska niidenkin suluttamista oli suunniteltu. Sotilasjohto ei ollut kuluneen kesän aikana kyennyt riittävän voimakkaasti painostamaan kaupunkilaisia suluttamiseen. Toisaalta vuoden 1852 suurtulipalon köyhdyttämällä kaupungilla ei selkeästi ollut varoja siihen. Vihollinen väisti siten pääuoman varrella olleen Luotsimäen patterin ja nousi ylös kaupunkiin sivu-uomaa pitkin. Kommodori Dunlop toteaa raportissaan, että matalasta suistomaasta huolimatta sivu-uomien koko pituudella rantojen kaislikkojen suojasta tulittaneet vähäisetkin joukot olisivat voineet käsiaseillaan aiheuttaa merkittäviä tappioita, joiden vähin erin kasvaessa olisi hyökkääjä kenties luopunut aikeistaan. Vihollisen veneissä oli kuitenkin useita tykkejä, joiden raehaulituli kohdistettuna vain kaislojen tar-

---

1 KA, KKK Fa 962, 236–237. Ulvilan pitäjän nimismiehen apulaisen Johan Isak Sillströmin merivalvontapöytäkirja, jota on pidetty Reposaaressa edustan vihollisliikenteestä 14.–20.10.1855.

joamassa näkösuojassa oleviin kiväärimiehiin olisi varmaankin osoittautunut itsemurhatehtäväksi.

Tykkien siirtoon Luotsimäeltä kaupungin rantaan 9.–10.8.1855 yön ei kuitenkaan olisi riittänyt porilaisille. Vihollinen oli jo nyt esteettä päässyt kaupungin edustalle ja olisi voinut raketein ja tykistöllään ampua kaupungin uudisrakennukset tuleen kivääriasein varustettujen puolustajien tulen kantaman ulkopuolelta.

Edellä kerrotun mukaan sotilaat ja vapaajoukko olivat nähneet olevansa turhan pantteina Luotsimäen patterilla. He marssivat kohti kaupunkia, jota vaikeutti välissä oleva joki ja sen yli kulkeva huonokuntoinen lautta. Heistä olisi aseistettuina ollut hyötyä vasta sitten, kun vihollinen ammuttuaan kaupungin tuleen nousisi sinne maihin. Muutoinkin tarvittaisiin voimia taistelussa sytytettyjen tulipalojen sammutukseen. Luotsimäen tykkien työntäminen jokeen esti aseitten lopullisen tuhoamisen.

Vihollisen vetäydyttyä olivat tykit pian jälleen käyttökunnossa ja vanha hyvä puolustusjärjestelmä rakennettu uudelleen, kun porilainen Petter Berg oma-aloitteisesti veti tykit joesta tuliasemiinsa saaden siitä kunniainninnan ja palkkioksi muutaman ruplan. Lana- ja Kokemäensaaren väylät sekä tarpeen tullen myös Raumanjuopa päätettiin jälleen sotilasjohdon ehdotuksen mukaan suluttaa.<sup>1</sup>

Tapahtunut osoittaa, että kaupungin kokonaisvaltaisen puolustussuunnitelman teossa oli ollut taloudellisten syiden vuoksi puutteita, mutta 9.8.1855 tilanteessa ei ollut mitään muutakaan tehtävissä kuin alusten luovuttaminen liittolaisille. Vaihtoehtona olisivat olleet suurtulipalon, henkilötappioita aiheuttaneet raketti-iskut ja tykistön tulitus sekä niiden myötä kenties vielä vihollisen maihinnousu tuhoja lisäämään.

Porilaiset olivat näin pelastaneet kaupunkinsa suurtulipalolta ja myös olleet monin tavoin lojaaleja keisarin Venäjälle. Tästä kertoi sekin, että venäläisten sotilaitten ja kaupunkilaisten väliset suhteet olivat sopuisia, vaikka kaupunkiin pysyvästi majoitettujen ja jatkuvasti läpikulkevien joukkojen muonitus, majoitus, kyyditys ja täysin vapaaehtoinen kestitys oli aika ajoin ollut raskas taakka. Pori kärsi sodasta toiseksi vähiten, 70 373 ruplaa, verrattaessa sitä Pohjanlahden muiden satamakaupunkien tappioihin. Näin neuvottelu ja tietyn alusjoukon luovutus oli ollut perin mielekäästä.<sup>2</sup>

---

1 Grönvall 1928, 127; Saarinen 1972, 120.

2 Satakunta 1914; Norrvik 1999,165.

*Sankaritarina Reposaaaren satamavoudista<sup>1</sup>*

Heroistiset tarinat toiminnasta vihollista vastaan palvelivat hyvinä signaaleina kansan syvien rivien luottamuksesta keisarin Venäjälle, vaikka niiden kertoma historiantutkimuksen kannalta ei aina täydellisesti vastaakaan tapahtunutta. Porissa ovat tarinoiden aiheena olleet satamavouti Thomas Forssellin toiminta Reposaaressa ja edellä mainituilla tykkipursilla palvelleen merikapteeni A. Kronholmin purjehdukset saarronmurtaja-aluksellaan.

Tarinoiden mukaan Reposaaaren satamavouti Thomas Forssell oli kimpaantunut liittoutuneiden kurittomasta toiminnasta kotisaarellaan: optinen lennätinasema oli tuhottu, porilaisten alukset kaapattu ja poltettu. Vihollinen myös otti luvatta haltuunsa saarelaisten karjaa. Satamavouti oli yön hiljaisuudessa koston sytyttänyt tuleen vihollisen rantaan tuoman kaapatun ja vartioimattoman kaljaasin. Siihen oli lastattu tervaa ja muita tarvikkeita vietäväksi pois. Kaljaasi paloi poroksi. Forssell oli peloissaan tulevasta kohtalostaan lähtenyt purrellaan karkuun, mutta vihollisen soudettavan tykkipurren tykin ammus oli osuessaan läpi purjeen lopettanut paon. Englantilaisella sota-aluksella oli häntä varten valmisteltu hirttolenkki, josta pelastumiseen oli tarinan mukaan vaikuttanut hänen tyyni ja nöyrä käytöksensä.

Tämä olisi voinut tapahtua 7.–13.8.1855, koska vain silloin alueella oli kaksi englantilaista alusta. Toinen mahdollinen ajankohta olisi 15.–19.10.1855, jolloin alueella oli tosin vain ranskalainen alus. Edellisestä ajankohdasta on olemassa Forssellin tuoma kirjallinen raportti vihollisen tulosta Reposaaaren 7.8. ja kuulustelu saman vuoden marraskuulta, jossa häntä kovistellaan yhteyksistä vihollisen kanssa. Hän oli kuitenkin 7.–9.8.1855 ollut poissa alueelta ja asunut koko lopun sota-ajan perheineen Reposaaaren alueella tai sitä ympäröivillä saarilla, joilla asuneista muutkin olivat joutuneet kosketuksiin vihollisen kanssa. Forssell oli vasta 9.8. aamulla palannut Tahkoluotoon, jolloin Reposaaressa 10.8. yöllä olisivat olleet Porista sinne tuodut alukset. Liittoutuneet olivat tiettävästi itse polttaneet lähes kaikki näistä pienemmistä Porista saaliiksi saaduista aluksista Reposaaaren ulkopuolella. Edellä mainitussa kommodori Dunlopin kertomuksessa ei tässä yhteydessä mainita mitään satamavoudista. Häntä kuulusteltaessa ei tämä tule ilmi, vaikka vihollisen aluksen polttamisella Forssell olisi saanut väistettyä itseensä kohdistuvan väitteen ystävyystään vihollisen kanssa. Pormestari Wahlbergin suorittaman kuulustelun perusteella ja hänen kenraalikuvernöörille 28.11.1855 lähettämiensä kuulustelupöytäkirjojen lähetekirjelmän mukaan ei Forssell ollut syyllistynyt valtiorikokseen. Epäilyt satamavoudin yhteyksistä viholliseen oli esittänyt paljon tapahtumaa myöhemmin vihollisen tarkkailuun Yyterin niemelle lähetetty Ulvilan nimismiehen apulainen John Isak Sillström.

---

1 Grönvall 1928, 128–130.



Sillströmin 14.–20.11.1855 ranskalaisen aluksen toiminnasta laatimassa päiväkirjassa mainitaan Forssellin tavanneen vihollisia. Siinä kerrotaan myös silloin kaapatujen ja vapautettujen alusten miesten joutumisesta uudelleen vihollisen vangeiksi. He olivat olleet veneellä matkalla Poriin. Jälleen vangitseminen tapahtui Reposaaressa etelään olevan Styltin Kuninkaankarin vierellä olleen poltetun aluksen, Ulrica Gustafan, kohdalla. Veneessä oli ollut kahden kaapatun aluksen päällikön lisäksi satamavouti Forssellin poika. Nämä joutuivat olemaan vihollisaluksella yhden iltapäivän, jonka lopuksi aluksella kaksi yötä ja yhden päivän vankina ollut kolmannen kaapatun aluksen päällikkö myös vapautettiin. Näistä aineksista ja etenkin Reposaaressa satamavoudin toiminnasta olisi voinut muokkautua sankaritarina.<sup>1</sup>

Sillströmin Yyterin raporttiin sisältyi myös se, että Uparon nokkaan oli uteliaisuutta tullut ylioppilas vihollisen ensimmäisen vierailun aikana. Raportissa mainitaan hänen tarjonneen sikarin ranskalaiselle upseerille ja vieneen tämän venekunnan miehet vettä noutamaan paikallisten asukkaitten luo. Ranskalaiset olivat hetken jopa tanssineet polskaa maalaistyttöjen kanssa paikallisen pelimannin tahdissa. Kun ylioppilas oli Poriin palattuaan kuullut, että vihollista Yyteristä tähytäneet miehet olivat tietoisia hänen yhteydestään ranskalaisiin, oli ylioppilas poistunut jäljettömiin. Vihollinen oli Yyterissä polttanut vanhan veneen, jolloin Yyterin isäntä oli lähtenyt ase kädessä vihollista vastaan. Tapahtuman lopputuloksesta ei ole tietoa.<sup>2</sup>

### *Porilaiset kiistävät vihollisen merenherruuden<sup>3</sup>*

Vihollisen päämääränä oli luhistaa Venäjän merikauppa osoittaen siten, että Venäjää ei haluta eikä se siten myös pysty nousemaan kolmanneksi maailman merien herruuden ylläpitäjäksi Englannin ja Ranskan rinnalle. Porin kauppahuoneet ja laivurit saivat kokea tämän vihollisen pyrkimyksenä tuhota alukset, satamissa oleva kauppatavara ja telakat.

Porilaiset suojasivat hyvin merikauppaan investoimansa pääomat. He myivät 21 alustaan kaukonäköisesti hyvissä ajoin ennen sotaa, jolloin vastaava alustarjonta ei vielä ollut laskenut hintoja maailmalla, seisottivat aluksensa sota-ajan puolueettomien maiden satamissa tai estivät vihollisen hävittämästä niitä kotimaassa. Vihollinen pystyi tuhoamaan vain seitsemän porilaista alusta, joiden yhteisestä

1 KA. KKK. Fa 967, 238–241. Ulvilan nimismiehen apulaisen laatima päiväkirja Reposaaressa tapahtumista ja maininta Forssellin yhteyksistä viholliseen. 14.–20.10.1855 ja Porin pormestarin 28.11.1855 laatima lähete kenraalikuvernöörille Forssellista kuulustelupöytäkirjoineen.

2 Satakunta n:o 58/ 20.5.1890.

3 Saarinen 1972, 120–125.

lästimäärästä 611 menetettiin kahden aluksen tuhossa sekä yhteensä 500 lästiä Mustallamerellä ja Itämeren eteläpäässä. Sodan aikana vihollisen merisaarto lopetti lähes tyystin sotaa edeltäneen puutavarakaupan. Vihollinen ei pystynyt kuitenkaan pysäyttämään porilaisten merikauppaa, sillä tervan vienti Porista oli kasvanut niin, että se oli 8 321 tynnyriä 1854 ja yksinomaan Ruotsiin vietiin seuraavana vuonna 4 949 tynnyriä, kun kokonaisvientä vielä 1851 oli ollut vain 2 000 tynnyriä. Merikauppaan käytettiin myös ruotsalaisia aluksia. Paluurahtina Poriin saatiin 4 813 tynnyriä suolaa 1854, ja 1855 tuotiin Ruotsista 6 004 tynnyriä. Näin suolan puutetta Porissa ei kärsitty, kun vielä eräs ruotsalainen alus oli sodan jo puhjettua onnistunut tuomaan Lissabonista 1 648 tynnyriä suolaa. Kaikkineen tuonti oli pystytty hoitamaan kutakuinkin tyydyttävästi.

Porin laivanvarustajien suuruuden aika päättyi Krimin sotaan, mutta siihen vaikutti kuitenkin eniten se, että meriliikenteellä saadut ja vihollisen tuholta suojaamaan kyetyt varat sidottiin nyt alueen tuottoisaa teolliseen kehitykseen.

Suomalaiset merikauppaa käyneet kauppahuoneet ja yksityiset laivurit antoivat sodan aikana voimakkaan taistelutahdon signaalin myös liittoutuneille. He toimivat vihollista vastaan ja tarjosivat samalla Venäjälle ulkopoliittisen asean, joka osoitti länsivalloille ja Ruotsille, että suomalaiset rannikoiden asukkaat eivät halunneet irrottautua Venäjän yhteydestä.

Tästä kertoi kauppa-alusten päälliköiden sankarillinen taistelu raskaasti aseistettuja suuria vihollisen höyrysoita-aluksia vastaan aseinaan vain mittavia kaupallisia voittoja tarjoava uhkarohkeus, merenkulullinen ammattitaito ja hyvä merimaaston tuntemus. Sankarilliseksi kuvataan porilaista merikapteeni A. Kronholmia, joka oli kaksikin kertaa tehnyt tuottoisat matkat Ruotsiin ja paennut saariston suojaan vihollisalukset kintereillään. Vasta kolmannella kerralla hänen kaljaasinsa miehistöineen oli kaapattu aivan Ruotsin rannikon läheisyydessä matkalla Gävleen.<sup>1</sup>

Vuoden 1852 suurtulipalon köyhdyttämät porilaiset olivat luoneet siviilipuolustusjärjestelmän, mutta köyhyyden vuoksi ja riittävän sotilaallisen iskukyvyn puuttuessa ei Kokemäenjoen sivu-uomia sulutettu. Näin myös sotilaallisista toimista vihollista vastaan oli luovuttava, koska vaihtoehtona olisi ollut jälleen suurpalo. Siksi viholliselle annettiin pieni osa kaupungin niistä aluksista, joita ei viety piiloon joen yläjuoksulle. Porilaisten menettelyä on arvosteltu jopa häpeälliseksi täysin väärin perustein. He eivät saaneet keisarin osoittamia suosionosoituksia huolimatta siitä, että tekivät ainoan mahdollisen rationaalisen ja halvan ratkaisun kaupunkinsa pelastamiseksi. Pori selvisi sodasta vähin tappioin, jos niitä verrataan muiden Pohjanlahden kaupunkien sodan ajan menetyksiin. He myös uhmasivat vihollisen merenherruutta käymällä etenkin terva- ja suolakauppaa Ruotsiin rauhan aikaakin laajemmin.

---

1 Grönvall 1928, 131–133; Heino 1979, 297.

## 5.2.10 Pietarsaaren puolustusjärjestelyt ja vihollisen iskun torjunta

### *Kaukotiedustelu, merivalvonta ja hälytysjärjestelmä*

Laivanvarustaja Peter Malmin kauppahuoneella oli kiinteät suhteet englantilaisiin yhtiöihin Good, Flodman & C:o sekä Rew, Prescott & C:o. Niiden kautta suurpoliittisista päätöksistä saatiin hyvissä ajoin tietoja ja siten perusteita ryhtyä ajoissa toimenpiteisiin aluksiin sidottujen pääomien pelastamiseksi sodan aiheuttamilta vaaroilta. Merikauppaa Itämerellä uhkaavasta sodasta ja vihollisen laivaston liikkeistä saatiin tietoja jo 9.2.1854. Ne kertoivat Itämerelle tulleen 40 sota-alusta, jotka olivat ilmoituksen mukaan jo maaliskuun puolivälin aikoihin Vingan loistolla Göteborgin edustalla. Vihollisen päämäärät tuntien saatettiin näin hyvissä ajoin aloittaa Pietarsaaren telakoiden ja niiden rakennustarvikkeiden, kauppa-alusten, varastojen sekä itse kaupungin suojaaminen vihollisen iskuilta. Englantilaiset kauppahuoneet saivat myös Peter Malmilta kipakoita kirjeitä englannin laivaston aiheuttamista tuhoista mm., koska eräät tuhotut tavaraerät kuuluivat jo englantilaiselle kauppahuoneelle. Niistä oli saatu maksukin. Malmin yhteydenotot ja muitten Pohjanlahden kauppahuoneiden vastaavat kirjoittelut kauppakumppaneilleen aiheuttivat sittemmin asian ottamisen esille Englannin Alahuoneessa, jonka jälkeen sota-alukset pidättäytyivät aiheuttamasta Raahan ja Oulun kaltaisia suurtuhoja. Pietarsaarelaisia lautatarhoja ei siten enää poltettu<sup>1</sup>. Käytännön vaatimia kaupallisia asioita hoidettiin sodankin aikana englantilaisten kauppahuoneitten kanssa, tosin Ruotsissa olleen asiamiehen välityksellä.<sup>2</sup>

Mässkärin luotsiasema toimi yhtenä Vaasan läänin rannikolle luodun merivalvontaketjun merivalvonta-asemana. Sen miehittivät kaupungin maistraatin alaisina toimineet miehet: aseman päällikkö kapteeni Sjöholm, perämies Carl Holm, luotsi Lithén ja merimies Pehr Holm. Saarelle oli pystytetty erillinen salko, johon nostettiin Venäjän lippu minkä hyvänsä aluksen näkyessä merellä. Kun alus oli venäläinen, laskettiin lippu erillisestä salosta, ja nyt vuorostaan nostettiin Venäjän lippu luotsiaseman salkoon. Jos nähtiin yksi vihollisalus, nostettiin salkoon ja luotsiasemalle Venäjän liput. Kun vihollisaluksia oli useampia, nostettiin vielä kolmas Venäjän lippu siellä olevaan tankoon. Liput laskettiin, kun alus hävisi näkyvistä. Jos vihollinen olisi noussut Mässkäriin ja merivartijoiden ollut pakko paeta, kaikki liput laskettaisiin ja nostettaisiin salkoon valkoinen pallo. Kaupungissa oli kirkon torniin kiinnitetty myös salko. Venäjän lippu kertoi aluksesta merellä. Jos kyseessä oli vihollinen, vedettiin Venäjän lippu alas ja sen paikalle nostettiin viiri ja soitettiin isolla kellolla kolme tai neljä lyöntiä. Tämän hälytysäänen voimistamiseksi avat-

1 Bonner-Smith 1944, 150.

2 Nikula 1948, 222–225, 238; Wikström 1981, 131.

tiin kirkon tornin luukut. Vihollisen kulkiessa matkallaan pohjoiseen tai etelään ohi Mässkärin soitettiin kelloja ja nostettiin viiri tuon tuostakin. Kirkon tornissa Mässkärin viestejä tähytivät esimiehinä perämiehet Bergudd ja Höglund sekä miehistönä ”perämies Ivan” sekä yksi palovahdeista. Myös kaupungin porvarit osallistuivat etenkin yön aikana tähän tähytystehtävään. Viesti vihollisesta välittyi samalla tavoin myös pitäjänkirkolle, jonka tornista kirkkorantalaiset saivat tiedon vihollisen tulosta. Näin vihollistilanne ja hälytys välittyivät edelleen myös paikallisille rannikon puolustuksesta vastuussa olleille sotilasosastoille.<sup>1</sup>

### *Merenkulun turvalaitteiden poistaminen*

Maistraatti oli saanut keväällä 1854 käskyn poistaa kaupunkiin johtavan väylän merenkulun turvalaitteet. Kaksi vihollisen alusta oli jo kesäkuun alussa 1854 useaan kertaan turhaan etsinyt väylää kaupungin satamaan. Samoin pari vihollisalusta oli heinäkuun alussa 1854 pyrkinyt Pietarsaaren satamaan, ja ne olivat jo onnistuneet pääsemään sisääntuloväylän suulle, mutta kääntyneetkin Nygrundin jälkeen pohjoiseen Helsingön läntiseen salmeen. Vihollinen oli silloin ollut vain kahden kilometrin etäisyydellä Mässkäristä. Syynä tähän arveltiin olevan merimerkkien poistamisen kapealta ja karikkoiselta väylältä. Fireflyn päällikkö kommodori Otter toteaa 19.7.1855 raportissaan, että Mässkärin luotsiasemalla kartan mukaan olleet kaksi merimerkkiä oli poistettu ja siirretty harhauttavasti toisiin paikkoihin, kenties vaaratilanteita aiheuttamaan. Hänen tuli merimerkkien puuttuessa jatkuvasti luodata ja siten hitaasti edetä päästäkseen Pietarsaaren telakoille ja satamaan. Syyskuun puolivälissä oli kolme vihollisen alusta ollut ankkurissa Fäbodan lahdessa vuorokauden. Niiden veneet olivat käyneet maissa noutamassa vettä. Tukkisaaren kahakassa torjutun kahden vihollisaluksen tuli edelleen liikkua luotaamalla kaupungin edustalla 4.–14.11.1855.<sup>2</sup>

### *Siviilit osana kaupungin aseellista puolustusjärjestelmää*

Kun vihollisalus nähtiin 8.7.1854 Pietarsaaren edustalla, anoi kauppaneuvos Peter Malm kenraali von Wendtiltä joukkoja kaupungin puolustamiseen. Hän oli ilmeisesti muiden porvareiden tavoin nähnyt, että Kruunupyssä oleva lähin sotilasosasto ei ehtisi ajoissa apuun, sillä vihollinen saattoi edetä avomeren reunaan satamaan parissa tunnissa. Anomuksessa kysyttiin myös, eikö pientä osaa

---

1 Söderhjelm 1914, 190–191; Wikström 1981, 131–132; Ahlström 1948, 15.

2 Bonner-Smith 1944, 150; Söderhjelm 1914, 185–186; Wikström 1981, 129, 134–135; Ahlström 1948, 15.

Kokkolassa olevasta voimasta voitaisi siirtää Pietarsaareen. Kaupunkiin saatiin elokuussa Kokkolan ruotuväkikomppania päällikkönään kapteeni Reh binder ja varapäällikkönä luutnantti Nylander sekä 15 aliupseeria ja 150 miestä. Tämän joukon koulutus oli kesken, joten sille rakennettiin Pietarsaaren pitäjän varoin harjoitushuone ja ruokala. Läänin kuvernööri von Rechenberg muistutti kuitenkin, että sotaväen majoittamisesta, muonituksesta, kyydityksestä sekä kestityksestä aiheutuisi pienituloiselle Pietarsaarelle merkittävä taloudellinen rasitus, sillä jo nyt oli Vaasasta jouduttu siirtämään kaupunkiin Gymnasiet ja Tekniska realskolan. Aiemman tulipalon rasituksetkin olivat vielä taakkana. Pormestari Gabriel Tengström tervehti kuitenkin komppaniaa, tarjosi illallisen ja majoitti sen osin kaupunkiin ja osin maaseurakunnan kirkkotupiin. Lisäksi kaupunkilaiset ansioituivat erityisesti harjoittamalla miehiä laulamaan marssilauluja. Eversti Schauman kotiutti joukon kotiseudulle lokakuun puolivälissä, kun se oli koulutettu sotavalmiiksi. Marraskuun puolivälissä kaupungin läheisyyteen majoitettiin talveksi 12. linjapataljoona sekä vuodenvaihteessa osia 20. ja 21. linjapataljoonan joukoista. Kaupungin alueelle oli tullut vuoden 1855 huhtikuun puolivälissä 350 miehen komennuskunta sekä kesäkuun lopulla 208 miehen nostoväkiosasto. Alueen läpi kulki myös sotilasosastoja, joiden huoltoa piti tukea. Sotilaat, kaupungin työläiset, ja kauppahuoneiden rengit tekivät linnoitustöitä kaupungin edustalla Kittholmassa, jonne sijoitettiin jalkaväkimiesten lisäksi kaksi jalkaväkitykkiä suojaamaan satamaa.<sup>1</sup>

Sotilaiden majoituksen, muonituksen, kyydityksen ja kestitysten järjestämisen sekä harjoitushallin ja sotilaskeittiö-ruokalan rakentamisen lisäksi merikapteeni J. A. Kronlundin taloon oli perustettu sotasairaala vuoden 1855 maaliskuussa. Kauppaneuvos Malm on eräässä yksityiskirjeessään todennut, että esikuntapäällikkö Aktschurin majoittaminen hänen talonsa kolmeen huoneeseen ja keittiöön sekä etenkin tämän esittämät mittavat muut vaatimukset ovat merkittävästi rajoittaneet hänen oman perheensä asumismukavuutta. Silti ei kaupunkilaisten ja sotilaitten välille syntynyt epäsovua, vaan päinvastoin suhteet olivat hyvät: sotilaille ja päällystölle tarjottiin useita kestityksiä. Samaan aikaan tuli myös toimia hintojen nousun kaupungin köyhille ja työttömille aiheuttaman hädän lievittämiseksi: maistraatti päätti kiirehtiä raatihuoneen perustusten kaivamista työllisyystöinä.<sup>2</sup>

Vihollisen toimiessa kaupungin sataman edustalla 4.–14.11.1855 oli jalkaväkitykkien tulasema valmisteltu myös Leppäluotoon. Sen tehtävänä oli estää vihollisen eteneminen satamaan. Nyt tykkien ja niitä suojaavan joukon tuli saatiin lyhyen ampumaetäisyyden takia keskitettyä paremmin kaupungin satamaan johtavan väyläkapeikon lisäksi viholliseen, joka pyrki tuhoamaan Greggörenin saaren

---

1 Wikström 1981, 132–134.

2 Söderhjelm 1914, 187–189, 192.

suojaan tuodut ja Ruotsiin matkalle valmiina olevat alukset parkki Charlotten sekä kuunarit Albanuksen, Aktiven ja Tähdén. Tuliaseaman valmisteluun, suojaamiseen ja tulitukseen osallistuivat myös kaupunkilaiset. Tukksaaren kahakaksi mainittuun yhteenottoon osallistuneet kaupunkilaiset palkittiin urhoollisuusmitalein. Kaupungin aseelliseen puolustukseen mainitaan osallistuneen ainakin kaksi jalkaväkitykkiä ja sen lisäksi kuusi pienempää tykkiä. Tykit olivat Kokkolasta tuotuja, sillä vihollisen ei enää vesien jäätyessä uskottu iskevän sinne. Anders Donner on 29.11.1855 vastannut Peter Malmin hänelle 14.11. laatimaan kirjeeseen kiittäen tykeistä ja todennut, että Pietarsaaren maistraatti oli jo 17.11.1855 kiittänyt häntä ja kokkolalaisia Oscar Lassanderia ja Johan Chorinia tykkien lähettämisestä.<sup>1</sup>

### *Vihollisen iskut torjutaan*

Vihollisen alukset olivat liikkuneet Pietarsaaren sisääntuloväylän luona aiemminkin, mutta vielä 8.7.1854 joutuivat vihollisen Heckla ja Odin luopumaan tulosta kaupungin satamaan, koska merenkulun turvalaitteet oli poistettu.<sup>2</sup>

Korvetti Fireflyn päällikkö kommodori H. C. Otter ja Driverin päällikkö Gardner olivat jo vierailleet 16.–17.7.1855 kaupungin sisemmässä satamassa. Alukset olivat ankkurissa Ådön selällä, jossa Driverin kaappaamasta aluksesta lastattiin koivuhalkoja Fireflyhin. Keskiyön jo lähestyessä olivat alusten päälliköt lähteneen kohti kaupungin satamaa viidellä veneellä. Kahdella niistä oli tykki. Päälliköt tapasivat kaupungin pormestarin ja muutaman merikapteenin neuvottelulippuineen Leppäluodon kohdalla kolmen meripeninkulman etäisyydellä kaupungista. Otter kertoi tulittavansa itse kaupunkia, ellei kruunun varastoja ja kauppa-aluksia luovuteta heille. Tähän oli pormestari Gabriel Tengström vastannut, ettei kaupungissa ollut kruunun omaisuutta ja alukset oli joko myyty tai viety pois kaupungista kauas sisäsaaristoon. Otter kertoi kuitenkin tietävänsä, että alueella oli 11 alusta. Pormestari oli poistunut paikalta ja vihollinen oli neuvottelulipun laskettuaan jatkanut matkaansa aivan sataman edustalla olevalle Ristikarille (Rummelgrundet) asti, josta oli matkaa sataman enää alle kaksi kilometriä. Englantilaiset olivat oikean laivaluvunkin tietäen saaneet varmaan vihiä myös alueen puolustusjärjestelyistä Kittholmassa. He olivat kertomansa mukaan tähystäneet niiden suuntaan, eivätkä ilmeisesti nähneet hyvin maastoutettuja joukkoja. Otter totesi, että hänen oli uskottava pormestaria, koska ei löytänyt kaupungin laivoja. Siksi hän vetäytyi alukselleen. Epäilyt Kokkolan tapaiseen yllätykseen kykenevästä joukosta saattoi myös vaikuttaa siihen, ettei nyt edetty maihin asti. Pormestarin itsevarma käytös

---

1 Ahlström 1948, 16; Söderhjelm 1914, 191; Greenhill-Giffard 1988, 318; A. Donnerin kirje 29.11.1855 Peter Malmille.

2 Söderhjelm 1914, 185; Ahlström 1948, 15.

oli myös antanut merkkejä vastaavasta yllätyksestä. Paluumatkallaan oli osasto kuitenkin käynyt Malmien kesäasuntosaarella Stockholmassa eli Tukkipuolustuksessa, jossa pää- ja kallistuslaituri sytytettiin tuleen, sekä asunnossa ollut konjakki-karahvi otettiin parempaan talteen. Siviiliväestö sammutti sytytetty tulipalot alkuunsa. Saarella ollut suuri lautatarha jäi kuitenkin polttamatta. Matkalla ohi Mässkärin luotsiaseman oli maista otettu tuoreeksi muonaksi kaksi vuohta ja jätetty korvaukseksi silloin kallista suolaa puolitoista tynnyriä. Vihollisen sota-toimien kohteina olleet telakat laivoineen ja varusteineen sekä kauppa-alukset oli evakuoitu ja piilotettu hyvin. Pormestarin uskottava ja itsevarma puhe voitiin tulkita myös todisteeksi yllättävään iskuun kykenevästä, ennakkoltakin ounastelusta aseellisesta voimasta. Tämä piti vihollista varuillaan ja vaikutti osaltaan siihen, että isku maihin jäi tekemättä. Pohjanlahden kauppahuoneiden valitusten saapuminen Englannin poliittiselle johdolle aiheutti sen, että lautatarhat jäivät polttamatta. Tulipalojen torjuntaan oli myös valmiuksia, joten Tukkipuolustuksen laituri ja kallistuslaituri pelastettiin.<sup>1</sup>

Vihollisen kolme alusta oli ollut syyskuun puolivälissä päivän ankkurissa Fäbon lahdella, ja veneet olivat hakeneet maista vettä, mutta heillä ei ilmeisesti silloin ollut edes tehtävänäan iskeä Pietarsaareen. Vara-amiraali Bynes oli kuitenkin jo 7.10.1855 raportissaan vara-amiraali Dundakselle kertonut esittäneensä Tartarin päällikkö Dunlopille käyntiä Pietarsaareen. Se oli kuitenkin säiden takia estynyt.<sup>2</sup>

Dunlop Tartar-aluksellaan ja kommodori William H. Steward Dragonillaan olivat olleet Uumajassa säätä pitämässä ja lähtivät sataman jo jäätyessä matkalle Pietarsaareen<sup>3</sup>.

Tartar saapui sinne jo 4.11. ja kaappasi aivan sisääntuloväylän suulla Ruotsista palaavan pietarsaarelaisten Mellborgin poikien 150 tynnyrin suolalastissa olleen suurehkon veneen. Siitä ja sen lastista oli luovuttava pistoolilla uhattaessa. Vene poltettiin seuraavana päivänä ja suola heitettiin mereen. Omistajat saivat pienellä jollalla soutaa maihin. Tatar oli jo tulopäivänään lähettänyt viisi tykein ja ilmeisesti myös Congreve-raketein aseistettua venettä tuhoamaan Gäggören saaren suojassa ja merelle lähdössä olleet kauppa-alukset. Oli varmaan myös tiedossa, että niitä suojasi Leppäluodossa oleva patteri, koska päämääränä näytti olevan nousta maihin Tukkipuolustuksessa ja sieltä tulittaen lamauttaa ensin Leppäluodon patteri. Näin syntyi Kokkolan Halkokarin torjuntavoittoa jäljitellen Ilmarisen kirjeenvaihtajan lehtori L. L. Laurénin nimeämä Tukkipuolustuksen kahakka-uutinen. Vihollinen ei ehtinyt edes nousta maihin Tukkipuolustukseen, kun venäläinen patteri pietarsaarelaisten tukemana pakotti vihollisen vetäytymään alukselleen.

1 Bonner -Smith 1944, 150. Kommodori Otterin raportti kommodori Wardenille 19.7.1855; Ahlström 198, 134–135; Söderhjelm 1914, 190.

2 Bonner-Smith 1944, 315; Wikström 1981, 135. Vihollisen käynti Fäbodan lahdessa.

3 Bonner-Smith 1988, 350–352. Dunlopin kirje 3.11.1855 vara-amiraali Baynesille ja Stewardin kirje 4.1. samoin Baynesille.



Pietarsaarelaiset tosin mainitsevat Laurénin liioittelevan, kun hän ilmoitti viiden vihollisen miehen menehtyneen. Kenties erääseen veneeseen oli kuitenkin osuttu. Dragon oli Uumajasta lähdettyään käynyt ensin Valassaarten suunnalla Valgrundissa ja saapui Pietarsaaren edustalle Ådön selälle 6.11.1855. Koska oli oletettavissa, että redillä merelle lähtöä odottavat kauppa-alukset Albanus, Aktive, Charlotte ja Tähti eivät enää muutaman päivän kuluttua voisi purjehtia meren jäätyamisen takia, saattoivat sota-aluksetkin läsnäolollaan väylän tukkien pyrkiä vaikuttamaan tähän. Alukset viivyttelivät Ådön selällä 14.11.1855 asti ja olivat kahtena viimeisenä päivänä tulittaneet kaupunkia kaksi tuntia tykeillä, jolloin suurin osa ammuksista lensi tuhoa aiheuttamatta Kråkholman selälle ja Kirkkorannalle. Vihollinen oli jo edellisellä käynnillään sanonut neuvottelijoille ymmärtäneensä kaupungin levittäytyneen laajalle alueelle, mikä selittänee tulituksen mittavan hajonnan ja siten tehottomuuden.<sup>1</sup>

### *Merisaarron murtajat<sup>2</sup>*

Vihollinen ei 1854 iskenyt uhkaavasta esiintymisestään huolimatta Pietarsaaren. Kaupunkiin oli Lyypekistä tullut jo kesäkuun puolivälissä kaksi alusta. Ne hakivat tervaa. Sittenmin pienet alukset Industri, Venus, Snabb ja Försöket olivat vihollisen sota-alusten saartoa uhmien tehneet useita matkoja Ruotsiin rahtinaan tervaa ja paluulastinaan siirtomaatavaraa. Lokakuussa palasi Ruotsin Ratanissa kesän ollut Malmin parkkilaiva Charlotte täydessä suolalastissa kaupunkiin ja talvehti siellä.

Kaupungin upotetut ja piilotetut alukset nostettiin ja kunnostettiin syksyllä 1854 Ruotsiin tehtäviä matkoja varten, koska oletettiin syyspimeiden suojin päästävän helpommin perille. Kuunari Aktive ehti jo ennen seuraavien alusten lähtöä purjehtia Härnösandiin. Parkkilaiva Louisen matka Sundsvalliin onnistui 24.10.1854 ja Najadenin matka Härnösandiin paria viikkoa myöhemmin. Lasteina oli ollut tervaa ja puutavaraa. Alukset myytiin Ruotsiin. Talven tullen alkoi vilkas merikauppa Ruotsiin hevosajoneuvoin yli jäätyneen Pohjanlahden.

Myöhäisen kevään vuoksi alkoivat vuoden 1855 saarronmurtaja-alusten matkat Ruotsiin vasta kesäkuun puolivälissä, jolloin talven aikana valmistuneet pienemmät alukset ja kaupungin suuremmatkin alukset purjehtivat edelleen Ruotsiin. Vihollinen oli varmaan saanut tietoja Pietarsaaren laajasta sulunmurtajatoiminnasta, joten viimeisenä tekonaan Pohjanlahdella 1855 se oli päättänyt myrskyjen tosin viivyttämänä pysäyttää tämän toiminnan. Vihollinen saapui Pie-

---

1 Ahlström 1949, 16–17; Söderhjelm 1914, 190–191; Greenhill-Giffard 1988, 317–318; Wikström 1981,135.

2 Söderhjelm 1914, 188–192.

tarsaareen vasta 4.11.1855. Mässkärin luona oli saatu saaliiksi paluumatkalla ollut suurehko tervavene. Poistuessaan alueelta 14.11.1855 oli vihollinen kaapannut kaupunkiin pyrkineen saksalaisen kuunarin Aline ja Fannyn, jolla oli arvokas lasti usealle kaupunkilaiselle ja etenkin tupakkatehtaalle<sup>1</sup>. Vihollisen päämääränä oli 4.11.1855 tuhota Gräggören suojassa valmiina Ruotsiin lähtöä varten olleet sulunmurtajat parkki Charlotte sekä kuunarit Albanus, Aktive, ja Tähti. Tukksaaren kahakassa torjutun vihollisen piti kuitenkin luopua tuhoamistehtävästään, mutta viivyttämällä läsnäolollaan sulunmurtajien lähtöä ja silloin sattuneen vedenpinnan laskun takia tuli merelle lähtevien purkaa osa lastista, jonka aikana meri ehti jäätyä. Matkalle Härnösandiin pääsivät lähtemään vain kuunarit Tähti ja Aktive.

Saarronmurtajien toiminnan tehokkuus näkyi Pietarsaareissa siten, että tuontitavaroiden hinta laski muiden satamakaupunkien hintoja matalammiksi. Tästä kertoo sekin, että Pietarsaareissa oli joulun tienoilla 1854 ja vuoden 1855 tammimarkkinoilla enemmän talonpoikia kuin muistitiedon mukaan koskaan ennen. Suuri osa oli tullut Savosta ja jopa Viipurista asti.<sup>2</sup>

### *Merikauppaan investoitujen varojen suojaaminen*

Kaupungissa oli ennen sotaa 25 alusta ja sodan päätyttyä vain yhdeksän. Sotaa edeltänyt lästimäärä oli supistunut kolmannekseen. Suurimmat alukset myytiin jo ennen sotaa, jolloin suuri kysyntä tarjosi hyvän hinnan. Malmin pyrkimys pitää alukset hallinnassaan valemmyyntein Saksaan viivytti kauppoja. Ranska ei hyväksynyt tätä menettelyä. Osa aluksista myytiin vasta sodan aikana ja tuolloin jo huonommalla hinnalla. Mainio ja Eos olivat telakalla puolivalmiina sekä kuunarit Aktive, Tähti ja Albanus satamassa. Ne vietiin sisäsaaristoon Lysarholmaan, missä ne naamioitiin rantaan. Parkkilivat Louise ja telakalta laskettu Najaden upotettiin Gräggön ja Buskörenin välille kaupungin edustalle. Malmin telakalla olleitten laivojen rakentamiseen ja varusteluun käytettävä materiaali (mastot, rakennustarvikkeet, lankut, laudat ja terva) siirrettiin pois alueelta tai syöstiin mereen, jossa vihollinen ei niitä voinut polttaa. Merivesi kuitenkin pilasi osan tästä materialista. Puolueettomien maiden satamiin jätetyt alukset miehistöineen ja viimeksi mainittujen tuominen kotimaahan myös vaati varoja. Nämä kustannukset olivat usein yhtä suuria kuin alusten silloiset hinnat. Pitkään seisoneiden alusten saattaminen jäljen purjehduskuntoon oli myös mittava menoerä. Ulkomailla olleet laivat saatettiin huonon kunnan takia peräti hylätä. Tilannetta pahensi myös se, että pankkiirilaitoksiin talletettu pääoma kärsi mittavasta ruplan arvonnäppäytymisestä. Kauppahuoneiden omistamat sahat eivät voineet markkinoida metsistään

---

1 Ahlström 1948 16; Söderhjelm 1914, 192.

2 Wikström 1981, 135–136.

tuottamiaan tukkeja ja niistä jo sahaamaansa lautatavaraa, joten tästä aiheutui käytetyille pääomalle korkotappioita. Malm ilmoitti kärsineensä sodan takia 41 319 ruplan tappiot. Siitä huolimatta selvisivät Malm ja Pietarsaari verrattain hyvin sodan koettelemuksista. Siitä heidän oli kiittäminen hyvää onneaan ja uurastamistaan sodan vaarantaman kaupungin hyvinvoinnin pelastamiseksi. Merikauppaan sidotut ja sodan tuholta pelastetut investointivarat, senaatin elvyttämiseen kohdenneet tukitoimet ja otolliset maailmankaupan suhteet vaikuttivat siihen, että ei kulunut kuin muutama vuosi sodan päättymisestä, kun kaupungin kauppalaivasto oli saavuttanut lukumääräisesti sekä lästimääräisesti tason, jota sillä ei ollut koskaan aiemmin ollut.<sup>1</sup>

### *Keisarin kiitos ja turvallisuuspoliittinen luottamus*

Kaikki pietarsaarelaisten toimenpiteet sodan aikana osoittivat ulkovalloille ja etenkin Ruotsille, että kaupungin väestö oli lojaalia keisarin Venäjälle eikä altistunut vihollisen houkutuksille irtaantua emämaastaan. Lojaalisuutta oli myös osoitettu aktiivisesti jopa ase kädessä sekä tuettu nurkumatta alueelle keskitettyjen joukkojen toimintaa. Merkittävää Venäjällekin oli merikaupan välineiden ja pääomien taitava suojaaminen, sillä sodan jälkeen saatettiin jälleen kuljettaa myös emämaan rahteja suomalaisilla köleillä.

Venäjän keisarille lojaalit kansan syvät rivit olivat mukana, kun kaupungissa vietettiin kansanjuhline Nikolain päivää 18.12.1854 ja Aleksanteri II:n syntymäpäivää 29.4.1855. Samoin nostettiin maljoja pormestarin puheen jälkeen Nikolai I:lle kaupungista poistuvan Kokkolan ruotuväkikomppanian kotiutusjuhlassa lokakuun puolivälissä 1854. Tilaisuudessa korostui ruotuväkikomppanian suomalainen erityisasema, sillä tilaisuudessa laulettiin julkisesti, varmaankin ensimmäistä kertaa Pietarsaareissa, Maamme-laulu, joka oli ilmeisesti opeteltu kaupunkilaisien johtamissa marssilauluharjoituksissa. Kotiuttamisesta ja Maamme-laulusta mainittiin myös juhlatilaisuudesta kertovassa lehdissä.<sup>2</sup>

Vaasan läänin kuvernööri oli 21.4.1856 kirjeellään ilmoittanut, että Pyhän Yrjön nauhassa ja napinreiässä pidettävä hopeamitali, jossa oli teksti ”urhoollisuudesta”, oli myönnetty raatimies P. U. Strengbergille, kauppiaille C. J. Thodénille ja Carl Kjerrulfile, sekä laivuri Carl Nylundille. He olivat olleet mukana Leppäluodon patterilla 4.11.1855, jolloin käytiin Tukksaaren taistelu.<sup>3</sup>

Kuvernööri lähetti 22.2.1856 kiitoskirjeen maistraatille. Siinä kenraalikuvernööri ilmoitti keisarin osoittavan armollista myötämielisyyttään kaupunkilaisille

---

1 Söderhjelm 1914, 193–200; Nikula 1948, 224–248.

2 Söderhjelm 1914, 187; Wikström 1981, 133.

3 Söderhjelm 1914, 191.

ja pormestari Tengströmille, koska he olivat viikon pitäneet huolta krenatööri- kistöprikaatin miehistä ja tarjonneet kaikille sotilaille päivittäin paloviinaryypyn. Samanlainen keisarin kiitos oli saatu hieman aiemmin erään toisen sotaväenosaston huolenpidosta. Vielä syksyllä 1857 saivat pietarsaarelaiset kunniamerkkejä kiitokseksi ahkeruudesta ja uutteruudesta kaupunkinsa puolustamiseksi. Pyhän Annan nauhassa kannettavan kunniamerkin saivat raatimiehet Ph. U. Strengberg ja Thure F. Malm, apteekkari Schauman ja kaupunginvouti Brunberg. Pyhän Andreaksen nauhassa kannettavan kunniamerkin saivat pormestari Tengström, asessori Fontell, kauppiaat C. J. Thodén ja E. Kjerrulf, johtaja Conradi, laivurit Barcher, Wirtzén ja Gustaf Nylund sekä matruusit A. Wixell, J. Rautell, Z. Kålström, J. Lindström ja M. Björndahl.<sup>1</sup>

## 5.3. Suomenlahden rannikoiden siviilipuolustus

### 5.3.1. Haminan puolustus<sup>2</sup>, Ruotsinsalmi ja Porvoon tykistöasema

#### *Merenkulun turvalaitteiden poistaminen*

Vihollinen ei tullut Haminan satamaan ensimmäisenä sotavuonna. Haminalaiset hidastivat seuraavana vuonna vihollisen etenemistä kaupunkiin poistamalla sen Haminanlahteen johtavalle sisäväylälle laskemat merimerkit ja viitat. Etenkin peruukintekijä Teodor Reinert ja leipuri Lehman kunnostautuivat tässä tehtävässä, josta he saivatkin kunniamerkin.

Kommodori H. R. Ylvertonin johtamat fregatit Arrogant, Cossack ja Magicienne olivat tulossa Haminaan illalla 20.7.1855. Osastoon kuulunut tykkivene Ruby oli perämies Halen päällikkyydessä kulkenut sisääntuloväylällä osaston edellä luodaten ja silti juuttunut matalaan. Tämä viivytti kaupungin tulittamisen aloittamista seuraavaan aamuun kello 09.40:een.<sup>3</sup> Merenkulun turvalaitteiden poistaminen oli viivyttänyt vihollisen tulituksen alkamista puolella vuorokaudella ja antoi näin aikaa puolustusjärjestelyjen terästämiseen.

---

1 Söderhjelm 1914, 192, 200–201.

2 Nordenstrang–Halila 1975, 222–227.

3 Bonner-Smith 1944, 153–154. Ylvertonin raportti Dundakselle 22.7.55.

### *Pormestari ja kaupunkilaiset tukevat sotatoimia*

Kaupungissa oli 1.6.1855 alkaen ollut 4. Kuopion tarkka-ampujapataljoona, jossa palveli kersanttina sittemmin suomalaisena vapaustaistelijana tunnettu Herman Liikanen. Hänet tavataan myöhemmin 1864 Saksan ja Tanskan sodassa vapaehtoisena viimeksi mainittujen joukoissa sekä sitäkin aiemmin Italiassa Garibaldin upseerina, josta hänen muistomerkkinsä Rooman Villa Lanten edessä kertoo. Haminan linnoituksen muurien vahvistamiseksi oli sotilaiden lisäksi töissä siviileitä. Muuraustöitä johti muurarimestari Tobias Silander. Tervasaaren pattereille oli asennettu seitsemän tykkiä ja Pitäjäsaaressa rakennettiin patteri.

Pattereita oli vahvistettu koko kesän ajan niin, että vielä 23.10.1855 tehdyn vihollistiedustelun mukaan etelään ampuva, hirsistä ja maa-aineesta rakennettu kuusitykkinen patteri oli saatu valmiiksi. Samoin lahden länsipuolelle oli naami-  
oituna kuusitykkinen patteri.<sup>1</sup>

Kommodori H. R. Ylverton oli lippulaivallaan fregatti Arrogantilla ja toisella vastaavan kokoisella aluksella sekä tykkiveneellä saapunut Haminanlahdelle 15.6.1855. Ylverton oli tullut tykkipurrella Vuohisaaren rantaan ja vaatinut kaupungin pormestaria Johan Christian Hornborgia saapumaan paikalle. Pormestaria oli uhattu kaupungin pommittamisella, ellei hän kertoisi kaupungin puolustusjärjestelyistä. Hornborg oli silti kieltäytynyt kertomasta. Ylverton perusteli pormestarille silloista vetäytymistään kaupungista sillä, että merelle ampuva tykistö oli poistettu tuliasemistaan ja kaupungin virallisten rakennusten ja linnoitusten tulittaminen olisi aiheuttanut tarpeettoman tulipaloriskin kaupungin siviiliasutukselle.<sup>2</sup>

Kolme fregattia ja tykkivene pommittivat kaupunkia 21.7.1855. Tulitus alkoi klo 10.00 (09.40) ja jatkui noin kahden tunnin ajan. Kaupunkiin kohdistettiin noin 3 000 tykinlaukausta ja useita Congreve-ruutiraketteja. Pitäjäsaaressa patteri osallistui tehokkaasti vihollisen torjuntaan, ja vihollista kohti ammuttiin Haminan linnoituksesta 202 tykinlaukausta. Yhtä alusta onnistuttiin vaurioittamaan.

Englantilaisten havaintojen mukaan linnakkeilla kärsittiin miestappioita: taistelun aikana kannettiin paripotilaita. Vihollisalusten Arrogantin, Cossackin, Magiciennen ja tykkivene Rubyn tulituksen kohteina olivat patterit, joten kaupungin keskusta säilyi, mutta tuli tuhosi osan alakaupunkia. Omina tappioina mainittiin tykin kuulun vaikeasti haavoittaneesta miehestä Rubyllä muiden selvitessä pienemmin vammoin. Vaikka alukset olivatkin olleet vastustajan tulen kantaman ääri-  
rajoilla, kertoivat alusten kylkiin tulleet osumat vastustajan tarkasta tulesta.<sup>3</sup>

---

1 Bonner-Smith 1944, komdri. Key vara-amiraali Dundakselle 28.10.55.

2 Bonner-Smith 1944, 80.

3 Bonner-Smith 1944, 154.

Pormestari oli kaupunkilaistensa kanssa tukenut monella tavalla sotaponnisteluja. Hän sai kunniamerkin aiemmista neuvotteluistaan vihollisen kanssa, puolustuksen tukemisesta ja etenkin 21.7. pommituksessa ”osoittamastaan erinomaisesta innosta ja toimeliaisuudestaan vihollisen pommittaessa Haminaa”. Sotilaita palkittiin kunniamaininnalla päiväkäskyssä sekä muutamien heistä kunniamerkein ja rupla mieheen -rahapalkinnolla. Kaupungissa asunut 13-vuotias Loviisa Wulff oli kunnostautunut viemällä juomavettä sotilaille ylittäen tulituksen aikana rohkeasti puolustusvallit. Venäläinen pappi totesi tytön työn kunniamerkin arvoiseksi, mutta merkki jäi saamatta.

Kaupunkiin tulleiden ainakin tuhannen miehen majoitusjärjestelyjä varten oli perustettu erityinen kaupungin majoituslautakunta pysyvän majoituksen järjestämiseksi sotilaille. Lisäksi oli järjestetty tilapäisiä majapaikkoja kaupungin läpi länteen kulkeville joukoille. Sotilaiden muonituksen tehostamiseksi oli Meltin rantaan rakennettu leivinuunit, koska kaupunkilaisten asuntojen omat uunit olivat rikkoutuneet liiasta lämmityksestä.

Keisari Nikolai I:n, jonka seurueeseen oli kuulunut perintöruhtinas Aleksanteri, Helsingin-matkaan 1854 oli sisältynyt kestitys Haminassa. Suuriruhtinas Konstantinkin oli vierailut Haminassa kesäkuussa 1854. Aleksanteri oli tuolloin sotakoulujen päällikön ominaisuudessa käskenyt evakuoita kaupungissa olleen Kadettikoulun, jos vihollinen lähestyisi kaupunkia. Koulu oli kuitenkin kesälomalla syksyyn asti. Maistraatti tarjosi ensimmäisen länteen marssineen venäläisen joukon miehille viinaryypyn ja vehnäsen. Upseereita kestittiin majatalossa. Alueelle hetkeksi pysähtyneelle Grodon-kaartin husaarirykmentille järjestettiin jopa tanssiaiset.

### *Siviiliväestö tuki sotatoimia ja kantoi auliisti sodan aiheuttamat tappiot*

Haminan kaupungin on laskettu kärsineen 5 000 hopearuplan tappiot, jotka sille aikanaan hyvitetttiinkin. Sen kauppalaivasto menetti aluksiaan ja yksityiset kärsivät vihollisen tulituksesta, kun itse kaupunkialueelle osui satakunta ammusta. Tehostetusta palosuojelusta huolimatta yksistään Pitäjäsaaressa paloi 14 taloa. Siviilien haavoittumisilta säästyttiin, mutta seitsemän sotilasta haavoittui.

Haminalaiset olivat tehneet kaikkensa osallistuessaan sotatoimiin tai tukessaan niitä. Venäjän johdolle tämä oli näyttö siitä, että taisteltiin rintaa rinnan vihollista vastaan koko väestön tukiessa toimintaa. Suuri joukko Suomeen marsseineista ja kotiinsa palanneista venäläisistä sotilasta sai kotimaahansa vietäväksi tunteen, että haminalaiset olivat niin henkisesti kuin materiaalisesti pyrkineet suurin uhrauksin tukemaan heitä ilman suurempia soraääniä.

### *Ruotsinsalmen linnoituksen tuhoaminen*

Perintöruhtinas Aleksanterin johdolla oli syksyllä 1854 Bomarsundin tuhon jälkeen asetettu komitea pohtimaan etelärannikon meripuolustusta. Tällöin päätettiin vain tehostamaan Turun, Helsingin ja Viipurin puolustusta. Nyt evakuoitiin ja lopetettiin Hangon, Svartholman, Ruotsinsalmen ja Kyminlinnan linnakkeet. Tämän vuoksi vihollisen oli helppo ilman vastarintaa tuhota mittavat ja paljon työtä vaatineet linnoitukset Kotkan saarella ja sen ympärillä.<sup>1</sup>

Ruotsinsalmen linnakkeen tuhoaminen oli laajamittaisin liittoutuneiden Suomen rannikon yhden kohteen hävitystyö.<sup>2</sup> Verrokkina voisi jopa käyttää Bomarsundin aluetta pinta-alan, majoituskapasiteetin, linnoitusten ja siviiliasumusten lukumäärien perusteella sen lisäksi, että Ruotsinsalmi oli toiminut soudettavan tykkipursilavueen tukikohtana. Väittämän tukena ovat aiemmat karttakuvat mittavasta Ruotsinsalmen merilinnoituksesta ja englantilaisten kertomus, mitä kaikkea he hävittivät Ruotsinsalmessa ja etenkin Kotkan saarella<sup>3</sup>. Ensin oli räjäytetty osia Fort Slavasta 21.6.1855. Hävitystä täydensivät 26.–27.7.55 suurten sota-alusten Arrogantin, Cossackin, Magiciennen, mörssäriveneiden Promptin, Picklen, Rocketin ja Blazerin sekä tykkivene Rubyn paikalle hinaamien tykkipursien Snapin, Starlingin, Pincherin ja Snapperin miehet: Kotkan saaren linnoituslaitteet räjäytettiin ja kasarmialue poltettiin. Tuli riistäytyi tuulen kääntyessä myös siviiliasutuksen käytössä olleisiin rakennuksiin. Väestö oli tosin jo evakuoitu alueelta. Vain yli satavuotias everstinna Maria Purpur oli jäänyt alueelle englantilaisten kiusaksi. Hän oli monin eri versioin lainehtivien tarinoiden mukaan vastustanut pakkosiirtoaan asunnostaan ja vetäytynyt tai pakolla siirretty Kotkan ortodoksiseen kirkkoon, joka näin olisi jäänyt tuhoamatta.<sup>4</sup> Tosin tutkimus ei osoita, että vihollinen olisi pääsääntöisesti tuhonnut kirkkorakennuksia, ja tuhoamista alusosastoinen johtanut kommodori H. R. Ylverton korostaakin, että tuulen yllättäen kääntyessä itään hän oli erityisesti käynnistänyt varotoimet, että kirkko säästyisi tulen aiheuttamalta tuholta<sup>5</sup>.

---

1 VLKA F 224 O1 D 283 L 12–23. Ruotsinsalmen linnakkeen kartta ja kopiot kenraaliadjutantti Feldmanin insinööri-osaston nimissä Sotaministeriölle 21.12.1854 laatimasta kirjelmästä liitteineen, jotka käsittelevät Suomen rannikon silloisia linnakkeita ja Ruotsinsalmen evakuointia.

2 Mattila–Vitikka 1996, 110; Hirn 1956, 118; Anttila 1953, 59–61, 71,77, 78–81.

3 Bonner-Smith 1944, 84, 161–164.

4 Schulman 1905, 201–203

5 Bonner-Smith 1944, 162–163.



*Porvoon tykistöasema<sup>1</sup>*

Sodan alkaessa oli Porvoossa Aleksateri Nikolajevitšin kiväärirykmentti. Siitä huolimatta kaupunkilaiset olivat kokkolalaisten esimerkkiä noudattaakseen pohjineet oman aseistetun siviilikaartin perustamista. He olivat kuitenkin päättäneet osallistua vain sotatoimien tukemiseen, koska arvelivat olemattomasta sotilaskoulutuksestaan aiheutuvan ase kädessä toimiessa enemmän haittaa kuin hyötyä sotatoimille. Niinpä useat kaupunkilaiset toimivat monin muin tavoin sotilaiden johtamina kaupungin puolustuksen tehostamiseksi. Kenraalikuvernööri oli kiitellyt pormestari Schybergsonia, raatimies Nybergiä ja kauppias Sikofia sekä hänen 15-vuotista poikaansa, jotka olivat olleet aina tarkka-ampujien mukana Porvoonjoen suulla Kokonniemellä, kun hälytys paikalle saapumisesta oli annettu. Kokonniemen kuusitykkisen patterin rakentamisen rahoitti kauppias Fredr. Sneckenström, mistä hänet palkittiin sodan jälkeen kunniamerkillä. Patterin katsottiin olevan niin tehokas, että vihollinen ei pääsisi tunkeutumaan Porvoonjokeen. Siksi joen vastarannalla kaupungin keskustassa ollutta Näsegårdin puutavaravarastoa ei siirretty pois kuvernöörin esityksestä huolimatta. Maistraatti oli vakuuttunut siitä, ettei vihollinen pääsisi niin lähelle, että se kykenisi sytyttämään varastoidun puutavaran ja siten vaarantamaan kaupungin. Vihollinen ei koko sodan aikana kokeillut kaupungin puolustusjärjestelyjen tehokkuutta.

Vihollinen oli kuitenkin 27.7.55 lähestynyt kaupunkia tiedustelumielessä ja Amphion sekä Dragon olivat jääneet ankkuriin Emäsalon pohjoiskärjen alueelle varmistaen asemaansa ampumalla laukauksia rannoille. Alusten tykkipurret olivat jatkaneet matkaansa aina Kråkön tasalle asti, mistä kaupunki jo näkyi. Kokonniemen patteriin oli ollut matkaa vielä lähes kaksi meripenikulmaa. Tiedustelun tuloksena raportoitiin, että kaupunki oli täysin ilman puolustusta.<sup>2</sup>

Kaupunkiin majoitettiin myös vastaperustettuihin ruotuväkijoukkoihin kuulunut kahdeksannen ruotuväkipataljoonan eli Uudenmaan pataljoonan 3. eli Porvoon komppania sekä pataljoonan esikunta. Kaupunki majoitti alueelle sijoitetut joukot, ja sotilaiden kesämajoitusparakit pystytettiin kaupunkialueelle. Kaupungin ulkopuolelle rakennettiin maneesi ja keittiö. Sotilaiden majoituksesta aiheutui kuukausittain 1 000 hopearuuplan kustannukset sen lisäksi, että vihollisen merisaarto oli aiheuttanut pahan takaiskun kaupungin merikaupalle.

Kaupungin sotarasitukseen kuuluivat kyyditysten lisäksi erikoisvalmistelut kestityksineen. Niitä aiheuttivat kaupungissa olevat joukot ja sen läpi marssiva sotaväki sekä etenkin keisarin seurueet. Nikolai I ja suuriruhtinaat Nikolai ja Mikael ohittivat 13.–14.3.1854 yöllä Porvoon; siellä tapahtui hevosten vaihto. Koko kaupunki oli juhlaavaistunut kaupunkilaisten seurattessa tapahtumaa. Sotarasituksista

1 Hartman 1908, 571–572, 582–583, 592–593, 665.

2 Bonner-Smith 1944, 171. kommodori Keyn raportti vara-amiraali Dundakselle 29.7.55.

huolimatta eivät venäläiset saaneet kaupunkilaisilta torjuvaa vastaanottoa, vaan nämä osoittivat kunnioitusta keisarin vallalle ja olivat toiminnassaan vastuuauuliita yhteisen vihollisen mahdollisen hyökkäyksen torjumiseksi.

### 5.3.2. Vihollisen iskut Virolahdelle ja Loviisaan

#### *Virolahden kivilouhoksen saarronmurtaja-alusten tuhoaminen*

Viipurinlahden edustan saarilta oli jo vuosikymmeniä louhittu ja kuljetettu kiveä Pietarin ja sen edustan linnoitusten rakentamiseen. Vanhimpia kivenlouhinta-paikkoja oli ollut Viipurinlahden suun Ravansaari.<sup>1</sup>

Kivenkuljetuksissa käytettyjä saarronmurtaja-aluksia ja hinaajien vetämiä proomuja oli kaapattu Viipurinlahden edustalla 28.5. ja 5.6.1855<sup>2</sup>. Juhannusaattona 1855 oli höyrykorvetti Magicienne sytyttänyt tuleen 29 kivilastissa ollutta alusta Virolahdella. Kaikki saarronmurtaja-alkukset olivat olleet valmiina lähtemään Kronstadiin ja Pietariin lastinaan Virolahden louhoksen graniittilohkareita. Vihollinen ei kohdannut vastarintaa. Venäläisten alusten miehistö ehti kuitenkin pelastautua maihin.<sup>3</sup>

Vain kaksi alusta pelastui. Niistä toisessa tulipalon sammutti alukselleen vihollista pelkäämättä palannut suomalainen Taneli Inkinen. Myös lähellä ollut venäläisten omistamaksi arveltu Pajulahden kartano oli päätetty polttaa. Kartanon omistaja kapteeni Alftan oli kuitenkin Isä Meidän -rukouksen ulkoa lukien pystynyt näyttämään vihollisille suomalaisuutensa ja pelastanut siten kartanonsa.<sup>4</sup>

Vara-amiraali Dundas oli 12.7.1855 lähettänyt Venäjän puolustusministerille, ruhtinas Dolgorukille vastauskirjeen, jossa hän kielsi Virolahden Pyterlahdella tuhottujen alusten olleen ruhtinaan väittämän mukaisissa viattomissa, sotaan liittymättömissä siviilikuljetustehtävissä. Oli selkeästi näytettävissä, että lastina olevat graniittikivet oli tarkoitus viedä Kronstadtin linnaketyömaalle.<sup>5</sup>

---

1 Kaukiainen 1970, 585–591.

2 Bonner-Smith 1944, 55,65.

3 Bonner-Smith 1944, 87–88.

4 Mattila 1996, 106; Wallin 1904, 58–59.

5 Bonner-Smith 1944, 126.

*Svartholman linnoituksen hävitys ja isku Loviisaan*

Vihollinen oli 4.7.1855 tullut Loviisan kaupungin sataman edustalle kommodori H. R. Ylvertonin johtamalla aluksilla Arrogant, Magicienne ja Ruby. Aseista riisuttu ja miehittämätön Svartholman linnake räjäytettiin. Seuraavana päivänä olivat tykkivene Ruby ja alusten tykkipurret lähestyneet Loviisan satamalaituria ja tulittaneet rannassa ollutta kasakkapartiota tykein ja raketein. Kaupungin edustajille oli kerrottu tulon syistä. Nämä olivat ilmoittaneet tyytymättömyytensä siihen, ettei tässä yhteydessä käytetty neuvottelulippua. Ylverton oli ilmoittanut, ettei Hangon tapauksessakaan neuvottelulippua ollut kunnioitettu. Rannassa sijainneet valtion omistamat parakit ja varastot tuhottiin. Niitä ei poltettu, mikä olisi aiheuttanut koko kaupungissa suurpalon. Yöllä oli kuitenkin kaupungin siinä osassa, missä englantilaiset eivät edes olleet käyneet, syttynyt suurtulipalo, jolla ei ollut mitään tekemistä Englannin laivaston läsnäolon kanssa. Aamuun mennessä koko kaupunki oli tuhkana.<sup>1</sup>

Loviisan kaupungin johdon ja venäläisen sotilasosaston johtajan välillä käydyn neuvonpidon perusteella oli päädytty siihen, että sotilaat vetäytyisivät kaupungista, jolloin mahdollinen aseellinen yhteenotto vältettäisiin ja kaupunki ei siten kärsisi siitä. Kaupungissa olleen 400 miehen sotilaskomennuskunnan vetämisen läheisten harjanteiden taakse oli käskenyt sen päällikkö. Hän perusteli menettelyään sillä, että käyttöön oli jaettu kelvottomia ampumatarvikkeita. Kenraalikuvernööri erotti päällikön virastaan. Näin vihollinen saattoi ajaa karkuun muutamat rannalla olleet kasakat ja tuhota Loviisan kaupungin sataman varastorakennuksia. Vihollinen oli tarjoutunut sammutustöihin, kun samaan aikaan oli syttynyt suurpalo kaupunkilaisten omasta varomattomasta tulen käsittelystä. Vihollisen tarjoamaa apua ei kuitenkaan otettu vastaan.<sup>2</sup>

Tuli oli päässyt irti kauppias Sundmanin vajasta ja 90 kaupungin taloa paloi. Keisari oli heti lähettänyt edustajansa tukemaan pahiten palosta kärsineitä 5 000 hopearuplalla ja Uudenmaan kuvernööri toimitti samaan tarkoitukseen Suomen senaatin määräämät 1 000 hopearuplaa, jonka lisäksi koko maassa kerättiin avustuksia kaupunkilaisille.<sup>3</sup>

---

1 Bonner-Smith 1944, 113–114. Kommodori Ylvertonin kertomus vara-amiraali Dundakselle.

2 Mattila 1996, 107.

3 Borodkin 1805, 197–198.

### 5.3.3. Siviilit tukevat Viipurin puolustusta ja taistelevat Uuraansalmessa<sup>1</sup>

Uudenkaupungin ja Kronstadtin välisestä merivalvontalinkkiasemien ketjusta erkani Tuppuran–Pulliniemen alueelta erillinen linja Ravansaaren optiselle lennätinasemalle ja sieltä edelleen Viipuriin. Suomalaiset rakensivat, maksoivat ja miehittivät vihollistietoja kaupunkiin välittävän sivulinjan asemat. Ravansaaren aseman päällikkö palkittiin toimistaan Uuraansalmen taistelussa. Koivistolaiset Juha Ilmasti, Antti Ukko ja Sakari Pulkkinen rakensivat Tuppuransaari–Pulliniemi lennätinyhteyden huhtikuussa 1855. Vihollinen tosin hävitti asemat 20.8.55.<sup>2</sup>

Sodan alussa itse kaupungissa oli Viipurin linnan puolustusjärjestelmää pyritty saattamaan torjuntavalmiuteen: oli tehty lähinnä kosmeettisia korjauksia vain linnan alueella, mutta vasta linnoituseversti V. D. Krenken huhtikuussa 1855 tekemän tarkastuksen jälkeen käynnistyi koko Viipurin alueen saattaminen torjuntavalmiiksi myös mereltä tulevan hyökkäyksen varalta. Linnoitustöihin<sup>3</sup> ei ollut riittävästi sotaväkeä, mutta kaupungin työläiset ja siviiliväestö osallistuivat kiireisinä jatkuviin vallitöihin etenkin kaupungissa. Töissä oli päivittäin lähes tuhat miestä.

Vihollinen saattoi tunkeutua avomereltä Viipurin saaristoon Uuraan saaren eteläpuolista, tosin sota-aluksille liian matalaa väylää, ja myös Suonionsaaren pohjoispuolelta kiertäen. Viimeksi mainitulla saaristoväylällä oli jo aloitettu meriesteiden teko. Kumpikin väylä yhtyi Ravansaaren itäpuolella Viipurin sisään-tuloväylään. Keskimäinen väylä, joka tuli Viipurin edustan saaristoon Kirkkonniemen ja Ravansaaren eteläpuolitse, oli lyhin ja riittävän syvä sota-aluksillekin. Tämä Uuraansalmen kapein kohta Ravansaaren eteläpuolella suljettiin lähes kokonaan käyttämällä kiviä, paaluja ja ketjuja. Tähän kohtaan alettiin rakentaa este-tykistöasemaa, jonka tykistönä olisivat Ravansaaren ja Turkinsaaren merelle ampuvat patterit.

Linnoitusupseeri Krenke oli näin työntämässä meripuolustuksen asemia myös Viipurin ulkosaaristoon Ravansaaren ja Turkin- eli Nikolainsaaren tasalle. Pietarin–Viipurin alueen meripuolustuksen komentajaksi kesäkuussa 1855 määrätty puolalaissyntyinen kenraaliluutnantti Merhilevitsch alkoi jarrutella hanketta. Viivytely aiheutti sen, ettei merelle ampuvan tykistön valmiiseen tuliasemaan Ravansaarelle enää ehditty viedä tykkeitä, ja Tosna-aluksen Turkinsaaren osin

---

1 Ruuth 1908, 922–925.

2 Risberg 1959, 42, 48; Kankkonen 2004, Viestimuseossa oleva käsikirjoitus. Optinen lennätin Suomen rannikoilla Itämaisen eli Krimin sodan aikana 1854–1855, 10. Tuppuransaari–Pulliniemen lennätinaseman rakentaminen; Borodkin 1905, 143. Tuppuransaaren aseman tuhoaminen.

3 Krenke 1887, luvuissa VI ja VII ja kirjan lopussa olevan kartan avulla kuvataan linnoitustöiden mittavuus.

keskeneräiseen tuliasemaan tuomat tykit saatiin kiireellä asennettua vasta vihollisen tulen alla 13.7.1855.<sup>1</sup>

Kauppuhuoneet Hackman & C:o ja Rosenius & Seseman tarjosivat höyryalus Viborgia korvauksetta kruunun käyttöön, mutta alus otettiin vuokralle. Vuokrasumma päätettiin antaa sodassa haavoittuneiden merisotilaiden hyväksi. Kauppias Ferdinand Alftan luovutti makasiininsa sotaväen käyttöön, josta hän sai, kuten edellisinkin, sotilasjohdon korkeimmalta taholta kiitoksen samoin kuin kauppias Dmitri Aleneff, joka lahjoitti rahaa haavoittuneiden sotilaiden hyväksi.

Kommodori H. R. Ylvertonin johtamat englantilaiset fregatti Arrogant ja korvetti Magicienne sekä tykkivene Ruby saapuivat 13.7.1855 Uuraansalmen länsipäähän Kirkkonniemen edustalle. Suomalainen mies oli luotsannut vihollista Uuraaseen omalla purjeveneellään edellä ajaen. Kerrotaan, että hänet sittemmin hirtettiin.

Seitsemän aseistettua soudettavaa tykkipurttia ja potkuritykkivene Ruby olivat tunkeutuneet kello 9 Uuraansalmessa Ravansaaren eteläpuolelle asti. Salmen itäpuolisella aukolla tuli näkyviin venäläinen sota-alus Tosna ja sen hinauksessa kaksi soudettava tykkivenettä, joita alettiin tulittaa. Kohteet siirtyivät kuitenkin aseiden kantaman ulkopuolelle. Ilmeisesti niihin kuitenkin osuttiin. Englantilaisten neljä matalakulkuisinta tykkipurttia olivat päässeet tunkeutumaan kapeikkoon rakennetun väyläesteen läpi. Nyt avattiin Ravansaaresta kiväärituli kuulin ja raehaulein 300 metrin päässä olevasta tuliasemasta. Tykkivene Ruby ja kolme tykkipurttia oli jäänyt Ravansaaren edustalle meriестeen länsipuolella ja ne vastasivat tuleen tykein ja raketein. Uuraansalmen itäpäässä aukeavalle selälle tunkeutuneet neljä englantilaista tykkipurttia joutuivat höyryalus Viborgin paikalle hinaamien kolmen soudettavan venäläisen tykkiveneen ja myös höyryalus Tosnan tulitukseen. Arrogantin tykkipurturella tapahtui ilmeisesti väyläesteen läheisyydessä räjähdys<sup>2</sup> ja alus alkoi vuotaa pahasti. Veneen päällikkö upseerikokelas Story menehtyi. Ainakin aluksi Ylverton saattoi vain arvailla räjähdysten syytä, sillä vastustaja tulitti maista kiväärein ja raehaulein sekä aluksilta umpirautaisilla ammuksilla eikä kranaatein. Ylverton epäili jopa raketin osumaa. Niitä venäläisillä ei kuitenkaan ollut. Oman raketin osumaa ei ilmeisesti edes pidetty mahdollisena. Vesilastissa ollut vene ja sen haavoittuneet olivat ajautumassa venäläisten käsiin Ravansaaren rantaan. Arrogantin luutnantti Haggard ja Magiciennen luutnantti Dowell ryhtyivät hinaamaan venettä turvaan tykkivene Rubyn vapaaehtoisiksi ilmoittautuneiden soutamalla veneellä. Kun englantilaisen osaston tehtävänä oli ollut vain tiedustelu, oli tehtävä täysin mitoin täytetty. Niin vetäytyminen

1 Borodkin 1908, 138–142.

2 Hirn 1956, 123. Kuva 235. Taiteilijan esittämä näkemys, jossa soudettavan tykkipurturen räjähdys kuvataan tapahtuvaksi veneen perässä melko lähellä väyläestettä ja myös lähellä Rubya, joka oli väyläesteen länsipuolella. Niin museossa olevat peräliput ja viestiasiakirja ovat saataneet jäädä juuri tässä mereen ja museoitu Venäjällä.

voitiin aloittaa. Uppoavan tykkiveneen hinaaminen suojaan onnistui kovassa luotisateessa. Vihollisen ylivoimaiset ja maaston tuntemusta hyväksi käyttäneet kiväärimiehet seurasivat rantaviivalta ampuen vetäytyvää osastoa. Veneiden tykkien laukaukset pakottivat kuitenkin suojautumaan. Englantilaiset vetäytyivät Ravansaaren länsipuolelle ja jatkoivat saaren tulittamista. Tähän yhtyi kauempana ollut fregatti Arrogant. Tulitus päättyi kello 20:een mennessä.<sup>1</sup>

Englantilaisista merisotilaista vain kolme oli siihen mennessä palkittu Viktorian ristillä. Ne oli ansaittu 1854 Bomarsundissa. Nyt tämän vesilastissa olleen tykkiveneen ja sen haavoittuneiden pelastaminen vihollisen käsistä ylivoimaisen tulen alla arvostettiin samankaltaiseksi teoksi. HMS Arrogantilla palvellut meriupseeri George Henry Ingouville luovutettiin Viktorian risti. Hän oli itse oikeaan käteen haavoittuneena pelastanut mereen suistuneen miehen ja osaltaan vaikuttanut siihen, että vesilastissa ollut tykkivene saatiin hinattua turvaan. Syyksi räjähdykseen mainittiin venäläisten tulitus, joka oli osunut tykkiveneen ruutisäiliöön. Magiennen luutnantti George Dare Dowell oli myös saanut 13.7.55 Viktorian ristin ansioistaan. Hän oli puolestaan pelastanut hengenvaarassa olleen Ingouvillen merestä ja oli siten samoin ollut venäläisten tulen alla hinaamassa vesilastissa ollutta tykkivenettä turvaan.<sup>2</sup>

Venäläisille jäivät torjuntavoiton merkkeinä kaksi perälippua ja lippuviestityksessä käytetty asiakirja. Ne kertoivat Arrogantin tykkipurren räjähdyksestä ja myös tulituksen kohteina olleiden englantilaisten kuuden muun tykkiveneen sekä myös tykkivene Rubyn ahdinkoon saattamisesta. Englantilaiset näkivät vastustajan saaneen heidät lähes yhtä tukalaan tilanteeseen Uuraansalmessa kuin Kokkolassa, jolloin tykkivene oli jäänyt vastustajan sotasaaliiksi Suomeen. Nytkin tykkivene lähes menetettiin yksinomaan Ravansaaren kiväärimiesten tulituksen takia. Komentaja Rudakovin taistelukertomuksen mukaan Ravansaaren puolustajina olivat olleet 72 miestä 3. karabineerikoulutusrykmentistä, 100 pioneeriä ja kaksi pietarilaista komppaniaa. Ravansaaren itäpuolella toimivat tykillä varustettu siipirasalus Tosna ja tykkipurssia hinannut viipurilaisten käyttöön luovuttama ja heikosti aseistettu siipiratahöyrylaiva Viborg. Tällä alueella olivat myös kahdeksan kahdella tykillä varustettua soudettavaa tykkipurttua luutnantti Flotovin komennossa. Rudakov ei puhu mitään niistä sadasta viipurilaisesta vapaaehtoisesta, joiden väitetään myös olleen saarella. Raportissa mainitaan yhden miehen menehtyneen em. 72 miehen osastosta. Haavoittuneiksi todetaan tykkipurssien kahdeksan miestä ja pioneerijoukon vänrikki. Nämä joukot siten varmuudella olivat mukana taistelussa. Olisiko jatkossa eri lähteissä mainitun suomalaisen

---

1 Bonner-Smith 1944, 140–141. Kommodori Ylvertinin 14.7.55 laatima kertomus vara-amiraali Dundakselle; Morskoi sbornik 1855, Karttapiirros taistelusta.

2 Kaipainen 1999, Viktorian risteistä ja niiden kohtalosta. Sotilasaikakausilehti 4/1999, 64–65; Nyman 2005,75.

sadan miehen vapaaehtoisjoukon läsnäolo saarella ollut komentaja Rudakovin mielestä siviiliasia?<sup>1</sup>

Kenraalimajuri M. Borodkinin teoksessa *Kriget vid Finlandskuster 1854–1855* (1905) lisätään komentaja Rudakovin raportista poiketen Ravansaarella taisteleviin joukkoihin viipurilainen sadan miehen vapaaehtoisjoukko silloin saatujen uusien lähteiden, etenkin insinöörieversti Krenken ja tykistöluutnantti Jegerholmmin antamien tietojen turvin. Kirjan sivuilla on myös kartta taistelualueesta sekä meriesteistä ja kummankin osapuolen alusten sijainnista, joka on mieltämiskuva *Morskoi Sbornik* -lehden syyskuun 1855 tarkemmasta kartasta. Ravansaareen oli Uuraansalmea puolustamaan siirretty myös sata suomalaista Viipurin alueelta olevaa vapaaehtoista metsänhoitaja Guckin johtamana. Kullekin vapaaehtoiselle oli luovutettu valtion toimesta kivääri ja 50 patruunaa. Heille maksettiin tehtävästä myös rahallinen korvaus.<sup>2</sup>

Viipurin kaupungin asukkaat olivat J. W. Ruuthin Viipurin kaupungin historian (1908) mukaan koonneet vapaaehtoiselle tarkka-ampujajoukolleen 2 000 ruplaa varustamista varten ja sittemmin myös 3 400 ruplaa mahdollisesti haavoittuvien hoitoon. Joukko oli palvellut Ravansaarella.

Vapaaehtoisjoukon aseistamiseksi oli Viipurin alueen komentaja kenraalimajuri Aleksander Thesleff jo 20.5.1854 anonut kenraalikuvernööriltä 200 kivääriä. Käsky rakuunakivääreiden luovuttamisesta ilman pistimiä sodan ajan käyttöön Viipurin rintamalla saatiinkin jo 2.6.1854.<sup>3</sup>

Tähän liittyen on Krenke teoksessaan *Abarona Baltijskago Pribrezja* (1887) kertonut suunnitelleensa jo toukokuussa ja vielä 9.7.55 sadan vapaaehtoisen sijoittamista ulkosaaristoon. Näistä ainakin 50 olisi ollut Lavansaareessa. Hän oli myös suunnitellut tykkipursiosaston viiden aluksen riisumista aseista ja alusten sijoittamista väyläesteisiin. Neljä näistä kymmenestä 24 naulan tykistä tulivat Ravansaareen myöhemmin, mutta vihollisen tulo 13.7.55 alueelle oli keskeyttänyt hankkeen. Krenke hahmotteli Uuraan salmeen Ravansaaren kohdalle myös merimiinoitteita.<sup>4</sup>

Borodkinia myötäillen Schulman kertoo viipurilaisten sadan miehen vapaaehtoisjoukon ollen tuliasemissa Ravansaaren rannalla 72 venäläisen miehen rinnalla. Saarella olevien yli kahden ja puolen komppanian vahvuisen venäläisen joukon tehtävänä oli toimia saaren puolustuksen reservinä pohjoisrannan tuntumassa

1 KA.VESA 4271855, indeksilehden n:o 1 lähetekirjelmä 18.7.55 (6.7.). Se sisälsi komentaja Rudakovin laatiman taistelukertomuksen kenraalikuvernööri Bergille Uuraansalmen (Trångsund) taistelusta; Nyman 2005, 75. Kaksi valkoista (värit virttyneet?) lippua Trångsundista eli Uuraansalmesta. Merimuseossa Pietarissa.

2 Borodkin 1805, 138–40.

3 KA.VESA 61/1854. Indeksiluettelon n:o 6 kirjelmä n:o11724/ 2.5.54 Suomessa olevien joukkojen esikunnasta, jolla ilmoitetaan 200 rakuunakiväärin luovuttamisesta.

4 Krenke 1887, 97, 103, 106 (24 naulan tykit), 111 (miinoja).



olevan kallion takana. Myös Mattilan ja Vitikan teoksessa ”Uhka lännestä. Suomen meripuolustus autonomian aikana” (1996) todetaan vapaaehtoisten olleen saarella<sup>1,2</sup>

Vapaaajoukon taistelusta Uuraan salmessa on näyttönä myös se, että Viipurin lääninhallitus esitti kenraalikuvernöörille 4.12.1856, että Uuraassa taistelleen 114 miehen vahvuisen vapaaajoukon taistelijoille myönnettäisiin sodan muistomitali.<sup>3</sup>

Vihollinen lähti lopullisesti alueelta taistelussa saamansa alusvahingot korjattuaan vasta 16.7.1855. Se oli menettänyt Arrogantin tykkipurren ruutisäiliön räjähdyksessä upseerikokelas Storyn, joka on Mattilan mukaan haudattu Ravansaarelle. Osaston kymmenestä haavoittuneesta oli lisäksi yksi vaikeasti haavoittunut menehtynyt<sup>4</sup>.

Venäläiset menettivät kaatuneena yhden 3. karabineerikoulutusrykmentin miehistä, jotka tulittivat vihollista Ravansaaren rantaviivalla. Pioneerivänrikki Stålman haavoittui samoin kuin 25. tykkipursiekipaasin aliupseeri, kaksi soutajaa, neljä tykkimiestä ja yksi mies rannalla. Tykkipurret 2, 6 ja 7 saivat vauriota vihollisen tulituksessa.<sup>5</sup>

Kahdelle kaupunkiseurakunnan nuorukaiselle ojennettiin seuraavana vuonna kunniamerkit Uuraan taistelussa osoitetusta urhoollisuudesta. Samoin Ravansaaren optisen lennättimen hoitaja Nordling sai kunniamerkin ”innollisuudesta”<sup>6</sup>. Venäläisillä tykkipurilla palvelleista useat palkittiin kunniamerkein samoin kuin niillä myös taistellut viipurilainen luutnantti Carl Kuhlström<sup>7</sup>.

Edellä olevan perusteella sadan miehen viipurilaisen vapaaajoukon ja 72 venäläisen kiväärimiehen tuli kohdistui vihollisen lähietäisyydellä olleisiin tykkiveneisiin kohtalokkaasti, jolloin yhden ruutisäiliö räjähti ja saattoi veneen vesilastiin sekä melkein aiheutti sen ajautumisen rantaan haavoittuneineen. Tilastollisesti on näin mahdollista, että yli puolet viholliselle aiheutuneista henkilö- ja kalustotappioista aiheutti viipurilaisten oman kotiseudun puolustamiseen motivoitunut joukko. Ravansaaren olot tuntevalla vapaaajoukolla saattoi olla mukanaan myös ratsuväen kivääreitä tehokkaampia hyljekivääreitä ja metsästysaseita, kuten muillakin rannikon vapaaehtoisjoukoilla. Tästä kertonee lisäksi myös kommodori Ylvertonin raportissaan mainitsevat kuulat ja etenkin raehaulilaukaukset. Viimeksi mainittujen kaltaisia laukauksia ampuvia venäläisiä aseita ei saarella edes ollut.

---

1 Mattila–Vitka 1996, 108.

2 Schulman 1905, 193.

3 KA. KKK Fa 1046. Viipurin läänin kanslian kirje n:o 8868/4.12.1856.

4 Bonner-Smith 1944, 140. Vara-amiraali Dundaksen kirjelmä Amiraliteetin sihteerille 17.7.55.

5 KA.VESA 42/1855. Indeksiluettelon kirjelmä 2/2364, Uuraansalmen joukkojen komentaja Rudakovin taistelukertomus, joka on 18.7.(6.7.).55 lähetetty kenraalikuvernööri Bergille.

6 Turpeinen 2003, 139.

7 Mattila 1996, 108.

Ravansaaressa paloi taistelun aikana joitakin rakennuksia, lautavarastoja ja metsää. Puita oli kuitenkin kaadettu metsäpalon haittojen eliminoimiseksi. Saaren sotilaat oli taistelua seuraavana yönä evakuoitu Turkinsaareen ja Piispansaareen, koska Ravansaaressa ei ollut merelle ampuvaa tykistöä ja koska Arrogantin tulitus oli tapahtunut käsiaseitten ja Turkin- eli Nikolainsaaren tykkien kantamaa loitompaa. Saaren esteetön tulitus olisi siten aiheuttanut myös joukkoja uhkaavia metsäpaloja. Viipurin väylän varteen Piispansaareenkin oli rakenteilla puolustusasema. Vihollinen oli kuitenkin saanut päämääränään olleet tiedustelutulokset, joiden mukaan Viipuriin johtava väylä oli linnoitettu, eikä itse kaupunkiin pääsisi ilman merkittäviä tappioita.

Viipurin kauppahuoneet ja laivanvarustajat olivat jo sodan alussa alkaneet myydä ulkomailla olevia aluksiaan pelastaakseen niihin sidotut pääomat. Sotaa edeltäneestä 1 675 lästistä oli sodan päätyttyä jäljellä enää 81 lästiä. Vain yksi pieni priki oli jäänyt Tammisaareen. Sodan aikana Viipurin meripuolustuksen tueksi vuokrattu siipiratashöyrylaiva Viborg sekä satamassa ollut Wellamokin oli myyty.

Viipurilaiset kauppiat ja kaupunkilaiset tarjosivat kaupungin läpi kulkeville sotilaille viinaryypyn ja piirakan sekä upseereille lounaan<sup>1</sup>. Sotilaat kutsuivat vuorostaan maatilanomistajia, kauppiaita ja tehtailijoita vieraikseen. Näistä tilaisuuksista mainittakoon erityinen Tosnalla toteutettu juhlava retki Turkinsaarelle siellä tarjottuine aterioineen ja tansseineen. Kenraalimajuri Thesleffin vieraille laatimaan ohjelmaan sisältyi taistelunäytös ja käynti lähellä olevassa Ravansaaressa<sup>2</sup>.

Viipurilaisten osallistuminen sotatoimien tukemiseen ja kaupungin vapaajoukon aseellinen tehokas toiminta Ravansaaressa olivat osoitus suomalaisten siviilien eittämättömästä lojaalisuudesta keisarin Venäjälle. Siitä saatiinkin keisarin kiitos viipurilaisille samoin kuin Turun, Tammisaaren, Helsingin, Porvoon, Loviisan ja Haminan asukkaille<sup>3</sup>.

#### 5.3.4. Siviilit tukevat Helsingin<sup>4</sup> ja Hangon puolustusta.

Helsinkiläiset olivat sodan alkaessa jo rutinoituneita tukeman sotatoimia, kun heidän kaupunkinsa määrättiin Suomen tärkeimmäksi pidettäväksi kohteeksi. Sen alueelle oli jo rauhan aikana sijoitettu omiin kasarmeihinsa Suomen kaarti ja 1. meriekipaasi. Kummankin vahvuus oli 1 000 miestä. Kaupungissa toimi myös lähes 100 oppilaan Junkkarikoulu sekä aika-ajoin pataljoonan vahvuisia joukkoja

1 Wallin 1904, 31.

2 Borodkin 1908, 196–197.

3 Wallin 1904, 31.

4 Hornborg 1950, 203–229. Rutinoituminen sotilaiden toiminnan tukemiseen, 299–248. Sotatoimien tukeminen Krimin sodan aikana.

Kampin alueen Turun kasarmissa. Kruunuvuoren selälle oli ankkuroituneina osia Venäjän Itämeren laivastosta.

Vt. kuvernööri Langenskiöld oli jo 9.5.1854 sopinut kirkkoherra Chronsin kanssa, että Nikolainkirkon torniin voitiin perustaa pioneerien miehittämä merivalvonta-asema. Samassa yhteydessä varattiin paloaseman tornin lipputanko vihollisesta kertovaan viestitykseen ja hälytyksiin. Lipulla oli aiemmin ilmoitettu kellonaika kaupunkilaisille. Nyt kellonaika ilmoitettiin triangelilla.

Kaupungin läpi kulki vihollistietoja Uudestakaupungista Kronstadtin välittävän optisen merivalvontalennättimen linja, jonka yksi linkkiasema oli Kaivopuiston kalliolla. Suomessa toimivien joukkojen esikunta Helsingissä ja paikalliset joukot saattoivat hyödyntää tätä vihollisen toiminnasta kertovaa viestitystä. He liittivät siihen myös Helsingin edustan linnakkeiden sivulinkkilinjojen tuottamia tietoja vihollisesta.<sup>1</sup>

Kaupungin luotsiaseman luotsit olivat poistaneet tai tarpeen tullen jälleen laskeneet paikalleen sotilaiden ja siviilimerenkulun tarvitsemat merenkulun turvalaitteet. Myös Harmajan majakan ”repiminen” oli kuulunut tehtäviin. Luotsit saivat tästä kiitokseksi oikeuden käyttää Vallisaaren sotilasaluetta laitumena ja saaren pohjoisrantaan kalastamiseen. Kenraalikuvernöörin käyttöön oli 1.8.1855 määräyksen mukaan varattu neljä vuokravenettä olemaan vuorotellen välittömässä valmiudessa. Maistraatissa oli 4.7.1855 valittu arviomiehet väyläesteiksi upotettavien siviilialusten ja -veneiden omistajille aiheutuvien menetysten korvaamiseksi.

Kaupungin etelärannat ja saaret Santahamina–Viapori–Lauttasaari -linjalla olivat vähin erin joutuneet kokonaan sotilaitten hallintaan. Niille rakennettiin Krimin sodan aikana yhtenäinen miinatykistöasema<sup>2</sup>, jonka rakentamiseen osallistuivat sotilaiden lisäksi myös siviilit. Etenkin 950 Nobelin merimiinan laskuun keväällä 1855 osallistuivat siviilit, josta edellä on jo mainittu. Kaupungin itäiseen puolustusasemaan liittyneen Santahaminan saaren linnoittaminen aloitettiin kiireisesti vasta juuri sodan alussa. Siviileiden lisäksi työhön osallistuivat myös suomalaisen 1. meriekipaasin miehet, jotka aluksillaan ja etenkin näillä patterilla toimien aiheuttivat kaupungin edustan taisteluissa kenties ainoat sodan aikaiset henkilötappiot vihollisille. Viaporin pommituksen jälkeen nämä miehet myös palkittiin urhoollisuudesta kunniamerkein ja ylennyksin patterilla n:o 4 pidetyssä juhlatilaisuudessa.

---

1 KA. VESA 305, 10, 12 ja 91. Helsingin edustan erillisen optisen sotilasviestinnän asemat ja viestityksen koodit ja s. 20 Lagenskiöldin 11.5.54. kirjelmä kenraalikuvernöörille Nikolain kirkon torniin ja Palotorniin perustettavista merivartioasemista.

2 Krenke 1887, karttaliite ajalta 8.6.1855 Helsingin edustan miinatykistöasemasta: miinoitteet, merelle ampuva uusi ja vanha tykistö kantamiseen ja rintavarustuksineen, sota-alusten sijoittelu puolustusasemiin, sekä sairaalat ja sidontapaikat.

Viaporin pommituksen aikana käytettiin siellä olevia siviilivankeja sotatoimien tukemiseen. Tästä vankikomppanian päällikkö ja aliupseerit sekä rummunlyöjä saivat sodan muistomitalin.<sup>1</sup>

Kaupungin läntisestä puolustuksesta vastasi kenraali Ramsay ja hänen alaisinaan toimivat Lauttasaassa kaksi komppaniaa suomalaisesta tarkka-ampujapataljoonasta. Sodan aikana kaupunkiin saapui myös suomalainen ruotuväkipataljoona n:o 4 Hämeenlinnasta. Ainakin puolet venäläisten linjapataljoonien upseereista oli suomalaisia.

Kaupunki oli luovuttanut sotilaitten käyttöön maa-alueitaan ja julkisia tai yksityisiä rakennuksia. Alueille rakennettiin tai luovutettiin tehtävänsä varten varusteltuina kasarmeja, päävartio, sairaaloita, varastoja ja makasiineja, hevostalleja, harjoituskenttiä ja -maneeseja, ampumaratoja, viljelys- ja hautausmaita sekä laiturialueita. Näistä hankkeista vastasi kaupungin johto useimmiten kuvernöörin käskemänä. Vt. kuvernööri Langenskiöld johti puhetta kaupungin maistraatin tehdessä päätöksiä erityisistä sotilas-asioista, kuten Pihlajasaaren puiden kaatamisesta 21.5.55, haavoittuneiden evakuoinnista vuokra-ajureilla 3.7.55 sekä siviilialusten varaamisesta alusupotteiksi kaupunkiin johtaville väylille 4.7.55. Sotilaiden ja kaupungin välisestä jouheasta toiminnasta vastasi kaupungin maajoituslautakunta. Eräs sen tehtävistä oli majoittaa sotilaita ja heidän perheitään julkisiin ja siviiliasuntoihin.

### *Majoitus, muonitus, kyyditys, sairaanhoito ja kestitys*

Majoitusjärjestelyistä ja etenkin mittavasta polttopuun hankinnasta sotilaille aiheutui ongelmia kaupungin omille asukkaille, sillä halkojen sylihinta oli noussut 10 ruplaan. Kaupungin köyhimpien porvareitten elintaso oli tämän vuoksi romahtaa. Aiemmin polttopuuta oli saatu rannikolta siviilialusten tuomana. Nyt vihollisen ahdistelema saariston suojassakin tapahtunut siviilimerenkulku oli vähentynyt. Ongelman suuruutta kuvaa se, että Liivasaaren verotilan metsät suunniteltiin parturoitaviksi siten, että rungot tulisivat valtiolle ja oksat saataisiin köyhimpien porvareiden käyttöön. Myös kaupungin haltuun palkkatilaksi joutuneen Melkin saaren metsien kaataminen oli syksyllä 1855 ollut suunnitteilla: sotilaidenkin mielestä metsä oli kaadettava, koska vihollisen tulitus sen kuitenkin tuhoaisi.

Kyydityksistä ja kuljetuksista maissa ja vesiteillä koitui rasitteita myös siviileille, koska varsinaisten sotatoimien vaatimusten lisäksi Helsingin edustan linnakkeiden vaatimat kuljetukset olivat merkittäviä. Linnakkeiden rakentamisessa ja sotatoimissa tarvittavan tiestön rakentaminen sekä pääkaupungin valtiollisten

---

1 KA. KKK. Fa 1046. Kanslian tulonumero 654/1.3.1857. Senaatin 23.2.1857 laatima luettelo muistomitalin saamiseen oikeutetuista.

laitosten evakuointi maaseudulle ja Hämeenlinnaan vaativat siviileiltä saatavaa kuljetuskapasiteettia. Toisaalta sota aiheutti etenkin meriliikenteen lamautumisen takia työttömyyttä. Haitan poistamiseksi tarjosivat kiireiset linnoitus- ja tietyt ansiomahdollisuuksia ja vaativissa töissä tarvittiin erityistä siviiliosaamista. Erityiskuljetuksia olivat myös taistelun aikana haavoittuneiden saattaminen vesiteitse linnakkeilta ja Kustaanmiekan salmessa olleelta linjalaiva Rossijalta rantaan hoitoon. Sieltä haavoittuneet vietiin sidontapaikoille Kaivopuiston kylpylään ja Lapinlahdelle tai kaupungin perustamiin sairaaloihin, etenkin Kirurgiseen sairaalaan ja Unioninkadun sairaalaan. Tiedusteluun sekä sotilaiden ja haavoittuneiden kuljetuksiin osallistui etenkin tullilaiva Silmä, jonka päällikkö sai ansioistaan kultaisen kunniamerkin. Kolme henkilökuntaan kuulunutta sai muistomitalin<sup>1</sup>.

Haavoittuneiden kuljetuksissa oli varauduttu käyttämään siviiliajureita. Näiden tuli heti hyökkäyksen alettua 3.7.1855 annetun käskyn mukaan saapua poliisikamarin edustalle sen uhalla, että he menettäisivät ajurioikeutensa. Taistelun aikana linnakkeilla haavoittui viisi upseeria ja 110 miestä sekä linjalaiva Rossijalla 88 miestä.

Vuoden 1854 varhaiskevällä Helsingin alueella oli paljonkin sota-alueita. Silti siviililainvuri Adolf Fredrik Söderstedtiltä vuokrattiin kuunari Helena kuljetamaan Hangon linnoituksen varustelun vaatimat 14 tykkiä ja yksi mörssäri, pari isoa tynnyriä sekä mittavan määrän köyttä. Aluksen henkilökunta avusti myös 21.4.1854 Hangossa materiaalin siirtämisessä tuliasemiin.<sup>2</sup>

Helsingin kaupunki järjesti keisarin ja hänen seurueensa mittavat, lojaalisuutta osoittaneet vierailut. Sotilaiden ja merkkihenkilöiden kestitykset liittyivät tiettyihin Venäjän sotatoimiin tai merkkitapahtumiin. Ensimmäisenä sotavuonna kunkin uuden sotilasyksikön saapuessa kaupunkiin tarjottiin jokaiselle sotilaille ryyppy ja leipä sekä päällystöille päivällinen. Tavasta luovuttiin vähitellen 1855 sotilasosastojen virratessa jatkuvasti kaupunkiin tai sen läpi.

### *Sota-alusten rakentaminen*

Sodan aikana rakennettiin Helsingissä 10 niistä 40 soudettavasta tykkiveneestä, jotka valmistuivat senaatin päätöksellä autonomisen Suomen varoin. Aiemmin oli

---

1 Hirn 1956, 131; KA. KKK Fa 1046. Kanslian tulonnumero 235. von Bornin ”ödemjukaste framsällning” 25.1.1858, jossa mainitaan kolmen Silmä-aluksen miehen saanen sodan muistomitalin. Alus oli vihollisen tulen alla evakuoitunut mm. linnakkeen kassan muun kuljetuksen yhteydessä.

2 KA. VESA 62, 48 ja 57. Kenraalikuvernöörille oli osoitettu raatimies Cadeniuksen, rakennusmestari Jakobsénin ja merikapteeni Langin 4.4.1854 laatima lausunto 4 000 hopearuplan arvoisen Helenan kelvollisuudesta tykkien kuljetukseen ja Hangon linnakkeen päällikön everstiluutnantti von Mollerin 21.4.1854 allekirjoittama tykkien vastaanottotodistus sekä kiitos avusta siirrettäessä aseita tuliasemiin.

jo valmistunut 1. meriekipaasin käyttöön siipiratahöyrylaiva Olof, joka jäi lopulta miehittämättä, koska sen tykistössä ilmeni vikoja. Toisaalta suomalainen meriekipaasi ei kyennyt miehittämään alusta, koska sen miehet määrättiin kiireellä rakentamaan Santahaminaan uusia pattereita. He myös miehittivät rakentamansa patterit. Sodan aikana oli Kaivopuiston rannan telakalla rakenteilla kenties suurin koskaan Suomessa valmistunut puurakenteinen höyryfregatti Gromvoi. Se oli 63 metriä pitkä. Telakoiden joutumista vihollisen tulituksen kohteeksi pelättiin, koska tällöin tulipalo saattaisi tuhota ne. Siksi käskettiin keräämään jopa lastut pois alueelta. Palontorjuntaan kiinnitettiin koko kaupungin alueella erityistä huomiota. Kaikilla katoilla, joilla ei ollut pellitystä, tuli olla vedellä täytettyjä sammioita.

Helsingin kaupunkilaiset osallistuivat sotatoimien tukemiseen vastuullisesti eivätkä sotarasitteet aiheuttaneet merkittäviä ristiriitoja sotilaiden ja siviileiden välillä. Se varmaankin Venäjän johtavissa piireissä tulkittiin suomalaisten lojallisuudeksi keisarin Venäjälle.

### *Aleksanterin yliopisto Helsingissä kouluttaa opiskelijoistaan upseereita*

Keisari Nikolai I oli 14.3.1854 saapunut Helsinkiin tutustuakseen henkilökohtaisesti sodan uhkaaman Venäjän suojataistelualueen sotavalmiuteen, väestön luotettavuuteen ja terästääkseen sen taistelutahtoa. Vierailun yhteydessä hän oli esittänyt, että yliopiston kirjoissa silloin olleista 450 oppilaasta osa aloittaisi vapaaehtoisesti upseeriksi opiskelun Suomeen sijoitettuihin venäläisiin ja suomalaisiin joukkoihin. Keisari oli jo vierailunsa aikana halunnut tavata ylioppilaita ennen paluutaan Venäjälle. Näiksi vapaaehtoisiksi olivat kenraali Ramsay ja kreivi Armfelt kiireellä keränneet sukujensa nuoria. Tällä tavoin kokoon saatuja kahdeksaa ylioppilasta tuli tervehtimään suuriruhtinas Aleksanteri ja sen jälkeen itse keisari. Vapaaehtoisista sittemmin vain yksi valmistui upseeriksi.<sup>1</sup>

Toukokuussa 1855 oli julkaistu keisarillinen julistus yliopistossa ja lukioissa pidettävistä luennoista, joiden aiheena oli asevelvollisuuslainsäädäntö. Opiskelijoille tuli luennoida myös linnoittamisesta ja tykistöstä. Yliopistolla annettu upseerikoulutus erillisessä ”sotatiedekunnassa” oli kenraalikuvernöörin käskystä saatettu keisarin esityksen mukaisesti raameihinsa 12.12.1855 mennessä. Tieteelliset opintonsa yliopistossa jo suorittaneet olivat oikeutettuja anomaan upseereiden tehtäviin nyt aloitetun upseerikurssin hyväksytyksi läpäistyään. Ne, joilla oppiarvon edellyttämät opinnot olivat kesken, saattoivat kurssin hyväksytyksi suoritettuaan anoa pääsyä aliupseereiden tehtäviin, ja tässä asemassa enintään vuoden palveltuaan heidät ylennettäisiin upseereiksi. Opetus tapahtui ruotsin kielellä. Luennot ja harjoitukset pidettiin tähtitieteellisessä observatoriossa.

1 Ramsay 1987, 324–329.

Käytännön harjoitusten lisäksi pidettyjen luentojen aiheita olivat sodan ajan rintamapalveluksessa käytössä olevat ohjesäännöt, taktiikka, kenttälainnoittaminen ja tykistöoppi. Syntyään suomalaiset osallistuivat opetustyöhön ja autonominen Suomi vastasi heidän palkkauksestaan.<sup>1</sup>

Yliopiston varakansleri Munck johti opintojen käytännön järjestelyjä, jotka mahdollistivat tämän aiempaa nopeamman tien upseerin tehtäviin. Professori Schill valittiin vuoden 1856 alussa koulutuksen johtajaksi ja venäjän kielen opettajaksi. Myös junkkarikoulun opettaja aliluutnantti Colliander ja kymmenkunta aliupseeria osallistuivat koulutukseen. Schillin ollessa Pietarissa vastasi venäjän kielen opetuksesta luutnantti Ivanoff Junkkarikoulusta. Opettajakuntaan kuului myös kapteeni Boisman seitsemännestä suomalaisesta linjapataljoonasta. Ylioppilaitten asekoulutusta varten anottiin 25–30 kivääriä sekä 5.3.1856 erityyppisiä tykkeitä. Sotilaskurssille osallistui 26 miestä. Heistä 14 oli jo kurssin alkaessa suorittanut yliopiston loppututkinnon ja sotilaskurssin päätyttyä heidät nimettiin kenraalikuvernöörin allekirjoittamalla sotilaskäskyllä upseerin tehtäviin 14.4.1857 Prikaz n:o 80:llä venäläisissä joukoissa. Varsinaiset yliopisto-opinnot olivat kesken kahdellatoista kurssin alkaessa. Osa heistä myös anoi sotilaskurssin päätyttyä pääsyä aliupseerin tai upseerin tehtäviin venäläisissä tai suomalaisissa joukoissa. Kolme heistä toimi sittemmin suomalaisissa joukoissa<sup>2</sup>. Sodan aikana pidettiin vain yksi kurssi, ja toiminta lopetettiin rauhan tultua.<sup>3</sup>

Aleksanterin yliopiston sotilasfakulteetti Helsingissä ei saanut suurta suosiota ylioppilaitten parissa. Kenraalikuvernöörin totesi, että se edelleen osoitti vähäistä lojaalisuutta ylioppilaitten piirissä. Ilmiötä osaltaan selittää se, että kenraalikuvernöörin ankarat toimenpiteet ylioppilaitten liberaalisuuden liudentamiseksi olivat aiheuttaneet suhteitten voimakkaan kiristymisen. Yliopiston varakansleri Munck ja ministerivaltiosihteeri Armfelt halusivat lopettaa upseerikoulutuksen yliopistossa, koska se vain lisäsi ylioppilaiden ja hallintoviranomaisten välisiä huonoja suhteita. Sotaministeri ja yliopistokin näkivät, että fakultetin perustaminen oli sodan ajan hätätilassa perusteltua, mutta heillä ei ollut erityisiä haluja jatkaa sitä rauhan aikana. Ministerivaltiosihteeri ilmoitti heinäkuussa 1865 varakansleri Munckille keisarin haluavan lopettaa sotilaskoulutuksen yliopistossa. Käynnissä ollut kurssi jatkui kevätlukukauden, ja keisarin päätös koulutuksen lopettamisesta saatiin 26.8.1856.<sup>4</sup>

---

1 Borodkin 1905, 193–194. Schauman 1901, 421–422.

2 Wirilander 1985, 97,146 ja 153. Fredrik Wilhelm Hällfors, Carl Wilhelm Neppenström ja Anders Gustaf Holst.

3 KA.VESA 99. Munckin kenraalikuvernöörille 4.2.1857 laatima selvitys opiskelijoitten kurssimenestyksestä ja passim. koulutuksesta ja kouluttajista.

4 Screen 1976, 228.



## 5.4. Valtiopetoksesta epäiltyjä sekä keisarille lojaaleja sankareita

### 5.4.1. Vihollista avustaneet ja kansalaistottelemattomuuteen syyllistyneet siviilit

Koska työssä testataan tutkimushypoteesia sodan ajan Suomen kansan lojaalisuudesta Venäjän keisarille ja keisarin tästä syystä osoittamaa turvallisuuspoliittista luottamusta suomalaisiin sodan jälkeen, on erityisen tarkastelun kohteeksi otettu valtiopetoksellinen toiminta. Liitteessä 5 on esitetty luettelo ja kuvaukset sodan aikana vihollisen luotseina toimineista, muutoin luvattomassa yhteydessä viholliseen olleista ja omalle esivallalleen kansalaistottelemattomista rannikoiden asukkaista.

Päämääränä on ollut selvittää, missä määrin luvaton kanssakäyminen vihollisen kansa vaikutti sodan kulkuun, ja mikä oli sen vaikutus Venäjän turvallisuuspoliittiseen luottamukseen rauhan jälleen palattua. Oliko rikoksista epäiltyjen motiivina erityisesti tyytymättömyys Suomen autonomiseen asemaan keisarin Venäjän yhteydessä ja päämääränä jopa Suomen irrottaminen Venäjän yhteydestä, vai oliko yhteistoimintaan vihollisen kanssa ja kansalaistottelemattomuuteen paremminkin syninä henkilökohtaiset ja omanvoitonpyyntiin liittyneet tekijät? Näihin kysymyksiin haetaan vastausta liitteessä 5 mainittujen rikollisuudesta epäiltyjen tiedostosta.

Yleisessä tiedossa ilmiön laajuus ei ollut, sillä nämä asiat käsiteltiin lähes aina salaisina sotatoimiin kuuluvina asioina eli sub secreto -kirjeenvaihdossa ja lähes tulkoon aina Suomen sisäisenä asiana. Toisaalta päämääränä oli rangaista syyllisiä ankarasti niin, että keisari näkisi suomalaisten olevan hänen uskollisia alaisiaan<sup>1</sup>. Tämä Venäjälle poliittisesti epälojaali toiminta, ainakin sen laajuus, voitiin jossain määrin hämärtää lähettämällä rikoksista epäillyt ja myös syyttömät varmuuden vuoksi -periaatteella vihollisen tavoittamattomiin sisämaan vankiloihin. Usein luotsiksi ottamisen estämiseksi pakkosiirretyt luotsaustaitoiset olivat asuneet rannikkoväylien varsilla. Heidätkin majoitettiin jopa sisämaan vankiloihin tai he olivat uusilla asuinsijoillaan poliisin valvonnassa.

Karkeimmat ilman pakkoa vihollisyhteyteen hakeutuneiden ja siten maanpetokseen syyllistyneiden rangaistukset tuli kuitenkin käsitellä tätä varten toimineissa Keisarillisessa Hovioikeudessa.

Liittoutuneiden sota-alusten iskiessä Krimin sodan aikana Suomen rannikko-kaupunkeihin tai satamapaikkoihin oli luotseina ollut vain muutamia ja useimmi-

---

1 Isaksson 1979, 40.

ten pakolla otettuja suomalaisia merenkulkijoita ja eläkkeellä olevia luotseja, jotka oli aina otettu aluksille pakolla. Myös eräät rannikon asukkaat toimivat joko väkisin otettuina tai vapaaehtoisesti luotseiksi hakeutuneina. Vihollisen noustua maihin oli maaston tuntevia suomalaisia myös oppaina edettäessä kohti Bomarsundia. Jotkut rannikon asukkaat avustivat vihollisen sotalaivoja joko vapaaehtoisesti tai vastentahtoisesti niiden pyrkiessä paikallishankinnoin täydentämään aluksiaan. Etenkin Ahvenenmaalla jouduttiin tukemaan maissa olevia joukkoja polttopuulla, vedellä, muonitustarpeilla sekä maantiekuljetuksin. He siis osallistuivat vihollista hyödyttävään eli maanpetokselliseen toimintaan. Vihollisen tukemisesta oli jo sodan alussa annettu ankara kieltö. Ahvenanmaalla osa siviiliväestöstä vastusti sotatilan aikana viranomaisten antamia määräyksiä ja jätti noudattamatta annettuja lakeja ja määräyksiä. Tullitta tapahtunut merikauppa oli melko yleistä. Siviileiden luvaton yhteistoiminta Ahvenanmaan miehittäneen ylivoimaisen vihollisen kanssa Ruotsin voimakkaan propagoinnin takia on odotetusti ollut aiemman tutkimuksen osoittamaa laajempaa.

Tärkeintä on ollut löytää vihollisen kanssa yhteistoimintaan ryhtyneiden motiivi. Oliko se suunnattu Venäjän keisaria ja hänen hallitsemaansa autonomisen Suomen virkakoneistoa vastaan? Vai oliko vaikuttimena Suomen irrottaminen Venäjän valtiosta, vai oliko vaikuttajana jokin muu syy kuin epälojaalisuus keisarinvaltaa vastaan?

Siviileiden luotsaus on johtanut vihollisen merisotilaalliseen menestykseen, jonka seurauksena Oulun satama tuhottiin polttamalla. Luotsit ja yhteistoimintamiehet Bomarsundin kahdessa taistelussa sekä erään luotsaustaitoisen perämiehen mukanaolo vakituisesti vuoden 1854 aikana englantilaisen laivasto-osaston luotsina ja tulkkina Ahvenanmaalla, Turkuun suunnatussa tiedusteluiskussa sekä Viaporin linnoituksen tiedustelussa ovat hyödyttäneet vihollisen toimintaa.

Vihollinen ei edellä olevan kertomuksen mukaan kyennyt väylän vaikeuden takia tunkeutumaan Ouluun, mutta Ahvenanmaalta kotoisin olleen entisen, juopumuksen takia Oulun luotsin tehtävistä erotetun Ananias Mickelssonin avulla se onnistui. Alussa hänet kumminkin kaapattiin poltetuilta jähdeiltä ja hän oli vasta sen jälkeen aulis luotsaamaan, kun hänellä oli siten mahdollisuus kosta ooululaisille. Hän siirtyi luotsauksen ja ilmeisesti myös maissa ja saaristossa tapahtuneen opastuksen jälkeen Ruotsiin suomalaisten viranomaisten ulottumattomiin. Siellä hänen tiedetään, mahdollisesti myös tekoaan katuen, menehtyneen oman käden kautta. Hänen motiivinsa oli henkilökohtainen kosto ooululaisille eikä niinkään epälojaalisuus Venäjälle ja sen yksinvaltaiselle keisarille. Toisaalta vihollinen olisi Bomarsundiin purjehtimisen tapaan päässyt aikanaan Ouluun väylää luodaten ja sen mukaan sitä rakentaen.

Muulla Suomen rannikoilla pois lukien Oulussa ja Ahvenanmaalla tapahtunut suomalaisten kanssakäyminen vihollisen kanssa ei tuottanut mittavia voittoja sille. Vihollisen tapaamiset ja yhteistoiminta rannikoiden edustan saarilla oli

vihollisen pakon sanelemaa. Saarilla ei ollut asevoimia ja evakuointi oli jäänyt tekemättä Koiviston, Viipurinlahden, Loviisan, Inkoon, Tammisaaren, Uudenkaupungin, Rauman, Porin, Vaasan ja Oulun edustan saarilla sekä Suursaassa. Toisaalta kontaktit vihollisiin hyödyttivät näitä vähän tai ei ollenkaan. Ne johtivat kyllä kenraalikuvernöörin määräämiin turvatoimiin pakkoevakuointeihin joko vankilamajoitukseen tai sisämaahan poliisien tarkkailuun.

Ahvenanmaan siviiliväestön luvaton toiminta vihollisen kanssa ja kansalaistotelemattomuus eivät ole nousseet tutkijoiden keskeisiksi aiheiksi, vaikka niiden olemassaolo onkin tunnettu. Vain jotkut tapaukset Ahvenanmaalla korostavat luvattoman yhteistoiminnan edistäneen vihollisen sotatoimia. Tarkemmin niitäkin tarkasteltaessa kyseessä oli alussa pakko-otto vihollisaluksille tai ainakin kirtitys asianomaisen elintason romahduttamiseksi. Luotsausapu ei toisaalta aina ollut edes välttämätöntä vaan eräänlainen varotoimi, sillä englantilaiset olivat jo itse mitanneet ja merkinneet väylät Bomarsundiin ja Teililtä Selkämerelle. Niistä oli jopa laadittu erillisiä merikarttoja. Tosin suomalaiset siviilit olivat aika ajoin poistaneet vihollisen laskemia merimerkkejä ja tervanneet tai hävittäneet kallioihin maalattuja ja maihin pystytettyjä merenkulun turvalaitteita.

Ahvenanmaan Lemlandista kotoisin ollut seppä Johan Petter Lindström oli luotsina, kun kommodori Hall teki kolmella aluksellaan ensimmäisen tykistöiskun avomereltä Bomarsundiin. Hall oli kaapannut Lindströmin aluksen jo avomerellä ja luvannut aluksen takaisin, jos tämä luotsaisi alukset Lumparnille Bomarsundin edustalle. Lindström oli saanutkin aluksensa takaisin ja jatkoi tullitta vihollisen suojeluksessa meri- ja aluskauppojaan Ahvenanmaan ja Ruotsin välillä, kunnes hänet vuoden 1855 syksyllä saatiin pidätettyä alukseltaan Ellidelta. Hän oli silloin myymässä tullitta tuomaansa kahvia ja sokeria Vårdön alueella. Lindström vietiin sittemmin vankeuteen manner-Suomeen. Hänen asiansa oli käsiteltävänä oikeudessa 1856, mutta hänet vapautettiin yleisessä armahduksessa vihollisen kanssa tapahtuneesta yhteistoiminnasta. Se oli osa Pariisin rauhansopimuksen ehtoja. Sen sijaan tullirikoksista hänet aikanaan tuomittiin. Englantilaiset olivat jo Hallin tykistöiskun aikoihin mennessä luodanneet ja merkinnet sekä laatineet kartan väylästä avomereltä Bomarsundiin, joten sinne olisi näin ollen saattanut edetä myös ilman paikallista luotsia. Paikallinen luotsi tosin varmisti turvallista etenemistä liittoutuneiden ollessa tottumattomia etenemään karikkoisella väylällä.

Lindströmin luotsaus vapaaehtoisuuden merkeistä huolimatta tapahtui pakollia. Häntä kiristettiin oman aluksen menetyksellä. Toisaalta laveampi toimeentulo englantilaisten suojaamana, ei niinkään epälojaalisuus yksinvaltaiseen keisariin tai Ahvenanmaan erottaminen Venäjältä, saattoivat jatkossa olla luotsauksen perusteina. Samalla tavalla oli myös Lemströmistä kotoisin ollut torppari Erik Lindman toiminut liittoutuneiden aluksilla luotsina Bomarsundin valtauksen aikana saaden huomattavan rahakorvauksen ja neljä mattoa jauhoja vallatun linnakkeen varastosta. Hänet oli venäjän kieltä taitavana haettu kotoaan luot-

saustehtäviin, jotka jatkuivat 18.9.1855 asti. Hän kehui vaikuttaneensa siihen, ettei vihollinen noussut maihin Flakan alueella ja marssinut Bomarsundiin sieltä, vaan aivan linnakkeen lähellä olevasta Tranvikista. Toisaalta eteneminen Flakasta Bomarsundiin olisikin ollut silloiset olosuhteet huomioiden huollollisesti ja myös tykistön siirtämisen aiheuttaman aikaviiveen takia taktinen virhe, johon sotilaat eivät varmaankaan olisi ryhtyneet. Lindman vältti viranomaisten pidättämisen ja tekonsa aiheuttamat oikeustoimet ennen julkista armahtamista. Hänen motiivinsa olivat henkilökohtaiset eikä niinkään poliittiset. Hän sai runsaan rahapalkkion tehtävästään. Toisaalta vihollinen oli hakenut hänet kodistaan. Vastaan paneminen olisi ainakin vienyt hyvän tienestin tältä jo 60 vuotta täyttäneeltä torpparilta.

Alun perin Ahvenanmaan Lumparlandista kotoisin ollut perämies Matts Sjöberg pidätettiin Kristiinankaupungissa epäiltynä vapaaehtoisesta vihollisen luotsauksesta. Hän esiintyi nimellä Sjögren, jota ei varmaankaan alussa osattu yhdistää von Bornin raportissa mainittuun Lundells Matteen eli Matts Sjöbergiin. Hän oli toiminut vakituksena luotsina ja tulkkina Ahvenenmaalla ja etenkin pääluotsina neljän aluksen suorittaessa tiedusteluiskun Turkuun 22.8.1854 Föglö–Kumlinge–Brändö–Berghamn väylällä. Silti alukset olivat useaan otteeseen saaneet pohjakosketuksia väylällä, josta merenkulun turvalaitteet oli poistettu. Vihollinen luopui 10 000 miehen iskusta Turkuun myöhäisen vuodenajan takia. Päätöstä vahvisti kaupungin hyvin järjestetty puolustus ja ilmeisesti myös merenkululliset vaikeudet. Lisäksi Sjöberg oli oman kertomuksensa mukaan ollut vangin asemassa Viaporin edustalle tehdyssä tiedustelussa. Hänen motiivinaan oli kaikesta päätellen ollut varallisuuden hankinta vihollisen aiheuttaman merenkulun laman aikana, samoin ilmeisesti seikkailunhalu. Hän oli esiintynyt Ruotsin kansalaisena ja pyrkinyt siten salaamaan muilta luotsaukseen osallistuneilta suomalaisuuksensa siinä kuitenkaan onnistumatta.

Oman erityisen syytteensä vihollisen opastamisesta Bomarsundin linnakealueella saivat edellä mainittu Lindström, renki Carl Movalsson, työmies Karl Andesson ja linnakkeella aiemmin vankina ollut Anders Mickelsson. He olivat auttaneet neljää vihollisen upseeria valitsemaan otollisimman tuliasemaan Brännklintin tornin tuhoamiseksi. Viimeksi mainitulla oli myös osuutensa siihen, että linnakkeen arkisto jäi vihollisen haltuun. Linnakkeen kassa oli myös ollut vähällä joutua ilmiantajan avulla viholliselle.

Pieni ryhmä liittoutuneitten kaappaamilta aluksilta ja Kastelholman vankilasta vapautettuja eckeröläisiä ja heidän kuntansa tilapäinen nimismies pyrkivät erityisesti omia taloudellisia etujaan ajaakseen toimimaan omia virkamiehiään vastaan. He mainitsivat motiiveikseen vihollisen ja ruotsalaisten tulkkeina toimineiden upseereiden lupaaman vapauden ja taloudelliset edut kansalle uuden hallinnon tultua voimaan. Heidän valitusretkensä englantilaisten amiraalin luo johti koko Ahvenanmaan siviilihallinnon johtajan kruununvouti Lignellin pidättämiseen 5.–15.9.1854 ajaksi. Amiraali vapautti Lignellin, koska ahvenanmaalaisten

pappien, nimismiesten ja muiden edustajien lähetystö ilmoitti vangitsemiseen liittyneiden tapahtumien aiheuttavan täyden anarkian Ahvenanmaalla.<sup>1</sup>

Vuoden 1856 kesään tultaessa oli 14 ahvenanmaalaista vangittuina sisämaan vankiloissa luvattomasta yhteydestä viholliseen ja kuusi henkilöä muualta Suomen rannikoilta.<sup>2</sup> Lopulta kuitenkin vain yhdeksän ahvenanmaalaisen luvaton ja vapaaehtoinen yhteys vihollisen kanssa oli tarkoitus tuoda käsiteltäväksi Keisarilliseen Hovioikeuteen ja sitä ennen keisarin hyväksyttäväksi, mutta Pariisin rauhaehtojen mukaan heidätkin armahdettiin. Ahvenanmaalla oli silloin 16 108 asukasta, joten vai mitätön osa heistä oli toiminut epälojaalisti keisarin Venäjää vastaan. Muut olivat edelleen Ruotsin ja liittoutuneiden voimakkaasta sotilaspoliittisesta toiminnasta ja propagandasta huolimatta keisarin hallinnolle uskollisia.<sup>3</sup>

Syylisten määrä koko Suomessa oli lopulta supistunut vain parikymmeneksi ja rangaistukset oli valmisteltu keisarille esittelemistä ja hyväksymistä varten vuoden 1856 keväällä. Liittoutuneet eivät näytä liikoja rehennelleen suomalaisilta saamastaan avusta, koska nämä suomalaiset olisivat joutuneet pidätetyiksi Suomessa, kuten siitä huolimatta usein kävikin viranomaisten saatua asiasta vihiä.

Ahvenanmaan olot hyvin tuntenut ja Kansallisarkistossa olevia kenraalikuvernööri kanslian asiakirjoja tutkimuksissaan lähteinä käyttänyt kenraalimajuri M. Borodkin toteaa, ettei ole pesää, jossa ei olisi myös mätämunaa. Hänen isänsä oli toiminut upseerina Bomarsundissa, joten hänellä oli asiantuntemusta puhua näin.<sup>4</sup>

Suomen rannikoilla asuvien luvaton ja vapaaehtoiseksi luokiteltu yhteys viholliseen oli siten lähes tyystin omanvoitonpyyntiin perustuvaa, eikä motiivina ollut toiminta keisarivaltaa vastaan Suomessa tai maan irrottaminen Venäjästä.

### 5.4.2 Lojaali kansa ja sen heroistiset sankarit

Liittoutuneiden kohdistamat rajut iskut Suomen kauppalaivaston ja merikaupan materiaalivarastojen sekä telakoiden tuhoamiseksi määrittelivät Englannin ja Ranskan Suomen rannikon asukkaitten vihollisiksi. Niiden laivastojen tehtäväksi nähtiin tuhota autonomisen Suomen hyvinvointia kasvattanut merikauppa sekä siten rannikoiden asukkaitten siitä saama toimeentulo. Länsivaltojen ja Ruotsin tukema suomalaisten skandinavistien ja liberaalien ajama poliittinen toiminta Suomen irrottamiseksi Venäjästä kansannousuun tukeutuen epäonnistui. Se

---

1 von Bornin raportti 27, 54, 55, 64, 70 ja 77.

2 KA.KKK Fa 967, 280-281 venäjänkielinen luettelo vangituista.

3 ÅLA, kartong 17 (K 17) Rättegångshandlingar 1856 Bomarsund -luettelo ja Ahvenanmaan väestöluettelo; KA. KKK Fa 1046, jossa Finlands almänna tidning 17.9.1856. Siinä julkaistaan keisarin 7.9.1856 tapahtuneeseen kruunaukseen liittynyt yleinen armahdus eli pardons-plakat

4 Borodkin 1905, 206.

johtui länsivaltojen ulkopolitiikan tavoitteiden ja sen merivoimien toiminnan päämäärien luomasta ristiriidasta.

Z. Topeliuksen Helsingfors tidningar -lehdessä julkaisema ”Den första bloddroppen”-runo ensimmäisen 19. –20.5.1854 tapahtuneen merellisen iskun jälkeen Tammisaareen oli käännekohta, joka alkoi murentaa Suomen skandinavistien politiikkaa sitä mukaa, kun liittoutuneitten merisaarto ja siitä aiheutuneet tuhot alkoivat luhistaa Suomen ja sen asukkaitten hyvinvointia. Topelius sai silti kärsiä siviilirohkeudestaan pitkään: perusteluna oli liiallinen venäläismielisyys.<sup>1</sup>

Venäjälle lojaalien vastainen ”verettömien” rintama ryhmittyi August Schaumanin Morgonbladetin taakse. Se vähätteli vihollisen aiheuttamia tuhoja ja näki, ettei suomalaisten olisi siihen mitenkään erityisen innokkaasti ase kädessä reagoitava, sillä ”Sodan syyt olivat meistä kaukana; niihin ei ollut Suomella mitään asiaa”<sup>2</sup>. Tukholmalaiseen Aftonbladetiin lähetettiin se, mitä ei uskallettu sanoa Morgonbladetissa. Siinä Topeliusta mustamaalattiin ja hänet nimettiin vallassa olevien lakeijaksi jopa niin voimakkaasti, etteivät hänen entiset ystävänsä tohtineet häntä enää tervehtiä. Halkokarissa taistelleita kokkolalaisia siviilitaistelijoitakin pilkattiin ja siellä taisteluun osallistunut ylioppilas joutui ivan kohteeksi. Vihollisen iskujen vähättely kuitenkin vaimeni, kun Milner Gibson esitti hävitysten takia Suomen kauppahuoneilta välittyneen valituksen vuoksi välikysymyksen Englannin parlamentissa. The Times -lehti esitti laivaston toiminnasta anteeksi-pyyynnön. Laivaston aiheuttamat tuhot vähenivät<sup>3</sup>.

Harvoin muistetaan, että Suomessa olevilla kauppahuoneilla ja laivanvarustajilla oli avainasema vaikutettaessa viholliseen heidän raportoidessaan vihollismaassa oleville, hyvin tuntemilleen kauppakumppaneille Englannin laivaston heidän jo ostamalleen ja maksamalleen kauppatavaralle aiheuttamista tuhoista.

Revansistisen Ruotsin kannustamat Suomen skandinavistit saivat lopulliseksi nähdyn iskun vasta sodan jälkeen, kun fennomaanit alkoivat rakentaa suomenkieliseen kulttuuriin perustuvaa kansallista Suomea. Keisarin Venäjä tuki Suomen venäläistämishojelman myötä toimintaa Ruotsiin tukeutuvia Suomen skandinavistisia svekomaaneja vastaan. Tässä oli keskeisin asema J. V. Snellmanin jopa ”machiavellimaiseksi” nähdyllä toiminnalla. Hän kirjoituksillaan puolusti keisari Aleksanteri II:n uudistuksia Ruotsin lehdistön mustamaalausta vastaan jopa Puolan kapinan aikana. Nämä olivat myös niitä kirjoituksia, joita toimitettiin keisarin työpöydälle.<sup>4</sup>

Satamakaupunkien pormestarit, raati, kauppaporvarit ja asukkaat loivat sotaväen suosittamana ja usein omaehtoisesti erityisen siviilipuolustusjärjestelmän.

---

1 Hirna 1956, 68.

2 Schauman 1901, 364 -367

3 Borodkin 1905, 211 -212.

4 Savolainen – Linnavalli – Selovuori 2002, 125 -128.

Rannikon puolustuksen vähät venäläiset ja suomalaiset joukot otettiin hyvin vastaan omien siviilipuolustusjärjestelmien tueksi yhteistä vihollista vastaan. Kaikki voimat tuli saada käyttöön puolustamaan omien satamien kauppa-alueita, merikaupan varastoja ja telakoita sekä siten kunkin omaa välillistä toimentuloa. Edellä kerrotun mukaan yhdentoista satamakaupungin siviilijohto Haminasta Tornioon oli neuvottelulippuineen vihollista vastassa rajoittaakseen sen tekemiä tuhoja. He myös hämäsivät taitavasti vihollista salaamalla paikalla olevan asevoimien läsnäolon. Siksi vihollinen kärsi mm. Kokkolassa katkeran tappion. Lisäksi Rauman siviilineuvottelijat eivät kertoneet asevoimien läsnäolosta ja siviilikaartista, jolloin vihollinen kärsi henkilötappioita ja joutui vetäytymään.

Krimin sodan heroististen siviilisankareiden tarinoita on taltioituna monina versioina SKS:n kansanrunousarkistoon ja kirjoitettu kannustimeksi vuoden 1877 jälkeen perustetuille suomalaisille tarkka-ampujajoukoille tarkoitettuihin ”Lukemisia Suomen sotamiehille” -teoksiin vuosina 1891–1892. Niissä kerrotaan venäläisistä tai suomalaisista joukoista ja varsinkin suomalaisista siviilitaisteluista. Itsesensuuri ei ollut silloin edes tarpeen, kuten Suomen sodan sankaritarinoissa mm. Vänrikki Stoolissa, josta oli pakostakin jätetty pois kansan suussa levinneet kertomukset Venäjälle kiusallisista Ahvenanmaan ja mantereen sissi- ja partisaanijoukoista ja niiden sankareitten toiminnasta keisarin Venäjää vastaan.

Lukuisten aseistamattomien siviilipurjealusten päälliköt kiistivät vihollisen merenherruuden vuosien 1854–1855 aikana toimiessaan merisaarron murtajina ja sankareina vastassaan aseistetut ja nopeudeltaan ylivoimaiset vihollisen höyryalukset. He ovat mittavista ansioistaan huolimatta jääneet pois sankarikertomusten sivuilta. Kaupunkien historioissa niistä kerrotaan, mutta erityistä sankarikehää ei saarronmurtajien päähän aseteta. Siihen lienee syynä mm. tapahtumien todistajien puute sekä se, että suuria voittoja tuottaneet, myös veneluokan alukset, toivat lastinsa usein ohi Suomen tullien.

Näistä vähistä sankariteoista itäisin on tarina laivuri Taneli Inkisestä, joka pelasti vihollisen tuleen sytyttämän aluksensa Virolahdella. Kaikkien venäläisten sytytettyjen alusten miehistöt pakenivat maihin.<sup>1</sup>

Meriväylien suilla toimineet tullivirkailijat välittivät havaintojaan vihollisesta ja luotsasivat saarronmurtaja-alueita usein oman henkensä menettämisen uhalla. Näistä ansioista sai Kristiinankaupungin tullimies Mats Ström keisarilta kunniamerkin ja oikeuden sodan muistomitalin kantamiseen, kun hän oli 6.7. ohjannut sumussa kulkeneen kaljaasi Assarin suolalasteineen Siipyyn satamaan ohi vartiossa olleen englantilaisen sota-alueen, estänyt monien vastaavien ansioittensa lisäksi kuunari Clio’a ajamasta karille ja luotsannut sen turvallisesti suolalasteineen satamaan 5.10.1854 purjehtien veneellään aluksen edessä.<sup>2</sup>

---

1 Mattila-Vitikka 1996, 106 -107.

2 Norrvik 1999, 161 -162.



Porkkalan luotsi Karl, John Söderling oli joutunut pakenemaan Rönnskärin luotsiasemalta veneellään purjehtien. Vihollinen aikoi vangita hänet. Häntä takaa-ajava sota-alus oli juuttunut matalikkoon ja siitä laskettu soudettava tykkipursi oli jatkanut takaa-ajoa tulittaen myös tykillä. Tähän Söderling oli vastannut kiväärinsä laukauksilla ja voittanut kilpurjehduksen. Hän oli myös poistanut vihollisen laskemia merenkulun turvalaitteita. Hänet palkittiin kunniamerkillä ja kertomus hänestä julkaistiin Morskoi Sbornik -lehdessä.<sup>1</sup>

Ahvenanmaalaisista vihollistietoja tuottaneista postiruotujen soutajista, vihollisen merenkulun turvalaitteita poistaneista, vihollista tulittaneista, sotilashenkilöitä taistelun aikana salaa kuljettaneista ja näiden urhoollisuudesta palkituista teoista on edelläkin kerrottu. von Bornin ja aliluutnantti Gadellin maanpetokselliseen toimintaa syylistyneitten raportissa näistä on laadittu voimakkaana vastapainona esitys lukuisten sankarillisten ahvenanmaalaisien osallistumisesta sotatoimiin ja niiden tukemiseen. Erityisenä ansiona ahvenanmaalaisille on esitetty Tarkka-ampujapataljoonan miesten Laggin, Elgin, Kuulan ja Fennan vieminen viholliselta salaa Suomeen<sup>2</sup>.

Sankarimaininnan ansaitsevat Hamnsundetista ja Åsgårdan kylästä olleet torppari Carl Michelsson ja hänen kälynsä Carl Anders Johansson. He tulittivat Pohjois-Ahvenanmaalla Boxössä 5.8.1854 kahta vihollisen venettä 14 laukauksella, kun nämä aikoivat ottaa haltuunsa heidän ja useiden muiden mereltä kalasta tulevien veneet. Michelssonia pidettiin vangittuna Boxön saarella, kunnes eräs Snäcköstä kotoisin ollut maanviljelijä vapautti hänet. Vihollista ampuneet saivat kunniamerkit.<sup>3</sup>

Vasta viimeaikoina on tuotu esille ranskalaisen sotilaan väkivaltainen riisuminen aseista. Sen suoritti Mågstecktalainen maanviljelijä Fredrik Blomqvist. Tapahtuman muistoa vaalivat kallioon meistetyn kiväärin ja miekan kuvat sekä kirjaimet FB ja vuosiluku 1854. Asiasta ei ilmeisesti silloin puhuttu, koska Blomqvist oli ollut noutamassa vihollista avustaneesta hevospelkuksesta saatuja palkkioita ranskalaisten leiristä. Ranskalainen sotilas oli ilmeisesti ryöstämässä rahoja häneltä.<sup>4</sup>

Senaatin kirjuri Oskar Norrménin toimintaa on jo edellä käsitelty. Tässä tarkennetaan kertomusta, miten hän pelasti Bomarsundin linnakkeen 10 000 ruplan kassan apunaan lääninlääkäri Friman ja kappalainen A. Eklöf sekä Eckerön nimismies Aeimeleus. Kassan pelastamiseksi toimivat myös useat ahvenanmaalaiset. Kassa oli jo 28.7.54 siirretty Getan pappilaan Finströmin nimismiehen tuella ja sieltä edelleen Getan Bastön kautta meritse 9.8.54 Eckeröhön laivuri Adolf Wil-

---

1 Auvinen 1999, 61 -62; Enqvist 1998, 4-5.

2 ÅLA, von Bornin raportti (Sverre Scottin kopio), 74, 75, 76.

3 KA. H.S. Tamelanderin arkisto. Bomarsund, Gadellis raport, 00021; ÅLA, von Borns "Ödemjukaste Memorial" (Sverre Scottin kopio), 74; Borodkin 1905, 208.

4 Per-Ove Högnäs. Ålands odling 1994, 127-130.

helm Bomanin hankkimalla veneellä. Kassa siirrettiin lopulta luotsivanhin Thure Abraham Lignellin hankkimalla veneellä ja myös hänen luotsaamana 10.8.54 Grisslehamniin ja sieltä edelleen Ruotsiin ja Tornion kautta Helsinkiin. Tämä monivaiheinen vihollisen miehittämän saartorenaan läpäisy ja merisaarron kylmäverinen väistäminen vihollinen kannoilla tuotti Norrménille Vladimirin ritarikunnan IV luokan kunniamerkin ja 200 ruplan palkkion.<sup>1</sup>

Kansantarina kertoo, että Pyhärannan Santtiossa oli vihollisen vene tullut rantaan aikeenaan ottaa luvatta alukselleen muonaa ja laitumella olevia lampaita. Tietävästi 1832 syntynyt Santtionmäen väkivahva Gyär oli ottanut kaksi englantilaista merimiestä kinaloonsa ja sanonut: ”Rutistank mä nämä pliniks!”, jolloin vanhan ruotusotamies Bångin puoliso oli estänyt sen sanomalla, että Jumalan luoma engelsmannikin on. Samoin paikalla ollut merimies Reinfors oli estellyt sanoen, että sota-alus voi kostoksi ampua koko kylän poroksi. Väkivaltaisesti rutistetut vihollisen miehet olivat soutaneet ulommaksi, mutta näyttivät aikovan ottaa lähisaassa laiduntavia lampaita. Paikalle tullut Hirslahden Kaeri oli ampunut susihauleilla vihollisen suuntaan, jolloin lammasvarkautta suunnitelleet jatkoivatkin soutamistaan merelle. Paikalle oli myös tuotu vanha laivatykki, joka ladattiin pienillä kivillä, mutta vihollinen oli jo ehtinyt poistua näköpiiristä.<sup>2</sup>

Kokkolassa 1854 ja 1855 käydyistä torjuntataisteluista kertovissa kansantarinoissa on usein nimetty erityisiksi sankareiksi satapäisen siviilikaartin johtajina ja toiminnan rahoittajina olleet kauppaneuvos Anders Donner ja kauppias Oscar Lasander sekä hyvänä hyljekivääriampujana tunnettu maanviljelijä Matts Kankonen. Heidän toiminnastaan ja palkitsemisestaan sekä myös keisarin Venäjän suosittelemasta siviilipuolustusjärjestelmän mallista muille rannikon satama-kohteille on jo edellä kerrottu.

Pohjanlahden perukoilla 1854 oli vihollinen sytyttänyt Kemijoen suistossa palamaan lankku- ja lautapinot, joita talonpojat olivat ryhtyneet sammuttamaan. Vihollinen oli soudettavan tykkiveneen laukauksin pyrkinyt estämään sammuttamisen, jolloin mm. rantaan kiinnitettyjen lautatavaralotjien köydet yritettiin katkaista. Tässä yhteydessä oli sammutustyössä ollut Gustaf Walmaria osoitettu pistoolilla, mutta tämä ei ollut osoittanut minkäänlaista pelkoa. Pistooliakaan ei laukaistu. Myös kuivaniemeläiset siviilit olivat nimismiehen johtamina säästäneet suuren osan aluksistaan tulittamalla vihollista kahtena eri päivänä 1855. Siitä he saivat kunniamerkkejä ja rahapalkkioita.<sup>3</sup>

Sotien aikana on aina syntynyt yksityistaistelijoista kertovia laajalle levinneitä sankaritarinoita, jotka kuvaavat selkeästi kuka oli vihollinen. Näille kertomuksille

---

1 ÅLA, von Bornin raportti (Sverre Scottin kopio) 19, 26, 28, 66, 67, 71, 75, Turpeinen 2003, 124-125.

2 Hella 2001, 74 -76.

3 Lukemisia Suomen sotamiehille 1891 VII 1, Kemi 387 -388; 1892 II, Kuivaniemi 44 - 45.

on ominaista sekä niiden leviäminen luonnostaan että usein myös tarkoituksella levitettyinä heroistisina, vihollista väheksyvinä lukuisina eri versioina. Niillä on kuitenkin ollut vankka tapahtumapohja, kuten hyvällä sotapropagandalla tuleekin olla. Keisarin Venäjän poliittisen johdon kuunnellessa tätä Krimin sodan aikana levinyttä kansan kertomaa ei se voinut uskoa muuta kuin, että suomalainen rahvas ja heitä johtava yhteiskunnan ylempi luokka olivat lojaaleja keisarin Venäjälle.

### 5.4.3. Siviilitaistelijoista kertovat muistomerkit

Siviilitaistelijoista Suomen rannikoilla ovat olleet tunnettuja tanskalaisvaltaa vastaan taistellut ja kauhua aiheuttanut merisissi Niilo Grabbe sekä venäläisiä vastaan iso- ja pikkuvihan aikana toiminut saaristosissi Tapani Löving.

Suomen sodan, Krimin sodan ja ensimmäisen maailmansodan rannikkotaisteluista kertovat muistomerkit on luetteloitu liitteessä 6. Rannikon asukkaat tukivat jo Suomen sodan aikana Ruotsin laivaston tiedustelua ja osallistuivat Lemun maihinnousuun. Siviiliväestön lojaalisuus emämaa Ruotsille vaikutti osaltaan niin sisämaassa kuin rannikoilla taistelun kulkuun sekä merkittäväällä tavalla Venäjän poliittiseen päätöksentekoon laajan autonomian myöntämiseksi. Ahvenanmaalaiset riisuiivat 1808 vihollisen aseista koko saarivaltakunnan alueella ja kuljettivat sen joukot vankeina Ruotsiin. Siitä kertovat Finströmissä ja Kumlingessa olevat muistomerkit. Taivassalon Helsinginrannan muistomerkki kertoo myös siitä, että siviiliväestön soutuvenekuljetus aluksilta maihin ja maantiekuljetukset olivat tukemassa uuden sillanpääaseman avaamista. Erillinen siviilikaartikin oli loitompana maihinnousurannasta valmiudessa liittymään eteneviin voimiin, jos sotatoimi olisi onnistunut.

Sortokauden ajan muistomerkit rannikoilla ennen ensimmäistä maailmansotaa kertovat siviileiden toiminnasta emämaataan Venäjää vastaan. Ne viestivät vastarintamiesten sekä jääkäreiden toiminnasta. Sen sijaan siviiliväestön osallistumisesta Venäjän sotatoimien tukemiseen rannikoilla 1. maailmansodan aikana on vain Airiston vedenottoaikan venäjänkielinen muistomerkki, jossa mainitaan suomalaisen Granit Oy:n rakentaneen Venäjän laivaston vedenottoaikan.

Krimin sotaan liittyvistä muistomerkeistä 14 kertoo siviilien osallistumisesta Krimin sotaan. Näistä viisi on ollut paikoillaan jo autonomian aikana. Suurin osa on kuitenkin pystytetty itsenäisen Suomen aikana, mutta nekin kertovat suomalaisten siviilien ja keisarin Venäjän taistelusta yhteistä vihollista vastaan. Muistomerkkienkin kertoman mukaan rannikon siviilit tukivat emämaataan mereltä tulevaa vihollista vastaan voimakkaimmin juuri Krimin sodassa, olennaisesti vähemmän Suomen sodassa ja tuskin ollenkaan sortokauden syventyessä 1. maailmansodan aikana.

## 5.5. Siviilien vaikutus sotatoimiin ja venäjän suhteisiin

### 5.5.1 Merenkulun turvalaitteiden poistaminen hidasti vihollisen liikettä

Luotsi- ja majakkalaitoksen henkilökunta sekä kauppasatamien viranomaiset paikallisen väestön tukemana sammuttivat meriloistot, poistivat omat merenkulun turvalaitteet ja vihollisen sittemmin laskemat merimerkit sekä kieltäytyivät luotsaamasta vihollisen aluksia. Suomen valtio myös kannusti vihollisen merimerkkien poistamiseen maksamalla työstä hyvän palkkion. Tämä aiheutti kymmenien vihollisalusten juuttumisen kareille ja eräitä pahoja vaurioitumisia etenkin Bomarsundin tuhoamiseen päättyneessä sotatoimessa. Vihollisalusten tehokkuuteen vaikuttava liike tuli varovaisemmaksi ja hitaammaksi. Vihollinen joutui myös itse mittaamaan ja yhä uudelleen rakentamaan tarvitsemiaan väyliä. Bomarsundin operaatio viivästyi, ja vuoden 1854 ajaksi Itämeren alueelle tuotua yli 10 000 miehen maataisteluvoimaa ei enää kyetty talven lähestyessä ja kulkutautien levitessä suuntaamaan Bomarsundista Turkuun tai Viaporila valtaamaan. Siviilit kiistivät viholliselta ehdottoman merenkäytön herruuden.

Vihollinen tarvitsi luotseja taatakseen esteettömän liikkeensä saaristossa. Suomen rannikon luotsit oli vedetty sisäsaaristoon. Ruotsista saatujen muutamien paikallisesta merenkulusta jotain tietävien avulla ei korvattu luotsien puutetta. Virassa olevista suomalaisista luotseista ei yksikään syylistynyt vihollisen luotsaukseen ruhtinaallisista palkkioista huolimatta. Sen sijaan vihollinen onnistui väkivalloin kaappaamaan kotitiloiltaan jo eläkkeellä olleita luotseja sekä aluksi väkivalloin ja sittemmin hyvällä palkkiolla houkuttelemalla ottamaan luotsaus-tehtäviin laivureita ja perämiehiä sekä paikallisia asukkaita selvitäkseen edes jotenkin kapealla, mutta jo omien merenmittaajien rakentamalla väylästäöllä mereltä Bomarsundiin. Tiedustelumatkan Turun satamaan tehneille neljälle alukselle saatiin pakko-otettua useita eläkkeellä olleita luotseja ja myös palkkiota vastaan toimineita merenkulkijoita. Näinkin varustettuna neljästä aluksesta yksi juuttui karille useita kertoja ja kaikki muut alukset ainakin kerran pitkän, useita vuorokausia kestäneellä matkalla, joka rauhan aikana olisi sujunut alle vuorokaudessa. Muualla Suomen rannikoilla kaapattiin merenkulkijoita luotsaamaan sota-aluksia vaihtelevalla menestyksellä. Sodan alussa Oulun kaupungin erottama luotsi saatiin aluksi väkisin kaapattua tehtävään, jossa hän sittemmin sai toteuttaa henkilökohtaisen kostonsa oululaisille, kun kaupungin sataman varastot alukset ja telakat poltettiin.

Vihollisen lisääntyneet iskut rannikoilla vasta 1855 kertovat siitä, että aluksilla olivat käytössään paremmat kartat ja pakon sanelemana kehittynyt parempi rutiini edetä itse luotaamalla kohteisiinsa.

### **5.5.2. Siviilit käyvät merikauppaa merisaartoa ylläpitävistä sota-aluksista huolimatta**

#### *Saarronmurtaja-alukset*

Sodan aikana suomalaiset kauppahuoneet ja laivanvarustajat sekä saariston asukkaat purjehtivat Ruotsiin ja osin myös Pietariin sekä kävivät merikauppaa, vaikka vihollisen laivaston päämääränä oli estää se merisaarrolla. Siviiliväestön purjealukset kiistivät näin vihollisen merenherruuden ja uhmasivat liittoutuneiden höyrysota-aluksia oman merivalvonnan antamien tietojen sekä vankan merimaaston tuntemuksen avulla. Vihollinen sai kuitenkin kaapattua osan näistä omistajilleen merkittäviä taloudellisia voittoja tuottaneista aluksista ja lasteista. Kauppameriliikennettä Saaristomereltä ja Pohjanlahdelta Ruotsiin ja osin myös itäiseltä Suomenlahdelta Pietariin ei vihollinen pystynyt täysin lopettamaan. Sen sijaan päävientituotteiden tervan ja puutavaran vienti Etelä-Itämerelle ja Englantiin sekä talvisaikainen Välimeren liikenne samoin kuin Kaukoidän merenkulku Tyynellämerellä tyrehtyi. Tullitulojen voimakas väheneminen sekä sodan aiheuttamat ylimääräiset kustannukset olivat saattaa autonomisen Suomen suoritustilaan. Kulutustarvikkeista suolan, sokerin ja kahvin hinnat nousivat huomattavasti.

Niinä aikoina, jolloin eivät edes vihollisen sota-alukset kyenneet lähestyvän talven tai kevään hyisten säiden takia toimimaan Suomea ympäröivillä merillä, purjehtivat saarronmurtaja-alukset olosuhteista huolimatta. Rekikolonnat välittivät merikaupan tuotteita yli Pohjanlahden jäisten selkien Ruotsiin. Suolaa vietiin rannikon satamista aina Itä-Suomeen asti.

Vihollinen salli puolueettomien maiden ei-sotakieltotavaraa käsittäneen merikaupan Suomeen, joten kauppahuoneet käyttivät myös tätä mahdollisuutta kauppasaarron murtamiseen. Tällöin etenkin pohjoismaiset alukset purjehtivat Suomeen. Myös Kronstadtin linnakkeen rakentamiseen käytettävää kiveä kuljettiin Suomesta Pietariin, mutta vihollisen tuhoisa isku Virolahdelle sai pääosin venäläisillä aluksilla tapahtuneen kuljetuksen tyrehtymään. Myös kauppa Venäjälle maarajan yli lisääntyi samoin kuin maakuljetukset Tornioista Ruotsiin. Suomi oli vielä tuolloin kulutustavaroiden osalta pitkälle omavarainen ja sulunmurtaja-toiminta sekä maakauppa kykenivät tyydyttämään silloiset tarpeet. Näin kauppasaarto ei näännyttänyt suomalaisia eikä vähentänyt heidän taistelutahtoaan.

Vihollisen merisaarron tehokkuutta pystyttiin myös heikentämään vaikeuttamalla sen paikallishuoltoa. Alus saattoi tukeutua kivihiilen korvaavaan puutavaraan, jota saatiin kaapatuilta aluksilta ja rannikolla olevista vientitavaravarastoista. Asuintilojen lämmityksen ja ruuanvalmistuksen sekä kivihiilen sytyttämisen lisäksi puuta voitiin käyttää myös alusten korjaukseen ja höyrykattiloiden tulipesissä. Tähän kelpasivat kaapattujen alusten halko- ja puutavaralastit samoin kuin

rannikolla olevat puuvarastot. Vihollisen alusten paikallishuoltoa vaikeutettiin evakuoimalla rannikolle varastoitu puutavara ja karja. Jossain määrin kyettiin vaikeuttamaan alusten muonitusta kieltämällä elintarvikekauppa vihollisen alusten kanssa. Nämä toimenpiteet estivät jossain määrin vihollisen alusten jatkuvan toiminnan Suomen rannikolla ja pakottivat ne siirtymään Fåröseen, Naissaareen tai Ahvenanmaan Ledskäriin täydentämään hiili-, vesi- ja muonavarastojaan. Porkkalan alueella sotilaat mursivat Järvön saarella järven ja meren välisen törmän. Alukset eivät sen jälkeen saattaneet käyttää järven makeaa vettä höyrykattiloissaan eikä juomavetenä<sup>1</sup>.

### 5.5.3. Merikauppaan investoitujen varojen tehokas suojaus viholliselta

Kaupunkien kauppalaivastoon kuului ennen vuotta 1853 Suomen laivakalentereidien mukaan 471 alusta kantavuudeltaan 53 392 lästia. Vihollinen pystyi kaappaamaan tai tuhoamaan yhteensä 89 alusta kantavuudeltaan 9 544 lästia eli vain noin neljänneksen kaupunkien kauppa-aluksista. Merionnettomuuksissa menetettiin 22 alusta eli 1 734 lästia.

Siten suomalaiset pelastivat vihollisen käsistä 360 alukseen investoidut maan vaurauteen ja asukkaitten hyvinvointiin välillisesti vaikuttaneet varat. Näistä 158 aluksesta noin 25 849 lästin edestä eli lähes puolet lästimäärästä myytiin ulkomaille. Näin 202 aluksesta osa jäi puolueettomien maiden satamiin, suurin osa Suomeen kaupunkien siviilipuolustusasemien suojaan ja sisäsaaristoon mastot, köysistö ja purjeet maihin varastoituina ja rungot upotettuina ja naamioituna. Edellä kuvattujen eri satamien kauppahuoneiden ja laivanvarustajien sekä siviilihenkilöiden toiminta pelasti vihollisen käsistä noin 75 prosenttia alusten hankintaan kuluneesta ja maan hyvinvointiin kuuluneista pääomista joutumasta vihollisen hävittämiksi. Sodan aiheuttamat muutokset alusten hinnoissa eivät kuitenkaan aina antaneet läheskään täysmääräisesti niiden arvoa vastaavaa tuottoa. Sodan jälkeen vuoden 1856 laivakalenterin mukaan Suomessa oli 295 alusta vastaten 21 868 lästia. Tämä mukaan heti sodan jälkeen hankittujen alusten koot olivat lästiluvun mukaa vuoden 1853 laivakalentereihin verrattaessa pienempiä. Voi perustellusti myös olettaa, että ulkomaankaupassa käytettyjen suurimpienkaan alusten myyntihinnat sodan aikana eivät aina olleet edullisia. Niistä saatuja varoja oli myös pakko sodasta huolimatta käyttää liiketoiminnan vaatimien rutiinien ylläpitoon eli alusten ja satamiin varastoidun materiaalin ja alusten saattamiseen suojaan sekä ulkomailla olevien alusten seisottamisen vaatimiin ylläpitokuluihin. Sulunmurtajatoimintakaan ei korvannut rauhanajan ulkomaankaupasta saatuja tuloja. Suomessa oli kaupunkien alusten lisäksi 1853 maalaislaivaston 891 alusta

1 Enqvist 1998, 5.

eli yhteensä 23 259 lästää. Näistä vain 30 mainitaan menetetyiksi sodan aikana. Luvuista tosin puuttuvat alle 10 lästin alukset. On kuitenkin arveltu, että kaikista maalaisten omistamista aluksista menetettiin neljännes vihollisille ja osin myös myytäessä ne ruotsalaisille.<sup>1</sup>Arviota puoltaa se, että jo Vaasan edustalla saartoa suorittavan Dragon aluksen päällikkö kertoi saartoa suorittaessaan yhdessä kahden muun aluksen kanssa takavarikoineensa yksin ainakin 30–40 veneen lastit<sup>2</sup>.

Edellä on myös käsitelty Oulun, Raahen ja Pietarsaaren kauppahuoneiden ja laivanvarustajien yhteydenpitoa Ruotsin välityksellä ulkomaille ja etenkin näiden Englannissa oleviin kauppakumppaneihin, joiden jo maksamaa materiaalia oma laivasto poltti. The Times -lehdessä ja etenkin alahuoneessa käsiteltiin tätä asiaa, jolloin Raahen ja Oulun kaltaiset tuhopoltot jäivät ainoiksi sodan aikana kenties Rauman kostopolttoa lukuun ottamatta. Se tapahtui viholliselle henkilotappioitakin tuottaneen torjuntataistelun, jossa mukana oli myös siviileitä, jälkeen. Vastaavan kaltaisia englantilaisten jo osiltaan maksaman kauppatavaran suurthuhoja ei enää sodan aikana toteutettu. Samaan aikaan pyrittiin myös muilla keinoin vaikuttamaan Englannin sodankäyntiin Suomessa, josta esimerkkinä on Z. Topeliuksen englanniksi käännetty runo The First Drop of Blood 19. May 1854, jossa arvosteltiin alusten kaappausta, kuvattiin pettymystä suomalaisten aiemmin ihaileman Englannin iskiessä Tammisaareen ja annettiin ymmärtää että suomalaiset iskevät takaisin isänmaataan puolustaen Venäjän rinnalla.

Rannikolle ja laitureille varastoituihin vientiin tarkoitettuihin tervatynnyreihin ja puutavaraan sekä myös tuontitavaraa olleisiin suolatynnyreihin investoituja varoja pyrittiin etupäässä suojaamaan evakuoimalla ne sisämaahan ja naamioimalla ne. Näin menetteli mm. kokkolalainen lavanvarustaja, kun tervatynnyrit haudattiin hiekkamaastoon. Puumateriaalia ja tervatynnyreitä pyrittiin suojaamaan myös syöksemällä ne lastauspaikoilta mereen, kuten osin meneteltiin mm. Oulussa. Tämä lisäksi se esti tulen leviämisen kaupunkiin, vaikka tervahovit oli jo alun alkaen sijoitettu siten, ettei niiden helposti syttyvä materiaali aiheuttaisi kaupungeille suurpaloriskejä.

### *Valtion ja siviileiden omaisuus pelastetaan evakuoimalla se sisämaahan*

Vihollisen iskujen pelossa vietiin jo vuoden 1854 alussa valtion omaisuutta Helsingistä sisämaahan, etenkin Hämeenlinnaan. Siviilistä vuokratuissa rekikolonniassa oli lastina Suomen Pankin varoja, valtion tärkeitä asiakirja-arkistoja, yliopiston

---

1 Hella 2001, 61; Rommi 1886,175–176; Muissa lähteissä kuten Turpeinen 2003, 207; ja Borodgin 1905, 230 esitetyt luvut vaihtelevat eri tietokantojen mukaan, mutta niiden kertaluku osoittaa, että vihollinen pystyi tuhoamaan vain neljänneksen aluksista ja loppujen pelastaminen oli niiden omistajien ansiota.

2 KA.VESA 7718/94–95.



kirjaston teoksia ja muita arvokkaita kokoelmia. Helsingin siviiliväestö seurasi esimerkkiä, ja pitkät hevosajoneuvojonot asunnoista evakuoituine tavaroineen suuntautuivat maaseudulle. Tästä välttämättömästä siviilikuljetusten kasvaneesta tarpeesta kertoi se, että rahtimaksut olivat nousseet rajusti. Rannikon satamakaupungeissa siviiliväestön evakuointiin ryhdyttiin yleisesti vasta viime tingassa ja perin hätäisesti, jolloin vihollisisku oli selkeästi uhkaamassa kaupunkia, kuten tapahtui Raahessa, Oulussa ja Turussa.

Vihollinen oli ilmoituksensa mukaan kohdistava iskunsa valtion omaisuuteen, joten kaupunkilaiset joutuivat rannikoilla evakuoimaan suola- ja viljavarastoja sisämaahan tai he joutuivat poikkeuksellisten olojen vuoksi vahventaman niiden vartiointia kuten Kokkolassa, jossa suuri varasto oli loitompana rannasta. Siellä oli myös yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen palkattu 30 miestä.

### *Siviilien järjestämä palontorjunta kaupunkien suurтуhoja torjumassa*

Krimin sodan aikana rannikoiden kauppasatamakaupungit olivat useimmiten tiheään rakennettuja puutaloalueita, joiden kohtalona oli tuhoutua kokonaan tulen päästyä irti yhdessäkin talossa. Se oli selviö ilman sotatoimienkaan aiheuttamaa vaaraa. Siitä kertovat sotatoimista riippumattomat Loviisan ja Uudenkaupungin suurpalot sekä sotaa edeltänyt Porin kaupungin tuhoisa palo. Se, että vihollinen heti sodan alussa tuhosi polttamalla sotilaallisiksi kohteiksi katsomansa telakat ja satamien terva- ja puutavaravarastot Raahessa ja Oulussa, kavahdutti muut satamakaupungit tehostamaan palontorjuntaansa.

Vihollinen oli valmis tuhoamaan polttamalla tiiviin asutuksen keskellä sijainneet kasakkaryhmien majapaikat ja sotilaiden tuliasemat. Se saatiin kuitenkin luopumaan polttamisesta neuvottelemalla tuulen ollessa kaupungin puutaloalueen suuntaan Oulussa ja Vaasassa. Torniossa oli kasakoiden rakennus ja muita valtion rakennuksia purettu kokonaan ennen vihollisen tuloa. Uudessakaupungissa sotilaat saatiin luopumaan merelle ampuvan patterin rakentamisesta kaupunkialueelle.

Komppanianinkin vahvuisia venäläisiä yksiköitä saatiin neuvottelemalla niiden päälliköitten kanssa vetäytymään ja luopumaan annetusta kaupungin puolustus-tehtävästä. Vihollisella ei sen jälkeen ollut perusteita tulittaa itse kaupunkia. Näin meneteltiin Porissa ja Loviisassa, jolloin vetäytyvien joukkojen johtajat saivat rangaistuksia näistä hyväntahtoisista hankkeistaan. Uudessakaupungissa valitus maaherralle aiheutti sen, että sotilaat purkivat kaupunkialueelle rakentamansa patterin.

Palokuormaa, joka vaarantaisi kaupungin asuintaloja ja telakoita, pyrittiin vähentämään purkamalla lähellä olevia muita rakennuksia esim. Kristiinankaupungissa telakan suojelemiseksi. Samoin itse telakoilla, kuten Helsingissä,

pyrittiin jopa höylälastut siivoamaan telakoilta. Vientiin tarkoitetut puutavara- ja tervavarastot pyrittiin siirtämään pois satamasta sisämaahan senkin takia, että ne voitaisiin myydä ulkomaille sodan jälkeen. Siksi esim. Uudessakaupungissa oli määrätty kustakin talosta yksi henkilö ja vene siirtämään satamassa olevia puutavaravarastoja sisämaahan.

Satamakaupungeissa oli palovartioita ja palokuntien vahvuutta lisätty, ja talojen lähelle (kuten Kokkolassa) sekä myös talojen katoille (esim. Helsingissä ja Turussa) oli tuotu vesisammioita. Kaupunkilaiset olivat valmistautuneet sammutusveden kuljetukseen palopaikoille. Uudessakaupungissa oli 10 hevosta valmiudessa vesisaavien ajoon, jolloin kaupungin vihollistulituksessa palamaan syttyneet kohteet saatiin nopeasti sammumaan, ja kaupungin suurpalo kyettiin tehokkaasti rajoittamaan. Siviilit osallistuivat Kemissä vihollista uhmien ja näiden asevaikutuksen alaisina palontorjuntaan kaatamalla lautatapuleita jokisuun alueella. Materiaalivarastoja sammutettiin vihollisen tulituksessa Vaasassa ja osin myös Pietarsaareissa. Raahessa viljavarasto ehdittiin vain osin pelastaa siviilien painostaessa vihollista tiedolla, että sytytetty varasto oli siviilien viljaa.

#### **5.5.4. Siviilit osallistuivat tehokkaasti rannikoitten puolustukseen**

##### *Kaukotiedustelu täydentää sotilaitten tietoja vihollisen strategis-taktisista suunnitelmista*

Tiedot vihollisen suunnitelmista täydentyivät Suomessa toimivien joukkojen esikunnassa, kun kaapattujen kauppa-alusten ja myös saarronmurtaja-alusten henkilökuntien tiedot välittyivät kaupunkien raatien ja kauppahuoneiden välityksellä sotilaille. Suomalaisen siviilin lähettäminen strategis-taktisten vihollistietojen hankkimiseksi Pohjanlahden rannikolle Ruotsin puolelle aina Tukholmaan asti osoitti suomalaisten siviilien soveltuvuutta tehtävään. Heihin myös luotettiin. Näin Suomen sotilasjohto sai varmennettua tietoa mairinnousukohteista (Bomarsund, Helsinki ja Kronstadt). Taktisten suunnitelmien lisäksi saatiin vahvistusta sille, että Ruotsin poliittinen johto olisi puolueeton sodan alkaessa, mutta olisi jo vuoden 1856 alussa ryhtymässä sotatoimiin liittoutuneiden rinnalla. Vihollistietojen tuottaminen oli Venäjälle signaali suomalaisten siviilien lojaalisuudesta keisarin Venäjälle siitä huolimatta, että tämä ei kyennyt suojaamaan Suomen merikauppaa ja etenkin sen kauppalaivoja.

*Siviilien luoma merivalvontaorganisaatio tuotti sotilaille lähes reaaliaikaiset vihollistiedot*

Siviiliväestö rakensi ja ylläpiti sekä osin myös miehitti sodan aikana hyvin toimineen optisten merivalvontalinkkiasemien ketjun Uudestakaupungista Kronstadtin. Koska asemien ketju Hangosta Uuteenkaupunkiin kulki osin sisämaassa, tehtiin siihen lisähaarat Kemiöstä Öröseen, Turusta Korppooseen sekä Uudestakaupungista Katanpäähän. Vielä senkin jälkeen valvonnan katveeseen jääneet Lounais-Suomen merialueet ja Suomenlahden suu saatettiin merivalvonnan piiriin perustamalla saariston väestöstä veneineen ja aseineen merivalvontakomppania, joka miehitti kiinteillä asemilla Saaristomeren alueen Hangosta Katanpäähän. Vastaavia asemia oli myös Hangosta Porkkalaan. Asemien siviilimiesten tehtäviin kuului lisäksi vihollisen laskemien merenkulun turvalaitteitten poistaminen ja myös pienehköjen vihollisalusten valtaus. Toimintaa tuki tullialus Suomi.

Ahvenanmaalla siviiliväestö perusti rannikon korkeille maastonkohteille vainovalkea-asemia, joiden välityksellä etenkin Bomarsundin linnake sai vihollistietoja. Alussa vihollista tähytettiin kaikilla saarivaltakunnan pääsaaren rannoilla, ja vihollistiedot toimitettiin suomalaisille tarkk'ampujapataljoonan komppanioille, jotka siirtyivät torjunta-asemiin kullekin uhanalaiselle rannikon kaistalle. Nämä olivat viestitien hitaudesta ja jalkamarsseista johtuen ehtineet paikalle vasta, kun vihollisalukset olivat jo kadonneet näkyvistä. Komppanioitten varautuminen liikkuvaan sodankäyntiin päättyi siihen, kun ne määrättiin Bomarsundin muurien puolustajiksi. Merivalvontaan osallistui siviilipäällikön alaisuudessa myös pienehkö alus, jonka vihollinen kuitenkin heti sodan alussa kaappasi. Myös Luotsi- ja majakkalaitoksen, tullin sekä paikallisen hallinnon virkamiehet sekä etenkin Kumlingen kirkkoherra renkeineen välittivät vihollishavaintoja Turkuun. Postiruotujärjestelmä välitti tunnollisesti ja myös liittoutuneita uhmaten vihollistietoja sekä sotilaskäskyjä Bomarsundin ja Turun välillä.

Pohjanlahdelle oli tarkoitus rakentaa samanlainen optisten lennätinasemien ketju kuin Uudenkaupungin ja Kronstadtin välille, mutta kustannussyistä siitä luovuttiin. Tästä huolimatta määrättiin kaupungit ja pitäjät rakentamaan ja miehittämään merivalvonta-asemien ketjut. Etenkin Vaasan läänin alueella meriviestit välittyivät semaforikoodein. Järjestelmä oli tosin Suomenlahden alueen järjestelmää vaatimattomampi. Vihollistiedot Reposaaaresta Porin kaupunkiin siirtyivät yksityisen toimijan varoin rakennettua optista viestiasemaketjua pitkin. Vaasan läänin merivartioiden järjestelyihin kuului myös Tankarin saarelta Kokkolaan rakennettu ja vihollistietoja välittänyt optinen merivalvontalennätinasemien ketju. Oulun kaupunki rakensi ja miehitti Hailuodon ja Oulun välisen optisen merivalvontaviestitysyhteyden. Eri satamakohteissa olivat meriviestien pääteasemina kirkkojen ja raatihuoneiden tornit sekä kaupunkien valmiudessa pitämät ajoneuvot tai kasakkapartiot valmiina välittämään vihollistiedot lähimmille sotilasyksiköille ja maaherroille. Näin myös kaupunkien asukkaita voitiin

varoittaa vihollisen tulosta. Postiyhteydet toimivat myös siviiliorganisaation hollitupajärjestelmään tukeutuen.

Suurelta osin siviilien suoraan tai välillisesti tuottamat vihollistiedot saapuivat sodan aikana lähes reaaliaikaisina ja totuudenmukaisina sotilasjohtajille, joille näin luotiin perusteet toteuttaa mielekkäitä sotilaallisia päätöksiä mereltä tulevan vihollisten torjumiseksi.

### *Kauppasatamien siviilipuolustus yksin tai yhdessä sotilaitten kanssa*

Kaupunkien ja pitäjien ylläpitämistä merivalvonta-asemien ketjuista oli kuhunkin satamaan rakennettu viestiyhteys välittämään vihollistietoja. Viestejä vastaanotivat useimmiten kirkkojen torneissa olevat vartiomiehet. He ilmoittivat sovituin merkein asukkaille vihollisen lähestymisestä. Sodankäynnin eräs merkllisyys oli se, että kaupungin edustajana useimmiten pormestari ja englanninkieltä taitava henkilö soudettiin merelle valkoisen lipun turvin vihollisosaston komentajaa vastaan. Näin meneteltiin, vaikka kohteessa olisi ollut sotilaita. Sodan aikana tämän kaltaisia neuvotteluja käytiin Suursaari mukaan lukien yhdentoista sataman edustalla. Kohdattaessa tiedusteltiin vihollisen aikeita ja selitettiin, ettei kaupungissa ollut sotaväkeä eikä valtion laitoksia eikä omaisuutta. Sotatoimien osalta pormestari saattoi uskottavalla käytöksellään antaa viholliselle sen käsityksen, että sotilaita ei ollut kaupungissa, jolloin vihollisen yllätti kohtalokkaalla tavalla tarkoin piilossa ollut siviilikaarti tai sotilaat. Näin kävi mm. Kokkolassa ja Raumalla, jolloin aiheutettiin viholliselle suurimmat henkilö- ja materiaalitappiot koko Itämerellä Bomarsundin valtaus pois lukien, vaikka sielläkin siviilien merimerkkien poistaminen aiheutti sotatoimille viiveen, jonka aikana satojen sotilaitten kuoleman aiheuttanut kulkutauti saattoi edelleen levitä. Pormestarin tai hänen valtuuttamansa ja hyökkääjän välisten sopimusten perusteella satamassa oleva yksityisomaisuus ja kaupungin asunnot säästyivät täydelliseltä tuholta ainakin Suursaassa, Kristiinankaupungissa, Porissa, Torniossa sekä osin myös Uudessakaupungissa, Vaasassa, Raahessa ja Oulussa.

### *Siviiliväestö rakensi merieste- ja miinatykistöasemat*

Satamien siviiliväestö rakensi sisääntuloväylille este- tai miinatykistöasemia kapeikkoihin, jottei vihollisen laivatykistön tuli ei olisi kantanut satamiin tai ei ainakaan itse kaupunkeihin. Vihollinen pysäytettiin paalu-, puomi- ja kettinkiesteiden sekä Helsingissä ja Turussa miinoittein, jolloin sota-alueen liikkumismahdollisuudet olisivat niin pieniä, että tulitus rannan pattereilta tai tykkipursilta pystyttäisiin kattavana kohdistamaan vihollisaluksiin. Tykistöllä estettiin vihollista myös rai-

vaamasta sulutteita. Satamien laitureiden ja siltojen rakentamiseen rutinoituneet henkilöt rakensivat nämä meriesteet, ja siviilit toimivat niin Helsingin kuin Turun miinatykistöasemien rakentajina ja etenkin niiden raivaajina sodan jälkeen.

Helsingin edustan miinoitteet olivat oikeaoppisesti oman tykistön kantaman suojaamina, mutta vihollinen ei pyrkinyt läpäisemään niitä. Kronstadtin edustalla miinat olivat aiheuttaneet pieniä vaurioita materiaalille ja haavoittumisia merisotilaille. Ne eivät pienen latauksensa vuoksi kuitenkaan tuhonneet aluksia. Vihollisen näytösluontoisena päämääränä ollut Viaporin pommittaminen ei vaatinut miinoitteissa liikkumista, sillä liittoutuneiden meritykistön kantama oli silloin suurempi kuin Viaporin tykkien äärikantama. Turun kettinki- ja paaluestetykistöasemaa vastaan vihollinen teki väkivaltaisen tiedusteluiskun 1854, mutta vuoden 1855 miinatykistöasemaa vastaan vihollinen ei edes sodan aikana hyökännyt.

Viipurin edustalla salmikapeikot oli sulutettu upotetuilla aluksilla ja kivillä sekä paaluilla, jotka estivät sitä yrittäviä suuria sota-aluksia etenemästä kaupunkiin. Tähän liittyen vihollisen pienet alukset joutuivat väyläesteiden alueella myös tykkiveneitten ja käsituliaseitten tuleen.

Vihollinen läpäisi Tammisaaren tykistöesteseaman osatappioiden vuoden 1854 keväällä, kun estepuomi ei vielä ollut valmis. Englantilaiset olivat jälleen vuoden 1855 aikana käyneet siellä tulittamassa uusittua vahvaa tykistöpaaluestettä, mutta eivät edes yrittäneet murtautua kaupungin satamaan. Hankoniemen pohjoispuolelle teollista yritystä suojaamaan rakennettua estetykistöasemaa vihollinen ei myöskään pyrkinyt läpäisemään. Tykistöpuomiesteseama rakennettiin myös Vaasaan, jonne vihollinen ei enää iskenyt. Uudenkaupungin ja Kristiinankaupungin satamaväylille rakennetut patterit tuli purkaa, kun sotaväki poistui alueelta, eikä ollut enää johtamassa niiden sotilaallisesti oikeaoppista käyttöä. Kristiinankaupunki sai jälleen tykkinsä patterille, kun kaupunkiin majoittui uudelleen sotilaita. Uudenkaupungin siviileiden miehittämä tykistöasema siirrettiin Elkkysten salmeen, jonka takana oli kauppa-alusten suojapaikka. Oulussa rakennettiin vahva tykistöesteseama, mutta vihollinen ei enää sodan aikana tullut kaupunkiin.

Tykistöasemien tykit ja ammuksiset olivat useimmiten merirosvoja vastaan tarkoitettuja, kauppa-aluksilta otettuja tai niitä valmistavien valimoiden tekemiä. Niitä oli Pohjanlahdella 1854 noin 28 ja seuraavan vuonna yli 40, kun sotilaille oli Vaasassa vain 12 jalkaväkitykkiä. Lisäksi vielä vuoden 1856 aikana oli Hangosta Kokkolaan matkalla neljä 24 naulan tykkiä ampumatarvikkeineen. Turussa tuliaseissa oli aluksi myös kauppa-alukselta otettuja tykkeitä, mutta sitten pattereiden 24 naulan tykit saatiin sittemmin hylätyiltä tykkipursilta. Kokkolan taisteluissa oli ollut myös sotilaitten kenttätykkeitä. Vaasassa kenttätykkeillä ampuivat hetken myös siviilit ja he olivat sittemmin estetykistöasemalla valmiina käyttämään niitä. Pietarsaaren oli jäätalven jo lähestyessä perustettu tykistöasema Kokkolasta lainaksi saaduista tykeistä.

Siviiliväestö, heidän ajoneuvonsa ja aluksensa olivat mukana, kun jalkaväkijoukkojen sekä tykkien tuliasemia rakennettiin rannikoilla. Sotilaille ei ollut tähän riittävästi kuljetusvälineitä. Myös sotilasteiden ja siltojen rakentaminen tapahtui siviilivoimin. Tästä kertovat Ruissalon patteriterassien ja sotilasteiden rakentaminen sekä tienpidosta vastuullisten siviilien saamat huomautukset, samoin Kokkolassa sotilaallisesti tärkeän sillan rakentaminen yli kanavan ja jalkaväkijoukkojen sekä patteriasemien valmistaminen. Helsingin edustan ja etenkin Santahaminaan kiireellä tehtyjen tykistöasemien nopea valmistaminen ei olisi onnistunut yksinomaan Suomalaisen meriekipaasin miesten voimin.

### *Siviilikaartit yksin tai yhdessä sotilaitten kanssa tuottivat viholliselle karvaita tappioita*

Maaherrojen saamien käskyjen mukaan satama-alueiden puolustamiseksi etenkin Pohjanlahdella tuli harvan sotilaspuolustuksen takia muodostaa siviilikaarteja. Tällöin päämääränä saattoi olla varsinkin Oulun tienoilla jopa vihollisen hidastaminen sen sisämaahan suuntautuneiden hyökkäysurien sivuilla ja selustassa sissi- ja partisaanisodan keinoin. Piirteitä tästä toiminnasta oli havaittavissa Kuivaniemellä, kun vihollisen pyrkimys tuhota kaikki alueen jähdit torjuttiin nimismiehen johtaman aseistetun siviilir ryhmän voimin. Myös Simossa oli pieni aseistautunut siviilijoukko torjumassa käsiasein vihollista. Iijoella oli myös aseistautunut ryhmä valmiudessa vihollisen varalta. Viipurissa oli perustettu ja aseistettu yli sadan miehen kaarti. Lähdeaineiston ristiriitaisuudesta huolimatta voidaan näyttää, että se osallistui tehokkaasti taisteluun, jossa estettiin vihollisen tunkeutuminen Ravansaari ohittaen läpi Uuraan salmen. Sitä vahvistaa se, että 114 kaartilaiselle esitettiin sodan muistomitali. Viipurin kaartin aktiivisuus oli poikkeus Suomenlahden rannikolla, jossa sotilaita oli eniten. Silti Porvoossa ryhmä siviileitä oli venäläisen tykkiaseman miehistönä. Ahvenanmaan alueella oli perustettu siviilikaarti, mutta se kutsuttiin kokoon vain muutaman kerran ennen Bomarsundin valtausta. Kaikkien sotilaitten vetäytyminen linnoituksen muurien suojaan ei antanut vakuuttavaa kuvaa sissi- tai partisaanitoiminnan mahdollisuuksista eikä sen johtamisesta varsinkaan, kun maihin nousseen vihollisen asevoiman vahvuus ylitti koko saaren yhteisen asukasluvun. Taitavasti suoritettulla Ruotsin ja liittoutuneiden sotapropagandalla oli myös merkittävä vaikutus ahvenanmaalaisten taistelutahtoon. Silti eräät siviilit kohdistivat kivääritulen vihollisen veneisiin Ahvenanmaalla, kun nämä uhkasivat Boxön alueella ottaa haltuunsa heidän kalastusveneensä. Turussa kaarti oli perustettu ja sen johtohenkilöt valittu, mutta lähteet eivät kerro muuta kuin sen, että sitä olisi käytetty tarpeen tullen kaupungin tärkeitten kohteitten vartiointiin.

Kristiinankaupungin kaarti perustettiin ja aseistettiin sekä koulutettiin tehtävänsä sotilailta lainatuilla aseilla, jotka oli kuitenkin jouduttu luovuttamaan

takaisin, kun sotilaat poistuivat kaupungista. Siviilikaartia ei voitu jättää yksin ilman ammattitaitoista sotilasjohtoa, joten tykistö-esteasemakin purettiin. Pienimuotoista omaehtoista onnistunutta vastarintaa oli kansantarinan mukaan tehty kuitenkin Pyhärannan Santtiassa. Sotilasjohto näki kuitenkin, että vihollinen olisi ilmoituksensa mukaan kohdellut pieniäkin osatappioita aiheuttaneita siviileitä sotilaina ja kenties polttanut kostoksi kyliä ja kaupunkeja.

Raumalla oli ensimmäisen vihollisiskun aikana ryhmä siviileitä omin hyljekiväärein aseistettuina rintamassa sotilaitten kanssa sataman rannoilla samoin kuin kokkolalaiset sadan miehen voimin kaksikin kertaa sodan aikana. Raumalla ja Kokkolassa vihollinen kärsi katkeroituneena materiaali- ja henkilötappioita, joita se pyrki kostamaan uusilla iskuilla. Uusikaarlepyyn kaarti toimi etenkin satamaa suojaavan siviilitykistön miehistönä eikä joutunut tulitoimintaan osin kai siksi, että vihollinen tiesi puolustusjärjestelyistä. Lisäksi aseelliseen vastarintaan oli Kristiinankaupungin pitäjän alueella ilmoittautunut 217 miestä, mutta he eivät perustaneet kaarta. Vihollisen lähestyessä ulkosatamaa oli kaupungissa kuitenkin liikkeellä miehiä susi- ja hyljekiväärein aseistettuina. Oulussa siviilit olivat vihollisen aiheuttamien tuhojen jälkeen valmiudessa rakentamallaan estetykistöpattereilla eikä heitäkään vastaan enää hyökätty.

Muutaman siipirataskorvetin tai fregatin ja näiden tykkipursien torjumiseksi eri satamakohteissa riitti paalu- ja kettinkiesteen tai miinoitteen luona ollut siviilitykistö sekä sadan miehen hylje- tai metsästysasein ja sotaväen lainaamin kiväärein varustettu kaarti yhdessä jalkaväkikomppanian ja kahden jalkaväkitykin kanssa. Nämä ehdot täyttyivät torjuntataisteluissa Helsingin miinatykistöasemassa ja lähes täysin tykistöesteasemissa Viipurissa, Tammisaaressa, Turussa (miinoitteet laskettiin vasta 1855!), Rauman ensimmäisessä taistelussa, Vaasassa, Pietarsaaressa ja Kokkolan kahdessa taistelussa, jolloin vihollinen kyettiin torjumaan. Vihollinen ei omien henkilötappioidensa välttämiseksi enää uudelleen hyökännyt näihin kohteisiin. Vain kostoiskut Kokkolaan ja Raumalle toteutettiin. Viipurin, Tammisaaren, Turun, Porin, Vaasan, Pietarsaaren, Kokkolan ja Oulun satamien tuhoaminen ei olisi siviilipuolustuksen tehostamisen takia onnistunut ilman vihollisen merkittäviä henkilötappioita.

Uudenkaupungin ja Kristiinankaupungin siviilipuolustusjärjestelmät purettiin sotilaitten käskystä, kun sotilaat olivat vetäytyneet alueelta. Henkilötappioista huolimatta olisi uudelleen miehitettyjen pattereitten miesten taistelutahto riittänyt ensinnä mainitun sadan miehen kaartilta ja kummanakin kaupungin siviilien tykistöesteasemien miehiltä merkittävien osatappioiden tuottamiseen viholliselle. Kummankin kaupungin laivaveistämöt, puutavara- ja tervavarastot ja etenkin kaupunkiasunnot olivat kuitenkin vihollisen tykistön ja rakettien kantomassa jo ennen kuin oma tehokas torjuntatuli voitiin aloittaa, joten merkittävien tuhojen välttämiseksi vihollisen kanssa olisi pitänyt sopia vähemmän tuhoisat ja jälkikäteenkin edullisiksi arvioidut vaihtoehdot.



**Siviileiden sotilaiden kanssa yhteistyössä aiheuttamat vihollisen henkilö- ja materiaalitappiot**

Satama	Siviileiden panostus	Vihollisen tappiot
Viipuri 1855	Este ja kaarti sekä tukitoiminta	1 kaat. ja 1 haav. sekä venevaurio.
Hamina 1855	Pormestari ja tukitoiminta	1 haav. ja alusvaurio.
Helsinki 1855	Miinoitteen lasku ja tukitoiminta.	2 kaat. ja useita oman tulitoiminnan aiheuttamia tapaturmia.
Tammisaari 1854	Tukitoiminta.	3 kaat, 1 haav.
Hanko	Tukitoiminta.	”Verilöyly 1855”: 7 kaat. ja vankeina 3 ups. ja 12 miestä.
Ahvenanmaa 1854	Kaarti (ei enää taistelussa)	N. 120 kaat. Bomarsundissa.
Bomarsund	Merimerkkien poistaminen viivytti sotatoimia, jolloin kolera sai aikaa levitä.	N.150–800 koleraan kuollutta.
Rauma 1855	Pormestari ja kaarti sekä tukitoiminta.	2 kaat., 1 haav. ja osumia veneisiin.
Vaasa 1855	Kaupungin edustaja ja tykkimiehet. Tukitoiminta.	Lieviä haavoittumisia. Sotasaalisalus kuunari Necken.
Pietarsaari 1855	Pormestari ja tykkimiehet. Tukitoiminta.	Kenties 5 haavoittunutta.
Kokkola 1854	Pormestari ja kaarti. Tukitoiminta.	Yht. 56 kaatunutta, haavoittunutta ja vankia. Sotasaalistykkivene ja useita venevaurioita.
Oulu 1854	Pormestari. Tukitoiminta.	1. kaat. Paloi kuoliaaksi.
Kuivaniemi 1855	Kaarti	Ammunnalla kenties aiheutettiin haavoittumisia.

*Siviilit tulistivat maanpuolustushenkeä*

Suomen kirkko oli lojaali keisarin Venäjälle. Valtaistuimen ja alttarin liitolla tuettiin Venäjän sotilaallisia pyrkimyksiä liittoutuneita ja Ruotsia vastaan vaikuttamalla erityisellä propagandaiskuilla seurakuntalaisiin. Propaganda oli kuitenkin melko naivistista ja sen vaikutus oli siksi jopa kyseenalainen. Silti kirkon panos esirukouksineen keisarille sekä papiston osallistuminen ruotuväkijoukkojen eri tilaisuuksiin kannusti uskollisuuteen Venäjän keisarille.

Sotia ennen vallinnut sensuuri oli ollut pakko osin purkaa sotaa koskevan oikean ja luotettavan informaation jakamiseksi ja Venäjän turvallisuuspoliittisten päämäärien oikein oivaltamiseksi. Tämän seurauksena sanomalehti tiedotusvälineenä levisi aiempaa lukijakuntaa laajemmalle. Näiden välityksellä myös kansallinen kulttuuri saattoi aloittaa leviämisensä, kun suomalaisten osuus sotatoimissa

ja etenkin ruotuväkijärjestelmän perustaminen kohensi kansan itsetuntoa. Myös Venäjälle lojaalisen Z. Topeliuksen runon ”Ensimmäinen veripisara” myötä aina Englantiin asti ulottuva propagointi sai suomalaisetkin näkemään, miten keisarin Venäjälle lojaalisina olisi saavutettavissa voimakkaampi autonomia ja vakaammat taloudelliset kasvun ajat kuin länsimaiden ja Ruotsin houkuttelemalla vaihtoehdolla, jossa irrottauduttaisiin väkivaltaisesti Venäjästä. Tämän Suomen kansallisen identiteetin kasvua voimistavan suuntauksen markkinoiminen suomalaisille tapahtui myös sanomalehtien sivuilla: J. V. Snellmanin taistelu skandinavisteja vastaan oli menestyksellistä sodan jälkeen.

Kansanrunous ja arkkiveisut, kuten Raahen tuhosta kertova John Rännärin runo ja Esaias Riikon arkkiveisu, syntyivät sodan aikana ja tuomitsivat liittoutuneiden pyrkimykset Suomessa ja leimasivat nämä hyökkääjiksi ja lisäsivät siten ase kädessä tapahtuvan taistelun oikeutusta rinta rinnan venäläisten joukkojen kanssa. Ruotukomppanioissa laulettiin myös suomalaisia lauluja marssia rytmittämään. Siitä esimerkkinä on pietarsaarelaisten komppanialleen opettamat marssit sekä sillä alueella kenties ensi kertaa laulettu Maamme-laulu. Heroistiset tarinat siviilitaistelijoista ja näiden aseellisesta toiminnasta englantilaisia tai ranskalaisia vastaan syntyivät kaikilla rannikoiden osilla ja niitä on käytetty esimerkkeinä innostamaan suomalaisia joukkoja. Nämä eivät eivätkä levitä kaiken kansan tietoisuuteen sodan aikana. Sen sijaan suomalaiset tarkka-ampujapataljoonissa palvelleet sotilaat saattoivat ”Lukemisia Suomen sotamiehille” -teoksista löytää näiden yksittäistaistelijoiden antamat tavoiteltavat esimerkit suomalaisesta taistelutaidosta ja -tahdosta. Nämä pataljoonat lakkautettiin vasta vuosisadan loppua lähestyttäessä, joten kertomukset saivat pitkään vaikuttaa kansallishengen kasvattajina.

Eräs näistä lauluista on Oolannin sota, joka on säilynyt Suomessa näihin päiviin asti tunnettuna ja laulettuna. Sen heroistinen henki on ymmärrettävä kuvauksena Bomarsundin ensimmäisestä torjutusta iskusta. Laulu on syntynyt sotavankeudessa Englannin Lewisissä olleitten suomalaisten tarkk’ampujien parissa. Sen tekijäksi on voitu osoittaa Bomarsundin ja Lewisin sairastuvilla toiminut väliskäri Johan Wallenius, joka oli aikanaan ollut Hämeessä opiskelemassa kanttoriksi.<sup>1</sup>

Liitteessä 4.1-2 on esitetty yhteenveto edellä kuvatusta siviileiden luomasta siviilipuolustusjärjestelmästä ja sen toiminnasta Suomen rannikoilla.

---

1 Sagan om sängen , Nya Åland 19.2.2004; Pirjo-Liisa Niinimäki ja Jerker Örjans. Oolannin sotaulu syntyi engelsmannin vankeudessa, TS 15.2.2004.

### 5.5.5. Sotilaitten ylläpitävä huolto oli siviileitten varassa

Suomeen sijoitettujen joukkojen vahvuus oli keväällä 1855 yli 51 000 miestä<sup>1</sup>, joista suomalaisia joukkoja oli n. 8 000. Kaartin pataljoonan 1000 miestä toimi Venäjällä. Koska autonomisessa Suomessa ei ollut puolustusministeriötä vastassa maassa olevien joukkojen majoituksesta, muonituksesta, kuljetuksista sekä lääkintähoidosta lääkäreineen ja sairaanhoitotiloineen tulivat nämä pitäjien ja kaupunkien tehtäviksi. Toiminta rahoitettiin suurelta osin autonomisen Suomen asukkaitten verovaroin. Sotilasorganisaatioihin kuului kyllä lääkäri 300 miestä kohden, mutta apua oli saatava, koska kulkutaudit lisäsivät potilasmääriä ja vaativat erityisiä sairaalataloja. Sotaväen aiheuttama rasite oli edellisen vuoden lopulla keventynyt, kun Bomarsundin tuhon jälkeen oli luovuttu Ruotsinsalmen, Svartholman sekä Hangon linnakkeista. Niiden evakuointi oli kuitenkin ollut mittava siviilijoukkojen toteutettu kuljetusurakka. Ahvenanmaalla Bomarsundin viljavaraston evakuointi ennen linnakkeen räjäytystä ja Ruotsinsalmen sekä Svartholman linnakkeiden tykkien, ampumatarvikkeitten ja varastojen sekä linnakkeiden henkilökunnan evakuointi oli kuitenkin onnistunut, mutta Hangon linnakkeen tykkeitä oli kiireessä jouduttu syöksemään mereen, josta niitä myöhemmin nostettiin Tammisaaren ja Pohjanlahden tykistöasemiin. Vihollinen vei osan löytämistään tykeistä sotasaalisnäyttelyyn Englantiin.

Suomenlahden rantatien kaupungit ja pitäjät Pietarista Hankoon olivat sodan alusta loppuun sotilaiden voimakkaan huoltovaateen kohteina, sillä Suomenlahden rannalla oli eniten joukkoja. Se oli sotilaallista painopistealuetta, jolla sijaitsivat kaikissa sodan olosuhteissa pidettävät kohteet Viipuri, Hamina ja Helsinki. Muissa rannikoiden satamakohteissa pois lukien vain Tornio, Kemi ja Kaskinen toimi sodan eri vaiheissa ainakin kasakkajoukkue, vähintään suomalainen tai venäläinen komppania ellei pataljoona esikuntineen. Joukkojen vahvuus vaihteli eri kohteissa kulloisenkin vihollisen aiheuttaman uhkan ja vuodenajan mukaan. Talvella vihollisuutta ei ollut, joten joukot voitiin siirtää taktisen tilanteen näin muuttuessa talvimajoitukseen mahdollisesti parhaiten siitä rasitteesta selviäviin pitäjiin tai kaupunkiin. Sisämaan kaupungeista Hämeenlinnan asukkaat saivat tukea joukkoja, jotka turvasivat sinne tuotuja eri kaupungeista ja etenkin Helsingistä evakuoituja valtion varoja sekä varastoja toimien samalla reserveinä, kuten Kuopiossa ja Mikkelissä olleet suomalaiset joukot.

Suuren osan näiden pienten varuskuntien perustamisesta maksoi Suomen valtio, mutta osa jäi silti kaupunkien asukkaitten maksettavaksi. Oulun kaupungin kulut olivat 9 000 ruplaa, josta osa jäi siten kaupungin maksettavaksi. Oululaiset antoivat sen lisäksi 700 ruplan lahjoituksen Viaporissa ja Krimin Inkermanlandissa haavoittuneitten hoitoon. Kokkolassa haavoittuneet saivat 100 ruplaa.

---

1 Luntinen 1997, 90 ja 93.

Turkulaiset antoivat Helsingissä keisarin vierailun yhteydessä 10 000 ruplaa sotatoimiin, joiden kohteen määräisi keisari.

Kaupunkeihin tai pitäjiin perustettiin majoitustoimikuntia sotilaiden sijoittamiseksi julkisiin tiloihin ja myös siviiliasuntoihin. Tehtävässä oli vaikeuksia tämän rasiitteen jakamiseksi tasaisesti kaikille asukkaille, sillä kesäaikana eri kohteiden sotilaiden ja upseerien majoitusten vahvuudet ja kesto vaihtelivat. Pääsääntöisesti majoitus tapahtui siviiliasuntoihin tai niiden lisärakennuksiin, jolloin muonituksen lisäksi vuoteet, polttopuut, kynttilä- tai öljyvalaisin sekä sauna sisältyivät varusteluun.

Sotilasosastojen toiminnan tukeminen ja huolto edellyttivät, että komppania tai pataljoona sekä esikunnat saivat käyttöönsä kasarmit tai kesämajoitusparakit, keittiöt ja ruokalot, leipomot, hevostallit, koulutuksen vaatimat maneesit, paraatitentät, ampumaradat ja niille johtavat tiet sekä sairaalat ja apteekkitoiminnan tilat. Niiden rakentamisesta tai käyttöön ottamisesta vastasivat siviilit. Eräissä jo aiemmin varuskuntakaupunkeina toimineissa kaupungeissa, kuten Viipurissa, Haminassa, Helsingissä, Turussa ja Vaasassa sekä sisämaan kaupungeista ainakin Kuopiossa ja Hämeenlinnassa tähän oli aika jo luonut perinteen. Sotilaiden muonitukseen kuuluvan leivän valmistus oli kuitenkin esim. Haminassa niin mittavaa, että siviileiden omat uunit vaurioituivat, jolloin piti rakentaa leivontaan uusia uuneja. Samoin tapahtui Tammisaaressa. Turussakin miinatykistöasemien ja myös meriekipaasien miesten tarpeita varten tuli Hirvensaloon, Ruissaloon ja Pansioon rakentaa kesäkasarmeja ja keittiöitä sen lisäksi, että Kakolan vanhila toimi kasarmina. Pienillä paikkakunnilla ei tätä varuskuntaperinnettä ollut. Näin syntyivät varuskuntakaupungit Porvoo, Tammisaari, Uusikaupunki, Rauma, Kristiinankaupunki, Uusikaarlepyy, Pietarsaari, Kokkola, Raahe ja Oulukin. Kaupunkeihin rakennettiin edellä mainittujen perusrakenteiden lisäksi ainakin neljä uutta maneesia ja siellä oli ampumaratoja sekä paraatitenttiä. Raumalle rakennettiin 60 hevosen talli.

Myös sotilaskuljetukset hoidettiin pääsääntöisesti siviiliajoneuvoin, jolloin tukeuduttiin valtakunnalliseen hollitupa-kestikievarijärjestelmään henkilökuljetuksissa, samoin pienimuotoisessa tavara- ja postikuljetuksissa. Kun sota-toimet vaativat nopeata joukkojen painopisteen muuttamista, eivät sotilaiden omat ajoneuvot riittäneet. Tällöin piti turvautua laajamittaiseen ainakin kahden komppanian vaatiman siviiliajoneuvomäärän keräämiseen joukon lähtöasemaan. Myös se onnistui ainakin vihollisiskujen menestyksellisessä ja ajoissa tehdyssä torjunnassa Vaasasta Kokkolaan ja Turusta Tammisaareen. Linnoitustyöt vaativat rannikoilla maamassojen siirtämiseksi suuria ajoneuvomääriä, joita saatiin käyttöön vain siviilistä. Kiireiset sotilaskuljetukset vaativat myös siviiliväestöä pitämään alueittensa läpi kulkevat tiet raskaasta käytöstä huolimatta hyvässä kunnossa. Sotilaallinen puolustus vaati myös uusien teiden ja siltojen rakentamista, joka oli mm. Turussa olevan tiestön omistajien velvollisuus. Tämän rikkomisesta

mm. Ruissalossa rangaistiin. Samoin Turun kaupunki rakensi proomuista sillan yli Raisionjoen ja vastasi lauttayhteyksistä Hirvensaloon ja Ruissaloon palvelemaan siellä olevien merelle ampuvien pattereitten tarpeita.

### **5.5.6. Keisarit kiittävät suomalaisia rannikoiden sotatoimista ja niiden tukemisesta**

Suomen kansan syvät rivit taistelivat elintasonsa puolesta rinta rinnan venäläisten joukkojen kanssa yhteistä vihollista vastaan. Siviilit olivat antaneet Englannin ja Ranskan aluksille iskuja ja aiheuttaneet tappioita etenkin niiden miehistöille. Suomalaisen siviilien sotatoimet ja niiden tukeminen antoivat Venäjän sisäpolitiikalle mahdollisuuden vahvistaa venäläisten itsetuntoa, sillä Mustanmeren rintamalla Sinopen ja Karsin voitokkaissa taisteluissa oli annettu iskuja vain toisen luokan sotilaksi arvostetuille turkkilaisille joukoille vaan ei sodan päävihollisille Englannille tai Ranskalle. Siksi Kokkolassa, Raumalla ja monissa muissa torjuntaan päättyneissä kahakoissa aiheutetut henkilö- ja kalustotappiot Englannin ja Ranskan laivastoille olivat ainutlaatuisia koko sodan aikana. Kokkolassa viholliselle tuotettu kokonaistappio oli merkittävä. Näin koko sodan aikana vain huonojen uutisten vastineeksi voitiin Pietarilaisille kertoa sotasaaliiksi saadusta tykkipurresta ja viedä näytteille Pietariin osa sen miehistöä aseineen, varusteineen ja lippuineen. Kokkolan torjuntataistelusta oli laadittu siellä jopa teatteriesitys. Kenties sodan ainoa viholliselta vallattu alus säilytettiin siksi Kokkolassa museoesineenä. Vähemmälle huomiolle jäi jostain syystä viholliselta torjuntataistelussa Vaasan satamaan jäänyt sen hallussa ollut kuunari Necken, sen kannelle jääneet englantilaisen sotilashenkilöstön käsiaseet ja merisotilaiden vaateparret. Vihollinen oli taistelua ennen kaapannut merellä tämän saarronmurtaja-aluksen.

Usein spontaani aseellinen osallistuminen sotatoimiin, niiden mittava tukeminen ja vapaaehtoinen hakeutuminen omiin kansallisiin ruotuväkipataljooniin koko maassa sekä meriekipaasin soutajiksi rannikkokaupungeista antoi voimakkaan signaalin Venäjälle ja sen vastustajille siitä, etteivät suomalaiset halunneet irtaantua keisarin Venäjästä. Tämä tarjosi siten voimakkaan ulkopoliittisen ja sotatoimien lopputulokseenkin vaikuttaneen aseiden liittoutuneita ja Ruotsia vastaan. Suomalaiset eivät olisikaan näiden propagoimana tai muutoin painostamana olleet valmiita irtaantumaan Venäjästä ja osallistumaan näiden sotatoimiin tai niiden tukemiseen autonomisen Suomen rannikoilla.

Keisarit Nikolai I ja Aleksanteri II olivat koulutukseltaan myös sotilaita, ja he olivat tottuneet kiittämään ja kannustamaan alaisiaan sotilaita julkisin kiitoksin, ylennyksin, kunniamerkein ja henkilökohtaisesti antamallaan lahjoilla tai rahapalkinnoilla. He myös näkivät, että suomalaisia siviileitä tuli kiittää sotatoimista ja niiden tukemisesta sekä etenkin siitä, että he olivat luoneet sotilaitten rinnalle

näitä erityisesti tukeneen oman rannikkopuolustusjärjestelmän. Emämaan ei tarvinnut tuoda tätä erikoisosaamista ja aseellista toimintaa Suomeen eikä maksaa siitä, vaan kaikki varat voitiin käyttää pääsotänäyttämöllä Krimillä. Kokkolan ja Turun kaupungit asukkaat saivat keisarilta kiitoskirjeet. Ne luettiin kaupunkilaisille erityisissä tilaisuuksissa. Saman luontoisen kiitoksen saivat myös Pietarsaarelaiset kaupunkiin sijoitettujen sotilaiden hyvästä huollosta.

Ylennyksiä ei siviiliorganisaatioissa voitu yhtä hyvin toteuttaa kuin sotajoukoissa, mutta esim. Bomarsundin kassan pelastaneen senaatin kirjuri Norrménin ura vauhdittui aina senaattoriksi asti ja Kristiinankaupungin apteekkari Jurvelius sai sotatoimien tukemisesta kollegiasessorin arvionimen. Eri ritarikuntien kunniamerkkejä jaettiin myös siviileille, mutta urhoollisuudesta taisteluissa jaettavaa Pyhän Yrjön ritarikunnan ristiä sai jakaa vain sotilaille, joten nyt käytössä oli joko kultainen tai hopeinen Pyhän Yrjön nauhassa kannettava mitali, jossa oli teksti ”urhoollisuudesta”. Sotatoimia tukeneille jaettiin eri ritarikuntien ristejä, mutta myös edellisen kaltaisia mitaleita, joissa oli teksti ”uutteruudesta”.

#### Suomalaisille siviileille Krimin sodan ansioista jaettuja kunniamerkkejä

Paikkakunta	Urhoollisuudesta Pyhän Yrjön nauha	Uutteruudesta
Viipuri	2	1
Hamina	–	2 ja 1 Pyhän Stanislauksen ritarikunta
Porvoo	–	1
Helsinki	1	–
Porkkala	1	–
Turku	–	2 ja 1 Pyhä Stanislauksen ritarikunta
Ahvenanmaa	2	4
Uusikaupunki	–	2
Rauma	4	1
Kristiinankaupunki	–	1
Pietarsaari	4	–
Kokkola	6 2 P. Vladimirin nauha	4 ja 3 Pyhän Stanislauksen ritarikunta 5 Pyhän Annan ritarikunta.
Kuivaniemi	3 (7:lle mitali korvattiin köyhyyden takia rahalla)	1 Pyhän Stanislauksen ritarikunta
Yhteensä	25	29

Luettelossa saattaa olla puutteita tai virheitä, koska edellä käytetyn lähde-  
materiaalin mainitsemat nimet ja määritteet kunniamerkeille ja erottelu sodan  
jälkeen jaetuista muistomitaleista ovat usein epämääräisiä. Ritarikuntien luettelot  
ovat Venäjällä<sup>1</sup>.

Keisarit antoivat myös arvokkaita lahjoja, joista mainittakoon Anders Donnerin  
Nikolai I:lta saama briljantisormus keisarin nimikirjaimin sekä Aleksanteri II:n  
antama kultainen jalokivillä ja platinalla koristeltu nuuskarasia. Sen kannessa oli  
A II -kirjailu. Viimeksi mainitun luovutus tapahtui 24.4.1855, jolloin Donner oli  
suomalaisen delegaation edustajana keisarin luona. Tapahtuman aikana keisari  
syleili Donneria, mikä korosti suomalaisen kohdistunutta kiitosta vihollisen  
torjumisesta. Useat Ahvenanmaalaiset saivat myös kiitoslahjoja. Suomalaiset  
meriekipaasin siviilisoutajat saivat kukin 22.8.1854 tapahtuneen Pukkien  
salmien torjuntataistelun jälkeen ruplan rahapalkinnon. Kuivaniemellä taistelleista köy-  
himpien seitsemän mitali muutettiin rahapalkinnoksi. Myös ahvenanmaalainen  
nuori neiti sai 100 ruplan palkkion, kun hän oli selittänyt ruotsalaisille olevansa  
suomalainen ja sydämeltään venäläinen.

Erillisenä havaintona voidaan hivenen ihmetellen todeta, ettei lukuisten  
saarronmurtaja-alusten henkilökunta saanut kunniamerkkejä siitä huolimatta,  
että he olivat ylläpitäneet merikauppaa etenkin Ruotsiin ja uhmanneet vihollisen  
sota-aluksia näiden päätehtävässä merisaarron toteuttajina. Ilmeisesti nähtiin,  
että näin ansioituneita oli niin paljon, että kunniamerkkien jako myös näille ai-  
heuttaisi inflaation merkkien arvostukselle. He kävivät toisaalta myös kauppaa  
revansistisen Ruotsin kanssa, jonka puolueettomuus sodan loppuun ehdittäessä  
alkoi olla kyseenalaista. Toisaalta varmaankin nähtiin, että sulunmurtajatoimin-  
nan antama mittava kaupallinen ja jopa tulliasemia kiertäen saavutettu voitto  
uhkarohkealle yrittäjälle oli riittävä palkkio.

Sodan jälkeen sotatoimiin osallistuneet tai niitä erityisesti tukeneet siviilihen-  
kilöt tai ryhmät saivat erityisen säännöstön<sup>2</sup> mukaan anoa itselleen ”tumman”  
pronssisen muistomitalin, jota kannettiin arvostetuimmassa sinisessä Pyhän  
Andreaksen ristin nauhassa. Siinä oli teksti: ”NI 1853–1854 ja A II 1855–1856”  
ja kääntöpuolella ”Sinun on luotettava Jumalaan, jotta et joutuisi häpeämään  
itseäsi ainaisesti”<sup>3</sup>. ”Kirkas” pronssinen mitali kuului sotilaille. Papistolle jaettiin  
”kirkas” pronssinen muistoristi. Sisämaassa tai vähemmän arvostetuissa sodan-  
ajan tehtävissä olleet saivat kantaa mitaliaan Pyhän Vladimirin tai Pyhän Annan  
nauhoissa. Muistomitalin saivat siviileiksi laskettavat 3 462 henkilöä, johon lu-

---

1 Tom Christian Bergrothin haastattelu 2009. Työekonomisista syistä arkistoihin ei ole tutus-  
tuttu.

2 KA.KKK Fa 1046. Finlands allmänna tidning 10.10.1856:n n: 237etusivu, jossa on säännöt,  
miten anoa eri muistomitaleja.

3 Levo'n 1964,189.



kuun tuli myöhemmin vielä neljän henkilön lisäys<sup>1</sup> Oheisena on lueteltu keskeiset siviilyhteisöt, joille muistomitalit myönnettiin:

#### Pyhän Andreaxen nauhassa

- Eri säätyihin tai yhteiskuntaluokkiin kuuluneet taistelijat ..... 53
- rannikon virkamiehet ja palvelushenkilökunta ..... 828
- Luotsi- ja majakkalaitoksen henkilökunta ..... 306
- Viipurin siviilikaarti ..... 114
- rannikon ”kiiltävän” ritariristin saaneet papit ..... 300
- kenraalikuvernöörin kanslian siviilihenkilökunta ..... 15
- eri virastojen siviilihenkilökunta sai ”kiiltävän” mitalin ..... 13
- Viaporin vankien vartiohenkilökunta ja rummunlyöjät saivat ”kiiltävän” mitalin ..... 42

#### Pyhän Vladimirin nauhassa

- Suomen Ritarihuoneen aateliset ..... 212
- sisämaan virkamiehet ja palvelushenkilökunta ..... 386
- sisämaan ”kiiltävän” ritariristin saaneet papit ..... 740
- 

#### Pyhän Annan nauhassa

- Porvarit, jotka olivat erityisesti ansioituneet ..... 153
- eri organisaatioihin kuuluneet siviilit ..... 2

Jaetut yli puolensataa kunniamerkkiä ja tuhannet muistomitalit sekä eri tavoin kii- tetyt rannikoiden asukkaat saivat näin julkista kiitosta keisarin Venäjältä. He olivat rakentaneet sotilaiden rinnalle näiden eittämättä tarvitseman, hyvin toimineen ja viholliselle osatappioita aiheuttaneen tehokkaan siviilipuolustusjärjestelmän, joka kattoi koko Suomen rannikon.

### *Vertailukohteena Baltian siviilipuolustus*

Kuten Suomessakin vihollistiedot Baltian rannikoilta päätyivät Venäjän sotilas- johdolle heidän omilta joukoiltaan ja myös siviileiden perustamilta merivalvonta- asemilta. Kukin saksalainen kartanon (moision) omistaja oli rantaviivallaan asettanut luotettavat alustalaisensa merivartio- asemille, kuten sotilasjohto oli edellyttänyt. Asemat välittivät tietonsa edelleen rannikon puolustuksesta vas-

1 KA.KKK Fa 1046. Kirjelmä, jonka tulonumero on 654/11.3.1857. Sen on laatinut Suomen se- naatti 23.2.1857. Siinä on ilmoitettu muistomitaleihin oikeutettujen henkilöitten lukumäärä.

tuussa olleille sotilasjohtajille. Merivalvonta-asemat toimivat niin pitkään kun tiedettiin vihollisen liikkuvan merialueella, kuten Suomenlahdella 1854 joulukuun alkuun. Merivalvonta-asemien henkilökunnille oli annettu nelikohtainen ohje sanktioineen työn suorittamisesta huolella. Se oli tosin suuripiirteisempi, kuin Saaristomeren merivalvontakomppanian asemille annettu käsky. Käytössä olisi ainakin Tallinnasta itään ollut optisia lennättimiä<sup>1</sup>. Alkuperäisten lähteiden puuttuessa ei ole näyttöä siitä, että Baltian alueen siviileiden merivalvonta olisi tuottanut paikallisten luotsi- ja tullilaitoksen asemien kanssa yhtä luotettavia ja lähes reaaliaikaisia vihollistietoja kuin suomalaiset.<sup>2</sup>

Merenkulun turvalaitteiden poistaminen tapahtui Baltiassa sotilaskäskyillä kuten Suomessakin. Tehtävän toteuttivat työnsä puitteissa luotsit ja satamakaupungit, mutta niiden poistaminen ei aiheuttanut niin suuria ongelmia liittoutuneille karilleajoina kuin kapeilla saaristoväylillä Suomessa. Avomereltä saattoi lähestyä satamia hyvinkin lähelle, jolloin luotausmatkat laiturisiin olivat lyhyitä sekä satamiin tapahtunut eteneminen keveillä soudettavilla tykkiveneillä oli koko ajan oman aluksen tykistön antaman kantaman suojaama. Niin ei ollut laita esimerkiksi Kokkolassa.

Baltiassa kauppamerenkulun alukset kävivät kansainvälisen sopimuksen mukaan julistetun kauppasaarron jälkeen merikauppaa, etenkin Ruotsin kanssa saarronmurtaja-aluksillaan. Riika oli ollut keskeinen merisatama, ja sinne saapui vielä 1854 161 alusta ja lähti 156 alusta, mutta vastaavat luvut 15 ja 25 kertovat 1855 saarron vaikutuksesta, mutta myös siitä, että merikauppaa vielä jossain määrin käytiin joko puolueettomien alusten köleillä tai sitten balttilaisten saarronmurtajien avulla. Omaa erityistä merikauppaa Ruotsiin ja läheiselle Gotlannin saarelle ylläpitivät saarronmurtajina toimineet Hiidenmaan ja Saarenmaan kalastajat koko sodan ajan saadakseen elinkeinonsa mahdollistavaa suolaa.<sup>3</sup>

Samalla tavalla eräät virolaiset alukset puolueettomien ruotsalaisten alusten tavoin pystyivät tuomaan suolaa Ruotsista Viron suurimpaan tuontisatamaan Tallinnaan hyödyntämällä erityistaitojaan paikallisessa merenkulussa. Liittoutuneet saartoivat ja kaappasivat aluksia, mutta jättivät Tallinnan sataman rauhaan, koska sillä oli tykistöä ja iso varuskunta, jonka valtaamiseksi kuten Viaporinkaan valtaamiseksi ei ollut käytettävissä jalkaväkijoukkoja.<sup>4</sup>

Venäjä oli kuten Etelä-Suomessakin linnoittanut eräitä tärkeimpiä satamia Baltiassa. Narvajoen suulle oli rakennettu tasanteet ja vallit 22 tykille, junttapaaluste ja niiden takana oli neljä tykkipurttia. Tallinnan satamassa oli tuliasemissa 156 tykkiä ja miinoitteet sekä miehittämättömässä Paldiskissa oltiin sodan alkuhetkillä

---

1 Stone 1990, 2160.

2 Tannberg 1991, 1936 – 138.

3 Tannberg 1991, 1946–1947 ; Stone 1990, 2159.

4 Stone 1990, 2158.

vastassa vihollista valmiina kuulemaan, mitä he aikoivat kuten Pärnussa, Kuresaressa ja Libaussa. Väinäjoen suulla oli kuitenkin joen vastarannoilla yhteensä 24 tykkiä tuliasemissa patteritasanteineen ja kivisine rintavarustuksineen sekä ampuma-aukkoineen. Joen sulkivat kolmessa rivissä olleet 48 miinaa ja paaluete niiden takana. Väinäjoen suuhun tukeutuivat myös merimiliisin 17 soudettavaa tykkivenettä siviilistä vapaaehtoisina palkattuine soutajineen kuten Turun puolustuksessa olevassa Meriekipaasissa. Ilman alkuperäisiä lähteitäkin voi päätellä, että raskaat linnaketyöt kuuluivat siviiliväestölle ajoneuvoineen kuten Suomessa. Luonnikas päätelmä olisi myös se, että siviilimerenkulkijat tukivat samoin miinoitteiden laskua, joista vihollisen asiakirjat eivät näytä mitään tieteen kuten eivät Turunkaan miinoitteista.<sup>1</sup>

Kommodori Eras. Ommanneyn johdolla tekivät potkuritykistöalukset Hawke ja Desperate väkivaltaisen tiedustelun 10.8.1855 Väinäjoen suulle kohti Riikaa ja kaappasivat samalla kaksi puutavaralastissa ollutta alusta. Joen suun patterit tulittivat aluksia ja tykkiveneet soudettiin tuliasemiin joensuun edustalle, ja ne aloittivat tulituksen. Lähempänä ollut Desperaten peräsin vaurioitui ja kannelle tullut osuma haavoitti pahoin erästä merimiestä. Tämä tiedusteluisku nähdään Baltian alueen suurimpana torjuntataisteluna koko sodan aikana. Väkivaltaisen tiedustelun torjunnassa Turussa oli ollut samoin yhtä monta soudettavaa varsinaiseen laivastoon kuuluvaa Meriekipaasin tykkivenettä, ja heidät oli palkittu. Väinäjoen suun edustalla taistelleen merimiliisin tykkiveneitten päällystö ja eräs talonpoikakin, joka oli ilmeisesti ollut edellä mainittuja vapaaehtoista palkattuja siviilisoutajia, saivat ansioistaan kunniamerkin (Sōjaorden Teenetemärg). Merimiliisin miehistä 20% menehtyi sodan aikana kulkutauteihin.<sup>2</sup>

Väinäjoen suun puolustuksen rakenne ei ollut silti yhtä täydellinen kuin Turussa ja Narvan puolustus oli rakenteeltaan huomattavasti heikompi kuin Turussa. Kumpikin kohde joutui kuitenkin vihollisen väkivaltaisen tiedustelun kohteeksi, ja vihollinen luopui kohteiden valtaamisesta kuten Turussa. Väinäjoen suun taistelussa tosin 12 tykkivenettä oli tyynen sään vallitessa tunkeutunut avomerelle, joka oli koko sodan ajan havainnot huomioiden epätavanomaisen aktiivista toimintaa tälle soudettavia tykkipursia käsittävälle yksikölle. Venäläiset olivat myös varustaneet joen länsisuun patterin tykeillä, joiden ampumaetäisyys oli poikkeavasti 2747 metriä Turussa olevien 24 naulan tykkien äärikantaman ollessa vain 1900 metriä.<sup>3</sup>

Keisari Aleksanteri II antoi 27.5.1856 tunnustuksen Väinäjoen suulla Ust-Dvinskissä vierailtuaan 900 miehen vahvuiselle merimiliisille, jonka vahvuudes-

1 Stone 1990, 2157 Narvajoen suun puolustuslaitteet. 2156 neuvottelulipun käyttö Paldiskissa. 2155 Tallinnan tykistöasema; Tannberg 1991. 1942- 1945. Väinäjoen tykistömiina-asema tykkiveneineen.

2 Bonner-Smith 1944, 231–233; Tannberg 1991, 1942- 1945.

3 Auvinen 1999, 37–39.

ta734 oli baltialaisia, 16 Venäjän kuvernementista ja jopa 18 suomalaista. He saivat luottamuksen osoituksena ottaa Keisarin Jurmalassa olevan palatsin vartioinnin kasakkaosastolta. Merimiliisi kuitenkin lakkautettiin sodan päätyttyä.<sup>1</sup>

Baltiassa oli yhteensä 165.000–222.000 sotilasta, joiden majoitus, muonitus ja kuljetukset lankesivat balttialaisten rasiitteeksi. Virossakin oli 20.000 – 37.000 sotilasta puhumattakaan siitä, että Baltiassa toteutettiin neljä väenottoa. Niissä Virossa otettiin yhteensä 12.300 miestä. Väkilukuun nähden virolaisille koitui suomalaisiin nähden merkittävästi suurempi rasite. On myös todettu, että liittoutuneet olivat kiinnostuneet sotatoimissaan etenkin Pietarin ja Suomen suunnissa. Samoin myös todettiin, että Venäjä oli jättänyt Baltian provinssit vähemmälle huomiolle kuin Pietarin ja Suomen alueet.<sup>2</sup> Väite kuitenkin tuntuu liioittelulta, sillä Venäjä oli varustanut lähes kaikki liittoutuneiden iskut Baltian rannikoilla torjuneet satamat huomattavasti lukuisimmilla tykeillä, kuin suomalaiset satamat, joissa etenkin Pohjanlahden alueella oli satamien suojana vain siviiliväestön hankkimat kiinteät patterit.

Vertailussa em. tykistön ja niiden siviilikäyttäjien lisäksi tuli heidän toimintansa esille Suomessa erillisinä siviilipuolustusjärjestelminä vapaajoukkoineen ja yksilötaistelijoineen. Vastarinnassa esimerkiksi Kokkolassa tuotettiin juuri siviileiden toiminnalla katkeria tappioita viholliselle, joiden suuruisia eivät liittoutuneet Baltiassa kärsineet. Suurimmaksi taisteluksi Baltiassa todettu tapahtuma merivoimien merimiliisin eli verrokkina aivan samanlaisen yksikön kuin sotaväen yksiköksi luokitellun Meriekipaasin tykkiveneitten toiminta Turussa ja Santahaminassa oli sittenkin perin vaatimatonta mutta perin aktiivista, jossa vihollinen sai kuitenkin vain joitakin vaurioita alukseensa ja menetti yhden miehen. Selkeätä omaehtoista tai käskettyä siviilipuolustusta on vaikea löytää Baltiasta siten kuin Suomesta. Taustalla heijastelee kaikkeen erottavana tekijänä Baltian ja Suomen välillä se, että suomalaisia johtivat omat kansalliset suomalaiset esimiehet ja yksityiset vaikuttajat. Yksilönoikeuksia suojasivat jo vuonna 1809 saadut perustuslait. Baltiassa saksalaisaatelistolla oli autoritääriinen harvainvalta, jonka otetta Baltian valtaenemmistöön eivät erityisesti suomalaisia koskevat perustuslait koskeneet. Tosin vasta äskettäin oli saksalaisaateliston ollut pakko rajata maaorjuuden tuottamaa epäoikeudenmukaisuutta. Tästä johtuen omaehtoinen maanpuolustustyö näkyi suomalaisten suorana yhteytenä ja lojaalisuutena keisarin Venäjälle, eikä kuten Baltiassa saksalaisen aateliston välityksellä, joka oli kylläkin perin taitava hallintotyössä ja äärijojaali keisarille.

Suomen kansa oli nyt Venäjän ja sen sotilaskoulutuksen saaneiden keisareiden ennen sotia tehdystä epäröinnistä poiketen emämaansa luoteisrajan tehokas ja lojaali turvaaja sekä balttialaisiinkin verrattaessa turvallisuuspoliittisesti eh-

---

1 Lehti 2003, 75–76.

2 Tannberg 1991, 1994.

dottoman luotettava. Suomi ei ollut toiminut vapaaehtoisesti läntisten maiden aggressioiden astinlautana niiden matkalla kohti Pietaria ja Venäjää. Venäläisten sisäpolitiikan kolmijaon mukaisesti kaikkensa keisarille antavaa uskollista oikeaoppista kansaa Venäjällä vastasivat suomalaiset, vaikkakin luterilaisen uskon ja läntisen kulttuurin omaksuneena kansana. Suomen senaatti maan hallinnon johtajana oli myös tehnyt kaikkensa tämän luottamuksen ansaitsemiseksi rahoittamalla Krimin sodan Suomessa lähes viimeiseen markkaansa, josta vielä seuraavakin luku kertoo.

# 6 Sotaa Suomen verovaroin ja telakoiden tuella

---

Seuraavassa tarkastellaan Krimin sodassa Suomelle koituneita taloudellisia rasitteita. Ruplamääräisiä kustannuksia voi jotenkin suhteuttaa toisiinsa, kun todetaan, että kaksihenkisen perheen päivän kuluihin olisi riittänyt 40<sup>1</sup> kopeekkaa, miinanraivaustyössä olleelle miehelle maksettiin 12 tunnin työpäivästä n. 80 kopeekkaa ja keisari maksoi erityisestä ansiosta palkkiona sotaväenosastolle ruplan<sup>2</sup> mieheen. R. W. Ekmanin maalaama taulu Turun komendantille maksoi 200<sup>3</sup> ruplaa ja Nobelin miina 100<sup>4</sup> ruplaa. Seuraavassa tekstissä mainittu soudettava tykkivene maksoi 3 500 sekä siipiratasfregatti 36 3431 ruplaa.

## 6.1. Merivalvontaan kohdennetut varat

### 6.1.1. Optisen lennättimen rakentaminen ja ylläpito

Pietarin ja Varsovan välille kolme vuotta rakennettu optinen lennätin oli vuoden 1839 lopulla aloittanut toimintansa. Puolan suunnalta haluttiin kuitenkin Krimin sodan aikana nopeammin ja varmemmin tietoja sotatapahtumista, joten optinen lennätin hylättiin ja välille rakennettiin 1854 muutamassa kuukaudessa

- 
- 1 KA. Fa KKK 967, s 12. Rannikolta sisämaahan siirrettävälle pariskunnalle maksettava toimeentulomaksu oli 40 kopeekkaa.
  - 2 Isaksson 1982, 128. Koko varuskunnalle Bomarsundin 1. taistelun jälkeen jaettu rahapalkinto oli 1 rupla mieheen.
  - 3 Dahlström 1942, 234.
  - 4 Tolf 1976, 9,11 ja 19–20.

sähkölennätinlinja. Keisarin antama käsky 23.2.1854 edellytti, että myös Suomen suunnalle tuli rakentaa optinen lennätin Kronstadtista Hankoon. Merivalvontaan ja samalla merivalvontaviestitykseen tarkoitettujen asemien valmistus alkoi avovesikauden alkuun mennessä. Lennätinlinjaa jatkettiin seuraavana vuonna Uuteenkaupunkiin asti. Asemat sijaitsivat noin 10 kilometrin välimatkoin toisistaan ja koko linjan pituudella työskenteli käyttökäyttökuntana 22 upseeria ja 460 miestä. Keisarin määräyksestä rakentamisesta ja ylläpidosta aiheutuneista kustannuksista vastasi autonominen Suomi.<sup>1</sup>

Suunnitelman mukaan olisi optisten lennätinasemien ketju jatkunut aina Ouluun asti, mutta hankkeesta luovuttiin suurten kustannusten takia.<sup>2</sup> Venäjä tunnusti näin jo silloin, että Suomi oli saamassa hankkeesta suuren rasitteen taloudelleen. Kiireinen rakentamisaikataulu oli varmaankin perusteena sille, että koko hanke määrättiin Suomelle siitä aiheutuvine kustannuksineen, sillä Pietarin–Varsovan -linjan rakentamistahdilla Pietari–Hanko linjan rakentamiseen olisi kulunut ainakin vuosi. Lennätinlinjan rakentamis-, ylläpito- ja liikennöimiskustannukset 1854 olivat 69 797 hopearuplaa. Seuraavaksi vuodeksi olivat kustannukset arvioitu seuraavasti:<sup>3</sup>

Uusi linja Tammisaari–Uusikaupunki	8 250 hopearuplaa
Vanhan linjan kuntoon saattaminen	1 750 ”
Palkkaukset koko linjalla Uusikaupunki–Kronstadt	27 310 ”
Yhteensä	37 310 hopearuplaa

Vihollinen hävitti lennätinasemia ja ne rakennettiin uudelleen. Kustannukset koko sodan ajalta olivat 144 500 ruplaa.

Asemien kaikki rakennuskustannukset eivät näy edellisessä, sillä asemien maapohja luovutettiin korvauksetta tarkoitukseen. Kukin kylä tai yhteisö, jonka maalla asema oli, luovutti puutavaran ja jopa rakensi koko asemarakennuksen mastoineen. Näin mm. Turun kaupunki maksoi 195 ruplaa 15 kopeekkaa hopeana Kakolanmäellä olleen lennätinasemansa rakentamisesta, josta kenraalikuvernööri kirjeessään kiitti.<sup>4</sup>

Optisen lennättimen rakentamisesta vastuussa ollut senaattori Casimir von Kothen antoi lähettämässään kirjeessä kiittävän lausunnon kenraalikuvernöörille paikallisten asukkaiden tästä kaiken kattavasta pyyteettömästä meripuolustus-

1 Risberg 1959, 41, 42 ja 45; Borodkin 1905, 11; Dahlström 1942, 204.

2 Risberg 1959, 45.

3 Risberg 1959, 48; KA. KKK 1116, Kenraalikuvernöörin 12.5.1859 sotaministerille lähettämä kirjelmä n:o 946. Kustannukset koko sodan ajalta 144 500 ruplaa; Rein 1862, 184. 144 000 ruplaa.

4 Risberg 1959, 44; Dahlström 1942, 205.



työstä.<sup>1</sup> Suomen varoin nopeasti pystytetty ja hyvin ylläpidetty optinen lennätin täytti sille asetetut odotukset.<sup>2</sup> Lennätin avulla sotatoimien johto sai hyvät tiedot vihollisen liikkeistä Suomenlahden rantojen ja etenkin Pietarin puolustamiseksi. Siten myös suomalaisen meriupseerin C. O. Ramstedtin suunnittelema viestintätapa, Ramstedtin järjestelmä, oli koko päälinjalla osoittautunut toimivaksi. Optinen lennätin oli varmasti yksi jatkossakin mainituista Suomen tunnollisesti suorittamista ja rahoittamista maanpuolustustehtävistä, joista keisari Aleksanteri II kiitti suomalaisia senaatissa 24.3.1856 pitämässään puheessa<sup>3</sup>.

Suomeen rakennettiin myös sähkölennätin talvella 1854–1855 Pietarista Viipurin ja Lappeenrannan kautta Helsinkiin. Ensimmäinen Pietarista lähetetty sähkösanoma vastaanotettiin Helsingissä 2.6.1855. Lennätinlinjaa jatkettiin Hämeenlinnaan ja seuraavan vuoden kesäkuuhun mennessä myös Turkuun. Venäjä maksoi tämän linjan rakentamisesta aiheutuneet kustannukset.<sup>4</sup> Sisämaassa kulkevat linjat eivät kuitenkaan mahdollistaneet merivalvontaa, joten optinen lennätin vastasi edelleen vihollistiedoista.

### **6.1.2. Luotsien ja rannikon asukkaiden siirto sisäsaaristoon ja merivalvojen palkkaus**

Luotsit ja rannikon siviiliväestö oli suurelta osin sodan alussa siirretty sisäsaaristoon, koska haluttiin estää luotsien tai luotsauskykyisten saaristolaisten kaappaukset sotalaivojen luotseiksi. Viholliselle luotsaus olisi ollut tarpeen, sillä saaristossa asuvat ja toimivat olivat poistaneet väyliltä merenkulun turvalaitteet, ja he poistivat myös vihollisen laskemia merimerkkejä. Tästä heille maksettiin erityinen kannustuspalkkio. Näin hidastettiin vihollisen alusten etenemistä ja aiheutettiin osatappioita karilleajoina sekä vaikeutettiin myös vihollisen paikallishankintoja eli muonitusta ja höyrylaivojen polttopuun täydennystä. Sotilaallisista syistä evakuoituidut ihmiset olivat Suomen kansalaisia, joten luotsien ja siviilien ilman omaa syytään tapahtuneet pakkosiirrot oli maksettava jo siitäkin syystä, että luotsien ja siviilien palveluksia saatettaisiin edelleen hyödyntää sotatoimien tukemiseen.

Luotsit ja ulkosaarien asukkaat olivat olleet samalla merivalvoja, jotka välittivät vihollistietoja avomerren reunalta. Nyt sodanjohdolla ei enää ollut Suomen rannikoilla käytössään organisaatiota, joka olisi tehnyt havaintoja vihollisen aluksista. Siksi Suomenlahden rannikolle 1854 rakennettua optista merivalvonta-

---

1 Risberg 1959, 44–45.

2 Risberg 1959, 46.

3 Borodkin 1905, 225.

4 Rein 1862, 81–82; Grönroos 1939, 1404. Itämainen sota toi lennätin Suomeen ja Viroon. Hakkapeliitta 45/7.11.1939 Helsinki. Rakentajana insinööri Werner v. Siemensin ja mekaniikko Helsken sähkölennätintehtas.

lennätinketjua oli seuraavana vuonna jatkettu Uuteenkaupunkiin ja lisätty siihen Saaristomerelle työntyviä haaroja. Eräistä merivalvontamiesten palkkakuiteista<sup>1</sup> päätellen oli myös Suomenlahden rannikon uloimpiin saariin perustettu joitakin erillisiä merivalvonta-asemia, koska varsinainen optisten lennätinasemien ketju kulki eräin kohdin melko kaukana avomerren reunasta.

Saaristomeren merivalvontaa tehostamaan Hangon ja Uudenkaupungin väliselle alueelle oli jo aiemmin kerrotun mukaan 1854 perustettu rannikon väestöstä Merivalvontakomppania eli ”Estafettflotiljen” vartioasemineen ja -aluksineen. Se toimi senkin jälkeen, kun optinen lennätin Uudenkaupungin ja Tammisaaren välillä aloitti toimintansa 1855. Näille siviilistä otetuille merivartijoille maksettiin korvaus tehtävään luovutetuista omista veneistä ja vakituinen palkka Suomen varoista. Edellä merivalvontaa käsiteltäessä jo todettiin, että Ahvenanmaan alueella merivalvontaa hoidettiin tullilaitoksen, sisäsaaristoon siirrettyjen luotsien, paikallishallinnon viranomaisen ja etenkin seurakuntien pappien johtamien miesten avustuksella. Myös viimeksi mainituille maksettiin valtion varoista kannustuspalkkioita merivalvontatiedoista. Pohjanlahden rannikoilla toimi lisäksi siviileiden muodostama merivalvonta-asemien ketju. Nämä ulkoluodoilla optisine viestimastoineen toimineet siviilit saivat työstään korvauksen pääosin omilta kaupungeiltaan ja pitäjiltään.

Liittoutuneiden ylivoimainen laivasto piti sodan alussa hallussaan Suomea ympäröivien merten herruutta, eikä Venäjän laivasto kyennyt merivartiointiin avomerellä tai rannikoilla. Venäjän kasakkajoukkojen partiot pitivät vartiota vain mantereen rannoilla, joten Suomen tehtävänä oli sodankäynnille elintärkeiden vihollistietojen toimittaminen tarvitsijoille avomerellä ja saaristossa liikkuvista vihollisaluksista. Kustannukset koituivat Suomen maksettaviksi. Koko sodan aikana kertyi luotsien ja saariston asukkaiden siirrosta sisäsaaristoon ja merivalvonnan suorittamisesta 42 000 ruplan<sup>2</sup> suuruinen menoerä. Siirron merkitys oli suuri, koska sillä hidastettiin vihollisen liikettä ja aiheutettiin osatappioita lukuisina karilleajoina. Olennaista oli kuitenkin se, että sodanjohdolle taattiin siviileiden avulla jatkuva vihollistietojen vuo, jonka perusteella saatettiin suunnitella mielekkäitä vastatoimenpiteitä.

---

1 KA VESA 304, s.161–170. Helsingin ja Lauttasaaren palkkakuitit.

2 KA KKK 1116/1859. Kenraalikuvernöörin kirje n:o 946/12.5.1859; Rein 1862, 183–184.

## 6.2. Suomen omien ja venäläisten joukkojen ylläpito

### 6.2.1. Kaartin pataljoona

Suomen omia rauhanajan joukkoja olivat olleet kaartin pataljoona, tarkk'ampujapataljoona ja Suomen ensimmäinen meriekipaasi. Kaartin pataljoona oli jo 1831 ollut Puolassa kapinaa kukistamassa, josta se oli saanut kiitosta ja huomionosoituksia. Venäjälle autonomiset Puola ja Suomi olivat ainoat läntiset verrokkimaat, joista viimeksi mainittu oli jo silloin osoittanut suurta lojaalisuutta emämaalleen. Kaarti oli taas vuosina 1848–1849 marssinut Unkarin kapinaa kukistamaan, mutta joutui kuitenkin pysähtymään kolerataudin vaivaamana Latvian alueelle. Krimin sodan alussa Kaartin pataljoona eli henkivartijaväen tarkk'ampujapataljoona oli siirretty Pietariin, ja sieltä se marssi edelleen muiden kaartin joukkojen tavoin Venäjän länsirajoja vahvistamaan. Sen tehtävänä oli ollut estää Liettuan pyrkimykset irtautua Venäjän alaisuudesta. Tuhannen miehen joukosta 600 sairastui ja 220 miestä menehtyi Liettuan Skopiskisissa lavantautiin.<sup>1</sup> Kaartin pataljoona ei siten keventänyt vihollisiskujen painetta Suomen rannikoilla, vaikka sen aiheuttamat kulut 150 000 ruplaa maksoikin Suomen valtio<sup>2</sup>.

Suomalaisilla sotilailla oli keisarin Venäjällä ollut poliittisesti luotettava maine jo ennen Krimin sotaa. Kaartin pataljoonan luotettavuus ja uhrivalmius eivät nykyään jääneet keisarin Venäjältä huomaamatta, sillä keisari piti kaartin katselmuksen 1.10.1854 Hatsinassa ja otti Liettuasta joulukuussa 1855 palaavan Suomen kaartin pataljoonan paraatin vastaan Pietarissa.<sup>3</sup> Lopulta tämäkin taloudellinen uhraus lisäsi Venäjän poliittista luottamusta autonomiseen Suomeen ja sen omiin sotavoimiin, kun vastaavia asioita verrattiin Suomen verrokkimaahan Puolaan.

### 6.2.2. Tarkk'ampujapataljoona

Suomalainen 1 000 miehen vahvuinen tarkk'ampujapataljoona oli Krimin sodassa ollut torjumassa englantilaisten ensimmäistä iskuja Tammisaarella kenraaliluutnantti Anders Edvard Ramsayn ja eversti Henrik Lyran johtamana. Nämä

---

1 Turpeinen 2003, 130; Schulman 1905, 31; Tuomisto 1998, 79; Luntinen 1997, 70; Luntinen 1982, 16; Grönholm TS 31.7.2002 Suomen kaarti muistetaan yhä Liettuassa. Lähteinä TS:n kirjoituksessa on Väinö Wallinin Itämainen sota Suomessa sekä Erkki. J. Hämäläisen Genos-lehden artikkeli Skapiskista.

2 KA KKK 1116/1859. Kenraalikuvernöörin sotaministerille 12.5.1859 lähettämä kirjelmä n:o 946, Rein 1862, 184.

3 Turpeinen 2003, 130; Grönholm TS 31.7.2002.

molemmat Suomessa syntyneet upseerit olivat olleet Suomen kaartin mukana kukistamassa Puolan kapinaa 1830–1831<sup>1</sup>.

Pataljoonan kaksi komppaniaa oli siirretty Bomarsundin puolustukseen, jonka jälkeen ne olivat lopun sota-ajasta sotavankeudessa Englannissa. Aiemmin on jo käsitelty suunnitelmaa, jossa Bomarsundin muurien sisään siirrettyjä tarkk'ampujapataljoonan komppanioita olisikin käytetty linnoituksen ulkopuolella vihollisen häirintään. Se olisi varmaankin antanut kustannuksiin nähden tehokkaamman tuloksen ja pienempi osa miehistä olisi ilmeisesti joutunut sotavangeiksi.

Osa Tarkk'ampujapataljoonasta oli 1854 ollut torjumassa tiedusteluiskua Turkuun tehnyttä vihollista<sup>2</sup>. Rauman sataman puolustamiseen osallistui 30 tarkk'ampujaa heinäkuun alussa 1855<sup>3</sup>. Suomeen jääneet kaksi komppaniaa olivat olleet 1855 Viaporin pommituksen aikaan kenraaliluutnantti Ramsayn alaisina Helsinkiä puolustamassa. Eversti Lyra toimi silloin Lauttasaassa tarkk'ampujajoukkojen komentajana. Pataljoonan toiminta sodan aikana oli aiheuttanut Suomelle rauhan aikaan verrattaessa ylimääräiset 150 000 ruplan<sup>4</sup> menot. Pataljoona oli uskollisena keisarin Venäjälle taistellut tuloksellisesti ja henkilötappioita kärsien em. kohteissa mereltä hyökkäävää vihollista vastaan. Keisarin Venäjä oli myös palkinnut tarkk'ampujapataljoonan miehiä näistä ansioista. Pataljoonan lojaalisuus keisarin Venäjälle lisäsi jatkossakin luottamusta autonomisen Suomen sotavoimiin.<sup>5</sup>

### 6.2.3. Suomen ensimmäinen ja toinen meriekipaasi sekä siviiliottoalukset

Suomen rauhanajan omaa merellistä voimaa edusti tuhannen miehen Suomen meriekipaasi. Sillä oli 1850 ollut käytössä purjein liikkuva linjalaiva Finland. Yksin tällä aluksella ei olisi kyetty turvaamaan maan pitkää rantaviivaa vihollisiskuilta. Aluksen olisi satamien suojaamiseksi pitänyt liikkua myös saaristoväylillä, johon se olisi vihollisen höyrylaivastoon verrattuna ollut perin kömpelö. Ekipaasin upseeristokin oli 1850 pienentynyt puolella. Vanhin ikäluokka oli poistunut ja nuoret siirtyivät alusten puuttuessa Suomen majakka- ja luotsilaitoksen palvelukseen.

Tilannetta ei merkittävästi helpottanut edes Suomen varoin Turussa rakennetun höyryfregatti Rurikin valmistuminen lokakuun alussa 1852, sillä Venäjän laivasto otti sen käyttöönsä. Sijalle oli annettu Venäjän varoin Helsingissä ra-

1 Dahlström 1942, 158; Luntinen 1997, 71.

2 Dahlström 1942, 225.

3 Lähteenoja 1939, 178.

4 KA KKK 1116/ 1859. Kenraalikuvernöörin sotaministerille 12.5.1859 lähettämä kirje n:o 946; Rein 1862, 184.

5 Borodkin 1905, 21–25, 55 ja 159; Mattila–Vitikka 1996, 111. Pataljoona Lauttasaassa.

kennettu vastaavan kokoinen Olof. Tämä alus ei toisena sotavuonna ollut edes miehitettynä edellä jo esitetyn aseistuksen kelvottomuuden takia ja siksi, että ekipaasien miehet joutuivat miehittämään myös maista merelle ampuvia pattereita. Keisari oli jo 1.4.1852 ilmoittanut tahtonsa Suomen toisen meriekipaasin perustamisesta, josta hän antoi julistuksen 28.12.1853. Taloudellisista ja muista hallinnollisista syistä tämän joukon perustaminen eteni verkalleen ja sodan aikana sen vahvuus oli vain 500 miestä. Vasta vuoden 1854 avovesikaudeksi Suomen varoin valmistuneet soudettavat tykkiveneet olivat mahdollistaneet meriekipaasien osallistumisen Helsingin ja Turun puolustamiseen merellä ja meriammunnat maista tykkiveneiltä riisutuilla aseilla.<sup>1</sup> Meriekipaasien rauhan aikaa korkeammat kulut olivat 275 000 ruplaa ja siihen liittyivät lisäksi ”soudettavista tykkipursista ja tykkiveneistä” aiheutuneet kulut 460 000 ruplaa.<sup>2</sup>

Käskyn meriekipaasien alusten iskusta Ahvenanmaalle oli antanut keisarin sivusta-adjutantti kenraaliadjutantti N. A. Arkass. Päämääränä oli estää vihollisen alusten pääsy Bomarsundiin. Tähän osallistui viisi siipiratashöyrytykkivenettä mukaanlukien Turussa valmistunut Rurik, ja meriekipaasien 40 soudettavaa tykkivenettä. Tykistösyöksy oli kuitenkin jouduttu keskeyttämään jo Kumlingen alueella, koska vihollinen oli ylivoimaisiin voimin ehtinyt jo Bomarsundin edustalle.<sup>3</sup> Turun meripuolustusta johti kontra-amiraali Johan Eberhard (Ivan Ivanovits) von Schantz. Hän oli syntyään porilainen ja Runebergin Vänrikki Stoolin mainitsemän von Schantzin poika. Hän oli käynyt merivartiokomppanian tullihöyrylaiva Suomella vielä 16.8.1854 Kumlingessa ja saanut siellä selvityksen pastori Sulinilta linnakkeen antautumisesta.<sup>4</sup> Keisari oli varmasti tietoinen myös meriekipaasien osallistumisesta iskuun Kumlingen suuntaan, koska hänen sivusta-adjutanttinsa oli tunnollisesti raportoinut edelläkin jo mainituista muista hankkeistaan Suomen rannikon puolustamiseksi. Meriekipaasien alukset olivat Suomen rannikolla Viipurinlahdella 1855 toimineen venäläisen soudettavan tykkiveneosaston lisäksi ainoat sota-alukset, jotka jo merellä pyrkivät torjumaan vihollisen sota-alusten iskuja.

Meriekipaasien miehet saivat keisarilta erityisiä kiitosmainintoja, mitaleja ja rahapalkkioita toiminnastaan tykkiveneillä Turun ja Helsingin puolustajina sen lisäksi, että he toimivat samoilla alueilla keisarin palkitsemina merelle ampuvien tykkipattereiden miehistöinä.<sup>5</sup>

---

1 Mattila 1996, 53–62, 74 ja 111.

2 Dahlström 1942, 194–197; KA KKK1116/1859. Kenraalikuvernöörin sotaministerille 12.5.1859 lähettämä kirjelmä n:o 946; Rein 1862, 184.

3 Mattila 1966, 31; Mattila 1996, 91.

4 Dahlström 1942, 161 ja 221; Borodkin 1905, 73.

5 Mattila 1996, 99 ja 119–120; Dahlström 1942, 231–233.

### 6.2.4. Ruotuväkipataljoonat

Venäjällä ei ollut riittävästi joukkoja keskitettäväksi Länsi-Suomen rannikoille. Sen oli osoittanut selkeästi Raahan ja Oulun satamien polttaminen. Suomen kenraalikuvernööri mainitsi 5.6.1854 tekemänsä esityksen perusteeksi joukkojen puutteen suosittaessaan suomalaisten ruotuväkijoukkojen perustamista.<sup>1</sup>

Joukkojen puutteesta viestii sekin, että Suomenlahdella olleet Ruotsinsalmen, Svartholman ja Hangon rannikkolinnakkeet lakkautettiin. Perusteena olivat Bomarsundista saadut kokemukset ja arviot linnakkeiden tehottomuudesta tehtävään sidottavien joukkojen määrään nähden. Pietarista 23.8.1854 tulleen käskyn perusteella jopa vihollisen iskut tehokkaasti torjuneen Hangon linnakkeen muurit tuhottiin itse räjäyttämällä.<sup>2</sup>

Sodan jälkeen meriministeri Konstantin Nikolajevits, sotaministeri ruhtinas Dolgorukov ja kenraaliadjutantti F. W. R. Berg sekä useat tärkeillä johtopaikoilla olleet sotilasjohtajat olivat todenneet ”ettei Suomea olisi voitu vv.1854–1855 puolustaa mereltä tapahtuneita hyökkäyksiä vastaan ja että 1856 olisi ollut vaikeata puolustaa Helsinkiä mereltä ja mantereen puolelta ja saman aikaan perään antamatta koko Suomea.”<sup>3</sup>

Vaihtoehtoina Suomen omien lisävoimien perustamiselle olivat olleet ruotuväki tai värvätyt joukot. Viimeksi mainittuihin hakeutuvien motivointi ei olisi kenraalikuvernöörin mielestä ollut niin hyvä kuin ruotuväkijoukkojen, joiden miehet olisivat viholliskohteina olevien rannikkoseutujen omia asukkaita. Ruotuväkijoukot olisivat poliittisesti parempi ratkaisu, sillä näin osoitettaisiin näyttävästi skandinaavista suuntausta maan asukkaille propagoivalle viholliselle suomalaisten lojaalisuus keisarille. Siinä tapauksessa, että joukot saisivat olla vain kotimaassa, olisi Suomi valmis maksamaan kustannukset.<sup>4</sup>

Ruotuväkijoukkojen kustannukset olivat värväytyjen joukkojen kustannuksia suuremmat valtiolle ja varsinkin ruoduille, joiden maksama vastike eli vakanssi-vero aiemmin lakkautetusta ruotusotilaiden ylläpidosta oli ollut pienempi rasite. Sotilaallisen voiman lisääminen ruotuväen avulla eikä värvätyillä joukoilla oli näin Suomelle ja Venäjälle sisä- ja ulkopoliittisesti tarkoituksenmukaisempaa.<sup>5</sup>

Sodan aikana ehdittiin saada taisteluvalmiiksi vain kuusi pataljoonaa: Turun, Vaasan, Oulun, Hämeenlinnan, Kuopion ja Mikkelin pataljoonat. Niistä kaksi ensimmäistä toimi Turun ja Porin läänin sekä Pohjanlahden rannikoilla. Oulun pataljoona oli edellisten tavoin tarkoitettu torjumaan mereltä tuleva vihollinen.

1 Schulman 1905, 96; Borodkin 1905,12. Molemmissa mainitaan perusteina rannikot, joilla ei ole riittävää puolustusta.

2 Aaltonen 1969, 198.

3 Talvio 129.

4 Borodkin 1905, 12–13; Schulman 1905, 96–98

5 Runeberg 1962, 297, 302 ja 305.

Sen sijaan Kuopion ja Mikkelin pataljoonien tehtävänä oli Suomen rannikoilta kohti Pietaria marssilla olevien vihollisjoukkojen torjuminen. Hämeenlinnan pataljoonan tehtäväksi tuli turvata kaupunkiin evakuoituiden Suomen Pankin ja muiden hallinnon alojen materiaalit sekä vastata sinne Turusta siirretyistä vangeista. Porin, Porvoon ja Lappeenrannan ruotuväkipataljoonat valmistuivat vasta sodan ollessa jo päättymässä.<sup>1</sup>

Yksi ruotuväkipataljoonien ehti edellä kerrotun mukaan vihollisiskujen torjuntaan Vaasan satamassa ja kaksi komppaniaa Kokkolassa sekä Kuopion pataljoona Haminassa. Ruotuväkipataljoonien sotilaallinen panos rannikon puolustajina eli 900 000 ruplan antama vastine jäi odotettua pienemmäksi, koska pataljoonien perustaminen tapahtui liian myöhään. Joukoilla ei ollut lainkaan tykistöä, mikä heikensi niiden mahdollisuutta torjua laivatykistön turvin maihin nouseva vihollinen. Keisari kiitti silti monin tavoin taisteluun osallistuneita ruotuväkipataljoonia. Ne oli myös ilman suurempia vaikeuksia saatu määrävahvuiseksi. Venäjällä tämä nähtiin lojaalisuutena keisarille. Ruotuväkipataljoonien perustaminen koettiin Suomessa keisarin Venäjän lisääntyvän luottamuksena autonomiselle Suomelle ja sen poliittisen aseman vahvistumisena. Se oli näyttö myös liittoutuneille ja Ruotsille siitä, etteivät suomalaiset halunneet irrottautua keisarin Venäjältä, mikä oli ollut näiden päämääränä.

### **6.2.5. Venäläisten joukkojen majoitus, muonitus, kestitys, lääkintähuolto ja kuljetukset**

Sodan aikana Suomessa oli n. 50 000 venäläistä sotilasta ja Suomen omat joukot olivat vahvuudeltaan yli 10 000 miestä.<sup>2</sup> Venäläisillä ja suomalaisilla joukoilla ei ollut suurimpia kaupunkeja lukuun ottamatta vakituisia kasarmialueita eikä organisaatioita, jotka olisivat vastanneet joukkojen majoituksesta, huollosta ja kuljetuksista. Näistä sotaväen toiminnan mahdollistavista perustarpeista vastasivat kaupungit ja pitäjät eli siviiliväestö, jotka laskuttivat kuluistaan autonomisen Suomen valtiota. Joukkojen vaatimuksissa hevosten tallit ja rehu olivat luonnollisesti ongelmallisia sen lisäksi, että tarvittiin asuin- ja muonitustiloja sekä erityisiä harjoitteluun käytettäviä maneeseja, jotka tuli erikseen rakentaa. Rasitteena olivat myös sotilaalliset kuljetukset. Siviilien ajoneuvot vauhdittivat ja jopa mahdollistivat onnistuneet sotatoimet, joita on edelläkin kuvattu. Turusta Tammisaareen siirrettiin näin onnistuneeseen torjuntaan osallistunut yksikkö sekä mainetta saaneeseen Kokkolan Halkokarin taisteluun Vaasasta kaksi komppaniaa ja jalkaväkitykit.

---

1 Luntinen 1997, 83 ja 93.

2 Luntinen 1997, 90, 93 ja 97; Rein 1862, 27.



Kiireisissä merikuljetuksissa oli myös turvauduttu siviilialuksiin vaikka sotaluksiakin olisi ollut käytössä. Tästä mainittakoon Viipurin edustan pattereiden varustelu ja mm. kuunari Helenalla keväällä 1854 Helsingistä Hangon linnoitukseen 3 931 ruplan hinnasta kuljetetut 14 tykkiä, mörssäri ja köysierä sekä tammiset vesitynnyrit<sup>1</sup>.

Rauhanajan menoja suuremmiksi kasvaneet majoituskustannukset olivat 330 000 ruplaa, kuljetukset 200 000 ruplaa ja Viipurin lääniin tulevien joukkojen polttopuukustannukset 65 000 ruplaa.<sup>2</sup>

Suomeen perustettiin sodan aikana ylimääräisiä sotasairaaloita. Taisteluissa haavoittuneiden määrä ei ollut suuri, mutta normaalia suurempien joukkojen vahvuuden tuoma sairaanhoitotarve ja etenkin kulkutaudit vaativat ylimääräisten sairaaloiden perustamista. Näistä aiheutuneet kulut olivat jäljempänä olevan luettelon mukaan 80 000 ruplaa.

Sotilaitten majoittaminen muutoinkin ahtaisiin asuntoihin ja tiloihin tapahtui ilman suurempia ristiriitoja, josta venäläisten joukkojen komentajat antoivat kiittäviä lausuntoja.<sup>3</sup> Rauhan tultua Suomen kansan lojaalisuus keisarille ja hyväntahtoisuus sekä ylimääräiset kestitykset siirtyivät varmaankin mieleisinä muistoina kymmenien tuhansien sotilaiden mukana Venäjälle.

### 6.2.6. Sotavahinkojen korvaus siviiliväestölle

Sodan alussa niin Raahen kuin Oulunkin satamien ja telakoiden sekä yksityisten omaisuuden tuhoaminen aiheutti siviiliväestölle suuria tappioita ja työttömyyttä, sillä merikaupunkien alusten henkilökunta oli merisaarron takia maissa, sata-matyöläisiä ei nyt tarvittu ja telakoiden työväki oli menettänyt toimeentulonsa. Keisari oli määrännyt Suomen pankin maksamaan 50 000 ruplaa korvausta sodasta kärsineille raahelaisille ja oululaisille. Senaatti määräsi kuitenkin varat käytettäväksi hätäaputöihin. Suoria korvauksia valtion varoista maksettiin Raahessa alle 2 000 ruplaa. Lopullinen korvaussumma oli 61 000 ruplaa. Oulussa yksityiset keräsivät varoja hädänalaisten auttamiseksi, ja varakkaat maksoivat puhdistus- ja raivaustöistä palkkaa, mikä osoitti valtionavun riittämättömyyden.<sup>4</sup>

1 VESA 62, 48 ja 57. Lausunto 4.4.1854 Helena -aluksen soveltuvuudesta tehtävään. Hangon linnakkeen päällikön evl. von Mollerin ilmoitus Helenan tehtävän suorituksesta ja hankkeen kokonaiskustannukset 6.6.1854 laskun mukaan; Venäjän laivaston arkisto F 224 O 1 D 282 L7. Linnakkeen evakuointi. Sen suorituksesta siviilialuksilla syksyllä 1854 ei tosin mainita.

2 Rein 1862, 184; KA KKK 1116/1859. Kenraalikuvernöörin sotaministerille 12.5.1859 lähettämä kirjelmä n:o 946.

3 Borodkin 1905, 194–195. Vuonna 1856 oli venäläisten sotilaiden majoitusoloja ja suhteita siviiliväestöön lähetetty tarkastamaan erityinen upseeriryhmä, jonka suomalaisia kiittävä lausunto oli osin lähetetty jopa keisarille.

4 Hautala 1975, 451; Söderhjelm 1911, 233–235; Rein 1862, 184. 61 000 ruplaa.

Vihollinen oli sodan aikana kaapannut tai tuhonnut 89 kauppa-alusta, 22 oli tuhoutunut merionnettomuuksissa ja 158 oli myyty. Niiden kantavuus oli ollut yli 60 000 tonnia, mikä oli noin 60 prosenttia vuoden 1853 alusten kokonaiskantavuudesta. Tuhojen suuruudet eri lähteiden mukaan vaihtelevat, mutta suuruusluokka on kuitenkin sama.<sup>1</sup> Venäjä ei ollut kyennyt suojaamaan erästä merellisen voimansa osaa, Suomen kauppalaivastoa, jonka köleillä myös suuri osa Venäjän merikaupasta kulki.

Kauppalaivojen ja satamissa olleiden varastojen menetykset olivat aiheuttaneet etenkin Länsi-Suomen asukkaille suuria tappioita, mutta menetyksiä oli koitunut myös rannikoiden asukkaille. Yksityisten menetysten suuruus oli yhteensä 1 373 844 ruplaa.<sup>2</sup>

Keisari antoi sodan päätyttyä armollisella ilmoituksellaan 27.5.1856 Suomen valtiolle oikeuden ottaa 400 000 ruplan laina sodassa tuhoutuneen kauppalaivaston jälleenrakentamisrahastolle. Samalla päivämäärällä keisari antoi myös ilmoituksen alennetuista tulleista ja helpotuksista laivanrakennuksen ja merikaupan elvyttämiseksi.<sup>3</sup> Tonnisto kasvoi näin menetellen nopeasti ja jo vuonna 1859 kaupunkien aluskanta oli ylittänyt vuoden 1853 luvun. Tilannetta helpotti myös se, että talonpoikaislaivurit saivat nyt omilla aluksillaan purjehtia aina Pohjanmerelle.<sup>4</sup>

## 6.3. Sota-alusten rakentaminen

### 6.3.1. Meriekipaasin höyryfregatit Rurik, Olof ja Kalevala

Venäjän laivasto oli vasta Krimin sodan aikana siirtymässä purjelaivoista höyrylaivakauteen. Tämän välikauden oli jo aloittanut Turun sodanaikaisesta meripuolustuksesta vastannut syntyjään porilainen, mutta venäläistynyt kontra-amiraali Johan Eberhard von Schantz.<sup>5</sup> Hän oli ollut siipiratashöyryfregatti Kamtsatkan rakennusvalvojana Amerikassa 1840-luvun alussa sekä sen jälkeen saman aluk-

---

1 Mattila 1986, 176; Kaukiainen 1980, 463–466; Turpeinen 2003, Tuhottuja, haaksirikkoutuneita ja myytyjä aluksia olisi ollut 235.

2 KA KKK 1116/1859. Kenraalikuvernöörin 12.5.1859 sotaministerille lähettämän kirjelmän n:o 946 liitteenä oleva luettelo rannikoiden asukkaiden menetyksistä.

3 Myllyntaus 1980, 344; Keijserlige kungörelser 1854–1856, 27.5.1856 julistukset.

4 Myllyntaus 1980, 463–466. Kaupungeissa oli 1853 532 /55 100 alusta/lästä ja 1860 556/60 100 alusta/ lästä.

Rannikkopitäjissä 1853 oli 924/25 500 alusta /lästä ja 1860 1 065/3 8400 alusta /lästä.

5 Dahlström 1942, 161.

sen päällikkönä. Hän oli myös erikoistunut sotalaivojen suunnitteluun niin, että hänen piirtäminään Venäjällä valmistui aikanaan 600 alusta.<sup>1</sup>

Kun Suomen senaatti oli 1840 ilmoittanut, että se oli valmis varojen puolesta perustamaan neljä tarkk'ampujapataljoonaa, oli keisarin Venäjä nähnyt asianmukaiseksi perustaa vain yhden; loppuvaroilla tulisi rakentaa meriekipaasille sota-aluksia. Näistä ensimmäinen oli von Schantzin suunnittelemana laskettu vesille Turussa 1851. Tämä Rurik-niminen alus oli siihen asti suurin Suomessa rakennettu puurunkoinen siipirasfregatti.<sup>2</sup>

Turussa oli kuitenkin jo 1836 valmistunut siviilikäyttöön siipirasalus Furst Menshikoff, 1840 siipiraslaiva Murtaja ja 1845 kaksi höyryllä kulkevaa tullialusta. Lisäksi 1850 siellä valmistui höyrykoneella varustettu Furst Menshikoff II, joten Suomessa oli kyetty hyvin seuraamaan uutta höyrykoneajan kehitystä.<sup>3</sup> Rurikin hinta 328 320 ruplaa näkyy Suomen valtion vuoden 1853 menokohdassa<sup>4</sup>. Alus oli niin hyvin rakennettu, että se joutui aluksi Venäjän Itämeren laivaston komentajan suuriruhtinas Konstantinin käyttöön.

Meriekipaasi sai Rurikin sijaan Helsingissä 1852 veteenlasketun ja sittemmin 16 tykillä ja kahdella järeällä mörssärillä varustetun höyryfregatti Olofin. Sekin oli von Schantzin piirtämä, kuten myös meriekipaasille tarkoitettu edellisten kaltaisen Kalevala, jonka köli laskettiin Turussa 1856. Se maksoi Suomelle 363 431 ruplaa. Tämäkään alus ei jäänyt suomalaisille, sillä Kalevala luovutettiin Venäjän 18. meriekipaasille, ja alus aloitti 1860 viisi vuotta kestäneen matkansa Tyynellämerellä. Venäjällä suomalaisten osaaminen tuli tiedoksi tämänkin aluksen kohtalon myötä, sillä Kalevala olisi laivaston asiantuntijoiden mukaan Tyynenmeren matkaltaan palatessaan ollut valmis ilman korjauksia tekemään uuden kierroksen maailman ympäri.<sup>5</sup> Venäjän avomerilaivastolle oli sodan aikana Helsingissä rakenteilla potkurifregatti Gromboi, joka oli suurimpia puulaivoja, mitä Suomessa oli siihen mennessä tehty.<sup>6</sup>

1 Pikoff 1938, 131–134.

2 Mattila–Vitikka 1996, 53–55; Gomm 1991, 14–15. Myllyntaus 1980, 337–338. von Haartman toimi silloin senaatin valtionvaraintoimituskunnan päällikkönä. Meriekipaasin alusten rakentaminen oli varmaankin hänen esityksensä, kuten edellä jo mainittujen kauppalaivojen aseistamisesitys ja se, että höyryfregattien lisäksi myös tykkiveneet rakennettiin Suomen varoin.

3 von Knorring 1995, 16 ja 31. Furst Menschikoff II:ssa oli ensimmäinen kotimainen Turussa valmistettu höyrykone.

4 Rein 1862, 183.

5 Gripenberg 1901, 111; Mattila–Vitikka 1996, 56; Gomm 1991, 15 ja 51 Olaf ja Kalevala; ÅU 25.6.1865. Kalevalan matka Tyynellämerellä.

6 Mattila–Vitikka 1996, 135; Gomm 1991, 17–18.

### 6.3.2. Soudettavat tykkiveneet ja Venäjän laivaston mallikappale potkuritykkivene Sterljad

Kontra-amiraali von Schantz oli 20.10.1852 ollut Kronstadtissa Venäjän Itämeren laivaston komentajan luona suunniteltuaan höyrylaivojen rakentaminen, mutta tehtäväksi annettiin saariston puolustukseen tarkoitettujen ja vielä silloin käytettyjen soudettavien ja purjein kulkevien tykkiveneiden piirustusten teko. Hän tunsu luonnollisesti tämän Chapmanin 1700-luvulla luoman alustyyppin, joka oli vielä Suomen sodan aikana ollut tehokas saaristossa käytäviin taisteluihin. Mutta nyt oltiin siirtymässä jo höyrylaivojen aikaan. Hän piirsi kuitenkin käskyn mukaisen soudettavan tykkiveneen, jonka aseistuksena oli 24 naulan tykki perässä ja keulassa sekä henkilökuntana 75 miestä.<sup>1</sup> Tätä ennen oli Venäjällä rakennettu 27 tykkiveneä ja vuonna 1854 niitä rakennettiin 136 lisää.<sup>2</sup>

Venäjän Itämeren laivaston komentaja suuriruhtinas Konstantin oli jo tammikuussa 1854 antanut käskyn rakentaa Suomessa 40 soudettavaa tykkipurtaa. Näistä 15 rakennettiin Turussa, 10 Porissa ja loput Viaporissa. Turussa 400 miestä alkoi rakentaa tykkiveneitä.<sup>3</sup> Turun maaherra oli jo 4.2.1854 tehnyt sopimuksen 15 tykkiveneen rakentamisesta Åbo Warfs Bolagetin kanssa 52 500 ruplan hinnasta 4.5.1854 mennessä.<sup>4</sup>

Venäjä olisi myöhemmin hyvittänyt kustannukset vuoden kuluessa autonomiselle Suomelle. Senaatti oli kuitenkin jo tammikuussa koko kansan nimissä anonut, että keisari sallisi rakennuskustannukset varusteluineen maksettaviksi Suomen kruunun varoista. Keisari oli hyväksynyt anomuksen ja korostanut erityisesti sitä, että hän on aina ollut vakuuttunut uskollisten suomalaisten jaloista tarkoituksista ja hän oli taas saanut uuden todistuksen samanlaisista tunteista ja virikkeistä. Suomen kustannukset tykkiveneistä koko sodan ajalta olivat 460 000 ruplaa. Ekipaaseista aiheutui Suomelle lisäksi sodan aiheuttamina lisäkuluina 275 000 ruplaa.<sup>5</sup>

Kontra-amiraali von Schantz oli myös suunnitellut rannikkojen puolustukseen ja saaristotaisteluihin soveltuvan puurunkoisen, kolmimastoisen ja kolmella tykillä sekä potkurilla varustetun tykkivene Sterljadin, joka laskettiin veteen Turussa syksyllä 1854.<sup>6</sup> Siinä oli luovuttu sodankäynnissä helposti haavoittuvasta, tykistön käyttöä rajoittavasta ja merenkäynnissäkin harmillisesta siipiraslaitteistosta.

---

1 Andrienko 1998, Tsitadell 1/1998,131.

2 Gomm 1989, 11.

3 Mattila 1996, 74; Dahlström 1942, 194–195.

4 TMA Militaria kansio. Sopimus telakan ja kuvernöörin välillä 4.2.1854.

5 Borodkin 1905, 7–8; Dahlström 1942, 197; Rein 1862, 184. Kanonbåtar och roddflotiljen 460 000 ruplaa.

6 Andrienko 1998, 133–134; Gomm 1989,11.

Näin oli siirrytty silloin vielä melko harvinaiseen potkurikoneistoon<sup>1</sup>. Aluksen hinta oli ollut 40 090 ruplaa. Se oli mallikappale sodan aikana Pietarissa rakennetuille Sterljamin 39 sisarlaivalle, joista vielä 29 valmistui vuoden 1856 kevääksi.<sup>2</sup>

Autonomisen Suomen rutinoitunut laivanrakennustaito oli mahdollistanut tiukan aikataulun vaatimat soudettavien tykkiveneiden tilaukset. Keisari oli henkilökohtaisesti tutustunut tähän osaamiseen Viaporin telakalla maaliskuun alussa 1854 kruununperijä Aleksanterin, Itämeren laivaston komentajan, suuriruhtinas Konstantinin sekä suuriruhtinaiden Nikolain ja Mikaelin kanssa.<sup>3</sup>

Suomalaisten telakoiden vika ei ollut se, että soudettavat tykkiveneet jouduttiin tekemään niiden piirustusten mukaan, jotka Venäjän korkein johto oli hyväksynyt. Ne olivat perin kömpelöitä soutaa ja vastatuulella tai merenkäynnissä ne tuskin liikkuivat haluttuun suuntaan. Tuuli vei ne mukanaan. Tykkien käyttö aallokossa oli myös vaikeata. Siksi aluksia käytettiin lähes paikallaan pysyen kiinteiden tykkipattereiden tapaan. Maissa olevien tykkien puuttuessa oli tykkiveneitten 24 naulan tykkejä siirretty myös merelle ampuville pattereille, jossa ne hehkutettuine kuulineen palvelivat rannikon puolustusta hyvin. Aseista riisutut tykkiveneet olivat kookkaina proomuina helppo lastata kiviä täyteen ja upottaa väyläesteiksi, josta kertovat suunnitelmat Turun edustan puolustuksesta 1855 ja Uuraansalmen alusupotteet Viipurinlahdella samana vuonna.<sup>4</sup> Ne 12 tykkivenettä, jotka oli tarkoitus ilman tykkejä upottaa Pitkäsalmeeen, huutokaupattiin Turussa vuoden 1856 lokakuussa<sup>5</sup>.

Korkeatasoisten siipirasfregattien, nopeasti rakennettujen soudettavien tykkiveneiden ja etenkin potkuritykkivene Sterljamin rakentaminen toimivaksi mallikappaleeksi koko Venäjän laivastolle antoi selkeän näytön suomalaisesta laivanrakennustaidosta ja siten lojaalisuudesta Venäjälle. Lojaalisuutta korosti se, että aluksia Suomen ja Venäjän yhteisen vihollisen torjumiseksi rakennettiin Suomen veronmaksajien varoin. Venäjä tilasi sota-aluksia Suomesta sodan jälkeinkin<sup>6</sup>.

1 Gomm 1991, 11. Ensimmäinen potkurialus Archimedes valmistui 1848 ja tuhoutui Bornholman luona 1850.

2 Gomm 1989, 12–15; Mattila–Vitikka 1996, 135.

3 Borodkin 1905, 190–192.

4 Auvinen 1999, liite 2.4; Borodkin 1905, 141 ja 142–143.

5 VLKA f 972 o 2 d 133 l 1, 10 ja 13.

6 von Knorring 1995, 16 ja 42.

## 6.4. Suomen sotarasite ja velan otto

Suomen senaatissa toimi koko sodan ajan tämän päivän pääministerin tavoin oman aikansa johtava valtio- ja finanssimies vapaaherra Lars Gabriel Haartman – ”Hänen hirmuisuutensa”. Hän hallitsi Suomen talouselämää voimakkaalla otteella.<sup>1</sup> Haartmanin esitykset heijastuivat siten myös keisarin antamissa Suomen talouselämää ohjaavissa julistuksissa.

Suomen kenraalikuvernööri von Berg oli huhtikuussa 1861 antanut määräyksen laatia kertomuksen suuriruhtinaskunnan hallinnosta 1855–1862. Kertomuksen alkusanoissa mainitaan hankkeen perusteeksi se, että maan johdon toimenpiteet ovat tulleet huomion kohteeksi ja siten myös on tullut tarpeelliseksi tehdä lähemmin tunnetuksi maan hallinto ja nykyinen tilanne. Tämän laajan, ilmeisesti myös vuoden 1863 valtiopäivien tarpeisiin tarkoitettun kertomuksen alku ajoittuu jo vuoteen 1853 ja korostaa toisena sotavuotena 1855 alkanutta voimakasta ja pitkään vaikuttanutta häiriötä eli ”von Haartmanin ajan loppua” autonomisen Suomen taloudessa. Kertomuksessa on alla todetuilla kolmella eri tavalla määritelty sodan aiheuttaman lisärasituksen suuruutta.<sup>2</sup>

Ensinnä on verrattu keskenään vuosien 1853 ja 1856 valtion tuloja sekä velkoja lainoina ja niiden korkoina. Lähteissä esitetyt kopeekat on jätetty pois ja luvut pyöristetty sadoiksi hopearupliksi.

### Ensimmäinen tapa

Vuoden 1853 alussa oli varanto	2 701 700 hopearuplaa
Korko ja pääomamenot olivat	1 105 200 hopearuplaa
Ylijäämä oli siten	1 596 500 hopearuplaa
Vuoden 1856 alussa oli varanto	1 204 200 hopearuplaa
Korko ja pääomamenot olivat	3 074 900 hopearuplaa
Alijäämän suuruus oli siten	1 870 600 hopearuplaa

Näin olleen sodan aika oli heikentänyt tilannetta 3 467 100 hopearuplan verran.

### Toinen tapa

Asiaa on lähestytty tarkastelemalla, miten suuret olisivat olleet kolmen vuoden sotakulut, jos rauha olisi saanut jatkua. Perustana ovat tiedetyt vuoden 1853 eli normaalin rauhanvuoden mukaiset kulut 492 121. Menot olisivat siten olleet kolmena oletettuna rauhanvuotena 1854, 1855 ja 1856 yhteensä lähes 1 476 400 hopearuplaa.

1 Myllyntaus 1980, 336–339.

2 Rein 1862. Förord ja 181–184.

Sodan vaatimat kulut Suomelle olivat kuitenkin

	594 300
	1 397 800
	1 752 300
	<hr/>
yhteensä	3 744 300 hopearuplaa

Sodan ajan lisäämät sotilaskulut olivat siten lähes 2 268 000 hopearuplaa.

Samalla tavalla on vuoden 1853 tullitulojen perusteella rauhan ajaksi oletettujen vuosien 1854 ja 1855 aikana saatuja tullituloja verrattu sodan ajan tullituloihin. Todetaan, että sota vähensi tullituloja noin 1 293 200 hopearuplaa. Kun tämä ja sodan lisäämät sotalaitoskustannukset lasketaan yhteen, saadaan koko sodan aiheuttamat lisääntyneet kustannukset. Näihin tuli kuitenkin lisätä vielä vuodelle 1857 siirtyneet kustannukset:

- 10 tykkiveneestä	64 100 ruplaa
- optisesta lennättimestä	80 500
- sotilaskuljetuksista	153 400
- soutulaivastosta	72 800
	<hr/>
Yhteensä	370 800 ruplaa

Sodan lisäämät kustannukset ja sodan takia menetetyt tulitulot olivat yhteensä siten 3 932 000 hopearuplaa.

### Kolmas tapa

Tärkeimmät sodan aiheuttamat kustannukset:	ruplaa
Rauhan aikaa suuremmat sotilasmajoituskustannukset	330 000
Rauhan aikaa suuremmat sotilaskuljetukset	200 000
Tykkiveneet ja soutulaivasto	460 000
Luotsien siirto- ja merivalvontakustannukset	42 000
Optinen lennätin	144 000
Sodan aiheuttamien menetysten korvaukset	61 000
Tilapäiset sotasairaalat	80 000
Viipuriin tulleiden joukkojen polttopuut	65 000
	<hr/>

Suomalaisten omien joukkojen kustannukset enemmän kuin rauhan aikana:

- Kaartin pataljoona	150 000
- Muut suomalaiset joukot	145 000
- Ekipaasi	275 000
- Ruotuväkipataljoonat	900 000



Näin laskien olivat sodan lisäämät sotilaskustannukset 2 862 000 ruplaa. Kun niihin lisätään sodan takia menetetyt tullitulot 1 470 000 ruplaa, oli autonominen Suomi joutunut maksamaan sodasta 4 155 000 ruplaa.<sup>1</sup>

Sodan aikana 1855 oli jo selvää, että oli turvaututtava lainanottoon. Venäjän keisari antoi 4.4.1855 julistuksellaan Suomelle luvan ottaa 650 000 ruplan lainan, jolloin Suomen Pankki otti huhtikuussa 1855 lainaa 350 000 ruplaa ja saman vuoden lopulla 300 000 ruplaa. Keisari ei kuitenkaan halunnut, että suomalaisten verotaakkaa olisi kohtuuttomasti kiristetty. Hän antoi oikeuden lainanottoon myös siksi, että 21.4.1840 otettu laina oli jo suurelta osin kuoletettu.

Vuonna 1856 rauhan tultua oli maksuvaje edelleen yli 447 300 ruplaa. Taloudellista tilannetta vaikeutti katovuosi ja se, etteivät rauhan tultua lisääntyneet tullitulot kattaneet sodan aikana perustettujen ruotuväkipataljoonien aiheuttamia kuluja. Toinen meriekipaasi lakkautettiin tosin jo huhtikuussa 1856. Koko valtionvelka vuonna 1856 aiemmat velat mukaan lukien oli hieman yli kolme miljoonaa ruplaa. Suomen pankki otti edelleen lainaa 1 200 000 ruplaa tilanteesta selvittääkseen.<sup>2</sup> Vielä 30.4.1859 otetun viiden miljoonan hopearuplan lainan eräänä perusteluna mainitaan sodassa tuhoutuneen kauppalaivaston rakentamisen tukeminen.<sup>3</sup>

Keisari oli 24.3.1856 pitänyt puheen senaatissa. Ensin hän oli maininnut pian päättyvästä sodasta sekä kiittänyt uskollisia suomalaisia alaisiaan innosta, vastuuauuliudesta ja uhrauksista maan puolustamiseksi kahden menneen vuoden koettelemuksissa. Samalla hän kiinnitti senaatin huomion siihen, että sota oli tuhonnut maan kaupan ja vähentänyt sen tuloja ja että hän sydämestään haluaa kehittää maan hyvinvointia. Tämän perusteella hän esitti senaatin pohdittavaksi useita hankkeita.

Ensinnä hän mainitsi sodassa kärsineen merenkulun ja kaupan tappioiden hyvittämisen. Teollisuuden kehittäminen oli seuraava asia, johon senaatin tuli paneutua. Koulutusta maaseudulla tuli tehostaa, organisoida ja helpottaa. Liikennettä oli kehitettävä rautateitä, kanavia ja satamia rakentamalla. Alempien virkamiesten palkkoja tuli keisarin esityksen mukaan myös nostaa. Lisäksi suomalaisia palkittiin keisarin kruunajaistilaisuudessa Moskovassa 26.8.1856 jakamalla heille sodan muistomitaleja.<sup>4</sup>

Aleksanteri II palkitsi nyt suomalaisia lojaalisuudesta sodan aikana antamalla heille mahdollisuuden aiempaa vapaampaan uudistusohjelmaan, jossa

---

1 Rein 1862; Myllyntaus 1980, 364. Krimin sodan sotilasmaiden 2,9 miljoonaa ruplaa ja tulot vähentyivät 1,5 miljoonaa ruplaa.

2 Rein 1862, 181–182; Arola 2006, 49. Tämän lisäksi Suomi oli ottanut lainaa Bomarsundin rakentamista varten jo 1830.

3 Rein 1862, 190.

4 Rein 1862, 3–4.

liberalistinen suuntaus talouselämässä alkoi murtaa vanhentunutta merkantii-lijärjestelmää.<sup>1</sup>

Keisari mainitsi vielä avatessaan valtiopäivät 18.9.1863, että hän on valtuuttanut hallituksen ottamaan valtiolainan, jolla muiden hankkeiden lisäksi hoidetaan sodan aiheuttamia menoja. Hän myös tahtoi, että lainat tulee vastaisuudessa ottaa rauhan aikana valtiosäätyjen myötävaikutuksella. Säädyt saivat nyt laajemmat oikeudet verojen määräämisessä ja oikeuden tehdä esityksiä muistakin aiemmin keisarin yksin päätettävistä asioista paitsi perustuslaista.<sup>2</sup>

## 6.5. Rahoituksen ja laivanrakennusteknisen tuen merkitys sodankäynnille ja venäjän-suhteille

Suomen verovaroillaan tukema sodankäynti näkyi Venäjällä Suomen taloudellisen perustan luhistavana tekijänä. Tilannetta on myös tarkasteltava sitä taustaa vastaan, että Venäjän valtion kassa oli jo vuoden 1855 alussa tyhjä. Se ei ollut taloudellisesti kykenevä viemään sotaan voitolliseen loppuun asti.<sup>3</sup>

Suomen taloudellisella tuella oli näin voimakas ääriolojaalisuuden leima, jossa ilmenee Suomen taistelu viimeiseen asti Venäjän puolesta oman tuhonsa uhalla. Tämä ei ole voinut olla vaikuttamatta Venäjän turvallisuuspoliittiseen luottamukseen sodanjälkeiseen Suomeen.

Suomi oli yksin rahoittanut ja rakentanut rannikoillaan meritiedustelu ja -valvontaorganisaation, jonka antamien vihollistietojen turvin meripuolustuksesta vastuussa oleva korkein johto saattoi toimia mielekkäästi. Samoista varoista maksettiin myös vihollisen laskemien merimerkkien poistamisesta saadut palkkiot, joiden innoittamana hidastettiin vihollisen liikettä ja aiheutettiin osatappioita karilleajoina. Näissä tehtävissä ansioituneet saivat Suomen maksamien rahapalkkioitten lisäksi myös keisarin Venäjän myöntäminä kunniamerkkejä ja kiitosmainintoja.

Suomalaiset maksoivat sodan aikana omien joukkojensa kaartin pataljoonan, tarkk'ampujapataljoonan, ensimmäisen ja toisen meriekippaasin sekä ruotuväkipataljoonien vaatimat kustannukset. Nämä joukot olivat sodan aikana kukin olleet aseellisissa kosketuksissa viholliseen ja saaneet keisarin Venäjältä kunniamainintoja, kunniamerkkejä sekä hopearuuplakkipalkkioita.

---

1 Myllyntaus 1980, 338.

2 Danielsson 1890, 201–202. Keisarin pitämä puhe.

3 Radzinski 2005, 135–136; Royale 2000, 497–498; Ponting 2005, 339; Micaelis 1970, 4/ 273.

Suomen ensimmäiselle ja toiselle meriekipaasille oli rakennettu merellisiin iskuihin kykenevä siipiratastykkivene, mutta se joutui venäläisten käyttöön. Siitä korvaukseksi annetun aluksen venäläisvalmisteinen aseistus ei huonon ladun takia mahdollistanut sotatoimia. Suomessa rakennetuilla soudettavilla tykkiveneillä ja yksiköiden miehittämällä merelle ampuvilla pattereilla osoitettiin taistelutahtoa, ja taisteluista saatiin keisarin kiitoksena rahapalkintoja sekä kunniamerkkejä. Nämä laivastoyksiköt olivat lähes ainoat, jotka Itämeren rannoilla sodan aikana tulittivat vihollista.

Ruotuväkijoukot ehtivät torjumaan vihollista vain Kokkolassa, Vaasassa ja Haminassa. Muiden pataljoonien varustelu ja koulutus olivat vielä kesken, mutta niiden jouhea perustaminen oli teko, joka innosti suomalaisten kansallista henkeä ja vahvisti maan autonomista asemaa. Samalla annettiin voimakas signaali vihollisille, jotka uumoilivat suomalaisten haluavan irrottautua keisarin Venäjältä. Suomalaisten syvät kansanrivit osoittivat näin ehdotonta lojaalisuuttaan Venäjälle.

Venäläiset joukot olivat Raahen ja Oulun tapauksia lukuun ottamatta useimpien mukana maihinnousuiskujen torjuntataisteluissa. Suomessa oli sodan aikana ollut yli 50 000 venäläistä sotilasta, joiden toiminnan perusedellytyksenä olleet majoitus, muonitus, sotasairaaloiminta ja kuljetukset tapahtuivat kiitettävästi ja Suomen valtion varoin. Paikallisella tasolla siviilien ja venäläisten sotilaiden välit pysyivät hyvinä ja luottamuksellisina, mistä oli kiittäen raportoitu keisarille asti.

Suomen laivanrakennusteollisuus oli autonomisen Suomen varoin rakentanut omille meriekipaaseilleen höyryfregatteja. Ne olivat kuitenkin laadultaan niin korkeatasoisia, että Venäjä otti ne oman laivastonsa käyttöön. Suomalaisten rakentama Kalevala, joka oli edellisten kaltainen ja tarkoitettu meriekipaasien käyttöön ei enää ehtinyt sotaan. Sekin luovutettiin Venäjän laivastolle liian hyvänä aluksena suomalaisille. Kalevala purjehti Tyynellämerellä osoittaen suomalaisten hyvää laivanrakennustaitoa.

Kun Venäjä ei antanut meriekipaaseille ajanmukaisia aluksia, oli Suomen omin varoin kolmessa kuukaudessa, kotimaisten telakoiden ammattitaidolla ja työn taitavalla suunnittelulla, kyetty vuoden 1854 avovesikauteen mennessä rakentamaan 40 soudettavaa tykkivenettä. Se, että ne eivät riittämättömän nopeutensa ja huonojen merenkäyntiominaisuuksiensa takia olleet hyökkäysaseita, ei ollut suomalaisten vika. Ne tuli rakentaa Venäjän meriministerin antamin piirustuksin.

Vielä sodan aikana valmistui Suomessa Venäjän laivaston uudenaikaisin kolmitykkinen potkurialus Sterljad, joka oli mallikappaleena koko Venäjän laivaston vielä sodan aikana saaristotaisteluun rakennetuille kymmenille vastaaville tykkiveneille. Suomalaisten sodan aikana osoittama tietotaito toi Venäjän laivaston tilauksia Suomen telakoille myös sotaa seuranneena rauhan aikana.

Suomi oli sodan takia joutumassa maksukyvyttömäksi lojaalisuudestaan Venäjän keisarille. Se ei jäänyt Venäjän keisarilta huomaamatta. Säätyn, joita ei kuitenkaan kutsuttu kokoon kuin vasta 1863, olisi pitänyt valtiosäännön mukaan

antaa esityksensä verojen korottamisesta ja lainan otosta. Keisari oli kuitenkin armollisesti Suomen senaatin esityksestä halunnut välttää kansan verorasituksen lisäämistä ja antanut jo sodan aikana oikeuden ottaa lainaa. Lainaa tuli ottaa sodan aiheuttamista, mutta myös muistakin syistä vielä sodan jälkeen.

Venäjän eikä autonomisen Suomen meripuolustusvoimat pystyneet suojaamaan Suomelle elintärkeätä kauppamerenkulkua eikä satamapaikkojen varastoja ja telakoita. Ne olivat kärsineet eniten sodasta. Keisari oli juuri sodan päättyessä pitänyt Suomen senaatissa kiitospuheen suomalaisten uhrauksista ja lojaalisuudesta Venäjälle sekä todennut sodan tuhonneen maan merikaupan. Hän oli senaatin suosituksesta antanut oikeuden lainoitustoimintaan ja tullien helpotuksiin laivanrakennuksen ja merikaupan saattamiseksi sotaa edeltävälle tasolle, joka saavutettiin jo 1859.

Senaatti oli sodan aikana maan talouden luhistumisen uhallakin rahoittanut lähes koko sodan Suomessa. Se oli toiminut emämaansa luotettavana etuvartiona ja saavutti siten, kuten myös taistelussa johtamansa lojaalit rannikoiden asukkaat, täyden Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen.

# 7 Lojaalisuus suhteiden kehityksen perustana

---

## 7.1. Keisarin Venäjä vakuuttui suomalaisten lojaalisuudesta

### 7.1.1. Krimin sota näyttönä lojaalisuudesta

Suomi ei ollut Krimin sodassa länsivaltojen aggressioiden astinlautana niiden mahdollisella matkalla Pietarin kautta Venäjälle. Suomalaiset olivat yhtenäisenä kansana lojaaleja keisarin Venäjälle ja torjuivat kaikin keinoin ja uhrivalmiina vihollisen tunkeutumisen alueelleen ja heikensivät sen iskuvoimaa sekä aiheuttivat sille osatappioita rannikoillaan. Liitteessä 4.1-2 on esitetty yhteenveto eli siviileitten maan rannikot kattava ja tehokas sekä viholliselle tappioita tuottanut osallistuminen sotatoimiin ja niiden tukemiseen. Keisari palkitsi siviileitä näin osoitetusta lojaalisuudesta Venäjälle. Tähän siviilipuolustusjärjestelmään liittyi kaikkalainen nurkumaton tuki Suomen ja Venäjän joukoille. Autonominen Suomi oli tukenut omin varoin sotatoimia niin, että se olisi joutunut suoritustilaan ilman keisarin antamaa lupaa ottaa lainaa. Suomen kauppalaivastolla oli jo ennen sotaa ollut tärkeä tehtävä merivaltioksi Ranskan ja Englannin rinnalle pyrkieneen Venäjän merellisen herruuden saavuttamiseksi kuljettamalla köleillään sen merikaupan lasteja. Sodan aikana saarronmurtaja-alukset osoittivat, että Suomen kauppalaivasto pystyi toimimaan vihollisen kauppasaarrostosta huolimatta ja että merikauppaan investoidut varat osattiin suojata tehokkaasti. Osin siksi merikauppa saattoi alusten, telakoiden ja kauppamateriaalin osalta käynnistyä tehokkaasti heti sodan jälkeen.

Suomen turvallisuuspoliittista uskottavuutta tarkasteltiin Venäjällä Krimin sodassa ja sen jälkeen sen perusteella, miten lojaalisti Suomen siviiliväestö suhtautui emämaansa turvallisuuspoliittisiin vaatimuksiin. Tämä perustui siihen, että Venäjällä yksinvaltaisen hallintokoneiston on nähty rakentuvan keisarin isähahmon johtamasta hallinnosta, ortodoksisesta kirkosta ja sen uskonnon omaksuneesta kansasta. Näiden keskinäisen harmonisen tasapainon vallitessa ortodoksisista uskoa, suomalaiset puolestaan luterilaista uskoa, tunnustavat syvät kansanrivit eli ”kansanomaisuus” tukevat kaikin voimin ja itseään säästämättä yksinvaltaisen keisarin johtamaa hallintoa ja oikeauskoisuutta sekä siten koko pyhää Venäjää.<sup>1</sup>

Edellä esitetyn mukaan, aiempaa tutkimusta laajemmin ja yksityiskohtaisemmin, on tässä tutkimuksessa pyritty näyttämään, että suomalaisten siviilien, mukaan lukien siviilihallinnon, osallistuminen Krimin sotaan nähtiin koko kansan lojaalisuutena keisarille. Siksi suomalaiset saivat Venäjän täydellisen turvallisuuspoliittisen luottamuksen.<sup>2</sup>

Suomen kansa oli osoittanut lojaalisuuttaan Venäjän keisarille taistelemalla rinta rinnan venäläisten joukkojen kanssa Suomen merialueella toimivia aluksia ja rannikoille maihin nousseita englantilais-ranskalaisia joukkoja vastaan. Suomalaisen motivaatiossa aseelliseen toimintaan tai sen tukemiseen näkyy kuitenkin vahvana pyrkimys oman elintason säilyttämiseen torjumalla vihollisen iskut maan merikaupan tuhoamiseksi. Se, että suomalaiset siviilit osallistuivat sotatoimiin rinta rinnan venäläisten joukkojen kanssa, tapahtui pelkistäen vain siksi, ettei Venäjä kyennyt pitämään sotalaivastoa merellä eikä rannikkopuolustukseen ollut käytettävissä riittävästi tehtävään erikoistuneita joukkoja.

Suomalaisten kansallisten meriekipaasien alukset riittivät uskottavaan lähipuolustukseen vain Helsingissä ja Turussa, mutta niillä ei ollut kykyä taistella avomerellä. Venäläiset ja Suomen kansalliset jalkaväkijoukot soveltuivat heikosti torjuntatehtävään avomereltä tulevan vihollisen merellisillä hyökkäysurilla ja koko rannikon pituudella. Vasta sodan alussa perustetut suomalaiset ruotupataljoonat eivät ilman tykistöä ehtineet rutinoitua toimimaan osana siviileiden luomassa rannikkopuolustusjärjestelmässä. Oli siten luonnollista, että suomalaiset siviilit osallistuivat sotatoimiin ase kädessä ja tukivat venäläisiä ja suomalaisia joukkoja mereltä tulevan vihollisen torjumiseksi. Rannikon siviilit loivat usein oma-aloitteisesti kokonaisvaltaisen meri- ja rannikkopuolustusjärjestelmän, johon venäläiset ja suomalaiset joukot liittyivät vasta aivan viime hetkellä ennen vihollisen iskuja.

---

1 Kauppala 2004, seminaariesitelmä Kokkolassa.

2 Zetterberg–Pulma 1988, 403; Kauppala 2004, seminaariesitelmänsä Kokkolassa ja kirjoitus Keskipohtajanmaassa 6.6.2004. Halkokarin voiton merkitys Suomen historialle; Luntinen 2008, 288. Tammisaaren ja Kokkolan taisteluiden jälkeen Nikolai I näki, että ”Itsehallinnon suominen suuriruhtinaskunnalle oli Venäjän kannalta järkevää politiikka”

Kun puhutaan suomalaisten kansanomaisesta lojaalisuudesta keisarin Venäjälle, on se siten liitettävissä enemmänkin lojaalisuuteen kotiseutua kohtaan ja uskollisuuteen omalle paikalliselle työnantajalle ja paikallishallinnolle, sitä kautta autonomisen Suomen hallintokoneistolle ja lopulta myös keisarin Venäjälle. Lisäksi suomalaiset saattoivat nähdä keisarin Venäjän alaisena alkaneen ja Ruotsin aikaan verraten poikkeuksellisen pitkän rauhantilan sekä sen luoman taloudellisen nousukauden aikana tapahtuneen hyvinvoinnin kasvun.

Suomen kirkon vaikutus oli ennen kunnallislain uudistusta vielä voimakasta maallisen hallinnonkin alueella. Kirkon opetuksella maallisen esivallan kunnioittamisesta ja rukouksilla keisarin puolesta oli lojaalisuutta lisäävä vaikutus. Kirkko osallistui myös sotapropagandan tekoon valtaistuimen ja alttarin liittona.

Baltian alueella oli vähemmän kansallisia joukkoja ja siviilit osallistuivat kyllä vihollisen torjuntaan, mutta eivät samalla innolla ja teholla kuin suomalaiset. Siellä oli enemmän venäläisiä joukkoja kuin Suomessa eivätkä siviilit toimineet siellä omaehtoisesti vaan saksalaisen harvainvallan johdon alaisena. Keisarilla oli siten slaavilaisille ja myös baltialaisille katkeruutta aiheuttanut välikäsi. Vielä ennen sotaa saksalaisten omistamia laajoja viljelysmaita ei ollut riittävästi lohkoktavissa baltialaisten hallintaan maan nälän tyydyttämiseksi ja siten elintason nostamiseksi. Venäläiset joukot olivat rauhan aikana jopa joutuneet kukistamaan tästä aiheutuneita baltialaisten kapinaliikkeitä.

Suomalaiset eivät tehneet elettäkään venäläisten Suomen verrokkimaana pitämän Puolan tavoin irrottautuaakseen emämaastaan keisarin Venäjältä. Tämä oli voimakas signaali Englannille, Ranskalle sekä Ruotsille siitä, että sodan eräänä päämääränä ollut Suomen tai sen osan irrottaminen Venäjältä oli epäonnistunut.

Suomalaisten harmonista suhdetta Venäjään pyrki luhistamaan revansistisen Ruotsin ja liittoutuneiden sotapropagandan tukemana Suomessa toiminut Venäjän vastainen svekomaanien liberalistinen ja skandinavistinen liike. Sen etenkin ruotsinkieliseen lukeneistoon ja yliopistoväkeen kuuluneet näkivät Venäjän sodan aloittajana, eikä suomalaisten heidän mielestään olisi pitänyt puuttua tapahtumien kulkuun. Sodan aikana eikä sen jälkeenkään suomalaisten fennomaanien reaalipolitiikka, jota edusti J. V. Snellman, kyennyt täysin juurimaan laajalle julkisuuteen levinnyttä ”verettömien” käsitystä siitä, että sodan aiheuttamaan kurjuuteen oli syyllisenä yksinomaan Venäjä. Se ei ollut kyennyt turvamaan Suomen kauppaa merisaarrolta.

Skandinavistit korostivat sitä, että Aleksanteri I:n oli jo Suomen sodan lopulla liberaalin maailmankatsomuksensa lisäksi ollut pakko esittää viime tingassa valtiopäiväkutsu suomalaisille Porvooseen heitä lepytelläkseen. Heidän mukaansa Krimin sodan jälkeinen illuusio siitä, että Venäjä pystyisi takaamaan Suomelle rauhan, oli murtunut. Ruotsin yllyttämät svekomaanit näkivät Venäjän hyvittelevän puolustuskyvyttömyyttään Suomelle pitkään Krimin sodan jälkeenkin. Englannin aiheuttama uhka vielä Puolan kapinan 1863 aikaan olisi pakottanut keisari Alek-



santeri II:n antaman vuoden 1863 valtiopäiväkutsun yksinomaan hyvityksenä suomalaisille samankaltaisesta kansan lepyttelytarpeesta kuin Aleksanteri I.<sup>1</sup>

Tässä tutkimuksessa vaikuttajaksi Krimin sodan jälkeen tapahtuneeseen autonomian voimistumiseen on pyritty osoittamaan suomalaisten emämaansa luoteisen alueen sotatoimissa saavuttama Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus. Se ei siten olisi ollut liberaalien ja skandinavistien mukaan edes osatekijänä sodan jälkeen tapahtuneessa mittavassa Suomen kansallisvaltion hallinnollisessa, taloudellisessa ja kansallisessa kasvussa. Tämä tekijä oli ilmeisesti poliittisen tarkoituksenmukaisuuden takia jätetty tyystin taka-alalle.

### **7.1.2. Suomalaiset turvallisuuspoliittisen valintatilanteen edessä**

Krimin sodassa suomalaisille ja etenkin maan älymystölle tarjoutui ensimmäistä kertaa autonomian aikana tulevaisuuteen tähdännyt valintatilanne. Ensimmäisenä vaihtoehtona olisi ollut Ruotsiin, Englantiin ja Ranskaan tukeutuen pyrkiä nopeaan irtautumiseen Venäjästä. Toisena vaihtoehtona olisi ollut luottamuksellisten Venäjän-suhteiden jatkaminen sekä niiden tarjoamissa vakaisissa oloissa autonomisen kansallisvaltion voimistaminen edelleen, ja kenties aikanaan sopivan tilaisuuden tullen irtaantuminen Venäjästä.<sup>2</sup>

Tässä käsiteltyjä sotatapahtumia kontrafaktuaalisesti tarkasteltaessa voi nähdä, että suomalaisten täydellinen passiivisuus ja sivustakatsojien roolin valinta sekä mahdollinen interventioon pyrkivän vihollisen tukeminen olisi aiheuttanut varmasti vieläkin suurempia tappioita saarronmurtaja-alusten ylläpitämälle merikaupalle ja voimakkaamman elintason laskun sen parissa työskenteleville. Kenraalikuvernöörin käskyjen ja senaatin ohjeistuksen laiminlyönnin meritiedustelun ja -valvonnan toteuttamisessa, merenkulun turvalaitteiden poistamisessa ja vihollisen paikallishuollon vaikeuttamisessa sekä venäläisten joukkojen majoittamisessa, muonittamisessa ja kyydittämisessä olisi tiedetty aiheuttavan vain lisäkäsiryöksiä venäläisten joukkojen pakkotoimenpiteinä.

Kenraalikuvernööri pyrki suurelta osin omaehtoisten Kokkolan ja Rauman torjuntataistelijoiden esimerkkien innoittamana kannustamaan rannikkokohteiden asukkaita samanlaisiin suorituksiin, mutta kaikki eivät aivan edellä mainittujen kaupunkilaisten tavoin osallistuneet vihollisen torjuntaan. Käskyihin osallistua vastarintaan suhtauduttiin kuitenkin myönteisesti omankin edun ollessa kyseessä. Sotaväen perustoimintojen ylläpitämiseksi tapahtunut majoitus, muonitus ja kyyditys olivat usein raskaita velvoitteita, mutta niistä ei syntynyt oletettavissa ollutta suurta närää.

---

1 ÅA, M. Lindbladin pro gradu -työ 11.3.47, 128–130.

2 Tommila–Pohls 1989, 69; Kauppala 2004, hänen seminaariesitelmänsä Kokkolassa.

Siviilipuolustusta johtivat kaupungit ja pitäjät kenraalikuvernöörin maaherroille antamien käskyjen mukaisesti. Autonomisen Suomen varoista maksettiin palkkaa tai palkkioita sotatoimien tukemiseksi. Usein myös, kuten Kokkolan taistelutapahtumien yhteydessä, maksettiin osallistuneille kulukorvauksia laivanvarustajien sekä terva- ja puutavarakaupalla rikastuneiden omista varoista. Sotilaiden kestitys oli osa yhteisiä ponnistuksia kotiseudun puolustamiseksi ja täten myös venäläisten omalla tavallaan näkemää lojaalisuutta keisarille. Siviilisten sotatoimissa osoittamaa lojaalisuutta voitiin hyvin esitellä myös venäläiselle kotiyleisölle. Venäjä ei Mustallamerellä saavuttanut suomalaisten tavoin päävihollisistaan englantilaisista ja ranskalaisista merellisiä voittoja vaan vain toisen luokan vastustajaksi arvetetusta Turkista.<sup>1</sup> Ainoastaan Kaukoidässä Tyyneenmeren rannalla oleva Petropavlovsk-Kamtšatkan varuskuntakaupunki ja siellä olleet fregatti Aurora ja kuljetusalus Diana kykenivät kuitenkin 30.8.–7.11.1854 torjumaan englantilais-ranskalaisen kahdeksan aluksen osaston iskun sittemmin kontra-amiraaliksi ylennetyn Zavoikan johdolla. Silloin liittoutuneet menettivät mihinnousussa neljä upseeria ja noin 60 miestä.<sup>2</sup>

On myös nähtävä se, että keisari tuki ”lojaalisti” toimineita päivä-ansionsa sodan takia menettäneitä. Heille annettiin mahdollisuus ansioihin erillisissä sotatoimiin liittyvissä tehtävissä merellä. Keisarin luvalla palkkiot maksettiin autonomisen Suomen rahavaroista. Samoin yksityisten henkilökohtaisia menetyksiä tuli keisarin suostumuksella hyvittää rahalla tai tarjoamalla työllisyystöitä. Se, että suomalaiset siviilitaistelijat saivat keisarilta venäläisten ja suomalaisten sotilaiden tavoin urhoollisuudesta tai sotatoimia selkeästi tukeneista ansioistaan kiitokset ja kunniamerkkinsä tai lahja-esineensä, ei kuitenkaan poista sitä kynnistä havaintoa, että näin jo edeltäneen rauhankin aikana oli ostettu lojaalisuutta keisarin Venäjälle.<sup>3</sup>

Kontrafaktuaalista tarkastelutapaa käyttäen voi myös pohtia, miten suomalaiset olisivat menetelleet, jos liittoutuneet olisivat säästäneet Venäjän lipun alla olleet suomalaiset kauppalaivat ja pidättäytyneet tuhoamasta Suomen rannikoilla siviilistamia ja niiden varastoja. He olisivat siten luopuneet kauppamerenkulun saarrosta. Vihollisuudet olisivat näin kohdistuneet vain rannikon linnakkeisiin ja niiden suojissa oleviin sota-aluksiin.

Vertailukohteena voisi olla puolueettomaksi julistautuneen Preussin meri- ja maakauppa Englannin kanssa, jonka kautta myös Venäjä sai kaipaamaansa lännen materiaalia maahansa.<sup>4</sup> Suomalaisilla ei tässä tapauksessa olisi ollut selkeästi leimautunutta vihollista. Venäjän joukkojen aiheuttama sotarasitus koko maassa

---

1 Kauppala 2004, seminaari Kokkolassa. Taistelun tuloksen käyttö propagointiin Pietarissa.

2 Gorshkov 1975, 54; Albert Bonniers, *Kriget mot Ryssland* 1956, 166.

3 Kalleinen 1994, 102.

4 Ponting 2005, 225.

olisi saattanut olla pienempi. Suomi olisi vain rikastunut sodan aikaisella viennillä ja kauttaan Venäjälle päätyneellä maailmankaupalla.

Olisivatko suomalaiset silloinkaan luopuneet lojaalisuudestaan keisarille ja alkaneet sotatoimet liittoutuneiden ja Ruotsin tukemana irtaantuakseen emämaastaan enemmän tai vähemmän Ruotsin johtamaan skandinaaviseen liittoon? Venäjän yhteydessä oli kuitenkin alkanut pitkänä rauhan aikana myönteinen taloudellinen kehitys, joka ei arvioiden mukaan olisi ollut mahdollista Ruotsin maakuntana. Toisaalta Suomi ei vielä edes 1863 ollut valmis irtaantumaan Venäjästä kansallisvaltiona omine valtiohallinnollisine instituutioineen<sup>1</sup>. Sotilaallisestikin se olisi ollut ilmeisen tappiollista, sillä maassa oli suomalaisiin joukkoihin nähden Venäjän omat, lukumääräisesti voimakkaammat joukot. Sissisodan vaatimia aseita ei olisi ollut riittävästi, eikä hanketta varten ollut autonomisen Suomen hallintoorganisaation sisällä laadittua suunnitelmaa. Kansan syvien rivien ärsytyskynnys jo miespolven takaisista aiemmista venäläistuntemuksista ei ollut riittävän korkea muutospaineelle. Liittoutuneiden ja Ruotsin tarjoama sotilaspoliittinen tuki oli myös hyvin epämääräistä. Siihen ei luotettu.

Suomalaiset eivät siten Krimin sodassa olleet valmiita taistellen irtaantumaan Venäjästä puolalaisten tavoin. Sotaan osallistuminen oli kyllä vahvistanut kansallista itsetuntoa, mutta vasta sen jälkeen seuranneilla vuosikymmenillä ja säätyvaltiopäivien alettua vakituisen toimintansa osattiin nähdä maan kehittyvän vähin erin Venäjästä irti kasvavaksi kansallisvaltioksi. Haave itsenäisyydestä oli kyllä näkynyt jo Arwidssonin kirjoituksissa ja teoksissa 1830-luvulla hänen esittäessään pysymistä ehdottoman lojaalina suuriruhtinaalle: ”keskittyä kansallistunnon ja kansalaismielen eli itsenäisyyden perusedellytysten rakentamiseen”. Rauhanomaisen kehityksen kautta maa saattaisi sitten Venäjän murrosaikojen tapahtumien myötä itsenäistyä. Arwidssonin näkemyksen mukaan Suomi olisi ollut tähän valmis vasta vuonna 2030.<sup>2</sup> Hän ei ehtinyt enää nähdä Krimin sodan jälkeen tapahtunutta autonomisen Suomen voimakasta kasvua.

Arwidssonin viitoittamaa tietä jatkoivat keisarin Venäjälle lojaalit fennomaanit. He taistelivat svekomaaneja vastaan johtajanaan Suomen toinen kansallinen herättäjä J. V. Snellman välttämällä kuitenkin tiukasti tuomasta esille toiminnan lopullista päämäärää.

---

1 Juva–Niitemaa Tommila 1970, 373. Snellmanin kirjoitus ”Sota vai rauha Suomelle. Toukuussa 1863.

2 Junnila 1979, 78–80.

### 7.1.3. Venäjän Kolmas osasto kertoo suomalaisten lojaalisuudesta

Suomen kenraalikuvernööri ja senaatti toimivat yhteistyössä Venäjän keisarillisen kansliaministeriön Kolmannen osaston kanssa estääkseen ulkomaalaisten keisarin valtaa horjuttamaan pyrkivien vaikutteiden tulon myrkyttämään keisarinvallalle uskollisen Suomen väestön mieliä.

Mikä merkitys Kolmannen osaston toiminnalla Suomessa oli siihen, etteivät suomalaiset rannikon asukkaat kääntäneet aseitaan liittoutuneiden ja Ruotsin liberaalien suosittamaan kapinointiin Venäjää tai etenkään Suomen omaa senaattia vastaan, vaan taistelivat omaisuuttaan turvaten entistä innokkaammin liittoutuneiden iskuilta suojautuakseen yksin tai rinnan venäläisten joukkojen kanssa? Jo edellä on todettu, että Vaasan läänin asukkaat olisivat Suomessa olleet mieleltään alttiimpia vastaanottamaan ulkomailta tulevan propagandan vaikutteita. Sitä lisäsi sotatoimiakin ajatellen lyhyt matka Ruotsista yli Merenkurkun.<sup>1</sup>

Siksi Vaasan läänin asukkaiden lojaalisuus keisarin Venäjälle on tässä valittu tarkemman tutkimuksen kohteeksi. Johtopäätöksiä voi tehdä kenraalikuvernöörin Vaasan lääniin saapuneista ja sieltä lähteneistä salaisista kirjeistä sekä samoista aiheista kaupunkien maistraateille, kruunuvoudeille ja Jyväskylän kaupunginhallitukselle lähettämistä kirjeistä.<sup>2</sup>

Vuoden 1854 aikana laadittiin kenraalikuvernöörin kirjeiden perusteella Vaasan lääninhallituksessa yhteensä 70 salaista kirjekonseptia, joissa varotettiin puolalaisista pakolais- tai propagointiryhmistä sekä muista henkilöryhmistä 14 kertaa. Vastaavasti 24 muuta ulkomaalaista piti tarkkailla. Kyselyihin näistä ryhmistä vastattiin joko kielteisesti tai ei vastattu kenraalikuvernöörille lainkaan, kun kyseisiä henkilöitä ei edes tavattu. Asia oli salainen, joten siitä saattoi vain tihkua yleisökyselyjen seurauksena joitakin tietoja, mutta ei mitään konkreettista Venäjän hallintokoneistoa horjuttavaa. Kenties suhtautuminen ulkomaalaisiin tämän jälkeen oli aiempaa varautuneempaa.

Lehdistösensuuri vaati kirjelmä n:o 9/19.4.1854:ssä, ettei Vaasassa ilmestyvä Ilmarinen saa kertoa sotatoimiin liittyvistä joukkojen siirroista ja ammuskuljetuksista. ”Erke engeln Michaelis strid med satan” -teosta kiellettiin myymästä kirjakaupoissa kirjelmässä n:o 28/21.7.1854.

Monet vaasalaiset aikoivat sotavuona 1854 matkustaa ulkomaille. Matka suuntautui etenkin Ruotsiin yksin tai suurina ryhmin kenraalikuvernöörille osoitetun 14 anomuksen perusteella sukuloimaan, välttämättömissä liiketoiminnan vaatimissa hankkeissa mm. laiva- ja kirjakaupoissa, terveyttä hoitamaan Saksan

---

1 Luntinen 1997, 88; Lindblad 1947, 22. Venäjän sodanjohto ja kenraalikuvernööri olivat ennen sotaa epäilleet eniten epälojaalisuudesta juuri Vaasan alueen asukkaita.

2 VMA, Vaasan lääninkanslian salaisten kirjeiden diaari Aga 1 1852–1856 ja salaiset kirjekonseptit De 1 1853–1856.

kylpylöihin, taiteellisiin opintoihin Euroopassa ja suurena ryhmänä meripalvelukseen puolueettomien maitten aluksille ja jopa amerikkalaisiin kauppalaivoihin.

Kirjekonsepteissa mainitaan myös meritiedusteluun ja merivalvontaan liittyviä siviiliväestön tehtäviin kuuluvia velvoitteita. Niihin kuuluu myös erityinen laajahko raportti kirjelmä n:o 23/1.6.1854:ssä Närpiön siltavahti Anders Johansson Hurrin tiedustelun tuloksista Ruotsin puoleiselta Pohjanlahden rannalta aina Tukholmaan asti. Siinä kerrottiin vihollisen laivaston suunnitelmista Pohjanlahdella ja ruotsalaisina kalakauppiaina Saaristomeren alueella esiintyvistä vihollisen palkkaamista, nimeltä mainituista vakoilijoista ja luotseista. Tärkeä oli myös näin satu varmennus siitä, että Ruotsi ei liity sotaan. Maaherra ja paikallinen sotilaskomentaja olivat lähettäneet tiedustelijan tehtävänsä.

Vuoden 1855 71 salaisen kirjekonseptin mukaan piti seitsemässä tapauksessa estää puolalaisia ryhmiä ja 11 tapauksessa muita ulkomaalaisia saapumasta maahan, läänin tai kihlakuntaan. Eräät näistä tuli tavattaessa pidättää ja viedä Helsinkiin. Näitä ei kuitenkaan tavattu Vaasan läänistä.

Sensuuri moitti jälleen vaasalaista Ilmarista siitä, että se mahdollisesti hyödytti vihollista ja vaikeutti suomalaisten merisaarron murtajina toimivien kauppalusten työskentelyä Ruotsin ja Suomen välillä kertomalla lehdessä näiden purjehduksista. Vuoden 1855 elokuussa oli kirjelmässä n:o 48, 56, 57 ja 60 ehdottomasti kielletty vallankumouksellisten hallintoa vastaan kiihottavien kirjojen tuonti ja levittäminen läänissä. Ne oli tavattaessa takavarikoitava kirjakaupoista ja eräissä tapauksissa lähetettävä sensuuriviranomaisille. Kiellot koskivat seuraavia teoksia: ”Ett gifakt i sinom tid.”, ”Les isles d’Aland pa, Leonzon Le Duc” ja ”Fennomani och Skandinavism”. Näitä kirjoja ei tavattu Vaasan läänistä. Maaherran oli kuitenkin vastattava kenraalikuvernöörin tietoon tulleesta luvattoman kirjan hallussapidosta Kristiinankaupungissa. Vastauksessa, kirjeessä n:o 68/ 30.11.55 todetaan, että ilmeisesti kirkkoherran apulainen oli se, jota tieto saattaisi koskea.

M. Borodkinin mukaan Emil Qvantenin teos ”Fennomani och Skandinavism” oli kuitenkin levinnyt laajalti Etelä-Suomessa, mutta hän toteaa, että se loi vain nuorison silmien eteen unenomaisen kuvan isänmaansa tulevaisuudesta. Samalla hän kiittää J. V. Snellmanin työtä näiden ulkosuomalaisten ja suomalaisten liberaaliskandinavistien utopististen sekä autonomisen Suomen etua nakertavien tahojen toiminnan tuhoamiseksi.<sup>1</sup>

Ulkomaille suuntautuvien Vaasan läänin asukkaitten yksityisiä tai ryhmiä koskevia ulkomaanmatkojen passianomuksia lähetettiin kenraalikuvernöörille 1855 yhteensä 35. Aiheet matkoihin olivat samankaltaisia kuin edellisenäkin vuonna.

Vuoden 1856 joulukuun alkuun tultaessa oli lähetettyjen salaisten kirjeiden konsepteja vain 27. Vuoden alussa kiellettiin vahingollisen sisältönsä takia ”Det unga Finland” -kirjan tuonti kihlakuntaan ja kaupunkeihin. Se tuli tavattaessa

---

1 Borodkin 1905, 215–216.

takavarikoida kirjakaupasta ja lähettää sensuurikomitealle Helsinkiin. Sodan aikana maahan tuli kuitenkin sotilasjohdon ja muidenkin hallinnosta vastaavien käyttöön tilanteen arviointia varten sanomalehtiä diplomaattiedustojen lisäksi myös eri kauppahuoneiden välittämänä ainakin Ruotsista, kuten kauppahuoneista on edellä mainittu.

Vuoden 1856 alussa, jolloin sotatila vielä jatkui, korostui kuukausittainen raportointi kenraalikuvernöörille kahdeksi vuodeksi poliittisesti perin epäsuotavien mielipiteiden esittämisestä Aleksanterin yliopistosta erotetun kandidaatti Johan Edvard Berghin moitteettomasta käytöksestä. Entisen suomalaisen opiskelijan, nyt ruotsalaisen Quantenin, ei voida millään syyllä sallia tulla Vaasan lääniin kirjelmän n:o 26./6.10.56 perusteella.

Salaisessa kirjeenvaihdossa kiellettiin myös professori F. L. Schaumanin puheen julkaiseminen sanomalehdissä. Tämä johtui siitä, että piispa Schauman oli keisarin kruunajaisjuhlaa koskevassa puheessaan yliopistolla vihjannut, että keisarin tulisi kutsua kokoon säätyvaltiopäivät. Keisari oli moittinut ministerivaltiosihtööri Alexander Armfeltiä siitä, että tämä ei ollut estänyt tapahtumaa, jossa itsevaltiasta keisaria julkisesti neuvottiin tekemään jotain. Uusi kenraalikuvernööri F. W. R. von Berg näki, että suomalaiset olisivat kuitenkin ajallaan, ajatuksen tyrkyttämisestä huolimatta, saaneet valtiopäivänsä, koska keisari kenraalikuvernöörin käsityksen mukaan piti sitä vähäpätöisenä uudistuksena ja luonteeltaan enemmänkin Baltian maapäivien kaltaisena.<sup>1</sup>

Muissa asiakirjoissa annetaan yleisiä ohjeita ulkomaalaisten tarkkailusta ja viisumeista sekä puolalaisesta ryhmästä, ulkomaalaisissa alusostoissa olevista henkilöistä, venäläisistä väärauskoisista ja ruotuväkijoukkojen kutsumiseen liittyvistä käytännön järjestelyistä.

Kenraalikuvernöörin kirjeet, jotka varoittivat samoista puolalaisista, ulkomaalaisista tarkkailtavista ja vallankumouksellisista sekä edellä mainitusta kirjallisuudesta, saapuivat diaarikirjojen mukaan myös Oulun ja Turun maaherroille. Niissä oli John Edvard Bergin lisäksi mainittu näiden läänien alueilla asuvat ja tarkkailtaviksi määrätyt Keisarillisesta Aleksanterin Yliopistosta Töölön päiviin osallistuneet: Europaeus, Anders Ramsay ja Johan Fislyi von Schantz. Heidän ei todeta enää osallistuneen poliittiseen toimintaan. Nämä säännöllisesti kenraalikuvernöörille osoitetut seurantaraportit alkoivat jo vuoden 1856 alusta Turun ja Porin läänissä.<sup>2</sup>

Yliopistoväen ja riehakkaiden opiskelijoiden leikkimielelläkin esittämiä liberaaleja ja skandinavistisia mielipiteitä vastaan reagoitiin perin herkästi. Krimin sodan toisen sotavuoden lopulla oli Helsingissä tapahtunut juhlatunnelman

---

1 Jussila 2004, 287–288.

2 OMA, Oulun lääninkanslia Ad:1 Salaisten asiain diaari 1847–1854 ja Ad:2 1855–1876; TMA, Ag: 2 Turun ja Porin läänin lääninkanslia: saapuneiden salaisten asioiden diaari 1841–1897.

riehaannuttamien nuorten ylioppilaitten aiheuttama, sota-ajasta huolimatta kohututonta huomiota herättänyt nimipäiväjuhlinta eli Töölön juttu. Sen seurauksena yliopistosta erotettiin kaksi kuraattoria, yksi ylioppilas pysyvästi sekä kymmenelle seurasi eripituisia erottamisia. Kaikki mukana olleet saivat kuuden vuorokauden karsserirangaistuksen. Rangaistuksia ei saanut antaa itse yliopisto, vaan ne hankittiin käskyinä Pietarista. Näin kenraalikuvernööri ylireagoi tapahtumaan. Syynä oli selvästi se, että hänen rasitteenaan oli ollut ylioppilaitten riehakas elämä ja varsinkin häneen kohdistettu ylenkatse. Se johtui siitä, että hänen ylioppilaiden mielipiteitä urkkimaan palkkaamansa postipäällikkö Wulffertin alaisen poika, nuori ylioppilas Oskar Tamelander, oli paljastettu. Rangaistuksen saaneiden joukoissa olivat em. vakoilujupakan paljastajat,<sup>1</sup> joten rangaistukset eivät kertoneet yleisestä yliopiston henkilökunnan tai ylioppilaiden keisarin Venäjää kohtaan osoittamasta epäluottamuksesta, vaan ne olivat pikemminkin kenraalikuvernöörin selkeä kosto hänen henkilönsä kohdistuneesta uhmasta. Ei edes Aleksanteri II ollut tyytyväinen kenraalikuvernöörin toimenpiteisiin, minkä hän ilmaisikin 1856 puhuessaan ylioppilaille: ”Minä luotan teihin täydellisesti”.<sup>2</sup>

Oulun läänin sekä Turun ja Porin läänin maaherrojen saamien kenraalikuvernöörin kirjelmien ilmoittamista propagointivaaroista ja kansalaisten altistumisesta Venäjän tai Suomen hallintokoneistojen toiminnan nurkumiseen tai jopa vihollisen hankkeiden hyödyttämiseen ei ollut näyttöä Vaasankaan läänissä. Näin Kolmannen osaston suuri vaivannäkö suomalaisten mielten suojaamiseksi Venäjän vastaiselta propagandalta oli ollut turhaa. Vaasan läänissä asuvat olivat kuten aiemminkin lojaaleja Venäjän keisarille. Kolmannen osaston säännöllinen mielialaraportointi alkoi vasta vuodesta 1857<sup>3</sup>, mutta sodan ajan nollaraportointi ystävyyydestä vihollisen kanssa ja päinvastoin ase kädessä tapahtunut toiminta venäläisten joukkojen kanssa ja näiden toiminnan kaikinainen tukeminen vaikuttivat siihen, että Venäjä saattoi sodan jälkeen entistäkin voimakkaammin turvallisuuspoliittisesti luottaa suomalaisiin.

### **7.1.4 Krimin sota testinä suomalaisten lojaalisuudesta Venäjälle**

#### *Arvioita lojaalisuuden pysyvyydestä*

Keisarit olivat edellä esitetyn mukaisesti kiittäneet jo sodan aikana senaattia, taisteluun osallistuneita, sota-alusten rakentajia, kaupunkilaisia ja tiettyjä kansalaisia. Nämä olivat saaneet henkilökohtaisia lahjoja ja huomionosoituksia. Heitä

---

1 Lindblad 1947, 111–113.

2 Ramsay 1987, 359–379; Borodkin 1905, 216; Kalleinen 2001, 261; Wallin 1904, 73.

3 Jussila 2004, 268.



oli palkittu sotilaiden tapaan myös kunniamerkein urhoollisuudesta tai osallisuudesta sotatoimien tukemiseen. Lähes 3 500 sotatoimissa mukana ollutta siviiliä sai anomuksestaan sodan muistomitalin. Keisari oli myös antanut luvan käyttää autonomisen Suomen omia rahavaroja suorina rahakorvauksina tai työllisyystöihin niiden toimeentulon takaamiseksi, jotka olivat vihollisen sotatoimien takia menettäneet omaisuuttaan tai toimeentulonsa vihollisen kauppameriliikenteeseen kohdistaman toiminnan takia.

Tässä tutkimuksessa on ilmeisesti ensimmäistä kertaa Krimin sotaa ja sen jälkeistä aikaa kuvattaessa käytetty lähteenä Turun puolustusta käsiteltäessä vuoden 1919 Nobel-kirjailija Carl Spittelerin Bernissä 1956 julkaistua teosta (alkuperäinen julkaisu 1889) ”Das Bombardement von Åbo”. Se kertoo, että Venäjä näki Suomen ja suomalaiset turvallisuuspoliittisesti luotettaviksi sodan päätyttyä. Spitteler oli vielä vuoden 1878 aikana ollut Pietarissa, jolloin slavofiilien paine Suomeen suuntaan alkoi jo näkyä. Silti hänen verraton Venäjän ja Suomen suhteita syvyytyspsykologisin keinoin kuvaama kirjansa ei vielä silloin puhu Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen romahtamisesta Suomen suhteissa.

Suomen sotilasmaantieteellinen ja geopoliittinen asema alueena, jonka kautta länsivallat tunkeutuisivat luoteesta Venäjälle, oli edelleen muuttumaton. Mikään ei näyttänyt, etteivätkö suomalaiset ryhtyisi Krimin sodan antaman mallin mukaan vastakin vastarintaan, jos länsivallat aikoisivat tunkeutua Suomen kautta Pietariin ja sieltä edelleen Venäjälle. Ruotsin suunnitelmat iskeä yhdessä länsivaltojen kanssa Venäjälle vielä Krimin sodan aikana oli ollut hetkellinen uhka, joka oli poistunut. Nyt oli jälleen palattu vuoden 1812 hyökkäämättömyyssopimuksen linjoille. Ruotsin jatkossa todettava mahdollinen liittoutuminen Saksan kanssa toi kuitenkin uuden uhkan. Krimin sodan jälkeen autonomisella Suomella ei olisi ollut edes varoja Venäjältä irtaantumiseen saatikka suunnitelmia siitä. Kansan syvät rivit eivät olisi olleet monesta syystä alttiita sotatoimiin emämaataan vastaan. Siihen ei olisi liioin innoittava Suomen senaatti tai maan älymystön enemmistö. Toisaalta Venäjän valtion kassa oli sodan tyhjentämä eikä ollut liiemmin varoja tuhlattavaksi Suomen miehittämiseksi. Autonominen Suomi olisi nytkin valmis Krimin sodan tapaan lähes kaikkien Venäjän sotatoimien tukemiseen. Siitä oli olemassa kokemus, johon voitiin luottaa uusien kriisin ilmetessä. Suomalaiset taistelisivat joka tapauksessa merellistä vihollistaan vastaan, koska he pyrkisivät suojaamaan merikauppaansa ja sen aluksia, telakoita ja kauppatavaravaroja, jotka olisivat jälleen merisaartoa suorittavan lännestä tulevan Venäjän vihollisen kohteita.

Suomi oli edelleen kauppalaivastollaan merkittävä tekijä Venäjän merellisen suurvalta-aseman voimistamiseksi. Suomi oli kauppameriliikennettä suojaamaan tarkoitettulle uudistuvalla Venäjän laivastolle myös merkittävä tukialue Itämeren alueella. Suomen telakat olivat jo sodan aikana osoittaneet kykynsä rakentaa uudenaikaisia Venäjälle tärkeitä sota-aluksia myös tulevana vuosina.

Aleksanteri II oli vierailut maaliskuun lopulla 1856 Helsingissä, Turussa, Tampereella, Hämeenlinnassa ja Viipurissa. Autonomisen Suomen senaatissa hän lausui sydämelliset kiitoksensa kaikkien uskollisten suomalaisten osallistumisesta maansa puolustamiseen. Hän ilmoitti luottavansa suomalaisiin. Tämän hän myös toisti yliopistossa käyntinsä yhteydessä pitämässään puheessa ylioppilaille, jotka olivat olleet pahiten epäiltyjä epälojaalisuudesta. Matkan kaikissa kohteissa oli keisarille osoitettu mittavien virallisten järjestelyiden lisäksi myös kansan syvien rivien kunnioittavia huomionosoituksia. Sodan aikana kenraalikuvernöörinä toiminut von Berg ylisti 14.4.1856 rauhanteon juhlan yhteydessä pitämässään puheessa siviilien panostusta sotatoimiin ja uskollisuutta keisarin Venäjälle.<sup>1</sup>

J. R. Danielson – Kalmari on teoksessa Aleksanteri II:n muisto (1931) esittänyt keisarin kuolemaan liittyneissä tilaisuuksissa ja hänen muistopatsaansa paljastamiseen liittyen ylenpalttisia kiitoksia keisarille autonomisen Suomen kaikkinaisesta kehityksestä hänen keisarikautenaan. Kehitystä perustellaan suomalaisten lojaalisuudella keisarille ja keisarin luottamuksella suomalaisiin. Vaikka näissä tilaisuuksissa piti esittää kaikki oikein päin ja ajaa autonomisen Suomen poliittisia päämääriä jatkossakin, on niissä varmaan pohjalla se ilmapiiri, joka kiehtoi kaikkien suomalaisten mieliä. Venäjän omien turvallisuuspoliittisten ratkaisujen myötä tulleita parannuksia ei osattu tai tohdittu silloin nähdä edes kehityksen taustavoimina.” Kuinka täydellisesti Aleksanteri II luotti suomalaisiinsa, sen hän usein osoitti. Pian ei suinkaan unohdu, mitenkä keisarin perhe käydessään v. 1876 meidän ensimmäisessä teollisuusnäyttelyssämme esiintyi tavalla, joka Venäjällä lienee kokonaan outoa.”<sup>2</sup> Tässä esityksessä muuallakin on mainittu, että keisari käski silloin autonomisen Suomen edelleen voimistua.

Suomalaiset olivat nyt Venäjälle turvallisuuspoliittisesti vieläkin uskottavampia luoteisen alueensa puolustajia kuin ennen sotaa! Venäläiset voisivat tehdä myös päätelmän, että jos Suomi edelleen voimistuisi, olisi sillä vieläkin enemmän voimia yhteisen vihollisen torjumiseksi.

---

1 Borodkin 1905, 225–226; Wallin 1904, 74.

2 Danielson – Kalmari 1931,5.

## 7.2. Luotettavuutensa osoittanut Suomi saa voimistua

### 7.2.1 Päätös sodan tuhojen korjaamiseksi ja Suomen sitomiseksi Venäjään

Senaatin pöytäkirjaan lisättiin keisarin käynnin aikana keväällä 1856 edellä mainittujen luottamuksen sanojen lisäksi viisikohtainen uudistusohjelma ikään kuin kiitoksena sotapanostuksesta sekä hyvityksenä sen aiheuttamista mittavista rasitteista autonomisen Suomen kaupalle ja etenkin merenkululle. Senaatille annettiin nyt julkisesti oikeus tehdä keisarille uudistusesityksiä tai oikeammin esittää hänelle mielipide asioista, sillä autokraattista keisaria ei saanut neuvoa. Uudet hankkeet koskivat sodan lamauttaman kaupan ja etenkin merikaupan elvyttämistä, teollisuuden kehittämistä, maalaiskuntien alkeis- ja maalaiskoulujen kansansivistystyöhön liittyviä järjestelyjä sekä edistämistä, maan sisäosien ja merisatamien välisten liikenneyhteyksien järjestelyä ja yhteyksiä keisarikunnan pääkaupunkiin kanavia ja rautateitä käyttäen. Viimeisenä kohtana oli alempien virkamiesten palkkauksen tarkistaminen sen mukaan kuin varat sen sallivat. Eri komiteat, joihin saivat nyt osallistua myös tehtailijat ja liikemiehet, saivat vielä saman vuoden aikana uudistussuunnitelmat valmiiksi, joita saatettiin toteuttaa seuraavien vuosikymmenten aikana – pitkälle yli nyt tutkittavan ajanjakson! Kauppalaivaston aluskanta oli jo 1859 suurempi kuin sodan alussa, ja teollisuuden kehityksessä ja edullisten tulliuudistusten avulla ulkomaankauppa kasvoi voimakkaasti. Sahatavaran vienti kasvoi 1860-luvun alussa sillä sahateollisuus oli vapautettu kaikista niiden toimintaa kahlinneista rajoituksista. Tämä Suomen autonomiaa voimistava ja myös emämaahan paremmin sitova ja Venäjän turvallisuuspolitiikkaa vahvasti sivuava uudistusohjelmien luettelo, josta keisari puheessaan mainitsi, ei ollut kuitenkaan syntynyt hänen itsensä tai Venäjän ministereiden laatimana vaan suomalaisia kuulemalla. Esityksen olivat laatineet suomalaiset virkamiehet L. G. von Haartmanin, ministerivaltiosihteeri Alexander Armfeltin ja kenraalikuvernööri von Bergin johdolla. Kaikkia näitä aiheita oli jo kuitenkin ehditty pohtia aiemminkin jopa lehdistössä.<sup>1</sup>

Toisaalta keisari oli jo maaliskuussa 1856<sup>2</sup> ilmoittanut aatelisille vapauttavan-sa Venäjän maaorjat ja sitä seuraten olisi zemstvojen muodostaminen edellyttänyt mittavia uudistuksia paikallishallinnossa, jolla pyrittiin vaikuttamaan maan sotalaitoksen uudistamiseen. Näyttää nyt siltä, että Suomi olisi 1856 jopa ollut eräänlainen pieni kokeilualue. Eräitä sen uudistuksia Suomessa olisi toteutettu mallin hakemiseksi Venäjällä tapahtuvaan mittavaan sotalaitoksen ja paikallishallinnon uudistustoimintaan ja siihen liittyvään maaorjuudesta luopumiseen

---

1 Zetterberg – Pulma 1988, 474–484; Kuisma 2011, 114–119.

2 Radzinski 2005, 152–153.

hetkellä, jolloin keisari oli vasta päättänyt maaorjien vapauttamisesta. Keskeisinä ongelmina olivat olleet Venäjällä sotilaiden riittämättömyys sekä näiden heikko koulutustaso ja fyysinen kunto. Ne johtuivat siitä, että pääosa joukoista otettiin maaorjista. Venäjän uudistukset olivat alkaneet vasta 1861. Pääosin zemstvot oli perustettu hyvän sotilasaineksen ja sen riittävyuden varmentamiseksi maaorjien vapauttamiseen liittyen. Ne vaativat paikallishallintoon kykenevien ja myös samalla sotilaskutsuntoihin tulevien kouluttamista ja terveydenhoidon kehittämistä. Oikeudenhoitokin oli uudistettava entisten kartanoiden isäntien lainkäytön siirtyessä zemstvoille ja siten ammattilakimiehille. Alemman tason virkamiehiä tarvittiin myös zemstvojen toiminnassa. Tosin kutsuntoihin otettiin nyt myös muuta väestöä kuin entiset maaorjat.<sup>1</sup>

Huonoon sotamenestykseen olivat olleet syinä myös sotateollisuuden, huonojen liikenneyhteyksien ja sitä kautta myös huoltoyhteyksien alkeellisuus. Niitä oli ryhdytty parantamaan. Sotamateriaalin tuotantoa oli uudenaikaistettava ja tehostettava. Huonot ja harvat liikenneyhteydet vaikuttivat tappiollisesti sotilaallisen voiman liikkutteluun, siirtoihin sekä keskittämisiin, mihin liittyi huollon riittämätön suorituskyky. Menestykselliset sotatoimet vaatisivat parempia maa- ja vesiteitä sekä etenkin rautatieverkoston mittavaa laajentamista.<sup>2</sup>

Keisarin oli nyt helppo hyväksyä Suomea koskevat uudistukset, joista eräät liittyivät edellä mainittuihin Venäjän sotilaallisen voiman kasvattamiseen. Keisari oli kuitenkin varuillaan tätä liberaalista menettelyä noudattaessaan ja vapaamieleiseksi tulkittua Suomen uudistusohjelmaa julistaessaan, sillä sen tulevia suuntaviivoja oli jo tarkemmin esitelty hänelle. Varuillaan oloon oli myös syytä, koska uudistukset olisivat toteutuessaan vahvistaneet ennestään Suomen autonomiaa ja suuntautumista länteen.<sup>3</sup>

Venäjän valtiollista yhtenäisyyttä vaaliva yksinvaltiias ilmoitti siksi heti tämän senaatille antamansa keisarin neuvomista koskeneen menettelyluvan jälkeen, että suomalaisten ei pitäisi silti unohtaa sitä, että he ovat vain osa suuresta yhteisöstä, jonka pää on Venäjän keisari.<sup>4</sup>

Kaikki keisarin hyväksymät uudistukset alkoivat vaikuttaa jo 1856 eli ennen maaorjien vapauttamista. Ne vaikuttivat vuosikymmenet suomalaisen yhteiskunnan voimistumiseen. Siitä voi myös päätellä, että keisari näki turvallisuuspoliittisesti uskollisten suomalaisten taistelevan jatkossakin sitä tehokkaammin ja voimakkaammin lännestä Venäjälle iskevää mahdollista vihollista vastaan, mitä vauraampi maa olisi. Jo ennen Krimin sotaa kansan elintason nostamisella oli pyritty vaikuttamaan Ruotsin propagoiman Suomen skandinavistien politiikan

1 Kennedy 1989, 223; Radzinski 2005, 192–194; Kuisma 2011, 104–105.

2 Kennedy 1989, 223–224.

3 Jussila 2004, 329–330; Jussila, Hentilä, Nevakivi 2009, 55–56.

4 Juva–Niitemaa–Tommila 1970, 364–365; Zetterberg–Pulma 1988, 473–474; Wallin 1904, 74–75.

epäonnistumiseksi. Keskeisenä oli Suomen merikaupan kehittäminen Venäjän pyrkiessä edelleen merelliseksi suurvallaksi. Suomen omin varoin rakentamat liikenneyhteydet, joista etenkin rautatiet Venäjältä Suomeen tehostivat sen joukkojen nopeaa siirtoa Suomeen tarpeen tullen. Ne yhdistivät myös Suomen eri osia toisiinsa, jolloin maan taloudellinen ja kulttuurinen kokonaisuus tiivistyi<sup>1</sup>.

## **7.2.2. Venäjän luotettava autonominen Suomi sai löysät ohjaket ja voimistui**

### *Aika- ja tapahtumagrafiikka autonomisen Suomen kasvun kuvaajana*

Juho Saaren toimittamassa teoksessa Historiallinen käänne (2006) ovat Petri Böckerman ja Jaakko Kiander todenneet tutkimuksessaan Talouden pitkät syklit ja politiikka, että Suomessa vallitsi nyt tutkittavana aikana taloudellisen kehityksen pitkä sykli vuosina 1844 –1874, jonka liikkeellepanevana voimana olisivat olleet ainakin rautateiden kehittyminen ja talouselämän vapautuminen.<sup>2</sup>

Keijo Korhonen on esittänyt samaan ajanjaksoon liittyvän nelikenttämallin, jonka avulla tarkastellaan autonomisen Suomen erillisaseman edellytyksiä. Siinä todetaan juuri tässä tutkittavasta ajasta 1854–1878, että Suomella oli silloin parhaat mahdollisuudet voimistaa kansallisvaltiotaan, koska Suomen geopoliittis-strateginen merkitys oli Venäjän luoteisosaan kohdistuvan merisotilaallisen uhkan takia suuri ja Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin hyvä. Tilanne, jossa luottamus olisi vahva ja sotilaallinen uhka pieni, tuottaisi Suomelle vain tyydyttävät kehitysmahdollisuudet. Jos luottamus olisi ollut heikko ja sotilaallinen uhka olematon ei Venäjällä olisi myös ollut syytä mitenkään vahvistaa Suomen taloudellista asemaa. Suuri sotilaallinen uhka Suomen kautta Venäjälle ja Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen täydellinen puute olisivat siten olleet Suomen autonomian kehitykselle kohtalokkaita. Tarkastellessaan Suomen geopoliittis-strategista asemaa Venäjälle Korhonen toteaa Suomen sotilaallisen turvamuuriaseman lisäksi, että maalla on erikoisasema Venäjän länteen suuntautuneen merikaupan välittäjänä. Timo Soikkasen mainitsema Venäjän nationalismin nousu oli Suomen valtiollisen erikoisaseman kehittymistä jarruttanut tekijä.<sup>3</sup>

Liitteessä 7 olevaa grafiikkaan on otettu koko Suomen autonominen aika, jotta nyt tutkittava ajanjakso näkyisi riittävän selvästi. Millä tavoin siviilien osallistuminen sotatoimiin 1808 ja etenkin Krimin sotaan vaikuttivat Venäjän

---

1 Böckerman- Kiander 2006, 144.

2 Böckerman – Kiander 2006, 130,144.

3 Korhonen 1966, 9–21; Soikkanen 2005, 83.

turvallisuuspoliittiseen luottamukseen ja autonomisen Suomen kansallisvaltion voimistumiseen? Sitä ilmentämään on laadittu viisi liite 7:ssä työ- ja havainnointivälineeksi samassa aika-akselistossa allekkain laadittua aika- ja tapahtumajanaa sekä niihin liittyvät tekstiosat.

### *Suomen geopoliittinen asema ja Venäjän tuntemat uhat*

Suomen asema Itämeren rantavaltiona ja länsivaltojen hyökkäystienä Pietariin ja luoteiseen Venäjään on ollut sotilasmaantieteellisesti ja geopoliittisesti ilmeinen uhkatekijä Venäjälle jo 1800-luvun alussa. Monien historiateosten lisäksi on erityisesti tähän tutkimukseen liittyen mainittava Grigori Petrovin käsikirjoitus Valkolumpeiden maa<sup>1</sup>, jonka mukaan Aleksanteri I:n perusteena liittää Suomi Venäjään oli ollut lännen uhka. Länsi oli myös uhkaamassa Venäjän merellistä suurvalta-asemaa Suomen koillisrajan tuntumaan kasvavalla Jäämeren tukikohta-alueella.

Venäjän keisarinna Elisabet oli ilmeisesti vain osana sotapropagandaa tarjonnut suomalaisille laajaa autonomiaa tai jopa itsenäisyyttä jo 1742 hattujen sodan aikana, jolloin sodan päätyttyä Ruotsin ja Venäjän raja siirtyi Turun rauhassa 1743 edelleen länteen Kymijoen suistoon asti<sup>2</sup>. G. M. Sprengtporten oli esittänyt keisarinnaalle Suomen liittämistä Venäjän suojelemaksi alueeksi 1786 lähettämässään kirjeessään. Keskeisenä tavoitteena olisi ollut Suomen kansan säästäminen ainaiselta rasiitteelta olla sotatoimialueena Venäjän ja Ruotsin välillä. Suomi tuli siten lisäksi liittää Venäjän luoteisrajan turvaamiseksi vihollisen iskuilta<sup>3</sup>. Kustaa III:n sodassa samoilla asioilla liikkuvat myös Anjalan ja Liikalan miehet asioidessaan keisarinna Katariina II:n kanssa 1788<sup>4</sup>.

Sprengtporten oli myös Venäjän 1808 aloittaman pakotesodan keskeisiä suunnittelijoita. Hän korosti, että sotatoimien täydellistä onnistumista varten ja osaksi Venäjää liitettävän alueen suomalaisille oli annettava emämaansa suojeluksessa ne vapaudet ja oikeudet, joita he jo silloin nauttivat sekä luvattava heille yleiset

1 Petrov, 28–29. Useita vuosia ympäri Suomea 1800- ja 1900- lukujen vaihteessa liikkunut valkankumouksen ajan merkittävä venäläinen pappi ja kirjailija ja sittemmin Belgradin yliopiston professori Grigori Petrov, jonka kirjaksi luotu käsikirjoitus on turkinkielestä käännetty 1968 suomeksi nimellä Valkoilijojen maa. Venäjäksi laadittua 1800-luvun loppua ja 1900 luvun alkua Suomessa käsittelevää käsikirjoitusta ei ole painettu venäjäksi. Petrovin teosta ja sen kuvausta Snellmanin vaikutuksesta Suomen kansallisvaltion syntyyn tarkastellaan jatkossa tarkemmin.

2 Virrankoski 2001, 294-295 ja 408; Ramel 201, 277-278.

3 Ramel 2005, Sprengtportenin muistio, jonka hän lähetti Haagista Venäjän hoviin v.1786; Danielsson 1896. 1786 ranskaksi laadittu kirjoitus ”Tasapainosta pohjoismailla sikäli kun Suomen itsenäisyys siihen vaikuttaa”, jonka keisarinna oli Sprengtportenin mukaan hyväksynyt.

4 Virrankoski 2001, 334-335.

valtiopäivät. Sprengporten oli myös esittänyt, että Venäjän jo 1721 ja 1743 saamat alueet eli Vanha Suomi liitettäisiin nyt vallattavaan Uuteen Suomeen<sup>1</sup>.

Avattuun näkökulmaan liittyy olennaisena osana Pietari Suuren perintönä vaalittu päämäärä suunnata Venäjän valtakunta merelle sotapoliittisen vaikutusvallan kasvattamiseksi ja maan rikastuttamiseksi merikaupalla.<sup>2</sup> Nämä Venäjän tavoitteet periytyivät seuraavillekin keisareille, mikä tässä tutkimuksessa tuodaan esille voimakkaana Suomen kohtaloihin vaikuttaneena tekijänä. Tarkastelun kohteena ovat siten Venäjän turvallisuuteen ja taloudelliseen kasvuun liittyvät Suomen sotilasmaantieteellinen ja merikauppaan vaikuttava asema Itämeren sekä koillisrajan tuntumassa olevan Pohjoisen jäämereen rannikoilla.

Venäjän keisari Aleksanteri I oli ennen Suomen sotaa kärsinyt tappioita Ranskan Napoleonin vastaan Keski-Euroopassa. Tilanteen vakauttaminen vaati ryhtymistä neuvotteluihin välirauhasta. Näissä merkeissä Ranskan Napoleon I ja Venäjän Aleksanteri I tapasivat toisensa ensimmäistä kertaa 25.6.1807 Niemenjoelle ankkuroidulla lautalla Tilsitissä. Tuolloin 7.7.1807 allekirjoitettiin asiakirjat rauhasta, Joonian alueen saarten luovuttamisesta, Moldovasta ja Valakiasta sekä salainen asiakirja Englannin merisaarrosta, joka toteutettaisiin viime kädessä pakotesotana Ruotsia vastaan. Samassa yhteydessä Napoleon allekirjoitti 9.7.1807 Preussin Fredrik Vilhelm III:n kanssa asiakirjan alueluovutuksista. Napoleon saattoi päivämääriä valitessaan viitata Venäjän Itämerenherruuteen.<sup>3</sup>

Lähes päivälleen 17 vuotta aiemmin eli 9.7.1790 oli Kotkan edustalla käyty Venäjän laivaston aloittamana Ruotsinsalmen toinen meritaistelu Kustaa III:n johtamaa Ruotsi-Suomen saaristolaivastoa vastaan. Taistelua pidetään edelleen Pohjoismaiden suurimpana meritaisteluna. Siinä Venäjän laivasto kärsi tappion. Päivämäärän 9.7. hienotunteinen välttäminen Venäjän allekirjoituspäivänä saattoi olla vain sattuma, vai haluttiinko silläkin muistuttaa edellisestä meritaistelusta, jonka revanssisota oli vielä käymättä ja jonka jälkeen Venäjän merellinen herruus Itämerellä oli vielä palauttamatta? On kuitenkin varmaa, että Aleksanteri I oli venäläisten upseereiden tavan mukaan lukenut sotahistoriansa ja tiennyt tästä taistelusta ja sen kulusta.

Napoleon oli Tilsitissä perustellut Venäjän sotatoimia myös Pietarin turvallisuudella puhuessaan, että pietarilaiset kauniit rouvat tulee säästää Suomesta

---

1 Ramel 2005, 208; Danielsson 1896, 13.

2 Auvinen – Vanhalukkarla 2005, 17–19. A III:n lipussa olivat jo Vienanmeri, Itämeren pohjoisosa, Mustameri ja Kaspianmeri. Ilmeisesti heraldisista syistä Tyynenmeren pohjoiset rannat eivät enää mahtuneet tähän lippuun; Zaharov 1940, 1–4. Pietarin merellistä perinnettä esittelevä teos, jossa Suomen alueen valtaus oli Venäjän tavoitteena v.1808 vapaan liikenteen turvaamiseksi Suomenlahdella ja Pietarin turvaaminen. Propagandateos, jossa Suomen talvisodan syyksi korostuu meritien turvaaminen länteen.

3 Zetterberg-Pulma 1987, 359–360; Facta 9 1971, 762. Tilsitin rauhanteon päivämäärät, joista ensimmäinen lähde mainitsee, että Napoleon I ja Aleksanteri I allekirjoittivat asiakirjat 9.7.1808 eikä siten kun oikein on 7.7.1807.



aina Pietariin asti kuuluvalta tykkien kumulta<sup>1</sup>. Venäjän ja Ruotsin raja oli tuolloin tykkien kantaman ja varmaan kumunkin kuulumisen ulkopuolella Kymijoessa. Napoleon taisi tässäkin viitata Loviisasta länteen olevan rantaviivan merkitykseen Ruotsia vastaan käytävän sotatoimen tukialueena Itämeren herruuteen pyrittäessä.

Napoleon oli puuttunut Tilsitissä myös Venäjän ikiaikaisiin Englannin ja osin Ranskankin vastaisiin merellisiin päämääriin päästä Mustalta mereltä Välimerelle ja Kaspianmeren takaisille alueille sekä hankkia Persian kautta edeten satamia aina jäistä vapaan Intian valtameren rannoilta asti. Tätäkin sittemmin nimellä Great Game kutsuttua sotilas-poliittista päämäärää oli neuvotteluissa käsitelty. Venäjä joutui luopumaan askelmasta Välimerelle eli Joonian alueen saarista. Tilsitissä allekirjoitettiin Suomen kohtaloon vaikuttava salainen asiakirja pakotesodasta Ruotsia vastaan pyrittäessä taivuttelemaan sitä luopumaan merikaupasta Englannin kanssa. Suomi liitettiin tässä sodassa Venäjään ja Pietarissa puhuttiin Suomesta – the gift from Tilsit.<sup>2</sup>

Aleksanteri I oli kuitenkin alussa pyrkinyt neuvotellen saamaan Ruotsin lopettamaan merikaupan Englannin kanssa - siinä kuitenkin onnistumatta. Sukulaisuudet myös vaikuttivat tilanteeseen, sillä Venäjän keisarin ja Ruotsin kuninkaan puoliset olivat sisaruksia. Aleksanteri oli viivytännyt Suomen valtausta, sillä hän näki, että joukkojen sitominen Suomeen olisi vähentänyt Venäjän voimia Keski-Euroopassa<sup>3</sup>, jossa Napoleon selkeästi suunnitteli etenemistä kohti itää. Englannin laivaston tunkeutuminen Suomenlahdelle Ruotsin kanssasotijana oli myös riski, joka sodan aikana toteutuikin Suomenlahden alueella. Koko pohjoinen Itämeri lahtineen olisi silloin ollut Ruotsin saaristo- ja avomerilaivastojen toiminta-alueita. Siksi sotatoimet aloitettiinkin yllättäen jo jäätälvella, jolloin vihollisella ei ollut mahdollisuuksia käyttää ylivoimaansa merellä. Sotavalmisteluissa oli ollut mukana Suomen hyvin taistelukenttänä tuntenut G. M. Sprengtporten<sup>4</sup>.

Pietarin turvallisuudesta kiinnostuneet sotilaat saattoivat kenties jo silloin olla tyytyväisiä, sillä Suomen ja Venäjän raja oli jo Loviisan tasolla eikä enää Kannaksella. Pietarilaiset itse eivät ilmeisesti olleet asiasta perin kiinnostuneita. Keisari Aleksanteri I oli moniin henkilöönsä kohdistuneiden loukkausten lisäksi saanut myös yhden syyn lisää sodan aloittamiseen, kun Kustaa IV Adolf oli kansainväliset sopimukset rikkoen vanginnut Venäjän Tukholman lähettilään David Alopaeuksen, joka oli syntynyt Viipurissa. Kuninkaan menettelystä oltiin Ruotsissakin sydämistyneitä, ja vangittua lähettilästä tuki yhteydenpidossa Pietariin ainakin eversti Gustaf Reinhold Boije, jonka niskoille syöstiin myös 26.9.1808 Taivassalon

1 Mattila 1983,222.

2 Greenhill-Giffard 1988, 3–5.

3 Ramel 2001, 277.

4 Zetterberg –Pulma 1987, 362; Danielson 1896, 11–12. Meriasiajn ministerin ja Sprengtportenin meristrategiset syyt olivat perusteena talvella käytävälle sodalle.

Helsingin kylän rantaan tapahtuneen mairinnousun epäonnistuminen. Hänen väitetään taistelun aikana neuvotelleen venäläisten kanssa ennen vetäytymistä aluksille<sup>1</sup>. Pakotesotana Ruotsille taistelu Suomesta ja voittomaan luovuttaminen edellisten sotien tavoin jälleen Ruotsille sen taivuttua pakotteisiin ei olisi hyödyttänyt mitenkään Venäjää. Pakotesota olisi palvellut yksinomaan Napoleonin päämääriä ja heikentänyt Venäjää.<sup>2</sup>

Venäjän tavoitteena oli vallata Suomi nopeasti ja keskittää voimansa Keski-Eurooppaan. Etelä-Suomen valtaus kuukaudessa talvella 1808 ja etenkin Ruotsin suunnitelmaan kuuluneen mairinnousun sillanpääaseman Suomenlinnan antautuminen antoivat Suomen aatelisille, papistolle ja porvareille sekä hallinnosta vastaaville sen käsityksen, että maa oli ennen jättien lähtöä 1808 kiistatta Venäjän voittomaata.

Kustaa IV Adolf oli antanut maan hallinnosta vastaaville sekä etenkin siviiliväestölle käskyn ryhtyä sissitoimintaan eikä antanut virkamiehilleen selkeätä käskyä siirtyä Ruotsiin aiempien sotien luoman käytännön tavoin. Ruotsin sotatoimia johtanut kenraali Klingsborg oli käskenyt heidän pysyä paikoillaan. Samoin venäläiset olivat vaatineet siviileitä jäämään paikoilleen. Näin Venäjän ei nyt tarvinnut tuoda omia, sotatoimialueensa ja tulevan puskurialueensa hallintotoimiin rutinoituneita, virkamiehiään Suomeen. Toisaalta itse Venäjä oli alihallittu monine uusine alueineen, joten ammattitaitoisia virkamiehiä ei edes ollut käytettävissä<sup>3</sup>. Siksi Suomen venäläistäminen ei tapahtunut nimenomaan kulttuurisista syistä nopeasti. Venäjä tarjosi aatelistolle, papistolle ja porvareille uskollisuusvakuutusta vastaan aiemmat yhteiskunnalliset edut. Siten Suomi olisi Venäjän sotilaallisten etujen mukaisesti liitettävissä ammattitaitoisen ja paikalliset olot hyvin tuntevan ja töihinsä rutinoituneen siviilihallintokoneiston avulla vaivattomasti emämaahan.<sup>4</sup>

Jo ennen Suomen sotaa oli Venäjällä pohdittu Suomen geopoliittisesta asemasta johtuvaa turvallisuuspoliittista ongelmaa. Suomesta tuli 1808–1809 sodan jälkeen Venäjän luoteisraja suojannut alue. Suomen alueen kautta tai Suomenlahtea Venäjälle etenevä vihollinen pysäytettäisiin tai ainakin sitä kulutettaisiin voimakkaasti suomalaisten ja venäläisten yhteisin voimin ennen kuin länsivaltojen hyökkäys pääsisi Venäjän maaperälle.

---

1 Persson 1988, 229 ja 235.

2 Virrankoski 2001, 404.

3 Jussila 2004, 29.

4 Persson 1988, 99–103.

*Suomalaisten siviilien sissitoiminnan vaikutus autonomian syntyyn*

Tässä yhteydessä ei voi jättää tarkastelematta verrokkina Krimin sotatoimille siviiliväestön sotatoimia Suomen sodassa. Heidän päämääränä oli pitää edelleen voimassa Ruotsin yhteydessä jo saavutetut taloudelliset ja henkilökohtaiset oikeudet. Jäivähän nämä sitten suomalaisten autonomisen Suomen perustuslaeiksi mieltämät oikeudet voimaan. Venäjän lait olisivat suistaneet heidät maorjuuteen. Suomen sodassa kuten myös Krimin sodassa, siviilit osallistuivat sotatoimiin tämän tutkimuksen mukaan aiemmin arvioitua tehokkaammin ja vaikuttivat siten toiminnallaan autonomisen Suomen voimistumiseen. Sotatoimien Venäjälle edulliseen tulokseen näyttää vaikuttaneen se, että valtiopäivät suomalaisille annettavine lupauksineen pidettiin vielä sodan kestäessä. Siviiliväestön toimiin ja valtiopäiviin liittyi, kuten edelläkin on nähty Venäjän kokemana Suomen sotilasmaantieteellisestä asemasta aiheutunut uhka. Suomi oli Venäjän Itämeren ja myös Pohjoisen jäämeren kauppap tien varrella ollut merellisen toiminnan tukialue sekä maasodassa alue, jolla käytäisiin kulutustaistelut Luoteis-Venäjälle hyökkääviä länsivaltojen joukkoja vastaan. Napoleonin joukkojen luoma uhka Venäjälle oli myös vaikuttava tilanteen arviointiin. Suomen alue olisi nyt laajentava Venäjän laivaston merellistä tukialuetta Itämerellä.

Sodan aloittaminen Suomea vastaan talvella perustui siihen, että joulukuussa 1807 oli meriasiaan ministeri Tsihtshagov nähnyt Ruotsin ja sitä tukevan Englannin yhdistetyn avomerilaivaston Venäjän laivastoa voimakkaammaksi. Hän myös katsoi sen olevan talven jälkeen nopeammin taisteluvalmiina kuin Venäjän laivasto. Lisäksi Suomessa talvehtivat vahvat Ruotsin saaristolaivaston osastot olisi helpoiten tuhottavissa tai kaapattavissa talvella. Suomen sotatoimialueena hyvin tunteva kenraali G. M. Sprengtporten otettiin nyt mukaan sotasuunnitelman tekoon. Hän laati sodasta oman ranskaksi kirjoitetun suunnitelmansa ”Suomessa syntyneen venäläisen sotilaan mietelmiä”. Siinä osoitettiin Venäjälle edulliseksi Viipurin läänin liittäminen tulevaan Suomeen. Liitteessä oli maininta siitä, että Suomen valtauksella saavutetaan merkittävä sotilasmaantieteellinen etu lännestä tulevien iskujen torjunnassa. Suomalaiset kansana tulisivat ilman merkittävää siviilivastarintaa hyväksymään kuninkaan vallan siirtämisen keisarille tietyin edellytyksin. Aiemmista sotatoimista poiketen siviileitä tulisi nyt kohdella lempeämmin ja keisarin henkilökohtaisesti vakuuttaa suomalaisille, että heidän vanhat etunsa säilytettäisiin ja säädetyt kutsuttaisiin kokoon Suomessa, kuten ne oli kutsuttu kokoon aiemmin Tukholmaan. Venäjän sodan johto ei kuitenkaan nähnyt säätyvaltiopäivien kokoon kutsumista niinkään tärkeinä, kun Etelä-Suomi oli vallattu ja miehitetty kuukaudessa.<sup>1</sup>

---

1 Danielson 1896, 11–14.

Suomen maanviljelijät sekä maataloustyöläiset olivat nähneet aatelis-, pappis- ja porvarisäädyistä poiketen Suomen sodan alussa 1808, että Venäjän alaisena heidän kohtalonsa tulisi oleman sama kuin Venäjän ja Baltian alueilla. Heidät alistettaisiin vähin erin maaorjuuteen. Tästä heille olisi myös jo kertonut vuosien 1721 ja 1743 rauhanteoissa Venäjälle jääneen Vanhan Suomen lahjoitusmaiden maanviljelijöiden asemassa tapahtunut kehitys. Aihe oli ollut keskeinen jo Kustaa III:n suomalaisia sotaponnisteluihin kannustavassa propagandassa<sup>1</sup>.

Venäläiset olivat poikenneet Sprengtportenin esityksestä siinä, että ainoastaan Suomeen hyökkäävän joukon komentaja kenraali Buxhoevden, ei keisari, antoi ennen hyökkäystä 18.2.1808 julistuksen siitä, että säädyt kutsutaan Suomessa kokoon ja kansan vanhat edut ja oikeudet säilytetään. Kevään tullessa oli ulkoministeri Rumjantsov kuitenkin 20.4. ilmoittanut, että valtiopäivien kutsuminen kokoon ei ollut sopivaa silloin vallinneissa oloissa, jolloin myös alettiin pakolla ottaa suomalaisilta henkilökohtaisia uskollisuusvaloja.<sup>2</sup> Suomalainen maaväestö oli nyt ryhtynyt tukemaan Ruotsin sotajoukkoja kaikilla Venäjän joukkojen hyökkäysurilla. Siviiliväestö oli jo jäiden lähdön aikana ottanut taistellen vangeiksi Ahvenanmaata miehittäneen vahvennetun pataljoonan ja toimittanut sen Ruotsiin sotavankeuteen. Siviilitaistelijat toimivat sitten tehokkaasti itärintamalla, Järvi-Suomessa, Pohjanlahden rannikolla ja myöhään syksyllä Lounais-Suomessa. Ensimmäisessä Ruotsin maihinnousussa Lemuun 19.–20.6. oli Buxhoevden tuntenut siviili-ilmapiirin Turussa uhkaavaksi ja suomalaiset siviilit olivat mukana maihinnousussa. Buxhoevden arvosti näiden rohkeutta taistelijoina ja metsästysaseiden käyttöön tottuneina enemmän kuin sotilaita, joiden koulutus oli laiminlyöty. Siksi hän taistelun päätyttyä ja sissitoiminnan virittyä muuallakin totesi, että hän oli 20 000 miehen voimin vallannut Etelä-Suomen ja olisi vallannut koko Suomen 35 000 miehellä, mutta nyt eivät 50 000 miestä riittäisi tilanteen hallitsemiseen, koska toiminta jatkui sissisotana etelässä Ruotsin joukkojen jo vetäytyttyä syksyllä pohjoiseen. Hän anoi ja myös sai lisäjoukkoja.<sup>3</sup>

Kenraali Buxhoevden, ei keisari, oli siten jo sodan alussa kehottanut suomalaisia pysymään aloillaan ja vakuuttanut Venäjän kunnioittavan maan lakeja uskontoa, tapoja, tottumuksia sekä esittänyt edustajien lähettämistä Turussa pidettävään valtakunnankokoukseen neuvottelemaan venäläisten kanssa maan asioista. Ulkoministeri Rumjantsov lupasi 20.4.1808 Suomen kansalle, ettei kansalaisten vapautta vähennettäisi ja paheksui samalla Ruotsin propagandaa, jossa peloteltiin maaorjuuteen joutumisella. Kun Rumjantsov nyt kuitenkin ilmoitti, että valtakunnankokouksen koolle kutsuminen siirtyisi epämääräiseen tulevaisuuteen, jatkui kapinointi ja sissijoukkojen kokoaminen Kustaa IV Adolfin

---

1 Persson 1988, 97.

2 Danielson 1890, 56-57 ja 64-65.

3 Danielson 1896, 334-336. Hänellä on tässä suoria lainauksia kenraalin kirjeistä keisarille.

käskystä Lounais-Suomessa vuoden 1808 lopulla tapahtuneen Helsingin kylän epäonnistuneen mairinnousun jälkeenkin. Tämä, etenkin maanviljelijöiden ja maatyöläisten rauhoittuminen, alkoi toden teolla vasta Aleksanteri I:n 1.12.1808 antamalla julistuksella, jossa Suomen autonominen asema ja siihen liittyvät vanhat Ruotsin lait taattiin. Nyt asetettiin väliaikainen hallitus sekä annettiin lupaus säätyvaltiopäivien kutsumisesta koolle tulevan vuoden alussa. Keisari vahvisti Pietarissa olleelle säätyjen lähetyskunnalle ennen heidän kotiin lähtöään 16.1.1809, että heidän esittämät toimenpiteet rauhantilan palauttamiseksi toteutetaan ja että säätyvaltiopäivät kutsutaan koolle. Tätä päätöstä arvostellessaan on Venäjän keisarillinen hovimestari K. Ordin todennut, että nämä pelkät tavalliset suomalaiset ihmiset saivat syrjäytettyä Venäjän hallituksen pois oikealta luonnolliselta tieltään.<sup>1</sup>

Siviilivastarinnan vahvistuessa, ja kun puolet vallatusta alueesta oli menetetty, oli keisari 17.6. antanut vakuutuksen vanhojen asetusten ja oikeuksien ylläpitämisestä. Kenraali Buxhoevden oli erotettu tehtävästään huonon sotamenestyksen takia, ja Suomen säätyjen edustajat olivat saaneet esittää asiansa keisarille Pietarissa marraskuun lopulla 1808. Kun Sprengtportenille oli tarjottu Suomen ensimmäisen kenraalikuvernöörin tehtävää, oli hän jälleen esittänyt, että säädyt kutsuttaisiin kokoon ja hallitsija olisi itse valtiopäivillä läsnä.<sup>2</sup>

Buxhoevden oli tosin alkukesästä 1808 useaan otteeseen pyytänyt keisaria antamaan lupauksen Ruotsin lain mukaisen siviileiden omaisuuden ja henkilön turvallisuuden takaavasta julistuksesta. Näin olikin tapahtunut vasta 17.6.1808. Julistukseen oli liittynyt myös lupaus talonpoikien ja muiden säätyjen edustajien kutsumisesta Pietariin. Buxhoevdenin erityisen selityksen mukaan tämä ei tarkoittanut suomalaisten kutsumista maapäiville. Tämän kaltainen menettely oli tavanomaista Venäjän valtaan alistettujen kansojen kohdalla. Tällöin kyseessä olivat olleet lähes itsestään heikentyneet ja hajonneet, eivät Suomen tavoin kovaa vastarintaa tehden vallatut maat. Säätyjen lähetyskunta Pietarissa oli myös ilmoittanut keisarille, että he eivät edustaneet valtiopäiviä vaan olivat vain selvityksen antajia Suomen asioista; vain säätyvaltiopäivät saisivat suomalaiset vakuuttamaan keisarin hyvää tarkoittavista lupauksista. Suomalaiset olivat olleet myös sitä mieltä, että he voisivat vannon valan keisarille ja kokoontua valtiopäiville vasta sitten, kun Suomi olisi kansainvälisen tavan mukaan vapautettu valastaan Ruotsin kuninkaalle ja luovutettu Venäjälle.<sup>3</sup>

Se, että Porvoon valtiopäivät keisarin vakuutuksineen ja kansan uskollisuusvaloineen kutsuttiin kokoon Venäjän hankkeena vielä käynnissä olleen sodan

---

1 Persson 1988, 102-103, 123-124 ja 247.

2 Danielson 1890, 54-55, 65, 83-84 sekä Danielson 1896, 11-14.

3 Jussila 2004, 31 ja 42; Danielson 1890, 65 -66; Soikkanen 2005, 49-50. "Suomen lähetyskunta" kykeni toiminnallaan saamaan lupauksen valtiopäivistä.

aikana osoittaa eittämättä, että valtiopäivien vaikutus sotatoimien onnistumiselle toisena sodan vuotena 1809 nähtiin tärkeäksi. Niiden jälkeen ainakin suurin osa Suomeen keskitetystä, 40 000 taistelujen rutinoiman sotilaan joukosta saataisiin siirrettyä Keski-Eurooppaan Napoleonin vastaan. Näin suurta joukkoa ei enää tarvittaisi Suomessa kapinoivan kansan lopulliseen nujertamiseen eikä kokonaan edes revansistisen Ruotsin varalle. Suomesta ei siten tehtäisi venäläistä maakuntaa vaan autonominen alue. Suomalaiset saisivat harjoittaa häiritsemättä luterilaista uskoa ja voimassa pidettävät Ruotsin ajalta periytyvät lait turvaisivat heidän aiemmat etunsa ja oikeutensa sekä takaisivat ennen kaikkea sen, että maanviljelijät ja maatyöläiset eivät joutuisi maaorjiksi, minkä Venäjän lait mahdollistivat.

Keisari antoi vihdoon 17.6.1808 suomalaisille julistuksen, jossa oli päätetty liittää Suomi Venäjään, mutta myös vakuutuksen vanhojen asetusten ja oikeuksien pitämisestä voimassa. Muutamien päivien kuluttua saatiin myös käsky neljän säädyn edustajien saapumisesta Pietariin antamaan tietoja maan tarpeista ja toiveista.<sup>1</sup>

Siviilitaistelijat eivät heti sodan alussa luopuneet keisarin lupauksen perusteella sotatoimista. Kenraali Buxhoevden oli siviileiden sissitoimintaan tuskastuneena Tallholman merikahakan jälkeen 21.7.1808 ja ennen ratkaisutaisteluksi tullutta Sandön saaristotaistelua 2.8.1808 kirjoittanut keisarille olevansa levoton, koska hän oli nyt menettänyt puolet valloittamastaan alueesta vihollisen sotavoimien, aseisiin tarttuneiden siviilien ja muonan puutteen vuoksi. Ruuan vähyyteen olivat myös syyllisiä ryöstelevät ja nälkäiset siviilitaistelijat. Sandön taistelussa ruotsalaiset kärsivät kuitenkin tappion ja huoli Lounais-Suomeen silloin luotavasta silanpääasemasta poistui. Buxhoevden itse oli tosin joutua taistelussa sotavangiksi. Siviilitaistelijoiden uhka ei vielääkään laantunut, sillä vielä 10.8. hän oli joutunut epäilemään asemaansa. Lopulta Buxhoevdenillä oli 40 000 miestä Suomessa.<sup>2</sup>

Stenka Razinin ja Pugatšovin johtamat kansannousut ja niitä vastaavien tapahtumien muistot olivat vielä venäläisten muistissa.<sup>3</sup> Nyt olivat suomalaisten siviilien vastarinnan lisäksi tiedossa Napoleonin vastikään kärsimät tappiot Espanjan siviiliväestön vastarinnan vuoksi. Osana tätä oli Venäjän sotatoimia Suomessa keventämään tarkoitettuna Etelä-Ruotsiin suunnatun hyökkäyksen epäonnistuminen. Siihen varatut 9 000 espanjalaista sotilasta vetäytyivät kotimaahansa vihollisen eli Englannin aluksilla. Nämä tapahtumat olivat lisänneet suomalaisten mahdollisesti vieläkin laajenevan vastarinnan uhkan luomaa epävarmuutta.<sup>4</sup> Venäjän Suomessa käytäviä taisteluja eivät nyt olisi keventäneet samaan aikaan Skooneen tehdyt iskut.

---

1 Danielson 1890, 65-66.

2 Danielson 1890, 389-487.

3 Kirkinen -Lappalainen 1986, 119-121, 172-174.

4 Lidqvist 2005, 353-354 ja 362.

### *Suomen rauhoittamispolitiikka*

Suomen nopeasta sotilaallisesta rauhoittamisesta siviiliväestön vaatimin ehdoin päättivät myös keisarin kanssa sotatoimista vastuussa olleet sotaministeri Arkatshjev, uudeksi ylipäälliköksi Suomessa määrätty kenraali von Knorring sekä kenraalikuvernööri Sprengtporten.<sup>1</sup>

Keisarin julistus, Ruotsin aseavun ja tukitoimintojen väheneminen, edellisen vuoden kato ja sen myötä maaväestön taloudelliset vaikeudet sekä kulkutaudit vaikuttivat siihen, että vastarinta heikkeni vähin erin. Venäläiset joutuivat kuitenkin vielä lokakuussa 1808 lyömään hajalle Virttaan kankaalle lähelle Oripäätä keskitetyn usean sadan miehen sissijoukon. Maatalousväestö oli ase kädessä taistellen kuitenkin saamassa tavoittelemansa lupauksen asemansa turvaamisesta ja valtiopäivistä. Tähän vaikutti myös se, että Venäjän oli saatava sotilaallinen voimansa irti Suomesta Keski-Eurooppaan. Takaamalla maalle autonomian ja aloittamalla useat muut maan väestön rauhoittamiseen tähdänneet toimenpiteet säästyivät Venäjä ainakin lisäjoukkojen lähettämisestä Suomeen.<sup>2</sup>

Sota Suomen itärajalla oli alkanut 21.2.1808 pakotesotana. Aleksanteri I asetti päämääräksi jo 28.3.1808 Suomen miehittämisen ja liittämisen Venäjään. Nyt oli tarjolla Venäjän keisareitten Pietari Suuresta alkaen korostama päämäärä ja keisarilippujen kartoissakin näkyvä puhtaasti sotilaspoliittinen tavoite saada haltuun myös Suomen puoleinen ranta Suomenlahdesta tukialueeksi merellisen herruuden takaamiseksi Itämeren pohjoisosassa. Kun Aleksanteri tapasi Napoleon I:n Erfurtin ruhtinaskokouksessa vuoden 1808 lokakuussa, ei Suomen kohtaloon tullut muutosta<sup>3</sup>.

Siviiliväestö osallistui Suomen sodassa 1808 sotatoimiin silloista emämaataan Ruotsia tukien Venäjää vastaan. Sota päättyi Porvoon valtiopäiviin, jonka tuloksena Suomi sai keisarin vakuutuksen, että maa ei olisi vain Venäjän maakunta vaan sen autonominen suuriruhtinaskunta, jonka kansalaisten turvana olivat edelleen Ruotsin eikä Venäjän lait. Valtiopäiviä vastaavaa kansanedustuslaitosta ei ollut Venäjällä. Suomi sai myös Tukholmassa aiemmin olleen keskushallinnon sijalle oman hallituskonseljin eli senaatin, jonka asiat esitteli keisarille Suomen oma ministerivaltiosihteri eikä venäläinen ministeri. Suomen oma ruotuväkiperusteinen asevoima sai olla edelleen valmiudessa.

---

1 Danielson 1890, 84–89.

2 Edellä esitettyyn päätyy tutkimukselliseksi kirjallisuudeksi luettava ja prof. Matti Klingenin mainitsemana uuden kuvan sodasta antava Anders Perssonin v.1988 julkaisema kirja "Suomen sodan unohdetut sankarit; Virrankoski 2001, 404. Buxhövdens tiesi sissisodankäynnin aiheuttaneen jopa Napoleonin joukoille suuria vaikeuksia Espanjassa; Soikkanen 2009, 28; Tommila-Pohls 1989, 52.

3 Herbert Michaelis, Suuri maailmanhistoria 3 1969,726–727.



Suomalaisten sissitoiminta oli jäänyt venäläisiin sotilaspiireihin katkerana muistona. Aihe oli arka Venäjälle vielä 1848–1860. Siitä kertoo, etteivät laajan talonpoikien vastarintaliikkeen keskeiset hahmot saaneet voittoisilla teoillaan nousta edes Vänrikki Stoolin teosten sivuille.<sup>1</sup>

Ikääntyvien Suomen sodan veteraanien heikko taloudellinen aseman vaikutti siihen, että eräälle heistä kerättiin 1857 varoja Ruotsissa. Keräystoiminnan leviessä myös Suomeen oli myös kenraalikuvernöörin puututtava myötämielisesti hankkeeseen. Hän lisäsi tuettavien joukkoon myös Venäjän käymiin Puolan ja Turkin sotiin osallistuneet suomalaiset. Siitä huolimatta vaalittiin myös veteraanien taistelutoiminnan muistoa Venäjää vastaan. Samaan aikaan Ruotsin lehdistössä oli aiheesta kirjoittelua. Siinä vihjattiin, että suomalaiset olisivat taistellen itse nostaneet Suomen kansaksi kansojen joukkoon.<sup>2</sup>

Aleksanteri I suostui myönnytyksiin, kun hän koki, että suomalaiset eivät sodan alun lamaantumisesta selvittyään olleet valmiita liittymään Venäjään maakuntana, vaan taistelisivat paremman aseman puolesta. Vasta Porvoon valtiopäivillä 27.3.1809 saavutettu asema Venäjän yhteydessä mursi suomalaisten vastarinnan ja esti uskottavuudellaan vahvimpienkin epäilijöiden lähdön Suomesta.<sup>3</sup>

Suomi Venäjän sotatoimin saamana ”voittomaana” ei siten ollut koko totuus. Sen venäläiset tarkoituksen mukaisesti unohtivat, kun he ryhtyivät aiemminkin, mutta etenkin 1860-luvulta lähtien, yhä kiihtyvällä voimalla väittelyyn juuri tämä ”voittomaa” argumenttinaan. Suomi ei ollut erillinen Venäjään kuuluva valtio vaan vain maakunta. Venäjällä suomalaisiin kohdistunut luottamuksen puute liittyi ulkopoliittisiin epäonnistumisiin ja keisarinvallan pelkoon maan sisäisestä kansanoususta. Lisäksi lännestä oli Venäjälle ja Suomeen levinnyt ajatus kansallisvaltiosta ja sen innoittamana oli myös Venäjällä kasvanut slaavilaiskansallinen liike. Suomalaiset vastaan väittäjätkään eivät voineet enää silloin oikaista tätä Venäjän maakunta-väitettä ja korvata sitä ”sopimusvaltio”-nimikkeellä. Suomalaiset olivat kuitenkin sissitoiminnallaan, ja sillä ennen Porvoon valtiopäiviäkin uhaten, saaneet ”voittajavaltion” hyväksymään vaatimansa, toisin sanoen Venäjästä poikkeavan länsimaisen valtiolaitoksen ja yksilön aiemman oikeudellisen aseman. Venäjän oli pitkään Suomen sodan jälkeen lepyttelypolitiikallaan osoitettava, että Porvoon kaksipuolisesta sopimuksesta pidettiin myös kiinni.

Keisari pyrki tarjoamaan suomalaisille paremmat olosuhteet, mitä heillä oli ollut Ruotsin yhteydessä, sillä olihan hän ryöstänyt Napoleonin sodankäyntiä tukien lähisukulaiseltaan Kustaa IV Adolfilta perintömaan, jonka asukkailla oli ollut voimakas kansanedustuksellinen asema aloiteoikeuksineen Ruotsin valtakunnan valtiopäivillä. Aleksanteri I näki itsensä mielellään Venäjän valistuneena

---

1 Junnila 1986,142.

2 Wahlbäck 2011, 78–79.

3 Puntila 1960, 13-14; Soikkanen 2005, 49; Luntinen 1997, 42; Wahlbäck 2011, 36, 41.

yksinvaltiaana ja oivalsi, että suomalaiset olivat menettäneet kansanedustuksellisia oikeuksiaan. Siksi hän varmaankin halusi puhua Ruotsista erottamastaan suomalaisten maakuntien ryppäästä eli Suomesta kansakuntana kansakuntien joukossa.<sup>1</sup>

Porvoon valtiopäivillä keväällä 1809 julistettiin edelleen voimassa oleviksi omistusoikeudet ja henkilökohtaiset oikeudet taanneet vanhat lait. Nämä, vuosien 1772 hallitusmuoto, 1789 yhdistys- ja vakuuskirja sekä myös yleinen laki säätyprivilegioineen vuodelta 1734, muodostuivat sitten vähin erin uuteen tilanteeseen soveltaen suomalaisten perustuslaeiksi. Näihin on luettava myös oma kirkkolaki. Näin saavutettujen perustuslain luonteisten oikeuksien olemus jäi pitkään vähälle huomiolle. Ruotsin ajan ”perustusasetukset” julkaistiin ensimmäistä kertaa yhtenä kokonaisuutena tällä nimellä vasta 1821 Turun Wiikko-Sanomissa<sup>2</sup>. Myös Savo-Karjalaisen osakunnan kustantamassa ”Lukemisia Suomen kansalle 1845–1847” kerrottiin 1772:n hallitusmuodosta ja 1789:n yhdistys- ja vakuuskirjasta. Prokuraattori J. Ph. Palménin 1861 toimittama Suomen peruslakien kokoelma oli Suomen toiseksi luetuin eepos Kalevalan rinnalla, jos ei oteta lukuun Raamattua ja Katekismusta.<sup>3</sup>

Suomalaisilla oli nyt oma ja suomalaisten miehittämä neljän säädyn senaatti. Se oli jotain muuta kuin vain yksinomaan aatellisäädyn maapäivät Baltian alueella. Korkein oikeus oli Suomessa, ei kuten Baltiassa Venäjän senaatissa. Suomella oli Baltiasta poiketen myös oma ministerivaltiosihtööri ja hänellä kanslia, joka sai esittää Suomen asiat suoraan keisarille ilman venäläisen ministerin välitystä. Suomella oli myös oma pankki. Suomi oli Venäjällä tältä osin merkittävä poikkeus yhdessä Puolan kanssa.<sup>4</sup> Oikeuksistaan taistelleen Suomen kansan syviä rivejä piti lepytellä muita voimakkaammin!

Napoleonin sotatoimien jatkuessa Euroopassa oli etenkin G. M. Armfelt alkuvuodesta 1810 pohtinut Suomen alueen merkitystä uhkana Venäjälle. Hän oli myös alkukesästä 1810 tehnyt yksityisen matkan Pietariin, jolloin hän sai tietää, että keisarikin oli pohtinut Suomen asemaa itsenäisenä maana ja noin 12 000 miehen vahvuisen oman sotavoiman perustamista mahdollisen Ranskan hyökkäyksen torjumiseksi. Armfeltin pohdintoihin, jotka hän on kirjannut omaan muistioonsa, liittyi oletamus Venäjän ja Englannin liitosta, jolloin Englannin laivasto olisi turvannut Suomen rannikoita. Armfelt oli saanut virikkeen muistiolleen Tukholmassa vierailleen saksalaisen kreivi August Gneisenauin memoriaalista,

---

1 Virrankoski 2001, 408-409.

2 Tommila-Pohls 1989, 53. Turun Wiikko-sanomat v. 1921 tulkitse keisarin vahvistaneen Ruotsin ajan ”perustusasetukset”.

3 Rommi-Pohls 1989, 69. ”Se symboliarvo, joka Kalevalalla oli ollut 1840-luvun kansallisen identiteetin lujittajana, oli nyt Suomen perustuslaeilla valtiollisen identiteetin vahvistajana.”; Kalleinen 1994,101.

4 Jussila 2004, 31.

johon hän on tehnyt omia huomautuksiaan. Gneisenau näki, että sodan syttyessä Suomessa tuli olla 25 000 miehen vahvuinen venäläinen sotaväki, sillä suomalaiset nousisivat aseisiin Venäjää vastaan samalla kun Ruotsi tukisi tätä. Ruotsissa oli voimistumassa tämän suuntainen liike vuosina 1809–1810. Armfelt oli kuitenkin pohdinnoissaan päätyneet siihen, ettei Suomen autonomiseen asemaan tulisi tehdä muutoksia, jos Venäjä ei sortaisi suomalaisia vaan kohtelisi heitä hyvin ja pyrki näin voittamaan suomalaiset puolelleen. Tähän suuntaan viittasi sekin, että Armfeltin ystävä J. F. Aminoff oli juuri silloin saanut keisarin suostumaan suomalaisten Ruotsin vallan aikaisten entisten upseereiden taloudellisen aseman turvaamiseen erityisellä manifestilla. Suomea kohdeltiin muutoinkin hyvin. Mikäli Venäjä jatkaisi samalla linjalla, eivät suomalaiset olisi uhkana Venäjälle ja näin alueelle ei olisi tarpeen sitoa paljoakaan joukkoja. Suomen itsenäisyyteen asti nähty kehitys ei edes suunnitelmatasolla saanut Englannin huomiota. Armfeltin sinne lähettämään muistioon asiasta ei edes vastattu. Kaikki siis riippui suomalaisten riittävästä lepyttelystä.<sup>1</sup>

Ruotsin mahdollinen Suomen valloitus sodan uhka poistui lopullisesti, kun Aleksanteri I oli luottomiehensä G. M. Armfeltin valmistelemana saanut Ruotsin tulevan kuninkaan Kaarle XIV Juhanan luopumaan revanssisodasta Turussa 1812. Siinä Ruotsi luopui kaikista sotatoimista Suomen suunnalla. Venäjä saattoi nyt irrottaa joukkonsa Suomesta Väinäjõeille ja Ruotsi vastaavasti Pommeriin. Tapah-tuman merkitystä Venäjälle korosti se, että keisari saapui Turkuun Napoleonin lähestyessä jo Moskovaa<sup>2</sup>

Samana vuonna ennen keisarin saapumista Turkuun oli Vanha Suomi eli Viipurin lääni yhdistetty jälleen Suomeen, jonka monista eri perusteista on mainittu pyrkimys suomalaisten lepyttelyyn. Venäjä halusi vuosia asiaa ajaneen Sprengt-portenin esityksen perusteella hyvittää suomalaisia ja näyttää Ruotsille, miten myös heidän pitkään ajamansa hanke toteutetaan. Keisarin luottomiehenä toiminut G. M. Armfelt oli ryhtynyt ajamaan asiaa jo syksyllä 1811. Etenkin Viipurista itään oli venäläisille luovutettu lähes parikymmentä suurta sekä useita kymmeniä pienempiä lahjoitusmaita, joiden talonpojat olivat vastoin tahtoaan päätyneet epäedulliseen vuokratalonpoikien asemaan. He pitivät asemaansa halveksittavana ja vitkuttelivat ns. Taubilan sopimuksen asettamien velvollisuuksiensa täyttämässä, joka aiheutti kiistoja venäläisten tilanhoitajien kanssa. Tämä vaikutti tilojen tuottavuuteen. Viipurin läänissä Baltiaan kuuluvana alueena ei noudatettu Suomessa voimassa olleita Ruotsin 1772, 1789 lakeja eikä käytännössä myöskään vuoden 1734 lakia, jotka olisivat toteutuessaan estäneet lähes maaorjan asemaan joutumista. Keisari hylkäsi lahjoitusmaiden omistajien suunnitelmat koko Viipurin läänin venäläistämiseksi. Viipurin läänin virkamiehet olivat syyllistyneet myös

---

1 Tommila 1964, 273-282; Tommila 2008, 122–123.

2 Ramel 2001, 339-340; Wahlbäck 201, 22.

väärinkäytöksiin. Sodat olivat erityisesti rasittaneet aluetta, Venäjältä ostettava vilja oli halpaa, pellot pieniä, isojako toteuttamatta ja opastus maan käyttöön puutteellista. Maanviljely oli siksi rappiutilassa ja palkkatyö oli kodin ulkopuolella, jolloin rahdinajo sekä vesikuljetukset Laatokalla ja Suomenlahdella olivat tärkein keino hankkia rahaa. Viipurin lääni oli myös monikulttuurinen, joka rikkoi alueen väestön yhtenäisyyttä. Olosuhteet vähensivät halua yrittämiseen. Vanhan Suomen liittämistä perusteltiin myös Suomen tehokkaammalla hallinnolla. Venäjän päämääränä oli lisäksi siirtää Suomi lähemmäs Pietarin ja Venäjän vaikutuspiiriä. Niin oli menetelty saman vuonna siirrettäessä Suomen pääkaupunki Helsinkiin. Venäläistä upseeristoa ei kuitenkaan miellyttänyt Suomen alueen rajan siirtäminen maan pääkaupungin Pietarin tuntumaan.<sup>1</sup>

Turussa vuoteen 1830 asti asuneen Upsalan yliopiston professori Israel Hwasserin mukaan Suomen politiikkaan vaikuttamaan pyrkivät olivat Suomen ruotsinkielisiä ja opiskelevaa nuorisoa sekä Venäjän ja Ruotsin suomalaisia. Enin osa Suomessa asuvista tuomitsi vehkeilyt keisarin Venäjää vastaan. He olivat lojaaleja Venäjälle mutta arvostivat silti Ruotsilta saamaansa sivistystä. Ruotsin suomalaiset antoivat Suomen oloista tietoja, joiden mukaan suomalaiset olivat kiihkeitä ruotsinmielisiä. He myös väittivät, että Porvoon valtiopäivien takaama valtiosääntö oli pätemätön ja siksi suomalaiset pelkäsivät tämän yllyttävän maassa olevia venäläisiä muuttamaan maan Venäjän provinssiksi.<sup>2</sup>

Englannin ulkoministeri lordi Palmerston oli jo vuoden 1835 suunnitelmissaan asettanut pääministerin ohjeeksi Ruotsin ottamisen mukaan Venäjän vastaiseen rintamaan Itämeren herruuden takaamiseksi. Hyvityksenä Suomi palautettaisiin Ruotsin yhteyteen.<sup>3</sup> Skandinavismiksi muokkautuvaan liikkeeseen olivat Suomen oppineisto ja ylioppilaat tutustuneet vuoden 1843 Uppsalan ylioppilaspäivillä.<sup>4</sup> Kuitenkin vasta Krimin sodan sytyttyä nousi voimakkaan keskustelun aiheeksi se, että ”Suomi oli palautettava Ruotsin yhteyteen”. Venäläiset epäilivät, että tämä olisi suomalaisten tai ainakin Suomen ruotsinkielisen rannikon väestön ja ahvenanmaalaisten päämääränä.<sup>5</sup>

Aiemminkin pelätty revanssisota oli jäytämässä Venäjän turvallisuuspoliittista luottamusta Suomeen ennen Krimin sotaa. Tähän liittyivät myös Suomen merikaupan luomat hyvät yhteydet länteen ja huoli vuoden 1848 vallankumouksellisten liikkeitten välittymisestä Suomeen Puolan kapinaan 1830 osallistuneiden pakolaisten propagoidessa Venäjän vastaisuutta.

1 Zetterberg – Pulma 1987, 386 – 387; Knorring 1985, 45,53–64, 80, 94–98, 111–114; Hannikainen 1888, 184–187; Seppälä 1994, 57–59; Virrankoski 2001, 507. Karttapiirros lahjoitusmaisesta.

2 Junnila 1979, 91, 93–94.

3 Lambert 1995, 301; Wahlbäck 2011, 61–62.

4 Lindblad 1947,14.

5 Paasivirta 1978, 177–178

Ruotsiin siirtynyt Arwidsson oli kuitenkin jo 1830-luvulla nähnyt, että Suomessa olisi omittu päämääräksi maan kansallisen itsetunnon kasvattaminen ja hallinnon kehittämisen, joka olisi mahdollista vain Venäjälle lojaalina suuriruhtinaskuntana. Tulevaisuudessa ”muutaman vuosisadan kuluessa” maa kypsyisi itsenäisyyteen. Laaja, kansallisuus pohjaltaan kirjava Venäjän keisarikunta pysyisi koossa vain sotilaallisen voiman avulla, jolloin Suomen irtaantuminen siitä olisi mahdollista suotuisten tilanteiden aikana. Viimeksi mainittuun päätelmään hän oli tullut kirjoittaessaan 1826 keisari Nikolai I:n valtaistuimelle astumiseen liittyneestä ja maan sisäisestä tyytymättömyydestä kertovasta dekabristikapinasta.<sup>1</sup>

Kaukokatseisimmat näkivät jo Aleksanteri II:n nousun valtaistuimelle sodan vielä kestäessä antavan hyvät mahdollisuudet vahvistaa autonomiaa. Hän oli toiminut 25 vuotta yliopiston kanslerina ja antanut kuvan Suomen hyvin tuntevasta ja liberaalista yksinvaltiaasta. Hänelle oli jo tuolloin haluttu osoittaa kiintymystä päämääränä voittoa hänen myönteinen suhtautumisensa suomalaisiin.<sup>2</sup>

J. V. Snellman, J. L. Runeberg, Elias Lönnrot ja Casimir von Kothen aloittivat yliopisto-opintonsa Arwidssonin erottamisen aikoihin, joten heillä oli mahdollisuus tuoreeltaan omia hänen ajatuksiaan kansallishengestä sekä maan autonomisen aseman vahvistamisesta kaukaisena haaveena itsenäinen kansakunta. von Kothen siirtyi jo nuorena sotilasuralle ja ansioitui Krimin sodassa maan puolustukseen liittyvissä tehtävissä. Hänen mielestään autonomisesta Suomesta tuli rakentaa henkisesti ja yhteiskunnan eri aloilla voimakas maa, jonka tuli yhä kiinteämmin liittyä slaavilaiseen yhteisöön ja luoda esimerkillään ja eittämättömällä osaamisellaan uusi kehittyneempi Venäjä samalla tavoin kuin tarujen viikinkien tiedettiin sotilaallisilla ja hallinnollisilla taidoillaan luoneen Novgorodin ja Kiovan Venäjän suuruuden perustan.<sup>3</sup> von Kothenin läheinen suhde keisariin ja hänen seurueeseensa saattoi vaikuttaa siihenkin, että keisareiden tiedetään käyttäneen Suomea myös mallimaana maaorjien vapauttamiseen liittyvissä hankkeissa ja suunniteltaessa Venäjän hallinnon muuttamista kansanvaltaiseen suuntaan.

Kreivi Mihail Speranski toimi Aleksanteri I:n neuvonantajana Suomen asioissa, jolloin hän pyrki kehittämään Venäjältä länsimaista perustuslaillista valtiota. Suomi oli hänen mielestään tätä varten otollinen valtio-opillinen kokeilualue ja myös länsimaisen lainsäädäntönsä takia sovelias mallimaa. Speranski näki, että Suomi oli valtio eikä venäläinen maakunta. Hänen vaikutuksensa Suomen asioihin oli merkittävä, sillä hänen toimestaan perustettiin 1811 Suomen asiain komitea. Speranski toimii Turun akatemian kanslerina vuosina 1809–1811 ja johti myös vuosina 1825–1833 Venäjän lakikodifikaatiota. Hänen toimintaansa liittyi mallin

---

1 Junnila 1979, 78-80, 91, ja 94.

2 Le'ouzon Le Duce 2001, 152.

3 Runeberg 1962, 292.

ottaminen Suomen hallintokoneistosta, mikä siten välitti Suomen erikoisaseman tuntemusta keisareillekin.<sup>1</sup>

J. V. Snellman julkaisi teoksensa ”Läran om staten” vuonna 1842. Siinä valtion perustana oli kansakunta, jolla oli vahva kansallinen itsetunto. Keskeiseksi välineeksi tämän päämäärän saavuttamiseksi tuli viralliseen hallintoon käytetyn ruotsin kielen rinnalle nostaa kansan sivistämiseksi käytettävä suomen kieli, jota puhui yli 80 prosenttia suomalaisista.<sup>2</sup> Dosentti M. A. Castrén oli 1844 moittinut Snellmanin liian kiihkeätä kielipolitiikkaa, autonomisen Suomen hallintoa ja jopa itsenäisyshanketta sivuavaa kirjoittelua sekä maan omien virkamiesten arvostelua, joiden takia Suomen asia saattaisi ajautua karille. Suomen senaatti lopetti Snellmanin toimittaman Saima-lehden 1846. Pelättiin ettei sitä katsottaisi suopeasti Pietarissa. Snellman omaksui sittemmin suomalaisten aatetovereittensa tavoin työtavan, jolla kansallisen itsetunnon tukeminen ja Suomen kaikkinaisen kehittäminen tuli tapahtua säällisesti Venäjää arvostelematta ja sen turvallisuuspoliittisen luottamuksen ilmapiiirissä. Vasta sopivan tilaisuuden tullen olisi Venäjää vastaan tehtävä ”miekan vastarintaa” – kuten Castrén mainitsi.<sup>3</sup>

Edellä mainittiin, että Venäjän sodanjohto suhtautui epäluuloisesti rannikon ruotsinkieliseen väestöön etenkin Vaasan alueella. Heidän epäiltiin kriisin tullen ryhtyvän tukemaan maahan tunkeutuvia Ruotsin joukkoja. Helsingissä toiminut vara-amiraali Melikoff oli nähnyt ennen Krimin sotaa ja sen aikanakin Suomen olevan heikon lenkin sen läntisessä rintamassa. Sympatiat Ruotsiin olivat Venäjän suuntaa suuremmat. Kuitenkin vielä huhtikuun alussa 1854 vastaanotti Suomen kansa keisari Nikolai I:n ja suuriruhtinaat Aleksanterin, Konstantinin ja Mikaelin nöyrän näyttävästi, josta keisari saattoi kriisin nyt uhatessa vain vakuuttautua kansan lämpimästä luottamuksesta keisariin ja hänen hallintoonsa.<sup>4</sup>

Lojaalisuutta kaiversi kuitenkin Ruotsin ajama skandinavismi, josta etenkin Suomen yliopistoväki ja opiskeleva nuoriso näyttivät olevan kiinnostuneita. Tähän liittyivät jo Adolf Iwar Arwidsonin ajoilta periytyneet suomalaisuusliikkeen tavoitteet, joita Snellman oli myös tulistanut ajamalla voimakkaasti suomen kielen asemaa venäjän sijasta sekä kirjoittelemalla laajemmasta kansanvallasta lännessä kuin Suomessa. On siten perusteltua väittää, että Nikolai I:n ja hänen lähipiirinsä turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin ei ollut läheskään täydellistä Krimin sodan alussa, kuten edelläkin on jo mainittu. Siksi jopa Suomen autonomian muuttamisesta Venäjän provinssiksi oli tehty esityksiä.

1 Danielson 1890, 89–90; Suomen historian pikkujättiläinen 1988 (Päätoimittaja Seppo Zetterberg): Speranskin toiminta Suomen oikeuksien laajentajana. Zetterberg, 370 ja Pulma, 375, 378, 382 sekä Olkkonen, 475.

2 Wilenius 1982, 201; Kare 1960, 48–49.

3 Virrankoski 2001, 436–437 ja 446–449; Dahlström 1942, 151. Lojalisti Z. Topelius näki Castrenin tavoin sopivan tilaisuuden aikanaan tulevan Suomen irtiotolle Venäjältä.

4 Borodkin 1905, 190–191.

### 7.2.3. Venäjän kokemat uhkat Krimin sodan jälkeen

Liite 7:n ylin jana kuvaa Suomen suhteisiin vaikuttaneita Venäjän kokemia läntisten ulkovaltojen aiheuttamia uhkia ja sen käymiä sotia. Krimin sodan aikana Ruotsin ja suomalaisemigranttien kiihdyttämän propagandan myötä voimistui suomalaisten Venäjän vastaisten liberaalien skandinaavien toiminta, jonka päämääränä oli liittyä Ruotsiin Norjan mallin mukaan tai peräti Suomen itsenäistyminen. Tämä oli luonnollisesti havaittu Venäjällä jo ennen sotaa ja varsinkin silloin, kun Ruotsi oli sodan loppuvaiheessa antanut aiheen uskoa, että se liittoutuisi länsivaltojen kanssa päämääränään Suomen tai sen osien irrottaminen Venäjästä. Erityisenä kiihokkeen skandinavistiselle liikkeelle oli jo sodan aikana antanut Ruotsin kuningashuoneen vähin erin sodan loppua kohti tapahtunut liikehdintä liittyä sotaan liittoutuneitten rinnalle. Tästä kertoo hyvin kuningas Oskar I:n sotasuunnitelma 1855–1856 merellisten iskujen kohdistamiseksi länsivaltojen joukkojen kanssa Suomen rannikoille sekä Pietarin alueelle ja jopa sotatoimiin liittyen mahdollinen talvehtiminen Suomen itärajan tuntumassa. Tämän jälkeen Ruotsi ja liittoutuneet olisivat edenneet Pietariin.<sup>1</sup>

Länsi oli kuitenkin sodan päätyttyä Pariisin rauhansopimuksessa lepytellyt Ruotsia antamalla takeet siitä, että Venäjän mahdollinen eteneminen Jäämeren rannalla estettäisiin ja Ahvenanmaa olisi aiempaa pienempi uhka demilitarisoituna. Se ei kuitenkaan merkittävästi vaimentanut revansistien mieleen kytymään jäänyttä halua vallata ainakin Ahvenanmaa takaisin, mikä näkyi maan hankkeissa vielä 1918 tapahtumiin liittyen.

#### *Valmistautuminen Puolan kapinan aiheuttaman uhkan torjumiseksi 1863–1864*

Puolan kapinan kukistamisen yhteydessä 1863–1864 olivat Englannin ja kenties näihin liittyen Ruotsin mahdolliset iskut Itämerelle luoneet selkeän uhkan Suomen rannikoille Krimin sodan tavoin. Tiedustelua ja merivalvontaa tehostettiin. Kaupasaarron väistämiseksi oli aiemmin pyritty luomaan hyvät suhteet Pohjois-Amerikkaan, jonka puolueettoman maan alukset kuljettaisivat Venäjän rahteja kriisin aikana. Venäläisiä joukkoja kuljetettiin meritse 1863–1864 Helsinkiin yhteensä 60.000 miestä. Heidät hajautettiin eri tehtäviin Suomessa, ja he palasivat jälleen Venäjälle vuosina 1864–1865. Kruunuvuorelle johtavia väyliä oli jälleen alettu suluttaa ja uusia pattereita oli valmisteilla. Linnoitustöissä Helsingin edustalla oli 3000 miestä. Sisämaahan oli edelleen suunnitteilla laivastoyksiköitä joukkojen huoltoa ja siirtoja varten vihollisen mahdollisille hyökkäysurille Pohjanlahdelta

---

1 Lappalainen 1982, 204–206; Lappalainen 1984, 285–299; Junnila 1979, 150; Wahlbäck 2011, 64.



kohti Pietaria. Yksiköt toimisivat Päijänteen ja Näsijärven vesistöissä. Suomen senaatti oli 1863 antanut Venäjän valtionrahastolle 145 000 ruplan lainan alusten rakentamiseksi.<sup>1</sup>

Puolustus suunnitelma Suomen rannikoilla 1863–1864, johon liittyi myös siviileiden osallistuminen, oli selkeä toisinto Krimin sodan päiviltä. Rauman alueella oli kumpanakin vuonna pataljoonan vahvuinen yksikkö torjumassa etenkin Ruotsin mahdollisia maihinnousuja, ja meriekipaasin joukot miehittivät sisävesilaivueitten aluksia. Suomen kaartin pataljoona olisi ollut käytettävissä rauhoittamaan kapinallisia puolalaisia, kuten vuonna 1830 ja Krimin sodassa, jolloin se kärsi kulkutautien rasittamana suuria menetyksiä Liettuassa. Suomen omat pataljoonat oli kutsuttu kokoon ruoduistaan. Erikoisuutena ja Krimin sodan kokemusten johdattamana olivat Suomen kauppiat ja laivanvarustajat anoneet, että Pariisissa kokoontuva suurvaltojen kongressi päättäisi, että puolueettomien maiden yksityisten omistamien alusten suojana ollut kansainvälinen sopimus koskisi myös sotaa käyvien aluksia ja yksityistä omaisuutta. Hämeenlinnaan evakuoitiin jälleen tärkeitä arkistot ja Suomen pankin asiakirjat sekä rahavaroja. Keisari tarkasti puolustusjärjestelyt Suomessa ja näytti olevan tyytyväinen näkemäänsä. Hän piti joukkojen katselmuksen Parolassa. Hänen turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin heidän lojaalisuuden takia olisi siten osaltaan selkeästi vaikuttanut hänen päätöksiinsä kutsua kokoon valtiopäivät ja antaa suomen kielelle vertainen asema venäjän kanssa. Päätökseen olisi myös vaikuttanut se, että keisari oli alussa nähnyt, että Puola menetetään ja vain hyvällä onnella Liettua vielä jää Venäjälle. Tätä taustaa vastaan on myös nähty, että kapinalliselle Puolalle ja länsivalloille näytettiin, miten Venäjä palkitsee sille lojaaleja suomalaisia.<sup>2</sup>

### *Suomalaiset valmistautuvat torjumaan vihollisen 1877–1879*

Turkin sota 1877–1878 loi jälleen lännen uhkan Venäjälle. Uhkan torjuntaan valmistauduttiin myös Suomen rannikoilla. Englannin ja Ranskan sekä revansistisen Ruotsin luomat uhkat olivat ilmeisiä aina 1880-luvulle asti. Turkin merisaarrolla oli aluksi pyritty sen lamauttamiseen ja saamaan siihen liittyvin maasotatoimin siten Bosporin salmet myös Venäjän sota-alusten käyttöön. Tähän liittyi myös suunnitelmat käyttää siviilistä otettujen kaapparialuksia. Niiden varustelu olisi pitänyt alkaa myös Suomessa. Englannin toimenpiteet pakottivat venäläiset alukset vetäytymään Välimereltä. Sota oli laajenemassa kaikille Venäjän rannoille, jolloin oli alettu tehostaa rannikkoitten puolustusta myös Suomen rannikoilla. Suomen

---

1 Lehti 2003, 64–66.

2 Luntinen 1997, 107–108, 110–111.

kaarti oli keisarille lojaalisena ja voitollisena mutta myös tappioita kärsien taisteluuissa Balkanilla.<sup>1</sup>

Krimin sodan tavoin luotsit evakuoitiin sisäsaaristoon sekä sähkölennätinjärjestelmän lisäksi perustettiin uudelleen merivalvonta-asemat Uudestakaupungista Siestarjoelle. Miinatykistöasemat olivat tulleet jäädäkseen Krimin sodasta saaduista kokemuksista. Turun ja Porin telakoilla valmistui torpedo- ja tykkiveneitä. Berliinin sopimuksessa 1878 Englanti ja Saksa olivat mitätöineet Venäjän suurin tappion saavuttamat tavoitteet Balkanilla ja pyrkimykset vapaasta pääsystä Välimerelle. Venäjän ja Saksan välisen sodan siemenet oli kylvetty.<sup>2</sup>

### *Toimenpiteen Afganistanin sodan aiheuttaman uhkan torjumiseksi 1885*

Venäjän Afganistanissa vuosina 1878–1880 käymä sota ja varsinkin Englannin uhka vuoden 1885 tapahtumien yhteydessä edellytti Venäjän varuillaan oloa, sillä sitä uhkasi jälleen laivastosaarto. Englannin sitoutuminen maavoimillaan ja merivoimillaan eri kriiseihin aiheutti sen, että sen laivasto saattoi vapaasti toimia vain Itämerellä. Vaikka Englannilla oli vielä Itämerellä käytettävissä noin 39 000 miestä, nähtiin sen luomaksi uhkaksi vain laivaston saarto sillä, venäläisillä oli Suomen alueella käytössä 29 000 miestä ja Pietarin alueella 137 500 miestä. Jälleen Krimin sodan ja sen jälkeen tapahtuneitten 1863 ja 1877 uhkien tavoin valmistautuivat suomalaiset rannikoiden puolustuksen. Suunnitelmiin kuului tiedustelutoiminta ja sitä täydentävä merivalvonta-asemien rakentaminen. Suunnitelmissa oli Pohjanlahdella Tornioon asti ulottuva merivalvonta-asemien ketju, mutta se ulottui kuitenkin vain Uuteenkaupunkiin asti. Merivartijoina ja sotatoimien tukijoina olivat jälleen rannikon kalastajat ja siellä asuneet siviilit. Samoin kuin aiemmin kuului suunnitelmiin varustaa kauppa-alukset sota-aluksiksi. Suomalaisia omien joukkojen käyttö ei nyt sisällynyt suunnitelmiin. Se ei ollut osoitus epäluulosta suomalaisia joukkoja kohtaan, sillä ruotuväkipataljoonat oli jo lakkautettu, uusien tarkk'ampujapataljoonien perustaminen ja koulutus olivat vielä kesken ja Suomen kaaderimeriekipaasi oli miehittänyt sisävesilaivaston alukset. Kaartin pataljoona oli aiempien kokemusten mukaan varattu mahdolliseen toimintaan Suomen rajojen ulkopuolelle. Suomalaisen jo aiemmin esiintyneet hankkeet kauppa-alusten ja siviiliomaisuuden suojaamiseksi sodassa Englannilta saatavalla erikoiskohtelulla alkoi venäläisistä näyttää separatismilta. Siihen liittyi jopa spekulointia puolueettomuudesta mahdollisen sodan aikana. Keisari Aleksanteri III saapui vierailulle Suomen elokuun alussa 1885, jolloin tämänkaltaisille puheille tehtiin loppu. Suomalaiset olivat nyt vain innostuneita keisarivierailusta. Suomen

---

1 Lehti 2003, 101–102.

2 Lehti 2003, 104–107.

hallitusvallan virallinen kanta oli vakaa ja kriisin tullen oltiin valmiita osoittamaan lojaalisuutta keisarin Venäjälle.<sup>1</sup>

### *Saksan pysyvä uhka 1878 Berliinin konferenssin jälkeen*

Venäjällä oli viimeistään Turkin sodan jälkeen alettu tuntea voimakasta sotilaallista uhkaa yhtyneen Saksan suunnalta, johon liittyi myös epäilyt Baltian hallinnosta vastaavien saksalaisten todellisesta lojaalisuudesta keisarin Venäjälle.<sup>2</sup> Olihan Venäjältä riistetty juuri Bismarckin johtamana Berliinissä käydyssä neuvottelussa Turkin sodassa 1877–1878 mittavin ihmisuhrin saadun voiton tulokset. Juuri silloin oli ollut täyttymässä Venäjän pitkäaikainen haave päästä esteettä Välimerelle. Saksan ja revansistisen Ruotsi luoma uhka<sup>3</sup> oli siten edelleen kenraalikuvernööri Bobrikovinkin keskeisenä vaikuttajana 1900-luvun alkuun tultaessa. Hän näki, että Suomi oli Venäjän pääkaupunkia Pietaria lähinnä oleva strategisesti erittäin tärkeä, ei slaavilainen maa, joka oli kansallisvaltiona irtautumassa hallinnollisesti Venäjästä. Sen asevoimat olivat tosin jossain määrin toipuneet Krimin sodasta ja merellekin oli alkanut ilmestyä höyrykäyttöisiä sota-aluksia, mutta 1877 alkaneen Turkin sodan aikana tilanne ei ollut silti hyvä, varsinkaan Itämerellä. Venäjän valtionvarainministeri sekä puolustusministeri olivat jo 1876 ennen Turkin sotaa todenneet, että maan varat tuskin riittäisivät tähän sotaan ja että sotalaitos uudistus oli vielä kesken.<sup>4</sup>

Saksan uhkan suuruutta kuvaa se, että Venäjä teki liiton kammoamansa vallankumouksellisen Ranskan kanssa 1890 tulevan vihollisen muodostuessa Saksan, Itävallan sekä Italian liitosta. Kielin kanavan valmistuminen ja Venäjän Itämeren laivaston tuhoutuminen Tsushiman taistelussa Japanissa 1905 lisäsivät merkittävästi Saksan merellistä herruutta Itämerellä, ja se oli sitten Venäjän päävihollinen Itämerellä ensimmäisessä maailmansodassa.

Venäjä ei tässä uudessa tilanteessa luottanut heikkoon ja puolueettomaksi julistautuneeseen Ruotsiin, joka näytti edelleen hautovan, kuten Krimin sodan lopussa, revanssisuunnitelmia Suomen suhteen. Ruotsi valitsi kriisin tullen liittoutumisen Saksan kanssa. Siksi luoteisen Venäjän autonominen Suomi joutui uuden turvallisuuspoliittisen pohdinnan kohteeksi. Suomen lojaalisuutta epäslaavilaisena alueena alettiin epäillä ja nähtiin, että Venäjälle epäedullisen käänteen sattuessa Suomi pyrki eroamaan Venäjästä. Venäjän ja Saksan välien yhä kiristyessä epäluulo Ruotsia kohtaan vain kasvoi ja sen päämääräksi nähtiin

---

1 Lehti 2003, 114–119.

2 Hosking 1997, 382.

3 Jussila 2004, 667; Polvinen 1984, 57–58.

4 Radzinski 2005, 326.

Suomen valtaaminen takaisin. Lopulta Venäjä ei enää luottanut edes Suomen omiin sotavoimiin.<sup>1</sup>

#### 7.2.4. Venäjän sisäpolitiikka Krimin sodan jälkeen

Liitteen 7 toisella rivillä on esitetty Venäjän sisäpoliittisia tapahtumia, jotka vaikuttivat myös Venäjän Suomen suhteisiin. Venäjän ulkopoliitiikka ja ulkoiset uhkat heijastuivat myös sisäpolitiikkaan. Sotilaalliset tappiot ja kansalliset nöyryytykset etenkin Krimin ja Turkin sotien tulosten myötä alkoivat sisäpoliittisena slaavilaisen kansan yhtenäistämisiikkeenä, joka ohjautui nationalismista panslavismiin ja lopulta rajavaltioihin suuntautuvaksi kansalliseksi suurvaltasovinismiksi.

Suomen maanviljelijöille ja maatyöläisille keskeinen syy Suomen sodan sissisotaan oli ollut, ettei maahan tulisi maaorjuutta. Sen estämisen keisari Porvoon valtiopäiviin johtaneen kehityksen myötä oli myös luvannut. Keisarin oli siihen myönnyttävä, jotta talonpojatkin maan neljäntenä säätyinä liittyisivät vapaaehtoisesti Venäjän alaisiksi.<sup>2</sup>

Venäjä oli jo ennen Suomen sotaa pyrkinyt maaorjuuden poistamiseen ainakin keisarinna Katariina II:n ajoista alkaen, ja Aleksanteri I:lle se oli hänen ”rakkain toiveensa”. Hän kuitenkin epäili, että vapauttaminen aiheuttaisi vapautettujen ja maaorjat omistaneen maalaisaateliston välillä mittavia sisäpoliittisia ongelmia. Myös Nikolai I oli perustanut peräti kymmenen eri komiteaa hallintokautensa alusta asti pohtimaan maaorjuutta, mutta päätyi vain estämään maaorjaperheiden hajottamisen niiden myynnin yhteydessä. Hänen hallintonsa alussa Euroopassa Aleksanteri I:n joukoissa taistelleiden dekabristi-upseereiden kapinan tavoitteiksi mainittiin maaorjuuden poistaminen ja hallinnon kansanvaltaistaminen. Samoin päämäärin toimi myöhemmin paljastettu petrasevskien kapina. Maaorjien huono kohtelu oli jo mittavissa Stepan Razininin ja Pugatšovin johtamissa kansannousuis- sa antanut varoituksen yksinvaltaiselle Venäjälle. Siitä vielä selvittiin kukistamalla kapinat aseellisesti. Suomen sodan aikana Napoleonin orjuuttamat espanjalaiset olivat myös kapinoineet, minkä takia Ruotsia ei saatu kahden rintaman sotaan, vaan Venäjä joutui Suomessa taistelemaan yksin Ruotsia vastaan. Etelä-Ruotsiin suunniteltu isku epäonnistui, koska Napoleonin joukkoihin kuuluneet 9 000 espanjalaista sotilasta kieltäytyivät taistelusta ja vetäytyivät kotiin vihollisen aluksilla. Maaorjuuden lakkauttamisesta olisi koitunut Venäjälle taloudellista hyötyä, mutta suurin ongelma oli se, että Krimin sota viimeistään osoitti sen, että Venäjän suurvallalla ei enää ollut riittävän suurta ja iskukykyistä aseellista voimaa. Keskeisin sotilasaines oli saatu maaorjista, jotka olivat lukutaidottomia

---

1 Puntila 1960, 24–33; Polvinen 1984, 149, 159–160, 169–170.

2 Jussila 1987, 27

sen lisäksi, että heidän joukostaan ei löytynyt monista eri syistä riittävää määrää sotilaita. Aleksanteri II oli päättänyt vapauttaa Venäjän 23 miljoonaa maaorjaa jo maaliskuussa 1856 toteamalla, että on parempi toimia ylhäältä käsin kuin se, että maaorjat aikanaan vapauttavat itse itsensä. Maaorjien kotouttaminen zemstvoihin ja siihen liittyneet liberaaleiksi luetut uusi oikeuslainsäädäntö, kansan peruskoulutus, sosiaaliset uudistukset sekä sotaväenoton uudistus ja pelon vaimeneminen esivallan väkivaltaisesta reagoinnista, heijastuivat myös autonomiseen Suomeen. Siellä aiemmin torjuttuja liberaaleja, kansan syviä rivejä koskevia uudistuksia sai nyt toteuttaa. Sensuuria oli lievennetty, myös politiikasta sai puhua, yliopistojen oikeuksia oli laajennettu ja nuoret saattoivat taas matkustaa ulkomaille.<sup>1</sup>

Valtiollisen väkivallan lieventymisestä ja maaorjien vapauttamisen teknisestä epäonnistumisesta aiheutui kuitenkin yhteiskuntarauhan rikkoutuminen yliopistomellakoina ja näihin liittyviksi uskottuina tulipaloina. Ne olivat aiheuttaneet varmaankin Aleksanteri II:lle niitä viiveitä suhteissa Suomeen, joista hänen mainitsi puhuessaan 1863 valtiopäivien avajaisissa.

Aleksanteri I oli jo 1811 päättänyt, että Viipurin lääni liitetään autonomiseen Suomeen. Perusteena oli ainakin se, ettei maaorjuutta saanut enää levittää alueille, joilla sitä ei ollut. Viipurin lääni oli 1721 ja 1743 rauhantekojen jälkeen jäänyt Venäjälle ja sen lahjamailla oli alkanut maaorjuuteen johtanut kehitys. Muutoinkin alueen asukkaiden hyvinvointi, virkamiesten taso ja alueen yleinen varakkuus oli Uuteen Suomeen verrattaessa laskenut merkittävästi alle 100 vuotta kestäneen venäläisajan myötä. Koko Suomen Venäjän luoteinen alue tuli kuitenkin sotilaallisesti ajatellen olla Pietarin porteille asti sotatoimia tukeva, hyvinvoiva alue kellovillisine virkamiehineen, tiestön tuli olla hyvä ja alueelta aseisiin otettavat sotilaat tehtävään kellovillisia. Alueen kyky venäläisten joukkojen sodanajan muonitukseen, majoitukseen ja kyyditykseen tuli olla yhtä hyvä kuin Uudessa Suomessa. Ratkaisu oli sotilaallisista syistä luonnollinen. Maaorjuus ratkaistiin autonomisen Suomen rahavaroin ja hallinnollisin keinoin, mutta lahjamaitten aiheuttamat ongelmat saatiin lopullisesti korjattua Viipurin läänissä vasta itsenäisen Suomen aikana<sup>2</sup>.

Vaikka edellä todetut sotilaalliset ongelmat saatiin ajan myötä ratkaistua, jäi alueelle kuitenkin kitkatekijöitä, jotka jäytivät Venäjän ja Suomen välejä. Vanhan Suomen suomalaistaminen ärsytti venäläisiä lahjamaiden omistajia. Heidän mielestään osa Venäjää yhdistettiin Suomeen, jota puheenpartenaan käytti myös Aleksanteri III. Nämä venäläisille närää aiheuttaneet epäkohdat pyrittiin vaimentamaan jo heti alussa, jolloin Pietarin läheiset keskeiset lahjoitusmaakunnat Kivennapa, Valkjärvi ja Muolaa oli suunniteltu liitettäväksi takaisin Venäjään. Näin

---

1 Radzinski 2005, 150–154, 161, 173.

2 Engman 2009, 113–116; Virrankoski 2001, 508; Tommila 2008, 127–129; Wahlbäck 2011, 42.

ei kuitenkaan menetelty ja se on vaikuttanut Suomen turvallisuuspoliittiseen asemaan aina meidän päiviimme asti<sup>1</sup>.

Pietarilaisten jatkuva ärtymys yksilötasolla oli myös ymmärrettävää, sillä Suomen tullirajan siirtyminen Pietarin porteille harmillisen pikkutarkkoine tullausineen vihoitti myös emämaan venäläisiä Kannaksen kesäasuntojen asukkaita. Venäläisiä ärsytti laajemminkin Suomen separatismi. Se syrji venäläisiä monella tavalla ja jopa nöyryytti heitä sekä Suomen perustuslaillinen järjestys oli kauhistus keisarin yksinvaltaan perustuvalla Venäjälle.<sup>2</sup>

Keisari Aleksanteri II:n Venäjän oli Krimin sodan jälkeen lopulta pakko todeta, ettei sen sotilaallinen voima riittänyt enää ylläpitämään hegemoniaa Euroopassa eli toimintaan tämän maanosan santarmina, mikä asema sillä oli ollut vuodesta 1815 alkaen. Valtion kassa oli tyhjä sekä armeija ja erityisesti merivoimat olivat länsivaltoihin verrattuina heikkoja ja asetekniikaltaan jälkeen jääneitä. Laajalle levinnyt korruptio jäyti kehitystä kaikessa. Asevoimien runko oli muodostettu lukutaidottomista maaorjista, joiden sotilaallinen ammattiosaaminen oli kyseenalaista ja lukumääräininkin vahvuus riittämätön. Maaorjuus oli tehnyt uudenaikaisen armeijan luomisen mahdottomaksi. Siitä oli päästävä eroon, ellei parjattuna ihmisten orjuuttamisena niin ainakin uuden modernin armeijan luomisen ainoana vaihtoehtona. Ongelma oli jo edellisten keisareiden tuntema, mutta hankkeen vaikeuden takia siitä oli luovuttu. Nyt suurvallan sotilaallinen asema Euroopassa alkoi horjua juuri tästä syystä, joten ongelma tuli vihdoinkin ratkaista.<sup>3</sup>

Kun tämä 23 miljoonan maaorjan vapauttaminen käynnistyi 1861, aiheutui siitä merkittäviä Venäjän sisäisiä, kansanvaltaisuutta laajentavia muutoksia. Nyt syntyivät kyläyhteisöjen hallintoalueet zemstvot, ja niiden piiriin tulleille itsellisille maanviljelijöille oli luotava koulutus syntyneisiin hallintotehtäviin. Irtaantumisen kartanonherrojen itsevaltaisesta lainkäytöstä vaati uuden lainsäädännön. Näin mahdollistui myös hankkeen pääasia eli koko puolustuslaitoksen uudistaminen, joka alkoi uudesta kutsuntajärjestelmästä. Sotaväenoton väestöpohja myös laajeni.<sup>4</sup>

Venäjän asevoimien nykyaikaistamisen edellyttämät oheistoiminnat voimistivat suomalaista yhteiskuntaa poistamalla Venäjän epäilyt liberaaleiksi muutoin tulkituilta hankkeilta pitäjä- ja kaupunkihallintojen uudistamiseksi, maaseudun asukkaiden kouluttamiseksi ja lainsäädännön uudistamiseksi.

---

1 Engman 2009, 120–123.

2 Lehti 2003, 117–118.

3 Radzinski 2005, 135–136, 151–152; Royle 2000, 497–498; Ponting 2004, 339.

4 Radzinski 2005, 192–194, 171. Armeijaa koskeva uudistus oli senkin mukaan maaorjuusasian ydin, koska sotaministeri Dmitri Miljutin sai jatkaa tehtävänsä armeijan uudistajana, vaikka kaikki muut hänen kanssaan maaorjuusasiaa valmistelemassa olleet liberaalibyrokrateiksi haukutut menettivät virkansa.

Liberaaleiksi mielletyt sisäpoliittiset muutokset alkoivat yhä vahvemmin vaikuttaa Venäjän ulkopoliittikkaan. Näistä maaorjuuskysymykseen liittyneet kaikkinaiset ja lopultakin ratkaisemattomat vaikeudet näkyivät jatkuvana sisäisen rauhan häiriintymisenä. Maaorjien aseman muuttaminenkaan 1861 ei tuonut sisäpoliittista rauhaa, vaikka pitäjähallinnon zemstvojen kehittäminen sosiaalisine uudistuksineen saikin alkunsa samoin kuin lakien uudistus sekä koululaitoksen kehittäminen maaseudulla. Sisäiset levottomuudet saivat käyttöaineita myös oletetusta liberaalisesta muutoksen ajasta. Se ilmeni etenkin Pietarin yliopiston levottomuuksina 1861.

Valtakunnan neuvosto oli vastustuksellaan vaikuttanut ratkaisevasti siihen, että maaorjille annettiin liian pieniä ja elinkelvottomia tiloja, mikä puolestaan oli käyteaine laajoihin yhteiskunnallisiin kapinaliikkeisiin. Tämä oli selkeästi yksi syy, miksi Aleksanteri II pyrki kansanvaltaistamaan hallintoaan. Tähän liittyi se, että Puola ja Suomi tulivat perustuslailliseksi kokeilukentiksi. Puola tuhosi omat mahdollisuutensa kapinalla, mutta Suomi sai tähän liittyen nelisäätyiset valtiopäivät.<sup>1</sup>

Yritykset Venäjän autokraattisen hallinnon kansanvaltaistamiseksi vaikuttivat myös Suomen hallintoon ja Venäjän Suomen-suhteisiin. Vanhan Suomen liittäminen Uuteen Suomeen 1811 on usein mainittu mallin luomiseksi Venäjän maaorjakyksymyksen ratkaisutapaan tällä alueella. Suomalaisesta kansanvaltaistuvasta yhteiskuntakehityksestä olisi otettu rakennusaineita. Se näkyisi tosin kesken jääneissä suunnitelmissa Venäjän valtakunnanneuvoston edustajien lisäämiseksi Valujevin suunnitelman mukaisesti 1860-luvulla ja Loris-Melnikovin Venäjän perustuslakiesityksessä 1880-luvulla. Kokemuksen saamiseksi Venäjälle näitä suomalaisia malleja ei saatettu tuhota,<sup>2</sup> mikä selittäisi osaltaan niiden sallimisen Suomessa. Venäjällä hallinnon uudistus kuitenkin pysähtyi. Kumpikin uudistus-hanke Venäjällä keskeytyi mallikokeilujen epäonnistuttua Puolan kapinan ja keisarin murhan vuoksi. Suomi sai silti voimistua kansallisvaltiona, sillä Venäjän valtakunnanneuvoston kansanvaltaistaminen olisi arvioiden mukaan tehnyt Suomen valtiopäivistä erään Venäjän maakunnan maapäivät ja suomalaiset olisivat toimineet maansa edustajina uudessa Venäjän valtakunnanneuvostossa.<sup>3</sup>

Eräiden tutkimusten mukaan Loris-Melikovin Aleksanteri II:n murhan lopettama uudistus olisi kuitenkin ollut vain neuvoa-antavien komiteoiden valmistelua eikä Suomeen asti vaikutuksensa ulottanut Venäjän koko perustuslain uudistus.<sup>4</sup>

Aleksanteri II:n aikana vuoteen 1863 ja lähes hänen kuolemaansa asti keisarivalta hyödynsi ja piti hallinnassaan Venäjän nationalistiset, slavistiset ja panslavistiset liikkeet, jotka toistuvasti pyrkivät torjumaan Suomessa tapahtuneen

1 Radzinski 2005, 184–186.

2 Engman 2209, 130.

3 Engman 2009, 130.

4 Virrankoski 2001, 520.



kehityksen todeten sen separatismiksi. Venäjän sisäinen vallankumoukselliseksi nähty liikehdintä terroristeineen pyrittiin pitämään kurissa kovin ottein.<sup>1</sup>

Venäjän kansa ja mahdollisesti myös toimintaluvan saaneet kansalaisjärjestöt saattoivat osoittaa mieltään myös maansa itsevaltaista hallintoa vastaan ainoastaan ja vain Puskinin muistomerkin paljastamisen kansallisessa juhlassa ja Dostojevskin hautajaisiin liittyneissä mittaviksi kansallisiksi demonstraatioiksi muodostuneissa tilaisuuksissa.<sup>2</sup>

Aleksanteri II:n kansanvaltaistamiseen tähdänneet uudistukset olisivat ilmeisesti vielä silloinkin kääntäneet kehityksen suunnan Venäjällä, mutta keisarilla ei ollut hovinsa, hallintokoneistonsa tai maalaisaatelistonsa tukea. Onkin annettu ymmärtää, että ne sallivat toiminnallaan hänen murhansa<sup>3</sup>.

Yksinvallan heikon sotamenestyksen ja yhteiskunnallisten epäkohtien kasvaessa vuoden 1905 jälkeen oli jo liian myöhäistä toteuttaa siirtyminen autokratiasta perustuslailliseen monarkiaan samalla, kun yritettiin kiireellä luoda monikansallisesta Venäjästä yhä voimakkaampi slaavilaisvaltio.<sup>4</sup>

Jopa zemstvojen itsellistä asemaa pyrittiin rajoittamaan, ettei niistä kirpoaisi paineita kansanvaltaisemman hallinnon luomiseen. Aleksanteri III:n aikana ortodoksinen kirkko, keisarin hallinto ja niiden myötä lehdistö yhdistivät voimansa Venäjän pitämiseksi yhtenäisenä korostamalla kaikin tavoin oikeauskoisen slaavilaisen kulttuurin kokoavaa voimaa. Näin 1880-luvulla Venäjän kansan syvät rivit pyrittiin ohjaamaan sisäpolitiikasta ulkopoliittikkaan Venäjän turvallisuudelle vaarallisten reunavaltioiden slaavilaistamiseksi. Erillisvaltioksi kasvaneen, valtiopäiviensä oikeudellisuudella ja perustuslaillaan keikailevan ja myös elintasollaan kateutta aiheuttavan sekä ennen kaikkea vääraoppisen Suomen venäläistäminen alkoi samalla, kun Saksan ja sitä mahdollisesti tukevan Ruotsin luoma uhka olivat ilmeisiä slaavilaiskansallisille venäläisille.

### **7.2.5. Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin**

Liitteen 7 kolmannella janalla on edellisten janojen tapahtumia yhdistetty ja myötäilty Korhosen nelikenttämallia ja Soikkasen näkemää Venäjän nationalismin vaikutusta. Tähän kohtaan on liitetty myös edeltävässä tekstissä tuodut päätelmät Venäjän turvallisuuspoliittisesta luottamuksesta Suomeen. Siten virallisen Venäjän luottamus suomalaisiin oli voimakkaimmillaan autonomian aikana vuosina 1856–1878 ja vielä 1885, jolloin Krimin sodan antaman mallin

---

1 Hosking 1997, 382–383; Lehti 2003, 117.

2 Radzinski 2005, 456–460, 494.

3 Radzinski 2005, 415–416, 431, 501–502, 505.

4 Engman 2009, 132.

mukaan suomalaiset osoittivat kaikkinaista lojaalisuutta keisarin Venäjälle sitä kohdanneitten ulkoisten kriisien aikana. Suomi kasvoi noina aikoina voimakkaaksi kansallisvaltioksi.

Suomessa oli Krimin sodan aikana 1855 ollut 43 000 venäläistä sotilasta ja niiden lisäksi maassa toimi Suomen omia kansallisia joukkoja: vasta perustettu yhdeksän pataljoonan vahvuinen kansallinen ruotuväki ja uusi meriväen osasto eli toinen meriekipaasi sen lisäksi, että maassa oli toiminut jo aiemmin ensimmäinen meriekipaasi, Puolan suunnalle siirretty Kaartin pataljoona, sekä tarkk'ampujapataljoona. Nämä 9 000 miehen vahvuiset joukot olivat myös osallistuneet sotatoimiin voittoja tuoden mutta myös tappioita kärsien, kuten Kaartin pataljoona.<sup>1</sup>

Suomi oli ollut merellisen uhkan torjunnassa Itämeren rannikon geopolittis-strategis-logistisen avainasemansa takia keskeinen alue Krimin sodassa. Venäjä luotti silloin turvallisuuspoliittisesti suomalaisiin sotatoimissa saadun kokemuksen ja sotatoimien rahoittamisen perusteella. Autonominen Suomi oli siten toiminut tehokkaasti Venäjän luoteisrajan turvaajana. Krimin sodassa oli syntynyt Suomen alueen puolustamiseksi hyvin toiminut Venäjää suojannut sotilaallinen, mutta suurelta osin siviileiden rakentama ja rahoittama meri- ja rannikkopuolustusmalli, jota voitaisiin hyödyntää vastaavien uhkien esiintyessä uudelleen. Sotaa käytäisiin edelleen suurelta osin Suomen varoin, ja sen omat poliittisesti luotettavat joukot ja siviilitoimijat vähentäisivät tarvetta siirtää venäläisiä joukkoja alueelle.

Suomi oli siten Venäjälle Krimin sodan jälkeenkin käyttökelpoinen ja lojaali alue merellisten uhkien torjunnassa. Vihollinen torjutaan yhdessä suomalaisten kanssa tai ainakin sitä kulutetaan ennen kuin se pääsee iskemään itse Venäjälle. Vihollinen ei voisi esteettä työntyä Suomenlahtea tai Suomea hyväksi käyttäen Pietarin alueelle häiritsemään Venäjän yhteyttä Itämerelle ja vaikeuttamaan merellisen suurvallan elinehdoksi vähin erin voimistuvaa suomalaistenkin tukemaa merikauppaa. Meren pohjukassa sijainnut Pietarin hallintokaupunki keisarin istuimiseen ja sotateollisuuden keskusalueena, jolla sijaitsi laivastotukikohta, ei saanut tulla vaarannetuksi kuten Krimin sodan aikana. Keisari oli silloin jopa työhuoneensa ikkunasta joutunut näkemään vihollislaivaston toiminnassa Kronstadtin tukikohdan edustalla<sup>2</sup>.

Valtakunnallista uhkaa lisäsi myös se, että Pietarin alueelle päässeelle viholliselle matka Moskovaan on huomattavasti lyhyempi kuin Keski-Euroopasta. Näin tilannetta oli pohdittu jo Krimin sodan aikana ja Puolan kapinan aikaan 1863 Englannin ja Ranskan uhatessa Krimin sodan tavoin Venäjää. Autonomisen Suomen verrokkimaan Puolan kapinan verisestä kukistamisesta 1863–1864 huo-

---

1 Luntinen 1997, 90 - 93.

2 Radzinski 2005, 127.

limatta oli Suomi Krimin sodan mallin mukaan edelleen lojaali keisarin Venäjälle, joka valmistautui Krimin sodan antaman mallin mukaan Englannin ja Ranskan kostoiskujen sotilaalliseen torjuntaan.

Suomen valtio-organisaation tehokas toiminta jo Krimin sodan aikana oli vaikuttanut myönteisesti sodan lopputulokseen. Näin olisi Suomelle suotava jatkossakin mahdollisuus sisäisen hallinnon organisaation esteettömään kehittämiseen, jolla olisi siten edullinen vaikutus Venäjän meri- ja rannikkopuolustuksen järjestelyihin. Suomalaisille tuli myös sallia oman kansallisen identiteetin voimistaminen, suomen kieli mukaan lukien, koska se irrottaisi suomalaiset Ruotsista ja Suomen liberaalisista piireistä ohjatusta skandinaavisesta ajattelusta, joka pyrki irrottamaan Suomen Venäjästä.

Suomen skandinavisteja tukenut Ruotsi ei ilman lännen turvatakuita ottaisi edes osaakaan Suomesta, kuten nähtiin Krimin sodan päätyttyä Ahvenanmaan kysymyksessä. Suomalaiset eivät myös halunneet koko maataan sotatoimialueeksi, josta heillä oli kokemuksia, joten he taistelisivat rantaviivoillaan jopa Ruotsia vastaan. Venäjä oli sallinut Suomen nopean elintason nousun, joka ei olisi monen mielestä edes ollut mahdollista Ruotsin yhteydessä. Suurin osa autonomisen Suomen kansalaisista oli fennomaaneja, jotka eivät halunneet hakeutua skandinaaviseen valtioliittoon Ruotsin kanssa. He olivat silti saaneet lisätä hyvinvointiaan merikaupalla myös Ruotsin kanssa. Venäjän talouspoliittiset ratkaisut rauhoittivat ja jopa hyvittelivät suomalaisia niin, etteivät he suivaantuneet venäläisiin.

Edellä esitetyn ajatuksen kulkua noudattelivat myös keisari Aleksanteri II:n toimenpiteet Krimin sodan jälkeen, kun hän hyväksyi suomalaisten esittämän viisikohtaisen, maan väestön voimakkaan hyvinvoinnin nousun käynnistäneen taloudellisen uudistusohjelman. Sen vaikutus ulottui kymmeniksi vuosiksi eteenpäin. Hyväksynnällä oli näin taustana myös Venäjän tarve rakentaa Suomen alueesta sotilaallisesti tehokas ja vastuuauulis alue, jolla aloitettaisiin Pietarin puolustus lännestä tulevaa vihollista vastaan. Venäjä varmisti näin myös merellisen suurvalta-asemansa voimistumisen, kun sen Suomen kauppalaivastoon tukeutunut merikauppa saatiin ripeästi käynnistettyä. Krimin sodan aikana syntynyt Suomea koskeva Venäjän turvallisuuspoliittinen malli oli eräs keskeinen syy siihen, että Suomi saattoi Venäjän sen salliessa kasvaa voimakkaaksi kansallisvaltioksi.

Suomen vahvistamista oli myös perusteltu sillä, että jo Krimin sodan päätöksessä lännen arvioissa keskeiseen osaan oli noussut Venäjän Pohjoisen Jäämeren tukikohta-alue. Siihen kohdistui nyt länsivaltojen luoma uusi uhka Ruotsi-Norjan suunnalta.<sup>1</sup> Venäjän turvallisuuspoliittista epäluottamusta Suomea kohtaan ei siten osoittanut Siestarjoen luovuttamisesta Suomelle luvatus korvauksen jääminen saamatta Pohjoisen Jäämeren rannan Petsamosta. Se osoitti vai varovaisuutta Englannin suhteen Pohjoisen Jäämeren rannikon länteen työntyvissä tukikoh-

---

1 Klinge 1997, 249.

tahankkeissa, josta Ruotsi oli saanut Pariisin rauhansopimuksessakin mainitun Englannin suojalausekkeen. Venäjän perinteinen varovainen suhtautuminen merelliseen suurvaltanaan Englantiin ilmeni Alaskasta luopumisen suunnittelussa jo Nikolai I:n aikana. Aleksanteri II:n päätös 1867 luopua Alaskasta perustui myös Amerikan nousevan merivallan uhkaan, jolloin vielä silloinkin perusteluiksi esitettiin, että ”Tsaari ei voinut sallia uutta Sevastopolia”<sup>1</sup>.

Venäjä hyväksyi Suomen omien joukkojen uudelleen luomisen 1877 ja niiden perustamisen 1881. Se oli vielä tuolloin selkeä merkki siitä, että Venäjä piti Suomea poliittisesti lojaalina. Venäjän puolustusministeri tosin jo vieroksui tätä Venäjän sotalaitoksesta poikkeavana kansallisena hankkeena<sup>2</sup>. Krimin sodan luomaa keisarin Venäjälle osoitettua turvallisuuspoliittisen luottamuksen kantoaaltoa vahvistivat lojaalisuus vuosien 1863 ja 1878 kansainvälisissä kriiseissä.<sup>3</sup>

Aleksanteri II turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin näkyi hänen toimissaan selkeästi, josta ovat näyttönä hänen useat henkilökohtaiset lausuntonsa ja etenkin päätöksensä Suomen voimistamiseksi, joista on edellä kerrottu. Ne kumpusivat hänen kokemuksistaan suomalaisten lojaalisuudesta eri sotilaallisten uhkien ajoista aina hänen kuolemaansa asti.

Turkin sodan päätyttyä Venäjä ei sotilaallisesti heikkona saanut riittävää huomiota suurvaltana. Siksi Venäjän monoliittinen suurvalta alkoi voimistua asemaansa. Tämä kohdistui venäläistämispaineena kaikkiin rajavaltioihin ja myös Suomeen. Pahinta suomalaisille oli se, että jopa Venäjän kansan syvät rivit alkoivat nähdä slaavien sarron, mikä ilmeni kansallisena panslavistisena ja venäläiskansallisena liikkeenä. Tämä jopa kansallisimperialistiseksi kasvanut slaavilaiskeskeinen sisäpoliittinen liike oli käynnistynyt jo Puolan kapina aikana 1863, mutta se voimistui Turkin sodan jälkeen niin, että se suuntautui luonnostaan Venäjän reunavaltioiden vierasheimolaisten erioikeuksia vastaan. Suomi oli kuitenkin jo 1870-luvun lopulle tultaessa kyennyt luomaan kansallisvaltiolleen historiansa mittavimman taloudellisen hyvinvoinnin ja henkisen kehityksen nousukauden. Samalla Suomi oli epäslaavilaisena maana omaksunut länsimaisen kulttuurin ja oli taloudellisesti sekä merikaupan välityksellä tiiviissä yhteydessä länsivaltoihin ja myös Venäjän oletettuun viholliseen Saksaan. Suomalaisten näkemänä maa oli lähes jo nyt de facto itsenäinen perustuslaillinen valtio, joka oli vain personaaliunionisuhteessa Venäjään.<sup>4</sup>

Venäjä luotti suomalaisiin Krimin sodasta 1870-luvun loppuun ja siitä edelleen 1885 asti, jolloin länsivaltojen uhka aika ajoin kasvoi Krimin sodan aikaiselle tasolle. Tämä vaihe päättyi vähin erin liudentuen lopullisesti vasta vuoden 1899

---

1 Radzinski 2005, 240.

2 Luntinen 1997, 129–130.

3 Paasivirta 1978, 286–287.

4 Korhonen 1966, 19–20.

manifestiin, jolloin Suomea alettiin venäläistää. Venäjä näki Saksan ja Ruotsin interventiouhkan yhä kasvavan Suomen alueitten kautta. Suomalaisten julkisessa sanassa aloittama voimakas kirjoittelu erillisvaltiostaan ärsytti venäläisiä. Suomalaiset liittivät hallinnostaan puhuessaan kaikkeen ”valtio”-sanana sen sijaan, että olisi puhuttu maakunnasta, jolla olisi vain erityisiä privilegioita. Suomen kansallisestikin yhtenäisen erillisvaltion purkamistoimet alkoivat Saksan uhkan kasvaessa ja erityisesti siksi, ettei Venäjä varsinkaan sisäpoliittisista syistä enää turvallisuuspoliittisesti luottanut ei-slaavilaisiin suomalaisiin.<sup>1</sup>

Erillisvaltioksi kehittyneeseen Suomeen ei enää Aleksanteri II ajan jälkeen luotettu Saksan ja Ruotsin torjumiseksi yhdessä Venäjän kanssa. Suomen ei enää annettu voimistua Venäjän slaavilaisesta kulttuurista tyystin poikkeavana epäluotettavana kansallisena erillisvaltiona. Epäluottamuksen lopullisia merkkejä oli Suomen asiain komitean lakkauttaminen 1891, ja ministerivaltiosihteerin toimistonkin toiminta hiipui vuosisadan vaihteen jälkeen. Luottamuksen viimeisimmätkin rippeet rapisivat, kun Suomen omat joukot lakkautettiin vuosisadan vaihteeseen tultaessa.

Venäjän Suomeen liittyvässä turvallisuuspolitiikan suunnittelussa ei vielä edes Bobrikovin aikana otettu huomioon sitä, että suomalaiset kansana nousisivat kapinaan keisarivaltaa vastaan.<sup>2</sup>

Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus Suomeen oli tyystin kadonnut 1. maailmansodan ja talvi- ja jatkosodan aikoihin tultaessa, mutta sitten se sai uuden tulemisen 1948 yya-sopimuksen 1. artiklan ilmaisemassa muodossa: ”Siinä tapauksessa, että Suomi tai Neuvostoliitto Suomen alueen kautta joutuvat aseellisen hyökkäyksen kohteeksi Saksan tai muun sen kanssa liitossa olevan valtion taholta, Suomi uskollisena itsenäisenä valtiona tulee taisteleman hyökkäyksen torjumiseksi. Suomi kohdistaa tällöin kaikki käytettävissä olevat voimat puolustamaan alueensa koskemattomuutta maalla, merellä ja ilmassa ja tekee sen Suomen rajojen sisäpuolella tämän sopimuksen määrittelemien velvoitusten mukaisesti tarpeen vaatiessa Neuvostoliiton avustamana tai yhdessä sen kanssa”<sup>3</sup>

Geopoliittisesti ja sotilasmaantieteellisesti 1. artikla sisälsi edelleen kaikki ne komponentit, jotka ovat sisältyneet Krimin sotaa seuranneiden ja tässä tutkimuksessa mainiten Venäjän luoteisen alueensa puolustamiseksi syntyneen turvallisuuspoliittisen luottamuksen myötä, joka perustui suomalaisten lojaalisuuteen Venäjän keisarille.

---

1 Jussila 2004, 466.

2 Lehti 2003, 132.

3 Suomen asetuskokoelman n:o 438.

### 7.2.6. Suomen valtiohallinnon kehittyminen Krimin sodan jälkeen

Liitteen 7 neljännelle janelle on kirjattu suomalaiskansallista identiteettiä vahvistaneita ja valtiohallinnon sekä yleisen hyvinvoinnin voimistumista kuvaavia tapahtumia sekä etenkin keskusvirastojen perustamisia juuri Krimin sotaa seuranneena aikana. Tästä grafiikasta näkyy monia Suomen kansallisvaltio-aseman mittavaan voimistumiseen viittaavia tapahtumia juuri Krimin sodan jälkeen vuosina 1856–1878. Tuona aikana valtion hallinnossa keskeisiä tapahtumia olivat kansanvaltaisuutta lisänneiden säännöllisesti kokoontuvien valtiopäivien avaaminen 1863 ja valtion virastojen mittava lisääntyminen. Tämä ilmiö alkaa lopullisesti vaimeta vasta vuoden 1890 postimanifestin aikoihin tultaessa. Suomen bruttokansantuote jatkoi katovuosista huolimatta kasvuaan ja oli 1860–1890 2,2 ja senkin jälkeen 1890–1913 kolme prosenttia<sup>1</sup>. Suomesta oli tullut monin tunnusmerkein mitattavissa oleva lähes itsenäinen ja Venäjältä voimakkaasti eriytyvä kansallisvaltio.

Keisarin käskemät sodan tuhojen korvaushankkeet maan taloudellisen kehityksen alulle saamiseksi sekä siirtyminen merkantilistisesta järjestelmästä liberalistiseen edellytti, että keisari hyväksyi suomalaisten laatimat suunnitelmat. Ne esitteli hänelle Pietarissa toiminut Suomea edustanut ministerivaltiosihteerin Käynnistyttyään nämä uudistukset jatkuivat vuosikymmeniä. Keisari käski käytännönkin sanelemasta tarpeesta 8.4.1857 perustaa uudelleen jo 1826 lakkautetun Suomen asiain komitean Pietariin toimimaan yhdessä ministerivaltiosihteerin kanssa. Ministerivaltiosihteerin oli 1826 työnnetty syrjemmälle tehtävästään, koska Suomen kenraalikuvernöörit Arseni Zakrevski ja Aleksandr Menšikov asuivat Pietarissa ja halusivat itse esitellä Suomen asiat keisarille. Edellinen toimi myös Venäjän sisäministerinä, jälkimmäinen meriministerinä. Venäjällä korkeaan kolmanteen arvoluokkaan kuuluneet ministerivaltiosihteerit toimivat Krimin sodan jälkeen myös keisarin erikoisasantuntijoina Suomen asioissa. Aiemmin nyt nimetyn nelihenkisen Suomen asiain komitean puheenjohtaja oli myös toimittanut Suomen senaatin tekemiä esityksiä keisarille ja siten jopa kilpaillut ministerivaltiosihteerin kanssa. Komitea oli lisäksi toiminut itsellisesti ikään kuin senaattiakin korkeampana suomalaisena viranomaisena ja tehnyt omia esityksiään Suomen senaatin keisarille osoittamiin anomuksiin. Se oli ollut omiaan myös vaikuttamaan komitean lakkauttamiseen 1826.

Nyt uudelleen perustetun komitean tuli toimia täysin lojaalina senaatille yhteistoiminnassa ministerivaltiosihteerin kanssa. Säröistä ministerivaltiosihteerin kanssa kertoo kuitenkin se, että vielä 1866–1881 tehtäessä muutoksia Suomen asiain komitean ja ministerivaltiosihteerin sekä hänen toimistonsa toimintaan oli ilmeisesti ollut tarpeen ministerivaltiosihteerin laaja historiallinen kertomus

---

1 Arola 2006,41–42.

komitean ja ministerivaltiosihteerin toiminnasta. Se oli käännetty saksaksi kenraalikuvernööri Adlerbergille. Sen lopussa todetaan, että Suomi ei kaipaa Pietariin uutta senaattia ylempänä olevaa hallintoyksikköä vaan suomalaiselle hallinnolle lojaalia yhteistoiminta-organisaatiota, jolloin myös ministerivaltiosihteerin henkilökohtaiset näkemykset sulautuisivat kokonaisuuteen. Suomen asiain komitea lakkautettiin 1891. Ministerivaltiosihteerin sai kuitenkin avukseen kaksi asian tuntijaa, mutta hekin joutuivat jättämään tehtävänsä vuoteen 1909 tultaessa.<sup>1</sup>

Vertailtaessa Baltian ja Suomen hallinnollisia olosuhteita toisiinsa voidaan kansallisen hallinnon kehityksen näkökulmasta nähdä voittopuolisesti Suomen Baltian saksalaishallintoa vakaampi neljän säädyn yhteiskunta, jossa talonpoikien maanomistusoikeus oli saanut heti alussa ratkaisunsa. Suomella oli kenraalikuvernöörin keskushallintoa johtava oma Senaatti vastaten Venäjän Viron ja Liivinmaan kuvernementtien hallituksia, joissa olivat kenraalikuvernöörin johtamat venäläisten ja baltiansaksalaisten miehittämät osastot. Kuvernementtien sisäisen hallinnon johdossa oli kuitenkin eri privilegioin vain saksalaisten jo 1700-luvun alussa miehittämät kolme kertaa vuodessa kokoontuvat maapäivät, joita saattoi verrata Suomen valtiopäiviin, jossa oli kuitenkin edustus kaikista neljästä säädystä. Baltian saksalaisten hallitsemat maapäivät onnistuivat 1860–1890 pysymään paikallishallinnon johdossa menettäen kuitenkin ehdottoman määräysvaltansa koulu-, poliisi- ja oikeusasioissa sekä kunnallishallinnossa<sup>2</sup>. Suomen asiat Venäjälle esitteli erityinen ministerivaltiosihteerin tukena Suomen asiain komitea. Sellaista elintä balttilaisilla ei ollut. Suomalaisilla olivat myös yksilöiden oikeusturvan ja maanomistusasioissa oikeudenmukaisen menettelyn taanneet perustuslain kaltaiset Ruotsin lait, joita ei myöskään ollut Baltiassa.

Ruotsissa aikanaan toimenpantu maa-alueitten palauttaminen kruunulle oli toteutettu Suomessa. Tästä poiketen Baltian aatelistolle luovutetut kruunun maat oli annettu privilegioineen saksalaisen aateliston haltuun. Pietari Suuri oli nähnyt, että saksalaiset olivat päteviä johtamaan Baltian hallintoa ja saattaisivat myös hyödyntää taidoillaan Venäjää. Siitä oli aiheutunut talonpoikien maaorjuuteen johtanut asema, jota korjattiin aika ajoin, ja nyt tutkittavaan ajankohtaan tultaessa hanke ei ollut täysin vielääkään onnistunut. Se oli aikanaan aiheuttanut Baltiassa sisäisiä kriisejä ja kapinointia. Venäjän asevoimia oli jouduttu käyttämään niiden tyynnyttämiseksi.<sup>3</sup>

---

1 Paasivirta 1968, 13–20; KA. KKK Fa 1093, jossa on 8.4.1857 painettu keisarin manifesti komitean perustamisesta ja Alexander Armfeltin kirje n:o 323/13.4.1857 kenraalikuvernööri Adlerbergille saksaksi käännetty ja käsin kirjoitettu historiikki ministerivaltiosihteerin ja Suomen asiain komitean toiminnasta tehtävien perustamisesta lähtien.

2 Alenius 2000, 183.

3 Alenius 2000, 162–166.



### 7.2.7. Venäjän luoteisen rajavaltion oma sotilaallinen torjuntavoima saa kasvaa

Englannin uhatessa Puolan kriisin yhteydessä Venäjää vuosina 1863 ja 1864 oli Suomessa kaksi kertaa enemmän venäläisiä joukkoja kuin rauhan aikana. Suomalaisista joukoista Krimin sodan aikana perustetut ruotuväkipataljoonat olivat taas toiminnassa. Rannikkolinnakkeita varusteltiin ja keisari kävi tarkastamassa mm. Viaporin sotavalmiuden. Hämeenlinnasta tuli jälleen alue, jolle evakuoitiin valtion tärkeät arkistot ja rahavarat. Rauman alueelle Pohjanlahdelle oli Krimin sodan mallin mukaan keskitetty vuosina 1863–1864 enimmillään 10 upseeria ja 700 miestä. Erikoisuutena oli suunnitelma perustaa pienet sisävesilaivastot Saimaalle, Päijänteelle ja Näsijärvelle. Näiden laivastojen rakentaminen tapahtui suomalaisin varoin ja suomalainen kaaderiekipaasi miehitti alukset. Tehtäviin olisi kuulunut mm. jalkaväkijoukkojen kuljetus pohjois-eteläsuuntaisilla vesiteillä vihollisen Pohjanlahden rannikoille mahdollisesti nousevien joukkojen torjumiseksi matkalla kohti Viipuria ja Pietaria. Liittoutuneiden toimintaa tukevat Ruotsin joukot nousisivat arvioiden mukaan maihin Pohjanlahden rannikolle ja iskisivät Etelä-Suomeen sijoitettujen joukkojen selustaan. Autonominen Suomi sai jälleen Krimin sodan mallin mukaan majoittaa ja muonittaa sekä kyydittää venäläisistä joukoista kaksi kolmasosaa, koska kasarmeja ei vielä ollut riittävästi. Puolan kapinan kukistuttua liittoutuneiden enemmänkin diplomaattinen uhittelu vaimeni.<sup>1</sup>

Suomen poliittisen ja journalistisen kirjallisuuden uranuurtaja ja valtiopäivämies Agathon Meurman (1825–1909) on todennut Suomen asevelvollisuuslain säätämisen yhteydessä 1877–1878, että Suomi on pienuudestaan huolimatta saavuttanut aseitten kautta kunnioitusta, joka on tuonut sille ne edut, joista se sillä hetkellä nautti.<sup>2</sup>

Tuohon aikaan Suomen kaarti oli sotimassa Balkanilla, ja sen maineikkaita sotatoimia seurattiin tarkoin Suomessa. Samaan aikaan käsiteltiin valtiopäivillä uutta asevelvollisuuslakia, joka poistaisi sotilaallisen tyhjiön Suomesta, koska suomalaisten kansallista itsetuntoa kohentaneet Krimin sodan aikana perustetut yhdeksän ruotuväkipataljoonaa oli sodan jälkeen ollut pakko lopettaa taloudellisten rasitteitten takia. Asevelvollisuuslakia käsiteltäessä olivat Venäjän rinnalla taistelleet Krimin sodan sotilas- ja siviilitaistelijat sekä Suomen sodan ajan Venäjää vastaan taistelleet veteraanit vielä kertomassa toiminnastaan sotien aikana. Venäjä halusi suomalaisten vaalivan käynnissä olevan 1876–1877 Turkin sodan

1 Luntinen 1997, 104–108 ja 113; Mattila–Vitikka 1996, 138.

2 Kuosa 1963, 1164; Virkkunen 1935, 54–55 ja 162. A. Meurmanin upseeriveli Otto oli hahmotellut upseereiden toiminnasta kertovaa historiategiaa. Tässä yhteydessä oli epäilemättä pohdittu ase kädessä toimineiden miesten vaikutusta Suomen kohtaloihin.

ja etenkin Krimin sodan muistoa eikä niinkään Suomen sotaa, jossa suomalaiset siviilit olivat taistelleet Ruotsin puolella Venäjää vastaan.<sup>1</sup>

Meurmanin kotiseudun Kangasalan alueella taistelleitten Suomen sodan sisien legendaarinen toiminta oli vielä muistissa. Sitä oli tulistanut Vänrikki Stoolin toinen painos 1861, joka oli myös vaikuttanut siihen, että silloin vielä elossa olleitten Suomen sodan veteraanien taloudellista asemaa haluttiin kohentaa. Samalla oli korostettu veteraanien ansiota sotatoimissa. Sensuuri ei ollut osannut puuttua tähän, ellei sitten itsesensuurin katsottu riittäneen, sillä todellisista kansan syvien rivien siviilisankareista Wibeliuksen lisäksi ei kerrottu, vaikka suomalaiset tunsivat näiden sodanajan siviilitaistelijoiden sankarillisen toiminnan ja näkivät näiden vaikuttaneen Venäjän päätöksiin Porvoon valtiopäivien koolle kutsumiseksi. Venäjälle oli turvallisuuspoliittisesti kiusallista sen luotettavan luoteisen rajavaltion suomalaisten romanttiset muistelut yhteistoiminnasta yhä edelleen revansistisen Ruotsin kanssa. Samoin harmiteltiin sitä, että Venäjän keisarin oli Suomen kansan syvien rivien painostuksen vuoksi ollut lähes pakko myöntää suomalaisille maan perustuslaeiksi mielletyt Ruotsin lait Porvoon valtiopäivillä. Uudessa Vänrikki Stoolissa ei kerrottu ahvenanmaalaisista, jotka taistelivat ja poistivat vangittuna saarivaltakunnastaan Ruotsiin vahvennetun venäläispataljoonan, ei itärajan siviilitaistelijoitten tehokkaasta siviilijohtajasta rajakapteeni Tiaisesta, ei Meurmanin kotiseuduilla toimineista Roothista ja Spoofta siviilitaistelijoineen, ei Närpiön Finnbyn sillan kahakoinnista eikä vielä vuoden 1808 lopulla Ruotsin joukkojen jo poistuttua aseissa olleesta pataljoonan vahvuisesta, mutta heikosti aseistetusta siviilijoukosta Lounais-Suomessa.<sup>2</sup>

Vänrikki Stool kertoi suomalaisista taistelijoista ja kansan keskuudessa liikkui tarinoita sen sivuilta pois jääneitten siviilitaistelijoiden urotöistä. Ne korostivat sisukasta ja epätoivoista taistelua oman kulttuurin ja oikeusjärjestelmän puolesta. Samankaltainen muistelu jatkui vuoden 1899 helmikuun manifestiin aikaan, jolloin teosta ostettiin 27 000 kappaletta ja uusintapainoksia otettiin Runebergin 100-vuotisjuhlien aikaan, jolloin käytiin oikeustaistelua Suomen perustuslakien säilyttämiseksi. Teoksesta saatiin henkistä voimaa oikeaksi uskottujen asioitten ajamiseksi suurvaltaa vastaan.<sup>3</sup>

Suomessa oli pystytetty Lapuan taistelun muistomerkki 1864, mutta Alavuuden taistelun muistomerkki jäi pystyttämättä poliittisessa paineessa 1867. Koljonvirran muistomerkki saatiin pystytettyä vasta 1885, mutta siviilitaistelijointa Närpiön Finnbyn sillalla ei saatu muistaa muistomerkillä vielä 1908.<sup>4</sup>

---

1 Jussila 1983, 65–67.

2 Jussila 1983, 65–68.

3 Engman 2009, 274–277.

4 Jussila 1989, 65–68; Nordlund 1931, 185–186; Englund 2009, 277–280.

Suomen uusi asevelvollisuuslaki liittyi Venäjän asevoimien uudistukseen, jota käsiteltiin valtiopäivillä Turkin sodan aikana 1877–1878. Sitä alettiin toteuttaa 1881. Suomen kaarti oli kunniakkaasti ja Venäjältä kiitosta saaden taistellut Balkanilla, ja sen myötä suomalaiset olivat myös eläneet Venäjän rinnalla ja sen toiminnan lojaalisti hyväksyen eräänlaisessa asevelihengessä<sup>1</sup>, joka varmaankin vaikutti lain muokkaamiseen Suomen valtiopäivien esittämään kansalliseen muotoon. Omien asevoimien olemassaolo oli jo Krimin sodan aikana vahvistanut kansan syvien rivien itsetuntoa ja näin käsitystä oman valtion kyvystä puolustaa omin voimin kansalaisiaan, kuten itsenäiset valtiot konsanaan. J. V. Snellman kuvailee Suomen sotilaallisen voiman olemusta puolustellessaan yleistä asevelvollisuutta sodan uhan alaisessa Suomessa 1877. Hän välyttää myös Krimin sodan aikana osoitettua lojaalisuutta. Tällöin perustettiin kansalliset ruotuväkipataljoonat, joiden lakkauttaminen vasta Puolan kapinan jälkeen ei osoittanut suomalaisten lojaalisuuden puutetta, koska joukot lakkautettiin Venäjän sotaministeriön päätöksellä. Käytännössä Suomi oli näin osaltaan muodostanut alueelleen sotilaallisen tyhjiön, jonka J. V. Snellmankin halusi täytettäväksi omin eikä vierain sotajoukoin<sup>2</sup>. Säästyneitä varoja oli Suomessa hyödynnetty katovuosista selviämiseen ja sotilaallisesti merkittävän rautatien rakentamiseen. Snellman toteaa, että oman aseellisen voiman omistava kansa on suuremmassa arvossa kuin sellainen maa, joka turvautuu näissä asioissa vain toisen maan asevoimaan. Hänen sanomakseen on väitetty edellisen ajatuksen toistava tokaisu: ”Aseeton kansa on kelvoton.”<sup>3</sup>

Aleksanteri II oli Krimin sodan jälkeen nähnyt, että Venäjä ei enää voi pysyä sotilaallisena suurvaltana. Sodan osoittama heikkous sotilaiden laadussa ja määrässä tuli poistaa eli vapauttaa maaorjat, joiden piiristä sotilaat rekrytoitiin. Alkeiskoulutusta tuli lisätä, sotatoimien vaatimia joukkojen keskitysytteiksi tuli parantaa. Venäjältä Krimille ei ollut edes rautatietä. Samoin tuli tullipolitiikkaa uudistaa. Myös Venäjän oikeuslaitos uudistettiin perusteellisesti vuonna 1864 ja uusi rikoslaki tuli voimaan 1894<sup>4</sup>.

Sodan aikana osoitettu lojaalisuus näkyi Venäjän luottamuksena Suomeen, ja siihen liittyivät myös aiemmin liian liberaaleiksi nähdyt uudistukset. Sallitut uudistukset voimistivat myös Suomen autonomiaa.

Luottamus Suomeen ei siten päättynyt vielä 1866 Aleksanteri II:n murhayritykseen, jonka jälkeen hän sanoi venäläisille: ”Riittää! Yhteiskunta märehkiköön sitä mitä oli saanut.”<sup>5</sup>

1 Paasivirta 1978, 286.

2 Paasivirta 1978, 287–288.

3 Juva–Niitemaa–Tommila 1970, 208; Luntinen 1997, 128; Kuisma 201, 132. ”---on kelvoton tai tulee semmoiseksi”.

4 Erkki Hämäläinen ja Juhani Kostet, ”Turku Suomen tuomiolaitoksen keskuksena” TS 20.111.2009 s.1.

5 Rodzinski 2005, 236.

Turkin sotaa 1877–1878 ennakoivat olivat Englanti ja Itävalta uhanneet Venäjää sodalla. Aleksanteri II oli vieraillessaan 1876 Suomen teollisuusnäyttelyssä Helsingissä ilmoittanut merellisten iskujen mahdolliseksi kohteeksi Krimin sodan tavoin jälleen joutuville suomalaisille, että Venäjä tahtoo Suomen kehittyvän nopeasti, mutta pysyvän silti ehdottoman lojaalina.<sup>1</sup>

Suomen kenraalikuvernööri oli Balkanin kriisin vasta kehittyessä 1876 saanut määräyksen laatia Suomen puolustus suunnitelman. Sodan ajan joukoiksi oli aiemmin laskettu riittävän 24 311 miestä ja 597 hevosta, mutta nyt se nähtiin riittämättömäksi. Krimin sodassa mairinnousu-uhkan torjumiseksi oli Suomenlahden alueelle sidottu liian paljon maavoimia. Nyt ajateltiin, että laivaston päävoimat olivat voimistuneet Krimin sodan antaman kokemuksen mukaisesti, mutta ne saivat kuten ennenkin olla Viaporin ja Kronstadtin suojana, jolloin uudisrakenteina olleet laivaston kevyemmät yksiköt saivat vain partioida Suomenlahden itäosissa ja laskea miinoitteita kapeikkoalueille. Tärkeimmiksi pidettäviksi kohteiksi määritettiin lopulta Helsinki ja Viipuri sekä rata Pietarista Helsinkiin. Haminaan, Kymenkartanoon, Tammisaaren ja Turkuun sijoitettiin erilliset pataljoonat. Reservit sijoitettiin Hämeenlinnaan. Turun asema tuli turvata, koska siellä rakennettiin Venäjän sota-aluksia. Balkanin sodan aikana tehtiin myös päätös Suomen oman aseellisen voiman uudelleen perustamisesta. Suomalaiset vaativat, että joukkoja johtaisivat suomalaiset upseerit ja että tätä asevoimaa käytettäisiin vain Suomessa.<sup>2</sup>

Tässä tilanteessa oli luonnollista, että suomalaiset joutuivat jälleen valmistautumaan merellisten iskujen torjuntaan samoin kuin olivat tehneet Krimin sodassa ja Puolan kapinan aikana. Venäjän joukot oli keskitetty kuluttaviin taisteluihin Turkin suunnalle. Venäjän sotakassan varat säästettiin pääsotänäyttämölle ja Suomi, jossa taloudellinen nousukausi oli alkanut, sai maksaa Venäjän valmistautumisen sotatoimiin alueellaan. Suomi kärsi taloudellisesti samoin kuin Krimin sodassakin, jolloin hyvinvoinnin eräänä perustana olleet ulkomaankaupan tullitulot pienenevät. Niitä tosin osin korvasivat Suomen kasvavan sotateollisuuden saamat tulot.<sup>3</sup>

Näin suomalaisten kaikkalainen Krimin sodassa omaksuttu rannikon puolustusrutiini ja valtion varat olivat edelleen olleet välttämättömiä Venäjälle kohdistuvien uhkien torjumiseksi. Suomi olisi myös sitä tehokkaampi, mitä korkeampi olisi kansan hyvinvointi ja rikkaus, koska silloin siitä liikenisi enemmän voimia Venäjän turvallisuutta lisäävälle maanpuolustustyölle. Jos kaikilla olisi vihollisen iskiessä maahan jotain menetettävää elintasostaan, olisi taistelutahtokin entistä korkeampi. Venäläisten luottamuksen saaden suomalaiset rannikon asukkaat puolustaisivat kyllä toimentulon antavaa merikauppaansa ja kotikaupunkejaan

---

1 Klinge 1997, 275–276.

2 Luntinen 1997, 119–133.

3 Paasivirta 1978, 289–290.

matalankin elintason vallitessa, mutta teho olisi silloin materiaalin ja mahdollisen taistelutahdon puuttuessa heikompi. Suomen kaarti oli nyt Krimin sotaa menestyksekkäämmin taistellut Balkanilla. Suomalaiset seurasivat lehdistössä joukon taistelua keisarin Venäjän puolesta. Tämä oli vielä suomalaisten lojaalisuuden myönteinen testi<sup>1</sup>.

von Haartmanin oli jo Krimin sodan aikana esittänyt 20 siviilialuksen vahvuisen aputykkivenelaivueen perustamista rannikkotaisteluita varten, mutta hankkeesta oli asiantuntijoiden lausuntojen perusteella luovuttu.<sup>2</sup> Samalla tavalla keväällä 1878 Venäjällä propagoitiin voimakkaasti venäläisten kauppalaivojen varustamista tällä kertaa apuristeilijöiksi kaappaamaan Englannin kauppa-aluksia. Hanketta saatiin tukemaan jopa perintöruhtinas Aleksanteri. Suomalaisia asia luonnollisesti kiinnosti, sillä sen kauppalaivasto edusti puolta Venäjän kauppalaivastosta. Hanke ei kokonaisuutena ollut kuitenkaan loppuun harkittu, sillä näin menetellen Englannin laivasto saisi nyt perusteet tuhota kaikki Venäjän ja siten myös Suomen kauppalaivat sekä Suomen satamat, joissa alukset olisi varusteltu kaappareiksi. Hankkeen järkisyihin perustuvaan vesittämiseen osallistuivat Helsingin ja Turun kauppayhdistykset ja J. V. Snellman nimettömällä kirjoituksellaan Morgonbladetissa. Suomi säilytti näin perusteltuna kuitenkin vielä tuolloin Venäjän luottamuksen etenkin, kun sen telakalla Turussa valmistui samaan aikaan kuusi torpedovenettä Venäjän laivastolle. Venäjän nationalistit olivat kuitenkin jo nyt arvostelleet suomalaisten epälojaalisuutta meripuolustuksen alalla.<sup>3</sup>

Edellä esitetyn perusteella Venäjän luottaessa suomalaisiin olisi sen turvallisuuspoliittisen edun mukaista, että suomalaiset saisivat esteettömät mahdollisuudet kaikkinaiseen elintasonsa nostamiseen. Tämän vuoksi oli jo 1856 aloitetut merikaupan sekä teollisuuden tukeminen. Sotateollisuuden avulla tapahtuvaan modernisointiin liittyivät myös suomalaiset teollisuuslaitokset etenkin sotalaivojen rakentamisessa Turussa ja Helsingissä.<sup>4</sup>

Suomalaisten upseerien komentamat, maan omat ja vain Suomessa toimimaan tulevat joukot, olivat vähin erin vuosisadan lopulle tultaessa kuitenkin eristäytyneet sosiaalisesti ja ammatillisesti venäläisistä sotajoukoista. Tällöin Suomen kansalaisten ja autonomisen maan erilliskehitys ja poliittinen eristäytyneisyys Venäjältä vain kasvoivat.<sup>5</sup>

Näiden joukkojen maanpuolustustahdon terästämiseksi ilmestyi suomalaisisänmaallinen kirjasarja ”Lukemisia Suomen sotilaille” suomeksi ja ruotsiksi.

1 Luntinen 1997, 124–125.

2 Borodkin 1905, 9–10; Mattila–Vitikka 1996, 74.

3 Virrankoski 2001, 519–520; Knorring 1995, 50.

4 von Knorring 1995, 16, 42 ja 50. Yksistään Turussa rakennettiin 1878–1918 Venäjän laivastolle 24 sota-alusta. Mittava määrä sota-aluksia ja Venäjän siviilihallinnon aluksia oli valmistunut Turussa jo vuodesta 1836 alkaen.

5 Luntinen 1997, 134–136; Lehti 2003, 172.

Niiden sivuilta vuosilta 1889–1893 voidaan aluksi seurata 1877–1878 sotateoimia, joissa suomalaiset olivat mukana mm. Tonavalla. Viimeisissä teoksissa käsitellään Krimin sotaa Suomen rannikoilla ja myös suomalaisten siviilien osuutta eräiden siviilien sankaruutta korostaen. Kertomukset suomalaisille sotilaille kuvaavat etupäässä suomalaisten sotilaallista toimintaa, joten venäläisistä joukoista puhuttiin vähemmän. Sen sijaan keisarista taistelukentillä kerrottiin enemmän.<sup>1</sup>

Tästä voimakkaasta suomalaiskansallisesta päätöksestä maan omien tarkk'ampujapataljoonien miesten koulutuksessa kertovat yksilötasolla myös eräät silloin syntyneet asevelvollisten muistikirjat, joissa omien rakkausrunojen ja muiden henkilökohtaisten kertomusten lisäksi ovat ilmeisesti sotilasjohdonkin kirjoittamaan ohjaamat Suomen laulu, Porilaisten marssi, Suomen ratsuväen marssi 30-vuotisesta sodasta, Suomen salossa, Kotomaamme, Sotilaspoika, Maansa puolustajien laulu, Reservin poikien laulu ja Sotamiesten laulu.<sup>2</sup>

Krimin sodassa saavutettu Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen kantoaalto näyttää vaimentuneen lopullisesti vasta Aleksanteri III:n ajan jälkeen 1899. Voimakkaimmillaan ilmiö näkyy, kun suomalaisiin joukko-osastoihin ei enää luotettu 1901, jolloin ne lakkautettiin.

Suomen ja Baltian vertailussa suomalaiset saivat vielä 1870-luvulla luvan perustaa kansallisia joukkoja. Baltiassa oli jo silloin aloitettu venäläisten joukkojen perustaminen yleiseen asevelvollisuuteen perustuen.<sup>3</sup>

### 7.2.8. Venäjän luoteinen rajamaa saa taloudellisesti voimistua

Suomen taloudellisen kasvun aloitti keisarin senaatin pöytäkirjaan 24.3.1856 sanelema turvallisuuspoliittista luottamusta osoittanut ja sodan aiheuttamia tuhoja korjaamaan laadittu viisikohtainen elvytysohjelma. Sen voidaan nähdä heijastelevan myös Venäjän sotilas-strategisia päämääriä Suomen suunnalla. Hankkeita valmistelivat Suomessa eri komiteat, joiden jäsenenä oli virkamiesten lisäksi myös tehtailijoita ja liikemiehiä. Keisari määräsi toteutettavaksi mittavat seuraaville vuosikymmenille ulottuneet, valtiopäiville kuuluneet lainanotot ja tullihelpotukset sekä muut taloudelliset elvytyskeinot toteutettaviksi hallinnollisina päätöksinä säätyjä kuulematta eli siten perustuslain vastaisesti. Merikaupan

---

1 Lukemisia Suomen sotaväelle 1889 I, II ja 1891 VIII sekä 1892 I, II ja VIII sekä 1893 V.

2 Raisiolaisen talon vintiltä on löytynyt ”2 dra Åbo finska skarpskyttebataljon” liimaleimalla varustettu Tarkka-ampuja n:o 10 eli Robertssonin käsin suomeksi kirjoittama yli 70-sivuisen kovakantinen vihkonen. Siihen liimatusta 20 pennin postimerkistä päätellen se ajoittuu vuoden 1885 jälkeen. Kirjoittajalla.

3 Niitemaa–Hovi 1991, 315.

kohdalla ohjelman tehokkuus näkyi siten, että Suomen kaupunkien aluskanta oli jo 1859 suurempi kuin ennen sotaa 1853.<sup>1</sup>

Markku Kuisma on 2011 julkaisemassaan teoksessa ”Saha. Suomen modernisaatio ja ihmiset jotka sen tekivät” kuvannut Suomen taloudellis-kansallista mittavaa kehitystä. Hän toteaa, että kasvun keskeisenä tekijänä Suomessa oli ollut Krimin sodan jälkeen Venäjällä alkanut perestroika ja sen liberaali luonne sekä samaan aikaan tapahtunut tekninen kehitys. Silti Suomen tuli lakeja liberaalisoinnissa ja niihin liittyvissä taloudellis-kansallisissa hankkeissa saada Venäjän hyväksyntä. Näiden päätösten keskeisinä puoltoperusteina olivat suurvallan sotilaallisesti tärkeän puskurialueen liittäminen kiinteämmin emämaahan ja Suomen tarkoituksenmukainen voimistaminen torjumaan lännen sotilaallisia iskuja. Kuisma ei kuitenkaan mainitse Venäjän turvallisuuspoliittista luottamusta suomalaisiin tekijänä uudistusten lopullisessa hyväksymisprosessissa. Puolalaisiin kapinoitsijoihin viitaten hän kuitenkin toteaa, että ”--- suomalaiset ovat keisarille antaneet, mikä keisarin on ja saavat keisarin armosta, mikä suomalaisten on.”<sup>2</sup>

Elvytysohjelma nähtiin Suomessa keisarin isälliseksi huolehtimiseksi pahoin sodasta taloudellisesti kärsineen ja turvallisuuspoliittisesti luotettavan maan hyvinvoinnista sekä kiitoksena osallistumisesta sotatoimiin. Näin asian voi myös ymmärtää hänen suomalaisille pitämistään puheista. Keisarille suurvallan luoteisrajalla olleen autonomisen alueen lojaalit suomalaiset olivat sotilaallisesti merkittävällä tavalla tukeneet Venäjää sen taistelussa länsivaltoja vastaan. He olivat torjuneet Ruotsin suunnitteilla olleen revanssisotaiskun poliittisia perusteita ja vieläpä itse maksaneet lähes kaikki sotatoimien alueellaan aiheuttamat kustannukset. Krimin sodan ja 1878 päättyneen Turkin sodan jälkeen Venäjän valtion talous oli heikko. Venäjälle lojaalit suomalaiset maksaisivat edelleen alueellaan käytävät taistelut. Jos maa voimistuisi, olisi sen kyky siihen yhä voimakkaampaa. Suomen talous kasvoi keisarin elvytysohjelman myötä 1880-luvulle asti. Suurin osa metalli- ja tekstiiliteollisuuden viennistä suuntautui Venäjälle, jonne paperiteollisuuden tuotteiden vientikin alkoi kasvaa 1870-luvulla. Länteen, etenkin Englantiin, suuntautuvan merikaupan vienti koostui sahatavarasta, voista, tervasta ja piestä.<sup>3</sup>

Bruttokansantuotteen mukaan laskien Suomen kokonaistuotannon kasvu 1860–1890 oli 20–28 prosenttia kymmenvuosittain. Kasvu jatkui ensimmäiseen maailmansotaan asti ja oli niin voimakasta, että tilattomien ja kaupunkien työväestön elintaso parani koko maassa 1890-luvulta alkaen.<sup>4</sup>

---

1 Olkkonen 1988, 473–474 ja 477.

2 Kuisma 2011, 93–214 passim. Taloudellis-kansallinen kehitys, 119 perestroikalla ja liberaalisilla keskeinen vaikutus Suomen kehitykselle, 128–129, 137. Venäjältä oli saatava suostumus hankkeille.

3 Olkkonen 1988, 478–479.

4 Nygård ja Kallio 1988, 589; Heikkinen 1995, 150 ja 156.



Myönteinen taloudellinen kehitys Suomessa oli käynnistynyt heti sodan jälkeen. Siihen vaikutti myös vuoden 1859 tullipolitiikka, jonka mukaan suomalaisia tuotteita saatettiin viedä Venäjälle tullitta, kun taas ulkomaat maksoivat tullia Venäjälle. Etuna oli myös se, että Suomen teollisuuden korkealaatuisille tuotteille oli muualta Venäjältä tuleviin tuotteisiin verrattaessa hyvät ja lyhyet maa- ja merikuljetusyhteydet Pietariin. Suomen valtio alkoi näin vaurastua tullituloilla jo sodan jälkeen. Valtiolle vuonna 1860 kertyneistä varoista 38 prosenttia oli tullituloja, kun ne olivat 1840 olleet 17 prosenttia. Myös Venäjältä Suomeen tuleville etenkin ylellisyystavaroille oli määrätty tulli.<sup>1</sup>

Suomen teollisuuden kiinnittyminen maailmanmarkkinoihin ja myös sisäinen kaupankäynti edellyttivät vauhdittuakseen lainsäädäntöreformia ja rahajärjestelmän, pääomamarkkinoiden ja liikenneolojen parantamista sekä työvoiman liikkuvuutta rajoittavien esteiden poistamista. Ne saatiin toteuttaa Venäjälle lojaalissa Suomessa.

Myös taloudellista toimintaa palveleva lennätinverkko rakennettiin jo Krimin sodan aikana. Myöhemmin se oli myös rautatieliikenteeseen liittynyt elementti. Ulkomaankaupankäyntiä edistivät myös parantuneet yhteydet länteen, sillä lennätinyhteys Ruotsiin oli luotu 1860. Liikenneyhteydet paranivat merkittävästi, kun, Kaakkois-Suomessa Saimaan vesistöalue liitettiin merikaupan piiriin kanavalla 1856. Helsinki–Hämeenlinna rautatie ei ollut taloudellisesti perin tuottoisa, mutta harvat silloin näkivät sen palvelevan myös sotilaallista toimintaa. Hämeenlinna olisi Helsingin suojaväistöalue ja mahdollistaisi toisaalta joukkojen nopean siirron pääkaupungin puolustamiseksi. Radan avulla saatettiin myös helpottaa joukkojen keskittämistä Sisä-Suomeen vesistöjen partaille. Joukot voitaisiin edelleen kuljettaa järville perustetuilla laivasto-osastoilla vihollisen hyökkäysurille Pohjanlahden rannikolta Pietariin. Vuosisadan vaihteeseen mennessä oli autonomian alun harva maantieverkosto merkittävästi tihentynyt. Silloin myös Kotka, Helsinki, Hanko, Turku, Rauma, Pori, Vaasa, Oulu, Kuopio ja Joensuu oli liitetty rautatieyhteyksin Pietariin.<sup>2</sup>

J. V. Snellman oli 1868 vastustanut Pietarista Suomeen johtavan leveäraiteisen radan rakentamista Suomen ottamin lainavaroin nälkävuoden aiheuttamana hätäaputyönä. Hän oli esittänyt, että rataosuus tuli rakentaa kapearaiteisena. Hankkeen myöhentämistä hän perusteli sillä, että nälän heikentäminen suomalaisia kuolisi ilman ratatyön rasitustakin runsaasti. Hanke asettaisi Suomen myös taloudellisesti vaikeaan asemaan eikä rata olisi siinä vaiheessa kansallisesti tai valtakunnallisestikaan merkittävä. Kun Snellman ei halunnut ymmärtää tätä kenraalikuvernöörinkin ajamaa Venäjän rajavaltioon liittyvää sotilaallisesti tär-

---

1 Olkkonen 1988, 478–479.

2 Nygård ja Kallio 1988, 591–592.

keätä hanketta, hän sai keisarin määräyksestä jättää tehtävänsä senaattorina ja käytännössä pääministerin tehtävien hoitajana.<sup>1</sup>

Vuoteen 1881 mennessä Etelä-Suomen sotilaallisesti tärkeä rautateiden runkoverkko oli rakennettu Suomen varoin Pietarista Hämeenlinnaan, Helsinkiin, Hankoon, Turkuun ja Tampereelle. Rautatiet tukivat jo 1873 läntisen merikaupan sekä henkilö- ja postiliikenteen tarpeita myös talvella aluksi Hangosta talvilaiva Expressenillä ja sen avustamiseen 1890 hankitulla jäänmurtaja Murtajalla sekä 1898 hankitulla Sammolla. Säännöllinen ahtojäistä riippumaton talviliikenne Turusta Ruotsiin alkoi 1898 turkulaisten ostamien osakkeitten avulla matkustaja-rahtilaiva Borella ja sen avuksi seuraavan vuonna hankitulla Avance-jäänmurtajalla. Merikauppa ja etenkin teollisuuden vienti länteen eivät voineet olla pysähdyksissä puolen vuoden kestoisten jäätalvien aikana. Toisaalta Venäjän suoja- eli differentiaalitulit alkoivat jo 1885 vähin erin rajoittaa idänkauppaa<sup>2</sup>.

Krimin sota aiheutti rahataloudessa epävakautta ja inflaation. Senaatti oli jo 4.4.1860 tehnyt Aleksanteri II:n kehotuksesta esityksen Suomen omasta rahayksiköstä markasta. Venäjällä setelien pörssikurssien virallistamista ei voitu hyväksyä, mutta oma raha ja sen arvon määrittäminen neljännesruplaksi hyväksyttiin. Keisarin luottamus suomalaisiin ja siihen liittyen autonomisen Suomen taloudellinen vahvistaminen olivat jälleen taustalla. Laajan huomion kohteeksi Suomessa nousseen rahakysymyksen täydellinen kieltäminen olisi varmaan herättänyt tyytymättömyyttä ja kuohuntaa. Sitä ei varmaankaan haluttu Suomessa saman aikaan, kun maaorjien vapauttamisen ja Puolan tapahtumien pelättiin aiheuttavan yhteiskunnallisia häiriöitä. Suomen valtiopäivien kokoontumiskutsun viipyminenkin oli hämmentämässä mieliä. Fabian Langenskiöldin aloittamana ja hänen seuraajansa J. V. Snellmanin rahauudistusponnistelujen tuloksena saatiin markka sidotuksi hopeakantaan 1865, jolloin lopullisesti saatettiin päätökseen jo Porvoon valtiopäivillä annettu lupaus omasta kansallisesta rahasta, joka mahdollistaisi taloudellisen vakauden ja kehityksen. Tässä hankkeessa keisari luotti ”Snellmanin korkeaan finanssioppiin”, jonka toteuttamiseksi Suomen valtio sai 1863 ottaa ensimmäisen länsimaisen lainan pankkiiriliike M. A. Rothschildilta. Keisari oli tässä yhteydessä kuitenkin tarkoin tukeutunut Venäjän finanssiministerin antamiin lausuntoihin Venäjän valtakunnallisesta edusta. Tästä suomalaisten separatismista oli hankkeen eri vaiheissa noussut tyytymättömyyttä Venäjällä. Jopa kenraalikuvernööri P. I. Rokassovski oli liittynyt vastarintaan, koska sotilasmenot nousisivat deflaation takia 20 prosenttia. Vastarinta saatiin vaimenemaan 10 prosentin korvausmenettelyllä.<sup>3</sup>

---

1 Savolainen 2006, 37–38.

2 Kuusterä 1995, 70, 72 ja 82; Polvinen 1984, 259,261.

3 Vaherno 2006, 21-29.

Osana hanketta oli ollut, että maan oma hopeamarkka olisi ollut ainoa Suomessa käypä raha, jolla olisi siten hopeaan sidottuna myös oma arvonsa kansainvälisillä rahamarkkinoilla. Keisarin Venäjällä oli lisäksi samaan aikaan ollut käynnissä hanke sitoa rupla samalla tavalla hopeakantaan, mutta se ei onnistunut talouden epävakauden ja lopulta Puolan kapinan synnyttämissä oloissa 1863. Suomen hanketta tukemaan saatiin kuitenkin vielä keisarin antama rahamanifesti 8.11.1865, jonka myötä Suomen hopeamarkasta tuli ikään kuin vahingossa ainoa maassa käypä seteliraha. Hopean hinnan lasku pakotti Suomen itsenäisen talousjärjestelmän siirtymään keisarin suostumuksella 1878 kultakantaan ja näin maan kansantalous oli jälleen saatu vakaan kasvun uralle siirryttäessä 1900-luvun puolelle. Suomen rahauudistusta on pidetty Suomen taloudellisen ja poliittisen autonomian keskeisenä perustekijänä ja kulmakivenä.<sup>1</sup>

Suomen autonomian alusta asti maan taloudellista nousua oli voimistettu valtion ottamalla lainoilla, jotka saatiin ottaa aluksi maan sisäisinä ja sitten Venäjältä saatuina lainoina keisarin asetusten turvin, sillä valtiopäivien olisi pitänyt perustuslain mukaan esittää ne ensin keisarille. Autonomian alussa Suomen Pankin perustamiseen saatiin 1811 ja 1840 lainat. Niihin liittyivät Venäjänkin pyrkimykset irtisanoutua Suomessa Ruotsin kruunusta. Jo 1830 senaatti oli ottanut lainan Nikolain kirkon ja Bomarsundin linnakkeen rakentamiseksi. Krimin sodan aiheuttamien tuhojen korjaamiseen ja etenkin kauppalaivaston jälleenrakentamiseksi oli saatu ottaa lainat 1855 ja 1856. Valtion liikenneyhteyksien investointeihin otettiin lainat 1862. Saimaan kanavan rakentamiseksi oli lainaa otettu jo 1845–1856 sekä 1858 rautatien rakentamiseksi Helsingistä Hämeenlinnaan.<sup>2</sup>

Suomi ei enää lainannut Venäjän imperiumin sisältä vaan oli jo 1863 ottanut ensimmäisen ulkomaisen lainansa M. A. von Rothschild und Söhne:ltä rahauudistukseen ja sen jälkeen katovuosista selviämiseen 1866 ja 1867. Erlanger & Söhneltä otettiin laina 1868 Pietarin radan rakentamiseksi sekä edelleen Rothschildiltä useita lainoja 1874–1886 samoin rautateiden rakentamiseksi ja edellisten lainojen maksamiseksi. Lopulta vuodesta 1895 alkaen lainoja otettiin myös Crédit Lyonnais consortiumilta.<sup>3</sup>

Krimin sodan luottamuksen vaimennuttua 1890-luvun lopulle tullessa oli autonominen Suomi näin ehtinyt kasvaa yhä nopeammin ja voimakkaammin kansalliseksi ja taloudellisesti hyvinvoivaksi valtioksi, joka mittavan alkukiihdytyksen antaman jatkuvuuden ja taitavan väistelyn avulla saattoi torjua venäläistämispyrkimyksiä. Siviiliväestön ponnistelut Krimin sodassa olivat tuottaneet Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen, jonka luoman aallon harjalla taiteillen oli saatu laskettua kansallisvaltio Suomen kulma- ja peruskivet.

---

1 Vaherno 2006, 21 - 29; Arola 2006, 43.

2 Arola 2006, 49–50.

3 Arola 2006, 58–59.

Suomen ja Baltian taloudellisen kehityksen vertailussa nähdään Venäjän samansuuntaisia pyrkimyksiä, jolloin sen lounaisilla ja läntisillä rajamaille ja niiden rannikoille tuli kyetä siirtämään nopeasti joukkoja. Elintason nostaminen ja sen myötä maatalouden kehittäminen sekä teollisuus olivat myös välttämättömiä kriisinajan sotavoiman huoltamiseksi.

Baltian talonpoikien saadessa vähin erin omaa maata viljelläkseen lisääntyi maatalouden tuottavuus, jota lisäsivät uudet viljelylajikkeet. Kriisien aikainen sotaväen muonitusolosuhteet näin myös paranivat. Maaorjien vapauttamisen yhteydessä oli teollisuuskin saanut työvoimansa. Kun elinkeinonharjoittaminen vapautui 1860-luvulla, luotiin paremmat mahdollisuudet yritystoiminnalle. Pääomia oli myös alkanut kerääntyä teollisuuden perustamiseksi. Virossa nämä tekijät alkoivat vaikuttaa ennen 1800-luvun puoliväliä. Eräitä suuryrityksiäkin syntyi kone- ja tekstiiliteollisuudessa, joista mittavin oli Narvassa toimintansa aloittanut tekstiilitehdas. Latviassa kehitys tapahtui samalla tavalla. Ventspilsissä ja Liepajassa rakennettiin laivoja. Liettua jäi näistä kehitysasteleista pahasti jälkeen, kuten oli laita myös maan hallinnossa ja kansalaisvaltiokehityksessä. Suomen tavoin rautateiden rakentaminen oli aloitettu 1860-luvulla Venäjältä Baltian satamakaupunkeihin, ja perusrataverkko oli valmis vuosisadan loppuun tultaessa. Venäjältä oli suorat yhteydet Tallinnaan ja Riikaan. Venäjän suoran rautayhteyden Suomeen katkaisi Neva, jonka yli rakennettiin silta vasta 1900-luvun puolella. Näin Tallinnasta tuli Pietarin sivusatama ja Riika toimi koko Venäjän läntisen merikaupan keskuksena.<sup>1</sup>

### **7.2.9. Suomen kansallinen kulttuuri saa voimistua**

Liitteen 7 viidennelle janalle on kirjattu suomalaisen kansallisen kulttuurin kehitystapahtumia. Suomalaiset kasvoivat vähin erin suomea puhuviksi suomalaisiksi. He eivät olleet ruotsalaisia eivätkä tulleet venäläisiksi. Usein pyrkimys tähän on kirjattu Porvoon valtiopäiviä seuranneen ajan alkuun kuuluvaksi Aleksanteri I:n lähipiirissä toimineen G. M. Armfeltin lausumaksi keisarin tahdoksi. Tämä suomalaiskansallisen, ei-slaavilaisen kulttuurin tavoittelun hyväksyminen Venäjällä, olisi ollut tarkoituksenmukaista maan venäläistämiseksi, koska näin Suomi vieroitettaisiin aluksi länsimaisesta revansistisen Ruotsin edustamasta kulttuurista. Kun tämä olisi tapahtunut, olisi vastasyntynyt, untuvikkona vielä heikko suomalainen oma kulttuuri luhistettavissa voimakkaamman slaavilaisen kulttuurin paineessa. Suomen venäläistämisen perustana oli vielä Bobrikovin aikana sama tekniikka, jonka voimin slaavilainen kulttuuri lopulta perisi voiton.<sup>2</sup>

---

1 Alenius 2000, 173–175.

2 Polvinen 1984, 171–172; Engman 2009, 242; Wahlbäck 2011, 74,76.

Samanlaista tekniikkaa käytettiin Baltiassa, jossa sen hallitsevaan saksalaisperäiseen osaan kohdistui samankaltainen painostus, kuin Suomen skandinaavisteihin. Alussa voimistettiin Baltian kantaväestön taloudellista ja oikeudellista asemaa sekä kulttuuria. Kun se alkoi heikentää hallitsevien saksalaisten asemaa, alkoi kummankin kansanosan venäläistäminen, joka sai vauhtia jo 1885. Sittemmin Venäjän oikeus- ja poliisilaitos ulotettiin Baltiaan, kunnallishallinnon kieleksi tuli venäjä samoin kuin Venäjän opetusministeriölle alistetuissa kouluissa.<sup>1</sup>

### *Suomen kansallisen kulttuurin vahvistaminen Venäjän aseena Ruotsia vastaan*

Ruotsin kanssa tehdystä sopimuksesta huolimatta Aleksanteri I oli sotilaana varmaan pohtinut uuden Venäjän merellisen länsirajan puolustamista jo 1819 tekemällään matkalla Suomessa, joka selkeästi noudatteli Pohjanlahden rantoja. Luonnollisesti tiestö vaikutti reitinvalintaan. Maan johtava älymystö oli kieleltään ja kulttuuriltaan ruotsinkielistä ja mahdolliseen revanssisotaan liittyneet otolliset sillanpääasemat olivat ruotsinkielisen väestön asuttamia. Länsivaltojen tuella ruotsinkielinen ja Ruotsin kulttuuriin kasvanut väestö voitaisiin manipuloida maihinnousujen tukemiseen ja kapinaliikkeen nostamiseen koko maassa. Näin luodulta tukialueelta iskut olisivat aiempien sotien kokemusten mukaan saattaneet jatkua edelleen Pietarin suuntaan. Suomalaisiin ja etenkin suomenruotsalaisiin kohdistui siten ennen Krimin sotaa turvallisuuspoliittinen epäluottamus.

Adolf Iwar Arwidssonin sanomaksi väitettyä hokemaa ”olkaamme siis suomalaisia” on aiemmissa tutkimuksessa jo todettu keisarin henkilökohtaisen ystävän ja ensimmäisen Suomen asiain komitean johtajan, maan todellisen johtomiehen Gustaf Mauritz Armfeltin sanomaksi ja jo aiemmin G. M. Sprengportenin pohjustamaksi poliittiseksi suomikeskeiseksi hankkeeksi. Armfelt oli sanonut: ”Keisari tahtoo, että me olemme suomalaisia”. Keisarin Venäjä ajoi tätä politiikkaa, jolla suomalaiset vähin erin erkaannutettaisiin Ruotsin länsimaisesta kulttuurista ja muistakin entisistä kytköksistään. Armfelt oli myös kitkemässä ruotsalaisvaikutusta toimimalla pääkaupungin siirtämiseksi kauempana Ruotsista sijaitsevaan Helsinkiin. Lisäksi hankkeeseen liittyi suomalaisia rauhoittava lupaus, ettei heitä ainakaan heti alettaisi venäläistää. Tämä seuraavienkin keisareiden hyväksi näkemä Armfeltin–Rehbinderin luoma poliittinen menettely kasvatti etäisyyttä Ruotsiin ja vahvisti Suomen kansallisvaltion kasvua. Se johti ajan myötä erillisvaltioaseman korostamisessa siihen, että venäläiset slaavilaisen kansallisuusaatteen noustessa myös Venäjällä alkoivat 1870-luvulta lähtien voimakkaasti arvostella Suomea. Se oli eräs painavimpia syitä 1899 alkaneeseen Suomen venäläistämiseen, koska tämä politiikka oli osaltaan luonut vahvan perusrakenteen slaavilaisesta

---

1 Hosking1998, 382–383; Lehti 2003, 155–157.

kulttuurista poikkeavalle voimakkaalle suomalaiskansalliselle valtiokehitykselle. Suomalaiset olivat saaneet säilyttää emämaan kansalaisia paremmat ja kansanvaltaisemmat etuutensa ja vahvistaa niitä. Erityiset kansalliset symbolit, kansallista itsetuntoa kasvattavat hankkeet ja hallinnollisesti kansanvaltaiseen suuntaan kehittyneet instituutiot olivat silloin erkaannuttamassa Suomea Venäjältä.<sup>1</sup> Arwidsson oli jo 1830 nähnyt, että tämä suomalaisuuspolitiikka päättyy maan itsenäistymiseen muutamassa sadassa vuodessa.<sup>2</sup>

Keisareilla oli ollut myös pohdittavina Venäjän maaorjuuden aiheuttamat haitat, jotka estivät maan teknistaloudellisen kehityksen ja sotalaitoksen nykyaikaistamisen. Maaorjien vapauttaminen edellytti mittavia toimenpiteitä paikallishallinnon kehittämiseksi kansanvaltaisempaan suuntaan ja kansan koulutustason nostamista. Aleksanteri I oli pohtinut ja Nikolai I oli jo vuosina 1826–1847 asettanut kymmenen komiteaa pohtimaan maaorjuuden poistamista<sup>3</sup>. Vanhan Suomen mallin mukaan olisi harkittu länsieurooppalaistyyppisiä uudistuksia. Tämäkin edellytti sitä, ettei tätä mallifaktorimaata ainakaan heti venäläistetty, mikä vaikutti Suomen autonomisen aseman säilyvyyteen.<sup>4</sup> Ruotsille oli lisäksi 1811 näytetty Venäjän hoitavan Suomen asioita niin hyvin, että sen vuosien 1721 ja 1743 rauhanteoissa Venäjälle luovuttamat alueet oli jälleen liitetty Suomeen. Alueen suomalaisia oli näin rauhoitettu kirkollisen sekä hallinnollisen yhteyden palauttamisella. Lisäksi olisi mahdollistettu lahjamaiden talonpoikien vapauttamisen mallikokeilu, josta olisi sittemmin ammennettu kokemuksia Venäjän maaorjien vapauttamiseksi 1861.

Vanhan Suomen antama malli oli myös ollut pohdinnoissa mukana, kun Aleksanteri I:n piti päättää Puolan itäalueiden palauttamisesta takaisin Puolalle. Sitä varten oli Suomen asiain komitean puheenjohtaja G. M. Armfelt laatinut muistion keisarille Suomen kokemuksista Vanhan Suomen liittämisestä autonomiseen Suomeen.<sup>5</sup>

### *Suomalaisten lojaalisuus ja Venäjän luottamus suomalaisiin*

Suomen liittäminen keisarin Venäjään 1808–1809 sodan jälkeen oli antanut maalle lähes 50 vuotta kestäneen rauhantilan, joka tarjosi suomalaisille mahdollisuudet kehittää maan asukkaiden hyvinvointia. Se oli aiemmin ollut lähes mahdotonta Ruotsin yhteydessä, sillä maa oli ollut useita vuosikymmeniä venäläisten tai

---

1 Tommila-Pohls 1989, 52; Harle-Moisio 2000, 79; Korhonen 1966, 12.

2 Junnila 1979, 78.

3 Kalleinen 1994, 43.

4 Jussila 2004, 32; Ramel 2001, 326. Vanhan Suomen liittäminen yhtenä syynä oli saada kokemuksia Venäjän reformipolitiikan toteuttamiseksi.

5 Hovi 1994, 72.

ruotsalaisten sotatoimialueena. Venäjän lepytyspolitiikka oli, tosin vaimentuen, jatkunut Krimin sotaan asti ja oli poistanut maaväestön pelon asemansa heikkenemisestä entiseen verraten, vaikka Venäjällä vielä silloin vallitsi maaorjuus. Keisarit olivat pitäneet voimassa Porvoon valtiopäivillä suomalaisille lupaamansa luterilaisen uskonnon häiriöttömän harjoittamisen ja Ruotsin ajalta periytyneet ja vähin erin autonomisen maan perustuslaiksi mielletyt vuoden 1772 hallitusmuodon sekä vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjan. Perustuslaki ja sitä konstituoivan sanalla kuvaava käsite oli kuitenkin jo vuoden 1825 dekabristikapinasta alkaen saanut keisarit Nikolai I:n ja Aleksanteri II:n pitämään sitä autokratian tuhoamisen synonyyminä. Autonomisen Suomen perustuslaiksi tarjottuja kohtia haluttiin enemmänkin mieltää vuodelta 1734 yleisen lain ja säätöjä koskevien privilegioiden kaltaisiksi maan sisäisen hallinnon asioiksi, joista selkeästi ilmeni myös ehdoton keisarin yksinvaltainen ja kiistämätön hallintotapa.

Vielä Krimin sodan jälkeen etenkin osa ruotsinkielisestä väestöstä ja liberaaliskandinavistisesti suuntautuvasta opiskelevasta nuorisosta oli todennut, ettei sillä ollut mitään aihetta kiittää Venäjän suurvaltaa. Sen pitkän tähtäimen politiikan päämääränä ollut Euroopan ja maailman merien herruuteen pyrkiminen oli johtanut sotaan, jonka aloittamiseen Suomella ei ollut mitään omaa syytä. Usko ikuisesta rauhasta Venäjän suojissa oli luhistunut. Suomi oli menettänyt moneksi vuodeksi merikaupan tuottaman hyvinvoinnin ja joutunut ottamaan vastaan emämaahan tarkoitetut iskut rahoittaen alueensa sotatoimet jopa siviiliväestön osallistuessa sotatoimiin. Venäjä ei kyennyt suojaamaan autonomista aluettaan, mikä olisi ollut sen velvollisuus. Se näki, etteivät suomalaiset olleet mitään velkaa venäläisille. Tämä näkyi mm. siinä, että jopa osa suomalaisista virkamiehistä jäi mielenosoituksellisesti pois Suomen kenraalikuvernöörin 14.4.1856 johtamista sodan päättymisjuhlista, koska tilaisuuteen oli kutsuttu myös venäläisiä upseereita.<sup>1</sup>

Venäjälle oli Krimin sodan jälkeenkin mielekästä tukea suomalaiskansallisia päämääriä, joiden myötä suomen kieli ja siihen liittyvä kulttuuri saisivat kehittyä aseena skandinavismia vastaan. Hankkeen keskushenkilönä ollut J. V. Snellman oli ainutlaatuinen suomalaisuusmies ja hankkeen henkilöfaktori. Snellmanin tavoitteena oli Suomessa silloin 80 prosenttia äidinkielenään suomea puhuvan kansanosan käyttäminen apuna suomalaiskansallisen valtion luomiseksi. Hän ja hänen aikalaisensa näkivät jo silloin, että slaavilainen kulttuuri sekä venäjän kieli oli jo omaksuttu kansan ylimmän kerroksen, etenkin virkakoneiston piirissä.<sup>2</sup>

Suomenkieliset kirkon piiriin jääneet herätysliikkeet, kansalaisjärjestöt, osuustoiminta ja vapaapalokunnat olivat Venäjästä poiketen usein sallittuja Suomessa. Ne lähensivät suomalaisia toisiinsa yli säätörajojen ja antoivat myös rutiinia suomen kielen käyttöön ja ennen kaikkea taitoa maaseudulta aikanaan

---

1 Lindblad 1947, 127–128; Klinge 1997, 195.

2 Virkkunen 1935, 177–178.



tuleville kansanedustajille hoitaa yhteisiä asioita. Lisäksi he saivat kokemusta asioiden demokraattisesta käsittelystä.<sup>1</sup>

Kieli oli ollut Snellmanille keskeisin elementti vahvan kansallisvaltion kehitykselle. Hän oli ollut myös sitä mieltä, että jos ruotsin kieli olisi ollut maan eniten viljelty kieli, olisi sekin kelvannut kansallisvaltio Suomen luomiseen. Suomen fennomaanit olivat Venäjän tukemana vähin erin saamassa yllötteen Suomen erottamista Venäjästä havitelleista ja Ruotsinkin tukemista skandinavistisista liberaaleista. Näiden propagandaa vastaan taistelivat Suomessa J. V. Snellmanin johtamat fennomaanit. Snellmanin suunnitelma kansallisvaltion luomiseksi Venäjän suojaamana ja sen edellyttämä taistelu skandinavisteja vastaan ilmeni selvimmän Puolan kapinan ja säätyvaltiopäivien kokoon kutsumisen aikoihin hänen *Litteraturbladet*iin 1863 laatimastaan kirjoituksesta ”Sota vai rauha Suomelle”<sup>2</sup>. Siinä fennomaanien mielestä kansallisesti vielä keskeneräisen Suomen yhtenäisyys oli päämäärä sinänsä ja se oli saavutettavissa ainoastaan autonomisen Suomen sisäisen rauhantilan vallitessa, joka toteutuisi vain Venäjän keisarin täydellisen turvallisuuspoliittisen luottamuksen turvin. Snellman halusi säilyttää Suomen autonomisen aseman Venäjän yhteydessä ja korosti siten kaikkinaista lojaalisuutta keisarin Venäjälle. Siihen kuului Venäjälle vastenmielisten mielenilmaisujen ja etenkin neulanpistopolitiikan välttäminen. Tämä oli sitä samaa jo *Armfeltin* ja *Rehbinderin* vaatimaa realismia suhteessa suurvaltaan, jota sittemmin noudattivat yya-Suomen Paasikivi ja Kekkonen. Sitä on sivuttu myös 1960- ja 1970-luvuilla *finlandisierung*-keskusteluissa<sup>3</sup>.

Edellä mainittu varovaisuus näkyi jopa puhtaasti suomalaiskansallisessa Porthanin patsashankkeessa vuosina 1861–1864. Porthanin syntymän 123-vuotispäivänä 9.11.1861 oli *Litteraturbladet*iä ollut kirjoitus ”Hvad var Porthan”. Siinä kerrottiin Danten luoneen italian kielen, johon jotenkin liittyi Italian kuningaskunnan synnyttänyt taistelu. Porthan olisi ollut samankaltainen suomalaisen hengen löytäjä, mutta suomalaisten kohdalla oli kyse siitä, että he vain halusivat puhua suomea eivätkä ruotsia tai venäjää. Tekstissä tohdittiin kuitenkin mainita, että Arwidsson oli vain jatkanut Porthanin työtä ja hehkutettiin suomenkielen keskeistä asemaa nousussa omaksi kansakunnaksi. Kun Suomen kansa sitten 9.11.1864 paljasti Porthanin muistopatsaan, maan ensimmäisen ulkoilmaan julkisin varoin pystytetyn patsaan, oli kenraalikuvernöörin sijainen 7.11.1864 lähettänyt maaherralle kirjeen, jonka mukaan puheissa ja lehdistöissä tulisi välttää loukkaamasta venäläisten kansallishenkeä sekä asiattomia puheita Suomen poliittisista suhteista Venäjään.<sup>4</sup>

1 Virkkunen 1935, 178–180; Jussila–Hentilä–Nevakivi 2009, 62–66.

2 Juva–Niitemaa–Tommila 1970, 108–110.

3 Ojanen 2006, 16; Lappalainen 1982, 206–207; Korhonen 1966, 16–17.

4 KA, KKK Fa 972, erillinen ohut nippu n:o 146. Nippu sisältää asiakirjoja ja lehtileikkeitä, jotka liittyvät Porthanin patsaan paljastamiseen.

J. V. Snellmanin kirjoittamilla fennomaanisilla kirjoituksilla oli lukijana myös Aleksanteri II, jonka työpöydälle näitä ennen sotaa jopa vapaamielisiksi luokiteltuja ja sensuroituja kirjoituksia toimitettiin käännettyinä. Snellmanin kirjoitus *Litteraturbladet*issa 1863, englantilais-ranskalaisen sodan taas uhatessa Venäjää ja Krimin sodan tavoin myös Suomen rantoja, kertoi keisarille, miten fennomaanit olisivat jälleen lojaaleina ja jo toistamiseen taistelemassa keisarin Venäjän puolesta uhkaavan kriisin aikana.<sup>1</sup>

Keisarin luottamus ja Suomen ministerivaltiosihteeri Aleksander Armfeltin sekä kenraalikuvernöörin aktiivisuus olivat tekijöitä, jotka vaikuttivat suomen kielen saamisessa 20 vuoden kuluttua Suomen viralliseksi kieleksi rinnan ruotsin kielen kanssa. Asiaa oli ajanut Snellman suomalaiskansallisen toimintansa keskeisenä hankkeena, ja se vahvistettiin hänen esittelemänään keisarille Parolassa 1863. Senaatissa asia ei olisi mennyt läpi, koska siellä ruotsinkielinen enemmistö ei olisi sitä hyväksynyt. Esitys valtiopäivien käsittelemänä olisi arvioiden mukaan edennyt vieläkin hitaammassa aikataulussa kuin nyt hyväksytyssä 20 vuodessa. Venäjän suopeus suomenkieltä kohtaan oli mielekästä toimintaa Ruotsista Suomeen säteilevää skandinavismia ja sen edustamaa liberalistista kulttuuria vastaan. Suomalaisuuden korostaminen oli tuottanut aineksia kansan syvien rivien taistelutahtoon jo Krimin sodan aikana. Tähän samoin kuin valtiopäivien kutsumiseen liittyi Paasivirran mukaan suomalaisten loitontaminen puolalaisten tapaisesta kansannoususta.<sup>2</sup>

Fennomaanien pohdintojen taustalla oli lisäksi ajatus siitä, että Venäjän keisarin autokraattista järjestelmää omalta osaltaan tukemalla uskottiin myös vältettävän vaara, joka aiheutuisi, jos Venäjä muuttuisi järjestelmältään kansanvaltaisemmaksi. Silloin Venäjälle syntyisi kansanedustuslaitos, joka koostuisi Venäjän eri maakuntien ja kaupunkien edustajista ja siten myös autonomisen Suomen edustajista. Se olisi lakkauttanut tai ainakin vähentänyt autonomisen Suomen omien kansalaisten muodostaman senaatin ja pitkään, vuodet 1809–1863, odotettujen säätyvaltiopäivien merkitystä.<sup>3</sup>

Snellmanille Suomen itsenäisyys ei ollut ehdoton edellytys kansallishengen ja kansallisuusaatteen toteutumiselle matkalla kansalliseen kypsytyteen.<sup>4</sup> Vääjäämättä oli kuitenkin kehittymässä tilanne, josta Snellman visusti vaikenä. Suomi oli saavuttamassa aseman hänen ”*Läran om staten*”-teoksessaan kuvaamana täydellisenä kansallisvaltiona ja olisi siten valmis vaikka eroamaan jopa väkivalloin Venäjästä sopivan tilaisuuden tullessa. Siitä jo Mathias Aleksander Castrén oli

---

1 Savolainen 2006, 15–16; Juva–Niitemaa–Tommila 1970, 108–110.

2 Tommila–Pohls 1989, 78–79; Paasivirta 1978, 242–243.

3 Korhonen 1966, 18–19.

4 Korhonen 1979, 17.

aikanaan maininnut<sup>1</sup>. On siis nähtävä se, ettei Aleksanteri II ollut yksin kaksikasvoinen Janus-jumala<sup>2</sup>, joka katsoi liberaalisti tulevaan, mutta perui usein hankkeensa konservatiivien hyväksi ja katsoi siten kaihoten menneeseen. J. V. Snellman katsoi lähihistoriassa toimiessaan lojaalisti Venäjän keisarin suuntaan, mutta kaukaisuuteen katsoessaan hänen täytyi nähdä ajamansa kansallisvaltiopoliittikan lopputulos, eli että suomalaiset määrittelisivät autonomisen alueensa valtioksi.<sup>3</sup>

Krimin sodan jälkeinen tilanne autonomisena osana Venäjää, omine Ruotsin vallan ajan perua olevine vähin erin uudistuvine lakeineen, oli siten pitemmän päälle parempi turva myös kansanvaltaisen kehityksen perustana, vaikka senaatti ja tulevat säätyvaltiopäivät saattoivat olla vain neuvoa antavina laitoksina itsevaltaisen keisarin tekemille päätöksille. Näin suurin osa suomalaisista oli omaksussa Suomen toisen kansallisen herättäjän J. V. Snellmanin opastuksen eli maan kansallisen kulttuurin kasvattamisen Venäjän keisarin yksinvallan kaikkinaisessa suojeluksessa. Krimin sodan rutinoimat toimintamallit tälläkin alalla saivat jatkoa.

Krimin sotaa edeltänyt suomenkielisen kirjallisuuden sensuuri liudentui jo sodan aikana kansan vaatimaan informaatiotarpeeseen, ja muodollisesti sensuuriasetus kumoutui 1860<sup>4</sup>. Vuoden 1866 painovapausasetus ja suomenkielinen opetuskin olivat toteutuneet. Suomen kansan oma historiateos 1869 kertoi kansallisesti erillisestä alueesta.

Suomen kansallisen kulttuurivaltion kehitykselle ei Arwidssonin aikana ollut vielä vahvoja rakennusaineita, mutta suomenkielen ja etenkin sen muinaisen kalevalaisen kulttuurin juurien löytyminen ja voimistaminen monin kansallisin hankkein antoi J. V. Snellmanille ja fennomaaneille aseet taistelussa liberaaleja ja skandinavisteja vastaan.<sup>5</sup>

Verrattaessa Suomea ja Baltiaa toisiinsa nyt tutkittavana ajankohtana nähdään, että kehitys väestöllisesti ja hallinnollisesti yhtenäisemmässä Suomessa oli lähes ongelmaton Venäjälle. Siten pitkäjänteinen kansallinen kehitys oli sallitumpaa Suomelle. Ruotsinkieliset liberaalit eivät muodostaneet niin suurta turvallisuuspoliittista uhkaa kuin Baltian saksalaisten yksinvaltainen ja mahdollisesti Saksan etuja tulevaisuudessa ajava hallinto.<sup>6</sup>

Baltiassa voimakas kansallinen herääminen alkoi vasta 1860-luvulla. Se löi itsensä läpi suurten kansanjoukkojen keskuudessa vasta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Keisarin Venäjä oli suosinut tätä kehitystä 1880-luvulle asti ja käytti sitä aseena baltiansaksalaisten erioikeuksia vastaan. Näiden heikentyessä

---

1 Junnila 1986, 162.

2 Radzinski 2005, 149–150.

3 Jussila 2004, 270 – 282.

4 Seppälä 1994, 61.

5 Junnila 1979, 182.

6 Hosking 1998, 382–383.

ja balttien kansallisuusliikkeen ollessa vielä varttumassa olisi slaavilaisen kulttuurin avulla saatu parempi jalansija Baltiasta ja tukevampi ote alueen asukkaista. Keisarilla tuli olla suora yhteys kansalaisiinsa<sup>1</sup>, eikä vain saksalaisten välittämänä – olivatpa saksalaiset keisarille kuinka lojaaleja tahansa Baltian paikallishallintoa yksivaltaisesti hoitaessaan. Venäjä salli ja tuki siksi kaksivuotisen alkeiskoulun kehittämistä kansan kielellä. Myös kansallista taloutta tuettiin monin tavoin mm. perustamalla laivanvarustamo Linda. Luku- ja kirjoitustaito nousivat Suomeenkin verrattaessa korkealle tasolle. Venäjän vallan aikaisen huippunsa saavuttivat Baltian pohjoisosan asukkaiden luku-, kirjoitus- ja laskutaito. Se oli 1880-luvun lopulle tultaessa yli 90 prosenttia väestöstä, kun lukutaito Suomessa<sup>2</sup> oli vasta 75 prosenttia, ja vain 10 prosenttia osasi kirjoittaa.<sup>3</sup>

Vaikka Aleksanteri II höllensi sensuuria 1850-luvun lopulta alkaen, ja sanomaja aikakauslehdissä oli mahdollista ajaa kansallisvaltiolle keskeistä viroin kielen asemaa, oli Kalevalan kaltaisen kansalliseepoksen Kalevipoegin julkaisemiseksi taisteltava vielä balttilaista ennakkosensuuria vastaan. Suomessa sensuuri oli ”lempeämpää”. Siitä kertoo se, että teos virolaiskansallisena kokonaisuutena saatettiin painaa vasta 1862 Kuopiossa, jossa painatus oli myös halvempaa. Tämän virolaisen kirjallisuuden merkkiteoksen tuomiseksi Viroon piti vielä lahjoa Pietarin tullimiehiä uuden ennakkosensuurin välttämiseksi kotimaassa.<sup>4</sup>

Venäläinen nationalismi heijastui siten jo 1860-luvulta alkaen Baltian politiikkaan. Kun Itämeren saksalaisten erikoisasema oli 1880-luvulla lähes murskattu, alkoi lättiläisten ja virolaisten kansallisten liikkeiden nujertaminen. Saksalaiset kävivät silti kulttuurisesti ja taloudellisesti venäläisiä ja baltteja voimakkaampina osittain menestyksellistä taistelua asemansa puolesta tsaarinvallan loppuun asti. Venäjän kieli kuitenkin määrättiin 1892 kaikkien koulujen opetuskieleksi, sensuuri voimistui ja kansalliselta pohjalta nousseet yritykset pyrittiin tukahduttamaan. Viron kielellä annettu luku- ja kirjoitustaito taantuivat ja jäivät venäjän ja saksan kielen varjoon. Viron ja Latvian kansalliset liikkeet lamautuivat tilapäisesti 1880-luvun lopulta 1890-luvun alkuun asti.<sup>5</sup>

Kansallisrunoilija Runebergin patsas saatiin paljastaa suuressa isänmaallisessa juhlassa 1885 ja Maamme-laulun säveltäjän rintakuva vielä 1895 samoin isänmaallisessa tilaisuudessa, mutta Lönnrotin patsas oli 1902 pakko paljastaa

---

1 Hosking 1997, 382–383. Slaavilaisaktiivistien Jurii Samarinin raportti keisarille 1849, joka vielä torjuttiin, ja Ivan Aksovin kirjoittelu 1862 Baltian saksalaisten luomasta uhasta. Vasta Aleksanteri III eväsi 1881 Saksalaisen ritarikunnan privilegioit.

2 Olkkonen 1988, 500.

3 Niitemaa–Hovi 1991, 308, 316–318; Alenius 2000, 168–170.

4 Mettala 2005, 337; Zetterberg 2007, 416.

5 Niitemaa–Hovi 1991, 319–323; Alenius 2000, 169, 179–185.

ilman juhlallisuuksia. Se kertoi Venäjän uudesta kannanotosta Suomen kansalliseen kulttuuriin ja uskosta sen vaikutukseen maan erillisvaltiokehityksessä.<sup>1</sup>

### *Suomi nopeasti uudistuvana mallimaana Bulgarialle, Turkille ja arabimaille*

Pappi ja kirjailija sekä sittemmin Belgradin yliopiston professori Grigori Petrov (1868–1925) laati nälkävuosien ja niitä seuranneitten aikojen jälkeen Suomen 1800-luvun loppua ja 1900-luvun alkua käsittelevän venäjänkielisen käsikirjoituksen Valkolumpeiden maa – Suomi. Sitä ei käännetty suomeksi, mutta jo vuonna 1925 bulgariaksi nimellä ”Valkoliljojen maa – Suomi” ja siitä lyhennellen turkiksi 1928, joka käännettiin pari vuotta myöhemmin arabiankielelle. Kirja oli saanut laajan levikin myös Afrikan ja Aasian maissa. Teoksia on painettu satoja tuhansia. Turkin kielellä siitä on otettu neljätoista painosta. Teos on uudella turkin kielellä eniten levinnyt teos. Pekka Karvanen on kääntänyt teoksen suomeksi Valkoliljojen maa – Suomi (1978) turkkilaisesta 1968 täydennetystä teoksesta. Teos kuvaa Suomea mallimaana valtiollisesti uudistuville Bulgarialle ja Turkille sekä eräille Afrikan sekä Aasian maille, jolloin Suomen kansallisen herättäjän Snellmanin asettamat monen mielestä jopa utopistiset ja demokraattisesti hallittavan yhteiskunnan ihanteet autonomisessa Suomessa kyettiin myös suurelta osin toteuttamaan käytännössä hänen valtiofilosofiaansa seuraten. Siinä ihaillaan erityisesti suomalaisten sivistystason ja kansantalouden nopeata nousua ja omia asevoimia. Pappiskoulutuksen saanut Petrov näkee sivistystason nopean nousun tienä Jumalan luo. Yksi hänen paristakymmenestä teoksestaan ”Evankeliumi elämän perustuksena” (1905) on käännetty suomeksi. Se on tämän pietarilaisen kansakoulun ja erään sotakoulun uskonnon opettajan sekä kirjailijan keskeisin viesti hänen kansaeläjilleen. Hänellä oli myös yhteydet kansakoulujen ja sotakoulujen tarkastajaan suuriruhtinas Konstantin Konstantinovitšiin, joka oli joutunut, kuten aikanaan isänsä Konstantin Nikolajevitš, karkotetuksi hovista liberaalisen mielenlaatunsa takia. Petrov oli useina vuosina matkustellut Suomessa ja hänen sanotaan ollen ennen vallankumousta Venäjän tunnetuimpia kirjailijoita. Hän oli ollut myös menestyksellinen Ruskoje Slovo -lehden päätoimittaja. Petrovin teos ”Valkoliljojen maa – Suomi” on kuulunut Bulgarian ja Turkin virkamiesten ja Uuden Turkin perustajan Kemal Atatürkin määräyksestä sotakoulujen pakollisiin kurssikirjoihin. Vielä 1960-luvun vallankaappauksen suorittanut upseeriryhmä mainitsee teoksen vaikuttaneen voimakkaasti heidän maailmakatsomukseensa ja sivistystasoonsa. Petrov ei suoraan vertaile olosuhteita Venäjällä ja Suomessa, mutta hän oli mielipiteineen joutunut hovin, ortodoksisen kirkon sekä sittemmin vallankumousideologiiden syrjimänä vetäytymään pois Venäjältä. Hän vain toteaa

---

1 Rautio1998, 84,152 ja 174.

Romanovien valtakunnan luhistuneen, koska se ei osannut uudistaa valtiorakennetta tukevia lahonneita perustuksia. Hän antaa ymmärtää, että Suomen liittämällä Venäjään työnnettiin valtakunnan raja Pietarista kauas länteen, jolloin sillä alueella mahdollisesti tapahtuva toiminta vaikuttaisi aiempaa paremmin Venäjän turvallisuuden hyväksi. Siksi suomalaiset saivat ikään kuin tästä kiitoksena kehittää vapaasti omaa kulttuuriaan. Hänen teoksensa Bulgariaksi käänntänyt D. Bojkov vertailee kuitenkin maiden välisiä olosuhteita voimakkaasti. Perusteina ovat hänen saamansa kokemukset kahden vierailun aikana Suomessa 1909–1910. Hän toteaa: ”...Euroopassa missään maassa ei ole samanlaista kulttuurikehitystä, kuin Suomessa.” Hän puhuu demokratiasta. Sitten olivat vuorossa havainnot slaavilaisen ja länsimaisen kulttuurin välillä vallinneesta ristiriidasta yleisessä järjestyksessä ja siisteydessä. Myös kustannustehokkuus rautateiden ja kanavien rakentamisessa oli Suomessa moninkertaisesti suurempi.<sup>1</sup>

Krimin sodan jälkeen tapahtunut nopea kehitys olisi näin emämaan luottamuksen turvin vauhdittanut kansallisvaltio Suomen kulttuurin ja kansantalouden voimistumista ainakin 1900-luvun alkuun asti.

### 7.3. Eliitti- ja mallifaktorit osina Suomen autonomian kehityksessä

Grafiikassa ja siihen liittyvissä teksteissä esitetyt mallifaktoreihin viittaavat kohdat mainitsevat Suomen Venäjän mallimaaksi, josta saatettiin ottaa virikkeitä maaorjuuden poistamiseksi ja keisarivallan hallinnon uudistamiseksi. Suomessa ei ollut maaorjuutta, mutta maata omistavien lisäksi oli kylläkin torppareita ja maatupien asukkaita, joista osa oli selkeästi vähävaraisia. Suomessa toimivat edelleen Ruotsin ajan lakien ja poliittisen elämän perinteitten rutinoimat neljä säätyä, joiden välillä oli ollut myös merkittävää solidaarisuutta. Lisäksi maa oli jo silloin tottunut olemaan erillisenä osana valtakunnan hallintoa, eikä ollut venäläistynyt. Venäjään samoin liitetyt lähes Suomen veroiset itsehallinto-oikeudet saaneet Baltian maat ja etenkin Bessarabia eivät omanneet näitä kansallisvaltion hallintoa vahvistavia ominaisuuksia. Siten nämä olivat vähin erin menettäneet säätyjen solidaarisuuden puuttuessa tasapainoisen yhteiskuntarakenteensa.<sup>2</sup>

---

1 Petrov 1978, 1–18, 27–29; Liimatta, Kylkirauta 1/2014, 68; Ojanen 2006, 13–17; Radioateljee esittää: ”Istanbulin jälkeen” Yle Radio 1:ssä, että Kemal Atatürk oli hullaantunut Petrovin kirjasta Valkoilijojen maa – Suomi. Juha Seitzin ”Kolmen kulttuurin romantisoitu teos”-artikkeli. TS 8.11.2013, 39.

2 Jussila 1987, 114–117.

Henkilöfaktorit olivat myös merkittäviä. Venäjä oli toteuttanut keisarin henkilökohtaiseen ystävyyteen päässeitten Y. M. Sprengtportenin ja G. M. Armfeltin esityksiä autonomisesta Suomesta ja Vanhan Suomen liittämistä siihen. Keisari oli myös omaksunut Krimin sodassa toteutetun suomalaisen toimintamallin lännestä tulevan merellisen vihollisen torjumiseksi. Jussila esittää Suomen suuriruhtinaskunta -teoksessaan (2004) esimerkkejä siitä, miten eri hallintotehtävissään keisarin sisäpiiriin kuuluneet eliittihenkilöt vaikuttivat autonomisen Suomen voimistamiseksi.<sup>1</sup> He vastustivat Suomelle vahingollisia Venäjän hallinnon keskittämiskaavoja ja vähin eri voimistuvia kansallisimperialististen piirien hankkeita. Vaikka von Haartmania ja J. V. Snellmania ei ole pidetty keisarin henkilökohtaisina ystävinä on kuitenkin varmaa, että keisari koki nämä tapaamansa miehet ystäviensä tavoin luottomiehikseen heidän kirjoitustensa myötä. Snellmanin lehtiartikkeleita toimitettiin jopa venäjäksi käännettynä keisarin työpöydälle. Keisareilla oli hyvä henkilömuisti ja he halusivat henkilökohtaisesti tuntea tärkeät henkilöt. Heillä oli erityinen mieltymys, *fairblesse*, Suomeen. Tällä oli vaikutusta Suomen suhteisiin. Sortokausista huolimatta olivat viimeisetkin keisarit mieltyneitä uskolliseen Suomeen ja sen puolestapuhujiin.<sup>2</sup>

Suomalaisten ja Suomen alueen vaikutus sekä sen myötä Suomi-tietoisuus keisareiden tehdessä päätöksiä Suomen asioissa oli siten eräänlainen keisarin henkilöön liittyvä tekijä, joka suuren pyhän Venäjän ollessa kuitenkin etusijalla saattoi vaikuttaa myönteisesti Suomen erikoisasemaan. Perintöruhtinaitten kutsuminen ja nimeäminen Keisarillisen yliopiston, Suomen kaartin ja muidenkin valtion laitosten hallinnon johtoon oli osa tätä toimintaa. Siksi Aleksanteri II yliopiston entisenä kanslerina kykeni näkemään Töölön päivien ylioppilaitten toiminnan poikamaiseksi rähinöinniksi eikä itseensä kohdistuneen arvostelun kimmastuttaman kenraalikuvernöörin tavoin mieltänyt sitä karkeaksi poliittiseksi toiminnaksi Venäjää vastaan.

Samoin etenkin Aleksanteri III:n ja hänen puolisonsa keisarinna Maria Fedorovnan eli Tanskan prinsessa Dagmarin pitkät kesälomapurjehdukset Suomen saaristossa hääpäiväpurjehduksista alkaen aina keisarin kuolemaan asti loivat kuvan rauhallisesta ja ystävällisestä kansasta, jonka lojaalisuus Venäjän keisarille oli käsin kosketeltavaa.<sup>3</sup>

1 Jussila 2004, 32, 128 ja 263 – 264.

2 Klinge 1997, 249 ja 314.

3 Jorma ja Päivi Tuomi–Nikula, Keisarit kesälomalla Suomessa ja Irmeli Vihervuoren, Anna Virubova Keisarin hovineiti. Teokset antavat yksinomaan myönteisen kuvan suomalaisten suhteesta keisariperheeseen ja näiden vastaavasti luottavaisesta asenteesta suomalaisiin. Nikolai II ei tosin risteillyt Suomen saaristossa niin laajasti kuin Aleksanteri III, mutta hän oli ainakin lomailijana suuri Suomen ystävä, joka Suomen sortovallan ajan menettelystään sai yleisesti tunnettuja moitteita Suomen ystävältä Dagmarilta.



Erityisesti on mainittava Dagmarin Suomea kohtaan tuntema ystävyys. Hän pyrki Suomen venäläistämisen ehkäisemiseksi vaikuttamaan sisäministeri ja Suomen asiain ministerivaltiosihteeri v. Plehween, valtionvarainministeri Witteen ja Tanskan kuningashuoneen välityksellä hillitsemään poikansa Nikolai II:n venäläistämishankkeita: ”Jumalan tähden harkitse asiaa vielä kerran ja yritä pysäyttää Bobrikovin hirvittävä toiminta.” Näillä hankkeilla ei ollut vaikutusta tapahtumiin. Nikolai II ei kuitenkaan tämän jälkeen halunnut tehdä matkoja Tanskaan. Kuitenkin Dagmarin vaikutus poikaansa saattoi näkyä siinä, että ainakin alussa ns. Bungen komitean näkemyksessä yleisvaltakunnallisen lainsäädännön ulottamiseksi Suomeen oli edetty varovaisesti.<sup>1</sup>

Keisarinna Dagmarin suhtautumista suomalaisiin kuvaa mm. se, että perheen palveluksessa ollut suomalainen lähettiupseeri sai Dagmarista perillisensä kummitädin.<sup>2</sup>

Suomen mainitaan olleen Puolan ohella hyvin tehokkaasti johdetun modernin maan mallina Venäjän keisareiden etsiessä keinoja maansa olojen ja hallinnon vähin erin tapahtuvaan kehittämiseen kansanvaltaisempaan suuntaan. Suomen ollessa valtio-opillisena malliviljely- ja testausalueena ei kokeiluja saanut keskeyttää, joten tämäkin edesauttoi etenkin Krimin sodan vauhdittamana Suomessa olevien yhteiskunnallisten uudistusten viemistä eteenpäin.<sup>3</sup>

Maaorjuuden leviämisen estäminen ja poistaminen Vanhasta Suomesta olisi ollut eräs monista Aleksanteri I:n perusteista Viipurin läänin liittämiselle Suomeen. Vanhan Suomen palauttaminen suomalaisten hallinnoimaksi alueeksi ja kenties ainakin osin mallin saamiseksi maaorjuuden poistamista varten ärsytti byrokraatteja ja venäläisiä suurtilallisia sekä sotilasmaantieteellisistä syistä myös kenraaleja. Alueen suomalainen komento ja etenkin tulliraja Kannaksella ärsytti slaavilaisliikkeen jäsenten itsetuntoa. Venäläisillä ei ollut valtiopäiviä, mutta suomalaisilla oli. Ne olivat tosin alisteisia keisarin yksinvallalle. Suomella oli oma raha, tullilaitos sekä valtion sisäinen oma budjetti sekä sotaväki. Suomessa oli siten jotakin, mitä olisi voinut käyttää mallina Venäjän hallinnon muuttamiseksi kansanvaltaisemmaksi. Venäläisten mielestä Suomi oli kuitenkin merkillinen eristäytynyt alue, vaikka olikin Venäjään erottamattomasti kuulunut voittomaa. Kenties tarkoituksellisesti oli unohdettu se, että Suomi sai Venäjältä ehkä juuri sissisodan uhan välttämiseksi ja siten sotilaallisista rauhanneuvotteluihin liittyvistä sopimuksellisista syistä erikoisasemansa ja säätyvaltiopäivänsä. Suomen

---

1 Polvinen 1984, 38,265 ja 281–285; Sainio 2006, Suomen paras ja uskollisin ystävä Maria Feodorovna. Suomen kuvalehti 38/2006, 47.

2 Keisarinna Maria Feodorovnan kanslian 1.9.1914 Pietarissa antama valmiille lomakkeelle täydennetty todistus n:o 2938, jossa kansliassa työskentelevän lähetti-virkailija Albert Immosen poika Georgin-Toivo otetaan keisarinna kummilapseksi. Turussa asuvan henkilön isoisän saama todistus. Kopio kirjoittajalla.

3 Jussila 2004, 32,135, 165, 289, 444, 450–451 ja 522; Radzinski 2005, 183 ja 185.

voimakkaan de facto erillisvaltiokehityksen kannalta asiaa tarkastellen on helppo toisaalta ymmärtää keisari Aleksanteri III:n päivittelyä Suomen postilaitoksen venäläistämisvaiheessa 1890. Tällöin hän oli sanonut: ”Kuuluuko lopultakin Venäjä Suomeen – vai onko Suomen suuriruhtinaskunta yhdistetty Venäjän keisarikuntaan?”<sup>1</sup> Toisaalta on selviä merkkejä siitä, miten keisari Aleksanteri III tunsu Suomen kansan lojaalisuuden lämmittävän hänen mieltään suorissa kontakteissa hänen kesäisillä risteilyillään Suomen saaristossa. Hän tunsu siksi suurta huolta ollessaan aluksellaan vielä 1889 Helsingin edustalla ankkurissa sotaharjoitukseen liittyen, kun aluksen ympärillä ei ollut tavan mukaan omaehtoisesti paikalle tulleita lojaaleja suomalaisia kukkineen ja laulukuoineen. Keisari oli huokaissut helpotuksesta, kun amiraali v. Kraemer ilmoitti, että siviiliväestöltä oli kielletty tulo sotaharjoitusalueelle ja siten myös keisarin aluksen Derzjavan lähelle.<sup>2</sup>

Nikolai I oli heti valtakautensa alussa julistanut aiemmista päätöksistä poiketen Vanhan Suomen lahjamaat 1826 täysin haltijoittensa omaisuudeksi.<sup>3</sup> Siksi mallikokeilu maaorjuuden poistamiseksi täällä oli ollut nihkeätä. Nikolai I:n päätöstä lahjamaista eivät edes monet myöhemmät maaorjuutta käsittelevät komiteatkaan uskaltaneet esittää kumottavaksi, joten autonominen Suomi vapautti maaorjansa ja osti vähin erin vuosina 1871–1890 nämä ”maaorjien” aiemmin viljelemät tilat ja luovutti ne heille. Entiset maaorjat saivat vaihtelevalla menestyksellä lunastaa ne itselleen. Valtio luovutti myös metsävaltaisilta vuokratiloilta kaadetun metsän hinnan maanviljelijöille maan lunastamiseksi omaksi.<sup>4</sup>

Silti Aleksanteri II:n toteuttaessa maaorjien vapauttamista olisivat malleina olleet Aleksanteri I:n ajoista alkaen saadut kokemukset Viipurin läänin lahjamaiden lähes maaorjuudessa olleiden talonpoikien aseman kohentamisyhteyksistä. Samoin tästä toiminnasta suomalaisten ”maaorjien” vapauttamiseksi olisi ollut saatavissa käytännön tietoja Viipurin läänin paikallishallinnon, lainsäädännön, koululaitoksen ja asepalvelukseen liittyvien kutsuntamenettelymallien toteuttamiseksi. Tätä pitkään jatkunutta tapahtumaketjua on pyritty kuvaamaan myös oheisen tapahtuma-aikagrafiikan avulla.<sup>5</sup>

Suomalainen Viipurin läänin maaherrana, Saimaan kanavan ja optisen lennättimen rakentajana, ruotuväkijoukkojen perustajana sekä lopulta kouluylitalituksen johtajana toiminut Casimir von Kothén, samalla tavalla kuin Turussa 1817–1827 vaikuttanut professori Israel Hwasser<sup>6</sup>, oli tuonut julki Suomen

1 Jussila 2004, 522, 530.

2 Estlander – Ekman 1931, 349.

3 Virrankoski 2001, 431.

4 Virrankoski 2001 II, 508.

5 Ramel 2001, 323–328.

6 Virkkunen 1935, 66.

tehtäväksi uudenaikaisena ja korkean koulutustason maana vaikuttaa eliittinä Venäjän kehitykseen moderniksi valtioksi. von Kothen eli samoihin aikoihin kuin Topelius, Runeberg ja Snellman. Hän käytti vertauskuvana tarinaa viikingeistä, jotka Kiovan alueella loivat Venäjän valtion. Novgorodin alueella toimineitten kauppiaitten kansanvaltainen yhteisö olisi hänen mielestään ollut myös virikkeittä antava malli. Venäjän tuhatvuotisjuhlan yhteydessä Novgorodissa tämä aihe tuli ainakin keisarin lähipiirissä tunnetuksi<sup>1</sup>. von Kothen toimi tämän vuoksi voimakkaasti venäjän kielen omaksumiseksi suomalaisten ”äidinkieleksi”, jotta tämä lähetystyö olisi mahdollista. Venäjän kielen voimakasta lisäämistä ja suomalaisten ja venäläisten lähempää kontaktia ajanut von Kothen oli sittemmin myös Suomen kouluhallinnon johtotehtävissä. Laillisista muodoista piittaamattomuutensa ja kenties juuri venäjänkielen voimakkaan lisäämisvimmansa vuoksi hän ei nauttinut enää senaatin, eikä liioin venäläisten luottamusta. Hänen asenteensa slaaveihin ilmeisesti myös loukkasi heidän itsetuntoaan. von Kothen vapautettiin kaikista Suomessa hänelle uskotuista viroista 1873. Hänet oli kuitenkin jo Krimin sodan aikana määrätty kenraalina keisarin saattueeseen, joten hänellä olisi ollut hyvät mahdollisuudet tarjota ajatuksiaan Suomen asemasta mallimaana Venäjän ”länsimaalaistamiseksi”.<sup>2</sup>

Taustalla oli siten slaavilaista kulttuuria väheksyvä ja Suomen erillisvaltiokemityksen hyväksyvä ajatusrakennelma, jonka mukaan pyhän Venäjän olisi länsimaalaistamista varten omaksuttava malli etenkin venäläisten liberaalien ihannemaasta eli autonomisesta Suomesta.<sup>3</sup> Jopa Aleksanteri III on slaavilaisen maailman edustajana sanailut ärtyneenä tästä aiheesta. Yhtenäisen slaavilaisskansallisen Venäjän pääideologi M. N. Katkov oli kuitenkin jo 1860-luvulla todennut: ”Pahinkaan vihollinen ei voisi keksiä Venäjälle pahempaa kohtaloa, kuin että Suomen esimerkki leviäisi. Venäjän kansalle ei voi olla mitään vastenmielisempää kuin federatiivisuus, pelkkä ajatuskin tekee sairaaksi.”<sup>4</sup>

J. V. Snellman oli vuoden 1864 aikana ollut Venäjän valtionvarainministerin luona ja informoinut myös perintöruhtinas Nikolai Aleksandrovitšia Suomen finanssihoidosta Suomen rahauudistuksen ja uusien arvopapereiden osalta. Tällöin Venäjäkin oli pyrkinyt Suomen tavoin sitomaan ruplan hopeaan siinä monesta syystä onnistumatta ja lopulta Puolan kapinan aiheuttamissa olosuhteissa. Suomen mallin mukaiset toimenpiteet rahauudistuksessa olisivat siten olleet Venäjällä sen omaan suunnitteluun liittyvä osa.<sup>5</sup> Ainakin Venäjä oli perin pohjin perehtynyt Suomen hankkeeseen ja todennut, ettei se olisi emämaalleen haitaksi.

---

1 Radzinski 2005, 191; SKS. Biografikeskus: von Kothen.

2 SKS:n Biografikeskuksen von Kothen, Casimir.

3 Jutikkala 1999, 306.

4 Polvinen 1984, 34–35.

5 Vaherno 2006, 24.

Vuoden 1863 valtiopäivät Suomessa olivat eräänä mallina varmaan kahteenkin kertaan Aleksanteri II:n pyrkiessä Venäjän valtakunnanneuvoston vähin erin tapahtuvaan kansanvaltaistamiseen. Suomen ja Puolan valtiopäiväkutsujen valmisteluihin liittyen oli sisäministeri Valujev saanut käskyn ryhtyä uudistuksen laatimiseen salaisesti. Tarkoituksena oli, että valtakunnanneuvoston työhön osallistuisi myös vaaleilla valittuja edustajia. Kun slaavilaiskansa Puola Suomesta poiketen vastusti vastaavalla tavalla kuin Suomessa toteutettua mallikokeilua kapinalla, jonka kukistaminen loi samanlaisen länsivaltioiden hyökkäysuhkan kuin Krimin sodan alussa, luopui keisari suunnitelmasta Venäjällä. Se siirrettiin Venäjän arkistoihin voimakkaan sisäpoliittisen taantumusvoiman paineessa.<sup>1</sup>

Suomesta mallia ottanut suunnitelma oli jälleen vuodenvaihteessa 1880–1881 ollut käytössä. Silloin laadittiin Aleksanteri II:n käskystä ”Loris Melnikovin perustuslaki”, jonka keisari käski panna täytäntöön helmikuun lopulla 1881. Suomessa nimitettyä Tammikuun valiokuntaa vastasi nyt ”erityiskomitea”, jonka tehtäväksi jäi yksityiskohtien muokkaaminen tulevan kruununperijän, keisari Aleksanteri III:n johdolla.<sup>2</sup> Juuri tuolloin tapahtunut Aleksanteri II:n murha pysäytti kuitenkin kaikki kansanvaltaistamishankkeet Venäjällä.

Yhtenä Aleksanteri III:n sisuuntuneeseen lausumaan vaikuttavana tekijänä sopisi näin olla edellä mainittu Suomen mallin tyrkyttäminen ja osin tapahtunut hyödyntäminenkin Venäjän hallintokoneiston länsimaalaistamiseksi ja kansanvaltaistamiseksi.

Eliitti- ja mallifaktorit vaikuttivat myönteisesti Venäjän luottamukseen. Jos Venäjä ei olisi turvallisuuspoliittisesti lainkaan luottanut suomalaisiin, ei näillä tekijöillä kuitenkaan yksin olisi ollut suurta merkitystä autonomian voimistumiseen.

## 7.4. Aika-tapahtuma -grafiikka Suomen erillisvaltiokehityksen ja sortokauden ilmentäjänä ja selittäjänä

Korhosen nelikenttämallia on tarkennettu monitasoisella aika-tapahtumagrafiikalla liitteessä 7. Siihen on sisällytetty myös tässä tutkimuksessa aiemmin tehdyt johtopäätökset. Venäjän kokemat sotilaalliset uhkat ja maan sisäpolitiikka sekä niihin liittyen suomalaisten lojaalinen asennoituminen on nähty keskeisiksi tekijöiksi Venäjän turvallisuuspoliittiseen luottamuksen syntymiseen suhteissa autonomiseen Suomen. Krimin sodan jälkeen saavutettu luottamus on nähty

---

1 Razinski 2005, 184–185, 190–191; Jussila 2004, 444. Suomella oli mallin asema Venäjän edustuslaitokselle ja federaatiolle.

2 Radzinski 2005, 468–469 ja 476.

ratkaisevaksi tekijäksi sille, että Venäjän sotilaallisesti tärkeä luoteinen rajamaa Suomi on saanut lisätä kansallista ja taloudellista voimaansa kyetäkseen mahdollisimman tehokkaasti torjumaan alueensa kautta Venäjälle tunkeutuvat hyökkääjät. Uhkien takia Suomen sotilasmaantieteellinen asema on ollut keskeinen Venäjän luoteisrajan turvallisuudelle. Venäjä päätti jo 1808, että suomalaiset olisi Ruotsista erottamisen jälkeen lepyteltävä. Heidän kulttuurinsa ja perustuslakien kaltainen lainsäädäntönsä tuli säilyttää. Siten maasta kasvaisi lojaali autonominen alue, jolla käytäisiin Venäjän luoteisen alueen turvallisuuden takaavat taistelut. Tätä luottamuksellista asemaa Venäjälle lojaalit suomalaiset vahvistivat Krimin sodassa yhtenäisenä kansana, joka oli osoittanut uhrivalmiutta keisarin Venäjän puolesta. Suomi oli osallistunut tehokkaasti omilla sotilaillaan, venäläisiä joukkoja tukien, ja mikä tärkeintä, ollut mukana koko siviiliorganisaationsa voimalla etenkin rannikoiden sotatoimissa ja niiden tukemisessa. Itsenäisen talousyksikönsä taitavasti hoitanut Suomi kykeni maksamaan lähes kaikki sodan vaatimat taloudelliset rasitteet. Lojaalisuutta ositti se, että maan talous oli sodan rasitteiden takia lähes suoritusstilassa. Suomalaiset näyttivät olevan motivoituneita puolustamaan maataan Venäjän keisarille osoitetun uskollisuuden lisäksi myös siksi, että lännestä mereltä tuleva vihollinen aiheuttaisi jatkossakin tuhoja rannikon väestön omalle elinkeinoelämälle. Taloudellisesti voimistumaan sallittu Suomi kustantaisi ilmeisesti tulevatkin sotatoimet alueellaan Venäjän omien kassavarojen vähennyttä Krimin sodan ja etenkin Turkin sodan jälkeen 1878. Maan kokonaisvaltaisen taloudellisen ja kansallisvaltion yksituumaisuuden kasvun salliminen olisi siten ollut vain Venäjän etu. Harvoin nähdään, että merelliseksi suurvallaksi maailman merillä kasvava Venäjä tukeutui Suomen merikaupan kauppa-aluksiin tähän päämäärään pyrkiessään.

Suomalaisen valtaväestön oman kielen ja siten suomalaisen kulttuurin ja elämäntavan tukeminen irrottaisi suomalaiset entisestä, sotilaallisen arvion mukaan revansistisesta emämaasta Ruotsista. Näin syntynyt suomalainen kulttuuri olisi vastasyntyneenä alttiimpi slaavilaisille vaikutuksille kuin Suomen ruotsalainen kulttuuri ja siten altis venäläistämislle. Tapahtuman ensimmäisenä vaiheena Venäjän kokonaisvaltaisena sotilaallisena etuna olisi siten suomalaisen oman kulttuurin kasvun salliminen ja tukeminen.

Edellä todettu luoteista Venäjän rajaa koskeva sotilaallinen ajattelu ja sen mukainen keisarin Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamus tarjosivat Suomelle otollisen ajan, jolloin autonominen maa voimistui vuosina 1856–1878. Sitä ennen Suomi oli tosin saanut vakautettua autonomisen asemansa jo 1808–1854. Grafiikka ja siihen liittyvä tekstiosa osoittavat eittämättä, että Suomen valtiohallinnon, talouden ja kansallisen kulttuurin voimakas kasvu erilliseksi kansallisvaltioksi tapahtui juuri Krimin sodan jälkeen. Keskeiseksi perusteeksi tälle voimakkaalle kasvulle on tässä tutkimuksessa näytetty Krimin sodassa saavutettu Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin, jolloin maan voimistaminen kai-

kin tavoin palveli Venäjän etua. Taloudellisesti voimakkaana Suomi taistelsi sitä tehokkaammin lännestä tulevaa vihollista vastaan, mitä yhtenäisempi ja siten myös voimakkaampi olisivat sen hallinto, kulttuuri ja talous. Grafiikassa piirtämistekniikasta johtuen huonosti näkyvää mittavaa taloudellista kasvua, joka perustavalla tavalla tuki valtiohallinnon ja kansallisen kulttuurin vahvistumista, kuvataan tarkemmin edellä olevassa tekstiosassa. Grafiikassa esitettyjen malli- ja henkilöfaktorien vaikutukset autonomian voimistumiseen olivat kuitenkin alisteisia sille, että ne liittyivät Venäjän turvallisuuspoliittisiin etuihin ja että Venäjä luotti suomalaisiin.

Olennaista Suomen kasvun ajalle on ollut se, että Venäjä on kokenut selkeän sotilaallisen länsivaltojen intervention uhkan Suomenlahtea pitkin ja/tai Suomen alueen kautta Luoteis-Venäjälle sekä etenkin Pietarin alueelle. Venäjän tuntemaan läntiseen uhkaan on koko tuon ajan liittynyt se, että suomalaiset kansana venäläisen kolmivallan ”kansanomaisuus” -kategorian mukaan miellettiin täysin turvallisuuspoliittisesti luotettaviksi. Suomalaiset osallistuisivat uskottavalla tavalla vihollisen torjuntaan tai ainakin sen voimakkaaseen kuluttamiseen omalla alueellaan. Suomalaiset eivät verrokkivaltion Puolan vuosien 1830 ja 1863 kapinoiden tavoin halunneet irtaantua keisarin Venäjältä. Näihin tapahtumiin ja myös Turkin sotaan 1877–1878 sekä Afganistanin kriisiin 1885 liittyneet mahdolliset länsivaltojen merelliset iskut Venäjälle oltiin valmiina torjumaan uskottavalla tavalla myös suomalaisin voimin Krimin sodan antaman mallin mukaan, vaikka Ruotsikin olisi tukenut hyökkääjiä.

Venäjän hallinto ei enää Turkin sodan jälkeen ollut tehokasta eikä mielekäs-tä yksinvaltaisen keisarin johtaessa suoraan ministereitään. Aleksanteri II:lla oli ennen väkivaltaista kuolemaansa 1881 valmis suunnitelma, jonka mukaan oli tarkoitus muodostaa Venäjää voimistava ja äänestyksen perusteella valittu hallinto. Tilapäiset työryhmät tai valtakunnan neuvostokaan eivät parantaneet ministeriöiden yhteistoimintaa.

Venäjän hallinnon rakennetta, joka koostui keisarista, ortodoksisesta kirkosta ja kansasta eli ”kansanomaisuudesta”, alkoi heikentää se, että Venäjä alkoi maallistua saadessaan virikkeitä vallankumousliikkeistä ja teollistumisen myötä kasvaneen kurjuuden vuoksi syntyneeltä ammattiyhdistysliikkeeltä. Maaorjien vapauttamisen yhteydessä kapinointia aiheutti viljeltäviksi osoitettujen maa-alojen riittämättömyys ja maa-alueiden omistuksen sitominen zemstvojen määräysvaltaan. Yksinvaltainen hallintokoneisto näki zemstvotkin virikkeeksi kansalle ottaa ne koko yksinvaltaisen maan hallinnon kansanvaltaistamisen malliksi, joten niidenkin hallintoa pyrittiin rajoittamaan valtiollisista syistä.

Venäjä oli myös sisäisesti eristäytymässä Länsi-Euroopasta jo Puolan kapinan kukistamisesta alkaen ja juuri Turkin sodan 1877–1878 jälkeen Englannin ja varsinkin Saksan nöyryyttämänä. Venäjän suurvallan talous ja sotilaallinen voimakin oli Turkin sodan jälkeen luhistumassa. Venäläiset tunsivat maansa olevan

uhattuna, jolloin suurvallan sisäinen voima alkoi kasvaa slaavilaiskansallisena yhdistävänä liikkeenä. Myös Venäjän ulkopuolelta tulevia uhkia hyödynnettiin ohjaamalla sisäpolitiikassa syntyneitä aggressioita ulkovaltojen uhkan poistamiseen etenkin maan reunavaltioissa.

Kaikkialla Euroopassa oli ollut kansallisvaltioajatukseen perustuvaa liikehdintää. Myös Venäjällä sitä hyödynnettiin yhtenäisen slaavilaisen kansallisvaltion luomiseksi, kun sotilaallisen uhkan koettiin yhä kasvavan Englannin suunnalta mereltä samoin kuin Saksasta ja nyt etenkin Keski-Euroopasta. Sotilasmaantieteen parissa askaroineet sotilaat ja heidän tukijansa näkivät Venäjän turvallisuuden olevan uhattuna etenkin emämaan vielä venäläistämättömissä reunavaltioissa. Luoteisella Venäjällä Suomen asema oli edelleen Pietarin suunnalla geopoliittisista syistä keskeinen, samoin läheisen Pohjoisen Jäämeren Muurmanskin rannikon kasvavan merisotilaallisen aseman takia. Vihollisen painopiste olisi Keski-Euroopassa, mutta lähes sen veroinen oli Krimin sodan kokemuksen mukaan ollut Suomen maa- ja merialue, jonka kautta vihollinen saattoi iskeä syvälle Venäjään.

Venäjän raja-alueilla, kuten Suomen suunnalla, nähtiin näiden muukalaisvaltioiden täydellisen venäläistämisen olevan ainoa keino Venäjän sotilaallisen koskemattomuuden takaamiseksi. Tämä alkoi 1899 Suomelle osoitetulla manifestilla, jolloin maata alettiin johtaa suoraan Venäjältä. Sotilaallisten turvatekijöiden ja siviilihallinnon muutosten lisäksi päämääränä oli venäläistää koko maa.

Suomi ei kuitenkaan ollut vuoden 1890 postimanifestista huolimatta aiempaa alttiimpi eroamaan Venäjästä eikä merkittävästi epälojaalimpi keisarin Venäjälle ennen vuoden 1899 manifestia<sup>1</sup>. Lännestä tuleva Saksan ja Ruotsin uhka meritse Suomen kautta Venäjälle oli ensimmäisen maailmansodan tapahtumia ennakkoiden selkeä ja kenties voimakkaampi kuin Krimin sodassa, koska Englanti ja Ranska eivät silloin uhanneet suursodalla Venäjää sen länsirajalla kuten nyt Saksa. Olennainen muutos oli tapahtunut kuitenkin siinä, että keisarin Venäjän hallinto oli heikentynyt, ja sen oli pakko ohjautua tai siirtyä itse sanomalehtien propagoinnin hyväksyen slaavilaisimperialistisen laajan kansanliikkeen johtoon. Muutoin se olisi menettänyt otteensa kansanjoukkojen eli ”kansanomaisuuden” ohjaamisessa. Jo Aleksanteri II oli tempautunut tämän virran vietäväksi viimeistään Turkin sotaan tultaessa<sup>2</sup>.

Oli alkanut ajanjakso, jolloin Venäjä pyrki sotilaallisista syistä lähentämään Suomea itseensä sitä venäläistämällä. Menetelmä otettiin käyttöön kaikissa reunavaltioissa. Keinot olivat kuitenkin sellaisia, että ne loitonsivat näitä emämaastaan. Fanaattinen slaavilaistaja ja siviilihallintoon tottumaton kenraali Bobrikov tuli Suomeen kenraalikuvernööriksi verraten itseään Puolan ja Liettuan kapinan veriseen kukistajaan kenraali Murajeviin. Valtionvarainministeri Witte oli 1898

---

1 Jutikkala 1999, 342.

2 Jutikkala 1999, 306–307.



sanonut Bobrikoville, että Murajev lähetettiin kukistamaan kapinaa, kun taas teidät nähtävästi lähetetään saamaan sellainen aikaan.<sup>1</sup>

Witte oli myös Venäjän uuteen asevelvollisuuslakiin viitaten pyrkinyt lausunnolla 14.1.1901 vaikuttamaan keisariin, Kuropatkiniin, Plehween ja Bobrikoviin slaavilaisen nationalismiin innostamien sotilasjohtajien ”asiallisten” lausuntojen myötäilyyn. Suomalaiset miehet oli tarkoitus ottaa venäläisiin joukkoihin. Venäläisiä sotilaita vähemmän imartelevasti hän kuitenkin totesi, että Venäjän sotaväessä suomalaiset eivät korkean sivistystasonsa takia sulautuisi muihin, vaan vieraantuisivat venäläisistä lopullisesti. Oikea tapa Suomen osallistumiseksi omalta osaltaan Venäjän puolustukseen olisi kohtuulliseksi arvioitujen Suomen oman budjetin varojen osoittaminen siihen eikä lähettämällä miehiä Venäjän armeijaan. Näin vuosisadan työllä luotua luottamusta ei rikottaisi jyrkillä toimenpiteillä, pakolla ja voiman käytöllä, vaan saataisiin suomalaiset näin käsittämään tästä järjestelystä heillekin koitua hyöty. Witte myös ihmetteli sotaministerin epäilyjä Suomen Venäjälle osoittamasta sotilaallisesti vaarallisesta separatismista, kun hän aikoi entistä enemmän siirtää Suomen sotaväkeä ja asevelvollisia venäläisiin joukkoihin, jos hän kerran epäili heitä Venäjän sotilaallisen turvallisuuden kannalta varalliseksi separatisteiksi. Kapinoiden kukistamiseen ei Suomessa ole jouduttu käyttämään kuluja aiheuttavia venäläisiä joukkoja. Hän tarkoitti tällä arvatenkin ainakin balttien ja puolalaisten kapinoinnin kukistamista. Venäjälle taloudellisesti haitallisesta sotakustannusten välttelystä pienemmin joukoin hän totesi, että Suomihan oli osallistunut aina omalla kustannuksellaan ja merkittävällä tavalla Isänmaalliseen sotaan, Krimin sotaan, kuten tässäkin on siitä todettu ja Puolan kapinan kukistamiseen sekä Bulgarian vapauttamiseen. Witten esitys Suomen asiallisesta kohtelusta ei kuitenkaan muuttanut keisarin eikä hänen luottomiestensä omaksumaa slaavilaista venäläiskansallista näkemystä.<sup>2</sup>

## 7.5. Valtiopäivien koolle kutsumisen monitahoinen tausta ja Venäjän luottamus

Krimin sodan juuri päätyttyä oli sodan aikana saavutetun turvallisuuspoliittisen luottamuksen turvin saatu edellä mainittu suomalaisten esittämä viisikohtainen ohjelma maan olojen kehittämiseksi. Tämä laaja autonomisen Suomen henkistä ja taloudellista voimaa vahvistava uudistusohjelma annettiin suomalaisten suunniteltavaksi ja keisarille esiteltäväksi. Koko prosessi osoittaa suomalaisille

---

1 Polvinen 1984, 347–348.

2 Luntinen 1982, 73.

kohdistettua luottamusta, mutta taustalla oli kuitenkin myös suurvallan etu, jolla Suomen suunnan puolustusta vahvistettiin ja samalla mahdollistettiin Suomen kauppalaivoilla tapahtuva Venäjän suurvallan merikaupan työntyminen jälleen maailman merille. Suomen kauppalaivasto saavuttikin muutamassa vuodessa sota edeltäneen kuljetuskapasiteettinsa aluksilla, jotka vielä olivat uudisrakenteina kilpailukykyisiä myös maailman merillä. Investointien lisäys, elinkeinoelämän vapautuminen sekä maa- ja vesiliikenteen elvyttäminen alkoivat nopeasti kohentaa suomalaisten elintasoja, joka voimisti ennestään vireätä kansallistunnon kasvua.

Kenraalikuvernööri von Berg oli Krimin sodan antaman mallin mukaan alkanut toimia länttä vastaan olevan Suomen taistelukestokyvyn vahvistamiseksi. Aseena taistelussa Ruotsia ja länsivaltoja sekä näiden kiihottamia Suomen liberaaleja skandinavisteja vastaan oli hänen voimakas tukensa keisarin Venäjälle lojaaleille fennomaaneille, joiden päämääränä oli suomalaiskansallisen maa ja erityisesti suomen kielen saattaminen ainakin maan toiseksi viralliseksi kieleksi ruotsin rinnalle.<sup>1</sup>

Edettäessä kohti vuoden 1863 suomen kielen aseman vahvistamista toiseksi viralliseksi kieleksi ja säätyvaltiopäivien koolle kutsumista alkoivat Suomen kansalliseen ja valtiolliseen kehitykseen vaikuttaa voimakkaasti myös monet Venäjän sisä- ja ulkopoliittikan merkittävät tapahtumat. Nämä uudistukset nähtiin Venäjällä liberaaleiksi ja niiden vaikutuksesta saatettiin Suomessa monia uudistuksia toteuttaa aiempaa helpommin.

Krimin sodan päätyttyä pidettiin Aleksanteri II:n kruunajaisten yhteydessä 1856 juhlatilaisuus yliopistolla. Juhlan pääpuhujan teologian professori F. L. Schaumanin puheen sävy ja vaatimukset herättivät tyytymättömyyttä keisarissa, joka uskoi, että puhe liittyi sodan jälkeen muuallakin tapahtuneisiin poliittisiin irtiottoyriyksiin Venäjästä. Puheessaan Schauman oli todennut esittävänsä Suomen kansan nimissä toivomuksia kansallisen kulttuurin ja etenkin kielen kehittämistä ja sensuurista luopumisesta. Lopuksi hän totesi keisarin olevan valtiopäivälupauksensa mukaisesti sitoutunut elvyttämään valtiopäivät. Venäjällä tai Suomessa puhetta ei saanut levittää lehdistölle, kuten edelläkin on todettu. Keisari sanoi, että hänen on nyt pidättäydyttävä suunnittelemistaan toimista Suomessa. Ministerivaltiosihteerin apulainenkin saapui Suomeen moittimaan professoria, joka ei osannut katsoa senhetkistä Venäjän poliittista kokonaistilannetta ja etenkin siksi, että itsevaltiasta oli näin melkein käsketty tekemään jotain Suomessa.<sup>2</sup>

Suomen kenraalikuvernööri oli kuitenkin suhtautunut valtiopäiviin myönteisesti verrattuna Baltian alueen vastaavien elinten vähäiseen poliittiseen vaiku-

---

1 Paasivirta 1978, 209.

2 Klinge 1997, 194–195.

tukseen.<sup>1</sup> Muutaman vuoden kuluttua valtiopäivistä oli jälleen keskusteltava, sillä nyt oli käsiteltävänä viinan kotitarvepoltto-oikeuden muutos, jonka luonteensakin puolesta nähtiin vaativan säätyjen suostumusta. Aihe olisi sitä paitsi ehdottoman epäpoliittinen syy valtiopäivien koolle kutsumiseksi. Kenraalikuvernööri ja ministerivaltiosihteeri päättivät pyytää keisarilta myös lupaa luettelon laatimiseksi muistakin asioista, joihin nähtiin tarvittavan säätyjen myötävaikutus. Esitys hyväksyttiin ja senaatti sai siitä ilmoituksen 9.5.1859.<sup>2</sup>

Keisarilla oli ollut monia syitä olla kutsumatta valtiopäiviä kokoon. Valtiopäiväpuheessaan 1863 hän mainitseekin: ”Tärkeät valtiolliset syyt, jotka Minun yksinani on tullut arvostella, ovat ensimmäisinä hallitusvuosinani estäneet Minun kutsumasta Suurruhtinasmaan säädyt kokoon”<sup>3</sup>. Maaorjien vapauttamiseen tähänneet hankkeet ja siitä seuranneet toimenpiteet olivat olleet eräs syy, mutta ne sujuivat aluksi ilman mittavia häiriöitä. Yleisen liberalismiin ilmapiiriin innoittamat ylioppilaat mellakoivat ja heidän teoikseen uskotellut<sup>4</sup> terroritulipalot Pietarissa, Puolan tilanne ja sitten kapina sekä siitä alkanut slaavilaisimperialistinen liikehdintä olivat saneet keisarin varuilleen.<sup>5</sup>

Aleksanteri II näki maaorjien vapauttamiseen liittyneen kansallisen liikehdinnän johtuvan perimmältään siitä, että maaorjat saivat liian pienet ja siten elinkelvottomat tilat viljeltävikseen. Kansan syvissä riveissä siitä syntyi laaja epäluottamus keisarin yksinvaltaiseen hallintoon. Valtakunnan neuvostossa tähän epätydyttävään päätöksen ja muihinkin ratkaisuihin vaikuttivat sen vanhoilliset piirit, maanomistajat ja jopa keisarin oma hovi. Nyt olisi otettava askel kohti parlamentarismia ja perustuslakia! Valtakunnan neuvosto oli luotava uudelleen ja siihen olisi päätöksenteon kansanvaltaistamiseksi valittava ensimmäistä kertaa Venäjällä edustajia vaaleilla.<sup>6</sup>

Siksi tultaessa vuoteen 1861 oli Aleksanteri II päättänyt laajentaa kansanvaltaistamista paikallishallinnon zemstvojen lisäksi myös valtakunnan hallinnossa. Sisäministeri Valujev oli saanut käskyn aloittaa hankkeen valmistelu, johon olisi kuulunut vaaleilla valitut edustajat tsaarin nimittämään ja nyt parannettavaan valtakunnan neuvostoon. Suomessahan oli kutsuttu kokoon jo samana vuonna Tammikuun valiokunta, johon kukin sääty valitsi 12 edustajaa kokoamaan niitä aiheita, joita valtiopäivien tulisi perustuslakien mukaan käsitellä. Suomi olisi näin, kuten Puola ennen vuotta 1830, tulossa Venäjän valtiohallinnon kansanvaltaistamisen kehittämisen kokeilukentäksi.

1 Jussila 1987,117.

2 Kalleinen 1994, 123.

3 Suomen Suuriruhtinaan asetus-kokous vuodelta 1863 n:o 34.

4 Radzinski 2005, 174, 180–181.

5 Radzinski 2005, 171–177.

6 Radzinski 2005, 184–185.

Jo 1812 tapahtunutta Vanhan Suomen liittämistä Suomeen olisi käytetty eräänä mallina Puolan itäalueiden palauttamiseksi takaisin Puolalle. Kokemukset koko autonomisen Puolan hallintokoneiston onnistuneesta uudistamisesta olisivat saattaneet johtaa vastaavaan toimintaan myös Venäjällä. Puolan itsehallintoa oli Aleksanteri I:n aikana laajennettu siten, että sillä oli väljempi autonomia kuin Suomella. Sillä oli oma kansanedustuslaitos, joka toimi säännöllisesti, oma armeija ja oikeuslaitos sekä virallisena kielenä puola. Maan strateginen asema oli silti aiheuttanut sen, että sitä valvottiin tiukemmin kuin Suomea. Puola oli kuitenkin aikojen saatossa rutinoitunut itsenäisenä valtakuntana, joten se halusi vain itsenäisyyden ja johtoonsa omat miehet. Puola nousi 1830 kapinaan, joka kukistettiin ja maasta tuli saman luontoinen autonomia kuin Suomi, sillä Puolan kansanedustuslaitos ja armeija lakkautettiin. Lisäksi Varsovan ja Vilnan yliopistot suljettiin 1832 ja maassa jatkui poikkeustila 20 vuotta.<sup>1</sup>

Aleksanteri II oli vierailut Krimin sodan jälkeen Puolassa ja lakkauttanut maan poikkeustilan. Puolassa alettiin jälleen haaveilla itsenäisyydestä. Puolalaiset olivat vierailun yhteydessä vihjailleet suomalaisten poliittisen aseman kohentumisesta. Aleksanteri II oli maininnut puolalaisten olevan hänelle yhtä rakkaita kuin suomalaiset, mutta kaikki haaveilut autonomian laajentamisesta oli hylättävä ja tyydyttävä siihen, että Puolan hyvinvointi toteutuisi vastedeskin täydellisessä liitossa pyhään Venäjään. Keisarin sai varovaiseksi puolalaisten poliittisten muutosten kärkkyminen, koska maa sijaitisi Venäjän kannalta strategisesti keskeisellä paikalla Euroopassa. Puola oli nyt vaatimassa samoja oikeuksia itselleen kuin suomalaiset, jotka olivat ansainneet ne oltuaan Puolaan verrattaessa autonomiansa alusta asti aina Krimin sotaan ja etenkin sen jälkeen Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen arvoinen autonominen maa. Siksi taloudellisia uudistuksia voitaisiin kylläkin toteuttaa Suomessa, mutta poliittisia päätöksiä tuli jatkossa jarrutella.<sup>2</sup>

Puolassa toimineet Venäjää vastustaneet ”punaiset” tavoittelivat itsenäisyyttä, kun taas Puolan ”valkoiset” näkivät vain Preussin taloudellisesti ja sivistyksellisesti itsenäisen Puolan uhkana. Sitä vastaan tuli toimia ilman väkivaltaista ratkaisua ja suhtautua lojaalisti Venäjään. Kapinan valmistelu oli alkanut jo 1858 perustetussa ”Maanviljelysseurassa”. Kapina alkoi Puolassa 22.1.1863 ja se murskattiin perin väkivaltaisesti seuraavan vuoden kevääseen mennessä: Puolan kuningaskunta lopetettiin, virkamieskunta venäläistettiin ja kaikkien virka- ja kouluasteiden kieleksi tuli venäjä. Puolan kapina laukaisi Venäjällä slavofiilisen liikkeen voimakkaaseen toimintaan ja Puolaa alettiin hallita maakuntana suoraan Venäjältä. Puolan tapaus vaikutti koko Venäjälle vuodesta 1881 lähtien levinneeseen poikkeustilahallintoon.<sup>3</sup> Puolassa nähdään samanlainen asetelma, kuin Suomessa ”ve-

---

1 Hovi 1994, 72, 75–77.

2 Paasivirta 1978, 200–201.

3 Hovi 1994, 80–83.

rettömien” skandinaavistien ja Venäjälle lojaalien fennomaanien välillä. Suomessa tehtiin puolalaisten menettelystä poikkeava pragmaattinen ratkaisu.

Keisarille Suomen valtiopäivien kokoon kutsumista esittänyt valtionvaraintoimituskunnan päällikkö Fabian Langenskiöld oli 1861 aluksi keisarin kiellon<sup>1</sup> saatuaan esittänyt sen sijaan erillisen Tammikuun valiokunnan perustamista, jonka tehtävänä olisi kustakin säädystä valitun 12 edustajan valiokuntana ratkaista asioita valtiopäivien tapaan siihen asti, kunnes varsinaisten valtiopäivien kutsuminen olisi mahdollista. Keisari antoi siitä huhtikuun manifestin Suomen kenraalikuvernöörin tietämättä 1861. Suomalaiset näkivät nyt, että koko valtiopäiväjärjestelmä aiottiin hylätä. Tästä aiheutuneeseen poliittiseen kuohuntaan ja kiihtymykseen vedoten kenraalikuvernööri vaati koko valiokunnan lakkauttamista, jolloin keisari lopulta antoi huhtikuun lopulla 1861 käskykirjeen. Siinä todettiin Tammikuun valiokunnan tehtäväksi ainoastaan valmistella myöhemmin kokoon kutsuttavien valtiopäivien käsiteltäviksi tulevien asioiden luettelot.<sup>2</sup>

Keisari vapautti suomalaiset tässä yhteydessä heidän harmilliseksi kokemaan kenraalikuvernööri Friedrich Wilhelm Rembert von Bergistä, jonka keisari näki syylliseksi koko poliittiseen jupakkaan. Suomalaiset saivat hänen sijalleen mieleisensä, jo ennen sotaa maassa toimineen kenraalikuvernöörin sijaisen Platon Ivanovits Rokassovskin. Tässä tapahtumassa on myös piirteitä siitä, että keisari olisi halunnut lepytellä lojaaleiksi tuntemiaan suomalaisia, sillä hankkeessa haparoinnin koko syy ei edellisenkään mukaan ollut von Bergin taitamattomuus. Toisaalta valtiopäivien lupaaminen suomalaisille lisäsi entisestään heidän luottamustaan keisariin. Hän tarvitsi sitä länsivaltojen taas uhatessa Venäjää sodalla. Ehdoton valtiopäivien kieltä olisi eittämättä aiheuttanut suomalaisten vikurointia.

Puolan kapinan alkaessa olivat Suomen valtiopäivähankkeet vakaasti ja rauhallisesti etenemässä keisarin käskyjen mukaan. Keisari ei tosin ollut vielä antanut käskyä valtiopäivien kokoontumisesta. Puolan kapinan verinen kukistaminen oli juuri silloin aiheuttanut maailmalla ja Suomessakin kiihtyvää keskustelua. Keisari oli saanut Venäjältä lojaalisuuden ilmoituksia ja hyväksymisen puolalaisten kukistamiseksi. Suomessa ei kuitenkaan saatu aikaan kansan keskuudesta kerättävää luottamusadressia keisarille. Verinen kapinan kukistaminen ei itse keisariakaan miellyttänyt, ei liioin koko läntistä Eurooppaa kenties Preussia lukuun ottamatta. Adressin korvaajiksi katsottiin jo 1861 Suomen maanviljelijöiden lähetystöt, jotka vannonen uskollisuutta keisarille olivat anoneet suomenkielen ottamista käyttöön aiempaa laajemmin.<sup>3</sup>

---

1 Jutikkala 1999, 291. Juuri silloin tinkimättömyys Suomen kohdalla selittyisi sillä, että myös Puola oli vaatimassa valtiopäiviä samoin venäläisetkin (”Valujevin duuma -suunnitelma”).

2 Kalleinen 1994 123–124; Rommi 1986, 185–187.

3 Radzinski 2005, 188–90; Klinge 1997, 212.

Keisari kutsui syksyllä 1863 valtiopäivät koolle tilanteessa, jossa myös Suomessa oli valmistauduttu Krimin sodan ajan kaltaiseen meripuolustukseen. Ruotuväkijoukotkin oli kutsuttu aseisiin. Suomi tunnettiin kuitenkin pragmaattiseksi Snellmanin ajattelutavan omaavaksi maaksi ja kansakunnaksi, joka ei Puolan tavoin iskisi emämaansa kimppuun. Muutoinkin se olisi syvät kansanrivit mukaan lukien lojaali keisarin Venäjälle, josta Krimin sodan antamat uhraukset olivat vielä hyvässä muistissa. Toisaalta Puola oli tuolloin strategisesti tärkeämpi kuin Suomi.<sup>1</sup>

Tilannetta hämmensivät samaan aikaan käynnissä olleet Suomen oman rahan nihkeään tahtiin edistyneet käyttönoton valmistelut. Hankkeen torjuminen olisi varmaan aiheuttanut tyytymättömyyttä Suomessa. Toisaalta Venäjän nationalistien piireissä hankkeen onnistuminen olisi eittämättä tulkittu erillisvaltiota vahvistavaksi separatismiksi. Samoihin aikoihin esillä ollut ja ilmeisesti hivenen viivytetty Porthanin patsashanke eteni varovaisin askelein ja tarkoin varoen mahdollisia suomalaiskansallisen hengen aiheuttamia ylilyöntejä joko neulanpistopolitiikkana tai suoranaisena poliittisena keskusteluna Suomen ja Venäjän välisistä suhteista vuoden 1864 lopulla tapahtuneessa paljastustilaisuudessa.

Suomessa Puolan kaltainen kansannousu olisi tuskin ollut mahdollista, mutta senkin varalta keisari puhui valtiopäivien avajaispuheessaan harvoin yksinvaltiaiden esille ottamista Suomen perustuslaeista, lupasi säädylle entistä laajempia varojen myöntämisoikeuksia ja Ruotsin vallan aikana niille jo kuuluneen ehdotusoikeuden.<sup>2</sup>

Keisari kutsui valtiopäivät koolle huolimatta siitä, että Venäjän slavofiilien imperialistinen yhtenäiseen suurvaltiaan tähtäävä liike ei olisikaan hankkeelle suosiollinen. Heitä lepytellen haluttiin osoittaa Suomen suosimisen olevan rangaistuksen huipentumana Puolalle. Se oli samalla näyttönä Puolan avuksi rientäneille Englannille ja Ranskalle siitä, miten Suomea palkitaan, koska se on turvallisuuspoliittisesti luotettava ja Venäjälle lojaali maa. Ruotsin skandinavistinen suuntaus oli kärsinyt tappion, kun Preussi valtasi Tanskalta Holsteinin ja Slesvigin. Se ei ollut enää uhkana Venäjälle. Silti skandinavisteille, Ruotsille sekä länsivalloille samoin kuin Venäjän omille slavofiileille tarjottiin Helsingissä valtiopäivien avajaisten yhteydessä 20 000 miehen ensi linjan venäläisten joukkojen sotilasparaati. Se oli selkeä näyttö siitä, ettei puolalaisten mallin mukainen kapina Suomen omin ruotuväkipataljoonin olisi onnistuva.<sup>3</sup>

---

1 Paasivirta 1978, 200–201. Luottamus sodan jälkeen; 230–231. Snellman tyrmää 1863 ”Krig eller Fred” -kirjoituksellaan skandinaavit; 239 lehdistövapaudesta huolimatta niissä näkyi voimakkaana lojaalisuus keisarille; 242–244 keisarilla konkreettiset kokemukset Krimin sodan lojaalisuudesta ja vuoden 1863 sekä aiemmilta vierailuiltaan Suomessa.; Lappalainen 1982, 199–207.

2 Danielson 1890, 202–203.

3 Paasivirta 1978, 244–245; Kuisma 2011, 107; Wahlbäck 2011, 71–72.

Keisarin aluksen saattueena ollut sota-alusosasto oli myös lehdistössä nähty voimanosoitukseksi, joka kertoi Venäjän valmiudesta torjua Krimin sodan aikainen vihollinen.<sup>1</sup>

Keisarin turvallisuuspoliittisesta luottamuksesta suomalaisiin tuona aikana on olemassa kirjauksia: ”Minä en ymmärrä suomalaisia. Olen yrittänyt suostua kaikkiin heidän toivomuksiinsa ja nyt – miten voin selittää tämän heidän kylmyytensä ja välinpitämättömyytensä?” Tämä liittyi siihen, että Suomi ei tuominnut Puolan kapinaa, joka kukistettiin erittäin verisesti, vaikka heitä oli vaivihkaa tähän kehoitettu. Aiemmin on jo todettu, että suomalaisten lojaalisuuden näytöksi oli kuitenkin kelvannut jo aiemmat alemman tason Pietariin tulleet delegaatiot, jotka olivat vannoneet uskollisuuttaan ja esittäneet samalla suomen kielen ottamista laajempaan käyttöön. Keisari oli lausunut: ”Tietäkää, että tätä nykyä minä olen ainoa venäläinen, joka luotan suomalaisiin.” Silti hän oli etukäteen lähettänyt kolme tykkivenettä Helsinkiin, koska oli saanut kuulla huhuista, joiden perusteella valmistauduttiin mahdolliseen Tukholman suomalaisten emigranttien nostamaan kapinaan Suomessa. Vierailun alkaessa rannat olivat täynnä uskollisia keisarin saapumista riemuiten vastaanottavia suomalaisia. Keisari kysyi seuralaisiltaan: ”Sanokaa, onko tämä kapina? Näinkö luopunut kansa kohtelee hallitsijaansa?” Hän lähetti Helsinkiin tulleet tykkiveneet takaisin Kronstadiin.<sup>2</sup>

Venäjälle sotilaspoliittisesti tärkeällä alueella asuvat ja turvallisuuspoliittisesti jo Krimin sodassa testattu luotettava kansa sai säännöllisesti kokoontuvat valtiopäivät. Näin maksimoitiin kaikkinaisen toimintakyky luoteisen rajan turvaamiseksi Venäjälle lojaalilla autonomisella alueella.

Edv. Berg on todennut teoksensa ”Finlands statsrättsliga utveckling efter 1808” (1889) loppusanoissa valtiopäivien toimintaa laajasti tarkasteltuaan, että vuosina 1864–1899 oli perustuslaillinen hallitustapa eittämättä ollut keskeinen tekijä Suomen kaikkinaiselle moraalille ja taloudelliselle kehitykselle. Osana sitä oli ollut asukkaiden omakohtainen autonomisen Suomen kulttuurin kehittämistyö, joka perustui suomenkielen aseman voimistamiseen niin, että suomalaisista saattoi muodostua kansa kansojen joukkoon.<sup>3</sup>

Berg on edellistä täydentäen luetteloinut ja tarkastellut vuosina 1885–1891 pidettyjen valtiopäivien ja niiden välisinä aikoina tehtyjä koko suomalaista yhteiskuntaa koskevia moninaisia merkittäviä päätöksiä. Niitä tehdään Suomea ja suomalaista kansakuntana yhdistävien rautateiden rakentamisesta, maan sotilaallisesta puolustuksesta, painovapaudesta ja tullimaksuista. Näihin liittyi poliittissävyytteisiä keskusteluja Venäjän ja Suomen välisestä valtiollisesta asemasta kuten Ordinin Finlands underkuvande. Ryska anfall, Närmande till Rysland tai

---

1 Lehti 2003, 66–67.

2 Tuomi-Nikula 2002, 39.

3 Berg 1889, 101.



Äro Finlands lagar lokala sekä tehdään satoja muita koko yhteiskunnan eri alueita koskevia päätöksiä ja käydään iänikuista väittelyä alkoholilainsäädännöstä.<sup>1</sup>

Aleksanteri II:n muistomerkki paljastettiin Suomen hallinnolliseen keskukseseen Helsingissä Aleksanteri III:n kuolinvuonna 1894, jolloin Suomen erillisvaltioasema oli jo alettu kiistää. Se oli kansallinen muistojuhla niistä ajoista, jolloin suomalaiset olivat olleet venäläisten kanssa Krimin sodan, vuosien 1863 ja 1877–1878 sekä 1885 sodan uhkien kokemusten yhdistäminä torjumassa yhteistä merellistä vihollista. Vihollinen oli pyrkinyt tuhoamaan Venäjän kauppaa välittävän Suomen kauppalaivaston ja oli iskemässä Suomen alueen kautta Venäjälle. Tämän lojaalisuuden perusteella ja siihen kiinteästi liittyvistä Venäjän turvallisuuspoliittisista syistä keisari oli antanut Suomen voimistaa autonomisen valtakuntansa hallintoa, kansallista erikoisasemaansa ja hyvinvointiaan. Patsaan perustassa on myös vuosiluku 1863. Silloin hyvä keisari oli antanut suomalaisille kutsun kokoontua kansanvaltaisuutta lisäävälle julkishallinnon elimelle eli valtiopäiville luvaten sille myös oikeuden itsenäiseen esitysten tekoon, joka toteutuikin 1886.

Keisari Aleksanteri II:n aikana 1863 valtiopäivien jälkeen oli Suomen taloudellinen tilanne kehittynyt tasaisesti siitäkin syystä, että sotilaallista lännen uhkaa ei ollut ja maan sisäisissä oloissa oli sen myötä väljemmin liikkuma-alaa. Venäjä laajensi alueitaan käyden sota idässä. Sen sotilaspoliittinen painopiste ei ollut Suomessa. Maan taloudellinen kasvu oli vauhdissa ja kansallisvaltio oli entisestään kiinteytymässä ja muuttumassa Venäjästä poikkeavaan omaleimaiseen suuntaan. Suomen sodan aikana Venäjään epäluuloisesti vielä suhtautuneet talonpojat ja maatalousväestö luottivat nyt Aleksanteri II:een, sillä he näkivät, että hän oli ollut vaikuttamassa voimakkaaseen myönteiseen kehityksen. Suomen kansan syvät rivit ja kieleltään suomalaiset olivat näin keisarin politiikan varmin tuki.<sup>2</sup>

Edellä jo kuvatun Turkin sodan 1877–1878 tapahtumat loivat jälleen Krimin sodan kaltaisen uhkatilanteen Suomen rannoille. Tällöin Venäjä vielä Krimin sodan tapahtumiakin muistaen luotti suomalaisiin turvallisuuspolitiikassaan. Vihollisena olisi jälleen ollut Englanti. Aleksanteri II oli selvästi tunnustanut Suomen autonomisen aseman ja luotti suomalaisten lojaalisuuteen. Turvallisuuspoliittista luottamusta osoitti yhä edelleen se, että Suomi sai omat tarkk'ampujapataljoonansa, joita käytettäisiin suomalaisen päällystön johtamana vain Suomen alueella. Laki joukoista annettiin 1878 ja joukkoja alettiin perustaa 1881.

---

1 Berg 1894, III–VI, 1–15.

2 Paasivirta 1978, 277 - 279.

# 8 Siviileiden tehokas osallistuminen sotatoimiin loi suotuisan kehityksen valtiokehitykselle

---

## 8.1. Suomi Venäjän luoteisen rajan turvaajana ja osana sen merellistä herruutta

Tutkimuksessa on sivuttu koko Suomen autonomian aikaa, jotta nyt tutkittavat ilmiöt erottuisivat paremmin kokonaistaustaa vastaan. Meren erottma Suomi oli ollut emämaansa Ruotsin tehokas puskuri- ja suojataistelualue Venäjää vastaan. Suomalaiset siviilit olivat tämän tutkimuksen mukaan osallistuneet tehokkaasti Suomen sotaan Ruotsin joukkoja tukien, sissitoimintaan sekä kansan syvällä uhmalla Venäjän miehitysjoukkoja kohtaan kyeten näin vaikuttamaan maan autonomisen aseman syntyyn. Venäjää uhkasi silloin myös Napoleonin joukot Keski-Euroopassa, jolloin suomalaiset tuli tästäkin syystä rauhoittaa. Suomalaisille tuli antaa oikeus luterilaiseen uskontoon ja siihen perustuvaan kulttuuriin sekä ruotsalaisten lakien heille ja omaisuudelle luomaan suojaan. Suomi sai jo silloin oman senaatin ja taloudellisen itsenäisyyden. Keskeisintä tämän tutkimuksen tuloksista on kuitenkin siviiliväestön osallistuminen tehokkaasti Krimin sotaan ja se, miten keisarin Venäjä tämän jälkeen suhtautui turvallisuuspoliittisesti myönteisesti lojaaleihin suomalaisiin.

He osallistuivat aiemman tutkimuksen osoittamaa tehokkaammin ja laajemmin Krimin sotaan ja sen tukemiseen. He aloittivat Pietarin puolustamisen torjumalla vihollisen jo omilla rannikoillaan ja valmistautuivat keisarille lojaaleina samoin mahdollisesti mereltä tulevan vihollisen torjuntaan myös vuosina 1863, 1877–1878 ja 1885.

Tämä tutkimus näyttää, että lojaalit Venäjän luoteisrajaa tehokkaasti puolustaneet suomalaiset saivat Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen antamin löysin ohjaksin toteuttaa maassaan ennen näkemättömän kiihkeän kansallisen, hallinnollisen ja taloudellisen kasvun vuosina 1856–1878. Sen myötä autonomisesta Suomesta tuli kansallisesti ja taloudellisesti voimakas autonominen alue. Suomesta tuli venäläisten mielestä erillisvaltio. Autonomisen Suomen on tässä aiempia tutkimuksia voimakkaammin tulkittu olevan Venäjää kiinnostava vain siksi, että Suomella on ollut etenkin merikaupassa Venäjää hyödyttävä erikoisasema ja meripuolustuksellisesti suuri merkitys luoteesta Venäjälle kohdistuvien sotilaallisten uhkien ja iskujen torjunnassa. Suomea on siten tarkasteltu geopoliittis-strategis-logistisesti luoteisen Venäjän rajamaana, jossa lännestä tuleva vihollinen torjutaan tai ainakin sitä heikennetään ennen kuin se pääsee Pietarin alueelle. Venäjän päämääränä oli näin ollut saada suomalaiset osallistumaan mahdollisimman tehokkaasti sotatoimiin ja niiden tukemiseen sen luoteisaluetta uhkaavissa tilanteissa. Suomen edustan merialueella ja rannikoilla lännestä tulevat vihollisen merisotatoimet ja etenkin maihinnousut tuli torjua niin, ettei vihollinen pääsisi Suomenlahden perukoille ja Pietariin sekä sieltä edelleen Venäjän sisämaahan.

Suomen käymä merikauppa on useimmiten sivuutettu vain toteamalla, että Suomi kauppalaivoineen oli Venäjän ulkomaankaupan välittäjämaa. Tässä tutkimuksessa Suomen osuus Venäjän suurvallan merenherruuden rakentajana ja ylläpitäjänä nähdään merkittäväksi osatekijäksi sillä, sen merikauppaa välittävistä aluksista oli merkittävä osa suomalaisia. Kauppalaivasto oli tärkeä osa Itämeren ja maailman merien herruuteen pyrkivälle Venäjälle sen kilpaillessa siitä Englannin ja Ranskan kanssa.

Venäjän voimakkaasta pyrkimyksestä merelle on aina viestinyt keisareiden lipussa kaksoiskotkan nokissa ja kynsissä olleet Pohjoisen Jäämeren, Itämeren, Mustanmeren ja Kaspianmeren merikartat. Tyynimeri ei ilmeisesti heraldisista syistä enää mahtunut lippuun. Lipussa näkyvä sininen vinoristi on ollut Venäjän korkeimman Pyhän Andreaan kunniamerkin aihe, ja se on tänäänkin Venäjän laivaston alusten lipun keskeinen kuvio. Merten kaikkalainen hyödyntäminen on siten Pietari Suuresta lähtien ollut keisareitten Venäjän alitajuntaan iskostettu tavoite, joka korostaa merten merkitystä venäläisten hyvinvoinnille ja etenkin sen suurvalta-aseman kasvulle. Keisariperheissä on lähes aina ollut yksi suuriruhtinas Konstantin muistuttamassa tavoitteesta päästä täysin vapaasti Välimerelle Turkin salmien kautta. Merenherruutta on pidetty jopa maailman herruuteen pyrkivän suurvallan ehdottomana edellytyksenä. Suomalaiset ja myös Suomessa valmistetut sota- ja kauppa-alukset olivat jo ennen Krimin sotaa toimineet Venäjän lipun alla maailman merillä Välimereltä Tyynellemerelle asti. Tämä on usein vähemmälle huomiolle jäänyt osa Suomen merkityksestä Venäjän suurvaltakehitykselle.

Suomen alue oli geopoliittisesti ja strategisesti luoteinen osa Venäjän pitkää länsirajaa. Silti kriisien syntyessä merkittävin sotatoimien painopistealue oli

lähes aina ollut etelässä tai Keski-Euroopassa. Näin Suomen alueelle tuli sitoa vain niin vähän sotilaallista voimaa kuin juuri ja juuri oli välttämätöntä. Mitä vähemmän Venäjän omia voimia sidottaisiin Suomeen ja mitä parempi luottamus maan kansallisiin puolustajiin ja heidän lojaalisuuteensa olisi, sitä parempi se olisi Venäjän mahdolliselle sotilaalliselle menestykselle painopistealueilla. Krimin sodan pääsotanäyttämöstä on esitetty myös edellä mainitusta eriäviä näkemyksiä. Pääsotanäyttämö olisi Krimin sodassa eräiden mielestä ollut kuitenkin Suomenlahti, sillä sen pohjukassa olevaa Pietaria eivät venäläiset olisi missään olosuhteissa halunneet menettää, vaan sitä mieluummin Krimin alueen. Näin suomalaisten kiitetyt torjuntatoimet Krimin sodassa olisivat saaneet venäläisten mielissä aiempia arvioita suuremman merkityksen.

Sotilaallisesti Suomi suorittaisi sille uskotun tehtävänsä parhaiten silloin, kun se olisi niin henkisen, taloudellisen, hallinnollisen ja aseellisen maanpuolustuksenkin kannalta arvioiden mahdollisimman voimakas ja emämaa Venäjä luottaisi siihen täysin turvallisuuspoliittisesti. Jo autonomiaan päättyneissä taisteluissa oli keisarin Venäjä todennut suomalaisten ärhäkkyden ajaa omia asioitaan tehokkaasti myös ase kädessä.

Suurin osa suomalaisista oli Suomen sodan alussa nähnyt, että maan liittäminen Venäjään yhtenä sen maakunnista olisi aikaa myöten tuhonnut heidän protestanttisen uskontonsa luoman kulttuurin ja syössyt heidät silloisen lain taanneen yksilön oikeuden omanneen asukkaan asemasta maaorjuuteen, joka oli voimassa Venäjällä, Baltiassa ja Vanhassa Suomessa. Sodan alussa Venäjän päämääränä olikin ollut maan liittäminen venäläiseksi maakunnaksi. Siksi siviiliväestö oli ase kädessä ja sissisodan keinoin huonoista elinoloistaan huolimatta taistellut venäläisiä sotilaita vastaan rinnan ruotsalaisten sotajoukkojen kanssa. Vastustus laantui vasta silloin, kun sissisodan syyt poistuivat Porvoon valtiopäivillä. Keisarin Venäjä antoi lupauksen vahvasta autonomisesta Suomesta, jossa keskeisinä olisivat edelleen luterilaisen uskon ja käytössä olleen ruotsalaisen lainsäädännön suojaama kulttuuri ja yksilön oikeudet. Aiempaa tutkimusta voimistaen tässä tutkimuksessa todetaan, että alussa päätetystä maakunta-asemasta autonomiseksi Suomeksi siirtymiseen vaikutti Aleksanteri I:n liberaalinen mielenlaatu, mutta myös se vastarinta, jota suomalainen siviiliväestö oli tehnyt. Kuninkaalleen silloin uskollinen suomalainen rahvas, kuten keisarille uskollinen venäläinen väestö oli osallistunut uskottavalla tavalla sotatoimiin ja siviilivastarintaan. Venäjän oli siksi rauhoitettava Suomi, koska suurvallan painopistealueeksi oli muodostumassa Keski-Eurooppa, jossa Venäjää uhkasivat jo Napoleonin joukot. Venäjän joukkojen lisääminen Suomessa ei siten ollut mielekästä. Suomea ei siten kyetty kukistamaan lopullisesti sotatoimin, vaan sen asukkaita jouduttiin lepyttelemään antamalla periksi sissisotaa käyneiden vaatimuksille aiempien Ruotsin lakien voimassa pitämisestä, jotka sittemmin miellettiin Suomen perustuslain kaltaiseksi kokonaisuudeksi.

Luoteisen Venäjän puolustamiseksi tärkeä rajamaan väestö ei heti Suomen sodan jälkeen ollut vielä turvallisuuspoliittisesti riittävän luotettava. Toisaalta Suomen mahdolliseen miehittämiseen ja sissitoiminnan lopulliseen kitkemiseen tarvittavat joukot, lähes 50 000 miestä, tuli saada keskitettyä selkeästi odotettavissa olevaa Napoleonin hyökkäystä vastaan Keski-Eurooppaan. Venäjä aloitti sissisotaa mahdollisesti jatkavien suomalaisten rauhoittamisen antamalla heille takeita entisen elämäntavan ja oikeuksien jatkumisesta aina keisarin vakuutuksiin asti ulottuvilla lupauksilla.

Torjunnan tehostamiseksi Venäjä oli päättänyt pysäyttää Vanhan Suomen tehottoman hallinnon, heikon taloudenhoidon sekä sivistystoimen ja osin jopa maaorjuuden runteleman kehityksen, koska ne eivät mahdollistaneet yhtä voimakasta kriisin ajan vaatimaa sotilaallista panostusta kuin paljon kehittyneemmässä Uudessa Suomessa. Näin sotilaalliset perusteet olisivat monien edellä mainittujen muiden syiden perusteella myös vaikuttaneet siihen, että Vanha Suomi liitettiin autonomiseen Uuteen Suomeen.

Koko Suomi kuului nyt peruuttamattomasti Venäjän etupiiriin. Ruotsillekin viestittiin siitä antamalla suomalaisille takaisin Ruotsin vallan aikana menetetty Viipurin lääni. Suomenkielisten lukumäärä lisääntyi autonomisessa Suomessa 87 prosenttiin, mikä antoi voimaa suomalaiskansallisen kulttuurin kasvuille.<sup>1</sup>

Suomalaiset saivat oman hallituskonseljin ja Porvoon valtiopäivien vauhdittamana aloittaa autonomisen Suomen valtiokehityksen Venäjältä erillisenä rajoiltaan määriteltynä ja taloudellisesti itsenäisenä yksikkönä. Vuoden 1812 valtiosopimuksen mukaan Ruotsi luopui revanssisodasta, ja suomalaiset olivat Napoleonin sotien ajan lojaaleja keisarin Venäjälle. Se antoi Suomelle pitkän rauhan kauden, jonka johdosta oli ensimmäistä kertaa alkanut taloudellisen hyvinvoinnin selvä kasvu 1700-luvulta asti jatkuneiden sotien runtelemassa maassa.

Aleksanteri I:n loppuaikoina ja etenkin Nikolai I:n valtakaudella oli Venäjällä pysähtyneisyyden ja venäläisen isänmaallisuuden aikakausi, joka koettiin suomalaisen yhteiskunnan kehitystä jarruttavaksi. Suomalaisten historiallisia juuria korostaneen suomalaiskansallisen liikkeen oli itesesensuurin avulla vaiettava, jottei maan muulle kehitykselle tulisi esteitä.

Krimin sotaa edeltäviin vuosiin tullessa olivat vapaamieliset vallankumouksen aatevirtaukset saapuneet Venäjällekin ja niiden torjumiseksi petraševskien salaseura kukistettiin 1849. Siinä yhteydessä epäilyt ulottuivat Suomeen asti, jolloin myös täällä oli käsketty toteuttaa suomenkieliseen kirjallisuuteen kohdistunut sensuuri. Se tähtäsi suomenkielisen valtaväestön, eli venäläisittäin kansanomaisuuden, vierottamiseen keisarin Venäjän yksinvaltaisen hallinnon arvostelusta. Samoin jo nyt oli käynnistymässä erillisvaltiokehitystä kiihdyttävien

---

1 Meinander 2006, 98; Tommila 2008, 129.

suomalaiskansallisten ilmiöiden eliminoiminen ja Suomelle vaurautta luoneen tullilaitoksen venäläistäminen, jonka Krimin sota kuitenkin keskeytti.

Ruotsiin siirtyneet emigrantit olivat jo ennen Krimin sotaa tapahtuneella propagoinnillaan villinneet suomalaista älymystöä ja opiskelevaa ruotsinkielistä nuorisoa, joka skandinaaviseen yhteisöön pyrkivillä hankkeillaan vaaransi Venäjän suhteita Suomeen. Nikolai I oli kuitenkin varoittanut virkamiehiään koskemasta Suomeen, sillä hän sanoi omilla toimillaan vaikuttaneensa siihen, että maa oli muihin kapinoiviin maihin verrattaessa turvallisuuspoliittisesti luotettava. Ruotsin mahdollisesti aloittaessa länsivaltioiden tukemat revansistiset sotatoimet Suomesa uskottiin kuitenkin, että rannikoiden ja etenkin Vaasan alueen ruotsinkielinen väestö tukisi hyökkääjiä. Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin oli siten ennen Krimin sotaa heikkenemässä ja keskeistä hyvinvoinnin lisääntymiseen vaikuttanutta tulonlähdetä eli tullilaitosta oltiin liittävässä Venäjään.

## **8.2. Siviileiden tehokas osallistuminen Krimin sotaan toi Venäjän luottamuksen**

Ylivoimaiset englantilais-ranskalaiset laivasto-osastot vaikuttivat jo olemassaolollaan siihen, ettei teknisesti jälkeen jäänyt Venäjän laivasto saattanut Krimin sodassa esiintyä Itämerellä. Se jäi tukikohtiinsa Kronstadtin, Tallinnaan ja Helsinkiin osaksi näiden paikallispuolustusta. Vain Viipurissa venäläiset ja Santahaminassa sekä Turussa suomalaiset paikallispuolustukseen käytetyt soudettavat tykkipursiosastot osallistuivat aktiivisesti merellisinä joukkoina vihollisen tulitukseen. Liitteissä 4.1 ja 4.2 sekä niihin liittyvissä teksteissä on aiempia tutkimuksia laajempi esitys siviileiden luomasta omasta meripuolustusjärjestelmästä, sotatoimista ja niiden tukemisesta Suomen rannikoilla.

Vihollisen iskut kohdistuivat heti sodan alussa Suomen merikauppaan ja etenkin kauppaluksiin, jotka olivat vireällä toiminnallaan tuottaneet merkittävää hyvinvointia Suomelle ja myös Venäjälle tukien sen merellistä suurvalta-asemaa. Kauppahuoneet, laivanvarustajat aluksineen ja rannikon asukkaat veneineen kiistivät koko sodan ajan vihollisen sota-alusten merisaarron käymällä edelleen kauppaa. Saarronmurtaja-alukset purjehtivat Viipurinlahden suun alueelta Venäjälle ja Saaristomereltä sekä Pohjanlahden rannikoilta Ruotsiin. Oulusta merikauppa suuntautui Perämeren perukoille Haaparantaan. Näin ei kuitenkaan kyetty viemään rauhan aikaa vastaavaa määrää puutavaraa ja tervaa ulkomaille, joten Suomen valtion tullituloina saamat varat ja yksityisten henkilöiden hyvinvoinnin kasvu heikkenivät samalla, kun suomalaiset vastasivat lisäksi lähes kaikista maan

puolustamisen aiheuttamista kuluista. Siksi itsenäisenä talousyksikkönä toiminut autonominen Suomi oli joutumassa lähelle suoritustilaa.

Suomalaiset purjeilla kulkeneet saarronmurtaja-alukset kävivät merikauppaa Ruotsin kanssa uhmaten vihollisen aseistettuja höyrystö-aluksia, johon eivät edes venäläiset sota-alukset uskaltaneet. Toiminnassa hyödynnettiin myös aikaista kevättä ja talvea edeltävää aikaa, joiden oloissa vihollinen ei ollut tottunut toimimaan. Purjealusten joutuminen höyrystöalivojen saaliiksi oli kuitenkin uhka, joka usein myös toteutui. Silti nämä satamissa seisovia venäläisiä sota-aluksia urhoillisemmin esiintyneet alusten päälliköt ja jopa heroistista mainettakin saaneet alukset miehistöineen veivät Ruotsiin tervaa ja puutavaraa sekä toivat maahan kipeimmin kaivattuja tuotteita. Varsinaista puutetta ei ollut, mutta suolan, sokerin ja kahvin sekä eräiden ylellisyystarvikkeitten hintojen huima nousu kertoi vihollisen kauppasaarron osittaisesta purevuudesta. Talvella rekikolonnat välittivät merikaupan tuotteita yli jäätyneen Merenkurkun. Merisaarto lisäsi myös kaupankäyntiä Tornion kautta Ruotsiin ja autonomisen Suomen itärajan yli Venäjälle.

Saarronmurtajista ei Krimin sodan yhteydessä paljoakaan kerrota. Syyksi voi nähdä kaupan käymisen kyseenalaista puolueettomuutta toteuttavan Ruotsin kanssa ja suurten voittojen tavoittelun, joka saattoi poikkeusoloissa johtaa rikkoliseen lastien tullaamatta jättämiseen. Saarronmurtajista ei näin poliittisista syistäkään pitänyt kertoa. Puhumattomuuteen velvoitti myös sensuuri, joka ei sallinut esim. sanomalehdissä kertoa saarronmurtajien toiminnasta, koska se olisi antanut viholliselle perusteita alusten kaappaamiseen. von Haartman oli Venäjän sota-alusten passiivisen toiminnan vuoksi esittänyt, että joukko suomalaisia kauppa-aluksia aseistettaisiin toimimaan vihollisen sota-aluksia vastaan. Hän ei kuitenkaan saanut siihen asiantuntijoiden puolta.

Venäläisiltä ei kuitenkaan jäänyt huomaamatta jo sotaa edeltäneen ajan suomalaisten taito rakentaa myös moderneja höyryllä käyviä sota-aluksia tai suomalaisten merenkulkijoiden saarronmurtajillaan osoittama menestyksellinen toiminta ylivoimaisen läntisen merivallan luomassa paineessa. Venäjän valtio tilasi Suomesta jo sodan aikana 40 kahdella tykillä varustettua soudettavaa sotalusta sekä moderneja höyrystö-aluksia, joista yksi oli jopa mallikappaleena suuren sarjan valmistamisessa. Sodan jälkeen Venäjä tuki kaikin keinoin Suomen kauppalaivaston uudelleen rakentamista, sillä se oli ollut ennen Krimin sotaakin tärkeässä tehtävässä Venäjän merikaupan välittäjinä.

Rannikoiden luotsit ja osin ulkosaariston asukkaat olivat vihollisen kaappauksista peläten siirretty sisäsaaristoon. Siksi rannikoilla ei ollut meritiedusteluun ja merivalvontaan soveltuvia joukkoja kasakoiden rantaratsastajia lukuun ottamatta. Mereltä tulevan vihollisen tiedustelussa turvauduttiin rannikoiden siviiliväestöön. Ruotsiin lähetetty suomalainen siviilitiedustelija, kaapattujen alusten henkilökunnat sekä saarronmurtaja-alusten miehistöt toimittivat kaukotiedustelijoina ha-



vainoja vihollisen liikkeistä ja myös keskeisiä tietoja vihollisen ja Ruotsin aikeista Suomessa. Pääsääntöisesti tiedot rannikoilla toimivista vihollisista toimitettiin sotilaille Uudenkaupungin ja Kronstadtin välisiltä merivartio-linkkiasemilta. Siviilit rakensivat ne ja miehittivät osan näistä asemista ja tukivat niiden ylläpitoa.

Saaristomerelle ja Hangosta Porkkalaan oli perustettu linkkiasemien katvealu-eille siviileistä kootut merivalvontakomppaniat veneineen. Ahvenanmaallakin tukeuduttiin Bomarsundin puolustamiseksi siviileiden antamiin vihollistietoihin. Pohjanlahdella ja etenkin Vaasan läänissä oli perustettu siviilien ulkosaaristoon rakentamat ja myös miehittämät merivartioasemat. Niiltä vihollistiedot välitettiin linkkiasemien avulla rannikoiden satamiin, josta ne toimitettiin siviiliajoneuvoin tai kasakkapartiolla puolustuksesta vastaaville maaherroille ja sotilaille. Samalla vihollisen uhkaamien satamakohteiden asukkaat saivat hälytyksen järjestäytyneitä vastatoimia varten. Siviilit olivat näin mahdollistaneet strategisesti tärkeitten ja myös lähes reaaliaikaisten ja luotettavien sekä kattavien vihollistietojen tuottamisen sotilaille mielekkäitten torjuntatoimien käynnistämiseksi rannikoilla. Niitä ei olisi saatu avomereltä syvän peitteisen saariston katveesta rantaviivalla partioivien ja merelliseen elementtiin vähemmän perehtyneiden kasakkapartioiden avulla. Nämä kylläkin veivät heille toimitetut merivalvontatiedot joutuisasti sotilaskomentajille.

Kaikkiin rannikon satamakohteisiin oli luotu siviilipuolustusjärjestelmät avomereltä satamiin joko spontaanisti tai sodanjohdon siviiliorganisaatiolle antamin käskyin. Avomereltä oli poistettu majakoiden valolaitteet. Se hidasti vihollisalusten liikettä. Avomeren reunasta satamiin asti johtavien väylien merenkulun turvalaitteet oli myös poistettu, ja vihollisen oman luotauksen perusteella laskemia viittoja nostettiin, kummeleita tervattiin ja kaasoja kaadettiin. Tästä ja kunnollisten merikarttojen ja luotsien puutteesta aiheutui muutoinkin lyhyiden avovesikausien aikana merkittäviä viiveitä vihollisen sotatoimille Suomen rannikoilla. Siviilit aiheuttivat näin kymmeniä karilleajoja. Ne vuorostaan tekivät vihollisen varovaiseksi, joka vaikutti edelleen sota-alusten tehokkuuden keskeiseen elementtiin eli liikkeeseen.

Vihollisen sotatoimien aloittaminen Bomarsundissa viivästy merkittävästi merenkulullisista syistä. Siviilit poistivat vihollisen laskemia merenkulun turvalaitteita eikä ammattiluotseja saatu käyttöön. Siviilimerenkulun lamauduttua oli vihollinen usein aluksi pakolla ja sitten suuria palkkioita tarjoten saanut työttömiä perämiehiä ja rannikoiden laivureita luotseiksi, mikä osaltaan edisti mairinnousvoimien etenemistä avomereltä Bomarsundiin.

Vihollista avustaneiden motiivina ei ollut tyytymättömyys keisarin hallintoon Suomessa, vaan usein aluksi väkivaltainen pakottaminen ja sen jälkeen oman taloudellisen aseman nopea kohentaminen.

Bomarsundin valtauksen jälkeen jouten jääneiden 10 000 ranskalaisen sotilaan suuntaaminen Viaporin tai Turun valtaamiseksi myös viivästy ja lopulta

estyi 1854, koska väylää Turkuun ei ehditty edes luodata ja merkitä. Jopa sinne tiedustelutehtävissä lähetetty osasto viipyi pitkään matkalla karilleajojen vuoksi vaikka paikallisia eläkkeellä olleita luotsejakin oli pakolla saatu mukaan, sillä merenkulun turvalaitteet oli poistettu. Lopulta näin syntyneiden viivytysten takia ehti epähygieenisissä leiriolosuhteissa kiihtyen etenevä kulkutautiepidemia tappaa useita satoja sotilaita Bomarsundissa.

Syksyn 1854 lähestyessä maissa viivyttyllyn takia levinneiden kulkutautien vuoksi ja peläten Napoleonin kohtaloa ei enää ehditty iskeä Turkuun, vaan joukot kotiutettiin Ranskaan. Ensimmäisenä sotavuonna vihollinen ei edes päässyt kaikkiiin satamakaupunkeihin. Niihin iskettiin vasta seuraavana vuonna, jolloin käytössä olivat jo edellisen vuoden antamat kokemukset väylien rakentamisesta oman merenmittauksen avulla ja paremmat kartat saaristomerenkulkua varten.

Siviiliväestö rakensi satamien edustoille vihollisalukset pysäyttäviä merieste-tykistöasemia, joiden tykit oli saatu siviilialuksilta. Ne varustettiin vielä silloin tykein merirosvojen iskujen torjumiseksi vierailta mailla. Rannikoiden laivaveistämöt olivat hankkineet tykit ammuksineen ja panoksineen paikallisilta valimoilta. Sotilaiden n.12 kenttätykkiä Pohjanlahdella olivat laadullisesti parempia, mutta riittämättömiä koko rantaviivan puolustukseen. Niitä korvasivat siviileiden tuli-asemissa olleet lähes 40 tykkiä. Osa Turunkin merelle ampuvasta tykistöstä oli saatu siviilialuksilta. Siviilitykit soveltuivat hyvin vihollisen lähitorjuntaan.

Meriesteinä käytettiin paaluja ja puomeja sekä eräillä alueilla myös kapeikkojen yli viritettyjä puunippujen kannattamia siviilialusten ankkurikettinkejä. Viipurin edustalla oli kapeikkoon laskettu kiviä ja siellä, kuten Helsingin edustalla, käytettiin myös alusupotteita. Niitä oli suunniteltu käytettäväksi myös Turussa. Erikaisuutena on mainittava, että ensimmäistä kertaa Suomessa laskettiin siviilien vahvalla tuella Suomenlinnan edustalle 950 ja Turun satamaan johtavien väyläkapeikkojen tykistöasemien eteen 200 merimiinaa. Miinat oli valmistettu Immanuel Nobelin tehtailla Pietarissa. Siviiliväestöä oli mukana niiden laskemisessa ja he myös raivasivat ne sodan jälkeen. Vihollinen ei toisen sotavuoden aikana edes yrittänyt tunkeutua läpi satamien edustoille rakennettujen tykistöeste- tai miinatykistöasemien. Kristiinankaupungissa ja Porissa sekä osin myös Uudessa-kaupungissa tuli siviileiden tykistöestetasemat sotilaiden käskystä purkaa, koska etenkin sotilaat pelkäsivät vihollisen kostavan sotatoimet polttamalla kaupungit. Näihin tapahtumiin liittyi aina sotilaiden vetäytyminen rannikoilta, jolloin siviilit olisivat joutuneet aivan yksin toimimaan vihollista vastaan. Kristiinankaupungista vetäytynyt sotaväki vei siviilikaartille luovuttamansa kiväärinkin mukanaan.

Suomessa olevien joukkojen esikunnan välittämien käskyjen mukaan tuli siviileiden satamakohteissa perustaa sotilaiden kanssa yhteistoimintaan tarkoitettuja siviilikaarteja. Näin oli menetelty eräissä satamakohteissa omaehtoisestikin. Kenraalikuvernööri oli saanut virikkeen käskyilleen ensin Kokkolan ja sittemmin Rauman puolustustaisteluista. Yksityiset siviilihenkilöt, ryhmät tai komppanian

suuruiset siviiliosastot tulittivat käsiasein vihollista Viipurissa, Porkkalassa, Ahvenanmaan Boxössä, Pyhämaan Santiossa, Raumalla, Vaasassa (laukauksia sotilaitten tykillä), Pietarsaareissa (kiväärein ja tykein), Kokkolassa (kiväärein ja tykein), Kuivaniemessä ja Simossa. Niissä Viipurin edustalla, Raumalla ja etenkin Kokkolassa aiheutettiin hyökkääjälle katkeria materiaali- ja henkilötappioita, jotka aiheutuivat siviilikaartin Viipurissa saamien sotilasaseiden ja muilla alueilla käytössä olleiden hylje- ja metsästysaseiden tulesta. Kuivaniemessä ilmeisesti eräitä vihollisia vain haavoitettiin. Siviilit torjuivat vihollisen yhdessä sotilaitten kanssa ja aiheuttivat katkeria tappioita Venäjän päävihollisille Ranskalle ja Englannille, kun Mustanmeren alueella kyettiin antamaan torjuntaa tai tuhoon päättyviä iskuja vain toisen luokan sotilasvaltioksi katsotulle Turkille. Kaikki Suomen satamien siviilipuolustusasemat ja niihin kuuluneet siviilikaartit eivät joutuneet edes taisteluun, kuten ei vahvasti varustetussa Turussakaan, koska vihollinen ei ilmeisesti tappioita peläten iskenyt näihin kohteisiin.

Vihollisen torjuntaan liittyvänä erikoisuutena nähdään se, että kymmenen kaupungin satamassa pormestarit tai raadin edustajat soudattivat itsensä neuvottelulipuin varustettuina satamaa lähestyvän vihollisosaston komentajaa tapaamaan. Suursaarella, jonka väestöä ei evakuoitu, oli myös oma siviilineuvottelijansa, joka oli jatkuvasti yhteydessä vihollisalusten päälliköihin. Hän sai tämän virallisen asemansa takia myös englantilaisilta erikoisoikeuden merikaupankäyntiin aluksellaan. Neuvottelijoiden päämääränä oli tiedustella vihollisen aikeita ja saada se luopumaan siviiliväestölle kuuluvan omaisuuden tuhoamisesta ja merisaartoon liittyvien alusten, telakoiden sekä merikaupan materiaalin polttamisesta, koska kaupungin asuinrakennuksetkin saattoivat samalla tuhoutua. Pormestarit kertoivat omille sotilasjohtajille vihollisen aikeista, mutta varoivat visusti kertomasta alueella mahdollisesti olevista omista sotilaista ja jopa hämäisivät kertomuksillaan vihollista. Näin tuotettiin viholliselle kirvelevät henkilö- ja materiaalitappiot mm. Kokkolassa ja Raumalla. Uudenkaupungin, Porin, Kristiinankaupungin, Vaasan, Tornion sekä jopa Raahan ja Oulun suurтуhoja saatiin myös rajattua vihollisen ja kaupungin johdon välisillä neuvotteluilla. Pormestari ja raati olivat johtaneet siviilipuolustusjärjestelmän rakentamista satamakaupunkeihin.

Satamakaupunkien kauppahuoneet ja laivanvarustajat olivat sotatoimien alettua suojanneet aluksiin, satamissa oleviin merikaupan materiaalivarastoihin ja telakoihin sidottuja pääomiaan. Aluksia myytiin ulkomaille, pidettiin sodan ajan puolueettomissa satamissa, upotettiin ja maastoutettiin saaristoon sekä vietiin siviilipuolustusjärjestelmien suojaamiin satamiin. Vihollinen ei siten kyennyt tuhoamaan kauppalaivoista enempää kuin neljänneksen. Merikaupan materiaalia evakuoitiin sisämaahan ja työnnettiin mereen, jolloin sitä ei voitu polttaa, sekä tehostettiin kaupunkien ja satamien palontorjuntaa. Siviiliväestö evakuoiti myös valtion omaisuutta olleet viljavarastot ja osallistui etenkin Helsingissä sijainneen valtiosuojelun ja Suomen Pankin asiakirjojen sekä raha-varojen siirtoon sisä-

maahan, etenkin Hämeenlinnaan. Kaikella tällä oli suuri merkitys Suomen valtion ja sen asukkaitten sodan jälkeiseen nopeaan hyvinvoinnin kasvuun. Siitä hyötyi myös merellisen suurvallan asemaan pyrkivän Venäjän merikauppa.

Kauppahuoneet ja laivanvarustajat olivat myös yhteydessä rauhan ajan kauppakumppaneihinsa Englannissa. Heille kerrottiin jo etukäteen maksetun materiaalin tuhosta. Sanomalehdistön ja yleisen mielipiteen myötä asia tuli esille Englannin päättävissä elimissä. Siksi vuoden 1854 jälkeen ei enää aiheutettu niin mittavia tuhoja siviileiden omaisuudelle kuin Raahessa ja Oulussa.

Vihollisen mahdollisesti pyrkiessä täydentämään alustensa ja sotilasosastojen muonavaroja oli luotu valmiudet karjan sekä tarpeettomien ajoneuvojen evakuoimiseksi sisämaahan. Näin menetellen oli myös noudatettu kenraalikuvernöörin käskyä, mikä oman edun turvaamiseksi oli mielekästä. Se osoitti silti myös lojaalisuutta esivallan käskyille. Saaristossa asuville yksityisille henkilöille oli tiedotettu, ettei vihollisen paikallishankintoja saanut tukea, mutta tätä puoliväkinä ja usein myös kohtuullisesti korvattua vihollisen vähäistä tukemista ei kyetty täysin torjumaan.

Autonominen Suomi maksoi lähes kaikki sotatoimien vaatimat hankkeet ja etenkin venäläisten ja suomalaisten sotilaiden majoittamisen, muonituksen, lääkintähoidon, kestityksen ja kuljetukset. Tämä mittava sotarasite ei kuitenkaan rikkonut sotilaiden ja Venäjälle lojaalien siviileiden välejä. Osana tätä oli sotilaiden tavanomainen sairaanhoito, jonka rasittavuutta lisäsivät sodan aikana puhjenneet laajat kulkutaudit, joista sotilaslääkärit eivät olisi selvinneet ilman siviililääkäreiden tukea ja heidän perustamiaan sairaaloita. Kaikesta tästä johtui, että autonomisen Suomen oli pakko ottaa lainaa rasitteista selvitäkseen. Tämä ei ollut tavanomaisuudesta poikkeavaa; olihan Suomi myös lainavaroin rakentanut Bomarsundia ja Saimaan kanavan. Maa sai keisarilta luvan ottaa omaa lainaa, jonka se luonnollisesti joutui itsenäisenä taloudellisenä yksikkönä myös maksamaan takaisin. Kun valtiopäiviä ei kutsuttu kokoon päättämään asiasta, antoi keisari Suomelle luvan ottaa lainaa, jotta maa selviäisi nopeasti sodan aiheuttamista rasitteista.

Suomalaiset runoilijat, säveltäjät ja taiteilijat sekä myös maan luterilainen kirkko alttarin ja valtaistuimen liittona toimivat suomalais-venäläisen rannikkopuolustushengen tulistamiseksi. Heidän esityksissään liittoutuneet todettiin hyökkääjiksi. Englannin merirosvojen tapaan käymää hyökkäystä entisen rauhan aikaisen köyhän kauppakumppaninsa siviiliväestön kimppuun arvosteltiin voimakkaasti. Muiden lisäksi Topeliuksen ”Ensimmäinen veripisara” -runossa, joka käännettiin myös englanniksi, todettiin suomalaisten puolustavan isänmaansa rantoja englantilaisten iskuja vastaan. Bomarsundin ensimmäisestä pommituksesta kertova Oolannin sota -laulu on säilynyt heroistisena esityksenä meidän päiviimme asti. Sen oli laatinut sotavankeuteen Englantiin joutunut suomalaisen

tarkk'ampujakomppanian väepeli, joka oli aiemmin ollut Hämeessä opiskelemassa kanttoriksi.

Suomenkielinen suuri enemmistö ja epälojaalisuudesta Venäjälle epäilty rannikoiden ruotsinkielinen väestö olivat antaneet kaikkensa Venäjän itsevaltaisen hallintoideologian kolmijaon mukaisesti suomalaisella ”kansanomaisuudellaan” eli Venäjän kansan verrokkina taistelullaan keisarin puolesta. Suomalaiset antoivat näin myös voimakkaan signaalin liittoutuneille ja Ruotsille siitä, että suomalaiset eivät aio irtaantua Venäjästä niin kuin sotatoimien eräänä poliittisena tavoitteena oli ollut. Nyt Venäjä saattoi käyttää tätä ulkopoliittikkansa välineenä vihollista vastaan eli näyttönä liittoutuneiden sotapolitiikan täydellisestä epäonnistumisesta Itämeren suunnalla.

Suomalaisten panostuksella sotaan oli käyttöä myös Venäjän sisäpolitiikassa, sillä Kokkolan taisteluissa saadut sotavangit ja materiaali olivat näytteillä Pietarissa. Tapahtumaan kuului teatteriesitys taistelusta. Se kertoi, että vihollinen torjuttiin Suomen rannikoilla ja tuotettiin tappioita Venäjän päävastustajalle Englannille toisin kuin Mustallamerellä, jossa saavutettiin voittoja toisarvoiseksi sotilaskansaksi nähdystä Turkista.

## **8.3. Suomi sai Krimin sodassa saavutetun luottamuksen turvin voimistua**

Osallistumisestaan Krimin sotaan ja sen tukemiseen suomalaiset saivat kaikkinaisen Venäjän keisarin kiitoksen. Aleksanteri II ilmoitti sodan päätyttyä luottavansa jopa ylioppilaisiin, joita oli ennen sotaa epäilty skandinavisteiksi. Sota oli kuitenkin luhistaa Suomen taloudellisen kantokyvyn. Tehokkaasti toimineelle Suomelle annettiin sen sotilaallista iskukykyäkin jatkossa voimistavat oikeudet kehittää maan teollisuutta, merikauppaa, liikennettä sekä kansan koulutustasoa. Virkamiesten palkkoja pyrittiin korottamaan hallinnon tehostamiseksi. Hanke jatkui kymmeniä vuosia suomalaisten hyvinvointia voimistaen, mutta samalla myös Venäjän merellistä suurvaltaa vahvistaen. Sen luoteisen autonomisen rajamaan torjuntakyky kasvoi.

Tutkimus voimistaa aiempia käsityksiä siitä, että Suomi toimi edelleen Krimin sotaa seuranneena ajanjaksona aina 1890-luvulle asti geopoliittis-strategislogistisesti Venäjälle merkittävänä ja turvallisuuspoliittisesti luotettavana valtiona sekä sen merenherruuteen kuuluvan osa-alueen eli merikaupan välittäjänä. Tämä edellytti, että maa sai näitä tehtäviä varten vapaat kädet voimistua kaikilla valtion- ja paikallishallinnon, liberalisoituvan talouselämän ja näitä yhteen kietovan kansallisen kulttuurin alueilla. Venäjä luotti suomalaisiin kansana, joka oli

Krimin sodassa uhrannut nurisematta lähes kaikkensa keisarin Venäjän hyväksi. Ei ollut syytä, miksi se ei olisi toiminut niin vastakin. Suomi ei olisi samanlainen kuin Venäjän aiemmin autonominen läntinen verrokkimaa Puola, joka rettelöi jatkuvasti emämaataan vastaan. Baltian alueen saksalaishallintokin oli keisarille korostetusti osoittamastaan lojaalisuudesta huolimatta aiheuttanut ongelmia, kun Venäjän joukkoja oli jouduttu käyttämään kansallisen perusväestön kapi-  
nointia hillitsemään.

Venäjää uhkasi jälleen Krimin sodan tavoin 1863 Puolan kapinan aikaan Englannin merellinen isku. Suomalaiset valmistautuivat Krimin sodan luomin rutiinein jälleen sotatoimiin ja niiden tukemiseen. Venäjä oli edelleen luottanut suomalaisiin vuoden 1863 uhkatilanteessa ja Suomi sai juuri silloin Venäjäl-  
le harmillisessa tilanteessa kauan odotetun kutsun kokoontua valtiopäiville. Luottamus suomalaisiin oli mittavampi kuin pelko siitä, että maa Puolan mallin mukaan alkaisi vikuroida Venäjää vastaan. Keisari viittasi itsevaltioiden harvoin korostamiin Suomen perustuslakeihin ja lupasi maalle laajempia oikeuksia sen omaan talouteen liittyvissä asioissa, mutta kehotti varomaan poliittisiin asioihin puuttumisesta. Valtiopäiville luvattiin jopa aloiteoikeus. Suomen kielikin hyväksyttiin toiseksi viralliseksi kieleksi parinkymmenen vuoden kuluessa. Näin osoitettu luottamus voimisti autonomisen Suomen itsehallintoa ja kansallista kehitystä. Keisarin motiivit olivat olleet monitahoiset. Ulkopoliittikkaan liittyi näyttö länsimaille, miten lojaalia maata palkitaan ja miten epälojaalia Venäjästä irti pyrkivää Puolaa rangaistaan. Sisäpoliittiseen käyttöön Venäjän slavofiileille tarjottiin samoja perusteita. Rangaistusta korosti puolalaisten kateus Suomen saamista paremmista mahdollisuuksista kansallisvaltion voimistamiselle.

Keskeistä oli edelleen Venäjän turvallisuuden takaaminen tällä tärkeällä, uskollisten suomalaisten asuttamalla luoteisrajalla. Taustalla oli myös häivähdys Suomen sodan jälkeenkin tapahtunutta rauhoittamiseen viittaavaa menettelyä. Keisari näki viisaaksi kunnioittaa Suomen perustuslakeja, joiden mukaisia sää-  
tyvaltiopäiviä oli Suomessa jouduttu jo pitkään odottelemaan tilanteessa, jossa olisi saattanut toteutua tosin perin epätodennäköinen Puolan mallin mukainen kansannousu.

Autonomisen Suomen nopeaa kasvua Krimin sodan jälkeen on myös pyritty selittämään eliitti- ja mallifaktoreilla ja Aleksanteri II:n hallintokauden libera-  
lismilla. Tässä tutkimuksessa on kuitenkin näkynyt keskeisenä Venäjän turvalli-  
suuspoliittinen luottamus luoteisen rajamaan suomalaisiin ja siihen liittyen lähes yksinomaan suurvallan omaan sotilaalliseen turvallisuuteen tähänneet tavoitteet tällä alueella. Eliitti- ja mallifaktorit ja yleinen liberalismiin ilmapiiri vaikuttivat kuitenkin osaltaan rakentavasti autonomisen Suomen kasvuun ja voimistumiseen.

Koko Venäjän vanhakantainen sotalaitos oli juuri autonomisen Suomen kasvun aikana modernisoitavana. Liberaaliksi ilmiöksi nähty maaorjien vapaut-  
taminen 1861 oli yleisinhimillinen tapahtuma, mutta enemminkin se oli Venäjän

sotilasmahdin jälleenrakentamista siitä edelleen. Näin alettiin parantaa aseisiin kutsuttavan sotilasaineksen laatua ja riittävyttä. Venäjän uuden sotalaitoksen luominen maaorjat vapauttamalla pakotti kehittämään maan paikallista itsehallintoa, koulutusta ja lääkintähuoltoa sekä uusimaan näihin liittyen oikeuslaitosta. Sotapotentialin lisäämiseen kuului teollisuuden tukeminen ja modernisointi, sotilaallisia operaatioita nopeuttavien vesi-, maantie- ja rautatieyhteyksien ja viestiliikenteen parantaminen sekä etenkin Suomen kauppameriliikenteen elvyttäminen sodan tuhoista Venäjän kaupan välittäjäksi maailman merillä. Tämän toteuttaminen myös Suomessa ei siten ollut keisarin liberaalia hallintoa, vaan luoteisen puskurialueen vahvistamista Venäjän sotilaallisten etujen mukaisesti.

Venäjälle tärkeä ja Krimin sodassa ulkopoliittisen luotettavuutensa lunastanut puskurialue Suomi tuli siten myös osalliseksi tästä Venäjän sotalaitoksen modernisaatioaalosta ja sai näin luvan toteuttaa Nikolai I:n ajan pysähtyneisyyden aikana jäädytettyjä ja nyt autonomiaa vahvistavia uudistuksia. Krimin sodan aikana Suomi sai myös omat kansalliset tarkka-ampujapataljoonansa, jotka jouduttiin lakkauttamaan sodan jälkeisessä heikossa taloudellisessa tilanteessa 1868 Venäjän suostumuksella ja tiettyä vuosittain maksettavaa rahasummaa vastaan. Ruotuväkijoukoilla oli ollut itsetuntoa kansallisvaltiona nostava vaikutus, ja ne olivat ulkoinen tuntomerkki erillisvaltiosta. Mitä vahvempi Suomi kaikin tavoin olisi, sitä paremmin se turvallisuuspoliittisesti luotettavana maana torjuisi Venäjä luoteiseen alueeseen kohdistuvat sotilaalliset iskut.

Toinen meriekipaasi ja Suomen krenatööritarkk'ampujapataljoona lopetettiin heti sodan jälkeen ja ruotujakoiset pataljoonat vasta 1868 Venäjän määräyksestä mm. nälkävuosien luoman rasituksen takia.

Venäjä oli saanut Turkin sodan aikana 1877–1878 lukea suomalaisten luottamuksesta Venäjään sanomalehtien kertoessa Suomen kaartin kunniakkaista ja myös uhreja vaatineista taisteluista Balkanilla. Taistelukertomuksissa suomalaiset myötäelivät venäläisten rinnalla sodan kokemuksia taisteltaessa yhteistä vihollista vastaan. Suomessa toimivat silloin vain Suomen kaaderimeriekipaasi ja Haminan kadettikoulu. Sodan aikana ja Venäjän sotalaitoksen uusimisen yhteydessä Suomi sai luvan perustaa asevelvollisuuteen perustuvat kahdeksan tarkk'ampujapataljoonaa ja myös Suomen rakuunarykmentin. Ne saivat vielä 1881 aloittaa toimintansa omine upseereineen vastuualueenaan vain autonominen Suomi. Tämä voimisti edelleen autonomisen Suomen asemaa.

Krimin sodan mallin mukaan tarjoutuivat autonomiselle Suomelle Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen myötä mahdollisuudet voimistua aina 1870-luvulle asti. Venäjän etuun kuului tässä tilanteessa sallia suomalaisille kaikki se, mikä vahvisti suomalaisuutta autonomiassa, sisäisen hallinnon tehokkuutta, kansallista itsetuntoa, teollis-taloudellisen hyvinvoinnin kasvua ja merikauppaa. Ne vahvistivat Suomen omaa sotilaallista iskukykyä ja tukisivat myös Venäjän sodanajan joukkojen toimintaa.



## 8.4. Vain venäläistetty Suomi voisi olla Venäjän luotettava luoteinen rajamaa

Suotuisa tilanne Suomelle olisi varmaan jatkunut pidempäänkin, ellei Venäjän sisäpolitiikassa olisi samanaikaisesti alkanut voimistua venäläisten slaavilais-kansallinen liike. Se sai voimansa mm. hallintokoneistoon kohdistuneesta epäluottamuksesta ja venäläisten kansana kokemasta länsivaltojen nöyryyttävästä kohtelusta etenkin Berliinin konferenssista 1878 alkaen. Saksan luoma uhka oli sen jälkeen kasvamassa etenkin Baltiassa ja Keski-Euroopassa. Revansistinen Ruotsi liittyisi Saksaan sotatoimien suuntatuessa Suomeen. Keisarit olivat aiemmin suojanneet Suomea slaavilaisen liikkeen paineelta. Nyt keisarit ja heidän lähipiirinsä hankkiutuivat ”kansanomaisuuden” luomassa paineessa, sisäisten ristiriitojen repimän maan yhtenäistämiseksi ja vallassa pysyäkseen slaavilais-nationalistisen liikkeen johtoon. Venäjän kansan mielipidettä sai nyt muokata Suomeen kohdistuneella voimakkaalla sanomalehtikirjoittelulla, jossa Suomi mainittiin Saksan uhkaa lisäävänä ja lähellä Pietaria sijainneena länsimaisen kulttuurin omaksuneena alueena. Suomi oli tämän suuntauksen mukaan venäläistämällä liitettävä kiinteämmin oikeaoppiseen ortodoksiseen emämaahansa turvallisuuspoliittisista syistä.

Tämä tapahtui Venäjän keisareiden aiemmin kunniaa pitämistä Suomen perustuslaeista piittaamatta. Oma osuutensa oli luonnollisesti myös sillä, että suomalaiset olivat jo 1860-luvulla alkaneet kiistakirjoittelun venäläisten valtiomiesten kanssa Suomen asemasta valtiona eikä venäläisten mukaan Venäjästä erottamattomana osana ja autonomisena alueena tai jopa provinssina, jolla oli ainoastaan erityisiä itsehallinnollisia privilegioita.

Tutkimuksen ohessa on saatu havaintoja siitä, miten edellä todettu Krimin sodasta alkaen voimistunut autonominen kansallinen alue Suomi ja etenkin sen siviilihallinto vaikuttivat maan tuleviin vaiheisiin vuoden 1878 jälkeen.

Suomalaisten lojaalisuudestaan Krimin sodassa saaman Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen kantoaallon myötä oli syntynyt vahva ja Venäjästä eriytyvä autonominen alue, jonka oletettiin olevan irtaantumassa siitä. Suomen valtio-asemasta oli jo 1860-luvun alusta alkaen kiistelty Venäjän ja Suomen valtio-oppineiden ja sanomalehdistöjen välillä. Aleksanteri II:n aikana ei Venäjän lehdistön sallittu vielä iskeä valtion nimissä Suomea. Mutta jo Aleksanteri III salli kenties taitavimman Suomen olojen arvostelijan Katkovin Moskovskija Vedomostin sivuilla aloittaa, muiden lehtien tätä säestäessä, Suomen aseman ruotimisen etenkin 1885 Venäjän Afganistanin sodan aikana. Ulkomailla Venäjän avoimesta

hyökkäyksestä autonomiaa vastaan puhuttiin ”Venäjän lehdistön ristiretkenä Suomea vastaan”.<sup>1</sup>

Vielä silloinkin Venäjällä kiitettiin suomalaisia hyviksi sotilaksi ja ihmeteltiin, etteivät he pystyttäneet hyvin muistissa olleiden Krimin sodan 1853–1856 ja Balkanin 1877–1878 sodan muistomerkkejä, joissa he ja venäläiset olivat taistelleet yhdessä vihollista vastaan, vaan maahan oli tarkoitus pystyttää suomalais-ruotsalaisia joukkoja kunnioittavien taisteluiden ja sissitaistelijoiden muistomerkkejä Suomen sodan ajalta, jolloin Venäjä oli taistellut heitä vastaan.<sup>2</sup>

Aleksanteri II:n kuoleman jälkeen 1881 alkoi itsensä monelta taholta uhatuksi tuntema ja Turkin sodan 1877–1878 rauhanteon nöyryyttämä Venäjä lisätä sotilaallista turvallisuuttaan, sillä Englannin luoma merellinen uhka oli jälleen lisääntynyt Afganistanin sodan yhteydessä 1885. Myös Saksan uhka Itämerellä kasvoi, sillä se oli aloittanut sota-alusten rakentamisen. Lisäksi Kielin kanava mahdollisti jo 1890-luvun alussa Saksan Pohjanmeren laivaston nopean ja yllättävän siirtymisen Itämerelle. Ruotsinkaan ei enää uskottu olevan kriisin tullen puolueeton, vaan se liittyisi Saksaan toimintasuuntanaan tämän turvin ainakin Suomi, kuten Ruotsissa jo Krimin sodan lopussa Englannin kanssa tehdyt suunnitelmat osoittivat. Koetun uhkan voimakkuudesta kertoi myös Ranskan ja Venäjän sotilassopimus Saksaa vastaan. Luottamus suomalaisiin alkoi liudentua jo 1870-luvulla. Vasta vuoden 1899 helmikuun manifesti rikkoi lopullisesti suomalaisten luottamukselliset suhteet keisarin Venäjään.<sup>3</sup>

Suomi oli edelleen 1885 Itämeren rannalla olevan geopoliittis-strategislogistisesti tärkeän Pietarin vieressä ja siten sovelias astinlaudaksi lännen aggressiolle koko Venäjälle. Maan asema Pohjoisen jäämeren tuntumassa Venäjälle tärkeän merellisen tukialueen lähellä alkoi myös luoda turvallisuuspolitiikkaan liittyviä uhkia.

Sotilaallisiin syihin vedoten aloitettiin Venäjän reunavaltojen entistä tiiviimpi liittäminen emämaahan, jota ajoi myös yhä kiihtyvä slaavilaiskansallinen liike. Suomi oli nyt uhan alaisella luoteisella suunnalla oleva osa Venäjää, joka poikkesi lähes kaikessa oikeauskoisesta emämaastaan. Sillä oli länsimaalaismallinen valtiojärjestelmä. Se oli vieraan kulttuurinsa takia epäluotettavaksi luokiteltu osa Venäjää. Moni venäläinen näki Suomen täysin eristäytyneen Venäjästä, josta länsimaalaisuuden lisäksi oli näyttönä ainakin suomalaisten väittämänä perustuslaki, oma hallinto, oma kansallinen sotaväki, omat tullirajat ja siihen liittyen oma valtiontaloudellinen hallinto, oma kultaan ja Ranskan frangiin sidottu raha sekä vähäinen venäjää osaava väestö. Suomen vielä olemassa oleva aseellinen voima oli eristäytynyt venäläisistä joukoista eikä se ollut vielä rutinoitunut tehtävänsä

---

1 Paasivirta 1978, 309.

2 Jussila 2004, 464–465.

3 Klinge 1997, 248–249; Wahlbäck 2011, 89.

eikä sillä ollut edes omaa tykistöä. Virallisina hallintokielinä olivat vain ruotsi ja suomi. Maalla oli oma postilaitos omine postimerkkeineen.

Henkilökohtaisella tasolla tunnettiin myös äreyttä, sillä Suomessa katsottiin Venäjällä saatu korkeakoulutus, upseerikoulutuskin, tavallaan vähempiarvoiseksi, koska se ei oikeuttanut ryhtymistä ammattiin Suomessa, kun taas suomalaiset saattoivat Suomessa koulutettuina hakea vastaavia tehtäviä Venäjältä. Suomi oli taloudellisena ja kansallisena yksikkönä kasvanut venäläisen yleisen käsityksen mukaan kaikin puolin irti pyhän Venäjän slaavilaisen kulttuurin alueesta. Itsevaltaisesta Venäjästä poiketen Suomi oli saanut pitää länsimaisen hallintomallinsa, jota se oli menestyksellä hyödyntänyt ja voimistanut. Suomi oli tullut siten poliittisesti vaaralliseksi mallimaaksi muille Venäjän slaavilaisen alueen reunavaltioille. Sen oli sallittu taloudellisen itsenäisyytensä turvin kehittyä erittäin hyvinvoivaksi ja kateuttakin herättäneeksi suomalaiskansalliseksi erillisvaltioksi. Suomen autonomian voimistumiselle ei enää nyt ollut kasvumahdollisuuksia.<sup>1</sup>

Muutosta puolsi sekin, että Puola oli, Suomen autonomisena verrokkimaana, kyetty murskaamaan. Erillinen Baltian alue Venäjältä johdettuna provinssina ei ollut kansallisesti ja valtiollisestikaan niin yhtenäinen eikä siten voimakas kuin Suomi. Venäläistäminen alkoi aiemmasta varovaisuudesta poiketen Pietarista suoraan annettuina käskyinä, joiden sisällöstä olisi pitänyt suomalaisten mielestä voimassa oleviksi koettujen Suomen perustuslakien mukaan kuulla myös Suomen säätyvaltiopäiviä. Ensimmäinen näistä oli 1890 toimeen pantu Suomen postilaitoksen ja sen postimerkkien venäläistäminen.<sup>2</sup>

Venäjä alkoi ensimmäistä maailmansotaa lähestyttäessä nähdä olevansa yhä enenevässä määrin Saksan uhkaama myös Suomen rannikkoitten kautta. Sotilaallinen uhka kohdistui nyt sen keskeisen, aiemmin luotettavan luoteisen rajamaan kautta. Venäjä ei voinut sen slaavilaisnationalistien näkemysten mukaan enää luottaa turvallisuuspoliittisesti suomalaisiin. Keisarin Venäjä ryhtyi nyt ”kansanomaisuuden” vaatimusten mukaisesti venäläistämään maansa luoteista reunavaltiota.

Venäjä oli aluksi purkanut sille itselleen tärkeitä Suomea koskevia turvallisuuspoliittisia rakenteita, mutta pian toimenpiteisiin liittyi venäläistäminen pakkotoimin. Se tähtäsi maan muuttamiseen yhdeksi Venäjän maakunnaksi ja hallinnollisen, kansallisen ja taloudellisen erillisvaltion mukauttamiseen venäläiseen yhteiskuntaan. Suomen omat aseelliset joukot lakkautettaisiin.

---

1 Lehti 2003, 117–118.

2 Paasivirta 1978, 298–299, 307, 312–313.

## 8.5. Hallinto-organisaation jatkavuuteen perustuva itsepuolustus sortotoimia vastaan

Kristiina Kalleinen toteaa teoksensa ”Suomen kenraalikuvernementti 1823–1861” (1994) lopussa, että verrattaessa autonomisen Suomen voimakasta kehitystä jo ennen Krimin sotaa Baltiaan erona oli se, että maalla oli ministerivaltiosihteerin omien asioittensa esittelijänä suoraan keisarille, eikä maassa vaikuttanut yläluokka ollut liittoutunut Baltian saksalaisten tavoin venäläisten kanssa vain omien etujensa ajamiseksi. Näin autonomisella Suomella oli jo ennen Krimin sotaa kasvanut hyvä perusta valtiolliselle erilliskehitykselle. Kalleinen näkee myös, että Venäjällä kenraalikuvernööreillä oli autoritäärinen näkemys omasta hallintoreviiristään ja he torjuivat Venäjän muiden viranomaisten alueen asioihin puuttumisen. Toisaalta jo Napoleonin sotien jälkeen Venäjällä toteutettu ministerihallinto alkoi heikentää kenraalikuvernöörin autonomista asemaa päämääränään sentralisoituminen ja alan mukainen hallinto. Kenraalikuvernöörit kunnioittivat alueittensa paikallisia lakeja ja privilegioita, joita keisaritkin olivat sallineet näillä alueilla noudattaa. Venäjällä vallitsi oikeusvaltiolle vieraita piirteitä, jotka näkyivät mielivaltaisesti asioiden käsittelyyn vaikuttavien järkisyiden sivuuttamisena vetoamalla tosin voimassa oleviin vanhoihin muotoihin. Suomen kenraalikuvernöörit edistivät Suomen nykyaikaistamista ja torjuivat Venäjällä vallinneen tehottomuuden ja mielivaltaisuuden leviämisen. Heidän tuli myös, Venäjällä olevista virkaveljistään poiketen, ottaa huomioon toiminnoissaan senaatti, ministerivaltiosihteerin ja valtiopäivät. Venäjä ei halunnut hävittää Suomen itsehallinnollista asemaa käytännöllisistä syistä, sillä Venäjän provinssit olivat alihallittuja, jolloin suomalaisten hallintokoneistoon ei olisi riittänyt tehtäviin kykeneviä venäläisiä virkamiehiä. Siksi Suomi Kalleisen mukaan pysyi suuriruhtinas-kenraalikuvernementtina aina itsenäistymiseensä saakka.<sup>1</sup>

Raimo Savolainen on teoksessaan ”Keskusvirastolinnakkeista virastoarmeijaksi. Senaatin ja valtioneuvoston alainen keskushallinto Suomessa 1809–1995” (1996) todennut, että 1800–1900-lukujen vaihteeseen mennessä Suomesta oli kehittynyt nykyaikainen valtio. Hän myös hämmästyttää lukijaa todetessaan tutkimuksensa antina, että yleisesti uskotun vastaisesti vuosina 1881–1917 toteutetut venäläisten sortotoimet eivät luhistaneet Suomen hallintokoneistoa, vaan se pystyi puolustautumaan ja samalla kasvamaan voimakkaaksi moderniksi organisaatioksi, jonka perustalle Suomen itsenäinen hallinto saattoi rakentua. Maan sisäisestä kuohusta poiketen tämä hallinto-organisaatio oli ilman merkittäviä väliajan murroksia jatkanut rauhallisesti työtään Suomen hallinnoimiseksi. Tämän suuntaista kehitystä oli jo hallintokautensa alussa tahtomattaan edistänyt

---

1 Kalleinen 1994, 362–364.

Aleksanteri III käskemällä siirtämään vähämerkitykselliset asiat suomalaisten itsensä ratkaistaviksi. Samoin Suomen asiain komitea oli purkanut käsiteltävien asioiden ruuhkaa delegoimalla niitä senaatin toimituskunnille ja niiden alaisille virastoille. Näin myös siirrettiin päätäntävaltaa senaatilta läänien kuvernööreille. Nämä delegointipäätökset tehtiin vuosina 1883, 1887 ja 1896. Tämän seurauksena uusittiin myös senaatin ohjesääntö 1892. Nyt jouduttiin perustamaan myös 15 uutta virastoa, ja 13 vanhaa virastoa saivat uudet ohjesäännöt. Senaatti, jota venäläistettiin, ei siten enää omannut aiempaa valta-asemaansa vaan hallinto oli luisumassa alemmille suomalaisille hallintoportaille. Näin jo Krimin sodan jälkeen lisääntyneen ja tehtäviinsä rutinoituneen virkamieskunnan määrä eri hallinnonaloilla vain kasvoi vuodesta 1880 eteenpäin ja merkittävää oli myös se, että virkamiehiä rekrytoitiin tehtäviinsä muistakin säädyistä kuin aatelistosta.<sup>1</sup>

Vertailemalla keskenään Savolaisen laatimaa organisaatiokaavioita senaatin alaisista keskushallintoyksiköistä 1892 ja valtioneuvoston alaisten keskushallintoyksikköjen vuoden 1923 organisaatioita ja niiden henkilökuntien määrän kasvua voidaan lisäksi todeta, että niissä oli lähes samat komponentit sillä erolla, että hallintokoneisto oli niin organisaatioltaan, menokehitykseltään kuin henkilövahvuudeltaan tuona aikana vain laajentunut.<sup>2</sup>

Kalleisen ja Savolaisen tarkastelussa on valtio-opillinen näkökulma, ja niin vuosisadan vaihteen voimakkaan valtiorakenteen mahdollistaneet poliittiset perussyöt jäävät taustalle. Tarkasteluissa on kuitenkin nähty Suomen autonomian voimakas kasvu vielä vuoden 1899 erillisvaltiorakenteen purkamishankkeitten jälkeenkin. Suomen hallintokoneisto oli dynaaminen ja voimakkaassa liikkeessä. Se oli saanut voimansa Krimin sodan vauhtiin sysäämästä Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen kantoaallost, jonka jäljet näkyivät Venäjän suostumuksessa sallia Suomen kansallisvaltion hallinnon ja talouden kehittyminen. Tehtäviinsä näin rutinoituneet suomalaiset virkamiehet puolustivat tämän liikkeen voimalla ja taidolla organisaatiotaan venäläistämistoimenpiteitä vastaan. Suomen hallintokoneisto kykeni Krimin sodan jälkeen kehitetyn sekä Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen turvin rakennetun kanto-aallon harjalla taiteillen ja fysiikan jatkavuuden lain tavoin säilyttämään Suomen vahvan hallinnollisen erityisaseman.

Tämän poliittisen organisatorisen voiman jatkuvuuden vaikutuksen näkee Raimo Savolainen teoksessaan ”Keskusvirastolinnakkeista virastoarmeijaksi”. Suomen saattaminen voimakkaammin Venäjän hallintaan asetti kovan paineen, ja suomalaiset aloittivat vastarinnan. Se perustui pyrkimykseen aiemman johtohenkilöiden kollegiaalisen päätösorganisaation ylläpitämiseen ja sen luomiseen johtajavaltaisiin järjestelmiin, joten yksityisiä henkilöitä erottamalla ei niinkään

---

1 Savolainen 1996, 118, 138, 139.

2 Savolainen 1996, 87, 99–116, 155 ja 199.

hyvin kyetty murtamaan suomalaista päätöksentekoa. Tehtävien delegointi virastotasolle oli myös taannut asioiden pysymisen asiantuntijoiden käsissä, koska suurten asiakokonaisuuksien hoito oli siirtynyt venäjänkielisten ja venäläistetyin johto-organisaation henkilöiden tavoittamattomiin.<sup>1</sup>

Venäläistämispainetta varsinkin 1899 manifestin jälkeen pyrittiin vähentämään vaikuttamalla keisariin suurella kansalaisadressilla sekä ulkovaltojen tärkeitä vaikuttajia hyödyntäen. Se ei kuitenkaan pystynyt muuttamaan tilannetta. Suomi oli lopullisesti menettänyt Venäjän poliittisen luottamuksen. Tästä huolimatta säilyi autonomisen Suomen erillisvaltion hallintokoneisto ensimmäisen ja toisen sortokauden sekä ensimmäisen maailmansodan syövereissä niin vahvana, että se kykeni rutinoituneine muotoineen ja virkamiehineen ilman merkittävää murrosta jatkamaan Suomen hallintoa. Tästä kertonee aiemmin jo mainitun Suomessa vierailleen Grigori Petrovin teos ”Valkoilijojen maa – Suomi”, jossa Venäjän oloihin tottuneen mielestä Suomi oli vielä vuosisadan vaihteessa Snellmanin kansallisvaltioidean mallimaa.

On siis selkeitä perusteita väittää, että merkittävänä osatekijänä on ollut autonomisen Suomen kasvulle Krimin sodasta alkaen aina 1870-luvulle asti vaikuttanut Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus ja sotilaallisen uhkan aikoina etenkin 1863 sekä 1877 jälleen testattu suomalaisten lojaalisuus. Siksi Suomen oli kaikin tavoin sallittu voimistaa hallintoaan ja vahvistaa taloudellista asemaansa Venäjän etua palvellen myös merikaupalla, jotta maa olisi omalla maa- ja merialueellaan voimakas vihollisen torjunnassa. Suomalaiset olivat olleet vuoden 1890 postimanifestinkin jälkeen lojaaleja keisarin Venäjälle aina vuoden 1899 venäläistämismanifestiin asti. Viimeistään nyt Venäjällä oli vahva slaavilaiskansallinen näkemys siitä, että vain täydellisesti venäläistetty luoteinen rajamaa takaisi maan turvallisuuden etenkin tulevaisuuteen viholliseksi tiedetyn Saksan kohdistamilta iskuilta.

Tähän tultaessa oli suomalainen yhteiskunta saanut kuitenkin meren pinnalle näkymättömän tsunami-aallon tavoin sisäisen jatkavuuden voiman, joka oli saavuttamansa erillisvaltiorutiinin avulla pystynyt tehokkaasti torjumaan maan venäläispyrkimykset.

---

1 Savolainen 1996, 118–119,130 ja 137.

## 8.6. Suomalaisen yhteiskunnan jatkavuuden käsite eli inertivoima

J. V. Snellman sanoi enteellisesti: ”Tarmokasta kansallishenkeä voi taivuttaa, mutta sitä ei voi murtaa. Hämmästynyt jälkimaailma on kerran näkevä sen nousevan maasta henki-ilmauksen tavoin uuteen muotoon pukeutuneena, mutta sittenkin samana muuttumattomana omana henkenä, joka vuosisatoja on luonut kansan elämän”. Hän on edelliseen viitaten vähän ennen kuolemaansa 1881, jolloin myös suomalaisille suotuisa Aleksanteri II:n aika oli päättynyt, todennut: ”---. Kunpa vain ei tulisi tämä päivä, ennen kuin tarpeellinen suuri kansallinen uudestisyntyminen on meillä tapahtunut, vaan koetuksen vastaanottaisi yksimielinen kansa.”<sup>1</sup>

Edellä on kuvattu Krimin sodan jälkeen tapahtunut voimakas koko suomalaista yhteiskuntaa vauhdittanut fysiikan terminologiasta lainattu vahvan autonomian jatkavuuden käsite. Autonominen Suomi oli kokenut Krimin sodan päätyttyä ennennäkemättömän valtiollisen, taloudellisen ja kansallisen nousun Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen turvin. Luottamus jatkui aina 1870-luvulle asti. Suomalaiset olivat tämän jakson aikana jo 1860-luvulta alkaen mieltäneet maansa sen nopean kehityksen takia kansallisesti ja jopa hallinnollisestikin erillisvaltioksi, jolla lopulta oli suomalaisten käsityksen mukaan valtiomuotona Venäjän suhteen personaaliunioni. Tämän ajanjakson kestäessä tapahtuneen autonomian alkukiihdytyksen luoman jatkuvuuden voimasta Suomen hallinnollinen, kansallinen ja kansallistaloudellinen kehitys eteni voimakkaana 1870-luvulle asti ja siitä edelleen lähes vaimentumatta, vaikka Venäjä olikin aloittanut toimenpiteet Suomen venäläistämiseksi ja erillisvaltioaseman purkamiseksi jo 1899.

Suomen erillisvaltiorakenteen purkaminen ei ottanut onnistuakseen. Suomen autonominen hallinto oli kasvanut erittäin vahvaksi. Se kesti voimakkaan liikkeensä luoman massan jatkavuudella ja hallintokoneiston rutinoituneiden keskusvirastojen sekä erillisten toimistojen virkamiesten taitavassa ohjauksessa niin, etteivät sortokaudet, ensimmäinen maailmansota ja sen mukanaan tuomat muutkaan rasisukset enää pystyneet murskamaan sitä. Fysiikan termejä lainaten kansallisvaltiollinen jatkavuus oli ehtinyt saavuttaa niin suuren massan ja kiihtyvyyden, etteivät venäläistämishankkeet enää onnistuneet. Näin keisarin Venäjän sen salliessa oli syntynyt taloudellisestikin itsenäisen valtion edellytyksen ydin, suomalaisuudestaan ylpeä ja itsetuntoinen kansa, joka osasi itse rutinoituneesti hoitaa oman maansa asiat. Tämä taito oli vain terästynyt taistelussa venäläistämistä vastaan ja torjuttaessa erillisvaltion purkamistoimenpiteitä. Osoitettiin onkin sanottu, että Suomen kansan yhdistyi kansallisesti ja fyysisesti vasta Venäjän luo-

1 Palmén 1911, 935–936.



teisen puskurivaltion sotilaallinen varustelu, kuten rautateiden rakennus, ja tulisti vastarintatoimintaan vasta Bobrikovin heihin kohdistama venäläistämismisio.<sup>1</sup>

Autonomisen Suomen ulkopoliittikka ja maanpuolustus olivat kuitenkin olleet Venäjän päävastuulla. Silti rutiinia oman maan puolustamiseksi olivat omaksuneet Krimin sodan ajan siviilit luodessaan rannikoille oman siviilipuolustusjärjestelmän. Suomen kaartin pataljoonan, ruotuväkijoukkojen, meriekipaasien sekä tarkk'ampujapataljoonan miehet saivat myös tulikokeensa tässä sodassa. Suomen kaarti taisteli mainetta saavuttaen Turkin sodassa 1877–1878, jonka jälkeen toimintansa saivat 1881 aloittaa asevelvolliset tarkk'ampujapataljoonat reservikomppanioineen. Ne lakkautettiin vasta 1900-luvun alussa.

Suomalaiset siviilit olivat taas aloittaneet vastarintatoimintansa. Siihen sisältyivät 1900-luvun alkupuolella mm. kenraalikuvernööri Bobrikovin ja prokuraattori Eliel Soisalo-Soinisen murhat, aseitten salakuljetus meritse Suomeen, suurlakko, kutsuntojen vastustaminen, vastarintajärjestö Kagaali, luotsien eroaminen, Tukholman olympialaisten lippukiista ja lopulta miesten värvääminen Saksaan 1915 toimintansa aloittaneen Jääkäripataljoona 27:n kouluttamiseksi Suomen tulevia tarpeita varten.

Suurlakko pakotti keisarin perumaan helmikuun manifestin ja vahvistamaan uuden valtiopäiväjärjestyksen sekä siihen liittyneet yleiset ja yhtäläiset vaalit, joissa naiset saivat äänioikeuden ensimmäisinä Euroopassa.

Siviilitaistelijoiden perinne jatkui edelleen vuoden 1918 taisteluissa Suomen rannikoilla. Lounais-Suomessa toimivat pataljoonan vahvuiset Uudenkaupungin retkikunta ja Saariston vapaajoukko sekä Uudellamaalla Sigurdskår ja Pellingekår. Näiden sitomat venäläiset ja punaiset joukot tykistöineen eivät saaneet vaikuttaa täydellä voimallaan Tampereen läpimurtotaisteluiden ratkaisuvaiheessa. Siviilit myös kaappasivat merenherruuden Suomenlahden jäätyneillä selillä valtaamalla kolme jäänmurtajaa, joiden turvin myös saksalaiset joukot ja Jääkäripataljoona 27 aseineen saattoivat tukea sodan lopun ratkaisutaisteluita.<sup>2</sup>

Taistelijoiden lisäksi edellä kuvatun Suomen siviilihallinnon osuus toiminnassa venäläistämistä vastaan on ollut merkittävää. Se on organisatorisesti säilyttänyt asemansa vuodesta 1909 vuoteen 1917. Senaatti on saanut toimia, vaikka se olikin välillä miehitettyinä venäläisillä, ja valtiopäivät olivat olleet lakkautettuina vain vuosina 1912, 1914 ja 1915.

Autonomisen Suomen ulkopoliittista rutinoitua kokemusta toi ministerivaltiosihteerin ja Suomen komitean työskentely Venäjällä. Lisäksi Suomen merikaupan ja tieteen luomat kansainväliset kontaktit olivat antaneet taidon ja kokemuksen työskennellä ulkovaltojen kanssa.

---

1 Jussila–Hentilä–Nevakivi 2009,77.

2 Auvinen 2011,162–165. Varsinais-Suomen sotaveteraanien Joulu 2011.

Krimin sotaa seurannut Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin liudentui 1870-luvulla ja Suomen erillisvaltioon kuuluvan siviiliväestön lojaalisuus lopullisesti 1899, jolloin maata alettiin venäläistää. Tähän vaikuttivat Venäjän ulkopoliittiset epäonnistumiset ja uhat sekä näistä johtuneet sisäpoliittiset vaikeudet. Itsevaltaisen hallinnon ja samalla venäläisen elämäntavan puolustamiseen tähdännyt sekä maata yhdistämään pyrkinyt keisarivallan johtama slaavilaiskansallinen liike ei enää pitänyt suomalaisia Venäjän luoteisen rajan luotettavina turvaajina.

Suomi oli autonomiansa aikana Krimin sodan jälkeen vuoteen 1878 tultaessa kyennyt Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen turvin laskemaan tulevalle erillisvaltiolleen, kuten venäläiset sanoivat, vankan kivijalan, jolle rakennettu kansallisvaltio pystyi sittemmin puolustamaan maataan venäläistämiseltä.

## Tutkimustulosten kiteytys

Venäjä oli nähnyt jo ennen Krimin sotaa autonomisen Suomen alueen sotilasmaantieteellisesti ja geopoliittisesti luoteiseksi rajamaakseen, jonka alueella taistellen estettäisiin lännen iskut Pietariin ja sitä kautta Venäjän sisäosiin. Tässä tutkimuksessa on käytetty lähteitä, joiden mukaan venäläiset olisivat ennemmin luopuneet Krimin niemimaasta kuin Pietarin alueesta. Tämä korosti Suomen asemaa keskeisenä sotatoimialueena. Suomen tehokas osallistuminen jatkossakin oman maansa ja siten Pietarin puolustamiseen mahdollistaisi myös sen, että Venäjä saattaisi keskittää enemmän joukkojaan tuleville pääsotänäyttämöille Keski-Euroopassa. Suomi oli myös aulis maksamaan venäläisten joukkojen majoituksesta, muonituksesta ja kyydityksestä aiheutuvia kuluja alueellaan, millä oli merkitystä Krimin sodan ja etenkin Turkin sodan jälkeen, jolloin Venäjällä oli ollut merkittävä talouden kestävyysvaje.

Suomalaiset olivat taistelleet ase kädessä Venäjää vastaan Suomen sodassa 1808 päämääränään pelastaa kulttuurinsa ja aiemmin Ruotsin lakien turvin toimineen yhteiskuntansa. Siviilien nyreä suhtautuminen Venäjään ja silloinen osallistuminen sotatoimiin on siten verrokkitapaus siviilitoiminnalle Krimin sodassa. Kummassakin sodassa mukana olleet ja sotatoimiin osallistuneet sekä niitä tukenut siviilit vaikuttivat osaltaan autonomisen Suomen syntyyn ja voimistumiseen. Siviiliväestö osallistui Suomen sotaan etenkin sissitoiminnalla, ja he sitoivat vastustajan joukkoja taisteluun sekä pyrkivät lamauttamaan sen joukkojen huollon. Vihollisen oli pakko lisätä miehitysjoukkoja tilanteen hallitsemiseksi. Suomalaiset saavuttivat tavoitteensa Porvoon valtiopäivillä ja myös siksi, että Venäjää alkoi uhata toinen suurvalta etelämpänä Euroopassa eli Napoleonin Ranska. Venäjän sotilaallinen painopiste tuli siirtää sinne. Suomi oli pakko rauhoittaa antamalla

sen itse hallita autonomista aluettaan Venäjän keisarin alaisena protestanttisen uskonnon maana ja Ruotsin vallan ajalta voimassa olevine lakeineen, jotka miellettiin perustuslaeiksi. Ne estivät Venäjällä ja Baltian alueella vallinneen kaltaisen maaorjuuden synnyn Suomessa. Sen torjumiseksi suomalaiset maanviljelijät sekä maatyöläiset olivatkin ankarimmin taistelleet. Näillä taisteluilla ja suomalaisten yrmeällä suhtautumisella Venäjään on ollut merkittävämpi vaikutus Suomen autonomian alun tapahtumiin, kuin aiemmassa tutkimuksessa on esitetty.

Tässä tutkimuksessa on keskeiseksi Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen näkökulmaksi Krimin sodassa ja sen jälkeen nostettu se, miten Venäjä näki vihollisen luoteisella hyökkäysuralla olevan autonomisen Suomen siviilien ja siviilihallinnon suhtautuvan emämaahansa. Keisarivalta pyrki oman maansa hallinnon kolmijaon mukaisesti tarkoin tietämään, miten suurin osa hallittavista eli ortodoksinen oikeaoppinen kansa – ”kansanomaisuus” – eli tässä tapauksessa luterilaiset suomalaiset kansana suhtautuivat keisarin Venäjään. Pelkona oli se, että nämä uhmaisivat yksinvaltaista järjestelmää ja pyrkisivät irti Venäjästä, kuten useat asein kukistetut kapinoitsijat Venäjällä, Puolassa ja Baltiassa. Näin keisareitten Venäjä tarkasteli ulkovaltoja. Suomen kansan enemmistön syvät rivit ja etenkin Suomen sotaan osallistuneet maanviljelijät sekä maataloustyöläiset olivat olleet erityisen tarkkailun kohteina. Näiden reaktioiden perusteella tehtiin arviot ja päätökset Venäjän turvallisuuspoliittisesta luottamuksesta koko Suomeen. Krimin sota oli toiminut testinä. Se osoitti että suomalaiset olivat täysin lojaaleja Venäjän keisareille, kuten olivat olleet aikanaan Ruotsin kuninkaille.

Autonomisen Suomen siviilihallinto ja sen alaiset suomalaiset rannikoiden asukkaat toimivat Krimin sodassa 1854–1855 jälleen ase kädessä ja taisteluja tukien ja nyt lojaaleina Venäjän keisarille puolustaessaan omia rannikoitaan. He uhmasivat saarronmurtaja-aluksillaan yhteisen vihollisen sotalaivoja, osallistuivat suomalaisten ja venäläisten joukkojen rinnalla tai yksin sotatoimiin ja tukivat niitä torjuttaessa Englannin ja Ranskan merellisiä iskuja. Liitteissä 4.1. ja 4.2 on pelkistettynä ja niihin liittyvässä kerronnassa tarkemmin esitettynä siviileitten tehokas osallistuminen sotatoimiin ja niiden tukemiseen. Tämä tutkimus osoittaa, että siviiliväestön toiminta oli aiemman tutkimuksen osoittamaa tehokkaampaa ja viholliselle katkeria tappioita tuottavaa sekä laaja-alaisempaa. Siviilit loivat oman rannikoitten puolustusjärjestelmän. Suomalaiset saavuttivat tehokkaalla merivalvonnallaan, torjunta- sekä saarronmurtajatoiminnallaan sekä lähes kaikki sotatoimien vaatimat kustannukset maksaen Venäjän täydellisen turvallisuuspoliittisen luottamuksen.

Krimin sodan jälkeen Venäjä näki, että sille ehdottoman lojaalit suomalaiset olisivat sitä tehokkaampia sotatoimialueellaan ja Venäjän meren herruutta ylläpitävinä ja tehostavina meren hyödyntäjinä, mitä voimakkaampi Suomen sallittaisiin olevan hallinnollisesti, taloudellisesti ja kansallisesti.

Suomalaisten lojaalisuus keisarille ja Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus tulivat esiin keskeisinä tekijöinä autonomian voimistumiselle. Ne ovat vaikuttaneet Suomen kaikkinaiseen kehitykseen Krimin sodan jälkeen. Venäjän luottamukseen perustuvalla Suomen kehitykselle olivat alisteisia aiempien tutkimusten esittämät eliitti- ja mallifaktorit sekä teollisuuden kehittyminen ja aikakaudella vallinnut yleinen liberalismi.

Keisari luotti turvallisuuspoliittisesti suomalaisiin, koska nämä olivat Krimin sodassa toimineet ja tulisivat varmaankin vastaavien uhkien ilmetessä vaivojaan säästämättä ja nurkumatta toimimaan tehokkaasti emämaansa luoteisen rajamaan puolustajina. Venäläiset näkivät, että suomalaiset puolustaisivat myös spontaanisti oman merikauppansa aluksia, kauppatavaraa, satamia, telakoita sekä tähän liittyen pääomiaan ja toimeentuloaan. Kun Suomen omat vähäiset asevoimat ilman tykistöä eivät kuitenkaan antaisi riittävää turvaa, olisivat maassa jo olevat venäläiset ja sinne tuotavat lisäjoukot tervetulleita eri satamien mahdollisille mairahinnousukohteille. Niiden joukkojen majoitus, muonitus, kestitys ja kyyditys oltiin valmiina Krimin sodan tavoin nurkumatta suorittamaan oman edun turvaamiseksi. Autonominen Suomi vastaisi suurimmalta osin siviiliväestölle näin aiheutuvista kustannuksista. Venäjälle Suomen sotateollisuus oli laivanrakennusteollisuuden tavoin ollut merkittävä tekijä Venäjän sotamateriaalin hankinnassa.

Lojaalisuutta Venäjälle osoitettiin Krimin sodan hengessä edelleen vuonna 1863, jolloin Englanti jälleen Puolan tilanteen myötä uhkasi Venäjää Suomen rannikoilla. Suomi sai 1863 kutsun säännöllisesti kokoontuville valtiopäiville. Merkittävimmäksi tekijäksi tapahtumalle oli lopullisesti noussut Venäjän turvallisuuspoliittinen luottamus suomalaisiin. Suomalaiset seurasivat vuosina 1877–1878 Turkin sodan aikana omia sotilaitaan Turkin rintaman kanssasotijoina venäläisten rinnalla ja valmistautuivat taas torjumaan Englannin iskut rannikoilleen. Siviilit olivat jälleen Krimin sodan tavoin valmiina sotatoimiin ja torjumaan Englannin iskuja Suomen rannikoille vielä vuonna 1885. Tämä tutkimus antaa ymmärtää, että nämä autonomiselle Suomelle annetut Venäjän luoteista aluetta hyvin turvanneet järjestelyt ovat heijastuneet Neuvostoliiton ja Suomen väliseen vuoden 1948 yya-sopimukseen.

Autonomisen Suomen valtiohallinnon organisaatio sai Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen turvin kehittyä nyt tutkittavana aikana, ja maa sai kasvaa tehokkaaksi itsenäiseksi talousalueeksi. Suomen sallittiin myös voimistua suomenkielisenä oman kansallisen kulttuurin maana. Siihen vaikutti tosin, se että Venäjän päämääränä oli alussa ollut pyrkimys irrottaa Suomi revansistisen Ruotsin kulttuurisiteistä. Suomalaiset saivat Krimin sodan jälkeen ajaa Venäjän luottamuksen antamalla löysillä ohjaksilla autonomisen maansa ennen näkemättömän nopeaan ja mittavaan taloudelliseen kasvuun vuoteen 1878 mennessä.

Autonominen Suomi oli siten Krimin sodan jälkeen tapahtuneen voimakkaan hallinto-organisaation, elinkeinoelämän kartuttaman talouden ja kansallisen kas-

vun aikana vuoteen 1878 tultaessa saanut rakennettua vankan perustan tulevalle valtiorakenteelleen. Kenties hiveneren liiankin ihannoivan väläytyksen Suomesta antaa edellä esitelty Grigori Petrovin demokraattista mallivaltiota Bulgariassa ja Turkissa esittelevä teos ”Valkoilijojen maa- Suomi”. Se kuvaa hyvin toimivaa hallintokoneistoa, kansallisvaltiota sekä taloudellisesti hyvinvoivaa ja tehokkaasti toimivaa vuosisadan vaihteen Suomea.

Näin oli myös syntynyt avomerellä lähes näkymätön Suomen sisäistä ja ulkoista kehitystä kuvaava tsunami-aalto, jonka rajulla sisäisellä voimalla maa edelleen kehittyi. Näin syntyneen sisäisesti voimistuneen Suomen jatkavuuden voimalla oli mahdollista edetä kohti täydellistä venäläisten mainitsemaa erillisvaltiota, mutta myös puolustaa Suomea 1899 alkaneelta venäläistämisläpeltä. Suomi oli siten saanut Krimin sodan jälkeisen Venäjän turvallisuuspoliittisen luottamuksen kantoaallon varassa kasvaa voimakkaaksi autonomiseksi alueeksi. Näin rakennettiin myös hyvä ponnistuslauta Suomen uudelle tulevaisuudelle.

# Lähteet

## Arkistot

### National maritime museum, Greenwich Lontoo

Search station Trade & Empire.

Valokuva-arkisto

Manuscripts@nmm.ac.uk

### Ministry of defence, Tauton Somerset

Hydrographic data center. Hydrographic office.

Geographied listings (merikarttoja Krimin sodan ajalta):

Sweden – Bothniag –Aland –Finland gulf 23, 24, 25, 26, 27 ja 28 via Reijo Glad Suomen Merenkulkuhallitus.

### Venäjän laivaston keskusarkisto (VLKA) (f= fond, 0= opis, d= delo, l= list)

f. 224 Konstantin Nikolaevitš, veliki knajaz general admiral (1827–1892).

Op 1.

f. 972 Sveaborgski port (1808–1918). Op 2.

### Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Kenraalikuvernöörin kanslian (KKK) asiakirjat.

Delo kantseljari Finlanskago general-gubernator – Suomen

kenraalikuvernöörin kanslian asiakirjakansioita (KKK Fa numero/ asiakirjakansion numero) vuosilta 1854–1880:

960/50. 1854–1855. Tykkiveneistä ja niiden varustelusta.

961/54. Keisarin ja perintöruhtinaan vierailu Suomessa 1854.

962/62 1854–1855. Turun alueen ja Ahvenanmaan puolustusjärjestelyt.

962/64 1854–1855. Suomen rannikon merivalvonta.

962/60 1854. Majakoiden sammuttaminen ja luotsien evakuointi.

963/70 1854–1858. Varojen käyttö siviilipalveluiden maksamiseksi.

963/67 1854–1862. Porin kaupungin viljamakasiinihanke.

967/85 1854–1859. Erilaisia sota-ajan rikkomuksia.

972/146 1854–1864. Porthanin patsashanke.

1046/245 1856–1864. Krimin sodan muistomitalin saajat.

1093/252 1854–1880. Suomen asiain komitean perustaminen uudelleen.

1116/46 1859 Krimin sodan aiheuttamat ylimääräiset menot.

Sekret akt n:o 357: H. S Tamelander arkiv.

– Bomarsund: Gadellis rapport n:o 00010–00021.

– Bomarsund: von Borns rapport. Bilaga 20, 9 sivua.

Venäläiset sotilasasiakirjat (VESA).

- Delo štaba voisk v Finljandi raspoloženny – Suomeen sijoitettujen joukkojen esikunnan asiakirjakansioita. (VESA numero/”po opisu” kansion numero):
- 42/80 1855. Vihollisen torjunta Trångsundissa.
- 46/26 27.7.–14.8.1854. Päiväkirja viikoittain vihollisen laivaston toiminnasta.
- 57/38 4.6.1855 – 3.2.1856. Turun lohkon esikunnan raportit Uudestakaupungista, Porista ja Raumalta.
- 61/515 1854. Viipurin läänin muodostaman 200 miehen vapaajoukon aseistaminen
- 62/758 (321) 11.3.1854–5.11.1854. Viipurin, Svatholman, Hangon, Fort Slavan, Sveaborgin ja Ahvenanmaan linnoitusten lujittaminen.
- 90/2533 15.5.1854–17.8.1860. Vitsandin tykistö-puomiesteen rakentaminen.
- 91/55 Englantilaisten iskun torjunta Santahaminan edustalla 22.6.1855.
- 99/1103 21.12.1855–28.11.1858. Aleksanterin yliopiston sotatieteen opiskelijat.
- 108/3 27.3.–7.1854. Suomen rannikon tiedustelun ja puolustuksen järjestelyt.
- 109/53 23.5.–19.9.1854. Turun ja Vaasan alueitten merivalvonnan ja puolustuksen järjestely sekä päiväkirja joukkojen toiminnasta.
- 130/31 22.1.–22.12.1855. Viaporin salaisten väylien karttojen antamisesta herra Nobelille, jotta hän voisi harkita vedenalaisten miinojen sijoittamista Viaporin ja Turun kulkuväylille.
- 304/22 26.3.–23.10.1854. Saaristosissitoiminnan ja rannikkotarkkailun järjestäminen.
- 305/26 22.4.–1.12.1854. Suomenlahden pohjoisen osan ja Pohjanlahden merivalvontalennättimet.
- 7718/13 30.1.–6.12.1855. Erillisestä Vaasan osaston perustamisesta v. 1855.
- Kartta 294/41 SSKO Turku. Turun sisääntuloväylien patterit vuosina 1854–1856.

### **Oulun Maakunta-arkisto (OMA)**

Lääninkanslia

Ad:1. Salaisten asiain diaario 1847–1857.

Ad:2. salaisten asiain diaario 1855–1876.

Ea: lähteneet ja saapuneet kirjelmät 1855. Kuivaniemeä koskevat myös kopioina kotiseutuarkistossa.



### **Turun kaupunginarkisto**

Maistraatin pöytäkirja 29.7.1854

### **Turun maakunta-arkisto (TMA), Turku.**

Turun ja Porin läänin kanslian v.1854 saapuneiden salaisten asiakirjojen diaariot Ag 2 1841–1897 ja Tg.

Yksityisarkiston Militaria-kansiot n:o 2 A, 5 ja 7.

Professori Svante Dahlströmin kortisto.

### **Turun historiallinen museo**

Keisarin kiitoskirje turkulaisille 1856

### **Vaasan maakunta-arkisto (VAMA), Vaasa**

Aga 1 1852–1856. Salaisten kirjeiden diaari.

De 1 1853–1856. Salaiset kirjekonseptit.

Närpiön pitäjänarkisto Krimin sodan ajalta.

### **Ålands Landskapsarkiv (ÅLA). Maarianhamina**

Ålands kronofogdearkiv; Da 37. Brevkonsept 1852–1858.

Rättegångshandlingar 1856, Bomarsund och Oscar I:s antekningar.

Kartong 17.

Degerbyn ja Eckerön tulliasemien arkisto Ad 1 1854–1855.

Degerby tullkammarens journaler Ac 4 1854–1855

Confiscations journaler för Eckerö sjötullkammare Ad 1 1854–1855.

von Bornin raportti Ahvenenmaalta 1854. Sverre Scottin alkuperäisestä asiakirjasta koneella kirjoittama kopio.

### **Suomalaisen Kirjallisuuden seura (SKS), Helsinki.**

Kansanrunouskortisto (KRK). Krimin sota.

Itämainen sota. Paikalliskertomusten kortisto. Kansio 26 Z.

Biografikeskus: von Kothén.

### **Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS)**

Folkkultursarkivet; Material om Krim kriget.

### **Langinkosken keisarillinen kalastusmaja -museo, Kotka.**

Aleksanteri III:n aikaa käsittelevä materiaali ja keisarin lippu.

### **K. H. Renlundin museo, Kokkola**

Krimin sodan seminaariesitelmät 2004: Pentti Virrankoski, Jörn Donner, Andrev Lambert ja Pekka Kauppala.

Vuonna 2004 avatun museonäyttelyn laaja esite Krimin sodasta ja Kokkolan taistelusta. Halkokarin kahakka 1854.

Nyström 1854. C. John Ottosson Nyström, Päiväkirja.

Museoon kerätty kopioarkisto Krimin sotaa käsittelevästä suomalaisesta ja venäläisestä lehdistöstä sekä aihetta koskevasta Otto Donnerin ja Peter Malmin kirjeenvaihdosta 1855–1856. Museotyössä mukana ollut Eugen Söderström on työstänyt ne CD-levylle. Em. kokoelmissa on myös luettelo kokkolalaisten saamista kunniamerkeistä Krimin sodassa.

### **Turun kaupunginarkisto.**

Maistraatin pöytäkirjat 1854–1855.

### **Kuivaniemen kotiseutuyhdistys ry:n arkisto.**

Kuivaniemellä Hietakallassa Krimin sodan aikana 1855 käytyä taistelua koskevat asiakirjat.

## **Krimin sodan aikainen lehdistö**

Ilmarinen 1854. Vaasa.

Maamiehen ystävä 1855.

Morgonbladet 1854.

Morskoi sbornik 1854 ja 1855, Pietari.

Ruski invalid. 1854. Pietari

St. Petersburg vedomosti 1854. Pietari.

Åbo Underrättelser (ÅU) 1854.

## **Lähdejulkaisut ja matriikkelit**

### **Suomen historiallinen bibliografia:**

Mäkinen–Kivikoski 1940, Helsinki. Vuodet 1901–1925.

Vallinkoski–Schauman-Henkle 1955, Helsinki. Vuodet 1926–1950.

Lamminen Paavo 1969, Helsinki. Vuodet 1951–1960.

Rantanen Tuula–Pärssinen Leena 1983, Helsinki. Vuodet 1961–1980.

Rantanen Tuula–Pärssinen Leena 1988, Helsinki. Vuodet 1971–1980.

Mankki Raija–Rantanen Tuula 1995, Helsinki. Vuodet 1981–1985.

Antin Kirsti 1992, Helsinki. Vuodet 1986–1990.

Facta 1971. Facta 1. Toinen painos. Helsinki. Borodkin, Mihail, s.778.

Tekstissä on maininta hänen teostensa tendenssimäisyydestä.

## **Suomen asetuskokoelman sopimussarja. Ulkovaltojen kanssa tehdyt sopimukset.**

N:o 17/1948.

Asetus Suomen ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Moskovassa 6 päivänä huhtikuuta 1948 allekirjoitetun sopimuksen voimaansaattamisesta. (Suomen asetuskokoelman n:o 438, joka on annettu Helsingissä 4 päivänä kesäkuuta 1948.)

## **Tutkimuskirjallisuus**

- Aaltonen 1969. Reino Aaltonen, Hangon vanha linnoitus. Hanko.
- Alenius 2000. Kari Alenius, Viron, Latvian ja Liettuan historia. Jyväskylä.
- Aspelin 1892. H. EM. Aspelin, Wasa stads historia. Vaasa.
- Andersson 1955. Sven Andersson, Engelsmännens farleder genom den åländska skärgården 1854–1855. Kalender 1955. Svenska folkskolans vänner. Helsinki.
- Andrew– Gordievsky 1991. Christopher Andrew – Oleg Gordievski, KGB. Alkuteos KGB. The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev (1990). Suom. Liisa Paakkanen ja Risto Varteva. Otava. Keuruu.
- Anttila 1953. Leo Anttila (toim.), Kotkan historia. Helsinki.
- Arola 2003. Mika Arola, Foreign Capital and Finland. Central Gouvernements' First Period of Reliance on Markets, 1862–1938. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Aspelin 1892. H. Em. Aspelin, Wasa stads historia. Vaasa.
- Bergh 1894. Edv. Bergh, Finland under det första årtiondet af Kejsar Aleksander III:s regering. Helsinki.
- Bergh 1889. Edv. Bergh, Finlands statsrättsliga utveckling efter 1808. Helsinki.
- Beskrovny 1996. L.G. Beskrovny, The Russian army and fleet in the nineteenth century. Handbook of armaments, personell and policy. Edited and translated by Gordon E. Smith. Academic international press. Printed in the United States of America.
- Birck 1980. Erik Birck, Nykarleby stads historia 1620–1975. Del II Tiden 1810–1875. Pietarsaari.
- Bogdanovitša 1876 M. I. Bogdanovitša, Vostotšnaja voina. Tom II. Pietari.
- Borodkin 1905. M. Borodkin, Kriget vid Finlands kuster 1854–1855. Helsinki. 1905.
- Böckerman–Kiander 2006. Petri Böckerman ja Jaakko Kiander, Talouden pitkät syklit ja politiikka. Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. (Toim. Juho Saari). Tampere.

- Cederlöf 1964. Johannes Cederlöf, Ekenäs stads historia. Del III 1810–1930. Tammisaari.
- Corbett 1911. Julius Stafford Corbett, Some principles of maritime strategy. Lontoo.
- Dahlström 1942. Svante Dahlström, Ur Runsalas hävder. Turku.
- Danielsson 1943. Axel E. Danielsson (alias Den Fridsamme), Glimtar över Åland. Den fridsamme. Turku.
- Danielson 1890. Joh. Rich. Danielson, Suomen yhdistäminen Venäjän valtakuntaan K. Ordinin ” Suomen valloitus” -nimisen teoksen johdosta. Werner Söderström. Porvoo.
- Danielson 1896. Joh. Rich. Danielson, Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosina 1808–1809. Weilin & Göös. Helsinki.
- Earp 1857. G. Buttler Earp (Toim.) The History of the Baltic Campaign of 1854 from Documents and Other Materials Furnished by Vice-admiral Sir C. Napier K.C.B. Lontoo.
- Engman 2009. Max Engman, Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen. Juva.
- Engström 1930. Arne Engström, Åbo sjöfarts historia. Segelsjöfarten 1827–1856. II:I. Turku.
- Estlander–Ekman 1931. Berh. Estlander– Karl Ekman, Från hav och hov. Amiral Oscar von Kraemers levnadslopp skildrat på grund av efterlämnande papper. Toinen painos. Helsinki.
- Figes 2011. Orlando Figes, Crimea. Penguin Books. Lontoo.
- Gorskov 1975. S. G. Gorshkov, Strategisia tutkimuksia. Laivastot sodassa ja rauhassa. Alkuteos: Morskoi Sbornik -lehdessä 2/1972–2/1973 samanniminen kirjoitusarja. Sotatieteen laitoksen julkaisusarja 1 n:o 3. Helsinki.
- Graham 2004. Robins Graham, Bomarsund. Imperiumin etuvartio. Maarianhamina.
- Greenhill– Giffard 1988. Basill Greenhill–Ann Giffard, The British Assault on Finland 1854–1855. A forgotten Naval War. Lontoo.
- Gustafsson 2007. Kenneth Gustafsson, Finska kriget på Åland 1808–1809. Skärgård -lehdessä 3/2007. Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi. Turku.
- Hakalehto 1996. Ilkka Hakalehto (toim.), Suomen ulkopoliittikan kehityslinjat 1808–1966. Porvoo.
- Hannikainen 1888. O. Hannikainen, Vanhan Suomen eli Viipurin läänin oloista 18:lla vuosisadalla. Akateeminen väitöskirja. Esitetään Suomen yliopiston filosofisen tiedekunnan suostumuksella tarkastettavaksi historiakielitieteellisessä oppialissa 14.p. huhtikuuta 1888. Helsinki.
- Harle–Moisio 2000. Vilho Harle ja Sami Moisio, Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipoliittikan historia ja geopolitiikkaa. Vastapaino. Tampere.

- Hartman 1908. Torsten Hartman, Borgå stads historia. Porvoo.
- Hautala 1975. Kustaa Hautala, Oulun kaupungin historia III 1809–1856. Oulu.
- Hedman 1969. Ossi Hedman, Kemin kaupungin historia. Katsaus Kemin seudun ja Kemin Lapin varhaisimpiin vaiheisiin 1. osa. Tampere.
- Heikkinen 1995. Sakari Heikkinen, Aineen voitot – 1800-luvun elintaso. Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. (toim. Pentti Haapala). Helsinki. Vastapaino. Fanzine Oy.
- Heino 1979. Ulla Heino, Ahlaisten historia. Pori.
- Hirn 1956. Marta Hirn, Oolannin sota 1854–1855. Porvoo.
- Hornborg 1950. Erik Hornborg, Helsingin kaupungin historia. Helsinki.
- Hosking 1998. Geoffrey Hosking, Russia. People and empire 1552–1917. Lontoo.
- Hovi 1994. Kalervo Hovi, Puolan historia. Keuruu.
- Hoving 1956. Victor Hoving, Vaasa 1852–1952. Helsinki.
- Huttunen 1989. Pertti Huttunen, Raisio Kuloinen Kimalistonmäki. Historiallisen ajan linnoitteen arviointi elo-marraskuu 1989. Turku. Teos mm. Turun maakuntamuseon arkistossa.
- Ikonen 1928. Kauko Ikonen, Merisotataito. Luentoja sen pääpiirteistä. Oy Suomen sotilas. Helsinki 1928.
- Innamaa 1965. Kerttu Innamaa, Naantalin historia. Kolmas osa. Turun Sanomalehti ja Kirjapaino osakeyhtiö. Turku.
- Isaksson 1982. Martin Isaksson, Kring Bomarsund. Tammisaari.
- Johansson–Lautela 2004. Peter Johansson ja Yrjö Lautela, Puola vanhaa ja uutta Eurooppaa. Helsinki.
- Junnila 1979. Olavi Junnilla, Adolf Iwar Arwidsson. Vaasa.
- Junnila 1986. Olavi Junnilla, Autonomian rakennustyö ja kansallinen herääminen. Suomen historia. Viides osa. Toim. Paula Aavikainen–Erkki Pärssinen. Espoo.
- Jussila 1987. Osmo Jussila, Maakunnasta valtioksi. Juva.
- Jussila 2004. Osmo Jussila, Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917. Juva.
- Jussila–Hentilä–Nevakivi 2009. Osmo Jussila–Seppo Hentilä–Jukka Nevakivi, Suomen poliittinen historia 1809–2009. Helsinki.
- Jutikkala–Pirinen 1999. Eino Jutikkala–Kauko Pirinen, Suomen historia. Asutuksesta Ahtisaareen. Viides uusittu painos. Juva.
- Juva–Niitemaa–Tommila 1970. Mikko Juva–Vilho Niitemaa–Päiviö Tommila, Suomen historian dokumentteja 2. Otava. Keuruu.
- Kalleinen 1994. Kristiina Kalleinen, Suomen kenraalikuvernementti. kenraalikuvernöörin asema ja merkitys Suomen asioiden esittelyssä. 1823–1861. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 12. Helsinki.
- Kalleinen 2001. Kristiina Kalleinen, ”Isänmaani onni kuuluu Venäjälle”. Vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin elämä. SKS. Pieksämäki.

- Kaukiainen 1970. Yrjö Kaukiainen, Virolahden historia I. Lappeenranta.
- Kaukiainen 1980. Yrjö Kaukiainen, Merenkulku. Suomen taloushistoria 1. Toim. E. Jutikkala, Y. Kaukinen ja S-E. Åström. Helsinki.
- Kaukovalta 1930. Kyösti Kaukovalta, Uudenkaupungin historia. Kolmas osa 1809–1875. Uusikaupunki.
- Kennedy 1988. Paul Kennedy, The rise and fall of the great powers. Economic change and military conflict from 1500 to 2000. Lontoo.
- Kirkinen–Lappalainen 1986. Heikki Kirkinen–Jussi Lappalainen, Venäjän ja Neuvostoliiton historia. Keuruu.
- Kirkinen 2001. Heikki Kirkinen (toim), Venäjän historia. Keuruu.
- Klinge 1986. Matti Klinge, Senaatintorin sanoma. Keuruu. Otava.
- Klinge 1997. Matti Klinge, Keisarin Suomi. Helsinki.
- Korhonen 1966. Keijo Korhonen, Kansallisvaltiollinen linja. Suomen ulkopolitiikan kehityslinjat 1809–1916. Nuorten polven ulkopolitiikan yhdistyksen julkaisuja n:o 1. Toim. Ilkka Hakalehto. Porvoo.
- Koskinen 1881. Yrjö Koskinen, Suomen kansan historia. Toinen uudistettu painos. Helsinki.
- Kuisma 2011. Markku Kuisma, Saha. Tarina Suomen modernisaatiosta ja ihmisistä, jotka sen tekivät. Siltala – Helsinki. Latvia.
- Kuusterä 1995. Antti Kuusterä, Valtio, talous ja valtiontalous. Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. (toim. Pentti Haapala) Helsinki. Fanzine Oy.
- Laati 1946. Iisakki Laati, Suomen luotsi- ja majakkalaitoksen historia 1808–1946. Helsinki.
- Lagerstedt 1989. John Lagerstedt, Helsingin vanhat maa- ja merilinnoitukset. Helsinki.
- Lambert 1995. Andrew Lambert, Part of a Long Line of Circumvallation to Confine the Future Expansion of Russia. Great Britain and the Baltic, 1809–1890. Lontoo.
- Lappalainen 1982. Jussi T. Lappalainen, J. V. Snellman ja Suomen sotilaallinen asema Krimin sodasta Puolan kapinaan 1854–1863. Turun historiallinen arkisto 38. Toim. Auvo Kostiainen. Turku.
- Lappalainen 1984. Jussi T. Lappalainen, Oskar I:n suunnitelmat 1854–1856. Historioitsija taaksepäin katsova profeetta. Mauno Jokipiille omistettu juhla- ja tutkimuskirja. Studia Historica Jyväskyläänsia 30. Saarijärvi.
- Lappalainen–Wolke–Pylkkänen 2008. Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke ja Ali Pylkkänen, Suomen sodan historia 1808–1809. Hämeenlinna.
- Laurell 1996. Seppo Laurell, Suomen luotsilaitoksen merenmittaukset Pohjanlahdella. Nautica Fennica 1996 (Toim. Jukka Eenilä ja Marja Palme.) Helsinki.

- Lehti 2003. Aarni Lehti, Baltian kuvernementtien ja Suomen merkitys Venäjän keisarilliselle laivastolle v.1856–1914. Väitöskirja. Maanpuolustuskorkeakoulu. Sotahistorian laitos julkaisusarja 1 N:o 7. Ekenäs Tryckeri Aktiebolag. Tammisaari.
- Lehti–Immonen 2006. Aarni Lehti, Kari Immonen, Porin puiset sotalaivat. Porin kaupungin painatuskeskus.
- Léouzon Le Duce 2001. Louis Léouzon Le Duce, Pariisista Pohjantähden alle. Muistelmia Suomesta 1800-luvun alkupuoliskolta. Alkuteoksesta suomentanut ja toimittanut Marja Itkonen-Kaila. SKS Helsinki. Jyväskylä.
- Levón 1964. Martti Levón, Merenkävijöitä ja kauppaporvareita. Porvoo.
- Lindberg 1928. Ernst Lindberg, Ångbotssjöfart i Åbo 1836 –1828. Antekningar om åboredier. Turku.
- Luntinen 1982. Pertti Luntinen, Suomi Pietarin suojana ja uhkana venäläisten sotasuunnitelmissa 1854–1914. Suomen ja Venäjän yhteistä historiaa. Historiallinen arkisto 79. Vammala.
- Luntinen 1997. Pertti Luntinen, The Imperial Russian Army and Navy in Finland 1808–1918. SHS. Helsinki.
- Luntinen 2008. Pertti Luntinen, Sota Venäjällä, Venäjä sodassa. SKS Helsinki.
- Lähteenoja 1939. Aina Lähteenoja, Rauma 1809–1917. Rauman kaupungin historia IV. Rauma.
- Manninen 2000. Markus Manninen, Viapori merilinnoitus ensimmäisessä maailmansodassa 1914–1918. Jyväskylä.
- Mattila 1966. Tapani Mattila, Suomen laivaston ja suomalaisen laivastoupseerin vaiheita Venäjän vallan aikana. Suomi merellä 1/1966. Mikkeli.
- Mattila 1983. Tapani Mattila, Meri maamme turvana. Suomen meripuolustuksen vaiheita Ruotsin vallan aikana. Jyväskylä.
- Mattila 1986. Tapani Mattila, Merenkulku itämaisen sodan puristuksessa. Suomen historia. Toim. Paula Avikainen, Erkki Pärssinen. Espoo.
- Mattila-Vitikka 1996. Tapani Mattila–Olavi Vitikka, Uhka lännestä Suomen meripuolustus autonomian aikana. Suomi Merellä -säätio. Jyväskylä.
- Michaelis 1969. Herbert Michaelis, (toim.) Suuri maailman historia 3. Uuden ajan alku, itsevaltius ja valistus, Euroopan muodonvaihdos. Helsinki.
- Michaelis 1970. Herbert Michaelis, (Toim.) Suuri mailman historia 4. Amerikan Yhdysvallat, Latinalainen Amerikka 1800-luvulla, Venäjän kehitys 1800- ja 1900-luvuilla, Imperialismin aikakausi, Maailmanhistorian kehitys 1920-1945, Maailmanhistoria 1945–1969.
- Meinander 2006. Henrik Meinander, Suomen historia. Linjat rakenteet käännekohdat. Suomentanut Paula Autio. Porvoo.
- Myllyntaus 1980. Timo Myllyntaus, Suomen talouspolitiikka ja valtiontalous 1809–1860. Suomen taloushistoria 1. Toim. E. Jutikkala, Y. Kaukiainen ja S-E. Åström. Helsinki.



- Möller 1970. Sylvi Möller, Gamlakarleby stads historia. Del III tidskedet 1808–1878. Porvoo.
- Niklander 1928. Gabriel Niklander, Herrgårdar i Finland. Helsinki.
- Nolan 1855 ja 1857, Edvard Henry Nolan, The illustrated history of the war against Russia I–II Lontoo.
- Nordberg 1925. Karl Nordberg, En öst-åländsk skärgårdsby Lappo, Brändö. Turku.
- Nordenstreng–Halila 1975. Sigurd Nordenstreng–Aimo Halila, Haminan historia II. Mikkeli.
- Nordlund 1931. K. I. Nordlund, Blad ur Närpes historia. Vaasa.
- Norrvik 1999. Crister Norrvik, Purjeiden kaupunki. Kristiinankaupungin merenkulku vuoden 1809 jälkeen. Kristiinankaupunki.
- Nygård–Kallio 1988. Toivo Nygård–Veikko Kallio, Rajamaa. Suomen historian pikkujättiläinen (toim. Seppo Zetterberg). Porvoo. WSOY.
- Nyman 1998. Pehr-Erik Nyman, Kapteeni William Hutcheon Hallin toiminnasta Suomen vesillä 1854–1855. Sotahistoriallinen aikakauskirja 17. Sotahistoriallisen seuran ja Sotamuseon julkaisuja. Helsinki.
- Oittinen 2006. Vesa Oittinen, Snellmanin anti Suomelle – hegeliläisyyttä ja modernisointia. J.V. Snellman – Valtiomies ja ihminen. Näyttely 15.2.–31.8.2006. Kansallisarkisto (Toim. Pentti Hakala ja Paula Avikainen). Helsinki. Printsysteems.
- Ojanen 2006. Eero Ojanen, J. V. Snellman – soveltava filosofi. Kansalliskirjasto. Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehti 1/2006. Päätoim. Esko Rahkonen.
- Olin 1927. Carl-Erik Olin, Åbo sjöfarts historia I. Intill branden 1827. Turku.
- Olkkonen 1988. Tuomo Olkkonen, Modernisoituva suuriruhtinaskunta. Suomen historian pikkujättiläinen (toim. Seppo Zetterberg). Porvoo. WSOY.
- Paasivirta 1978. Juhani Paasivirta, Suomi ja Eurooppa. Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit 1808–1914. Helsinki.
- Paulaharju 1925. Samuli Paulaharju, Wanha Raahe. Helsinki.
- Persson 1988. Anders Persson, Suomen sodan unohdetut sankarit. Suomentaja Seppo Sauri. Keuruu.
- Pikoff 1938. E. Pikoff, Landsmän i rysska marinen 1808–1918. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja XIV. Helsinki.
- Polvinen 1984. Tuomo Polvinen, Valtakunta ja rajamaa. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904. Juva. WSOY.
- Ponting 2005. Clive Ponting, The Crimean War. The Truth behind the Myth. Surrey.
- Puntila 1960. L. A. Puntila, Kiista Suomen asemasta Venäjän valtakunnassa. Venäläinen sortokausi Suomessa. Historian aitta XIV. Toim. Päiviö Tommila. Porvoo.

- Radzinski 2005. Edvard Radzinski, Aleksanteri II. Venäjän suuri vapauttaja. Juva.
- Ramel 2001. Stig Ramel, Kustaa Mauri Armfelt 1757–1814. Ruotsin kuolemaan tuomittu kuninkaan suosikki, Suomessa kunnioitettu valtion perustaja. Suomentaja Ilkka Pastinen. Keuruu.
- Ramel 2005. Stig Ramel. Yrjö Maunu Sprengtporten maanpetturi ja patriotti. Keuruu.
- Rantatupa–Rautiainen–Jokinen 2006. Heikki Rantatupa,–Matti Rautiainen–Jukka Jokinen, ATLAS. Suomen historia. Otavan kirjapaino Oy.
- Raun 1989. Toivo U. Raun, Viron historia. Keuruu.
- Rein 1862. Gabriel Rein, Berättelse öfver Sturfurstendömet Finlands förvaltning ifrån år1855 till början af 1862. Helsinki.
- Risberg 1959. Einar Risberg, Suomen lennätinlaitoksen historia 1855–1955. Helsinki.
- Rommi 1986. Pirkko Rommi, Valtiopäivät vakiintuvat. Suomen historia 5. Kansallisen heräämisen aika (toim. Paula Avikainen ja Erkki Pärssinen). Espoo. Weilin-Göös.
- Rommi –Pohls 1989. Pirkko Rommi–Maritta Pohls, Poliittisen fennomanian synty ja nousu. Herää Suomi. Jyväskylä. Kustannuskiila Oy.
- Rosén 1993. Gunnar Rosén, Sodan Lait. Käsikirja. Suomen Punainen Risti. Helsinki.
- Royale 2003. Trevor Royale, Crimea. The Great Crimean War 1854–1856. Lontoo.
- Runeberg 1962. Carl Michael Runeberg, Finland under Orientaliska kriget. Svenska litteratursällskapet i Finland. Borgå.
- Ruuth 1908. J.W. Ruuth, Porin historia. Pori.
- Saari 2006. Juho Saari (toim.), Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. Helsinki.
- Saarinen 1972. Juhani Saarinen, Porin historia III. 1809–1939. Kokemäki.
- Savolainen–Linnavalli–Selovuori 2002. Raimo Savolainen–Sari Linnavalli–Jorma Selovuori, Käännetty Snellman. Suomentajien syväsuokelluksia J. V. Snellmanin elämään ja toimintaan. Snellman-instituutti C-sarja 6/2002. Kuopio.
- Savolainen 1996. Raimo Savolainen, Keskusvirastolinnakkeista virastoarmeijaksi. Helsinki.
- Savolainen 2006. Raimo Savolainen, Keisarin suosikkisenaattori byrokratian unilukkarina sekä valtiovarainpäällikkö nälkävuosien kaaoksen hallitsijana. J. V. Snellman – valtiomies ja ihminen. Näyttely 15.2.–31.8.2006. Kansallisarkisto. (toim. Pertti Hakala ja Paula Avikainen). Helsinki Printsystems.

- Schulman 1905. Hugo Schulman, Tapahtumat Suomessa Krimin sodan aikana vv. 1854–1855. Suomentanut Akseli Koponen. Kuopio.
- Screen 1976. J. E. O. Screen, The Entry of Finnish Officers into Russian Military Service 1809–1917. Thesis approved for the degree of Ph. D in The University of London.
- Seppälä 1994. Helge Seppälä, Vuosisatainen taistelu Karjalasta. Pieksämäki.
- Sjöblom 1915. Valter Sjöblom, Kristinestads historia. Kristiinankaupunki.
- Soikkanen 2005. Timo Soikkanen, Taistelu autonomiasta. Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia (toim. Ville Pernaa ja Mari K.Niemi.) Helsinki.
- Soikkanen 2009. Timo Soikkanen (toim.) Taistelu autonomiasta. Perustuslait tai itsevaltiutus? Porvoo.
- Spitteler 1956. Carl Spitteler, Das Bombardement von Åbo. Bern.
- Stone 1990. Mereväe operatsioonid Eestin rannikul aastal 1854–1855. Jaap Oran käänнос englanniksi. Akadeemia 10/1990. Tartto.
- Söderhjelm 1911. Alma Söderhjelm, Raahen kaupunki 1649–1899. Helsinki.
- Söderhjelm 1914. Alma Söderhjelm, Jakobstads historia. Tredje perioden. Utvecklingens tid 1808–1913. Helsinki.
- Tannberg 1991. Tonu Tannberg, Krimmi soda ja Eesti. Akademia 9/1991. Tartto.
- Tommila–Pohls 1989. Päiviö Tommila (päätoim.)–Maritta Pohls (toim.), Herää Suomi. Kustannuskiila Oy. Jyväskylä.
- Tommila 1960. Päiviö Tommila, Venäläinen sortokausi Suomessa (toim. Päiviö Tommila). Historian ystävien liitto XIV. Porvoo. Werner Söderström.
- Tommila 1964. Päiviö Tommila, Itsenäisyysajatuksia Suomessa vuonna 1910. Turun historiallinen arkisto XVII 1964 Turku.
- Tommila 2008. Päiviö Tommila, Suomen autonomian synty 1808–1809. Helsinki.
- Tuomi 1996. Osmo Tuomi, Uusi geopolitiikka. Geopoliittisen perspektiivin soveltuvuus kansainvälisen politiikan tulkintaan maailman ja ajattelutapojen muuttuessa. Tampere
- Tuomisto 1998. Antero Tuomisto, Suomalaiset sotamuistomerkit. Jyväskylä.
- Turpeinen 2003. Oiva Turpeinen, Suuriruhtinaan Suomi. Oolannin sota. Itämainen sota Suomessa. Tammi. Koroton Slovenia.
- Vaherno 2006. Raimo Vaherno, J. V. Snellman ja rahauudistus. J. V. Snellman – valtiomies ja ihminen. Näyttely 15.2.–31.8.2006. Kansallisarkisto. (Toim. Pertti Hakala ja Paula Avikainen ). Helsinki. Printsystems Oy.
- Vares 2009. Mari Vares, Ahvenanmaan ja Suomen synty – kansainvälisiä tulkintoja vuosien 1809 ja 1917 käännekohdista. Timo Soikkanen (toim.), Taistelu autonomiasta. Perustuslait vai itsenäisyys? Porvoo.

- Virkkunen 1935. Paavo Virkkunen, Agathon Meurman. Henkilö ja elämäntyö. 1826–1855. Helsinki. Otava.
- Vologin 1990. Igor Vologin, Dostojevskin viimeinen vuosi. Paula Niemen suomennos. Painettu Neuvostoliitossa.
- Wahlbäck 2011. Krister Wahlbäck, Jättens andedräkt. 1809–2009. Livonia Print. Latvia.
- Wallin 1904. Väinö Wallin (Voionmaa), Itämainen sota Suomessa 1854–1855. Porvoo.
- Westerlund 2001. Lars Westerlund, Suomen portti. Poliitikka ja hallinto Varsinais-Suomessa 1809–1919.
- Wilenius 1982. Reijo Wilenius (toim.), J. V. Snellman. Teokset I. Aika Ruotsissa. Jyväskylä.
- Wirilander 1985. Kaarlo Wirilander, Suomen armeijan upseeristo, aliupseeristo ja sotilasvirkamiehistö 1812–1871 (1880) viranhaltijain luettelot. Helsinki.
- Virrankoski 2001. Pentti Virrankoski, Suomen historia. I ja II osa. Jyväskylä.
- Zaharov 1940. G. Zaharov, Venäjän ja Ruotsin välinen sota vuosina 1808–1809. Sotilaskustantamo. Moskova. Kääntäjä Martti Hahtela. Sotatieteen laitos. Sotatieteellisiä julkaisuja 2/1985. Helsinki.
- Zaiontskovski 1926. A.M. Zaiotkovski, Plany voiny k imperialitšeskoi voine. Moskova.
- Zetterberg–Pulma 1987. Seppo Zetterberg–Panu Pulma, Autonominen suuriruhtinaskunta. Suomen historian pikkujättiläinen. Päätoim. Seppo Zetterberg. Porvoo.
- Zetterberg 2007. Seppo Zetterberg, Viron historia. Helsinki.
- Åkerblom 1975. Bror Åkerblom. Sideby Sockens historia. Vaasa.

## **Muu kirjallisuus ja opinnäytteet**

- Ahlström 1948. Al. Ahlström, I kultturens och Krimkrigetets tecken. Pedersöre. Jakobstads Tidnings jul- och hembydsblad 1948. Pietarsaari.
- Ahto 1981. Sampo Ahto, Muistoja vapauden tieltä. Muistomerkkejä vuosista jolloin Suomi kypsyi itsenäisyyteen. Helsinki.
- Andrienko 1998. V. G. Andrienko, Admiral I. I. Schantz. Tsitadel 1/1998. Pietari.
- Ansas 1941. J. F. Ansas, Historiallisia tietoja Marttilasta. Turku.
- Antonov 2005. Boris Antonov, Russian tsars. The Ruriks, The Romanous. Venäjistä kääntänyt Kenneth MacInnes. Ivan Fiodorov Printing Company. Painettu Venäjällä.
- Artemov 2002. V. V. Artemov, Belikie russkie. Russkie polkovodtsy. Moskova.
- Auvinen–Vanhalukkarla 2005. Eero Auvinen ja Pertti Vanhalukkarla, Sotien aika raisiolaissilmin. Raision sotaveteraanimatrikkeli. Raisio.

- Auvinen 1999. Eero Auvinen, Turku ja Venäjän kaksi merellistä kriisiä. Krimin sodan ja ensimmäisen maailmansodan puolustustoimet Turussa. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Turun Yliopisto.
- Auvinen 2008. Eero Auvinen, Sotatoimet Saaristomerellä 1808–1809. Varsinais-Suomen liitto. Turku.
- Bonner-Smith ja Dewar 1943. D. Bonner-Smith –A. C. Dewar, Russian War 1854. Baltic and Black Sea. Official Correspondence. Publications of the Navy Records Society. Vol. LXXXIII. Lontoo.
- Bonner-Smith 1944. D. Bonner-Smith, Russian War 1855. Baltic. Lontoo.
- Bonnier 1856. Albert Bonniers förlag, Taflor och skildringar från kriget mot Ryssland under åren 1854–1855. Hörnbergska Boktryckeriet. Stockholm.
- Carlsson–Dahlgren 1950. Carlsson (toim.), R. Dahlgren, ja K. E. Eklund, Föglö. Ett hembygdsbok utarbetad i andledning av socken 700-års fest den 29 juli 1950. Helsinki.
- Cronqvist 1898. A. Werner Cronqvist, Alfred Nobel hans far och hans bröder. Tukholma.
- Danielson-Kalmari 1931. J.R. Danielson-Kalmari, Aleksanteri II:n Muisto. Porvoo.
- Ehrensverd – Zilliacus 1997. Ulla Ehrensverd ja Kurt Zilliacus (toim.) Farlederna berättar. Gamal sjökort över Finlands skärgårdar. Konstsamfundet - Söderströms. Porvoo.
- Eklund–Sjöberg 1990. Hans Eklund–Lars Sjöberg, Kustaa III:n aika. Ruotsinsalmi. Johdatus näyttelyyn Kustaa III:n aika – Ruotsinsalmi Kymenlaakson maakuntamuseossa 28.6.–16.9.1990. Helsinki.
- Ekström 1995. Birgitta Ekström, Hangon muinaismuistoja, muistomerkkejä ja veistoksia. Käännös Marketta Wall. Huhmari.
- Enqvist 1991. Ove Enqvist, Isosaari ja Kuivasaari. Suomenlinna.
- Enqvist 1998. Ove Enqvist, Järvö. Suomenlinna.
- Estlander – Ekman 1931. Bernh. Estlander – Karl Ekman, Från hav och hov. Amiral Oscar von Kraemers levnadslopp skildrat på grunden av efterlämnade papper. Helsinki.
- Gomm 1991. Bernhard Gomm, Die russischen Kriegschiffe 1856–1917. Band II Wiesbaden.
- Gomm 1989. Bernhard Gomm, Die russische Kriegschiffe 1856–1917. Band III. Wiesbaden.
- Gripenberg 1901. G. A. Gripenberg, Antekningar rörande Finska sjöekipagets historie. Helsinki.
- Grönroos 1939. S. Grönroos, Itämainen sota toi lennätintoiminnan Suomeen ja Viroon. Hakkapeliitta 45/7.11.1939. Helsinki.
- Grönvall 1928. Reinh. Grönvall, Muistelmia itämaisen sodan tapahtumista Porissa.

- Satakunta. Kotiseutututkimuksia II. Tyrvää kirjapaino. Vammala.
- Halsti 1969. Wolf H. Halsti, Me, Venäjä ja muut. Helsinki.
- Hamunen 1986. Martti Hamunen, Merisotatapahtumat Pohjanlahdella Suomen sodan ja Krimin sodan aikana. Merisotakoulun esiapuseerikurssin tutkielma. Helsinki.
- Hella 2001. Tenho Hella, Länsisuomalaista merenkulkuperinnettä, Rauman-Uudenkaupungin rekisterialueet. Uusikaupunki.
- Helminen 2008. Herman Helminen, Epäsuora sodankäynti Itämeren alueen taisteluissa vuosina 1854–1855: B.H. Liddell Hartin teorian sovellutus Krimin sotaan. Sotahistorian laitos. Sotatieteiden maisteriopiskelijan pro gradu. Maanpuolustuskorkeakoulu. Pääkirjasto. Helsinki. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201309266333>.
- Hongisto 1993. Anneli Hongisto, Terveiset ulapalta. Jyväskylä.
- Hughes 2007. R. E. Hughes, Kaksi purjehdusta itämerelle 1854–1855. Herrasmiespurjehtijan lokikirja retkiltä Oolannin sotaan. Porvoo.
- Högnäs 1994. Per-Ove Högnäs (toim.), Bomarsund i folkminnet. Åländsk odling 1994. 54:e årgången, Marita Karlsson (toim.) Maarianhamina.
- Isaksson 1980. Martin Isaksson, Några människoöden på Bomarsundskriget. Ålands odling 1980. 41. årgången, Kurt Weber (toim.) Maarianhamina.
- Istoria Ruskoi armi i flota 1913. Istoria Ruskoi armi i flota osa 10. Moskova. Turun yliopiston kirjastossa.
- Johansson- Malmberg 2013. Raul Johansson - Ilkka Malmberg. Kauhia Oolannin sota. Krimin sota Suomessa 1854–1855. John Nurminen säätii. Lönnberg painot.
- Kare 1960. Kauko Kare (toim.), Näin puhui Snellman. Kirjoituksia, katkelmia ja ydinlauseita J. V. Snellmanin kootuista teoksista. Porvoo.
- Kauppara 2004. Pekka Kauppara. Seminaariesitelmä Kokkolassa käydyin Halkokarin taistelun merkityksestä Suomelle. Esitelmä pidetty taistelun vuosijuhlassa. Kokkolan museon arkisto.
- Keijserlige kungörelser 1854–1855 (VI/28). Sidottu laitos Suomen historian laitoksen seminaarikirjastossa Turun yliopistossa.
- Knorring 1995. Nils von Knorring, Aurajoen veistämöt ja telakat. Vaasa.
- Knorring 1985. Frans Peter von Knorring, Vanha Suomi. Suomentanut ja toimittanut Aune Hikipää. Alkuperäisteos Gamla Finland eller det forna Wiborgska guvernementet 1833.
- Komu 1999. Väinö Komu, Kun vielä jäähellä seilattiin. Kuivaniemen talonpoikien purjehduksesta. Lahti.
- Kortšakina 1999. E. H. Kortšakina (toim.), Mir Veštšei Petra Velikogo. Memorialnye predmety iz sobranija štšentralnogo boenno-morckogo muzeja. Katalog. Pietari. Venäjän laivaston keskusmerisotamuseon luettelo, joka liittyi museon 290-vuosijuhlaan. (Kirjoittajalla)

- Kuosa 1963. Tauno Kuosa, Jokamiehen historia IV. Autonomia ja itsenäinen Suomi. N:o 32. Porvoo.
- Krenke 1887. V. D. Krenke, Oborona Baltiiskago pribrezia 1854–1856 godah. Pietari.
- Lagerstedt 1983. John Lagerstedt, Helsingin vanhat maa- ja merilinnoitukset. Helsinki.
- Liimatta 2014. Hannu Liimatta, Kirja-arvio Grigori Petrovin teoksesta Valkoililjojen maa Suomi. Kylkirauta 1/2014. Helsinki.
- Lindqvist 2005. Herman Lindqvist, Napoleon. Suomentanut Matti Kinnunen. Söderström. Helsinki.
- Lindblad 1947. Märtha Lindblad, Politiska opinioner och stämningar i under Krimkriget. Pro gradu -tutkielma. Åbo Akademi.
- Merisotaohjesääntö. Merisotaohjesääntö. Merivoimien Esikunta 24.5.1993. Helsinki. (MSO) 1993.
- Mettala 2005. Kalervo Mettala, Viron kansalliseepos Kalevipog. Fr. K. Kreutzwald Kalevipog Kalevanpoika Viron Sankariepos. Suom. Kyösti Kettunen. Mettalan historiikki (6 sivua) on teoksen lopussa. Hämeenlinna.
- Nikula 1948. Oscar Nikula, Malmska handelshuset i Jakobstad. Svenska litteratursällskapet i Finland. Pietarsaari.
- Nolan 1857. E. H. Nolan, The Illustrated History of the War against Russia. Vol. II. Lontoo.
- Nordlund 1931. K. I. Nordlund, blad ur Närpes historia III. Vaasa.
- Nyman 2005. Per-Erik Nyman, Var stad och köping härjad! Bilder och berättelser från Krimkriget 1854–1855. Painettu Virossa.
- Nyman 1982. Valdemar Nyman, På åländska vägar till lands och sjöss. Porvoo.
- Palmen 1911. E. G. Palmén, Suomen kansan asema. Oma maa. TietokirjaSuomen kodeille VI nidos, marraskuu–joulukuu. WSOY Porvoo.
- Petrov 1978. Grigori Petrov, Valkoililjojen maa – Suomi. Oulu.
- Pohjanpalo 1929. Tuom. Pohjanpalo, Kokkolan mainehikas taistelu englantilaisia vastaan 1854. Laivastolehti. Helsinki.
- Ramsay 1950. Henrik Ramsay, Nordenskiöld sjöfararen. Helsinki.
- Ramsay 1987. Anders Ramsay, Muistoja lapsen ja hopeahapsen I: 1836–1864. Juva.
- Sainio 2006. Venla Sainio, ”Suomen paras ja uskollisin ystävä” Maria Feodorovna haudataan puolisonsa viereen, liki 80 vuotta kuolemansa jälkeen. Suomen Kuvalehti 38/2006.
- Schauman 1901. August Schauman, Kuuden vuosikymmenen ajalta. Muistelmia Suomesta kertonut elämäntaipaleeltaan Aug. Schauman. Suomentanut Santeri Ingman. Helsinki.
- Sjöström 2003. Lasse Sjöström, Ikivanha väylä Turusta Tukholmaan. Helsinki.



- Soini 2011. Sakari Yrjö Matias Soini, Liikesodankäynti Julian S. Corbettin kirjoituksissa. Maanpuolustuskorkeakoulu. Esiupseerikurssi 63 merisotalinja. Helsinki.
- Talvio 1980. Paavo Talvio, Viaporin linnoitus ja sen tykistö Krimin sodasta vuosisadan vaihteeseen. Sotahistoriallinen aikakauskirja 1/1980. Joensuu.
- Tetri 1994. Juha E. Tetri, Muistomerkkikirja. Saarijärvi.
- Tolf 1977. Robert W. Tolf, Tre generationer Nobel i Ryssland. Borås.
- Tulenheimo 2009. Matti Tulenheimo, Fregatti Åbo viisi viikkoa hirmumyrskyssä. Omakustanne. Multiprint. Espoo.
- Tuomi-Nikula 2002. Jorma ja Päivi Tuomi-Nikula, Keisarit kesälomalla Suomessa. Jyväskylä.
- Wikström 1981. Paul Wikström (julkaisutoimikunnan puheenjohtaja), Yhteistyöllä tuloksiin. säästöpankki Deposita 1856–1981. Pietarsaaren kirjapaino ja sanomalehti Oy. Pietarsaari.
- Viherjuuri 1987. Irmeli Viherjuuri (toim.), Anna Virubova. Keisarinnan hovineiti. Keuruu.

## Lehdistö ja aikakausjulkaisut

- Abophil postimerkkilehti 5/2006.
- Akava 5/1986.
- Ankkuri 4/87.
- Finlands allmänna tidning 1856.
- Hakkapeliitta 1939.
- Helsingin Sanomat (HS) 1962, 1988, 1992, 1998, 2005.
- Jolla 1998. Raison veneseura ry:n vuosikirja.
- Kalender 1955. Utgiven av Svenska folkskolans vänner. Sven Anderssonin artikkeli, Engelsmännens farleder genom den åländska skärgården 1854–1855.
- Keskipohjanmaa 2004.
- Kokkola 2004.
- Kokkola-lehti, ”Kahakka Kokkola 1854–2004”.
- Kylkirauta 1/2014.
- Laivastolehti 1929.
- Litteraturbladet 1861 ja 1869.
- Lukemisia Suomen sotamiehille 1889 I ja II, 1891 VII ja VIII, 1892 I, II ja VIII sekä 1893 V. Sanomalehden- ja Kirjapaino-Yhtiön kirjapaino. Helsinki.
- Nautica Fennica 1996.
- Norra posten 1897.
- Nya Åland 2003 ja 2004. Maarianhamina.
- Rannikkoseutu 1994. Raisio.

Sanomia Turusta 1860.  
Satakunta 1890 ja 1914.  
Skärgården 3/2007. Turku.  
Sotahistoriallinen aikakauskirja 1980 ja 1998.  
Sotilasaikakausilehti 1999.  
Suomen Kuvalehti 2006.  
Suomi Merellä 1966 ja 1993. Mikkeli.  
Suomi Merellä 1990–1993. Turku.  
Toolilainen 2004.  
Turun Sanomat (TS) 2002, 2004, 2005.  
Tsitadell 1/1998. Pietari.  
Uusi Suomi (US.) 1956, 1965, 1966, 1978.  
Varsinais-Suomen sotaveteraanien Joulu 2001. Tasopaino. Kaarina.  
Västra Nyland (VN) 2004.  
Wasa tidning 1898.  
Åbo Underrättelser (ÅU) 1865, 1866, 1886.  
Åland 1986.  
Åländska Odling 1994.  
Österbottningen (ÖB) 2004

Internet: [www.kahakka.kokkola.fi/index.html](http://www.kahakka.kokkola.fi/index.html)

## **Kartat ja promemoaarit**

Gustaf Klint. Karta över Ålands och Åbo skärgårdar. Tukholma 1834 ja 1897.  
Johansson 1867. Carl Johan Johansson, Promemoria vuosilta 1829–1867.  
Varatuomari Matti Tulenheimolla Espoossa. Johansson oli hänen äitinsä  
isoisä. Kopio kirjoittajalla.  
Kankkonen 2004. Eelis Kankkonen. Optinen lennätin Suomen rannikoilla  
Itämaisen eli Krimin sodan aikana vuosina 1854–1856. Kirjoitus 11 sivua.  
Lähteenä KA:n venäläiset sotilasasiakirjat.  
Knorring 1995. Nils von Knorring, Wärtsilä Marinen arkistosta luotu  
tiedosto Turun ja Ohtan telakoilla rakennetuista laivoista ml. sota-alukset.  
Kirjoittajalla.  
Maria Fedorovna 1914. Keisarinna Maria Fedorovnan kanslian antama todistus  
keisarinnan kummipojalle Georg-Toivo Immoselle 1.9.1914. Asiakirja on  
turkulaisella Immosen suvulla. Kopio kirjoittajalla.  
Miinatykistöasemakartta 1895. Kartta Suomenlinnan upseerikerhon seinällä, ja  
siinä Suomenlinnan edustan miinoitteet ja linnoitukset 1855.

Nummela. Video-filmi, jota on esitetty yleisölle Krimin sodan muistojuhlissa.

Siinä on 80- vuotiaan Nummelan haastattelu vuodelta 1910. Hän oli ollut paikalla vihollisen iskiessä Raumalle. Kopio Rauman museolla.

Robertsson. Suomalaisen Toisen Tarkka-ampujapataljoonan tarkka-ampuja Robertssonin n:o 10:n, ikä 24 vuotta, runojen ja laulujen muistiinpanokirja, jossa on yli 70 sivua. Kirjasen tekstit on kirjoitettu 1881–1901, jolloin pataljoona vielä toimi. Toimittaja Jamie Nieminen on löytänyt sen raisiolaisen talon ullakolta. Kirjoittajalla.

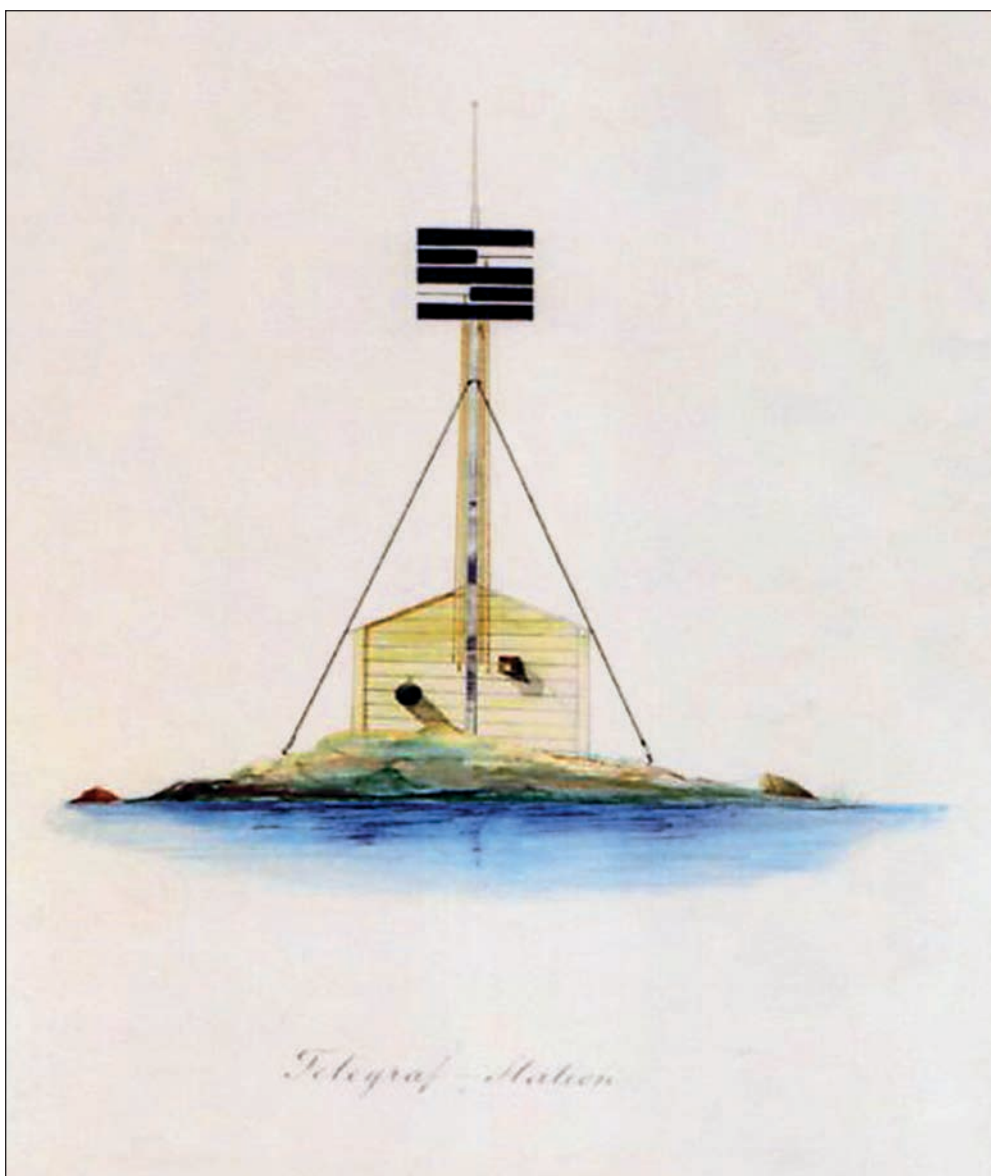
## Haastattelut

Tom C. Bergrothin haastattelu syksyllä 2009 Turun Maakuntamuseossa Krimin sodassa annetuista kunniamerkeistä (ritarikuntien arkistot Moskovassa!), muistomitaleista ja keisarin kiitoskirjeestä turkulaisille. Kirje on museossa.

Sotatieteen tohtori Aarni Lehden haastattelu 18.3.2013 merenherruuden kiistämisen käsitteestä.

## Liite 1

Piirros optisesta lennätinasemasta, joita pitäjät ja kaupungit rakensivat n. 10 kilometrin välein Udestakaupungista Kronstadtin. Asemalla on miinamieskeksijä kapteeniluutnantti Carl Otto Ramstedtin viestitysjärjestelmä. – Lähde: KA. VeSa 108 ja Mattila 1966, 30 sekä 1987, 10.



## Liite 2

Vaasan läänin asukkaiden perustamat, ylläpitämät ja miehittämät merivalvonta- ja viestitysasemat 1854–1855. – Kartta: KA, VeSa 304 ja 109. Kuva N:o 490/21 Jukka Kalervo.



# Vaasan läänin siviilien miehittämät merivalvonta-asemat 1854–1855

Seloste edellä olevan kartan merivalvonta- ja viestiasemista<sup>1</sup> sekä niiden semaforeista<sup>2</sup>.

## Lappväärtti – Lappfjerd:

- Siipyyn kirkon torni,
- Skrämasgrund Skaftungin edustalla,
- Härkmeri, josta oli myös suora linkkiyhteys Kristiinankaupungin raatihuoneen torniin ja
- Karhusaaren Björkönen asema –pääteasemana Kristiinankaupungin raatihuoneen torni.

Asemat olivat kartan mukaan myös yhteydessä toisiinsa linkkijäntein. Härkmerestä oli lisäksi optinen yhteys Kaskisten edustan Sälgrundiin.

Kristiinankaupungista etelään sijaitsevalle Karhusaaren eteläiselle niemelle Björköhön oli myös rakennettu merivalvonta-asema. Sieltä optinen merivalvontaviesti lähetettiin raatihuoneen torniin perustetulle pääteasemalle. Asemien väliseen metsään oli hakattu linja, joka mahdollisti viestinnän. Raatihuoneen torni toimi merivalvonta-asemana 17.9.1855 asti.<sup>3</sup>

## Närpiö – Nerpes<sup>4</sup>

Kaikki rannikon suuntaiset seitsemän merivalvonta-asemaa olivat linkkiyhteydessä toisiinsa. Myös mantereella olleet pääteasemat saivat meriviestit optisena:

- Hamnskär, jota ei mainita kartassa, mutta pitäjän ilmoituksessa. Optinen yhteys Härkmereen (Kristiinankaupunkiin) ja Sälgrundiin,
- Sälgrundin majakka-pääteaseman Kaskisten kirkon torni, josta pormestari

1 KA, VeSa 304, 144–148. Vaasan läänin maaherran A. von Rechenbergin 25.6.1854 venäjäksi laatima asiakirja läänin siviilien valmiudesta rannikon puolustukseen, joka sisältää mainintoja myös kaikkien pitäjien merivalvonta-asemista.

2 KA, VeSa 109, 90–91. Kaskisten ja Kristiinankaupungin alueella käytetty semafori ja sen asentojen ilmaisemat vihollisviestit. Semaforimastot ja niiden vihollisesta kertovat asennot on esitetty oheisessa liitteessä.

3 Norrvik 1999, 150, 157 ja 160.

4 KA, VeSa 109, 86–88. B. Packalenin 31.5.1954 allekirjoittama Närpiön pitäjäkokouksen asiakirja, jossa ilmoitetaan pitäjän perustamista asemista kenraalimajuri Wendtille. Meriviestit lähetettiin optisesti: 'gives tecken-signaleras'.

toimitti viestin pikalähetillä maaherralle.<sup>1</sup> Sälgrundin (Skjäl- tai Skälgrundin) optinen lennätin oli valmistunut 19.5.1854,<sup>2</sup>

- Kaldonskär,
- Öskatan – pääteasemana mantereen Nämpnäs,
- Märagrund,
- Gåshällan – pääteasemana Rangby Långviks hemman,
- Långrund (Gråstenarna) ja
- Södra Björkö – pääteasemana mantereella Harrström.

Närpiön edustalla ollut Moikipään saaren tunnusmajakka oli myös merkitty karttaan, joten myös siellä saattoi aika ajoin olla tähystysasema.

### **Maalahti – Malax:**

- Kallhuvudetin eli Maalaxkallan ulkoluodolla Lappöraskatanin eli Långön niemen edustalla oleva asema. Vihollistiedot mantereelle toimitettiin ilmeisesti savuavalla nuotiolla tai veneellä.

Maalahden pitäjän matala ja karikkoinen rannikko oli varmaan arvioitu vähemmän uhanalaiseksi.

### **Mustasaari:**

- Korsön eli Korsörenin merivalvonta-asema, jolla mainitaan olleen optinen lennätin ja erikseen nimetty aseman tarkastaja – uppsyningsmannen. Kommodori Hall oli toiminut Vaasan saaristossa siipiratasalus Heclalla ja hävitti lennätinaseman 7.6.1854,<sup>3</sup>
- Rönnbuskeön eli -skären merivalvonta-asema oli oheiseen karttaan piirretyn Korsön aseman ja Vaasan Palosaaren pääteaseman puolivälissä. Se oli ilmeisesti rakennettu Korsön hävityksen jälkeen, mutta sekin oli seuraavana kesänä hävitetty, koska erityinen vapaaehtoisten siviileiden miehittämä vene oli vihollistiedustelun yhteydessä lokakuun alussa 1855 ollut hävitetyn aseman luona tarkastelemassa mahdollisuuksia sen uudelleen pystyttämiseksi<sup>4</sup> ja
- Palosaaren – Brändön meriviestien pääteasema uuden Vaasan satamassa. Asemalle oli majoitettuna myös kasakkavartio.

---

1 Norrvik 1999, 150.

2 KA,VeSa 109, 74. Carl J. Grönbergin Kaskisten Bänvikissä laatima raportti 19.5.1854 meritalteesta ja Skälgrundin majakan 'telegrapfin' valmistumisesta kenraalimajuri Wendtille.

3 Aspelin 1892, 665–666.

4 KA,VeSa 7718, 94–98. Kihlakuntatuomarin sijaisen Ernst Albert Branderin kirje 8.10.1855 kenraalikuvernöörin kanslian kamarijunkkarille vapaaehtoisten vaasalaisten meritiedustelurektestä Rönnbuskeskärenin merivalvontaviestitysasemalle ja H. M. S Dragonin päällikön William Stewardin Korshamnin ankkuripaikalla 3.10.1855 laatima kirje, joka oli osoitettu eräälle näistä hänen pidättämistään meritiedustelijoista.



**Vöyri – Worå:**

- Vöyrin edustalla ei ollut varsinaisia merivalvonta-asemia, mutta karttaan on piirretty Oravaisten kirkko, josta, kuten karttaan piirrettyjen muidenkin kirkkojen torneista, saatettiin tähystää merelle. Kirkon edustalla olevan lahden suulla oli Uudenkaarlepyyn ylläpitämä Storön pohjoiskärjen merivalvonta-asema.

**Uusikaarlepyy – Nykarleby:**

- Storö. Viestit maihin joko savuavalla nuotiolla tai veneellä,
- Carlö – sittemmin Stubben – Storskär. Viestit lähellä olevalle mantereelle veneellä,
- Nykarleby båk – tänään Socklotthällan ja
- Alörn – pääteasemana kirkon torni<sup>1</sup>.

**Pietarsaari – Pedersö**

- Mässkär - pääteasemana kirkon torni. Mässkärin luotsit ja kaupungin porvarit miehittivät asemat.<sup>2</sup>

**Kruunupyö – Kronoby:**

- Karttaan on piirretty vain kirkon kuva, joka kertonee siitä, ettei rannikon tiheän saarivyön taakse uskottu tulevan maihinnousuja.

**Kokkola – Gamla Karleby:**

- Tankarin majakka,
- Repskär ja
- Trullö – pääteasemana Pikiruukki–Beckbruket, josta edelleen Raatihuoneen katon asema.

Alussa olivat asemina vain Trullö ja Harrbåda – pääteasemana Pikiruukki. Niitä myöhemmin oli perustettu Repskär, Harrbåda ja Raatihuoneen katon pääteasema sekä myös erillinen asema Ykspihlajassa – Ykspila. Kaupunki oli palkannut asukkaitaan merivalvonta-asemien miehittäjiksi.<sup>3</sup>

**Kälviä – Kelviä:**

- Kälviän sisämaassa oleva kirkko on piirretty karttaan.

1 Birck 1980, 490. Kaksi luotsia ja kaksi luotsioppilasta miehitti 1854 merellä olevat kaupungin merivalvonta-asemat ja saivat kaupungilta palkkion siitä.

2 Söderhjelm 1914, 188 ja 190–191.

3 Möller 1970, 382 ja 386.

### **Lohtaja – Loctea:**

- Ohtakari – pääteasemana Lohtajan kirkko ja
- Korkiakari – pääteasemana Himangan kirkko.

## **Pohjanlahdella Vaasan läänin merivalvontaviestien lähettämiseen käytetty semafori**

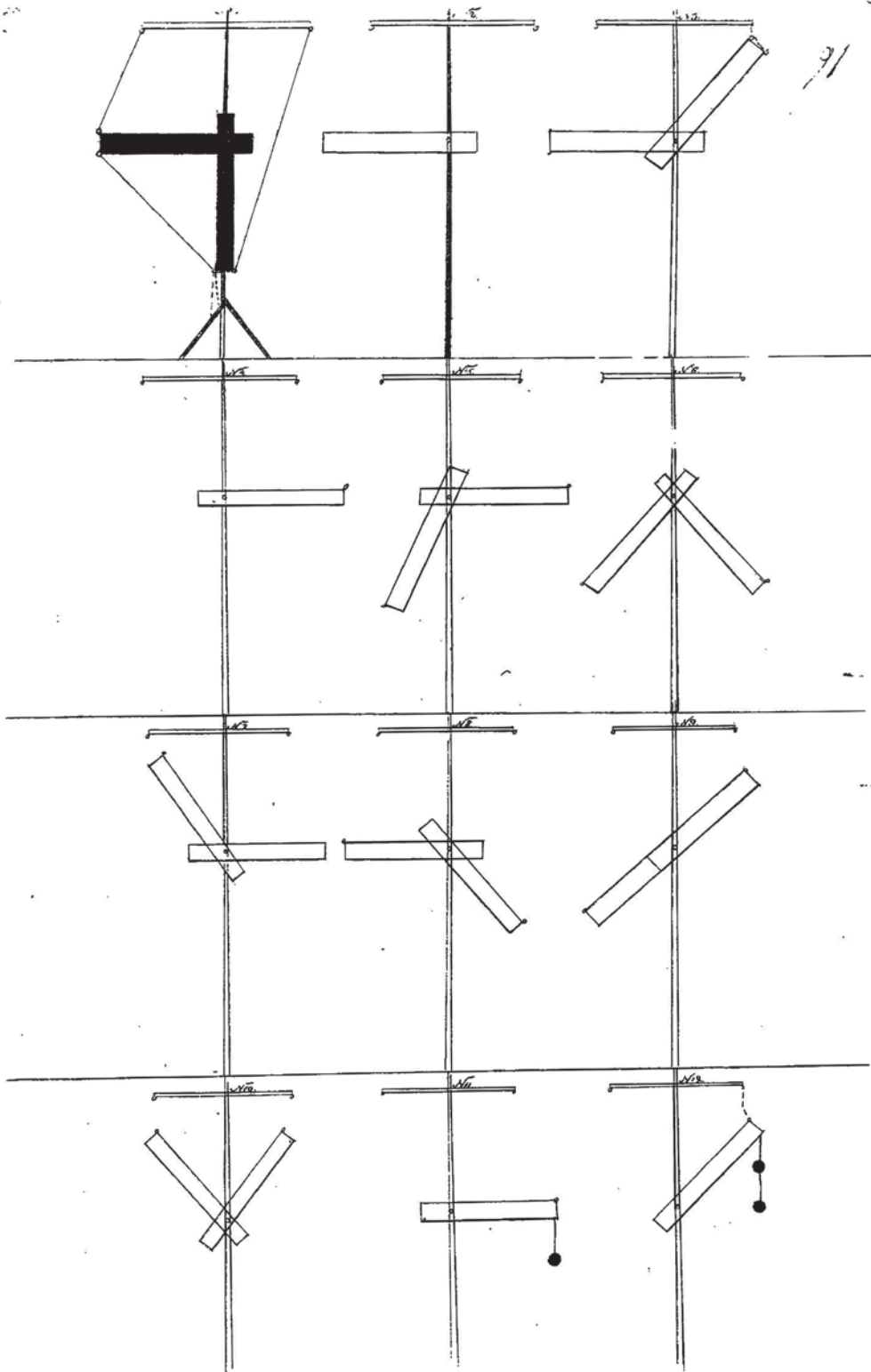
Oheisena on kaksilapaisen semaforin rakennepiirros ja semaforin lapojen kahden-toista eri asennon avulla välitetty merivalvontahavainto vihollisen toiminnasta ainakin Kaskisten ja Kristiinankaupungin edustan merialueella<sup>1</sup>:

1. Alus näkyvissä,
2. Vihollisen alus,
3. Liikkuu rannikkoa pitkin,
4. Ohjaa kohti maita,
5. Kääntyy merelle,
6. Laskee veneitä veteen,
7. Ohjaa kohti Kristiinankaupunkia,
8. Suorittaa luotausta,
9. Ohjaa kohti Kaskista,
10. Makaa piissä,
11. Pallo lavan nokassa tarkoittaa yhtä vihollisalusta ja
12. Kaksi palloa lavan nokassa tarkoittaa kahta vihollisalusta ja useampien pallojen määrä lavassa riippuen kertoo yhtä monesta näkyvissä olevasta vihollisaluksesta.

---

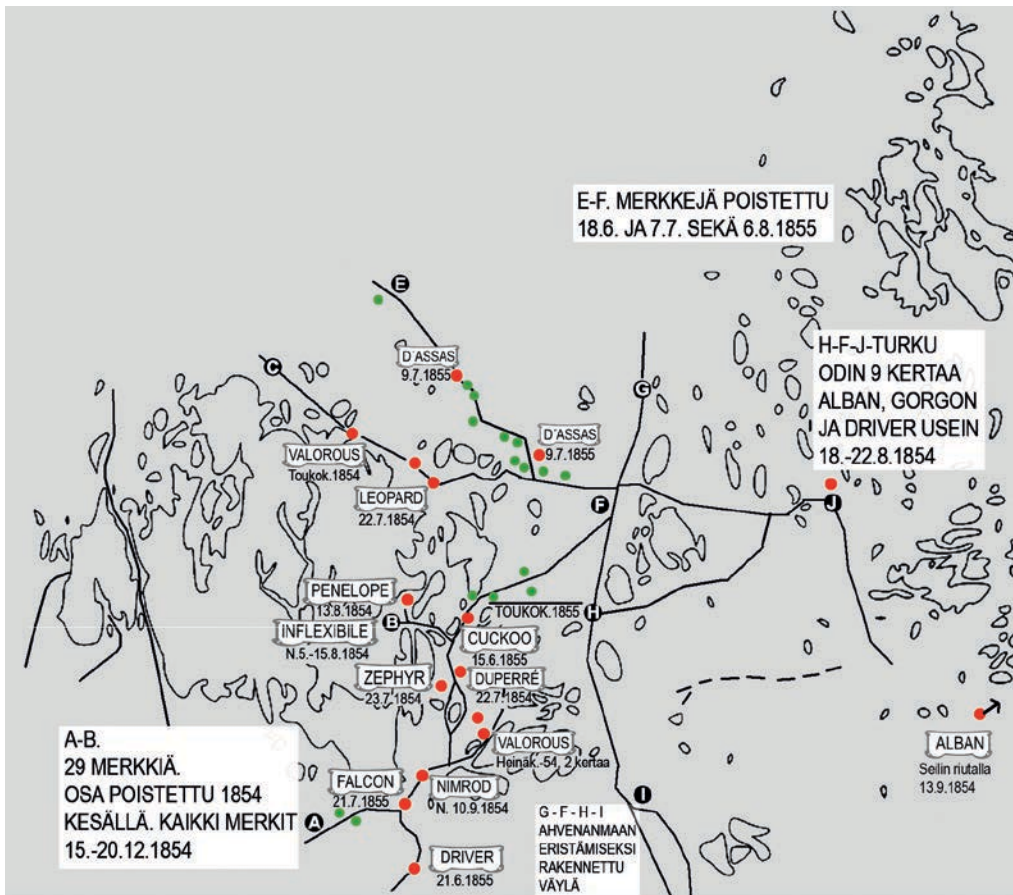
1 KA, VeSa 109, 90 ja 91, Semaforikooditaulu ja semaforin rakennepiirros. Jälkimmäisessä on esitetty, miten semaforin lavat saatiin eri asentoihin ja ensimmäisessä on eri asennossa olevien lapojen muodostaman koodin merkitys selostettu ruotsiksi ja rannalla mahdollisesti oleville kasakkapartioille venäjäksi.





## Liite 3

Siviilien poistamia merimerkkejä englantilaisten rakentamilta väyliltä ja sota-alusten karille ajoja Ahvenanmaalla 1854–1855.



### Lähteet:

#### VÄYLÄT JA POISTETUT MERKIT:

Andersson 1955, 88-97

#### KARILLE JUUTTUNEET ALUKSET:

Bonner-Smith ja Dewar 1943, 69, 95, 104, 106 ja 121,

Bonner-Smith 1944, 96-99, 148 ja 172,

Dahlström 1942, 236-239 ja

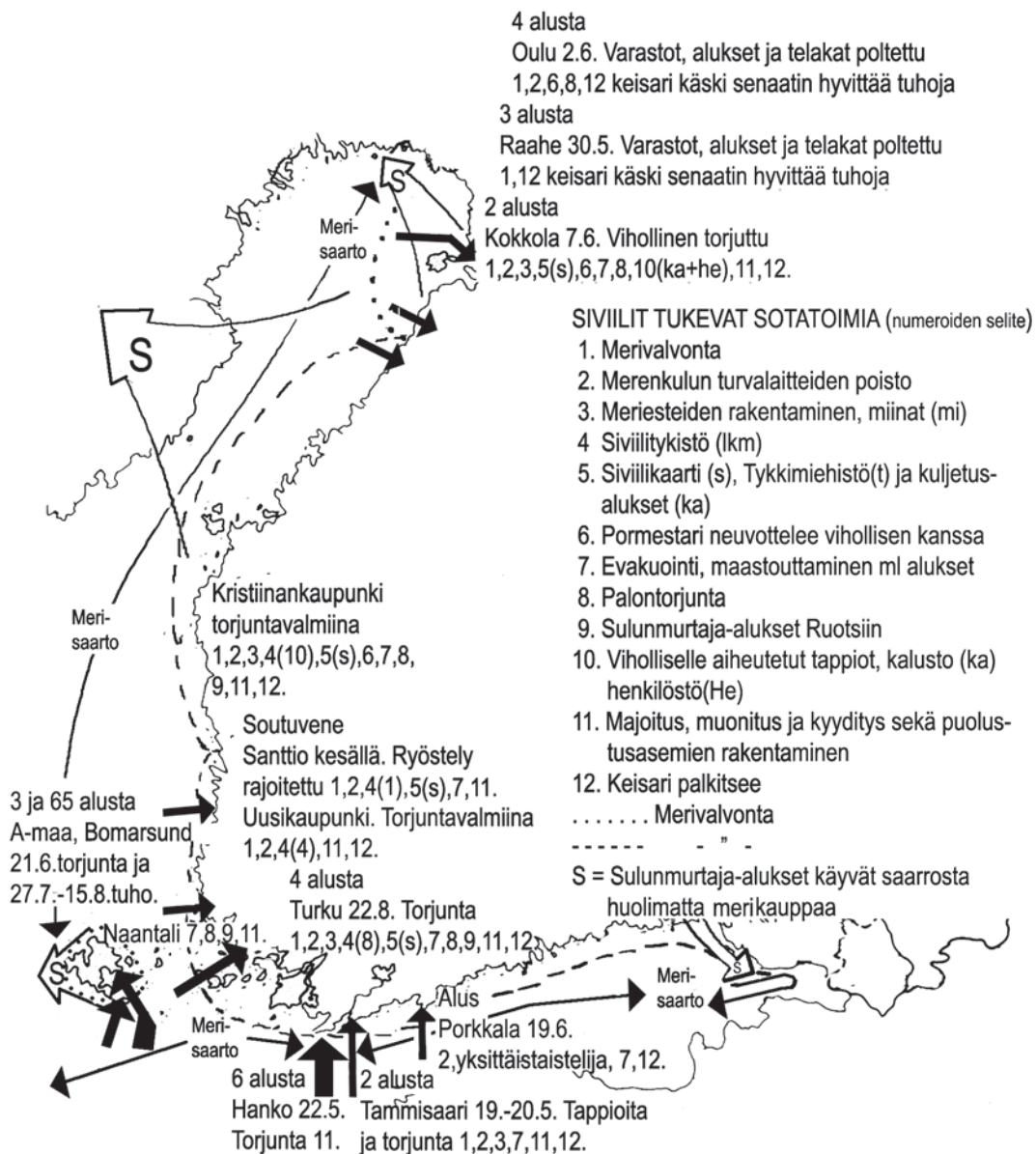
Earp 1857, 202-203, 316 ja 317

### Selite:

- = Poistetut merimerkit  
Lisäksi väylältä A - B  
poistettiin 29 merkkiä  
15.-20.12.1854
- = Karille juuttunut  
sota-alus

## Liite 4.1

### Liittoutuneiden iskut ja Suomen siviilipuolustus 1854.





## Liite 4.2

### Liittoutuneiden iskut ja Suomen siviilipuolustus 1855.





## Liite 5

# Vihollisia luotsanneita, muutoin luvattomassa yhteydessä näihin olleita ja kansalaistottelemattomia rannikon asukkaita

## 1. Rannikolla Koivistolta Kemiin asuvien luvaton yhteydenpito viholliseen Krimin sodan aikana (Ahvenenmaa pl.)<sup>1</sup>

**Broberg, Johan Matias Kristiinankaupungista (190–192)** . Broberg oli nuori merimies Lontoossa myydyltä suomalaiselta alukselta. Broberg oli pakkovärvätty Lontoossa potkurikorvetti Ellidekselle tulkiksi. Hän karkasi Koivistolla alukseltaan, ilmoittautui viranomaisille ja otettiin Uudenmaan kuvernöörin käskystä 13.9.1855 läänin vankilaan odottamaan oikeuden päätöstä.

- Broberg oli pakko-otettu vihollisalukselle eikä siten suhtautunut poliittisesti kielteisesti Venäjään.

**Kolpakoff, Dmitri, Jakoleff. (214–220). Kirjanpitäjä Venäjältä.** Kolpakoff oli mennyt Koiviston ankkuripaikalla olleelle vihollisalukselle puoleksi tunniksi kauppa-apulainen Georg Alexander Meleniuksen soutamana 8.6.1855. Alkohollilla oli osuutensa asiaan. Heidät vangittiin ja Viipurin keisarillinen hovioikeus tuomitsi 28.7.1855 kummatkin maksamaan kolme hopearuplaa köyhien kassaan sekä maksamaan oikeudenkäyntikulut yhdeksän ruplaa ja seitsemän kopeekkaa.

- Motiivina juopuneen uteliaisuus, ei poliittisesti kielteinen suhtautuminen Venäjään.

**Vihollisen osaston Viipurin edustan Uuraan salmeen luotsannut mies.** Vihollisen osaston edellä oli 13.7.1855 kulkenut paikkakuntalaiseksi epäilty mies

---

<sup>1</sup> Lähteenä on käytetty KA:n Kenraalikuvernöörin kanslian arkistokokonaisuutta KKK Fa 967. Sen sivut on numeroitu. Suluissa olevat sivunumerot tarkentavat käytetyn asiakirjalähteen sijainnin tässä kansiossa.

säkipurjeilla varustetulla veneellä. Taistelun jälkeen ei miestä löydetty, mutta myöhemmin hänet sanotaan otetun kiinni, kuulustellun, tuomitun kuolemaan ja hirttetyn. Hän olisi siten ainoa koko sodan ajan vihollisia luotsanneista, joka hirtettiin. Tieto ei ole uskottava tai ainakin kyseessä oli poikkeuksellinen menettely verrattaessa sitä tässä esitettyihin kymmenien muiden vihollisyhteyksiä pitäneiden oikeuskohteluihin. Tapahtumasta ei ole mainintoja kenraalikuvernöörin valtiopetoksesta epäiltyjen kansiossa. Siinä on tosin tiedot vain sodan aikana pidätetyistä. Tieto hirttämisestä on 1908 julkaistussa Ruuthin Wiipurin kaupungin historiassa ilman lähdemainintoja.<sup>1</sup>

- Tapahtuman maanpetoksellisista motiiveista ja Venäjän vastaisuudesta kertovia lähteitä ei ole löytynyt.

Edelliseen on verrattavissa hirttotuomion osalta Vårdöstä Ahvenenmaalta kotoisin olleen laivuri Carl Gustaf Sundmanin asian käsittely. Myös hänet Sundin kihlakunnan oikeus tuomitsi 28.6.1854 hirtettäväksi ja silloinkin vain kaikille muille pelotteeksi. Tällä tuomioistuimella ei kuitenkaan edes ollut oikeutta käsitellä valtiopetosasioita. Sundman oli otettu pakolla alukselle puolen päivän ajaksi ja vaadittu pistoolilla uhaten kertomaan Vårdön kaakkoispuolella olevan Skitklobbenin kalliokarin turvallisesta ohittamisesta. Hänet oli sen jälkeen vapautettu ja lähetetty maihin palkkionaan kahvia, sokeria sekä ruotsinkielinen Uusi Testamentti ja uskonnollisia lehtisiä saaren asukkaille jaettavaksi. Hän oli heti kertonut viranomaisille tästä viholliselle pakosta annetusta vähäisestä tiedosta, jonka se olisi saanut selville omallakin luotauksella. Vihollinen vapautti Kastelholmassa vankina pidetyt ja Sundmanin Bomarsundin valtaamiseen yhteydessä. Hänet vangittiin uudelleen ja Hovioikeus vapautti hänet kaikista syytteistä, minkä Suomen senaatti keisarin nimissä myös vahvisti 18.8.1855.<sup>2</sup>

**Elg, Isak. Entinen Kaartin tarkk'ampuja ja hänen puolisonsa Flink, Maja-Lisa (129, 280).** Elg ja Flink olivat jättäytyneet kotiinsa Kotkassa ja olleet 20.6.1855 yhteydessä englantilaisiin, kun nämä polttivat Ruotsinsalmen (Kotkan). Elg siirrettiin vangittuna Kuopioon ja puoliso Lappeenrantaan.

- Motiivina oli ilmeisesti haluttomuus jättää kotiseutu ja toisaalta ylivoimaisen vihollisen pelko, muttei poliittisesti kielteinen suhtautuminen Venäjään.

**Nyman, Carl Henrik, (175–187, 303) Suursaaren kruununnimismies.** Nyman oli ollut 15.6.1855 alkaen jatkuvasti yhteydessä englantilaisiin aluksiin niillä olleen ruotsinkielisen tulkin välityksellä ja saanut englantilaisilta todistuksen, jonka turvin hän saattoi vapaasti harjoittaa merikauppaa aluksellaan lähivesillä. Nyman

1 Ruuth 1908, 921, 923.

2 Isaksson 1979, 38–41. Åländsk odling 1979.

oli 24.8.1855 kuulustelujen perusteella vangittu ja hän oli vankilassa Viipurissa vielä 28.11.1855. Lisärasitteena hänellä oli syyte varkauudesta Somerin majakalla.

- Motiivina Nymanin oman ilmoituksen mukaan oli kanssakäyminen vihollisen kanssa, mikä turvasi saarelaiset väkivallalta, koska saaren asukkaita ei evakuoitu sodan aikana. Hän ei suhtautunut poliittisesti kielteisesti Venäjään.

**Henriksson, Anders, (37–45, 65–66). Glosholmassa asuva entinen Pellingin majakan vartija.** Henriksson lähetettiin ajaksi 27.6.–25.9.1854 Helsinkiin lääninvankilaan eristettäväksi saareltaan mantereelle, jottei hän joutuisi vihollisen kaappaamana luotsiksi, koska tunsu hyvin väylän Helsinkiin. Hän ei ollut vapaaehtoisesti lähtenyt perheineen saareltaan.

- Motiivina tottelemattomuudelle eli saarelta poistumiselle oli se, että asuinpaikka tarjosi perheelle elannon. Venäjään kohdistuvasta poliittisesta vihasta eivät lähteet kerro.

**Laivuri Öström sekä kalastajat Strandberg ja Roos (65–66) Inkoosta.** Öström ja Roos pidätettiin 18.8.1854, koska kalastajat olivat olleet vihollisen aluksella. Heidät vapautettiin vankilasta vasta 25.9.1854, jolloin vihollisen ei enää arveltu tulevan Inkoon alueelle.

- Motiivina harrastaa elinkeinoaan merellä vihollisuhasta huolimatta, ei poliittinen vihamielinen suhde Venäjään.

**Blomqvist, Carl (13, 65–66) Tammisaaren edustan Bönholman saaresta.** Vihollisen miehet olivat tulleet hänen asunnolleen Tammisaareen tehdyn iskun yhteydessä. Kun he olivat poistuneet, oli Blomqvist ilmoittanut tapahtumasta viranomaisille, jolloin hänet oli 25.5.1854 tapahtuneen kuulustelun ja maaherran päätöksen perusteella siirretty mantereelle ja esitetty elantopäivärahasi 40 kopeekkaa. Mahdollinen syyllistyminen päätettiin tutkia kihlakunnanoikeudessa. Hän pääsi perheineen palamaan kotisaarelleen 25.9.1854 jälkeen.

- Motiivina oli toimeentulon takia asua perheineen kotisaarellaan. Hän ei ollut sitä ennen saanut siirtymiskäskyä perusteluna uhka joutua pakolla vihollisen luotsiksi Tammisaaren edustalla.

**Röman, Isak ja Bergman, Adolf, kalastajia Tvärminnen Krogensista.** Tammisaaren iskua ennen olivat aikanaan merimiehinä olleet ja hivenen englantia osanneet 60 vuotta vanha Röman ja 29-vuotias Bergman otettu pakolla luotsamaan englantilaisia aluksia. He jäivät Englannin laivastoon.<sup>1</sup>

- Heidät oli ilmeisesti aluksi pakko-otettu luotsiksi. Näyttöä poliittisesta vihamielisyydestä Venäjää kohtaan ei ole.

---

1 Nyman 2005, 13, 19–20.

**Hamberg Daniel, eläkkeellä oleva Berghamnin luotsiaseman vanhin. (91–92).** Hamberg oli otettu väkisin panttivangiksi luotsiaseman laiturilta samoin kuin hänen n. 9-vuotias poikansa. Lisäksi Houtskäristä oli otettu alukseen eräs maanviljelijä.

Hamberg oli 22.8.1854 luotsannut yhden vapaaehtoisen perämiehen ja useiden muiden luotsauskykyisten kanssa neljä vihollisalusta, mm. jatkossa mainitun Alban-aluksen Turkuun, jossa ne suorittivat tykistöiskun puolustajien aseisiin selvittääkseen puolustusaseman vahvuuden. Tapahtumasta laadittiin kuulusteluraportti 24.8.1854.

Edellisen alkuperäislähteisiin perustuvan lisäksi olisi Hammarberg kansantarinan tapaisten eri versioina levinneiden kertomusten mukaan ollut uudelleen englantilaisen Alban-aluksen luotsina, teeskennellyt hullua ja ohjannut vihollisaluksen tahallaan Seilin riutalle 13.9.1854. Tiedon todenperäisyyttä on vahvasti epäilty. Siitä ei ole löytynyt virallista kuulustelua kenraalikuvernöörin arkistosta, kuten aiemmasta Albanin luotsausmatkasta. Tarinan totuus pohjana on siten aiempi Alban-aluksen luotsaus Turun suuntaan ja se, että jälkimmäisessä Alban oli todella juuttunut karille Seilin riutalle. Alus oli neuvottelulipulla varustettuna lähestymässä Turkuu tuoden Ahvenanmaalta evakuoitavia Bomarsundin siviileitä ja tiettyjä asiakirjoja alueen puolustuksesta vastuussa oleville. Karille ajo koskevilla kertomuksilla tai virallisilla asiakirjoilla ei mainita haverin syyksi luotsin osuutta.<sup>1</sup>

von Bornin kuulusteluasiakirjoissa todetaankin, että luotsina kyseisessä tapauksessa Albanilla 13.9.1854 oli toiminut Ahvenanmaalta Lemlandin Knutsbodasta kotoisin torppari Carl Petter Fogelström.<sup>2</sup> Hamberg oli otettu pakolla luotsiksi ja Fogelströmin motiivina oli oman voiton pyynti, eikä siten poliittinen vihamielisyys suhteessa Venäjään.

**Sommarström, Erik, tullihöyryalus Suomen entinen luotsi (85–86).** Sommarström oli varmuuden vuoksi määrätty 24.6.1854 annetulla käskyllä olemaan edelleen Tampereella maistraatin valvonnassa.

– Motiivia Venäjän valtaa vastaa ei ollut, vaan taitava merenkulkija oli varmuuden vuoksi siirretty sisämaahan, jottei häntä väkivalloin kaapattaisi luotsiksi.

**Matsson, Johan, muonamies Rymättylästä (85–87).** Matsson oli aluksi varmuuden vuoksi vangittuna Turun linnassa, laskettiin sittemmin vapaalle jalalle ja pidettiin valvottuna maaherran käskyjen perusteella 20.4., 2.6. ja 5.6.1854 sodan aiheuttaman turvallisuuspoliittisen tilanteen takia.

1 Dahlström 1942, 236–241.

2 ÅLA, Sverre Scottin konekirjoitettu kopio von Bornin ”Ödmjukaste Memorialista” syksyllä 1854 Turun poliisilaitokselle, 37.

- Motiivia Venäjän valtaa vastaan ei ollut, mutta estettiin hänen ottamisensa väkivalloin luotsiksi.

**Ståhl, Jakob, suutari Lemusta (85–87).** Menettely samoin kuin edellä Matssonin kohdalla.

**Carlsson, Carl Gustaf, torpparinpoika ja Fagerström Matts, Abrahamsson torppari Pyhämaalta (82, 85–86).** Maaherran esitys 29.5.1854 vangitsemisesta Turun linnaan. Menettely samoin kuin edellä Ståhlin ja Matssonin kohdalla.

**Liljestrand, Johan Matts entinen talonpoika Uudenkaupungin Putsaaresta (121, 263).** Vihollinen oli kaapannut Liljestrandin halkolastissa olleen kaljaasin 21.6.1855, jolloin hän oli mennyt vihollisalukselle 22.6. vaatien alustaan takaisin. Se luovutettiin hänelle lopulta. Liljestrand oli neljä kertaa käynyt vihollisaluksella, viimeksi 5.7.1855 päämääränään hankkia kaikki vihollisen kaappaamat muutkin alukset takaisin. Hänen kiellettiin 6.7.1855 enää poistumasta Uudestakaupungista, mutta kun vihollinen tuli alueelle, hän oli taas mennyt Putsaareen, jolloin hänet vietiin 8.7.1855 vankilaan. Siellä hänet tuli maaherran käskystä pitää ainakin purjehduskauden loppuun asti.

- Motiivina aktiiviseen yhteydenpitoon oli oman aluksen ja muidenkin kaapatujen alusten saaminen viholliselta takaisin omistajilleen.

**Eriksson, Gustaf Wilhelm, puolustusmies (försvarskarl) ja Wialèn, Johan, merimies molemmat Uudestakaupungista (170, 263).** Maaherra on kirjelmässään 3.7.1855 kenraalikuvernöörille vahvistanut Uudenkaupungin maistraatin 29.6.1855 tekemän päätöksen pidättää vihollista luotsanneet ja korvausta siitä saaneet Eriksson ja Wialèn sekä esittänyt, että heidät lähetettäisiin sisämaahan sodan päättymiseen asti.

- Motiivina oli oman voiton pyynti, mutta ei poliittisesti vihamielinen suhtautuminen Venäjään.

**Lindlöf Johan, Abrahamsson, torppari Rauman Unajalta. (118–119, 263).** Lindlöf oli paluumatkalla kotisaarelleen Rauman edustalle kaapattu vihollisalukselle luotsiksi sen tehdessä 2.7.1855 iskun kaupunkiin. Lindlöfiä oli uhattu sapelilla. Hän osasi vain suomea, joten luotsaus sen vuoksi ei olisi tapahtunut erityisen hyvin, mutta kerrotaan aluksen kulkeneen Lindlöfin tultua aiempaa selkeästi varmemmin satamaan. Maaherran kirjelmän 9.7.1855 mukaan hänet tuli varoitukseksi muille siirtää lopuksi purjehduskautta sisämaahan, jolloin hänelle maksettaisiin päivittäistä toimeentuloa varten 10 kopeekkaa. Hän oli vielä 27.10.1855 Hämeenlinnassa poliisin valvonnassa.

- Lindlöf oli pakko-otettu vihollisen luotsiksi eikä motiivina ollut poliittisesti vihamielinen suhtautuminen Venäjään.

**Österlund, Henrik, perämies Porista (132–143, 263).** Österlund oli aikanaan jäänyt suomalaiselta alukselta Kaliforniaan ja ollut englantilaisissa kauppa-aluksissa sekä viimeksi vuoden 1854 aikana Suomen meriekipaasin soutulaivueen läntisen prikaatin kaljaasi Paddanilla, josta oli saanut kommodori N. Akuloffilta palvelustodistuksen 31.10.1854.

Österlund oli viettänyt aikaansa souturetkellään erään kevytkenkäiseksi mainitun naisen kanssa Reposaaren ulkopuolella 17.7.1855 samaan aikaan, kun vihollisen alukset olivat tulossa saareen. Hänen epäiltiin olleen yhteydessä viholliseen. Österlund oli ensin pidätettynä Porissa ja lähetettiin sitten Vesilahdelle viranomaisten valvonnan alaiseksi ainakin vuoden 1856 tammikuuhun asti, jolloin hän oli tehnyt anomuksen paluustaan Poriin. Hänen seuralaisensa lähetettiin Turun linnaan vankeuteen. Motiivina ei ollut poliittinen vihamielisyys Venäjää vastaan.

**Forsell, Thomas, Reposaaren satamavouti (237–241).** Forsell oli vihollisen tultua satamaan 7.8.1855 vienyt tapahtumasta 8.8.1854 laatimansa kirjallisen ilmoituksen Porin kaupungin pormestarille. Hän oli sitten palannut takaisin Reposaarelle ja joutunut kaikkien saarilta evakuoimattomien tavoin useinkin tekemisiin vihollisen kanssa. Hän, kuten muutkaan saarelaiset, ei osannut englantia, mutta vihollisilla oli ollut suomen kielen tulkki, jonka Forsell oli tavannut mm. silloin, kun nämä hakivat perunoita laivoille. Tulkki oli kertonut Forsellille olevansa kotoisin Ulvilan Fribystä. Forsellin kuulustelujen perusteella oli Porin pormestari sitä mieltä, että Forsell ei ollut vaikeat olosuhteet huomioon ottaen syyllistynyt maanpetokselliseksi katsottavaan kanssakäymiseen vihollisen kanssa.

- Reposaaren saaristoa ei evakuoitu, joten kontakteihin vihollisen kanssa joutuivat olosuhteiden pakosta lähes kaikki saarelaiset. Forsell ei suhtautunut vihamielisesti Venäjään.

**Sjögren, (Sjöberg, Lundell) Matts, perämies Kristiinankaupungista, vihollisaluksilla. (93–97, 149, 152–153, 157–159, 160–163, 165, 169, 227–228.).** Sjögren oli 20.2.1855 palannut Kööpenhaminan lähetystön antamalla passilla Kristiinankaupunkiin, josta oli heinäkuun alussa 1854 saanut passin Ahvenanmaalle isäänsä tapaamaan. Kuulusteluissa ilmeni, että hän kertomansa mukaan olisi joutunut Ahvenanmaalla pidätetyksi amiraalilaivalle epäiltynä vakoilusta ja lähetetty sittemmin Lontooseen, josta syyttömäksi todettuna palautettu amiraalilaivalle Suomenlahdelle. Sjögren olisi ollut vankina aluksella Viaporin edustalle tehdyn tiedusteluiskun aikana. Hänet oli jälleen lähetetty vangittuna Lontooseen, jolloin hän oli Kööpenhaminassa karannut alukselta ja tullut Ruotsin kautta Kristii-

nankaupunkiin. Alussa häntä piti silmällä salainen poliisi, mutta kun hänellä oli jo edelleen lähtiessä ollut matka-arkku, Englannin merivoimien mallinen vaatekerta, kaksi englantilaista pistoolia sekä varallisuutta, ei hänen kertomustaan vastentahtoisesta pitämisestä vihollisaluksella uskottu, vaan hänet vangittiin 18.5.1855. Vielä 29.4.1856 häntä pidettiin vangittuna, jolloin hän oli lupaa saamatta anonut vapaalle jalalle pääsyä vakavasti sairaana olevaa vaimoaan tapaamaan.

Protokollasihteeri von Bornin syksyllä 1854 laatimassa kuulustelussa kerrotaan epäilemättä samasta alun perin ahvenanmaalaisesta perämies Matts Sjöbergistä eli Lundells Mattesta. Hänen arvellaan joko pakolla tai luultavammin vapaaehtoisesti toimineen heinäkuun lopulta alkaen vihollisen luotsina ja tulkkinamme. niissä neljässä aluksessa, jotka iskivät 22.8.1854 Turkuun.<sup>1</sup>

- Motiivina ilmeisesti seikkailunhalu ja varojen hankkiminen Englannin laivastossa. Poliittisesta vihamielisyydestä Venäjää kohtaan eivät lähteet kerro.

**Suomalainen luotsina vihollisaluksen iskiessä 3.8.1855 Vaasaan.** Vaasan edustalla toimineelle höyryfregatti Fireflylle oli jo 1.8.1855 saapunut kaksi venäläistä sotilaskarkuria, jotka kertoivat Vaasassa olevista sotajoukoista. Aluksella olisi myös ollut suomalainen luotsina, ja hänen avullaan olisi tultu satamaan tosin myös karilla käyden.<sup>2</sup>

- Pakko-otto tai paremman toimentulon saaminen motiivina. Hänet oli ilmeisesti jo ennen Suomeen tuloa otettu pakolla tai värvätty vapaaehtoisena alukselle, kuten esim. edellä mainittu Broberg.

**Hansen, perämies (227–228).** Hansen oli siirretty Jyväskylään ja oli siellä vielä 31.10.1855, kun Vaasan läänin maaherra kyseli hänen ja vankeudessa olevien Asplundin ja Sjögrenin vapauttamisesta tai edelleen vangittuna pitämisestä.

**Nyman, kalastaja Mustasaaren Sundomista, luotsina Vaasan edustalla heinäkuussa 1854.** Nyman oli heinäkuun alussa 1854 otettu pakolla kommodori Hallin Hecla-alukseen ja vapautettu viiden vuorokauden kuluttua Norsskärin saarelle. Tuona aikana alus toimi saariston ulkoreunalla ja kävi kerran karilla.<sup>3</sup>

- Nyman oli pakolla otettu veneestään luotsiksi.

**Tallqvist, Ananias, renki sekä Hassi, Pähl ja Hahn, Samuel, talonpojat Marjanimestä, vihollisaluksella (129–130).** Englantilainen potkurifregatti oli Hai-luodon rannoilla kaapannut jahdin, polttanut veneitä rannassa ja ottanut väkisin rannikolla veneellään väylätöissä 18.7.1855 yöllä olleet Hassin ja Hahnin, mutta

---

1 ÅLA, Scott Sverren konekirjoitustekstiksi muuttama von Bornin raportti.38–39.

2 SLS 67.43/ 1899 Sjöberg.

3 Aspelin 1892, 665–666.



vapauttanut heidät seuravana päivänä. Ananias Tallqvist oli lähestynyt rantaan tullutta vihollisen laivavenettä ja vierailut vihollisen aluksella alaikäisen pojan Johan Heikkalan kanssa. Kruununnimismies oli kuitenkin jo 17.7.1855 varoittanut vihollisista. Kuulustelujen valmistuttua oli läänin kuvernööri A. Lavonius kirjeessään 21.7.1855 kenraalikuvernöörille kysynyt neuvoa, miten tämän Tallqvistin eli Tryggin suhteen pitäisi menetellä.

- Tallqvistin motiivina oli ollut lähinnä uteliaisuus eikä poliittisesti vihamielinen suhtautuminen Venäjään.

**Michelsson, Ananias, Oulun tehtävästä vapautettu luotsi, joka ohjasi 1.6.1854 vihollisen polttamaan Oulua.** Vihollinen oli kaapannut kaksi jähtiä Oulun edustalla. Niillä ollut Michelsson oli viety englantilaiselle alukselle, jossa hän toimi luotsina. Englantilaiset olivat ehtineet tällä kertaa jo luopua Oulun saattamaan menosta vaikeakulkuisella väylällä, jolta merenkulun turvalaitteetkin oli poistettu. Michelsson on ilmoittanut syynä vihollisen luotsaukseen Ouluun olleen kosto kaupunkilaisille sitä, että hänet oli erotettu juopumuksen takia luotsin tehtävistä. Hän oli opastanut vihollista myös itse kaupungissa. Oulun tuhon jälkeen hän oli siirtynyt Ruotsiin, jossa tietävästi oli oman käden kautta saanut surmansa.<sup>1</sup>

- Motiivina aluksi pakko-otto luotsiksi, mutta sen jälkeen tarjoutunut mahdollisuus kostaa oululaisille erottaminen luotsin tehtävistä. Havainnot poliittisesti vihamielisestä suhteesta Venäjään ei ole löytynyt.

**Forsberg. Lars Samuel, värjäreimestari oli ollut kosketuksissa viholliseen Kallan saarella Kalajoella elokuun lopulla 1855 (197–200).** Forsberg oli elokuun lopulla vierailut vihollisen rantaan tulleella isolla soutuveneellä ja keskustellut pitkään sen miesten kanssa, kestinnyt heitä viinalla ja tarkastellut hänelle esitettyjä karttoja. Lähellä olevalle sota-alukselle hän ei kuitenkaan ollut mennyt. Englantilaisten vaatimuksesta olivat saarelaiset toimittaneet heille omista pienistä varastoistaan viinaa ja useita kertoja silakkaa, joista ei uskallettu pyytää maksua. Englantilaiset olivat osoittaneet karttoja ja paikalla olleet kalastajat olivat kieltä osaamatta kenneet viestimään, ettei edes heidän suuremmilla soutuveneillään saatettu veden mataluuden takia edetä Kalajoen suulle. Oulun läänin maaherra on 14.9.1855 kirjelmässä raportoinut tapahtumasta kenraalikuvernöörille ja kysynyt pitäisikö mahdollisen syyllisyyden takia ryhtyä toimenpiteisiin vai ei, koska kruununnimismies Lindman näkee, ettei Forsberg ole sittenkään syyllistynyt rikokseen.

- Motiivina pienen kalastajien saaren olosuhteet ylivoimaisen vihollisen tullessa rantaan ja uteliaisuus vierasmaalaisia kohtaan. Vaikuttimena ei näy olleen poliittisesti suuntautuva viha Venäjää kohtaan.

<sup>1</sup> Hautala 1975, 446–448.

**Krank, Robert, alkeiskoulun opettaja Kuopiosta (172–173).** Vihollisen soutuvene oli pysäyttänyt Kemin Maksniemen alueella Krankin veneen ja sen soutajan 25.7.1855 sekä tiedustellut postin kulusta ja sotilaallisista oloista. Krank oli ollut matkalla Simosta Maksniemeen varoittamaan vihollisaluksista ja kehottamaan kätkemään kauppa-alukset. Englantilainen neuvottelupulla varustettu soutuvene oli kuitenkin yllättänyt heidät. Vihollisen ruotsinkielinen tulkki oli kysynyt, kuinka usein postia vietiin Tornion ja Pietarin välillä, johon hän oli vastannut, että postia kyllä kuljetettiin ja että sotavoimia ei ollut rannikoilla eikä ollut varmaa, oliko niitä Oulussakaan. Tämän jälkeen Krank sai jatkaa matkaansa. Oulun läänin maaherra oli 4.8.1855 kirjeessään kenraalikuvernöörille ilmoittanut, ettei näe syytä vangita Krankea rikollisesta toiminnasta, mutta odottaa silti enraalikuvernöörin päätöstä asiasta ja on käskenyt Kranken hakeutua heti takaisin kotiinsa Kuopioon ja pysyä siellä koko sodan ajan.

- Krank oli otettu pakolla kiinni eikä vaikuttimena ollut poliittisesti vihamielinen suhtautuminen Venäjään.

## 2. Ahvenanmaalaisten luvaton yhteys viholliseen<sup>1</sup>

Protokollasihteeri Johan von Born oli Bomarsundin tuhon jälkeen määrätty palauttamaan Ahvenanmaalle laillisen järjestyksen. Tähän liittyivät niiden kuulustelut ja vangitseminen, jotka olivat vapaaehtoisesti vuoden 1854 aikana luotsanneet vihollisen aluksia tai opastaneet heitä maissa. Samalla tavalla suhtauduttiin niihin, jotka olivat olleen luvattomassa yhteydessä tai avustaneet vihollista, syyllistyneet eri tavoin kansalaistottelemattomuuteen, vieneet Bomarsundin alueelta kruunun tai yksityisten omaisuutta ja rikkoneet purjehdusta koskevia säädöksiä tai syyllistyneet tullirikoksiin. Rikoksista epäillyt jaettiin siten viiteen eri luokkaan. Suurin osa luetteloissa mainittujen syytteistä kumoutui ja lopullisesti vain alle

---

1 ÅLA, Sverre Scottin koneella kirjoitettu kopio von Bornin Turun poliisilaitokselle osoittamasta "Ödemjukaste memorial " ja KA, KKK salainen akti 357 (Tamelanderin arkisto sivut 00010–00022; Bomarsund eli Gadellin raportti).

parinkymmenen henkilön vapaaehtoinen yhteys viholliseen tuli Keisarillisen Hovioikeuden ainakin alustavasti käsiteltäväksi ennen sodan päättymistä.<sup>1</sup>

Keisarillinen Hovioikeus oli jatkanut rikollisesta yhteistoiminnasta vihollisen kanssa syyllistyneiden, pidätettyjen ja vangittujen kuulusteluja. Tämä erityinen, juuri maanpetosasioita tutkiva hovioikeus, oli seuraavassa olevan selvityksen mukaan ryhtymässä lopulta vain kolmentoista ahvenanmaalaisen syytetoimiin vuoden 1856 alussa, ja keisarin päätöstä asiassa odotettiin maaliskuun aikana 1856.<sup>2</sup> Kaikista vihollisyhteyksistä sodan aikana epäiltyjen syytteistä luovuttiin Pariisiin rauhansopimuksen 30.3.1856 viidennen pykälän mukaisesti, ja Ruotsiin paenneet saattoivat myös ilman pelkoa maanpetosyytteistä palata Ahvenanmaalle.<sup>3</sup>

## **Henkilöt, joiden epäiltiin ilman pakkoa luotsanneen merellä tai opastaneen maissa vihollista:**

**Lindström (Oferström), Johan Petter, seppä Lemlandin Westerängasta.** Lindström oli vangittuna Mikkelissä odottamassa keisarin ratkaisua maaliskuussa 1856.

Alussa hän saadakseensa pitää kaapatun aluksensa oli luotsannut kommodori Hallin osaston Bomarsundia tulittamaan 21.6.1854, jonka jälkeen hän oli vapaaehtoisesti luotsannut vihollisaluksia saaden hyvän palkkion. Hän oli myös tuonut aluksellaan tullitta kauppatavaraa Ahvenanmaalle, kunnes lopulta vangittiin Vårdössä 28.5.1855. Valtiopetosoikeuskäsittelyn jälkeen vankeus jatkui kesään 1856 asti. Hän oli myös opastanut neljä englantilaista upseeria Brännklintin tornille (C) maastontiedustelua varten kuten jatkossa mainittavat Movallsson ja

1 ÅLA, von Bornin Turun poliisilaitokselle laatima "Odmjukaste memorial" -asiakirja (Sverre Scottin konekirjoitettu kopio), jossa epäiltiin 17 henkilön luotsanneen vapaaehtoisesti vihollista vuoden 1854 aikana, yhdeksän henkilön olleen muutoin luvattomassa yhteydessä viholliseen, 12 henkilön syyllistyneen kansalaistottelemattomuuteen omia hallintoesimiehiä vastaan, yli 1 000 puuttuneen Bomarsundin materiaaliin ja 12 syyllistyneen tullirikoksiin; KKK Fa 967 sivulla 263 Johan Aug. von Bornin allekirjoittama luettelo ja sivulla 280 oleva venäjänkielinen 27.9.1855 jälkeen laadittu luettelo alle paristakymmenestä ahvenanmaalaisesta, jotka oli vangittu vuoden 1855 alussa joko jatkotoimenpiteitä varten tai lähetetty varotoimena sisämaahan poliisin valvottaviksi; ÅLA, K 17 kartong "Bomarsund rättegångshandligar 1856" luettelossa on enää vain yhdeksän ahvenanmaalaisen syytteet maanpetoksellisesta oikeudenkäyntitoimenpiteitä 1856 aiheuttaneesta toiminnasta; KA, KKK salainen akti 357 (Tamelanderin arkisto 00010–00022, Bomarsund: Gadellin raportti). Tämä tarkentaa von Bornin raporttia.

2 KKK Fa 967 (s.282–285). Tässä on Keisarillisen Hovioikeuden ilmoitus 27.2.1856 kenraalikuvernöörille vain yhdentoista ahvenanmaalaisen vihollisyhteyksiin syyllistyneen oikeuskäsittelystä. Käsiteltäväksi tulivat myös vielä muutamien myös jo vangittujen syytteet.

3 Isaksson 1982, 210; Isaksson 1979, 40; Isaksson 1980, 60.

Karl Andersson. Häntä vangittaessa oli apuna Vårdössä ollut lövöläisiä, iniöläisiä ja kustavilaisia.<sup>1</sup>

**Fogelström, Carl Petter, torppari – merimies Lemlandin Knutsbodasta.** Fogelström oli antanut yhdessä torppari Mats Mellinin ja renki Johan Erikssonin kanssa aihetta epäilyyn yhteistoiminnasta ja luotsausavusta, jonka perusteella heidät oli siirrettävä Tampereelle.<sup>2</sup>

Fogelström oli hakeutunut vihollisleiriin ja antanut ainakin tietoja siitä, miten löytää venäjän kieltä taitava ja sitten englantilaisten luotsiksi ottama Lindman, joka oli aloittanut vihollisen luotsauksen palkkiota vastaan. Tämä oli tukenut vihollisen sotatoimia mm. maastontuntemuksensa avulla, jolloin löydettiin maihinnousuun sopivia rannikon kohteita Lumparnin alueella.

Carl Fogelström oli myös luotsina Alban-aluksella 13.9.1854, kun se juuttui Ominaisten selällä matalikolle<sup>3</sup>. Aiempien perimätietojen mukaan luotsina olisi ollut Berghammnin eläkkeellä ollut luotsi Daniel Hamberg, joka olisi pakolla otettu tehtävään.

**Lindman, Erik, torppari Lemlandin Westerängasta.** Lindman oli rehennellyt vihollisilta luotsauksesta saamallaan rahapalkkioilla<sup>4</sup>. Häntä ei saatu sodan aikana pidätettyä.

**Sjöberg (Lundell), Matts, perämies Lumpparlandista.** Kyseessä oli sama henkilö kuin edellä mainittu vihollisia luotsannut Matts Sjögren.

**Melander (Wellander), Edvard, räätäli Föglön Degerbystä.** Melander oli koko kesän luotsannut maksua vastaan vihollisia Turun väylällä mm. 22.8.1854 Turkuun iskun tehnyttä osastoa ja pakeni ruotsalaisella kalasumpulla 8.12.1855 Ruotsiin.<sup>5</sup>

**Henriksson, Isak, maanviljelijä Föglön Öfröstä.** Henriksson pelasti vihollisen ajamasta karille ja myi heille kalaa Moshagan alueella.

**Sundman, Johan Gustaf, talonpoika Wårdön Grundsundasta.** Sundmania oli epäilty vihollisen luotsauksesta väärin perustein.

---

1 Isaksson 1980, 58–61; Anderson 1955, 95.

2 ÅLA, Kruununvouti Lignellin ”Konsepter till subsecreta brev 1955–1956” Kruunun nimismies Forsbergille 3.4.1856.

3 ÅLA, Sverre Scotin konekirjoittama von Bornin raportin kopio, 37.

4 Nya Åland 20.4.2004, 9; Borodkin 1905, 203; ÅLA von Bornin raportti.

5 Andersson 1955, 95.

---

**Carlsson, Olof, maanviljelijä Wårdön Listerbystä.** Yhteistoimintamies, joka opasti vihollisen postitielle, jolloin nämä saattoivat kaapata arvopostin.

**Carlsson, Pehr, maanviljelijä Sundin Mångstegtasta.** Opasti vihollista mais-sa Sibbyseen ja vaikeutti Lindströmin pidättämistä sekä puuttui Bomarsundin materiaaliin. Hän oli vangittuna Savonlinnassa odottamassa keisarin päätöstä asiassaan maaliskuussa 1856.

**Movallsson, Carl, renki Sundin Mångstektasta.** Yhteistoimintamies, jota pidettiin vangittuna sisämaassa odottamassa keisarin päätöstä asiassaan maaliskuussa 1856.<sup>1</sup> Hän oli opastanut neljä englantilaista upseeria Brännklintin (C) tornille maastontiedustelua varten.<sup>2</sup>

**Granlund, Johan, maanviljelijä Sundin Finnbystä.** Granlund oli epäiltynä opastamisesta Sundin kirkolle ja Bomarsundin kassan paikan kavaltamisesta viholliselle sekä hevosten hankkimisesta heille. Hän oli vangittuna Savonlinnassa ja odotti keisarin päätöstä asiassaan maaliskuussa 1856.

**Rosenblom, Samuel August ja Häggblom, Johan Petter Sundin Tosarbystä.** Opastivat vihollista Kastelholman alueella, Rosenblomia epäiltiin Bomarsundin arkiston ja kassan paikan kavaltamisesta. Häggblom oli yhteistoimintamies ja muonitti vihollista.

Vangittuina Savonlinnassa odottamassa keisarin päätöstä asiassaan maaliskuussa 1856.

**Mattson, Anders, maanviljelijä Saltvikin Näsistä.** Mattson oli mm. kavaltanut viholliselle Bomarsundin arkiston paikan ja siten saattanut vartiosotilas Wahlbergin vangiksi. Hän oli vierailut myös amiraalilaivalla saadakseen pitää varastamansa hevosen. Mattson oli vangittuna Savonlinnassa odottamassa keisarin päätöstä asiassaan maaliskuussa 1856.

**Isaksson, Leander, talonpoika Saltvikin Boxöstä.** Isaksson oli toiminut vihollisen luotsina Alban -aluksella Boxössä ja paljastanut Longbergrödanin lahdessa piilossa olleen jahdin, joka oli ollut vuokrattuna saaren puolustusvoimille. Hän oli luotsannut englantilaisosaston myös Tengsödän lahdelle ja Kastelholmaan.

**Asp (Asplund), Jonas, Jonasson Skarpansista (tullut Uudestakaarlepyystä).** Asp oli hakeutunut vihollisen leiriin ja opasti vihollista Bomarsundin päällikön

---

1 KKK FA Fa 967 (282-285). Keisarillisen Hovioikeuden kirje 27.2.1856 kenraalikuvernöörille.

2 Borodkin 1905, 203.

kaappaamiseksi – tosin ilman menestystä. Hän oli vangittuna Kuopiossa odottamassa keisarin päätöstä asiassa maaliskuussa 1856.

**Michelsson, Anders, entinen linnakkeen pakkotyövanki Getasta.** Michelsson oli vangittuna Savonlinnassa ja odotti keisarin päätöstä asiassa maaliskuussa 1856. Vahvan epäilyn mukaan Michelsson olisi opastanut vihollisen Getaan, jossa Bomarsundin kassa oli ollut piilotettuna.<sup>1</sup>

## Muita vihollisen luotsauksesta tai opastuksesta epäiltyjä

Enemmän varoituksena ahvenanmaalaisille ja näyttönä Venäjälle Suomen poliittisesta luotettavuudesta kuin syyllistymisestä mittavaan valtiorikokseen tuomittiin pitäjänoukoseudessa kuolemanrangaistukseen 28.6.1854 jo kesäkuun alussa tapahtuneesta vihollisen luotsauksesta Vårdön Grandsundasta oleva Carl Gustaf (Anders) Sundman. Hänet oli pakolla otettu vihollisalukseen, ja hänen tarjoamansa luotsausapu rajoittui erään väyläkohdan ohittamiseen. Vihollinen olisi vähäisellä kyseisen väylänrakennusyksikön luotaustoinnalla voinut ratkaista asian vaivattomasti itsekin. Ranskalaiset olivat vapauttaneet Sundmanin Kastelholman vankilasta yhdeksän muun vangin kanssa 9.8.1854, mutta hänet vangittiin jälleen joulukuussa. Sundman todettiin lopulta 18.8.1855 syyttömäksi valtiopetokseen ja vapautettiin.<sup>2</sup>

Työmies Karl Andersson oli edellä mainittujen seppä Lindströmin ja työmies Movallsonin kanssa opastanut neljä englantilaista upseeria Brännklintin tornille (C) maastontiedustelua varten.<sup>3</sup>

Seppä Carl Österlund Vårdön Grundsundasta oli syyllistynyt vihollisen luotsaukseen, mutta häntä ei saatu pidätettyä. Talonpoika Johan Gustav Sundman (Österlund) oli 19.4.1855 aluksi väkivaltaisesti pidätetty epäiltynä isänsä veljen Carl Österlundin tekemästä rikoksesta, lähetetty Turun linnaan ja myöhemmin vapautettu. Tämän erheellisen pidätyksen selittänee se, että viranomaiset olivat saaneet tietää englantilaisten käyneen Johan Gustavin luona jo edellisen vuoden heinäkuun loppupuolella ja luvanneet vapauttaa hänen veljensä Carl Gustafin vankeudesta Bomarsundiin luotsausta vastaan.<sup>4</sup>

Maanviljelijä ja laivuri Matts Lindqvist Lemlandista oli 13.7.1855 lähtenyt aluksellaan halkolastissa Långvikista Närpiöön ja merkinnyt sisääntuloväylän

---

1 Borodkin 1905, 210.

2 Isaksson 1979, 38–41; Greehill ja Giffard 1988, 232–233.

3 Andersson 1955, 203.

4 Andersson 1955, 94; ÅLA, Kruununvouti Lignellin ”Konsepter till subsecretaria brev 1855–1856” kruunun nimismies Hollmbergille 20.4.1855 ja kuvernöörille 19.4.1855, joissa todetaan Carl Österlund syylliseksi ja vangittavaksi, eikä Johan Gustav Sund.

paluutaan varten merimerkein. Tällöinvihollisen fregatin soutuveneet olivat näin luotsattuina saattaneet tulla saaristoon. Lindqvist käskettiin pidättää 2.8.1855 ja sen jälkeen hän oli vankeudessa Savonlinnassa odottamassa Keisarillisen Hovioikeuden asian käsittelyä keväällä 1856.<sup>1</sup>

### **Henkilöt, joiden epäiltiin avustaneen vihollista tai olleen luvattomassa yhteydessä siihen:**

**Pettersson, Otto, torppari Sundin Finbystä.** Yhteistoimintamies, joka oli toimittanut tietoja Bomarsundista sekä hankkinut hevosia ja lihakarjaa viholliselle. Pettersson oli vangittuna Savonlinnassa odottamassa keisarin päätöstä asiaansa maaliskuussa 1856.

**Carlsson, Anders, torppari Sundin Tosarbystä.** Yhteistoimintamies, joka menehtyi koleraan.

**Kassoff, Nicolai, teurastaja, alun perin Venäjältä.** Hän hankki viholliselle lihakarjaa maksua vastaan.

**Sittkoff, Alexander, kaupan kirjanpitäjä Sundin Skarpansista.** Sittkoff oli avustanut vihollista viemällä ev. Furuhjelmin, kopisti Norménin ja luotsivanhin Signellin henkilökohtaisen omaisuuden vihollisleiriin.

**Lindvall, Fredrik, renki Jomalasta.** Toimi yhteistoimintamiehenä mm. oppaana ja muonittajana vihollisleirissä, mistä syystä hänet vangittiin.

**Lindström, Johan Henrik, renki Eckerön Storbystä.** Oli maksua vastaan toimittanut tietoja Bomarsundista Grisslehamnin komendantille.

**Mattsson, Erik, maanviljelijä Föglön Degerbystä.** Mattson oli opastanut vihollisen entisen luotsi Bolundin asunnolle, jotta tämä saataisiin vihollisen Lightning-alukselle luotsiksi. Mattsson oli vangittuna Savonlinnassa odottamassa keisarin päätöstä asiaansa maaliskuussa 1856.

---

1 Andersson 1955, 95; ÅLA, Kruununvouti Lignellin "Konsepter till subsecrta brev 1855–1856" kruununnimismies Forsbergille 16.8.1855. Lindströmin syylistymisestä vihollisen luotsaamiseen ja lähettämisestä Turun kaupunkiin tiukan valvonnan alaiseksi ja kuvernöörin jatko-toimenpiteitä varten; KKK Fa 967 (276–277) Keisarillisen Hovioikeuden kirjelmä 10.11.1855 kenraalikuvernöörille.



**Wallin, Jan Erik, luotsioppilas Föglön Degerbystä.** Wallin oli neuvonut vihollista ottamaan luotsiksi torppari Matts August Holmströmin, joka pakotettuna olikin luotsina 22.8.1954 Turun edustalla. Wallin oli vangittuna Savonlinnassa odottamassa keisarin päätöstä asiaansa maaliskuussa 1856.

**Enqvist (Enkobb), Carl Petter, Kumlingen Enkligestä.** Enqvist oli ensin pakko-otettu luotsiksi matkalle Turkuun, mutta palattuaan matkalta hän oli vapaaehtoisesti mennyt pienen tyttärensä kanssa vierailulle englantilaille aluksille ja palannut parin päivän kuluttua takaisin kotiinsa.

**Mellander, siltavouti.** Joutui epäilyn alaiseksi, koska oli oleillut ruotsalaisen laivuri Nilssonin kalasumppu-veneessä toukokuussa 1855.<sup>1</sup>

**Eriksson, Matts, maanviljelijä Getasta.** Oli vihollisen läsnä ollessa vaatinut, että Jan Petterssonin tuli rangaista, koska oli piilottanut Bomarsundista saamiaan aseita.

**Pehrsson, Olof, Wårdön Listerbystä.** Kavalsi postikuljetuksen viholliselle.

### **Henkilöt, joita epäiltiin kansalaistottelemattomuudesta omia hallintoesimiehiään vastaan:**

- Andersson, Anders, maanviljelijä Hammarlandin Mörbystä,
- Eriksson, Carl maanviljelijä Hammarlandin Mörbystä,
- Solander, Erik, maanviljelijä Hammarlandin Mörbystä,
- Eriksson, Jan, Erik, maanviljelijä Hammarlandin Lillbostadista,
- Söderlund, Johan, maanviljelijä Hammarlandin Lillbostadista,
- Hansson, Hans, maanviljelijä Hammarlandin Postadista,
- Anderson, Anders maanviljelijä Hammarlandin Postadista.

Edellä mainitut Hammarlandin pohjoisosan pitäjäläiset olivat kauhuissaan kuuluttuaan syytteistä, jotka oli tavan mukaan luettu kirkonmenojen ilmoituksissa. Tämän vuoksi he olivat rangaistuksen pelossa nähneet, että vielä 24. syyskuuta 1854 Ledsundissa oleva vihollisen amiraali saattaisi puhua heidän puolestaan, jolloin he olivat tukeutuneet lukkari Markströmiin amiraalille laadittavan kirjeen kirjoittamiseksi. Tämä ei kuitenkaan puuttunut arkaluontoiseen asiaan ja myöhemmin pastorikin varoitti maanviljelijöitä hoitamasta asiaansa vihollisen avulla.<sup>2</sup>

---

1 Andersson 1955, 95.

2 Isaksson 1982, 209.

- **Holm, Erik, torpparinpoika Eckerön Torpista,**
- **Ekström, Magnus, torppari Eckerön Torpista ja**
- **Simons (Westerlund), Carl, maanviljelijä Eckerön Storbystä.**

Nämä kolme olivat joutuneet neljän muun eckeröläisen kanssa kaapatuiksi suolalastissa olleelta alukseltaan. Heidät oli kuitenkin vapautettu Bomarsundin alueelle tultaessa. Vihollinen ja tulkkina olleet ruotsalaiset upseerit olivat kuvanneet heille ja Venäjältä irrotettavalle Ahvenanmaalle vapautta ja hyvinvointia, jota etenkin Erik Holm vihollisleirissä käytyään alkoi propagoida eckeröläisille. Kruununvouti Lignell olisi ollut tämän hyvinvoinnin esteenä, koska hän ei ollut jakanut heille viljaa eikä auraspalkkioita, vaan piti ne itsellään. Saadakseen pontta asialleen oli Holm saanut amiraali Martinin allekirjoittamaan käskyn 32 jauhomaton luovuttamisesta. Hän toteutti hankkeen uhkailemalla vihollisen toimenpiteillä viljavaraston hoitokunnan edustajaa, kirkkoherra Justinia. Holm ja Carl Simons kerskuivat toimittaneensa Lignellin vankeuteen vihollisalukselle ja olevansa siten mahtavampia kuin kruununvouti.

- **Ravander, Emmanuel, entinen nimismies Kumlingestä.** Tehtävästään erotettu samoin kuin sittemmin myös Eckeröstä. Hän oli vienyt ihmisiä syyttä lakitupiin, yllyttänyt toimintaan virkamiehiä vastaan ja lopulta pyrkinyt saamaan haltuunsa jo Ruotsiin viedyn Bomarsundin kassan toimittaakseen sen maksua vastaan viholliselle. Hän oli Tampereella poliisin valvonnassa.
- **Kampi, Henrik, loinen Finbystä.** Kampi oli uhannut paljastaa Bomarsundista vetäytyneet ja viholliselta piilotetut sotilaat.
- **Andersson, Wilhelm ja Johan, renkejä Jomalan Möckelbystä.** Olivat avustaneet ranskalaisia näiden aluksella.
- **Rosenberg Johan, Erik, entinen lasimestari Föglön Kalsöstä.** Häntä oli syytetty vihamielisistä puheista esimiehille ja isänmaata vastaan ja viety vangittuna Turun linnaan. Rosenberg kuitenkin vapautettiin 9.2.1855 kokoon-tuneessa kihlakunnan oikeudessa ja hänelle määrättiin kuukauden koeaika.<sup>1</sup>

### **Muita vankeuteen tai valvontaan toimitettuja:**

- **Nordin, Gustaf Anders maanviljelijä Sundista.** Oli Tyrväällä poliisin valvonnassa.
- **Sjöström, Gustaf, maanviljelijä Jomalan Westersundasta.** Sjöström ja Sundell olivat vankeudessa Savonlinnassa. He olivat aluksi paenneet varkaus-syytettä Ruotsiin, mutta palatessaan aseistautuneina heidät oli huhtikuun

1 KKK Fa 967(68–69, 86–89). Maaherran kirjelmä kenraalikuvernöörille 23.2.1855.

alussa 1855 pidätetty aseellisessa piirityksessä, jossa pidättäviä virkamiehiä tukivat myös siviilit.<sup>1</sup>

- **Sundell, Johan Erik, räätäli Jomalan Möckelbystä.** Oli vangittuna Savonlinnassa.
- **Johansson Carl, vapautettu linnakevanki Jomalasta.** Johanssonia pidettiin Tampereella poliisin valvonnassa. Hän ei ollut syyllistynyt yhteydenpitoon vihollisen kanssa. Ei voitu kuitenkaan lähettää takaisin Ahvenanmaalle vaikka olikin vapautettu vankeudesta.

## **Bomarsundin kruunun ja yksityisten omaisuuden luvaton haltuunotto**

von Bornin toimesta oli annettu kuulutus luvattomasti haltuun otetun Bomarsundin alueen omaisuuden palauttamisesta. Sitä tottelikin yhteensä 975, mutta epäiltiin, että 61 henkilöä ei totellut käskyä. Osa viedystä materiaalista oli varmaankin jo joutunut kulutukseen ja sitä tietä hävinnyt.

## **Purjehdussääntöjen ja tullauksen laiminlyönti sekä kantelu kruununvoudista**

Vihollinen oli pitänyt yllä merisaartoa purjehduskauden alusta aina 15.9.1854 asti, jolloin se ilmoitti, että Ahvenanmaa on jälleen virallisesti venäläinen maakunta. Tästä lähtien olivat voimassa meriliikennettä ja tullausta koskevat lait. Tämänkin jälkeen jätti 12 ahvenanmaalaista alusta noudattamatta tullausta koskevat määräykset. Pakon edessä tullaus suoritettiin jälkikäteen ja eräissä tapauksissa etenkin jomalalaiset ja lemlantilaiset laivurit haastettiin näistä rikoksista oikeuteen.

Liittoutuneet olivat suunnitelleet luovuttavansa Ahvenanmaan Ruotsille siinä toivossa, että se saaristosotatoimiin hyvin soveltuvine laivastoineen tukisi hyökkäystä Suomeen ja suorittaisi maihinnousuja pohjoisessa taistelemaan tottunein joukoin. Kun Ruotsi Bomarsundin kukistamisen jälkeen ei halunnut olla osallisena sodassa ja ottaa Ahvenanmaata haltuunsa, oli liittoutuneille mielekästä rauhoittaa Ahvenanmaa hyvin hallitun sotatoimen jatkamiseksi seuraavana vuonna. He antoivat sen Venäjään kuuluvana alueena itse johtaa paikallishallintoaan. Eräitten ahvenanmaalaisten kantelun perusteella esim. kruununvoudi Lignellin vangitseminen oli käynnistänyt täydelliseen anarkiaan, joka olisi johtanut sotatoimienkin kannalta ennalta arvaamattomaan tilanteeseen alueella. Näin kruununvoudi Lignell vapautettiin ja hän sai luvan alkaa palauttaa saarivaltakunnan luhistumassa olevaa yhteiskuntajärjestystä jo 15.9.1854.

---

1 KKK Fa 967 (265–266) kruununvoudin sijaisen G. A. Ekbomin kirje maaherralle 5.4.1855.

### **3. Motiivit luvattomaan yhteydenpitoon vihollisten kanssa ja kansalaistottelemattomuuteen**

Yleisenä syynä luvattomaan yhteyteen vihollisen kanssa Suomen rannikoilla ei ollut pyrkimys Suomen irrottamiseksi Venäjästä tai epälojaalisuus keisarille, vaan pikemminkin onnettomat olosuhteet johtivat tapahtumaan. Kyseessä myös saattoi olla selkeä henkilökohtainen kosto tai oman voiton pyynti.

Vain pieni osa ahvenanmaalaisista toimi vihollisen hyväksi tai omia hallintoviranomaisiaan vastaan. Motiiveina olivat toisaalta ylivoimaisen vihollisen aiheuttamat pakkotoimet ja toisaalta lyhytnäköinen oman voiton tavoittelu, koska vihollinen maksoi saamistaan palveluksista hyvin. Maanpetoksellisesta toiminnasta syytettyjen keskeisenä motiivina ei siten ole ollut tyytymättömyys Venäjän hallintoon, pyrkimys irrottautumaan sen yhteydestä tai epälojaalisuus itse keisaria kohtaan.

## Liite 6

# Siviiliväestön osallistumisesta rannikon sotatoimiin kertovat muistomerkit

Suomessa käydyistä sodista kertovien muistomerkkien olemassaolo on tulkittavissa ainakin siten, että suomalaiset ja useimmiten juuri suomalaiset siviilit tai siviilijärjestöt ovat halunneet kertoa tuleville sukupolville edeltävien sukupolvi-en uhrautuvasta työstä maansa hyväksi. Muistomerkkien voidaan nähdä myös lukumäärällään ilmaisevan sitä, miten merkittävänä kansalaiset ovat pitäneet kutakin sotaa maansa silloisille ja tuleville kohtaloille. Siviilien vaikutus rannikoilla Suomen sodan, Krimin sodan ja ensimmäisen maailmansodan kulkuun olisi näin ajatellen ollut sitä merkittävämpää, mitä enemmän silloisen emämaan taistelujen tukemisesta kertovia muistomerkkejä olisi olemassa.

Liitteeseen on koottu havainnot Suomen merisotilaallisten muistomerkkien määrästä. Sen pohjalta on pyritty erittelemään rannikon siviiliväestön osallistuminen sotatoimiin tai niiden tukemiseen Suomen sodassa, Krimin sodassa ja ensimmäisessä maailmansodassa. Lähteinä on käytetty Antero Tuomiston *Suomalaiset sotamuistomerkit*. Jyväskylä. (1998), Eero Auvisen *Meripuolustuksen muistomerkit Suomessa*. Suomi Merellä 1990–1993. Turku. (1993) ja *Sotatoimet Saaristomerellä v.1808–1809*. Varsinais-Suomen liiton (2008) -julkaisu. Viimeksi mainittu kertoo kolmentoista uuden muistomerkin paljastamisesta Saaristomerelle.

Usein vasta seuraavat sukupolvet ovat nähneet kulloisenkin sodan merkityksen Suomelle ja erityisesti maan itsenäisyyteen johtavalle uralle, joten rannikon muistomerkkejä on pystytetty usein pitkälläkin viiveellä. Kvalitatiivinen muistomerkkien luokittelu sotatapahtumien ja niissä mukana olleiden siviilien mukaan sekä sitä seuraava kvantitatiivinen näyttö antanevat edellä kerrotun perusteella mahdollisuudet tehdä yleistyksiä. Näin muistomerkkien vaalimia tapahtumia tarkastelemalla voidaan testata väitettä siitä, että rannikon siviilien osallistuminen ja siten myös vaikutus Krimin sodan tapahtumiin ja sitä seuraavaan aikaan olisi ollut merkittävämpää kuin Suomen sodassa ja ensimmäisessä maailmansodassa.

Muistomerkkiluettelon kyvystä toimia tutkimushypoteesia testaavana mittarina nähdään, että muistomerkit kattavat nyt tutkittavana olevan rannikkoalueen ja viestivät liki yhtä pitkistä sota-ajoista: Suomen sodasta, Krimin sodasta ja ensimmäisestä maailmansodasta. Kussakin sodassa viholliset osallistuivat rannikoilla sotatoimiin myös laivasto-osastoillaan. Vertailussa tulee kuitenkin ottaa huomioon se, että Krimin sodassa Venäjän meripuolustus oli viholliseen nähden heikko. Sen

vuoksi asukkaiden oli pakko ryhtyä puolustamaan rannikoitaan ja omaisuuttaan, kun taas Venäjällä koko ensimmäisen maailmansodan ajan oli vahva meripuolustus, joten siviilipuolustus rannikoilla ei ollut ehdottoman välttämätöntä. Suomen sodassa vasta maan nopea miehitys käynnisti siviilitaistelijoitten toiminnan.

Krimin sodan alkamisesta tuli 2004 kuluneeksi 150 vuotta. Tätä sotaa on Suomessa monin tavoin muistettu ja muisteltu. Sodan aikana vihollisiskujen kohteiksi joutuneet rannikkokaupungit Hamina, Tammisaari ja Kokkola ovat voimakkaasti tuoneet julkisuuteen tuon ajan tapahtumat, samoin Ahvenanmaan maakunta. Tammisaarella ja Bomarsundissa paljastettiin uusia muistomerkkejä. Kussakin kohteessa järjestettiin myös erilliset yleisötapahtumat sen lisäksi, että paikalliset sanomalehdet kertoivat lukuisin artikkelein sodan tapahtumista. Nya Åland kuvaa Bomarsundin taistelua ja siellä Englannin paljastamaan muistomerkkiin liittyviä tapahtumia 22.6.2004 sekä 19.2.2004 Oolannin sodasta kertovan laulun syntyä, kuten Turun Sanomat jo aiemmin 15.2.2004. Västra Nylandin 1.–21.5.2004 ilmestyneet 13 artikkelia kertovat sotatapahtumista ja etenkin paikallisen siviiliväestön uhrauksista puolustuksen järjestämiseksi. Lehdessä kuvatun Tammisaaren Vitsandissa paljastetun muistomerkin juhllaisuudet saivat myös kansainvälisen ulottuvuudet, kun Venäjän, Englannin ja Suomen viralliset sotilasedustajat osallistuivat tilaisuuteen. Kokkolassa pidettiin aiheesta seminaari sen lisäksi, että taistelu oli monin eri tavoin esillä kaupungin tapahtumissa ja lehdistössä. Kokkolan puolustuksen sankarihahmon maanviljelijä Matts Kankkosen suoraan alenevan polven jälkeläinen Matts Blomqvist kertoi hallussaan olevasta Kankkosen hopealusikasta ja toi jälleen esille siviilipuolustajien vaikutuksen taistelun kulkuun. Ahvenanmaalaiset muistavat erityisesti Englannin ja Ruotsin vaatimukset kansainvälisen Pariisin rauhansopimuksen tulevaan tekstiin. Maakunta sai jo silloin edelleen vallitsevan demilitarisoidun erityisasemansa.

## Suomen sodan 1808–1809 merelliset muistomerkit

Suomen sodan aikana meren rannikoilla tapahtuneista sotatoimista kertoo tänään yhteensä 26 muistomerkkiä. Siviilien osallistumisesta silloisiin rannikon merisotatoimiin viestivät voimakkaasti ahvenanmaalaisen nimismies Erik Arénin ja pastori Henrik Johan Gummeruksen johtaman vapaaehtoisjoukon muistoa vaalivat Finströmin Vapauden kivi ja Kumlingen maihinnousun muistokivi. Tämän joukon toimintaa tuki etenkin Kumlingessa ja Brändössä pieni ruotsalainen laivasto-osasto. Merisodassa siviilit tukivat tiedustelutiedoillaan Ruotsin laivastoa, ja Lemun maihinnousuun osallistui osasto siviilitaistelijoita. Samoin siviilit tukivat Kustavi–Lokalahti -alueella sotatoimien tiedustelua ja siirsivät

soutuveneillään maihinnousuosastoja, josta kertoo etenkin Helsinginrannan maihinnousun muistomerkki.

Merellisiä muistomerkkejä, jotka kuvaavat siviilien osallistumista rannikon sotatoimiin Suomen sodassa on siten enintään neljä. Sen sijaan sisämaassa on ainakin 16 muistomerkkiä, jotka vaalivat siviilitaistelijoitten muistoa. Kokonaisvaltaisesti siviilitaistelijat vaikeuttivat Venäjän sotatoimia Suomessa, ja se vaati lisäjoukkojen lähettämistä Suomeen jopa miehityksen ylläpitämiseksi aikana, jolloin Venäjän sotilaallisen voiman painopisteen olisi pitänyt olla jo valmiina Keski-Euroopassa torjumaan Napoleonin eteneminen kohti Moskovaa.

Siviilitaistelijoiden keskeinen päämäärä välttää sotatoimilla Venäjän maalaisaatelin maaorjiksi joutuminen toteutui Porvoon valtiopäivillä 1809.

## Suomalaisten vaalimat Krimin sodan muistomerkit ja muistot

Luettelossa on mainittu Krimin sotaan liittyviä muistomerkkejä tai niiden kaltaisia kohteita yhteensä 47. Näistä on erikseen luokiteltu yksinomaan sotilaitten välisistä aseellisista yhteenotoista kertovat muistomerkit (☒) ja Suomalaisten siviilien osallistumisesta sotatoimiin yksin tai suomalaisten ja venäläisten sotilaiden rinnalla kertovat muistomerkit (☒☒). Sodan ajasta kertovat myös luettelon eräät muut muistomerkkien kaltaiset kohteet, joilla ei ole suoranaisia kosketuspintoja edellisten kategorioitten kansa. Kokkolan taisteluun osallistuneita Anders Donneria ja Matts Kankkosta esittävät maalaukset, jotka ovat olleet Presidentinlinnassa, nähdään tässä esityksessä merkitykseltään siviilien sotatapahtumista kertovien muistomerkkien kaltaisiksi samoin kuin eräät rantakallioihin meistetyt kirjoitukset.

### 1. Haminan vallien rakennustöiden muistokivi

Muistomerkin tekstin loppuosa kertoo Haminan puolustamisesta 21.7.1855: ”---. Viimeisen kerran ampuivat linnoituksen tykit v.1855 englantilaisia sotalaivoja.” ☒

### 2. Krimin sodan muistokivi Pieni-Vuohisaarella

Muistokivi viestii: ”Kesäkuun 15. päivänä 1855 nousi tälle saarelle maihin englantilaisia, jotka paikalle kutsutulta Haminan pormestarilta vaativat tietoja



Haminan linnoituksen varusväen vahvuudesta ja varastoista. Englantilaiset poistuivat tietoja saamatta, mutta palasivat takaisin 20. päivänä heinäkuuta ja ryhtyivät laivojen tykistöllä ampumaan Haminaa seuraavana päivänä. Kahden tunnin laukausten vaihdon jälkeen vaurioitui yksi englantilainen laiva, jolloin koko laivasto-osasto poistui. Taistelussa vaurioitui Pitäjänsaari ja Hietakylä.” Sotatoimia tukivat voimakkaasti suomalaiset siviilit. Haminan kaupunki pystytti muistomerkin 15.6.1955. (Antero Tuomisto, Suomalaiset sotamuistomerkit. Jyväskylä 1998, s. 75) □□

### **3. Everstinna Anna Purpurin muistomerkki**

Anna Purpuri oli jäänyt englantilaisten polttamalle muutoin evakuoitulle Ruotsinsalmen linnoituksen alueelle, ja hänet oli monien, eri versioita saaneiden kertomusten mukaan siirretty asunnostaan ortodoksiseen kirkkoon kaupunkia poltettaessa. (Pehr-Erik Nyman ”Var stad och köping härjad”( painettu Virossa) 2005, 77–78. ja Schulman 1905, 201.)

### **4. Ruotsinsalmen (Kotkan) ja Loviisan Svartholman tuhottujen laivastotukikohtien rauniot**

Venäjän merivoimien heikkous oli aiheuttanut sen, ettei sotilasjohto enää syksyn 1854 lähestyessä halunnut sitoa vähiä joukkojaan rannikkotykistölinnakkeiden miehittämiseen tehtävänä turvata niiden suojassa olevia laivastotukikohtia. Sitä suuremmalla syyllä näistä haluttiin luopua, sillä venäläiset sota-alukset eivät enää tukeutuneet niihin. Englantilaiset tuhosivat venäläisten hylkäämän Svartholman linnakkeen jo 5.7.1854 ja samoin sotilaista ja siviileistä tyhjennetyn Ruotsinsalmen lopullisesti 26.–27.7.1854. (Tapani Mattila–Olavi Vitikka, Uhka lännestä. Jyväskylä 1996, s. 81–82 ja 109–110 sekä Reino Aaltonen, Hangon vanha linnoitus. Hanko 1969. s.195–201)

### **5. Kenraaliluutnantti Anders Edvard Ramsayn (1799–1877) hautamuistomerkki Hietaniemen vanhalla hautausmaalla**

Ramsay johti Krimin sodassa sotatoimia Helsingin ja Turun välisellä meririntamalla. Hän oli oman aikansa etevimpiä suomalaisia upseereita, jonka kunniakas, uskollinen ja pitkäaikainen palvelus tunnettiin koko keisarikunnassa.

(Sampo Ahto, Muistoja vapauden tieltä. Sotasokeat ry:n kevätojulkaisu. Helsinki 1981, s.30–31 ja A. S. Kilpeläinen, I Raskastykistöpatteri Vapaussodassa, Hugo

Schulman, suomentaja Akseli Kopio, Tapahtumat Suomessa vv.1854–1855. Helsinki 1905. s. 53–54.)

## **6. Isosaaren englantilaishauta**

Perämies George Quinnell höyryfregatti Amphionilta menehtyi ja mereen joutuneena ajautui rantaan suomalaisen meriekipaasin miehittämän ja luutnantti Leopold Toppeliuksen johtaman patterin tulessa aluksen tehdessä tiedusteluiskua Helsingissä Santahaminan eteläpuolella: "Sacred to the Memory of George Quinell. L. S. Aged 35 years. H.B.M.S. Amphion Killed June 22. 1855." Alussa haudalla olleen puuristin sijalle on sodan päätyttyä pystytetty hautakivi, jonka ovat lahjoittaneet kauppaneuvos Henrik Borgström ja hänen puolisonsa Alice Borgström. (Tapani Mattila, Uhka lännestä. Jyväskylä 1996, s. 112 ja Antero Tuomisto, Suomalaiset sotamuistomerkit. Jyväskylä 1998, s. 77 sekä Ove Enqvist Isosaari ja Kuivasaari. Suomenlinna 1991, s. 3) □

## **7. Kokkolan Halkokarin taisteluissa 7.6.1854 ja 3.9.1855 erityisesti kunnostautuneiden kauppaneuvos Anders Donnerin ja maanviljelijä Matti Kustaanpoika Kankkosen öljyvärimaalaukset Presidentinlinnassa**

W. Schwertschkoffin maalaukset on tehty Aleksanteri II:n määräyksestä. (Marta Hirn, Oolannin sota 1854–1855. Porvoo 1956, s.52–53 sekä Tapani Mattila–Olavi Vitikka, Uhka lännestä. Jyväskylä 1996. s.83–87 ja105.) □□

## **8. Viapori eli Suomenlinna**

Krimin sodan aikana oli Helsingin edustalle perustettu lähes 23 patteria ja ensimmäistä kertaa Suomeen rakennettu miinatykistöasema. Siviilit olivat mukana miinojen laskussa, samoin raivauksessa. Täällä venäläisten joukkojen lisäksi toimi myös useita suomalaisia sotilasyksiköitä ja siviileitäkin niin maissa kuin merellä (John Lagerstedt, Helsingin maa ja merilinnoitukset. Helsinki 1983. s. 4. sekä Markus Manninen, Viapori. Merilinnoitus ensimmäisessä maailmansodassa. Jyväskylä 2000, s.11.)

## 9. Mortuis-obeliski Suomenlinnan Susisaarella

Vuosina 1808, 1855, 1906, 1917, 1918 ja 1937 katuneitten muistomerkki on vuodelta 1951. Obeliskiin meistetty vuosi 1855 muistuttaa 9.–10.8.1855 tapahtuneen Viaporin pommituksen uhreista. ▫

## 10. Viaporin pommituksen uhrien muistomerkki Santahaminassa olevan Kadettikoulun pihalla

Arkkitehti ja professori paroni Petr Clodt von Jürgensburgin suunnittelema muistomerkki pystytettiin sodan jälkeen. Muistomerkkin venäläinen teksti suomennettuna on: ”63 matruusin ja sotamiehen muistoksi, jotka saivat surmansa englantilais-ranskalaisen laivaston pommittaessa Sveaborgia 27.–28.7.1855”. (vanhaa aikaa!) Muistomerkkiin on kiinnitetty elokuussa 1996 Moskovan luostarin työpajan valmistama Smolenskin jumalanäidin ikoni. (Antero Tuomisto, Suomalaiset sotamuistomerkit. Jyväskylä 1998, s. 76) ▫

## 11. Suomen Meriekipaasin muistolaatta Katajanokan Merikasarmin eli nykyisen ulkoministeriön seinässä

”Tätä C. L. Engelin suunnittelemaa Merikasarmia alueineen piti tukikohtanaan Suomen Meriekipaasi vuosina 1832–1880 ja itsenäisen Suomen laivasto vuosina 1918–1959. Laivaston veteraanit luovuttivat tämän muistolaatan 19.3.1961.” Rauhana aikana toimineen suomalaisen 1. meriekipaasin tuhannen miehen lisäksi oli sodan alussa perustettu 500 miehen vahvuinen suomalainen 2. meriekipaasi. Ne toimivat sodan aikana Helsingin Lauttasaarella ja Santahaminassa merelle ampuvilla pattereilla, Santahaminan suunnalla liikehtineessä tykkipursiosastossa ja Turussa merelle ampuvilla pattereilla ja tykkipursilla. Soutajiksi oli palkattu rannikkokaupunkien työttömiä merimiehiä. (Muistolaatan teksti ja Tapani Mattila, Suomen laivaston ja suomalaisten laivastoupseereiden vaiheita Venäjän vallan aikana. Suomi Merellä 1/ 1966. Mikkeli 1966.) ▫

## 12. Linjalaiva Hesekielin ankkuri Katajanokalla

Alus, jolla oli 174 tykkiä, oli Viaporin pommituksen aikana 1855 ankkuroitu uivaksi tykkipatteriksi Särkän salmeen. Helsingin satamalaitos pystytti ankkurin koristeeksi ja muistomerkiksi laivaterminaalin eteen sen jälkeen, kun se oli 1977 nostettu Särkän salmesta. (Ankkurin esite) ▫

### **13. Tuntemattoman sotilaan hautapaasi ja kuula Lauttasaarella**

Tykin kuulaan tehty kaiverrus: ”Stupad vid försvaret av denna ö å Mörtnäs udde den 9 august 1855. Frid med hans stoft.” (Sigurd Stenius, Lauttasaaren kirja. Helsinki 1948, s. 45–46.) Hautapaasi on omistettu Viaporin pommituksessa 9.8.1855 Mörtnäsissä eli Särkännokassa menehtyneelle Joseph Johan Israelsson Backille. Hän oli suomalaisen tarkk`ampuja pataljoonan 1. komppanian tarkk`ampuja, joka oli syntynyt Pohjanlahden rannalla Närpiön Pirttikylässä 4.7.1826. (Sotamuseon hoitaja fil. maist. Kauko Rekola. HS 6.3.1962).<sup>□</sup>

### **14. Abrahaminluotojen Långören saaren kalliokirjoitus**

Kalliosaarelle tuotu ranskalainen kuuden mörssärin patteri tulitti Viaporin 9.–10.8.1855, josta muistona on kalliokirjoitus:

”9 & 10 AOUT 1855 BATTERIE FRANCAISE PAR L’ARTILLERIE DE MARINE ET LES MATELOTS CANNONNIERS COMMANDES PAR LE CAPITAN SAPIA.”

(Marta Hirn, Oolannin sota 1854–1855. Porvoo 1956 ja Sampo Ahto, Sotasokeat ry:n kevätjulkaisu 1981, Muistoja vapauden tieltä. Helsinki 1981, s.24–25 sekä John Lagerstedt, Helsingin vanhat maa- ja merilinnoitukset. Helsinki 1983, s. 6.)<sup>□</sup>

### **15. Koleraan menehtyneiden merisotilaitten haudat ja muistomerkki Mäkiluodossa**

Ranskalais-englantilaiset laivasto-osastot pitivät ankkuripaikkanaan Porkkalan niemen edustaa vuosina 1854 ja 1855. Siksi Porkkalan edustan Kyrkogårdsössä on sotilashautoja ja Mäkiluotoon on perustettu 20–40 englantilaisen merisotilaan hautausmaa. Kiven hankkimisesta on vastannut, samoin kuin Isosaaren haudalle, kauppaneuvos Henrik Borgströmin puoliso Alice Borgström. Muistokiven on suunnitellut lähisaarella kesiään viettänyt kuvanveistäjä Robert Stigell ja sen on valmistanut Victor Bergman. Hautamuistomerkki paljastettiin 5.7.1903. Hautausmaa on 1920-luvulla ympäröity Mäkiluodon raskaan patterin kranaattien kannattelemalla ankkuriketjingillä. (Antero Tuomisto, Suomalaiset sotamuistomerkit. Jyväskylä 1998, s. 77)

## **16. Vitsandin kapeikossa 19 - 20.5.1854 käydyn torjuntataistelun uhrien muistomerkki Tammisaaren johtavan väylän varrella**

Suomalaisten ja venäläisten maavoimien torjuntataistelussa pyrittiin estämään englantilaisen siipirasalus Heclan sekä potkurifregatti Arrogantin tunkeutuminen Tammisaaren satamaan. Satamaan tunkeutuneiden alusten oli torjuntatulen takia vetädyttävä taistelusta merelle saaliinaan vain yksi suolalla lastattu alus. Se oli otettu suojaamaan vetäytyvän aluksen kylkeä tykkituloelta. Muut toistakymmentä alusta ja sataman varastot pelastuivat. Vihollinen menetti kolme miestä ja kuusi haavoittui. Suomalaiset menettivät kaksi miestä sekä venäläiset yhden upseerin. Yhteensä heistä haavoittui kuusi miestä. Muistomerkkin paljastustilaisuudessa 5.5.2004 olivat suurlähettiläs Ralf Friberg ja Venäjän sekä Englannin sotilas-asiamiehet. Suomalaisia sotilaita edustivat Turun ja Porin sotilasläänin komentaja ja paikallisen Uudenmaan prikaatin komentaja. Suomalaisten siviilien osuus oli merkittävää sotatoimien tukemisessa mm. väyläesteiden ja taisteluasemien rakentamisessa vielä seuraavankin vuoden aikana, jolloin vihollinen tulitti Tammisaaren edustan rantoja. Juhlatilaisuus muistomerkkihankkeineen oli syntynyt kansalaisten aloitteesta, johon kipinän oli antanut professori Henrik Cederlöf. (Västra Nyland 11.5, 19.5 ja 20.5.2004.) □□

## **17. Vitsandin taistelussa 20.5.2004 kaatuneiden englantilaisten muistomerkki Tammisaaren edustalla olevalla Kavelholmalla**

Muistomerkkin on 19.5.2004 paljastanut Englannin suurlähettiläs Matthew Kirk. Taistelussa kaatui kolme englantilaista ja kuusi haavoittui. (Västra Nyland 20.5.2004.) □

## **18. Majuri Dzergatsovin hautamuistomerkki Tammisaaren Trollbölessä**

Rautaisen ristin teksti venäjältä suomennettuna: ”Hollannin prinssi Fredrikin krenatöörirykmentin majuri Dzergatzov, kaatunut taistelussa englantilaisia vastaan toukokuun 8:ntena (20) 1854 Vitsandissa. Upseerikunnalta urhoolliselle toverille.” Venäjän suurlähettiläs teki kunniakäynnin muistomerkille 19.5.2004 sodan alkamisen 150-vuotisjuhlan yhteydessä. (Marta Hirn, Oolannin sota 1854–1855. Porvoo 1956. ja Västra Nyland 20.5.2004.) □

## **19. Suomalaisen krenatööri-tarkk'ampujien Michel Miekkan ja Joh. Fredr. Panzarin hautamuistomerkit Tammisaaren Vanhalla hautausmaalla**

Miekka ja Panzar olivat Tammisaaren edustalla olevan Vitsandin kapeikossa 19.–20.5.1854 taistelleet suomalaisen puolipataljoonan miehiä. Sodan alkamisen 150-vuotispäivän juhlallisuuksiin yhteydessä laskettiin 19.5.2004 haudoille seppele 19.5.2004. Tässä ensimmäisessä Krimin sodan taistelussa ampui ensimmäisen laukauksen kohti mereltä tulevaa hyökkääjää suomalainen sotilas, tarkk'ampuja Kuula. Vitsandin alueella säilytetään vieläkin muistoina puiden runkoja, joihin oli juuttunut vihollisen tykin kuulia (Marta Hirn, Oolannin sota 1854–1855. Porvoo 1956, s. 36–40 ja Tapani Mattila–Olavi Vitikka, Uhka lännestä. Jyväskylä 1996, s.79. ja Västra Nyland 20.5.2004.) ▫

## **20. Englannin linja Hankoniemellä**

Englantilaiset hakkasivat 1855 Hankoniemen poikki metsälinjan eli sisääntulolinjan, jonka avulla alukset saattoivat avomereltä tullessaan turvallisesti purjehtia Hangon edustan ankkuripaikalle ja sieltä taas avomerelle. Potkurilinjalaiva Blenheimin päällikkön W. H. Hallin rakennuttaman linjan alkuperäinen tarkoitus oli ollut luoda tähytyslinja, jonka yli kulkevia sotajoukkoja saatettiin tulittaa mereltä metsän katveen häiritsemättä. Tämä varttuneemman merenkulkijasukupolven käyttämä merenkulun ”turvalaite” näkyy vieläkin merimaastossa. Pimeällä tapahtuvaa purjehdusta varten on linjalle aikanaan rakennettu sektoriloisto, joka on 1980-luvun puolivälissä siirretty Englannin linjan muistoksi Hangon eteläsataman rantaan. (Reino Aaltonen 1969, Hangon vanha linnoitus. Hanko, s. 201–202 ja ÅU 11.7.1886, Bref från Hangö ”Inseglingsgatan” sekä Birgitta Ekström, Hangon muinaismuistoja, muistomerkkejä ja veistoksia. Huhmari 1995.) ▫

## **21. Hankoniemen räjäytetty rannikkotykistölinnakeisto**

Linnake oli 23.5.1854 torjunut tehokkaasti vihollisen tunkeutumisyrietykset Hangon satamaan, mutta laivaston ankkuripaikoiksi ja tukialueiksi tarkoitettujen Loviisan Svartholman, ja (Kotkan) Ruotsinsalmen tavoin myös Hangon linnoitus hylättiin ja erilliset linnakesaaret Gustavsvärn, Gustaf Adolf ja Meijerfelt räjäytettiin 27.8.1854. (Lähde kuten kohta 3:ssa)

## 22. Hangon 5.6.1855 tapahtuneen verilöylyn hautamuistomerkit.

Siipiratasfregatti Cossac oli 5.6.1855 lähettänyt laivaveneellään kaapattujen suomalaisalusten miehiä maihin Hankoon. Rannikon puolustuksesta vastuussa olleista joukoista oli paikalle lähetetty yksikkö luutnantti Schvertzkovin johdolla. Hänen joukkonsa alkoi tulittaa maihin nousseita, koska ei ollut havainnut valkoista neuvottelulippua. Vaikka se olisi nähtykin, oli totuttu siihen, että sodassa lippuja käytettiin myös väärin. Tapahtuma herätti suurta kohua Euroopassa. Tulituksessa menehtyi englantilaisten ohella myös merikapteeni J. Lundström. Hänen poikansa 1875 pystyttämä hautakivi on nykyistä länsisatamaa lähellä sijaitsevalla Hangon ortodoksisella hautausmaalla. Samalle hautausmaalle pystytettiin sodan aikana W. H. Hallin johdolla näyttävän juhlamenoin myös muistomerkki englantilaisille kaatuneille, mutta se on hävitetty. Siinä oleva teksti oli mm. maininnut, että venäläiset ampuivat neuvottelulipun suojassa rantautuneet englantilaiset ja suomalaisen merikapteenin. (Birgitta Ekström, Hangon muinaismuistoja, muistomerkkejä ja veistoksia 1995. Huhmari, 29–30.) ▣

## 23. Muistolaatta Pikku-Pukkia vastapäätä olevan patteritasanteen seinämässä

Vaatimattomasta ulkomuodostaan huolimatta laatta viestii Turun siviileiden työstä kaupunkinsa puolustusjärjestelyissä, joihin kuuluivat vuonna 1855 merivalvonta, tykkiveneiden rakentaminen, paalu- ja kettinkiesteet, 200 Nobelin miinaa ja niihin liittyneet patteritasanteet sekä osin siviililaivoilta otetut tykit sekä valmiudessa ollut porvarikaarti sekä kaikkalainen sotilaiden huoltoon kuuluvat tukitoimet. (E. Auvinen ”Lojaalisuus Venäjälle palkittiin ruhtinaallisesti. Turku puolustettiin tarmokkaasti Krimin sodassa”. TS 20.8.2005, 2 ja J. Kilpeläinen ”Krimin sodan muistomerkki Kalkkiniemeen” TS 23.8.2005.) ▣▣

## 24. Turun tiedusteluiskussa 22.8.1854 englantilaiselta alukselta ammuttu kuula

Hirvensalon alueella toimineen komppanian päällikön ja kartanon herran tuoma sotamuisto Sjöloxin kartanossa Kemiössä. (Gabriel Niklander, Herrgårdar i Finland. Helsinki 1928. Sjölox gård.) ▣



## 25. Ispoisten, Hirvensalon, Ruissalon, Pansion ja Raision patteritasanteet

Raision Kimalistonmäellä oleva patteri puolusti Turku pohjois-suunnalta tulevalta iskulta. Pattereiden ja meriesteiden rakentamiseen osallistuivat myös suomalaiset siviilit.(E. Auvinen, Turku ja Venäjän kaksi merellistä kriisiä. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1999, Liite 3, sekä Pertti Huttunen, 1800- ja 1900-lukujen linnoitushistoriallisia kohteita Turussa. Matkailuoppaiden peruskurssin tutkimus. Turku 1988.) □□

## 26. Raision optisen lennätinlinkkiaseman muistomerkki

Optisen vuonna 1855 valmistuneen Uudenkaupungin–Hangon merivalvontalennätinlinjan linkkiaseman muistomerkki on Raision Kerttussa. Asemien lähellä olevat kyläyhteisöt ja kunnat rakensivat lähes kaikki asemarakennukset, ja työ suoritettiin autonomisen Suomen oman sotakassan varoin, usein maanomistajien toimesta sekä ilman vaatimusta tontin vuokrasta. Eräät suomalaiset siviilit ja varsinkin luotsioppilaat osallistuivat myös asemien viestintään. Raision muistomerkkin pystyttivät Lännen puhelin OY ja Raision kaupunki. (Eero Auvinen, Turku ja Venäjän kaksi merellistä kriisiä. Pro gradu -tutkielma. Turun Yliopisto 1999, s.27 sekä Optisen lennättimen muistomerkki Raisioon. Rannikkoseutu 11.11.1994.) □□

## 27. Krimin sotaan liittyvät kalliokirjoitukset Kumlingen Brännäsissä

Useiden kirjoitusten lisäksi mm.” Nikolai Tekin Ap 1854, J.E.L. 9.8 Ap 1854”. Oletuksena on, että ko. henkilöt olivat kuuluneet Turusta Bomarsundiin englantilaisia aluksia vastaan taistelemaan lähetettyyn ja Kumlingeeseen pysähtyneeseen laivasto-osastoon, tai sitten he olivat vihollisen Teilillä liikehtimistä seuraavien ja myös tiedustelutietojä välittävien alusten miehistöä (valokuvat kalliokirjoituksista tekijällä). □

## 28. Kalliokirjoitus Ahvenanmaan Mångstektan kylässä

Kalliohakkaus on lähellä olevan Bokullan vuoren törmässä. Siihen on meistetty vuosiluku 1854, kirjaimet F.B. sekä kivääri ja miekka. Erik Blomqvist on hakannut ne kallioon 1854 kertomaan isänsä Fredrik Blomqvistin ja ranskalaisen sotilaan välien selvittelystä. Maanviljelijä Fredrik Blomqvist oli joutunut kuljettamaan Bomarsundin pohjoispuolelle maihin nousseita liittoutuneiden joukkoja ja oli palaamassa Finbystä, josta oli saanut maksun suorittamistaan kuljetuksista. Hän

oli ollut kotimatalla kahden muun samalta suunnalta olleen miehen kanssa. Heidän erottua toisistaan oli aseistettu ranskalainen seurannut Blomqvistia tämän Bokullan alueella olevalle verkkomajalle asti.

Ranskalainen oli odottanut loitompana. Kun verkot oli selvitetty, oli tämä kiväärillä uhaten käskenyt kulkea edellään. Bokullan lähellä olevaan kalliorinteeseen tultaessa oli ranskalainen käskenyt pysähtyä, mutta oli samalla livennyt liukkaalla kalliolla ja kaatunut. Nyt Fredrik Blomqvist, joka ymmärsi, että ranskalainen aikoi ottaa hänet hengiltä, loikkasi tämän selkään ja otti ranskalaisen kiväärin, pistimen, patruunavyön ja miekan sekä poistui juosten Mångstäktan metsien kätköön ”Österskogeniin”, jonne piilotti saaliiksi ottamansa aseet. Kotiin palattuaan hän leikkasi tukkansa ja ajoi partansa sekä pukeutui eri vaatteisiin. Hän näki myöhemmin saman ranskalaisen Bomarsundissa viedessään sinne maitoa. Sotilas oli ollut edelleen ilman aseitaan, mutta ei ollut häntä tuntenut.

Kertomus tuntuu uskottavalta juuri kalliokirjoituksen perusteella, vaikka tarina onkin kirjoitettu vasta 1980 kansantarinan perusteella. Aikanaan asia salattiin, koska rahat joita, sotilas tavoitteli, olivat korvausta viholliselle tehdystä työstä (Elise Eriksson ja Fredrik Blomqvist, *En åländsk bonde avväpnar en fransk soldat. Åländsk Odling* 1994. Maarianhamina, s. 127–130.) □□

## **29. Bomarsundin Krimin sodassa tuhottu linnoitus ja laivastotukikohta sekä Bomarsundissa menehtyneiden muistokivi**

Muistokiven paljasti Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Ahvenanmaan osasto 24.10.1986. Paikalla oli myös NL:n konsuli (Minnestenen symbol för demilitarisering, Åland 25.10.1986.) Bomarsundin taistelussa menehtyi myös autonomisen Suomen sotilaita. (A. S. Kilpeläinen, *I Raskastykistöpatteri Vapaussodassa ym. Kirjan osio*, Hugo Schulman, suomentaja Akseli Koponen, *Tapahtumat Suomessa Krimin sodan aikana vv. 1854–1855*. Helsinki 1905, s.110,114 ja 117–118 sekä 148.) □

## **30. Bomarsundissa Notvikin tornin valloituksessa 7.8.1854 satunnaisesti paikalla olleen ja menehtyneen paroni Wrotteslyn muistoristi**

Insinööriluutnantti Cameron Wrotteslyn hauta ja muistoristi on linnoituksen edustalla olevalla Fjällskärin eli Fjärdskärin saarella. Englannin suurlähettiläs Mathew Kirk paljasti Bomarsundin juhlallisuuksiin taistelun 150-vuotisjuhliin liittyneiden ”Ryska dagarna” jälkeen 15.8.2004 tämän ristin uusitun muistolautan. Siihen oli korjattu aiemmassa laatassa ollut virheellinen syntymäaika. Saarelle ovat haudattuina myös karille juuttuneen HMS Penelopen isomaston kansimestari

George Priwett ja matruusi Thomas Barber, jotka saivat surmansa linnoituksen tykistötullessa 10.8.1854. (Martin Isaksson, Kring Bomarsund Tammisaari.1982, s. 160, 164, 216, 220 ja 221 sekä saarella olevan Wrotteslyn hautaristin tekstit sekä Nya Åland 11. ja 16.8.2004.) ▫

### **31. Englantilaisten kaatuneiden ja Englannin kolmen ensimmäisen Victorian ristien saajien muistokivi**

Muistopaasi on Bomarsundissa kunnallisen uimarannan tuntumassa. Sen paljasti Englannin suurlähettiläs 21.6.2004. Hän oli ollut myös hankkeen aloitteentekijä. Kivessä on mainittu Bomarsundin taistelussa HMS Heclalla palvelleet Charles Davis Lucas, joka 21.6.1854 ensimmäisessä Bomarsundin taistelussa heitti aluksen kannelle ammutun kranaatin mereen ennen kuin se räjähti sekä HMS Arrogantilla palvelleet John Bythesea sekä William Johnstone, jotka olivat Vårdöseen maihin lähetettyinä ottaneet vangeiksi Kuninkaantiellä eli postitiellä kolme kuriiria ja heidän kuljettamansa tärkeät asiakirjat. (Nya Åland ja Turun Sanomat 22.6.2004.) ▫

### **32. Bomarsundissa taisteluissa ja tauteihin menehtyneiden ranskalaisten hautamuistomerkki Tranvikissa**

Bomarsundin valtauksen osallistuneitten joukossa levisi tartuntatauti, joka vei hengen sadoilta sotilailta. Siviilien osuus tässä oli se, että he olivat hidastaneet maihinnousuosaston sotatoimia meriliikenteen turvalaitteita poistamalla. (Matti Virtanen ja Rita Jokiranta, Oolannin sota. HS 11.10.1992 C 1.) ▫

### **33. Merikadetti Alfred M. Fairlien hautapaasi Herrön niemellä**

Fairlie oli menehtynyt aluksellaan HMS James Wattilla 12.8.1854. Samalla alueella on vielä 1900-luvun alussa ollut vuoden 1855 heinäkuussa kuolleen 19-vuotiaan matruusi John Beckin ja saman vuoden syyskuussa kuolleen 18-vuotiaan matruusi W:lm Benettin hautapaikkaa osoittava risti. (Martin Isaksson, Kring Bomarsund. Tammisaari 1982, s. 186, 216 ja 217 sekä Fairlien hautapaaden teksti.) ▫

### **34. Skarppansin kello Maarianhaminan kirkossa**

Kello on Bomarsundin varuskunnan jumalanpalvelukseen kutsunut kello, joka vietiin sotasaaლიina Englantiin. Lontoossa toimineen johtaja M. Ingmanin ansiosta

kello palautettiin 1920-luvulla takasin Ahvenanmaalle. (Marta Hirn, Oolannin sota 1854–1855. Porvoo 1956, s. 81.)

### **35. Optisen lennättimen linkkiaseman muistomerkki**

Muistokivi on Uudenkaupungin Ammattikoulun mäellä: ”Tällä paikalla sijaitsi itämaisen sodan aikana venäläisten rakentama optinen lennätinasema. Merkin pystytti Kaupunkim poja ry. 1961.” Optisen lennättimen linkkiasemat Uudesta-kaupungista Kronstadtiin suunnitteli ja rakennutti sodan aikana suomalainen kapteeniluutnantti Carl Oscar Ramstedt ja vapaaherra Casimir von Kothen. Suomalaiset siviilit hankkivat rakennusmateriaalin ja osallistuivat asemien rakennustöihin sekä osin myös miehittivät ne. (Svante Dahlström, Ur Runsalas hävder. Turku 1942. s. 202–212.) □□

### **36. Englantilaisten 20.6.1855 Uudenkaupungin eteläpuolella olevaan Sundholman kartanoon ampuma soudettavan tykkipurren kuula**

Kuula on sijoitettu seinällä olevan asekoelmaan keskelle. (Marta Hirn, Oolannin sota 1845–1855. Porvoo 1956, s. 122–123.) □

### **37. Uudenkaupungin kauppalaivojen tuhosta kertova muistolaatta Pookimuseossa**

Muistolaatta palauttaa mieleen myös siviilipuolustukseen kuuluneet muut kaupunkilaisten hankkeet: merivalvonnan, tykkipatterit sekä kaikkinaisen tuen sotaväen majoitukseen, muonitukseen ja kyyditykseen. □□

### **38. Itämaisen sodan muistomerkki Rauman Merenkulkuoppilaitoksen kalliolla**

Muistolaatan teksti: ”Näiltä rannoilta käsin puolustajat itämaisen sodan aikana 2.7.1855 karkottivat vihollisen.” Emil Cedercreutz 1935.” Taisteluun osallistuivat sotilaiden lisäksi myös suomalaiset siviilit hylkeiden ammuntaan tarkoitettuun kivääreihin. □□

### **39. Siviiliväestön Pohjanlahdelle perustaman merivalvonta-asemien ketjun Grytskärin merivalvonta-aseman kalliokirjoitukset**

1854 J. E. STÅL: F. ÅR 1793

J. H. NYGÅRD F. ÅR 1791

KUSTVAKT G: BH F.ÅR 1803

Kirkonkirjojen mukaan kyseessä ovat torppari John Erik Stål, syntynyt 8.9.1793, itsellinen Johan Henrik Nygård, syntynyt 9.1.1791 ja puuseppä Gabriel Bergholm, syntynyt 2.11.1803. ( K. I. Nordlund, Blad ur Närpes historia. Vaasa 1931, s. 202.) □□

### **40. Kokkolan taistelun muistomerkki Halkokarilla**

Taisteluun osallistui sotajoukkojen lisäksi n.100 suomalaista siviiliä. Englantilaisen hävitysretkikunnan torjuntaan 7.6.1854 päättyneen taistelun muistomerkki: ”Patsaan pystyttivät kotiseudun puolustuksen muistoksi Kokkolan kaupunki, Kokkolan suojeluskunta ja Kaarlelan suojeluskunta 1934.” Muistomerkin on suunnitellut M. Visanti 1934. □□

### **41. Kokkolan taistelussa 7.6.1854 vallattu englantilaisen siipirasfregatti Vulturen tykkipursi**

Pursi on v.1902 rakennetussa venehuoneessa museoesineenä kaupungin Englannin puistossa. Veneen esitteen teksti:” ----Mainittakoon, että tämä alus on tiettävästi maailman ainut Englannin kuninkaalliselta laivastolta vallattu sotasaalis.” (Basil Greenhill ja Ann Giffard, The British Assault on Finland. Lontoo 1988, s. 189.) □□

### **42. Halkokarin taistelussa 7.6.1854 kaatuneitten hautakivi**

Joukkohaudan kivi on pystytetty 1859 Kokkolan Marian hautausmaalle:

”NIO utaf det striden utanför HALKOKARI och BECKBRUKET  
den 7 juni 1854 fallene Engelsman, nemligen.

NATHANIEL MORPHY Officer

ROBERT THUELL WILLIAM COLLINS

GEORGE WILSON WILLIAM WEDGE

JAMES WESTAGE WALTER CRUB

ROBERT RUNDELL JAMES HIGGINS

Bed för de fallna. Menskor de voro. Wän eller fiende frågas ej här. Bort ifrån striden och villan de foro. Fremmande land dem ett minne beskär.” □□

### **43. Kuivaniemen taistelun muistomerkki**

Kuivaniemen nimismiehen ja kymmenen kuntalaisen 23.–24.7.1855 ampumien torjuntaiskujen muistokivi Vatunginniemessä. Vihollinen joutui tappioita kärsien vetäytymään ja osa rannalla olevista jähdeistä jäi tuhoamatta. Muistomerkkin pystytti Kuivaniemen kotiseutuyhdistys 1964. □□

### **44. Suomen kaartin 1854 ja 1855 kulkutautiin menehtyneitten 220 miehen hautamuistomerkki**

Kohde on Liettuan Skapiskissa. Suomen kaarti oli sodan alussa lähetetty Pietariin keisarin henkivarjelustarkk'ampuja pataljoonana ja sieltä edelleen Liettuan–Puolan suuntaan. Pataljoona palasi vuoden 1855 lopulla Pietarin kautta Suomeen oltuaan mukana uuden keisarin vastaanottamassa paraatissa. (Jouko Grönholm, Suomen kaarti muistetaan yhä Liettuassa. TS 31.7.2002 ja Antero Tuomisto, Suomalaiset sotamuistomerkit. 1998. Jyväskylä, s.79.)

### **45. Englannissa kuolleitten 28:n Bomarsundin sotavangin hautamuistomerkki**

Kohde sijaitsee Lewesissä St Johnin kirkkomaalla. Uusgoottilaiseen tyyliin muokattu muistomerkki on pystytetty Aleksanteri II:n käskystä vuonna 1877. (Marta Hirn, Oolannin sota, s. 91.)

### **46. Krimin sodasta kertovat maalaukset ja piirroukset sekä kaunokirjallisuus**

Suomalaisten ja venäläisten joukkojen sekä myös siviilien osallistumisesta sotaan on julkisissa tiloissa vieläkin maalauksia, joiden pohjasävyinä on suomalaisten osoittama lojaalisuus keisarille. Niillä on, varmaan viimeisten sotiemmekin jälkeen samoilla sijoillaan esim. presidentin linnassa kokkolalaisten Kankkosen ja Donnerin kuvien tavoin, viitattu Suomen hyviin Venäjän-suhteisiin:

- Turun edustan torjuntataistelua esittävät useat maalaukset ja piirroukset,
- Englantilaisten isku Tammisaareen 19.5.1854 ja suomalainen joukko-osasto puolustajina. (Ollut aikanaan Kadettikoulun eteisaulassa Santahaminassa.)
- Halkokarin taistelu 7.6.1854. (Kokkolan museo) ja – mittavat määrät sotatapahtumista Suomessa kertovia maalauksia ja piirroksia, joita Marta Hirn esittelee teoksessaan Oolannin sota 1854–1855. Porvoo 1956.

## Taistelulaulut ja sotarunot

Jo vuonna 1854 julkaistiin Suomessa sotarunoja ja -lauluja. Niissä käsiteltiin tavallisimmin englantilaisten julmia hävityksiä ja lausuttiin julki luottamus omaan puolustustahtoon ja ennen kaikkea keisariin. Venäjällä suomalaisten taistelua vihollista vastaan kuvattiin pienessä kirjasessa, jonka mukaan vangiksi oli Englantiin viety vain yksi suomalainen eli tsuudilainen kissa, joka ei ollut kärsinyt tapahtumasta vaan ainoastaan pulskistunut. (Marta Hirn, Oolannin sota 1984–1985. Porvoo 1956, 99.)

Kansanlaulua ”Oolannin sota” lauletaan vieläkin Suomessa ja se on edelleen useissa laulukirjoissa. Heikki Klemetti on muokannut laulun nykyiseen muotoonsa. Siinä Bomarsundin puolustajia kuvataan voittajina, kuten olikin laita vähemmän tunnetun Bomarsundin ensimmäisen taistelun jälkeen. Alkuperäiset laulun sanat ja sävel ovat syntyneet todennäköisimmin suomalaisen tarkk’ampujapataljoonan kahden komppanian vankeusaikana Lewesin vankilassa Englannissa. Tekijä olisi ollut välskäri Johan Wallenius, joka oli käynyt kanttorikoulua ennen sotaa. (Anneli Hongisto, Terveiset ulapalta. Jyväskylä 1993, s. 86; Turun Sanomat 15.2.2004 ja Nya Åland 19.2.2004 sekä Ahvenenmaan Maakuntamuseon näyttely 2004). ”Runo-Laulu laitettuna engelsmannin elämästä Braahen rannan partahilla ja Oulun kauppa kaupungissa.” Sen on laatinut viisuniekka Johan Rännäri. (Marta Hirn, Oolannin sota, s.45.)

”Finska gossar gärna tåga ut att slåss med fienden” oli sodan aikana ruotuvä-kikomppanian laulama sotalaulu, jonka on laatinut Per Månsson från Lunda ja painanut vaasalainen P. M. F. Lundbergin kirjapaino. (H. EM. Aspelin, Wasa stads historia. Wasa 1892.) Sodan aikana syntyi myös runoja, joista kenties tunnetuin oli Tammisaaren iskuun liittynyt Z. Topeliuksen julkaisema ”Ensimmäinen veripisara”. (Marta Hirn 1956, Oolannin sota, 42.) Tämä englanniksi käännetty Imperatori Gloria on voimakas lojaalisuuden osoitus keisarille.

”Fält-Marsch” -marssin on sanoittanut Z. Topelius ja säveltänyt Rudolf Sjögren. Henkikaartin suomalaiselle tark’ampujapataljoonalle. (Martta Hirn Oolannin sota, s. 30–31.)



# Ensimmäisen maailmansodan muistomerkit Suomen rannikoilla

Venäjän sodankäynnistä ensimmäisen maailmansodan aikana autonomisen Suomen rannikoilla kertovia muistomerkkejä on kaikkiaan seitsemän, joista kaksi voidaan jotenkin liittää suomalaisiin siviileihin. Toinen on Airiston rantaan suomalaisen Granit OY:n rakentama Venäjän laivaston vedenottoaikan rakentamisen muistokivi. Toinen siviileistä kertova muistomerkki viestii Venäjän sotilaskutsunnoista pakomatallaan yli Selkämeren Ruotsiin olleista ja veneen kaaduttua 4.11.1916 hukkuneista kutsuntalakkolaisista. Tämä sota oli Suomen sota ja Krimin sota lähes kaksi purjehduskautta pitempi. Silti merellisten muistomerkkien ja siviileiden osuudesta sotatoimiin sekä siten lojaalisuudesta emämaan Venäjän keisarille kertovat kumpaakin verrokkina ollutta sota selvästi pienemmät muistomerkkien lukumäärät. Sen sijaan suomalaisten siviilien aktiivisen toiminnan muistoa rannikoilla emämaata, Venäjää, vastaan ennen sota, sodan aikana ja Suomen itsenäisyysjulistuksen jälkeen vaalivat kuitenkin useat kymmenet muistomerkit.

Venäjällä oli tuolloin voimakas meripuolustus Suomen rannikolla eli Pietari Suuren merilinnoitus, joten suomalaisten siviilien panosta ei rannikoiden puolustukseen tarvittu. On kuitenkin selvää, etteivät suomalaiset sortokausien takia olisi Krimin sodan aikaisella alttiudella osallistuneet sotaan. Siitä kertovat rannikoiden muistomerkit sota ennen, sen aikana ja jälkeen, jolloin oltiin salakuljettamassa aseita meritse rannikoille aseelliseen vastarintaan ryhtymistä varten ja taisteltiin maan itsenäistämiseksi.

## Yhdistelmä

Suomen rannikoilla on Suomen sodasta kertovia muistomerkkejä yhteensä 26. Niistä vain kolme kertoo selkeästi siviilijoukon emämaalle Ruotsille lojaalista merellisestä taistelusta ase kädessä Ahvenanmaalla ja Lemun taistelussa. Siten vain muutama muistomerkki viestii siitä, että siviilit tukivat rannikon sotatoimia. Sen sijaan useat muistomerkit kertovat, että siviilit osallistuivat tehokkaasti maarintaman sotatoimiin ja sissisotaan.

Venäjän sotatoimista ensimmäisessä maailmansodassa Suomen rannikoilla kertoo seitsemän muistomerkkiä. Niistä yksi mainitsee siviileistä kutsuntalakkolaisina ja toinen siviiliosakeyhtiön työstä vedenottoaikan rakentamiseksi silloisen emämaan Venäjän laivastolle. Suomalaisten linnoitustöistä tai toiminnasta ase kädessä Venäjän puolesta ei kerro yksikään muistomerkki. Sen sijaan lukuisat

muistomerkit jo ennen ensimmäistä maailmansotaa, sen aikana ja sen jälkeen viestivät suomalaisten siviilien toiminnasta emämaataan vastaan.

Jo ennen Suomen itsenäistymistä kertoivat kansantarinat, historioteokset, taideteokset, useat rannikon linnoitukset, Halkokarin taistelussa kaatuneitten englantilaisten hautamuistomerkki ja vallattu vene sekä Pohjanlahdella Grytskärin merivalvonta-aseman ja Ahvenanmaan Mångstektan kalliohakkaukset rannikon siviilien toiminnasta Krimin sodassa.

Suomen rannikoilla on Krimin sodan muistomerkkejä tai niihin verrattavia 47. Suomalaiset ovat pystyttäneet niistä 31, venäläiset yhdeksän, englantilaiset viisi sekä ranskalaiset kaksi. Siviilien osallistumisesta emämaansa Venäjän rinnalla sotatoimiin tai niiden tukemiseen kertoo 14 muistomerkkiä. Muistomerkkien kokonaismäärä ja siviileiden osallistumiseen liittyvät muistomerkit ovat siten lukumääräisesti suurempia Suomen sodan ja ensimmäisen maailmansodan muistomerkkeihin verrattuna. Tosin eräistä Krimin sodan taisteluista kertovat useat muistomerkit.

Muistomerkkien pystyttämiseen on vaikuttanut tiettyjen taistelujen tai tapahtumien muiston vaalimishalu, mutta hankkeisiin ovat myös vaikuttaneet lukuisat muut syyt. Aina ei tapahtumapaikoille edes ole siviileiden toiminnasta kertovia muistomerkkejä. Siviiliväestön ponnisteluista 1854–1855 Turun merellisen puolustusaseman rakentamiseksi paalusteineen, patteritasanteineen ja osin jopa tykkeineen ei ollut pitkään muistomerkkiä. Siviilien rakentamaan taisteluasemaan laskettiin myös 200 Nobelin miinaa, joiden laskuun ja etenkin raivaukseen osallistuivat vain siviilit. Vasta 22.8.2005 paljastettiin erään Turkuun johtaneen väylän patteritasanteen seinämään pieni laatta, joka viestii vaatimattomalla tavalla siitä, että Turku oli yksi niistä harvoista Suomen rannikon kaupungeista, joihin vihollinen ei kohdistanut tuhotöitään. Ahvenanmaan siviilipuolustajillekaan, jotka aiheuttivat vihollisen sotatoimen mittavaa hidastumista, ei ole omistettu muistomerkkiä, vaikka venäläisille ja liittoutuneitten joukoille on paljastettu useita vastaavia. Krimin sodan siviileiden toiminnasta kertovat muistomerkit vahvistavat silti väitettä siitä, että suomalaisilla siviileillä oli merkittävä osuus Suomen rannikoiden puolustuksessa.

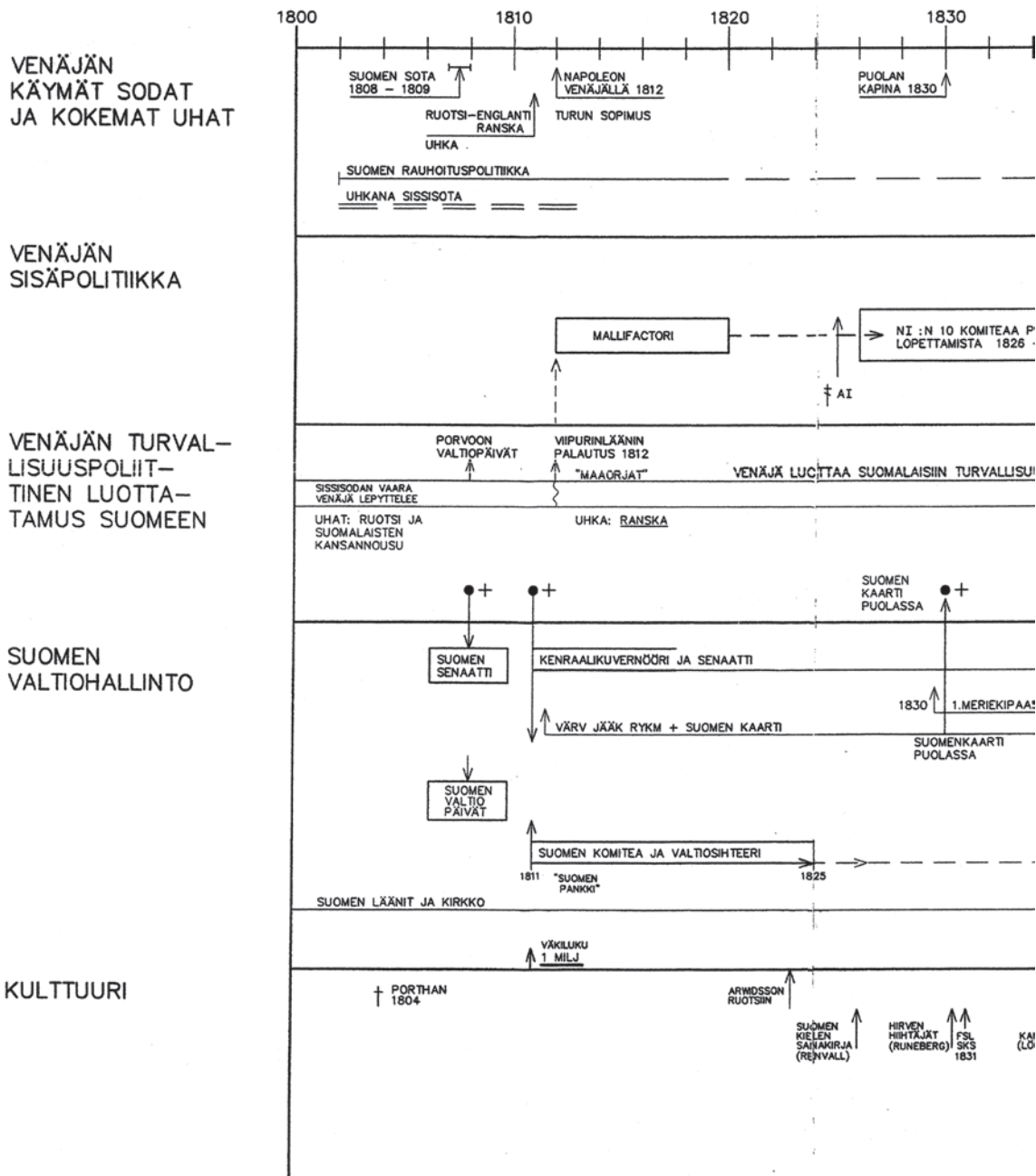
Taiteilijat ja runoilijat kertoivat teoksillaan englantilaisten tuhotöistä ja suomalaisten siviilien osuudesta sotatoimiin. Krimin sodassa he kannustivat näin siviileitä ja aseissa olleita suomalaisia joukkoja rannikoiden puolustukseen ja olemaan siten lojaaleja Venäjän keisarille.

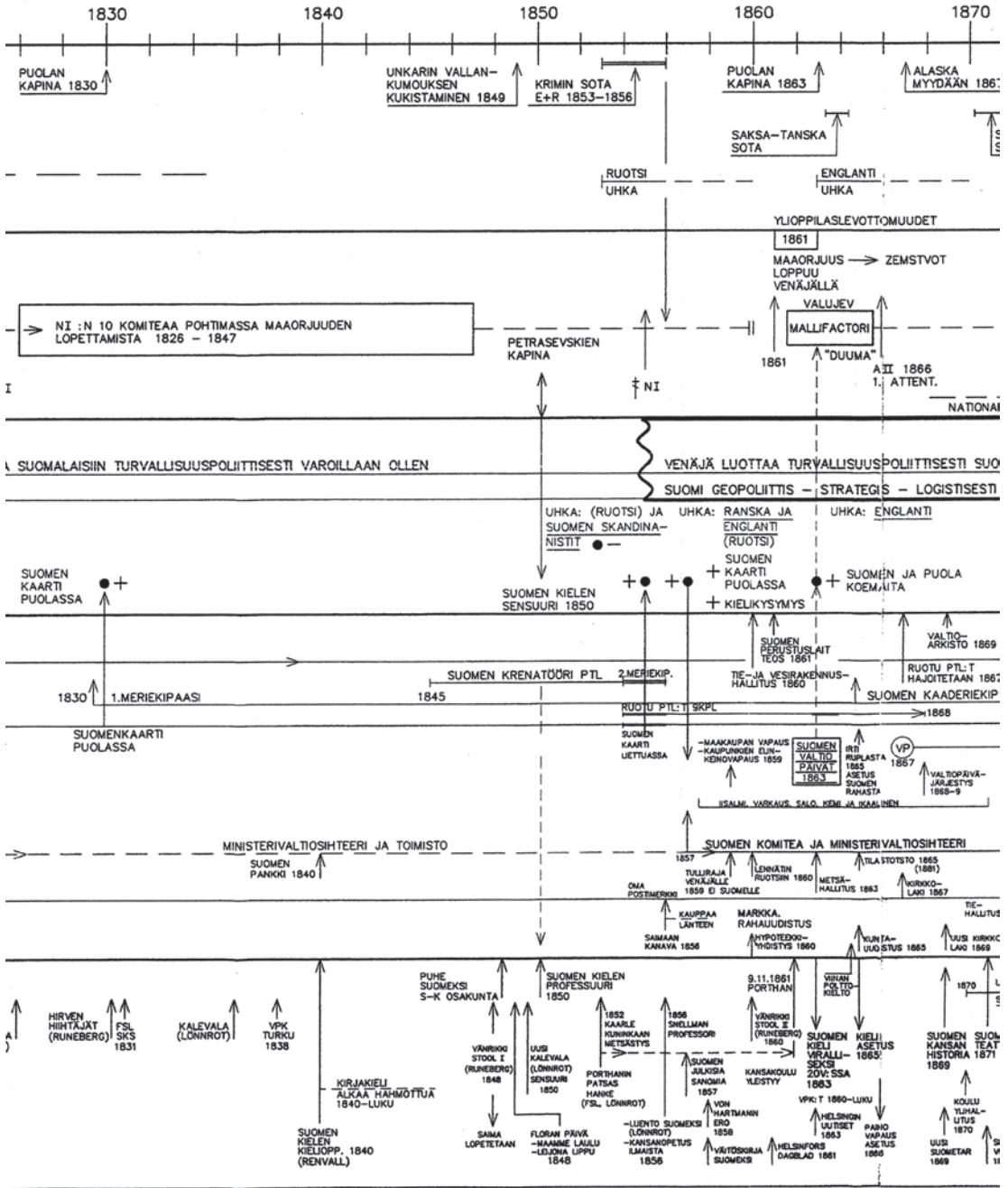
Luettelossa on jo Ruotsin aikaan liittyneitä, mutta myös venäläisten rakentamia rannikkolinnakkeita, joiden varusteluun suomalaiset siviilit olivat osallistuneet. Näiden linnakkeiden historiallisten muistojen vaaliminen liittyy siten myös Krimin sodan aikaan ja välillisesti myös suomalaisiin siviileihin, sillä esimerkiksi Bomarsundin linnoituksen rakentaminen oli jo 1830-luvun alusta alkaen tapahtunut merkittävältä osaltaan autonomisen Suomen ottamin lainoin ja varoin.

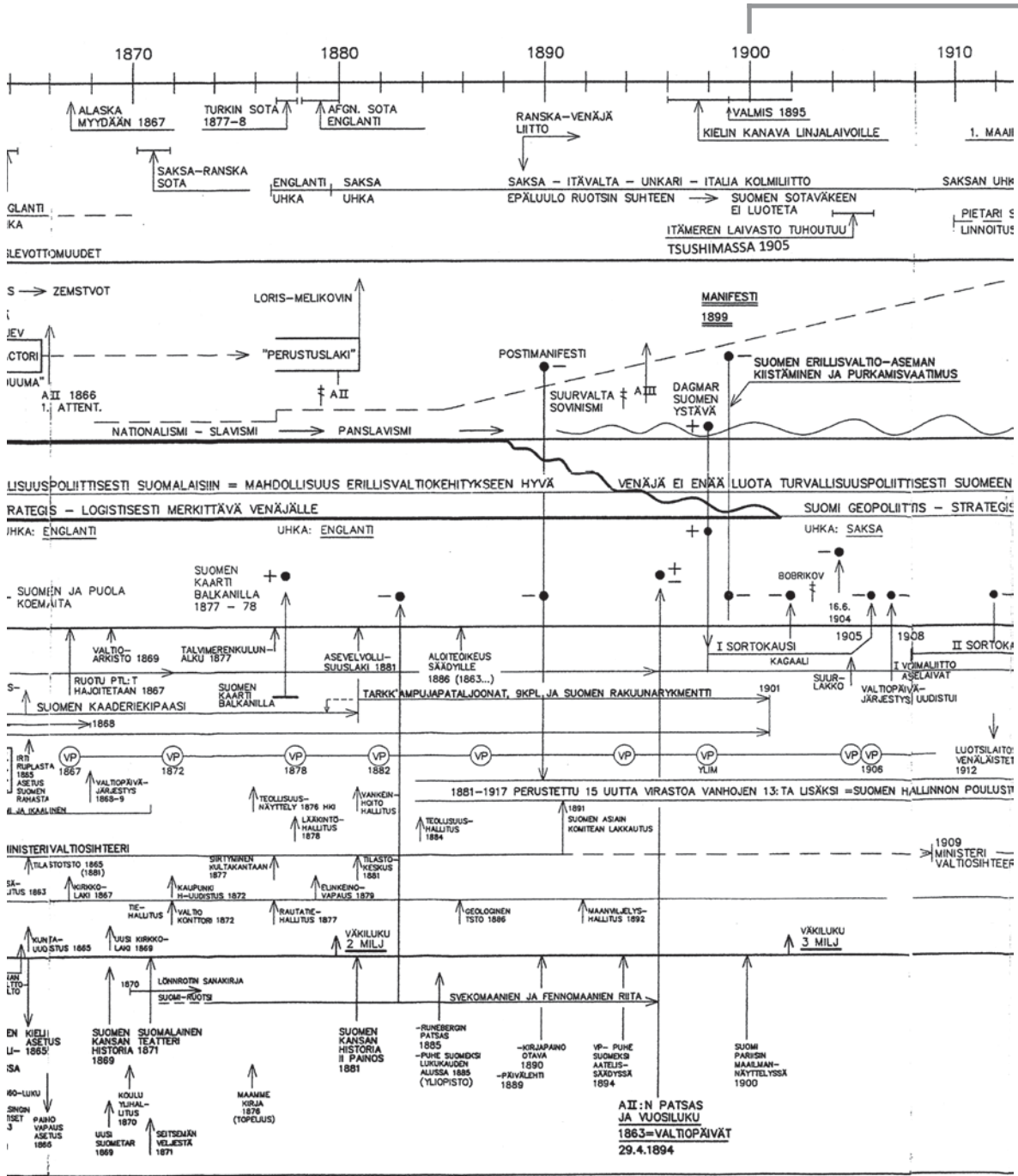
Edellä olevien kolmen sodan muistomerkkien laatuun ja lukumäärään perustuvan näytön perusteella suomalaiset siviilit ottivat osaa Krimin sotaa aiempaan Suomen sotaan ja myöhempään ensimmäiseen maailmansotaan verrattuna merkittävästi voimallisemmin ja tukivat siten silloisen emämaan rannikoiden puolustamista. Ainakin autonomisen Suomen siviilien maanpuolustustahto ja lojaalisuus Venäjän keisaria kohtaan näkyvät voimakkaina, vaikka heidän suora asevaikutuksensa viholliseen oli ollut vähäisempää. Voidaan näin olleen väittää, että suomalaisten siviilien vaikutus Krimin sodan kulkuun rannikoilla oli ollut merkittävää. Sen seurauksena he olisivat näin lunastaneet Venäjän keisarin turvallisuuspoliittisen luottamuksen vuosikymmeniksi sodan jälkeenkin.

# Liite 7

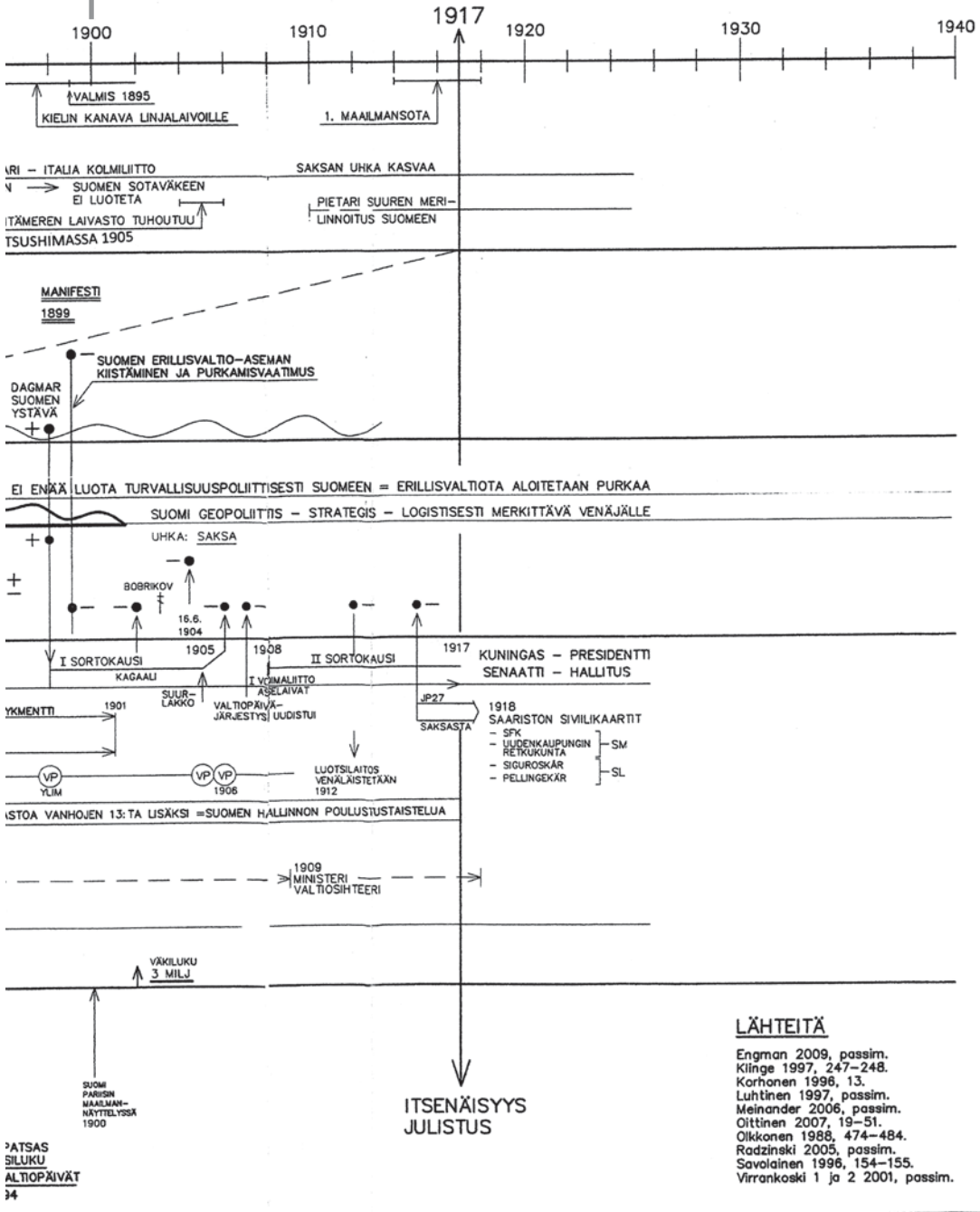
## SUOMEN ERILLISVALTIOKEHITYS







LIITE 7



LÄHTEITÄ

Engman 2009, passim.  
 Kinge 1997, 247-248.  
 Korhonen 1996, 13.  
 Luhtinen 1997, passim.  
 Meinander 2006, passim.  
 Oittinen 2007, 19-51.  
 Oikkonen 1988, 474-484.  
 Radzinski 2005, passim.  
 Savolainen 1996, 154-155.  
 Virrankoski 1 ja 2 2001, passim.